

DANSK KYSTZONE

- landskab og forvaltning

**af
Henrik Suadicani**

ph.d. afhandling

**Roskilde Universitets Center
Institut for Miljø, Teknologi og Samfund
afleveret Juli 2002**

Resumé

Formålet med afhandlingen er at analysere det danske kystlandskab og dets historiske udvikling for herigennem at definere den danske kystzone.

Der tages udgangspunkt i de internationale tanker om Integreret Kystzoneforvaltning for her at finde de aspekter der vil få betydning for den fremtidige danske kystzoneforvaltning. Problemet er om man kan afgrænse et danske kystlandskab og om dette kan fungere som afgrænsning for en dansk kystzone for derved at fremme integreret kystzoneforvaltning i Danmark.

Afhandlingen er opdelt i kapitler som hver især søger at belyse dette problem. Der er i kapitlerne indsat 4 analyser som her søger at belyse en problemstilling mere til bunds end det er muligt i de brede kapitler.

I kapitel 2 præsenteres afhandlingens metode. Som forståelsesramme anvendes en landskabsøkologisk forståelse som bygger på den humanøkologiske beskrivelsesmetode. Landskabet bliver analyseret som forløbslandskaber. Desuden inddrages der en forståelse af natursynet.

For at se nærmere på natursynets betydning for udviklingen af et kystlandskab ses på Springforbiplanen som nu har været over 60 år undervejs.

I kapitel 3 beskrives begrebet Integreret kystzoneforvaltning som det har udviklet sig i Verden og specielt i EU-sammenhæng.

Dansk kystforvaltning analyseres og det konstateres, at der ikke er tale om en samlet, integreret forvaltning som tager udgangspunkt i en kystzone.

Fra et oplæg fra EU-kommissionen hentes ideer om integreret kystzoneforvaltning og disse ideer fører til et forslag til en dansk kystzonelov. Heri skal defineres regionale kystzoneråd.

I kapitel 4 beskrives kystlandskabets elementer. Naturelementerne beskrives i en abiotisk del med geologi og geomorfologiske eksempler og i en biotisk del med botaniske eksempler. Der gennemgås flere forskellige klassifikationer, herunder Natura 2000 kortlægningen som er under vejs herhjemme.

I Analyse 2 analyseres et kystområdes udvikling indenfor de sidste 200 år og det vises, at selv lavdynamiske kystområder er under stadig udvikling.

Efter en gennemgang af kulturlandskabets elementer give Analyse 3 et eksempel på sommerhuslandskabets udvikling. Det demonstreres blandt andet hvordan reguleringen siden 1950'erne har fået stadig større betydning for udviklingen eller den manglende udvikling i disse landskaber.

I Landskabsanalysekapitlet, kapitel 5 analyseres Gillelejes kystområde. Med udgangspunkt i en kortanalyse gennemføres en forløbslandskabs analyse. Ved hjælp af GIS kan det analyserede område opdeles i zoner med forskellig afstand fra kystlinien og herved kan forskellige landskabstemaer (trajektorier) følges gennem perioden 1898 til 1985. En række kystelementer kan udskilles, og de kan følges og bruges til at definere et kystlandskab, som har en varierende udbredelse på mellem nogle få hundrede meter og til 2 km fra kysten.

Dette fører i konklusionen til at det kan konkluderes, at der kan udskilles et dansk kystlandskab og det foreslås at dette bruges som definition af en dansk kystzone. Denne kystzone skal forvaltes via en kystzonelov af nogle få kystzoneråd, som får til opgave at afgrænse kystzonen i lokalområdet. Ud fra en beskrivelse af lokale problemer skal kystzonerådet sammen med relevante sektorinstitutioner, regionale forvaltninger og lokale NGO'ere og interesseorganisationer udvikle måder at løse disse problemer på.

Denne afhandlings arbejdsområde ligger indenfor beskrivelsen af det danske kystlandskab og anviser en måde at analysere og afgrænse kystlandslabet så det kan bruges som kystzone i en fremtidig kystzoneforvaltning der giver mulighed for en øget integration på et lokalt grundlag.

English Abstract

The purpose of this Ph.D. dissertation is to analyze the Danish coastal landscape and its historic development in order to define a Danish Coastal Zone. During the past 30 years many countries have addressed coastal problems that today have evolved into a concept of Integrated Coastal Zone Management. This project seeks to integrate those lessons learned elsewhere with key socio-environmental parameters that characterize the Danish coastal region. The dissertation is divided into six chapters. Chapter one identifies the problems confronting coastal managers and reviews the developments that have taken place in both Denmark and other countries. The chapter concludes by identifying the key social, physical and biological parameters that may help define the country's coastal zone. Chapter two discusses the methods used in analyzing the historic evolution of the coastal zone. To illustrate aspects of these developments, the first of four case studies is included which illustrate a top-down approach to coastal planning. Chapter three is an analysis of Integrated Coastal Management and incorporates aspects of how other countries especially within the EU have undertaken these initiatives. This chapter also reviews the nine sectoral laws that have played a key role in administering various Danish coastal resources that lead up to the enactment of the Danish Coastal Law. Chapter four is a summary of the physical, near-shore oceanographic, biological factors that have influenced the manner in which the coastal areas have been utilized over time. The second case study describes how a specific coastal area has evolved over time primarily influenced by the geological and near-shore oceanographic factors. The third case study concludes this chapter by describing the development of second homes and the manner in which these developments have influenced the country's coastal land-use planning. Chapter five is a historic analysis of one of the oldest coastal areas subject to second-home developments and includes a detailed historic analysis of this area. Chapter six outlines those parameters that based on the analysis included in the dissertation should be incorporated in the model leading to the definition of the Danish Coastal Zone.

Indhold

Forord	7
Kapitel 1. Indledning	9
1.1 Problemfelt	11
1.2 Formålet med projektet	15
1.3 Problemformulering	15
Kapitel 2. Metode	17
2.1 Indledning	19
2.2 Emnetilgang og -afgrænsning	20
Naturlandskabet	20
Kulturlandskabet	20
Reguleringen i landskabet	20
2.3 Teorivalg og forståelsesramme	21
2.3.1 Landskabsbegrebet	21
2.3.2 Humanøkologi og landskabsøkologi	23
2.3.3 Tidsgeografien og forløbslandskabet	25
2.3.4 Begrebet natur	28
2.3.5 Natursynet	29
2.4 Konkret arbejdsmetode	33
2.4.1 Geografiske informationssystemer	33
2.4.2 Tankegangen bag afhandlingens opdeling	34
Litteratur	35
Analyse 1. <i>Springforbi</i> - Staunings plan om Danmarks Nationalpark til kysten	39
Formålet med analysen	41
Jægersborg Dyrehave som Danmarks Nationalpark	42
Dyrehaven er et gammelt lystareal, først for konger og siden for københavnere	43
En plan bliver til	43
Byplan 1941	46
Hovedstadsrådets plan 1983	48
Hovedstadsrådets nye plan 1994	48
Byplan 1996	48
Dispositionsplanforslag 1998	49
Januar 2000	50
Konklusion	50
Tanken er slående	53
Litteratur	53
Noter	54
Kapitel 3. Integreret kystzoneforvaltning	55
3.1 Integreret kystzoneforvaltning udenfor EU (ICZM)	58
Integrated Coastal Zone Management (ICZM)	58
Integreret	59
Kyst	60
Kystzonen	60
Integreret kystzone forvaltning	61
Forvaltning og planlægning	61
3.2 Integreret kystzoneforvaltning (IKZF) og EU	62
3.3 Den danske kystlovgivning	67

3.3.1 Afgrænsninger i kystzonen, den arealorienterede zonering	67
Kystlinien	67
Statens højhedsret	67
Basislinien for det indre og ydre territorialfarvand	68
12 sømile territorialgrænsen	68
Den kontinentale sokkel	69
Den eksklusive økonomiske zone og fiskeriterritoriet	70
Dansk Toldområde, „den tilstødende zone“	70
Internationale naturbeskyttelsesområder	71
Råstofindvindingsområder	73
3.3.2 De landværts zoner	73
Planlovens kystnærhedszone	74
Strandbeskyttelseslinien	75
3.3.3 De ni lovområder	76
Planlovgivningen	76
Naturbeskyttelseslovgivning	77
Jagt- og vildtforvaltningsloven	77
Vandløbsloven	78
Miljøbeskyttelseslovgivningen	78
Havmiljøloven	78
Kystbeskyttelsesloven	78
Anlægsorienteret lovgivning i øvrigt	78
Råstofindvinding	79
Fiskerilovgivning	79
Landbrugslovgivningen	80
Støttelovgivning	80
3.3.4 Sammenfatning	80
3.4 Danske tanker om kystplanlægning og om IKZF	83
3.4.1 Optakten til Kystloven	83
3.4.2 Den danske kystlov fra 1994	84
Danske tanker om ICZM	85
3.4.3 Workshop i Hirtshals, 1999	86
Integrationen mellem land og vand	87
Sektorintegration (den vertikale integration)	88
Vertikal integration (integration mellem myndighedsniveauer)	88
En kystzonelov ?	88
3.5 Diskussion og konklusion	90
Litteratur	92

Kapitel 4. Kystlandskabets elementer 97

4.1 Indledning	99
4.2 Kystlandskabets geologi og morfologi	99
4.2.1 Kystlandskabets dannelse og udvikling	99
Det prækvartære og glaciære landskab og geomorfologien	100
Erodibiliteten	101
Landskabsheterogeniteten	101
4.2.2 Selve kystliniens placering	102
Isostasi	102
Eustasi	102
Kystlinieforskydningskurven	102
Tidevand og vindstuvning	104
4.2.3 Kystprocesserne	104
4.2.4 Kystmorfologien	105
Strandplanet på fladkysten	105

Marsken	107
Klintkyster	107
Formkomplekser	108
Strandvoldssletten	108
Odder	111
Revler, barreøer, flakøer	112
Drag, tombolo	112
Tanger	112
Vinkel-forlandet	112
4.2.5 Det marine forland	112
Landskaber	114
Fjordlandskaber	114
Dobbeltkyst	114
Arkipelager. øhave	114
Udligningskyst	115
4.3 Vegetationen	116
4.3.1 De abiotiske forhold	116
Littoralzonerne	117
4.3.2 Warmings hovedtyper	118
Klippekysten	118
Strandklinter af løst materiale	118
Storstenet strand	118
Småstenet strand, strandvolde	119
Sandstrand	119
Klitter	121
De første klitter og milerne	121
Hvide klitter	121
Den Grå Klit	122
Klitheden	123
Stensletterne	123
Plantagerne	123
Eve	124
Vesterhavskysten. Tidevandskysten og Marsken	124
Østlige syltunge	124
Strand-rørsumpe	125
Bakterie-sumpe	125
4.3.3 Iversens halobietyper	126
4.3.4 Europæisk habitatkortlægning	127
Naturtyperne fra Natura 2000 som findes i de danske kystlandskaber	128

Analyse 2. Okseholme i Roskilde Fjord

- et korthistorisk studie af et kystlandskabs udvikling	133
Formål med analysen	135
Metode	135
Beliggenhed	135
Isostasi og eustasi	135
Fjordens dannelse	136
Kystlandskabets udvikling ved Okseholme	138
Ægholm	142
Okseholme	143
Konklusion	145
Litteratur	146
4.4 Kulturlandskabet	147

4.4.1 Afgrænsningen af kystbygden	149
Landbrugets kystlandskab	149
4.4.2 Landvinding	151
4.4.3 Bebyggelsen	153
Købstæderne	154
4.4.4 Fiskeriet	154
4.4.5 Ladepladser	157
4.4.6 Skipperbyen	157
4.4.7 Færgesteder	158
4.4.8 Broer	158
4.4.9 Skibsværfter	158
4.4.10 Fyr	158
4.4.11 Militære anlæg	160
Byfæstninger	160
Skanser	160
Tiden efter 2. verdenskrig og frem til idag	161
Barrierefunktionerne	162
Passageområdet	162
Base- og opmarchområdet	162
Kommunikationsområdet	163
Reproduktionsanlæg	163
4.4.12 Ferie- og fritidslandskabets udvikling	163
Kursteder	165
Den svenske balneologi	166
Søbadeanstalter	167
Badehoteller og familiepensioner	168
Landliggerkulturen	169
Sommervillaen	169
Sommerhuset	170
Weekendhytten	171
Typehuset	174
Udviklingen efter 1945	174
4.4.13 Andre ferie- og fritidsformer	176
Ferielande og vandlande	176
Feriehjem og sommerlejre	176
Dansk Folkeferie	177
Feriekolonier og lejrskoler	178
Campingpladser	179
Andre former	179
4.4.14 Kystsikring og landvinding	180
4.4.15 Infrastrukturanlæg	180
4.4.16 Konklusion	181
Litteratur	182

Analyse 3. Sommerhuse - eller en misère af dimensioner 187

Formål	189
Indledning	189
Regionale forskelle	191
Områder uden pres for udlejning	191
Områder med mulighed for udlejning	191
Områder med pres for helårsbosætning	191
Problemet omfang	192
Udviklingen af antallet af sommerhuse og deres amtsvise fordeling	192
Delkonklusion	194

Den begyndende regulering	195
Udviklingen af arealplanlægningen i Danmark ca. 1900 til ca 1975	195
Indledning	195
Tidlige tanker om planlægning	196
Planlovenes udvikling	199
Bygge- og bygningslovgivning	199
Byplanloven	200
Byreguleringsloven	202
Naturbeskyttelse og planlægning	204
Delkonklusion på den tidlige arealplanlægning	205
LPUS og landsplanlægningen	206
By- og landzoneloven	211
Restrummelighed og udstykninger pr år	213
Udlændinges ret til at erhverve sommerhus	214
Erhvervsmæssig udlejning af sommerhuse	215
Lovlig og ulovlig helårsbeboelse	215
Den CPR-registrerede ulovlige beboelses omfang	217
Det nye lov-initiativ i efteråret 1998	219
Nye ulovlige helårsbeboelser	220
Omfanget	221
Til- og fraflytning	222
Alder	222
Antal børn	223
Erhverv og indkomst	223
Socialindkomst	223
Pendling	223
Bynære sommerhuse	224
Konklusion	225
Litteratur:	228
Noter	231

Kapitel 5. Landskabsanalyse..... 233

5.1 Gilleleje	235
Topografien, terrænet	235
Orografien, hydrografien	235
Geologien	236
Kysten og kystsikringen	237
Byen og fiskeriet	239
Fiskepladserne	242
Den rekreative udvikling og sommerhusene.	245
Dansk Folkeferie	246
Smidstrup Strand	247
Planloven og sommerhusene	248

Analyse 4. Strand Børstrup - et bynært sommerhusområde 251

Introduktion	253
Anvendt materiale	254
Udstykningshistorien	256
Analysen	258
Udviklingen af bebyggelsen	258
Grund- og ejendomsværdierne	260
Konklusion	261
Litteratur	262

5.2 Metode	263
MapInfo	263
Kortanalysen	263
Projektionerne	263
Koordinatsætningen	263
Kortene	264
Målebordsblade	264
UTM-kort	265
Nøjagtighed	265
Kortanalysen	265
Kortanalysens klasser	266
Jordarterne	266
Topografien	266
Arealklasserne	266
Punktklasser	266
Arealer	268
Bebyggelse	268
Naturarealer	269
Skove	269
Vådområder	269
Andre arealer	270
Bufferzonerne	271
5.3 Resultater	272
Geologien	272
Kortanalysen	274
Tidsanalysen og afstandsanalysen	279
Antalsanalysen	279
Arealanalysen	283
5.4 Konklusion	289
5.4.1 Analysens resultater	289
Naturtemaet	289
Bebyggelsestemaet	290
5.4.2 Kystlandskabet	291
5.4.3 Afgrænsning af kystzonen - fra kystlandskab til kystzone	292
5.4.4 Afgrænsningen og forvaltningen	293
Litteratur	295

Kapitel 6. Konklusion 297

Definition af den danske kystzone	301
Forvaltningen af den danske kystzone	302

Samlet litteraturliste 307

Forord

Baggrunden for denne afhandling er en mangeårig interesse for de danske kyster og her specielt de geologiske og geomorfologiske aspekter. Dette har altid været koblet til en generel interesse for landskabsbeskrivelse og her især landskabsøkologi.

Det var derfor naturligt at søge at inddrage disse interesser i et ph.d. forløb, da chancen bød sig til i begyndelsen af 1995.

Baggrunden for ph.d. stipendiets opslag var ønsket om at styrke forskningen indenfor integreret kystzoneforvaltning ved Institut For miljø, Teknologi og Samfund, RUC. Professor Erling Bondesen havde i nogle år arbejdet med denne problematik og det var tanken at dette stipendium skulle styrke dette faglige miljø.

Det var derfor oplagt at søge stipendiet med en projektbeskrivelse der søgte at kombinere den gamle interesse for kystlandskab med en kobling til reguleringen af kystzonen og her især prøve at fokusere på det nye internationale begreb kystzoneforvaltning.

To milepæle i arbejdet med problemstillingen er værd at omtale i denne sammenhæng.

I 1996 afholdt Instituttet under ledelse af professor Erling Bondesen og professor Niels West (Dept. Of Marine Affairs, University of Rhode Island, USA) et ph.d. kursus i international kystzoneforvaltning. Kurset blev gennemført i Hirtshals i eftersommeren 1996.

For at skaffe up-to-date materiale om emnet afholdt vi i juni 1996 et internationalt seminar om emnet på RUC. Resultatet af dette blev en seminarrapport (Bondesen, 1996) som så blev grundmaterialet til det efterfølgende ph.d. kursus.

Der var en række faglige og metodiske områder som skulle opdyrkes sammen med den oprindelige interesse for kystlandskabet.

Det drejede sig først og fremmest om dansk regulering og især de aspekter der knyttede sig til kysterne. Der var desuden en international side omkring kystzoneforvaltningen som der i starten ikke fandtes meget materiale om.

Metodisk var det oplagt at inddrage GIS som arbejdsværktøj til de landskabsanalyser som det var målet at gennemføre. Kendskabet til GIS var beskedent og det var fra starten været en af forudsætningerne for arbejdet med denne ph.d. afhandling at der kunne etableres et GISmiljø i instituttet. Dette lykkedes kun i kraft af samarbejdet med teknisk tegner Ritta Bitsch, som med vanlig ildhu og engagement satte sig ind i dette nye felt. Hendes engagement og støtte har været en af de væsentlige forudsætninger for at GISarbejdet er lykkedes så godt som det er tilfældet. En lang række af de grundkort som i dag er kommercielt tilgængelige har det kun været muligt at arbejde med takket være et sejt træk fra Rittas side. Mange kort er digitaliserede eller scannede ind for at dette arbejde har kunnet gennemføres. Desuden skal jeg takke Esbern Holmes, som med vanlig god pædagogik og tålmodighed har hjulpet når MapInfo ikke ville som jeg.

Alle kort og flyfotos i afhandlingen er gengivet med Kort- og Matrikelstyrelsens generelle copyrighttilladelse som er udstedt til RUC i kraft af den indgåede samarbejdsaftale fra marts 1999.

En lang række mennesker har bakket op om projektet. Vejlederne har været professorerne Erling Bondesen og Peder Agger og de har altid været villige til

at yde kritik og stillet op til diskussioner under vejs i processen ligesom intern opponent lektor Bente Kjærgaard har ydet en stor indsats som har været med til at skærpe den faglige præcision.

Endelig har der i de svære perioder været en bred opbakning fra miljøet i Instituttet og især fra det nære miljø i hus 10.2 (- mange tak til „kaffebordet“). Den sidste intensive fase i arbejdet har været styrket af et hårdt men også meget effektivt indpiskningsarbejde udført af lektor Jan Andersen, som evnede det umulige, nemlig at indgive nyt mod da det var allermest tiltrængt. Denne indsats var afgørende for den afsluttende fokus på at få præciseret og færdiggjort arbejdet.

At projektet er kommet til at få den finish og grad af professionelt tilsnit som er tilfældet skyldes udelukkende Rittas iver og professionelle indstilling til sit arbejde med layout og illustrationerne.

Ufatteligt mange hjælpsomme og flinke mennesker skylder jeg også min tak. Alle steder hvor jeg har henvendt mig for at få hjælp og materialer er jeg blevet mødt med hjælpsomhed. At forsøge at remse dem op er umuligt og derfor bare denne tak til alle.

Nødvendigt for at et sådant arbejde overhovedet kan gennemføres er støtten fra hjemmefronten. Størst er derfor min tak til Jytte ;-), uden hvis støtte og omsorg dette havde været umuligt.

Kapitel 1.

Indledning

Kapitel 1

Indledning

1.1 Problemfelt

Den danske kyst er på mange måder enestående i Verden.

7300 km kyst omkranser de beskedne 43.058 km². Det faktum, at der kun maksimalt er 52 km til nærmeste kyst fra et hvilket som helst punkt i landet gør, at kysten altid er nærværende. 80% af den danske befolkning bor i kystzonen og 56% i kystbyer (MEM, 1996).

Denne kystnærhed påvirker vort daglige vejr og vort klima, det er i vor bevidsthed når vi rejser rundt i landet og skal under vandet i tunneler og over vandet med færges og over broer. Vor kulturhistorie er stærkt præget af at vi er en søfarts- og fiskerination. En meget stor del af befolkningen bor i kystbyer og vi søger til kysten for at holde ferie eller vi bruger kysten til at slappe af ved.

Kysten er samtidig stærkt varieret alt efter de geologiske forhold og efter vind- og strømforhold. Langs den Jyske Vestkyst er der store klitter og vind og strøm har gennem tiden udlignet kysten og derved afspærret de store lagune-fjorde. Indenfor Skagen er der et langt blidere kystlandskab dannet som funktion af de mindre naturkræfter der hersker her. De smalle og dybe fjorde danner stadigt mere beskyttede kyststrækninger og giver anledning til et varieret og internationalt interessant dyre- og planteliv.

Der er over 700 øer, der danner karakteristiske landskaber, som øhaver med mange øer eller som enkelte øer, store som landsdele og små beboede eller ubeboede.

Danmarks placering som "proppen i Østersøen", gør Østersøen og Kattegat og herved også de indre danske farvande til Verdens største estuarie, som er næsten tidevandsløst og med varierende saltholdighed. Saltholdigheden varierer både geografisk og på årsbasis.

Dette estuarine brakvandsmiljø forårsager et på mange måder internationalt set unikt miljø, med en specielt tilpasset flora og fauna.

Kystlinien er grænselinien mellem de to forskellige elementer land og vand.

Kystlinien adskiller to forskellige landskaber, et kystnært landværts landskab påvirket af kystens nærhed både i sit naturindhold og i sit kulturindhold. Det kystnære havværts landskab er præget af de særlige dynamiske processer som kun finder sted kystnært. Kysten er mødestedet mellem to vidt forskellige verdener og det er dette møde, som er grundlaget for det konkrete kystlandskab. Kystlandskabet er det landskab, som rummer elementer af denne kontakt mellem land og vand og kystzonen bliver på den måde den bræmme af land og vand som rummer disse kystlandskaber.

Kystlandskabet rummer som grundlag en række elementer af geologisk og geomorfologisk karakter, som har deres oprindelse i denne kontakt. Lige så karakteristisk er de kulturelementer, som udvikler sig i et samspil med naturen og tilpasser sig forholdene.

Det giver ofte anledning til helt specielle kulturlandskaber.

Disse kulturlandskaber gennemgår store forandringer indenfor de sidste 100 år og disse forandringer bliver især omfattende i perioden efter anden verdenskrig. Gamle udnyttelsesformer forsvinder eller fortrænges af nye former for udnyttelse.

Erhvervsstrukturen, der knytter sig til kysten, er fulgt med den udvikling, som

samfundet generelt har gennemløbet. Især indenfor fiskeriet er der sket store forandringer. Fiskeriet fra den åbne strand, fra små fiskerlejer og fra småhavne er under kraftig tilbagegang og disse havne overtages nu af lystsejlere og fritidsfiskere.

Landbrugets anvendelse af enge og overdrev langs kysterne til især græsning er ekstensiveret og mange steder ligger disse områder ubenyttet hen med det resultat at vegetationen ændres. Diversiteten i landskabet formindskes både i kraft af færre forskellige levesteder og i kraft af antallet af plante- og dyrearter. En af de mest almindelige udviklinger langs de mere beskyttede kysttrækninger er tilgroning med tagrør.

Siden midten af 1800-tallet har det været attraktivt at bosætte sig med havudsigt og der har siden været en udvikling med øget urbanisering især langs de bynære kyster. Denne udvikling begynder med at den kystnære bolig kun udnyttes som sommerbolig, men gradvist omdannes disse rekreative bebyggelser til helårsbrug og udviklingen flytter længere ud langs kysterne. Senere sker der en mere massiv dannelse af sommerhusbyer som efter anden verdenskrig efterhånden kommer til at lægge stort beslag på de sandede rekreative kyster.

Listen over ændringer er længere end her antydtes og det er alle disse ændringer, der er med til at karakterisere kystlandskabet som en af de landskabstyper i Danmark som er mest dynamisk.

I januar 1994 var Kystloven blevet vedtaget og med den lov indførtes en kystnærhedszone på 3 km (Kystloven, 1994).

Forud for lovens vedtagelse havde der i medierne været fokus på en række problemer langs vore kyster og diskussionen drejede sig mest om udlæg til rekreative formål og især nogle store hotel- og feriecenter-byggerier i klitterne på den jyske vestkyst fik betydning.

Det stigende rekreative pres var i 1991 medvirkende til udfærdigelsen af "Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne". I dette cirkulære konstateres det i §1: "*Presset mod de danske kyster er gennem de senere årtier øget betydeligt og naturgrundlaget og mange af de landskabelige værdier i kystlandskabet er i stigende grad truet. Derfor må bebyggelsesudviklingen langs kysterne og kystnære anlæg underordnes en sikring af det danske kystlandskab, som i variation og udstrækning er enestående i Europa.*" (Kystcirkulæret, 1991)

Efter et par års diskussioner ophøjedes cirkulæret med et par ændringer til Kystloven af 1994 (Kystloven, 1994).

Med Kystloven føjes der til Planloven en særlig beskyttelsezone på tre kilometer langs de danske kyster, den såkaldte kystnærhedszone. I denne kystnærhedszone skal der ved regionplanlægningen tages særlige beskyttelseshensyn. Et af formålene med denne særlige hensyntagen er at beskytte de resterende sammenhængende kystlandskaber. Denne kystnærhedszone er det første initiativ til en kystzoneforvaltning i Danmark..

Samtidig med udlægningen af kystnærhedszonens 3 km zone udvides Naturbeskyttelseslovens strandbeskyttelseslinie fra 100m til 300m. En kommission har lige siden arbejdet på at gennemføre en matrikulær fastlæggelse af strandbeskyttelseslinien. Dette arbejde er afsluttet med udgangen af 2001.

Kystlandskabet er med denne lov for første gang kommet i fokus. Der har tilbage i tid været diverse reguleringer i kysten, men det er første gang at kyst som sådan er kommet i centrum.

Historisk går reguleringen i kystzonen langt tilbage i tid og nogle af de ældste danske love knytter sig til kysten.

Først er det naturens kræfter som skal tæmmes og klitter og kyster skal reguleres. Siden bliver det ressourceforvaltningen der kommer til i form af fiskeri-

love og love der regulerer råstofindvindingen både på stranden og til havs. Med de rekreative værdier der med den forøgede fritid knytter sig til kysterne, kan man frygte, at der kommer et stigende behov for at beskytte naturen og sikre adgangen til selve kysten. Udviklingen indenfor fiskerierhvervet fører til etableringen af statshavne og med udviklingen af transportmidlerne udvikles infrastrukturen med færges, veje og broer som følge.

Forvaltningen af kystens problemer kan samles under betegnelsen kystzoneforvaltning. Der har i udlandet i en del år været en særlig gren af forvaltningen, som søger at samle den kystrelaterede regulering under et. Med de mange tiltag omkring Agenda 21 og Rio konferencen i 1992 er der kommet fokus på kystforvaltningen som her får et samlende begreb, nemlig det engelske Integrated Coastal Zone Management (ICZM) eller det danske Integreret Kystzoneforvaltning (IKZF). ICZM refererer i resten af projektet til de internationale tanker der tager sit udgangspunkt i Agenda 21, mens IKZF refererer til de tanker som EU og derved også Danmark gør sig på området. Begrebet har sine rødder i USA's kystzonelovgivning, som går tilbage til 1970'erne og som er en af inspirationskilderne til FN's Agenda 21 fra 1992 (UNCED, 1992).

Som led i EU's forpligtelse overfor Agenda 21 og andre internationale aftaler har EU gennem 1990'erne gennemført store forskningsprojekter, som har undersøgt og kortlagt de europæiske kysters udnyttelse og forvaltning og dette arbejde er for tiden ved at udmønte sig i særlige EU-tiltag og der er formentlig et kystdirektiv på vej. Siden 1991 har man i EU arbejdet med at udvikle et europæisk koncept for kystforvaltning og i 1995 påbegyndtes 35 demonstrationsprojekter som skulle undersøge kystproblemer i Europa. På denne baggrund udkom i 1999 et oplæg til diskussion som indeholder en præsentation af generelle principper for god kystzoneforvaltning (Kommissionen, 1999, 2000a og 2000b). Principperne går på at der skal tænkes bredt og der skal tages udgangspunkt i lokale forhold og herunder de lokale naturkræfter. Man skal medtage alle interessenter i planlægningen, det kan være lokale befolkningsgrupper, interesseorganisationer og det skal være lokale, regionale og statslige myndigheder. Endelig skal der igen tænkes bredt, når man vælger løsninger og tages udgangspunkt i lokale muligheder og samtidig tilstræbe at bruge forsigtighedsprincippet som her blandt andet skal forstås som en planlægningsproces, der sikrer at fremtidige løsninger ikke bliver udelukket.

Projektet har sit udgangspunkt i to forhold omkring vore kyster. Det ene udgangspunkt er tankerne fra udlandet omkring ICZM og IKZF. Det er især tankerne om tværvidenskabelige og integrerede tilgange til regulering af kysterne som har været inspiration. Samtidig siges det i oplæggene til diskussion af kysternes regulering, at der skal tages udgangspunkt i de lokale problemer. Hvert problem skal betragtes som noget enkeltstående som kræver sin egen løsning. Disse tankegange appellerer til en anderledes tilgang til forvaltningen end den vi ser i dag i Danmark og det er disse nye tankegange som det er projektets mål at bidrage til. Det andet forhold er Kystlovens tale om kystlandskaber. Der opereres i loven med begreber som kyst og kystlandskab, men der er ikke knyttet nogen definition hertil. Det er oplagt at det har noget at gøre med naturen langs kysten. Men også de elementer, som knytter sig til kulturlandskabet er en del af kysten. Kystlovens kystnærhedszone på 3 kilometer målt fra kystlinien er den administrative løsning på dette forvaltbart meget løse kystlandskab. Da det blev klart,

at en tre kilometer zone rundt langs vore kyster udgør 26% af det samlede danske areal var det næste spørgsmål om det virkelig var kystlandskab alle disse tre kilometer.

Oprindelsen af denne 3 kilometer zone havde ikke noget med kyst at gøre, men stammede fra lovgivning om at stoppe udlægningen af sommerhuse i en 3 kilometer zone fra kysten.

Den overordnede danske forvaltningspraksis rummer flere elementer af integreret planlægning. Arealforvaltningens vertikale integration mellem stat, amt og kommune er et system, som går tilbage til 1970'ernes planlovgivning. Integrationen ophører imidlertid i selve kystlinien idet denne planlægning knytter sig udelukkende til den landværts del af kysten

Overfor denne lovgivning står den sektorielle lovgivning, som dels varetager specielle reguleringsbehov på land og dels er enerådende til havs.

Der er i dag et tydeligt skel i dansk regulering i selve kystlinien. På land finder vi en udpræget vertikalt opdelt regulering i forskellige reguleringsniveauer og til havs udelukkende en horisontal og sektoriel opdeling, fordelt mellem de enkelte ressort-ministerier. Der findes kun ringe formaliseret samspil mellem disse sektorer.

Som følge af den stadig mere komplekse måde vi udnytter vore kyster på, bliver de problemer som opstår i kysten stadig mere komplicerede og kræver stadig flere myndigheders samarbejde for at nå en løsning. Man kan konstatere, at der er et behov for helhedsløsninger og det kræver at vi i højere grad tænker i helhedsbetragtninger.

Dette projekt vil søge at finde en måde at gennemføre helhedsbetragtninger på og udgangspunktet er landskabet.

Landskabsøkologien er en tværvidenskabeligt metode til studier af landskabet. Det er landskabsøkologiens erklærede formål at undersøge landskabet ud fra en helhedsorienteret tilgang på tværs af eksisterende faggrænser. Naveh og Lieberman (1994, side 21) udtrykker denne helhedsorientering på følgende måde: “..landscape ecology ..(is) .. the total spatial and visual entity of human living space, integrating the geosphere with the biosphere and the noospheric man-made artifacts”.

Landskabsøkologien har i Danmark i det sidste tiår udviklet sig i samme retning som i Centraleuropa. Vægten ligger på de holistiske og transdisciplinære tankegange. Disse tankegange egner sig fint som grundlag for integreret løsning af problemer, i hvert fald til problemer som har en rumlig udbredelse.

I dette projekt bliver landskabsøkologien betragtet som en del af en humanøkologisk arbejdsmetode. Humanøkologiens metode fokuserer på samspillet mellem mennesket og dets måde at udnytte naturen på og landskabsøkologien set som humanøkologi sætter så fokus på netop de former for naturudnyttelse som har betydning for landskabets udvikling og fremtræden.

Gennem landskabsøkologien sker der en afgrænsning af humanøkologiens potentialebegreb idet fokuseringen på landskabet afgrænser potentiale-analysen til de delpotentialer som vedrører landskabet.

På dette grundlag vil det i projektet blive forsøgt at udvikle et landskabsøkologisk begreb for kystzonen, som bygger på den antagelse at der i kraft af kystnaturens særlige egenskaber har udviklet sig særlige udnyttelsesformer som kan siges at være specifikt kystrelaterede og som derfor giver anledning til særlige kystlandskaber.

1.2 Formålet med projektet

Formålet med denne afhandling er, at beskrive og analysere det danske kystlandskab og dets historiske udvikling, for herigennem at afgrænse og definere den danske kystzone.

På baggrund af en beskrivelse af den internationale udvikling indenfor integreret kystzoneforvaltning (ICZM) er det formålet at fremdrage nogle aspekter heraf, som vil få betydning for den fremtidige forvaltning af den danske kystzone.

Det er det overordnede formål med denne afhandling at undersøge om det kan lade sig gøre at definere en kystzone, som er defineret udfra en landskabsanalyse. Det vurderes samtidig om denne kystzone egner sig som grundlag for en fremtidig forvaltning af den danske kystzone.

1.3 Problemformulering

Hvordan kan man opstille en definition og en afgrænsning af det danske kystlandskab, som kan fungere som redskab for en funktionel opdeling af den danske kystzone og som muliggør eller fremmer en integreret forvaltning?

Kapitel 2.

Metode

Kapitel 2

Metode

2.1 Indledning

Metodebegrebet dækker i dette projekt over de tilgange der er valgt til at opfylde formålene og løse det formulerede problem. Begrebet omfatter tilgangen til emnet og afgrænsningen ligesom det dækker over en præsentation af det valgte teorigrundlag.

De valgte tilgange til projektet udspringer af ønsket om at arbejde tværvidenskabeligt og transdisciplinært, det vil sige arbejde med tilgange til emnet på en sådan måde at faggrænser så vidt muligt ophæves.

I landskabsøkologisk sammenhæng vil det betyde, at man arbejder ud fra de fem dimensioner, som Tress og Tress opstiller som forståelsesramme for begrebet landskab, nemlig

- landskab som rumlig enhed
- landskab som en tidslig dimension
- landskab som en mental entitet
- landskab som konkret berøringspunkt for natur og kultur og
- landskab som komplekst system. (Tress og Tress, 2000, 2001).

Se videre i kapitel 2.3.1.

Landskabsøkologien er altså tværvidenskabelig idet den ophæver faggrænserne og samtidig tilstræber at arbejde holistisk. Projektet lægger sig op ad den landskabsøkologiske tradition som især er udviklet på Roskilde Universitets Center.

Overordnet tager landskabsøkologien sit udgangspunkt i den humanøkologiske beskrivelsesmetode hvorved landskabet beskrives som den samfundsmæssige udnyttelse af det til enhver tid eksisterende potentiale. Potentialet er bestemt af det niveau samfundets økonomiske og teknologiske udvikling befinder sig på. Se videre i kapitel 2.3.2.

Den historiske udvikling spiller en vigtig rolle og den tidslige udvikling af landskaber beskrives i dette projekt ud fra en forestilling om at der er tale om kontinuerede udviklingsforløb. Ved kontinuerede udviklingsforløb skal her forstås gradvist forløbende evolutionære forløb eller de kan bestå af perioder med stilstand afløst af perioder med mere springvise udviklinger. Det er denne forståelse af kontinuitet som er vigtig at have for øje i arbejdet med konkrete landskabsanalyser ved hjælp af kartografiske analyser som jo repræsenterer et øjebliksbillede. Fokus er ikke på det kartografiske øjebliksbillede, men snarere på de udviklingsforløb som finder sted i perioderne mellem øjebliksbillederne. Se videre om forløbslandskaber i kapitel 2.3.4.

Indenfor de sidste hundrede år har det enkelte menneskes og samfundets forhold til naturen ændret sig. Vores handlemåder i naturen og overfor naturen er styret blandt andet af de værdier vi tillægger naturen. Det verbale udtryk for disse værdier som de kan komme til udtryk gennem lovtekster, planlægningsrapporter og gennem mange andre kanaler kan kategoriseres i forskellige natursyn. Med til forståelsen af konkrete udviklingsforløb hører derfor en forståelse for det natursyn som ligger til grund for de indgreb i naturen som observeres. Natursynet kommer til udtryk på mange måder. Det kan for eksempel være som begrundelse for en lov eller anden regulering ligesom det kan komme til udtryk når aktører beskriver og kommenterer de projekter de deltager i. Et eksempel kan være en planlægger som argumenterer for en bestemt type naturregulering eller en grundejer som kommenterer et indgreb overfor vedkom-

mendes private ejendomsret. Se videre om natursynet i kapitel 2.3.5.

De ovenfor nævnte tilgange til projektet udgør projektets teorigrundlag eller snarere forståelsesramme og vil blive uddybet senere i dette kapitel.

2.2 Emnetilgang og -afgrænsning

Projektet søger at arbejde så tværvidevidenskabeligt som muligt i sin tilgang til emnet og der søges i projektet inddraget så mange aspekter af kystlandskabet som muligt. Netop kravet om en holistisk eller tværfaglig tilgang gør at emnet bliver behandlet fra mange forskellige tilgange.

Den store faglige bredde nødvendiggør at projektet først indeholder en bred introduktion til kystlandskabet. Her beskrives de forskellige elementer af kystlandskabet i tre afsnit, naturlandskabet, kulturlandskabet og reguleringen. De tre elementer er vigtige aspekter af kystlandskabet som hver især har stor betydning for landskabets udformning og udvikling.

Derefter søges disse forskellige elementer inddraget i konkrete analyser, som søger at fastholde den holistiske tilgang.

De tre elementer af kystlandskabsbeskrivelsen er som følger:

Naturlandskabet

Det danske kystlandskab er et dynamisk system, som udvikler sig under påvirkning af mange faktorer.

Det geologiske grundlag indgår som kilden til de sedimenter som transporteres langs kysterne og enten aflejres eller eroderes alt efter en lang række af dynamiske faktorer, så som vindretning og -styrke, frie stræk, strøm, sediment og andre faktorer, som tilsammen bestemmer bølgenes virkning på kysten. Over tid opbygges forskellige kystformer som igen danner landskaber i en samvirkning med biologiske og abiotiske forhold og menneskelige indgreb og konstruktioner. Disse forhold styrer vegetationens udvikling selvfølgelig i samvirkning med dels faunaen og dels den menneskelige udnyttelse.

Efter beskrivelsen af enkle landskabselementer gives der en række eksempler på landskabstyper som enten kan være resultatet af enkeltprocesser eller som kan være mere komplekst dannet og sammensat.

Kulturlandskabet

I samspil med naturlandskabet udvikler der sig forskellige samfundsmæssige udnyttelsesformer. Måden at udnytte naturen på er et samspil mellem naturens beskaffenhed og den teknologiske udvikling.

Udnyttelsen af naturen forandrer landskabet fra et rent naturlandskab til et kulturlandskab og de forskellige udnyttelsesformer sætter sig meget forskellige spor i landskabet. Nogle er flygtige og forsvinder hurtigt igen mens andre er mere standhaftige og kan blive tilbage som minder om fortidige udnyttelsesformer. Landbrug og bebyggelser er de mest dominerende udnyttelsesformer, men der eksisterer en lang række andre kulturlandskabselementer som alene er kystrelaterede.

Reguleringen i landskabet

I den tidslige forståelse af et landskabs udvikling er det vigtigt at forstå og analysere reguleringens rolle for landskabets udvikling.

På samme måde som forståelsen af naturen udvikler sig i takt med den samfundsmæssige udnyttelse af naturen således udvikler reguleringen af disse forhold sig. Der udvikler sig i samfundet en forståelse for og erkendelse af behovet nødvendigheden af regulering.

Det er et af afhandlingens antagelser, at reguleringen spiller en væsentlig rolle for landskabets udvikling. Dette samspil mellem et landskabs udvikling og

den tilhørende regulering illustreres i Analyse 3 om sommerhusene hvor reguleringens styrende og begrænsende rolle analyseres. I gennemgangen af landskabet inddrages der ikke eksempler fra den tidevandspåvirkede del af Danmarks kyster. Det betyder, at Vadehavet i Sønderjylland ikke vil blive inddraget i projektet. Dette landskab har været studeret intensivt og er desuden genstand for en specifik international regulering.

2.3 Teorivalg og forståelsesramme.

Begrebet forståelsesramme dækker her over de valg af teoretiske betragtninger, som ligger til grund for den metodiske tilgang som emnerne beskrives på og den måde analyserne gennemføres.

Med en metodeforståelse hentet i den humanøkologiske beskrivelsesmetode søger projektet at være så bredt som muligt, det vil sige, at der søges en landskabsforståelse som hviler på denne metodes forståelse af samspillet mellem natur og menneske.

Landskabsøkologien som den udspiller sig i det danske geografiske miljø bygger på en landskabsforståelse, som beskriver landskabsøkologien som en holistisk og transdisciplinær videnskab. Indenfor disse rammer søger dette projekt at inddrage så mange aspekter som muligt for derigennem at søge at opnå denne transdisciplinære tilgang og forståelse.

Den humanøkologiske metode bliver på denne måde den styrende og jeg vedkender mig da også en dyb forankring i det humanøkologiske miljø som det har udviklet sig på Geografi på RUC fra midt i 1970'erne.

Den tidlige udvikling af de studerede fænomener er central i projektet. For at sætte disse tidsstudier ind i en ramme inddrages Hägerstrands teorier om Forløbslandskabet. Med denne forståelsesramme er det meningen at der skal søges en metode til at beskrive de undersøgte landskaber som værende under kontinuerlig udvikling.

Da reguleringen som den udvikler sig gennem tiden afspejler samfundets syn på naturen, har det været tjenligt at inddrage en beskrivelse af natursynet og komme frem til en dybere forståelse af hvordan samfundet forholdet sig til forvaltningen af naturpotentialet.

2.3.1 Landskabsbegrebet

Naveh og Lieberman (1994) fører begrebet tilbage til Biblen hvor det er brugt om den smukke udsigt over Jerusalem med Kong Salomons tempel, borgene og paladserne. Der er her tale om en visuel-æstetisk sammenhæng til begrebet landskab, som kan sammenholdes med det engelske begreb "scenery".

Denne visuelle perceptuelle og æstetiske sammenhæng med landskab er siden blevet optaget i litteratur og kunst. Det er denne opfattelse af landskab som et scenarie, som en kulisse for æstetisk nydelse der også i dag kan præge folk med en æstetisk tilgang til omgivelserne så som arkitekter, havebrugsfolk og landskabsplanlæggere. (Naveh og Lieberman, 1994, s. 3).

Ordet *landskab* har sin oprindelse i det gammel-højtyske ord "Lantscaf" hvor det i en tekst fra år 830 har betydningen "område, territorium, egn eller omegn". (Tress og Tress, 2000). Begrebet anvendes på samme måde på dansk om en samling sen-middelalderlige love, de såkaldte landskabslove.

De tyske geografer med Humboldt (Alexander von H.: 1769-1859) i spidsen bruger begrebet landskab om en beskrivelse af et jorderområdes eller en egns

total karakter. Hermed kan man så beskrive landskabet som en fysisk fremtræden og med den videnskabelige udvikling i anden halvdel af det 18. århundrede udvikles de naturvidenskabelige enkeltdiscipliner. Herefter ændres forskningens fokus fra helheden i landskabet, til at være sammensat af en lang række enkeltdiscipliners bidrag til et samlet billede.

I midten og op mod slutningen af det 20. århundrede opfattes landskabet almindeligvis som bestående af naturrummet opdelt i en abiotisk og en biotisk del sammen med arealanvendelsen, som det menneskelige "fingeraftryk".

Med den stadigt mere økologisk orienterede beskrivelse af landskabet opstår landskabsøkologien som fagområde. Med dens tværfaglige og transdisciplinære arbejdsmetoder opstår der en mere samlet landskabsforståelse. På baggrund af denne forståelse kan man opstille fem punkter som tilsammen beskriver landskab som begreb og som objekt for forskningen.

1: Et landskab er en rumlig enhed

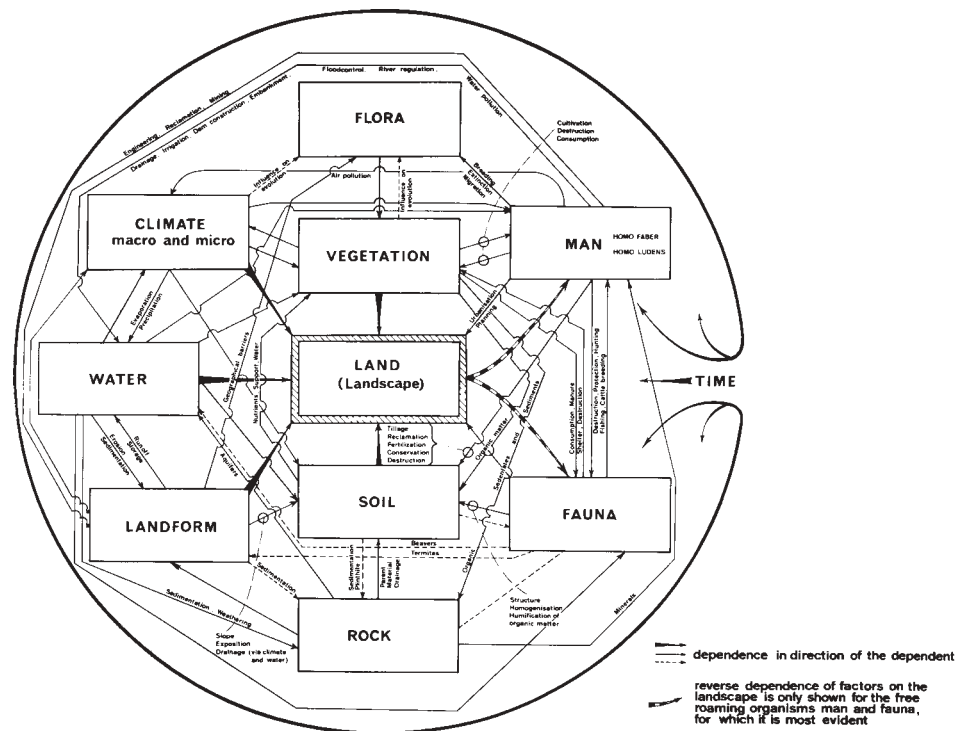
Som rumlig enhed besidder landskabet en fysisk-materiel dimension. Det er denne dimension, som mennesket udnytter og hvorfra det skaffer sig de materielle goder som udnyttes til produktion og reproduktion. Mennesket er som en del af biosfæren ligeledes en del af landskabet.

2: Landskabet har en tidslig dimension

Landskabet befinder sig i en konstant forandring. Den tidslige dynamik vedrører alle dimensioner af landskabsbegrebet såvel de rumlige, som de systemiske og de mentale.

3: Landskabet er en mental enhed (entitet)

Landskabet er opstået i en fælles evolutionær proces mellem den fysisk-rum-

Figur 2.1: Samspillet mellem de abiotiske og de biotiske processer i landskabet. (Naveh og Lieberman (1994))

lige dimension og mennesket.

På den ene side er mennesket en del af den fysisk-materielle dimension af landskabet og samtidig skaber mennesket landskabet som tænkende, reflekterende og handlende væsen.

Mennesket lever ikke udelukkende i et tredimensionalt rum, men også i et åndligt rum, noosphæren, som eksisterer sidestillet med geosphæren og biosphæren. Noosphæren er den sfære, der er domineret af sindet, hvor mennesket har designet, konstrueret og beskyttet omgivelserne. (Naveh og Lieberman, 1994, side 8)

4: Landskabet er det konkrete berøringspunkt mellem natur og menneske.

Landskabet opstår i samspillet mellem natur og kultur. Landskabet opstår ved menneskelige refleksioner. I samspil hermed præges menneskets perception og handlen af den fysisk-materielle del af naturen. Landskabet er altså det punkt hvor natur og kultur kommer i berøring og hvor den materielle og den åndlige sfære mødes.

Gennem sine åndlige færdigheder og i kraft af at være en del af biosphæren påvirker mennesket biosphæren og geosphæren og herigennem landskabet.

5: Landskabet som komplekst system lader sig beskrive som enkelt-elementer som gennem vekselvirkning er forbundet med hinanden.

Landskabet kan beskrives ved sine subsystemer biosphæren, geosphære og noosphære. De kan betragtes som selvstændige subsystemer der kan beskrives uafhængigt af hinanden, men så snart vi snakker om landskab så er de tre subsystemer forenet og kun afgrænset i forhold til sine omgivelser.

Gennem en holistisk betragtningsmåde kan de tre subsystemer forenes til et landskabssystem, som igen er et subsystem i det totale humane økosystem i hvilket mennesket er en integreret del af den samlede omverden.

Den landskabsøkologiske teori beskriver landskabet som et komplekst dynamisk system, som består af subsystemerne biosphære, geosphære og noosphære. Disse subsystemer er forbundet med hinanden gennem et komplekst net af vekselvirkninger. Gennem sameksistensen af disse subsystemer bliver landskabet til det konkrete berøringspunkt mellem natur og kultur. Mennesket er gennem sine tanker og sine handlinger en del af landskabet, ligesom landskabet gennem tanken bliver en del af mennesket.

Forskellen mellem den tværvideenskabelige tilgang til landskabsanalysen og den holistiske, transdisciplinære tilgang ligger i etableringen af sammenhængen mellem det fysisk-materielle system og det kognitive system (Tress og Tress, 2000).

2.3.2 Humanøkologi og landskabsøkologi

Humanøkologi er en beskrivelse af økologiske systemer hvori mennesket indgår som centralt omdrejningspunkt.

Brandt og Rasmussen (1980) understreger, at der ved den humanøkologiske beskrivelsesmetode ikke er tale om en egentlig teori, men at der udelukkende er tale om en tankemåde som skal inspirere til en bestemt tilgang til den konkrete analyse.

Humanøkologien i Danmark i 1960'erne var inspireret af økologien som den havde udviklet sig. Økologien var præget af den tilgang, som var vokset frem efter anden verdenskrig og som især E. Odum blev talsmand for. Økosystemet blev betragtet som et system som man kunne beskrive som kvantificer-

bare dynamiske systemer og derved kunne man beskrive relationer som energiflow og grundstoffernes kredsløb indenfor systemet.

Sofus Christiansen bliver en af fortalere for denne udvikling (Christiansen, 1967, 1975).

Christiansen (1975) overfører de systemøkologiske metoder til et økosystem, som inkluderer mennesker, i dette tilfælde landsbyer på en atol i Polynesien.

Humanøkologiens mål er altså at beskrive samspillet af menneske og natur.

Faren ved denne beskrivelsesmåde er, at den let udvikler sig til naturdeterminisme og det er som reaktion på denne mulige udvikling at Brandt og Rasmussen (1981) fremkommer med deres første forsøg på at videreudvikle den humanøkologiske beskrivelsesmåde.

Forholdet mellem menneske og natur kan beskrives ved at mennesket gennem det samfundsmæssige arbejde udnytter det til rådighed værende naturmæssige grundlag. Udnyttelsen af naturgrundlaget sker under de givne teknologiske muligheder og det menneskelige arbejde søger at udnytte det naturpotentiale, som er herskende under de givne naturforhold og den givne teknologiske udvikling (Rasmussen, 1996).

På den baggrund udvikles bæredygtighedsbegrebet til at være analysen af naturens bæreevne. Bæreevnen analyseres i samspil med det menneskelige arbejdes påvirkning af stofskiftet i naturen. Bæredygtighedsdiskussioner er med til at sikre det humanøkologiske bæredygtighedsbegrebs mere langsigtede perspektiver, idet der herved indtænkes langsigtede miljøkonsekvenser og de dertil knyttede økonomiske, sociale, teknologiske osv. konsekvenser.

Den humanøkologiske metode har både et statisk og et dynamisk element.

Det statiske element er de forhold som vi umiddelbart kan konstatere. Forholdet mellem ressourcer og udnyttelsesformer. Det vil i landskabet sige, at man ser på arealanvendelsen.

Det dynamiske element af analysen er studiet af forandringen af samspillet mellem naturudnyttelsen og teknologianvendelsen.

Udnyttelsen af naturen sker gennem den samfundsmæssige organisering og denne udnyttelse er en bevidst kollektiv ageren. Gennem disse handlinger skabes et forhold til naturen som muliggør en værdisætning af forskellige naturelementer. Potentialebegrebet rummer altså dels specifikke egenskaber ved naturen, naturpotentialet og så det samfundsmæssige teknologisk/videnskabelige aspekt og endelig den samfundsmæssige organisering.

Rasmussen (1996) påpeger, at det er dynamikken i natur-menneske relationerne der er hovedstudiet i den humanøkologiske beskrivelsesmetode. Forholdet mellem naturudnyttelsen og det teknologiske niveau udvikler sig over tid og det er studiet af hvordan potentialet ændrer sig og hvordan grænser for udnyttelsen ændrer sig med tiden der er kernen.

Til de tidsmæssige studier af potentialeudviklingen er tidsgeografien og her forløbslandskabet en glimrende tilgang som netop pointerer det dynamiske aspekt. Med andre ord bliver studiet af de humanøkologiske relationer studiet af den samfundsmæssige tilegnelse af naturen. Ved tilegnelse af naturen forstås enhver form for kontrol af naturen set både i produktionsmæssig sammenhæng og i en bredere kulturel forstand i form af alle aspekter af værdisætning af natur.

Under denne forståelsesramme udvikles landskabsøkologien (Brandt, 1999) som en disciplin under humanøkologien, som har specielt sigte på en rumlig orientering af humanøkologien.

Fra at have været en bred forening af biologi og geografi bliver landskabsøkologien efter anden verdenskrig gradvist til en selvstændig videnskabsdisciplin.

Undervejs i denne udvikling indgår videnskabelige traditioner som den spatiale vegetationsøkologi og spredningsøkologien, som er udviklet fra ø-bio-geografien og som naturbeskyttelsen i høj grad har taget til sig. Landskabsøkologien på dette niveau er i høj grad studiet af økologien i landskabet.

I 1980'erne udvikler der sig en gren af landskabsøkologien som især har sit ståsted i den internationale sammenslutning af landskabsøkologi, IALE.

Her formuleres der en filosofi, der går på at udvikle landskabsøkologi som en transdisciplinær videnskab som søger at udnytte andre mere specialiserede videnskaber til en holistisk samlende videnskab.

Brandt (1999) beskriver landskabsøkologiske studier som bestående af tre niveauer:

1: Studiet af de primære landskabsstrukturer som består af geologisk-økologiske sammenhænge og hertil hører også studiet af natur-potentialet.

2: Studiet af landskabets struktur og dynamik i form af arealanvendelse og arealudnyttelse samt disse elementers dynamik

3: Endelig er studiet af landskabets struktur og dynamik som det opfattes socialt og kulturelt vigtigt i relation til beslutningstageres rolle i forbindelse med landskabsplanlægning og forvaltning.

Problemer med de ellers så flotte ambitioner om transdisciplinaritet omtales af Brandt (1998) idet han blandt andet fremhæver de forskellige videnskabskulturers problemer med at snakke samme sprog og forstå hinandens prioriteter.

Der er trods disse samarbejdsproblemer mellem forskellige fagdiscipliner gode argumenter for at fastholde at det er nødvendigt at arbejde transdisciplinært. Et eksempel er landskabsforvaltningen. I en artikel advarer Brandt om farerne ved at lade landskabsforvaltningen varetage af fredningsfolk i amterne. I artiklen argumenterer Brandt for nødvendigheden af et mere helhedsorienteret forvaltningssyn. Dette helhedsorienterede syn finder Brandt i Landskabsøkologien som den forsøges udfoldet i IALE regi (Brandt, 1995).

Opsamlende kan man sige, at landskabsøkologi kan beskrives som et delement af humanøkologien. Det betyder, at studiet af kystlandskabet bør være transdisciplinær og kommer til at hvile på en forståelse af kystlandskabets potentiale og dette potentiales udnyttelse set i en historisk sammenhæng.

2.3.3 Tidsgeografien og forløbslandskabet

Tidsgeografi er en synsmåde. Der er ikke tale om en veldefineret model eller teori, men der er tale om en måde at afgrænse et geografiske objekt eller en geografiske analyse. (Åquist, 1992).

Et forløbslandskab er et landskab som man anskuer over et givet tidsrum. Forløbslandskabet inddrages i denne afhandling fordi det giver en forståelsesramme for den tidlige udvikling af landskabet. I analyserne anvendes kort og andre medier som alle repræsenterer et forsimplet eller selektivt øjeblicsbillede af landskabet. Analyseres flere kort eller billeder i en tidsserie opnår man en række "tidsskiver". Analysen kan herefter let komme til at handle om disse "skivers" indhold. Det er imidlertid ønsket at der skal fokuseres på udviklingen og "tidsskiverne" bliver altså kun støttepunkter i forløbsanalysen. Formålet er altså at flytte opmærksomheden fra det multitemporale til det kontinuerlige forløb.

Beskrivelsen og forståelsen af forløbslandskabet er inspireret af en artikel af Torsten Hägerstrand (1993) og Stefan Anderberg (1996).

Hägerstrands ærinde er at beskrive skæringen mellem samfund og natur og beskrive udviklingen af reguleringen inden for samme periode. Det er natu-

rens udbud af materielle ressourcer og rettighederne til udnyttelsen af disse som har domineret opmærksomheden indenfor beskrivelsen af landskabet. Hägerstrand forsøger at sammenbinde foreteelser af betydning for den samfundsmæssige håndtering af naturen med erhvervslivets og bebyggelsens fortsatte udvikling. Målet er at løfte forhold op i lyset som hidtil har været taget for givet i miljø- og regionalforskningen. Dette gøres ved i detaljen at se på de tidslige forløb for konkrete elementer i landskabet.

Landskabet set som tidsforløb: Forløbslandskabet (förloppslandskapet).

Rammen for beskrivelsen er landskabet hvor alle komponenterne er tilstede, men som alligevel udgør et afgrænset areal. Med landskab skal forstås alt som er tilstede indenfor den lagte geografiske grænse, inklusive alt der bevæger sig ind og ud over grænsen indenfor den tidsperiode som man vælger.

Denne måde at anskue landskabet på er forskellig fra andre anskuelser ved at inkludere den fjerde dimension som er tiden, den dynamiske dimension. Da alting forandrer sig over tid er det dynamiske syn det eneste konsekvente, siger Hägerstrand.

I konsekvens af dette bliver landskabsanalysen ikke blot at gennemføre en inventering, men derimod at klargøre hvilke **forløb**, der er årsag til landskabets forandring set i et givet tidsperspektiv.

Den statiske betragtning af landskabet som har en inventering som sit mål kalder Hägerstrand for „udsigtslandskab“ og det dynamiske landskab kalder han „**forløbslandskab**“.

Fra tysk litteratur udskiller han et begreb som kan bruges her, nemlig „landskabsforbrug“. For at kunne tale om forbrug er man nødt til at kende udgangslandskabet. Det er en utopi, siger Hägerstrand, for alt landskab er en uadskillelig blanding af naturlige og fremstillede, menneskeskabte elementer som igen har en uoverskuelig lang historie. Det er mere konsekvent at arbejde med et landskabsbegreb, hvori alle levende skabninger inklusive mennesket etablerer sine respektive nicher.

Den tidsgeografiske synsvinkel skiller sig fra den systematiske synsvinkel. Perspektiverne for tidsgeografien er arrangement i tid og rum.

Gennem studiet af forløbslandskabet får man en dynamisk tilgang til hvordan forskellige processer foregår og spiller sammen i landskabet og i yderste konsekvens får man en tilgang til de kræfter som former og forandrer disse forløb.

Ved at have en overordnet ramme at udgå fra bliver opmærksomheden tvunget mod en ny kausalitet som består i at landskabselementerne i forløbslandskabet befinder sig side om side og konkurrerer om et vist område (utrymme) af tid, rum og energi.

Forløbslandskabet bliver en budgetramme hvori man kan afgøre hvad der trænger sig frem eller ekspanderer og hvad som tilsyneladende modstandsløst trækker sig tilbage.

Studiet af forløbslandskabet bliver et spørgsmål om at observere og tolke forskellige fænomeners fysiske „magtudøvelse“ i forholdet til hverandre (Hägerstrand 1993).

Målet er altså at identificere størrelser ved at foretage en opdeling oppefra i stedet for som det normalt er tilfældet nedefra ved sammenlægning af små enheder til større. Hägerstrand siger, at man på denne måde bliver tvunget til at have opmærksomheden rettet mod en type kausalitet som man ikke nødvendigvis bliver tvunget til at afsløre hvis man arbejder sig op nedefra.

I forløbslandskabet befinder forskellige fremtrædelsesformer sig samtidigt side om side. De fordeler det globalt tilgængelige rum (utrymme) mellem sig i relation til deres styrkeforhold. Forandringen over tid sker som **permutationer** og **successioner**.

Naturens og samfundets gestalter konkurrerer om plads i et begrænset budgetrum af rum, tid og energi.

Derved bliver årsag og virkning ikke bare et spørgsmål om før-og-efter som i laboratoriet, men også om fremkomstmulighederne i budgetrummet som funktion af naboernes modstand eller villighed til at åbne sig.

Uden en forestilling om forløbslandskabet som budgetramme, kan man ikke afgøre hvad det er der fortrænges og hvad der er nyt. Noget nyt kan trænge sig frem eller ekspandere fordi noget andet uforvarende modstandsløst trækker sig tilbage.

Den traditionelle måde at opdele et stykke landskab er at udskille rumlige facetter (landskabsformer, vegetation, arealanvendelse eller instrumentelle variabler så som klimafaktorer, osv.)

Lægges disse lag ovenpå hinanden som tidsserier undertrykkes de bevægelige elementer i landskabet og man fremhæver „dybfrosne“ tværsnit.

Forandringen beskrives ikke som kontinuerlige forløb, men som diskrete hop mellem frosne tværsnit. Herved undertrykkes naturfaktorernes og de menneskelige aktørers rolle i forvandlingen.

Gennem at foreteelser placeres i sit naturlige sammenhæng i landskabet, kan analysen indrette sig på hvordan forløbene hænger sammen med, spiller sammen og begrænses af forskellige fænomener og forløb. Vigtigt er det at klargøre hvad det er der sætter grænserne for forskellige forløb og skaber restriktioner.

Tre typer processer i landskabet:

de abiotiske: retningsgivere, eller de forandrende kræfter i landskabet. Tyngdekraft og solindstråling er de vigtigste fysiske faktorer der igen styrer vindbevægelser, fordampning, klimaet og årstidernes vekslen. Disse forhold spiller igen sammen med geologien og danner jordbund og relief.

de biotiske: De styres af “programmer” der er indbyggede i organismernes og udformede af evolutionen.

de kulturelle: De styres af “projekter”, som skal forstås som den menneskelige virksomhed, både den overlagte og den uoverlagte. Et projekt består af summen af enkeltindviders spontane enkelthandlinger og enkeltpersoners og organisationers langsigtede planlægning frem mod veldefinerede mål.

“Trajektioner” er den grundliggende enhed, som beskriver de enkelte legemers bevægelse i modsætning til de abiotiske som oftest bevæger sig i strømme.

Trajektioner (egentligt projektilbaner, her skal det forstås som individuelle livslinier) beskriver de baner, som de større enheder som bygninger, maskiner, planter, dyr og enkeltindividerne beskriver i tiden. Mere komplekst kan man sige at et projekts spor gennem tiden er en trajektion.

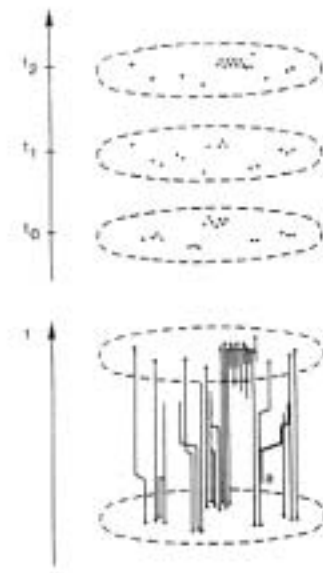
Til forskel fra disse individuelle trajektioner taler Hägerstrand også om strømme (flöden), som er massestrømme som bevæger sig over tid. Som eksempler på strømme nævner Hägerstrand luft, vand, korn og sand.

Den tidsgeografiske betragtningsmåde.

Forløbslandsskabets tidsmæssige permutationer udtrykt som en totalitet med hensyn til konfiguration og succession på en gang kræver en firedimensionel fremstilling. En fuldstændig grafisk fremstilling er selvsagt umulig. Det er dog ufravigeligt at man, for at håndtere skæringen mellem natur og samfund, skal stræbe efter at opbygge en begrebsverden i den retning. (Hägerstrand, 1993). En firedimensionel landskabsanalyse (forstået som den rumlige beskrivelse i et tidsforløb) som bygger på tidsgeografiske betragtningsmåder kan kun an-

tydningsvis gives en grafisk fremstilling.

Tidstrajektorier er en måde at lave en forsimplet fremstilling i tid og rum. Man skal måske snarere forstå trajektorierne som tendenser mere end som fuldstændige grafiske afbildninger af tidsforløb. Velvalgte forløb kan tilstræbe at illustrere sådanne tendenser som grafiske trajektorier, men det er ikke nogen forudsætning for tidsgeografiske studier at man skal tegne den slags grafik.

Figur 2.2: Udviklingen af et stykke landbebyggelse over et århundrede. Øverst set kartografisk og nederst set tidsgeografisk.. Markeret med "a" er et individs livslinie angivet (Anderberg, 1996).

Hägerstrands mest kendte eksempel er hans figur, som viser udviklingen af et stykke svensk landbebyggelse set over et århundrede. Figuren er mere en illustration af tankegangen end den er en reel repræsentation af den totale udvikling.

Den grafiske fremstilling er kun et redskab til at vise eksempler eller hovedtrajektorier. De egentlige detaljer kan ikke vises samlet grafisk, men henvises til "protokollen", altså til en verbal fremstilling.

Valget af "projekter" og valget af opløsning i tid og rum, det vil sige valget af skala, er vigtige forudsætninger for at arbejde med denne model.

2.3.4 Begrebet natur

Definitionen af natur kan tage sit udgangspunkt i Emmanuel Kant, som var tysk filosof i 1700-tallet.

Han deler beskrivelsen i to begreber, nemlig "Das Ding für uns", som er naturen som vi ser den. Vi opfatter naturen ud fra de koncepter og den forståelsesramme som vi kender. Naturen uafhængigt af den menneskelige begrebsdannelse "Das Ding an Sich" kan vi ikke forholde os til. Hver gang vi forholder os til naturen som objekt for forvaltning, i kunst og kultur, i videnskab og i vort daglige liv, så er der tale om natur som "Das Ding für uns". På den baggrund er det for eksempel noget sludder at man kan udtale sig "på naturens vegne". På den anden side er det vigtigt at erkende, at der er et "Das Ding an sich". Det er dette aspekt af naturen som vi påvirker gennem vores udnyttelse af naturen og det er dette aspekt der ultimativt er grundlaget for vores liv som individ og som samfund (Bondesen, 1998).

Som en del af noosphæren er erkendelsen af naturen som begreb vigtig. Den menneskelige adfærd i forhold til naturen som "Das Ding an sich" er styret af

vores holdning til og vores opfattelse af natur "Das Ding für uns". Disse holdninger kommer til udtryk i vores eksplicitte forholden os til natur, det være sig gennem ord eller på tryk. Disse eksplicitte udtryk om natur er natursynet.

2.3.5 Natursynet

Olwig (1990) fremhæver, at begrebet "natur" er et af de mest værdiladede ord i sproget. Begrebet knytter sig til ordet "naturligt" og knytter sig igen til en forestilling om hvad der er oprindeligt og hvad der er tingenes medfødte karakter. Natursynet bliver på den måde tolkningen af hvad man mener der er naturligt.

Overfor dette stiller Olwig (1990) begrebet "miljø", som han siger opfattes som objektivt. Det er et begreb, som reducerer natur til et funktionelt økologisk system som bliver gjort til et værdineutralt arbejdsområde hvor økologiske metoder er i centrum. Økologien er sat i centrum og naturen er sat under administration.

Begrebet landskab er så det sceneri økologien foregår i og på den måde bliver landskabet miljøets ramme og udbredelse. Naturen bliver gennem omskrivningen til miljø opsplittet i forvaltbare "delelementer" så som luft, vand, jord dyr- og planteliv.

Olwig (1987) siger, at når man reducerer naturen til den del af vores omgivelser der er uberørt og vildt og derved glemmer de processer i os selv og i omverden der skaber denne forståelse af natur, så opnår vi det Olwig kalder den "falske natur". Lige så vigtigt det er at bevidstgøre sig om forskellige natursyn er det vigtigt at holde sig for øje, at natursynet er et kulturelt fænomen, som skaber vor opfattelse af naturen og det er underordnet om vi skelner og værdisætter med æstetiske eller videnskabelige argumenter (Olwig, 1993).

Naturen som begreb er en social konstruktion, som er dannet ud fra vores udnyttelse af vores omgivelser. På den måde bliver natursynet et begreb for den måde vi som individ, interessegruppe eller som samfund udtrykker vor holdning til udnyttelsen af vores omgivelser.

Natursynet handler om de forestillinger vi kulturelt og etisk gør os om naturen. Forholdet mellem natur og kultur kan ses ud fra tre forskellige synsvinkler.

For det første den synsvinkel, at naturen bliver brugt som grundlag for vores produktion enten som ressource eller som recipient. Vi er på den måde i et stofligt og energimæssigt forhold til omgivelserne.

For det andet den synsvinkel, at vi underlægger os vores omgivelser og på den måde udsætter vi os for en risiko. En risiko for at der opstår effekter af denne udnyttelse som vi ikke kan forudsige eller gennemskue. Det være sig risiko for effekter på naturen selv eller effekter i form af forurening og lignende på os selv. For det tredje den synsvinkel, at vi forholder os til naturen, som et sted hvor vi kan have oplevelser. Vi bruger naturen og arrangerer naturen så vi kan få æstetiske oplevelser og vi kan have rekreative oplevelser i naturen. Vi gør os altså på baggrund af disse synsvinkler forestillinger om naturen, dens indretning, dens orden, harmoni og oprindelighed. Og det er på baggrund af overvejelser i forbindelse med disse forestillinger at vi agerer i forhold til naturen. Vores individuelle ageren, vores samfundsmæssige ageren i form af omformning af naturen og regulering af vores adfærd. (Kragh, 1991).

Natursynsdiskussionerne har sine rødder i den humanistiske anskuelse at det er individets frie valg der bestemmer menneskers handlemåder uafhængigt af samfundets organisering. Det er alene behov, moral og etik der er styrende for vore handlinger.

Dette kan i en humanøkologisk sammenhæng, (der har sit udgangspunkt i potentialebegrebet som styrende for naturudnyttelsen) kun siges at være til-

fældet i en begrænset udstrækning, nemlig i de tilfælde hvor mennesket befinder sig i en situation hvor der ikke længere er et umiddelbart behov for at udnytte naturen som potentiale for overlevelse og produktion. Er vi i en situation hvor samfundet som sådan eller dele af samfundet har mulighed for at tilsidesætte dele af naturen til reproduktive formål alene, så kan der udvikle sig en selvstændig naturetik som så kan gøres til genstand for diskussion.

Hvis man lader diskussionen tage udgangspunkt i den situation hvor det af hensyn til individets overlevelse eller samfundets opretholdelse er nødvendigt at udnytte naturen til dens fulde potentiale er der i denne situation ikke er plads til etiske og moralske hensyn på naturens vegne. De etiske og moralske hensyn i forhold til naturen kan kun optræde i de situationer hvor presset på naturen er mindsket så meget, at der ikke længere er behov for at maksimere udnyttelsen. Derved opstår der overskudsnatur eller marginale potentialer som man så kan forholde sig moralsk til. På denne måde kan naturen inddrages i den rekreative side af den samfundsmæssige produktion og tillægges andre værdier end de direkte produktive.

Med et mindre rigtigt udgangspunkt må man nok konstatere, at det er svært ikke forestille sig, at der i enhver kultur eksisterer en eller anden religiøs eller rituel forholden sig til naturen som gennem ritualer og traditioner styrer befolkningens forhold til naturen.

I den reproduktive dimension kan vi tillægge naturen mange forskellige funktioner idet den kan fungere som kulisser for vores etiske overvejelser og vores reproduktive aktiviteter og handlinger.

Natursynsbegrebet knytter sig altså også til naturens reproduktionsmæssige potentiale og dette potentiale er langt hen ad vejen ledsaget af etiske og moralske overvejelser.

Disse overvejelser ses at skifte gennem tiden og er med til at styre naturforvaltningen.

Man kan tale om et repræsentativt natursyn som dækker individerne i samfundets gennemsnitlige forholden sig til naturen, men det er lige så vigtigt, at vide at der til enhver tid eksisterer forskellige natursyn som blandt andet kan afhænge af individets og samfundsgruppers tilknytning til potentialeudnyttelsen. Et af stederne det samfunds-gennemsnitlige natursyn kommer til udtryk er gennem den offentlige regulering. Lovgivningen afspejler, så længe vi befinder os i et repræsentativt demokrati, ideelt set en gennemsnits-samfundsmæssig forholden sig til omgivelserne, her naturen og måden at udnytte den på. Det udelukker dog ikke, at der eksisterer flere natursyn på samme tid i et demokrati.

Natursynet er den del af den politiske holdning og kommer blandt andet til udtryk gennem de forskellige holdninger der er til naturforvaltning.

Endelig må man pointere, at natursynet er et verbalt udtryk. Det vil sige, at det kommer til udtryk igennem skriftlige og mundtlige udsagn. Det egentlige udtryk bør egentlig tolkes ud fra de reelle handlemåder som man kan iagttage i landskabet.

Eller med andre ord så skal vi vurderes på vore handlinger og ikke på vore udsagn.

Det er vigtigt i den sammenhæng at forstå natursynet bag de handlemåder man møder i analysen af de forløbslandskaber, som behandles.

Prøver man at forholde sig til de observerede forløb på baggrund af eget natursyn eller på baggrund af de for tiden gældende natursyn, så kommer man ud for fejltolkninger og forklaringsproblemer. Man møder ofte en fordømmende holdning til tidligere tiders udnyttelse af natur og denne fordøm-

melse bygger alene på det natursyn som er fremherskende i dag desuagtet at dette natursyn ikke havde manifesteret sig på det tidspunkt hvor handlingerne blev udført.

Natursynet er et udtryk for hvordan man værdsætter naturen ligesom det er styrende for hvad der skal gøres til genstand for etiske hensyn (Schjerup Hansen, 1995).

Mennesket former den natur som omgiver os og som vi omgiver os med. Vi omformer naturen dels gennem vores brug af naturen og dels så tilpasser vi og konstruerer vi naturen så den bliver tilpasset vore behov og vores forventninger. Vi udnytter naturen for at opfylde nogle behov som enten kan være direkte ressourceforbrugende eller som kan være immaterielle behov som recreation eller af æstetiske årsager.

De etiske hensyn, som er grundlaget for den måde man værdsætter naturen på, forandrer sig gennem tiden ligesom forskellige grupper i samfundet kan have forskelligt natursyn på samme tid.

I den menneskelige udvikling var det oprindelige forhold til naturen udelukkende betinget af at tilfredsstille behovet for føde, råstoffer osv., altså tilfredsstillelse af basale materielle behov altså ene og alene udnyttelsen af potentialet til det maksimalt bæredygtige.

Ved siden af dette basale behov har der formentlig altid eksisteret et immaterielt behov for erkendelse, oplevelse og udfoldelse knyttet til naturen i form af religiøse forestillinger og i forbindelse med leg og social udfoldelse. I human-økologisk sammenhæng vil man sige, at samfundet kan tillade inddragelse af naturpotentialet til immaterielle sider af samfundslivet (bl.a. religiøse aspekter) så længe der er potentiale til overs.

Natursynet bliver så det værdigrundlag, hvoraf vi som individer og som kultur opfatter og fortolker naturen. Natursynet fungerer som et filter hvor igennem bestemte dele af naturen kommer til at stå frem som betydningsfulde i relation til de materielle og de immaterielle behov.

Man kan hævde, at opbruddet i natursynet fra ét fælles natursyn baseret på bondesamfundets udnyttelse af naturen og til de første større bysamfunds fremvækst for første gang skaber basis for forskellige samtidige natursyn delvist afhængigt af individets funktion i samfundet.

Industrialisering og specialisering skaber forskellige behov for natur og det er medvirkende til at der kan opstå nye natursyn.

Samtidig vil classesamfundet betyde, at en overklasse kan udvikle anderledes natursyn som baserer sig på andre behov end andre klassers.

Historisk er der trods funktionel og social differentiering et fælles præg som baserer sig på religionen. I vor kristne del af Verden er der tale om et forhold som baserer sig på at beherske og nyttiggøre naturen. Dette natursyn kan siges at være antropocentrisk. Mennesket er sat på jorden for at forvalte naturen i Guds navn til menneskets bedste.

Først med erkendelsen af de negative sider af vore leve- og produktionsmåder i form af miljøproblemer og ressourceknaphed fremkommer der et natursyn, som forholder sig kritisk til dette overordnede syn og erstatter den religiøse forståelse med en økologisk (Schjerup Hansen, 1995).

I en undersøgelse af natursynet i den offentlige planlægning gennemført i 1990'erne konkluderer Schjerup Hansen (1995) at flere natursyn eksisterer samtidig og han konkluderer at han kan identificere fire forskellige natursyn. Disse fire natursyn vil blive gennemgået efterfølgende.

Det nyttedominerede natursyn.

Dette natursyn skelner mellem naturen der er til nytte og den del af naturen der er unyttig.

Den nyttige del af naturen kan kultiveres eller udnyttes og være til gavn. Resten har ingen værdi og er overflødig eller direkte skadelig. Med dette natursyn værdsætter man den dyrkede jord og det kultiverede landskab. Historisk har dette syn været enerådende til op i 1600 tallet. I havekultur er dette syn fortsat op i dette århundrede og Schjerup Hansen (1995) tolker anlæggelse og udnyttelse af for eksempel havekolonier som hørende herind under.

Det romantiske natursyn.

Dette natursyn forbinder Schjerup Hansen (1995) med et stærkt emotionelt engagement og et af kendetegnene er en idealisering af den urørte og vilde natur .

Det er den storladne og sublime natur der søges og det er naturen som landskab der søges. Og landskab skal her læses som kulisse som baggrund for naturoplevelsen.

Historisk har natursynet sine rødder i 1800-tallets begyndelse hvor borgerskabet som de første turister rejste ud for at opleve eksotiske landskaber. I havekulturen ser vi omlægningen af de planlagte haver til en ny landskabelig stil hvor landskabet og naturen er konstrueret, men uden den stramme orden som kendetegnede rokokkohaven. Fra aristokratiets lystslotte og landsteder breder denne havestil sig til villahaver og parker.

Det funktionalistiske natursyn.

Schjerup Hansen (1995) karakteriserer dette natursyn som en videreførelse af det nyttedominerede natursyn. Natursynet har sin rod i den funktionelle arkitektur som har sin opblomstring i 1920-erne og 1930-erne.

Le Corbusier siger i 1965 "*Naturen - det er udsigt over landskabet, dragende horisonter, højene, åerne, floderne og havet*" (her efter Schjerup Hansen, 1995). Naturen er kulisse for arkitekturen og omgivelserne for menneskelig udfoldelse, rekreation og sundhed. Typiske lokaliteter er naturgrunden til sommerhuset, byernes grønne arealer og friarealerne omkring boligkarréerne.

Arkitekten, samfundskritikeren og salonkommunisten Poul Henningsens ("PH", 1894-1967, Leksikon (2001)) meninger er et af de mest markante udtryk for et funktionalistisk natursyn og PH er i høj grad med til at påvirke den offentlige debat. Især indenfor kulturpolitik, arkitektur og formgivning får PH stor betydning. PH står ikke alene med disse holdninger som deles af mange andre arkitekter og kunstnere. Disse personers holdninger får stor betydning for de forhold som omtales senere i projektet og der skal derfor her gives et mere omfattende referat af hans holdninger.

PH fører allerede fra 1926 (Henningsen, 1926) en ofte hetzlignende kampagne mod Naturfredningsforeningens æstetiske natursyn som han mener bruges til at holde folk ude af naturen.

Hans funktionalistiske syn kommer her klart frem i diskussionen om opstilling af radiomaster ved Kalundborg: "*Jeg vil gerne samle 100 fremragende unge Kunstneres Navne paa, at Radiomaster er smukke, og at deres Anbringelse i mange Tilfælde kan forskønne et Landskab.*" og videre: "*Vi er nok til at gennemføre de smukke master paa Gisseløre. Jeg tænker mig dem rejst paa den flade græsbeholdne Tange som fine Kniplingsmønstre højt mod luften, som et næsten usynligt Spindelvæv, rejst af Menneskehjerner og Menneskehænder - og langt bag dem farverig med røde Tage i tæt Klump den gamle Kirke som en tung Krone over Byen.*" (s. 48). (Masterne kom og står der endnu og diskussionen går stadig på at naturfredningsværdier omkring Gisseløre er ødelagt. Ref.: møde i SNS, 21. juni 2001 om Nationale interesseområder langs Danmarks kyster).

Det er klart PHs holdning, at folk skal have fri adgang til naturen for her at kunne finde mulighed for udfoldelse og rekreation.

I en artikel fra 1928 (Poul Henningsen, 1963) bebrejder han DN og C. Wesenberg-Lund for at have en æstetisk holdning til naturfredningen og han anklager dem for ikke at være kompetente til at vurdere æstetisk og han fortsætter: *“Det beklagelige er, at han (Wesenberg-Lund, forf. komm.) og Struckmann (formand f. DN, forf. komm.) anser sig for kompetente til at lede en stor afdeling af dansk Aandsliv til skade for Folkekarakteren, ..”* PH mener, at videnskabsmanden Wesenberg-Lund skulle holde sig til sit fag og lade folk med forstand på æstetikken råde på det område.

PH er ikke imod fredninger men det skal have et rationelt formål som for eksempel at sikre sjældne arter eller egenartede områder med det formål at bevare dem af videnskabelige eller af undervisningsmæssige hensyn.

Ligeledes mener han, at: *“... der er endnu andre og fuldt velbegrundede Aarsager til en Fredning af det, som den økonomiske Udvikling truer på livet.. Først og fremmest de socialhygiejniske. Med byernes vækst stiger Trangen uforholdsmæssigt til at komme i frisk Luft og levende groende Natur.”* . og videre i artiklen: *“Herfra kommer vi naturligt til den populær-æstetiske Fredning. Befolkningen ønsker den Skønhedssans, som afdøde Kunstnere har gjort til fælleseje, og hvortil tillige Barndoms minderne knytter sig, fredet i Almindelighed. Ogsaa dette er et berettiget Krav. Denne Side af Befolkningens Skønhedssans er, som man vil forstaa, udelukkende kunsthistorisk bestemt, men den har sin store befrugtende Værdi for Befolkningen selv - skønt den er banal og ufrugtbar for den skabende Kunstner. Vi maa derfor tilfredsstille denne Søndagsglæde, saa meget mere som det lader sig forene med det sociale Krav om Friluftarealer.”* (s. 28).

Endelig udskiller Schjerup Hansen (1995) et fjerde natursyn.

Spirer til Økologisk Natursyn

På baggrund af en stigende miljøbevidsthed og en vilje til at gøre noget ved miljø, ressourcer og forureningsproblemerne ser Schjerup Hansen (1995) et begyndende økologisk natursyn.

Schjerup Hansen (1995) mener, dette natursyn er et opgør med alle de foregående og ser blandt andet tendenserne med at forlade sektorplanlægningen til fordel for et bredere helhedssyn, som en indikator for økologisk natursyn. En integration af den produktive og den rekreative naturanvendelse kunne være yderligere et eksempel på dette sammen med grønne politiske bevægelser og grønne forbrugerinteresser og forskellige tiltag til at leve tættere naturen.

At natursynet er “spirende” skal ifølge Schjerup Hansen ses i at den økologiske praksis ikke har udmøntet sig i praktiske former så som arkitektur eller i en selvstændig økologisk naturetik som gennemsyrrer planlægningen og lovgivningen.

2.4 Konkret arbejdsmetode

2.4.1 Geografiske informationssystemer

Som GISværktøj er valgt MapInfo, som er et GIS program, som på en (- i GISsammenhæng) enkel måde kombinerer kortfremstilling med en database. Det vil sige, at det baserer sig på værktøjer til fremstilling og analyse af stedbestemte data og herunder blandt andet kort og flyfotos. Det kan arbejde med kort i alle projektioner ligesom det har en let tilgængelig databasedel. Der kan relativt let foretages forespørgsler i databasen som giver store muligheder for arealanalyser.

Muligheden i GIS for at sammenstille kort af forskellig oprindelse og med forskellig projektion og skala gør dette redskab ideelt til at arbejde med mange temaer og kortlag på samme tid.

De enkelte kort og flyfotos anvendt i forløbslandskabsanalysen kan efter digitalisering og tematisering ved forespørgsler til GISsystemets database udskilles fra de oprindelige kort og derefter sammenstilles i tidsserier for derefter at blive analyseret hver for sig.

Selve analysen kommer derfor til at bestå af en række temakort som repræsenterer hvert analyseelement og som analyseres og sammenstilles i diagrammer.

2.4.2 Tankegangen bag afhandlingens opdeling

Afhandlingen er bygget op med det mål for øje, at læseren bliver ledt gennem en række kapitler som tilsammen leder frem til en konkret tværvideenskabelig landskabsanalyse.

Der er tre kapitler, som hver bidrager med elementer til analysen.

Først gennemgås i kapitel 3 grundlaget for begrebet integreret kystzoneforvaltning. Der fokuseres på den internationale udvikling og især på de seneste års udvikling indenfor EU. Dette sammenholdes med den nuværende danske kystlovgivning og der ses i forlængelse af dette på de integrerede kystzoneinitiativer der er foretaget i Danmark.

I kapitel 4 gennemgås kystlandskabets elementer. Det beskrives med tre del-elementer, geologien, kystmorfologien og vegetationen som de vigtige hjørnestene der tilsammen udgør naturgrundlaget i landskabet.

I kapitel 5 søges de enkelte elementer bragt i samspil i selve landskabsanalysen. Gilleleje kommunes kyststrækning er valgt som landskab, da det indeholder en lang række af de elementer som tidligere i afhandlingen er beskrevet som betydende i kystlandskabets udvikling.

Der er her et varieret naturlandskab ligesom der her er mange af kulturlandskabets vigtigere elementer. Der er her et fiskerleje der udvikler sig til en betydende kystby med industriudvikling og udvikling fra en lille lokalsamfund til et større bysamfund.

Samtidig er der her et rekreativt element med sommerhusene som en betydende faktor.

Der er altså her en mulighed for at analysere samspillet mellem naturlandskabet og kulturlandskabet. Analysen kan gennemføres både i en rumlig og i en tidslig dimension idet en lang række kort, flyfotos og en lang række andre kilder er tilgængelige.

I afhandlingen er der inkluderet fire analyser (cases), som alle har en høj grad af selvstændighed. De søger alle at illustrere de beskrevne emner i en større detaljeringsgrad og med en større grad af tværfaglighed end det er muligt i de mere generelle afsnit. Samtidig søger de enkelte analyser på forskellig måde at integrere kystlandskabets forskellige elementer tidsligt og rumligt.

I metodeafsnittet, kapitel 2 er der indsat Analyse 1 om Springforbi. Denne analyse søger at belyse natursynets betydning for et kystlandskabs udvikling. Samtidig rummer analysen beskrivelsen af den første kystplan som det har været muligt at finde.

I kapitel 4 om kystlandskabets elementer er Analyse 2 om Okseholme indsat. Den rummer en analyse af et kystområde i Roskilde Fjord som det har været muligt at følge gennem 200 år ved hjælp af gamle kort og flyfotos. Analysen søger at inddrage de naturelementer som er beskrevet i kapitlet. Samtidig illustrerer analysen en multitemporal kort- og fototolkning.

I Kapitel 4 er yderligere indsat Analyse 3 om sommerhusenes udvikling. Analysen beskriver et af de vigtigste af kystlandskabets kulturelementer og vægten i analysen er lagt på en beskrivelse af sommerhusbebyggelsens udvikling og på samspillet mellem udviklingen af antallet af sommerhuse og reguleringens betydning for placering og udvikling af bebyggelsen.

I kapitel 5 er indsat Analyse 4 om Strand Børstrup sommerhusområdet i Gilleleje. Området er et af to områder i umiddelbar tilknytning til Gilleleje by som længe har været søgt overført til byzone. Dets udvikling beskrives og der gennemføres en analyse af kystnærhedens betydning for områdets værdi. Denne kystnærhed har betydning for presset mod urbanisering.

Alt dette danner grundlaget for den endelige konklusion i kapitel 6.

Litteratur

Anderberg, 1996: Stefan Anderberg: Flödesanalys i den hållbare utvecklingens tjänst.

Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska Institutioner. Avhandlingar nr 128, 1996.

Andersen, Brandt og Jensen, 1990: Andersen, Erling ; Brandt, Jesper og Jensen, John E.

(1990): Landskabsøkologisk kortlægning. Ugeskrift for Jordbrug, nr 29/30, 1990, side 463-467.

Anker, 1998: Helle Tegner Anker: Integreret kystzoneforvaltning. Eksisterende regulering

af det danske kystområde. Delrapport 2. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998: Helle Tegner Anker, Vibeke Nellemann

og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning i Danmark. Debatoplæg til Workshop. Hirtshals 28. - 29. januar 1999. Udarbejdet for Miljø- og Energiministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Bondesen, 1998: Erling Bondesen: Nature and Natural Science - Planning and Planning

Science. I: Annual Report. Aug.98 - Dec.97. Dept. of Environment, Technology and Social Studies. Roskilde University. Denmark. Roskilde, 1998.

Brandt og Primdahl, 1991: Brandt, Jesper og Primdahl, Jørgen: Landskabsøkologi.

Ugeskrift for Jordbrug, nr 41/42, 1991, side 655-659.

Brandt, 1996: Brandt, Jesper: Trivial nature has become popular: don't leave it to the

conservation authorities alone. I: H.G. Jongman (ed.): Ecological and landscape consequences of land use change in Europe. Proceedings of the first ECNC seminar on land use change and its ecological consequences, 16-18 February 1995 Tilburg, The Netherlands 1996.

Brandt, 1998: Brandt, Jesper: Key concepts and interdisciplinarity in Landscape Ecology: A summing-up and outlook. I:

J.W. Dover and R.G. H. Bunce (Eds.): Key concepts in Landscape Ecology. Proceedings of the 1998 european congress of the international association for landscape ecology. England 1998

Brandt, 1999: Brandt, Jesper: Geography as "landscape ecology". Geografisk tidsskrift,

Special Issue, 1. Side 21-31.

Brandt og Rasmussen, 1981: Brandt, Jesper og Rasmussen, Rasmus Ole: Human-

økologisk beskrivelsesmetode. Publikationer fra Institut for Geografi, Samfundsanalyse og Datalogi, Forskningsrapport nr. 4. Roskilde Universitetscenter 2. udgave, 1981.

Christiansen, 1967: Christiansen, Sofus: Geografi som "human økologi". Geografisk

Tidsskrift, bind 66,1, København 1967, side 24-35.

- Christiansen, 1975:** Christiansen, Sofus: Subsistence on Bellona Island (Mungiki): a study of the cultural ecology of a Polynesian outlier in the British Solomon Islands protectorate. Det kongelige danske geografiske Selskab, 1975. (Doktordisputats, Københavns universitet, 1972).
- De danske Kyster, 1991:** De danske Kyster 1991 - status og perspektiver.
2 bind: - Arbejdsrapport- Arbejdsrapport og bilag. Arbejdsrapport, Miljøministeriet, Planstyrelsen. København, juni 1991.
- Hägerstrand, 1993:** Torsten Hägerstrand: Samhälle och natur. I: Region och miljö - ekologiska perspektiv på den rumsliga närings- och bosättningsstrukturen. NordREFO 1993:1, s. 14-59.
- Henningsen, 1926:** Naturfredning endnu engang. Kronik i Radiotidende, 6.9. 1926. Her gengivet i: Poul Henningsen. På hundredåret. Tekster 1918-1967. Gylling 1994.
- Henningsen, 1928:** Det dødbringende Kys. Artikel fra 1928 gengivet i: Poul Henningsen: Vi er selv historie. Red Henrik Stangerup. Kbh. 1963.
- Kommissionen, 1999:** Europa-kommissionen: Mod en europæisk strategi for integreret kystzoneforvaltning (IKZF). Et oplæg. Almindelige principper og politiske muligheder Luxembourg, 1999.
- Kommissionen, 2000a:** Forslag til Europa-parlamentets og Rådets henstilling om gennemførelsen af integreret kystzoneplanlægning i Europa. KOM(2000) 545 endelig, Bruxelles, den 08.09.2000.
- Kommissionen 2000b:** Meddelelse fra Kommissionen til Rådet og Europa-Parlamentet om integreret kystzoneplanlægning: En Strategi for Europa. KOM (2000) 547 (endelig), Bruxelles, den 27.09.2000.
- Kragh, 1991:** Poul Kragh: Natursyn. NOAHbladet nr 131, august 1991, side 3-7.
- Kystcirkulæret, 1991:** Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne. Miljøministeriets cirkulære nr 215 af 19. december 1991.
- Kystloven, 1994:** Lov om ændring af lov om planlægning og lov om naturbeskyttelse. Lov nr 439 af 1. juni 1994
- Leksikon, 2001:** Solidaritet: Leksikon for det 21. århundrede, CD-rom 2001.
- MEM, 1996:** Miljø og Energiministeriet, Departementet, Landsplanafdelingens 4 kontor: Kystpolitik og kystregulering i EU. Arbejdsnotat, februar 1996.
- MEM, 1997:** Miljø- og Energiministeriet. Landsplanredegørelse fra Miljø- og Energi-ministeren. Danmark og europæisk planpolitik. København, marts 1997.
- Naveh and Lieberman, 1994:** Zev Naveh og Arthur S. Lieberman: Landscape Ecology: Theory and application. New York, 2. udgave 1994
- Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998:** Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning. Vurdering af praksis i kystzoneforvaltningen i Danmark. Delrapport 3. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.
- NOAA, 1998:** National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA). 1998 (on-line). "Population: Distribution, Density and Growth" by Thomas J. Culliton. NOAA's State of the Coast Report, Silver Spring, MD: NOAA. Downloaded fra URL: http://state_of_coast.noaa.gov/bulletins/html/pop_01/pop.html
- Olwig, 1987:** Kenneth R. Olwig: Naturens historie. Miljøskrift nr 4, marts 1987, side 17ff.
- Olwig, 1990:** Kenneth Robert Olwig: Naturens synliggørelse og natursynets usynliggørelse. i: Bo Brix (red.): Landet og Loven. Miljøministeriet, Kbh. 1990, side 95ff.

Olwig, 1993: Kenneth Robert Olwig: Natur”syn”.

Tidsskriftet Antropologi, nr 27, 1993, side 7-16.

Pedersen, 1991: Pedersen, Kaare : Naturen er stum - det er os der taler.

NOAH bladet nr 131, august 1991, side 10-12

Pedersen og Sverdrup-Jensen, 1998: Pedersen, Jesper Duer og Sten Sverdrup-Jensen:

Integreret kystzoneforvaltning. Internationale erfaringer med integreret kystzoneforvaltning. Delrapport 1. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Rasmussen, 1996: Rasmussen, Rasmus Ole: En humanøkologisk tilgang til den geografi-

ske analyse. I: Rasmus Ole Rasmussen. Poul A. Hansen og Niels H. Jensen: Regioner og Strukturer i forandring. Arbejdspapir 122. Publikationer fra Institut for Geografi og International Udviklingsstudier. Roskilde Universitetscenter 1996, side 27-68.

Schjerup Hansen, 1995: Jens Schjerup Hansen: Kulturens syn på naturen. i:Kulturens syn

på naturen. Nordiska Institutet för samhällsplanering. Afhandling 18. Stockholm 1995.

Tress og Tress, 2000: Bärbel Tress og Gunther Tress: Eine Theorie der Landschaft. I:

Carl Beierkuhnlein et al (red): Zukunft mitteleuropäischer Kulturlandschaften. Tagungsband mit Kurzfassungen der Beiträge zur 1. Jahrestagung der IALE-region Deutschland. Nürtingen, 20- 22. Juli 2000

Tress og Tress, 2001: Bärbel Tress og Gunther Tress: Begriff, Theorie und System der

Landschaft. Eine Transdisziplinäre Ansatz zur Landschaftsforschung. Naturschutz und Landschaftsplanung, vol 33 (2/3), 2001

UNCED, 1992: United Nations Conference on Environment and Development

(UNCED). AGENDA 21, CHAPTER 17. Protection of the Oceans, all Kinds of Seas, Including Enclosed and Semi-Enclosed Seas, and Coastal Areas and the Protection, Rational Use and Development of Their Living Resources. Switzerland, 1992.

Analyse 1

Springforbi

- Staunings plan om Danmarks Nationalpark til kysten

Analyse 1

Springforbi

- Staunings plan om Danmarks Nationalpark til kysten

Formålet med analysen

Formålet med denne analyse er at demonstrere et forløbslandskab, hvor udviklingen sker som en succesion fra et oprindeligt frit kystområde som på grund af den attraktive beliggenhed ved kysten og nær København bliver bebygget med sommervillaer omkring 1900. Disse villaer bliver hurtigt herefter til rigmandsvillaer, for så atter i 1930'erne at blive åbnet for at danne en landskabelig helhed med det bagved liggende skov- og slettelandskab og for at skabe et rekreativt miljø for den københavnske befolkning tæt ved kysten. Kystudviklingen er altså modsat den normale udvikling med tiltagende urbanisering, privatisering og lukning af kysten.

Desuden er eksemplet en tydeliggørelse af natursynets betydning for udviklingen af et (kyst-) landskab. Aktørerne i denne analyse er Danmarks Naturfredningsforening, Udvalget for Naturfredning og Socialdemokratiet med statsminister Stauning i spidsen. Disse tre aktører mødes med hvert sit natursyn. Danmarks Naturfredningsforenings natursyn kan på dette tidspunkt nærmest karakteriseres som æstetisk-romantisk idet naturen betragtes som baggrund for æstetiske oplevelser. Udvalgets natursyn er præget af dets medlemmers interesse for at bevare de videnskabelige værdier og kan karakteriseres som videnskabeligt-funktionelt og endelig kan Socialdemokratiets natursyn karakteriseres som funktionalistisk idet natursynet knytter sig nært an til deres kulturpolitiske holdninger om folkets brug af naturen til rekreation og oplevelse.

Senere møder vi aktører med andre interesser end de naturmæssige, idet vi møder kommunen med interesser i at bevare området bebygget for at få så mange skatteydere i kommunen som muligt og endelig møder vi æstetiske argumenter for at bevare de arkitektoniske værdier i området.

Mødet mellem aktørerne begynder i slutningen af 1920'erne og 1930'erne hvor mange københavnere har fået mere frihed i form af ordnede arbejdsforhold og efterhånden også 2 ugers ferie. Målet bliver at skabe et folkeligt landskab, et sted hvor den københavnske arbejder let kunne komme ud og som ligger lige midt i det mest tillukkede og private strandvejsmiljø man kan tænke sig.

Stauning er statsminister fra 1929 og i hans resort er også naturfredningen. Det socialdemokratiske natursyn går her fint hånd i hånd med det natursyn som Danmarks Naturfredningsforening har. Naturen er til for at give mennesker en æstetisk oplevelse, for socialdemokraterne bliver det til at arbejderne skal have mulighed for at komme ud i naturen og væk fra byernes indelukke og ud i naturen til afslapning og lys og luft og dette opnåes bedst ved kysten.

Figur 1: Springforbi er området mellem Tårnbæk i syd og Strandmøllen i nord. Mod vest afgrænses området af Jægersborg Dyrehave. KMS copyright.

Jægersborg Dyrehave som Danmarks Nationalpark

Danmarks Naturfredningsforening (fra dannelsen i 1911 og frem til 1925: Foreningen for Naturfredning) har fra begyndelsen det erklærede formål at "virke for bevarelsen af smukke og ejendommelige dele af Danmark" (Mikkelsen, 1975, s 79). Foreningen mente, at Jægersborg Dyrehave var et sådant smukt og ejendommeligt landskab og Dyrehaven blev en af foreningens mærkesager.

Dyrehaven var under krigen blevet voldsomt skæmmet ved ødelæggende og voldsomme hugster. Efter krigen og op gennem 1920'erne opstår der en diskussion mellem de to Naturfredningsforeninger Udvalget for Naturfredning (dannet i 1906 som et fællesudvalg mellem Botanisk, Naturhistorisk og Geologisk Forening (Mikkelsen, 1975)) og Foreningen for Naturfredning (nu Danmarks Naturfredningsforening) omkring driften af Jægersborg Dyrehave. Den daværende skovrider ønskede at foretage en udskiftning af de gamle træer, som var ved at dø, med nyplantning. Foreningen til Naturfredning ønskede at bevare Dyrehaven som et æstetisk og rekreativt område med de gamle ege som et karakteristisk og pittoresk element i det åbne slettelandskab.

Udvalget for Naturfredning stiller op med botanikere i spidsen og forsvare skovrideren. Det romantisk-æstetiske natursyn vinder over det videnskabelige og skovrideren bliver fyret.

Lige siden har der været stærke følelser involveret i diskussionerne omkring Dyrehavens drift og pleje - og ikke uden grund - Dyrehaven har altid været et stort udflugtsmål for københavnere og det er stadig et sted, der besøges af mere end 2,5 mio. mennesker årligt (Waage Sørensen, 1998).

Endelig er det gamle kildemarked, som i dag er blevet til Dyrehavsbakken med liv og glade dage også en del af tiltrækningen.

Dyrehaven er et gammelt lystareal, først for konger og siden for københavnere

Dyrehaven kan føres tilbage til omkring 1670. Den gamle landsby Stokkerup var blevet ødelagt under Svenskekrigene og kongen beordrer området ryddet, landsbyen nedlagt og hele det nuværende Dyrehaveområde anlagt som skov- og sletteland til parforcejagt (jagt til hest med hunde, men uden skydevåben). Hjorten jages af hunde og ryttere til hjorten segner. Majestæten kan derefter i ro og mag ankomme og give dyret fangst (dræbe dyret) med sin hirschfänger. Denne form for jagt kræver en åben skov.

Stokkerups gamle kro bliver flyttet ned til kysten og fik det folkelige navn "Spring-ej-forbi". Bramsen (1995) forkaster imidlertid denne udbredte forklaring som sprogligt umulig og foreslår i stedet at navnet skulle svare til andre navne rundt om Dyrehaven; "Rundforbi" og "Kørom", altså steder hvor man kører udenom skoven. Bramsen forkaster dog også denne forklaring som usandsynlig (Bramsen, 1995, s.277).

Folkeligt ændres det til "Springforbi" da kroen bliver lukket i 1735 (Springforbiplanen, 1995). I dag er Springforbi navnet for den del af Taarbæk sogn, der ligger østligt for Dyrehaven fra Mølleåen i nord til Taarbæk fiskerleje.

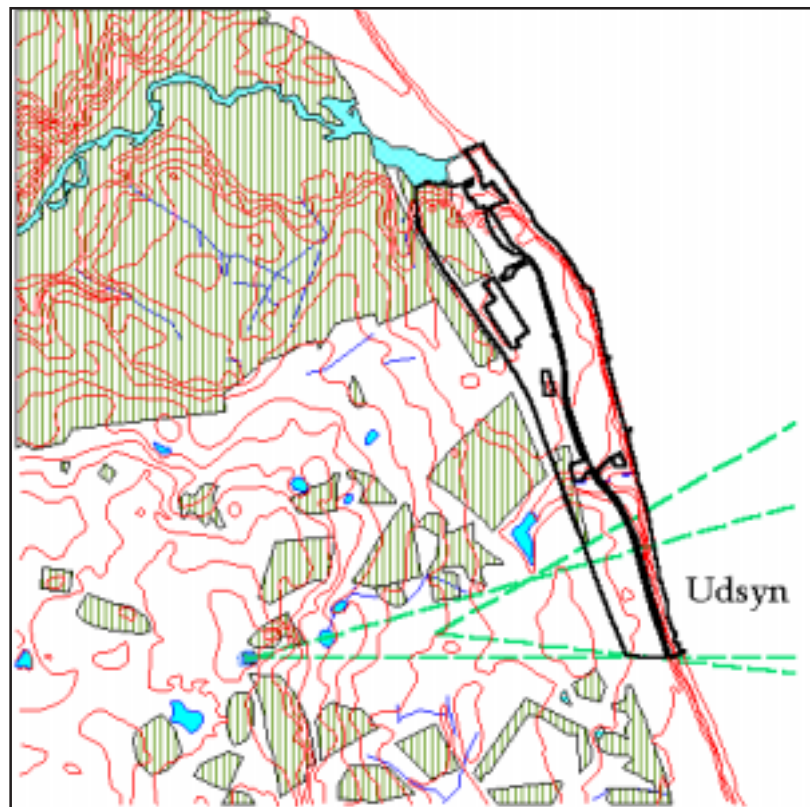
Fra midten af 1800-tallet ændres udviklingen i Springforbi-området radikalt. Fra at have været et øde opland til det lille fiskerleje Taarbæk bliver det nu attraktivt for rige københavnere at flytte på landet. De opkøber de gamle fiskerhuse i lejet til sommerbolig og senere opkøbes grundene omkring lejet og store herskabelige sommervillaer opføres. Med kystbanens åbning i 1897 kommer der station både i Taarbæk og i Springforbi og området bliver endnu mere attraktivt og allerede 1900 er alle grunde solgt og området fuldt udbygget med herskabelige landliggervillaer (Springforbiplanen, 1995).

En plan bliver til

Naturfredningsforeningens Tekniske Udvalg havde en plan. Øresundskysten ud for Dyrehaven skulle genåbnes for offentligheden så københavnere kunne få god badestrand i byens nærhed (Mikkelsen, 1975, s.81). Det lykkes den daværende formand for Foreningen for Naturfredning, Erick Struckmann at vinde Stauning for fredningssagen og for planen. Som statsminister kunne han fremme og koordinere indsatsen for at iværksætte planen, idet naturfredning var en del af Statsministeriets resort.

Kysten langs strandvejen er allerede omkring 1900 fuldt udbygget og adgangen til kysten er de allerfleste steder umulig for andre end de få velhavere, der ejede strandgrundene. Haverne går helt ned til stranden. Der var ikke offentlig ejendom og igen lov ville kunne åbne og give adgang til kysten. Der er kun en vej frem og det er enten at ekspropriere eller også opkøbe ejendommene efterhånden som de kom til salg. Man vælger den sidste løsning og vejen bliver lang. Der er i alt 49 ejendomme med i alt 60 bebyggelser beliggende på lige knap 23ha.

I august 1998 mangler der endnu køb af 3 mindre ejendomme (Waage Sørensen, 1998).

Figur 2: Dyrehaven med udsynet fra Eremitagen og Chauseen. Springforbiområdet indhegnet med konturer efter 1994-planen. Topografi efter KMS, copyright.

Der var to ideer med at gennemføre planen. For det første kunne man genfor-
ene landets første og eneste nationalpark med Øresund. Landskabet i og om-
kring de store strandvejsgrunde var ikke forandret mere end at det kan lade sig
gøre at genskabe områdets oprindelige topografi (Springforbiplanen, 1995).
Desuden var det muligt at frilægge og redde resterne af Dyrehavens gamle
skovbryn, som står tilbage som en række ege, Stokkerup Ege.

For det andet er der et behov fra den almindelige københavnske befolknings
side for at komme til stranden for her at kunne bade, slappe af og nyde solen.
Med ferielovens vedtagelse i april 1938 og de øgede muligheder for fritid var
behovet skabt for udflugtsmål langs kysterne nord og syd for København. De
attraktive strande var bare ikke tilgængelige.

Julius Bomholt skriver 1939 i en artikel i "Fritidsproblemer" (AOF, 1939):
"Friluftslivet har udviklet sig overordentligt kraftigt i de seneste Aar.... om vore større Byer
om Sommersøndagen kan man sige: næsten alle Mennesker er taget ud til Stranden, hvis
Vejret er nogenlunde taaleligt. Danskerne er blevet et badende Folk....

Det er en stor kommunal og statslig opgave at skabe Plads til denne Sommervandring,
Fritidens store Strøm af Mennesker. Der maa være Parker til Rekreation og Hvile og
stilfærdig Adspredelse, Sportspladser til Træning, Strandarealer til Badning" og se-
nere.... "I de kommende Aar vil man se, hvorledes Befolkningen tager hele Landet i
Besiddelse". Til sidst i afsnittet tillægger Bomholt fredningen stor betydning.
Store fredninger i årene før dette bliver skrevet er fremtvunget af et socialt
behov og ønsket om at bevare naturværdier for fremtidige generationer: "... vi
skulde ogsaa have et Fritidens Danmark med Skove, Søer og Aaer. Vi har fredet den lange
Række af vestjyske Yderklitter fra Blaavand til Skagen, og denne fredning skyldes bl.a. et
Ønske om at bevare det vældige Natur-Panorama som et Almeneje for Offentligheden".

Vi har fredet de danske Strande"... og endelig..."Just for tiden forberedes meget store
Fredninger, der skal bevare de landskabelige Aandehuller for Byernes Befolkninger."(AOF,
1939, s.93-94).

Figur 3: Eremitagen set fra Trepilevej i Springforbi. Jernbanen skiller de to områder. Forf. foto 1998.

Med ændringerne i Naturfredningsloven i 1937 er de danske kyster beskyttede med indførslen af 100m strandbyggelinien og den offentlige adgang langs kysterne. Kun langs Øresundskysten og enkelte andre steder hindres denne adgang af eksisterende bebyggelse og eksisterende haveanlæg helt ned til kysten. Ideologien bag Springforbi-planen er tydelig. Den nys vundne fritid for alle i kraft af Ferieloven fra 1937 betinger et større pres på naturen. Det er det offentliges ansvar at sikre at befolkningen får adgang til skov og strand som et led i rekreationen. Det skal være bynært, så der er let adgang for alle. Dyrehaven er i forvejen et populært fritidsmål, så det er oplagt at iværksætte planen her og målet er at forbinde skov og strand til en stor sammenhængende park.

Et egnet areal omkring Bellevue Strandhotel er udset. Ved at frilægge arealet omkring Strandhotellet ville man kunne skabe et attraktivt område med strand. Da hotellet brænder bliver strandgrunden udbudt til salg og regeringen (i mellemtiden Madsen-Mygdals venstre-regering) træder til og køber sammen med amtet og en række kommuner (heriblandt Københavns kommune) arealet. Dette bliver starten til en plan for opkøb af arealer langs Øresundskysten. Plan er så meget sagt, for der var ingen offentlig plan de første mange år.

En række strandgrunde omkring Bellevue opkøbes og i juli 1935 kan Stauning indvie Bellevue Strandpark (Staunings Plæne). Et led i hele åbningen af strandvejen fra Charlottenlund til Mølleåen er også udbygningen af Strandvejen så den bliver forlagt til kystlinien foran de mange villaer i fra Charlottenlund til Klampenborg, åbningen af Charlottenlund Fort som park og endelig frilægningen af Springforbi (Jægersborg Strandhave). Springforbi er i denne sammenhæng boligområdet mellem Dyrehaven og Øresund afgrænset i nord af Mølleåen og Strandmøllen og i syd af Trepilevej, som ligger stik øst for jagtslottet Eremitagen.

Mens de første dele af projektet hurtigt kommer i stand og altså kan indvies i 1935 er det gået mere adstadigt med Springforbi-delen, idet man kun opkøber når en matrikel kommer til salg.

Skovvæsenet fik i hvert enkelt tilfælde bevilget pengene til at opkøbe når en ejendom der var af interesse kom til salg. Der har fra 1960'erne været forbehold fra statens side overfor byplaner for Taarbæk-området, der antyder, at

Figur 4: Skodsborg-kysten lige nord for Springforbi. Her er kysten helt bebygget med villaer og ejerlejligheder helt ned til vandet. Her er ingen offentlig adgang til kysten. Forf. foto 1998.

der har eksisteret planer om at frikøbe hele kyststrækningen fra Mølleåen til Bellevue Strand, altså kysten på begge sider af Taarbæk landsbyen (Harkjær, 1989).

Helt frem til 1975 var der ingen offentlige planer for hvor langt man ville gå i sine opkøb og hverken kommune eller offentlighed var orienteret.

Byplan 1941

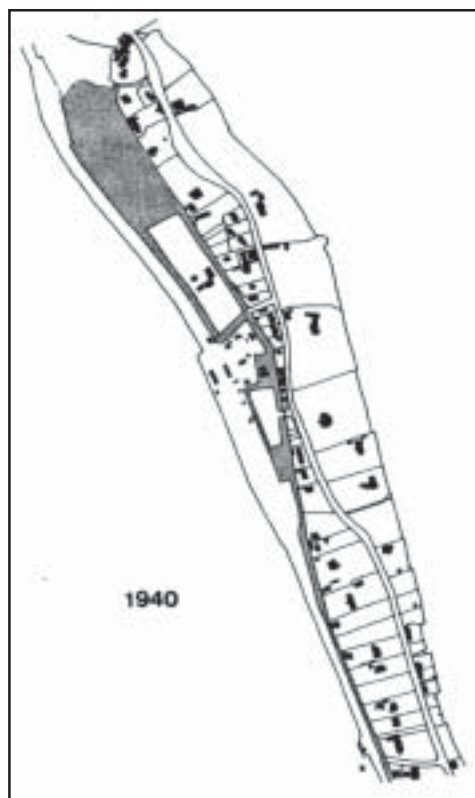
Første gang en plan for området bliver diskuteret er da Lyngby-Taarbæk kommune i 1941 vedtager den første "Byplanen for Taarbæk sogn i Lyngby Kommune" (Harkjær, 1989). Parallelt med kommunen har Lystskovdistriktet (det nuværende Jægersborg Skovdistrikt, som dengang var underlagt Dyrehaveudvalget) fået arkitekt Wanscher fra Naturfredningsforeningen og civilingeniør C. Blixencrone-Møller til at udarbejde endnu et byplanforslag for Springforbi-området. Dette giver anledning til en strid mellem kommunen og skovdistriktet om arealets udvikling. Kommunen ved at der her er gode penge at tjene og vil tillade yderligere udstykning med grunde ned til 2000m², mens skoven holder på, at der ikke må udstykkes yderligere. De to planer har dog stort set det samme resultat, idet kommunens forslag forudsiger en befolkningsudvikling fra 2000 personer til ca 4000, mens skovens forslag forudsiger en udvikling med kun 200 personer mindre. Desuden ønsker kommunen at reservere arealer til tekniske anlæg, bl.a. et kloakrensningsanlæg og arealer til idrætsanlæg og til udvidelse af Taarbæk kirkegård. Her skilles vandene for alvor mellem kommunen på den ene side og Dyrehaveudvalget på den anden side. I udvalget sidder bl.a. departementschefen for Landbrugsministeriet og en borgmester fra Københavns kommune. Striden føres bl.a. i aviserne og Lyngby-Taarbæk kommune anklages for at ville ødelægge "Danmarks Nationalpark" og "Dyrehaven vil blive gjort til baggård for nye funkishuse" (Harkjær, 1989). (Sjovt nok var de stridende parter enige i at fordømme Arne Jacobsens funkisbyggeri ved Bellevue "Bellavista", som idag er blevet bygningsfredet pga. sine fremragende arkitektoniske kvaliteter).

Efter at sagen har været i Folketinget og vende opnåes det første forlig i december 1942. Byplanen bliver derefter i henhold til almindelig procedure sendt

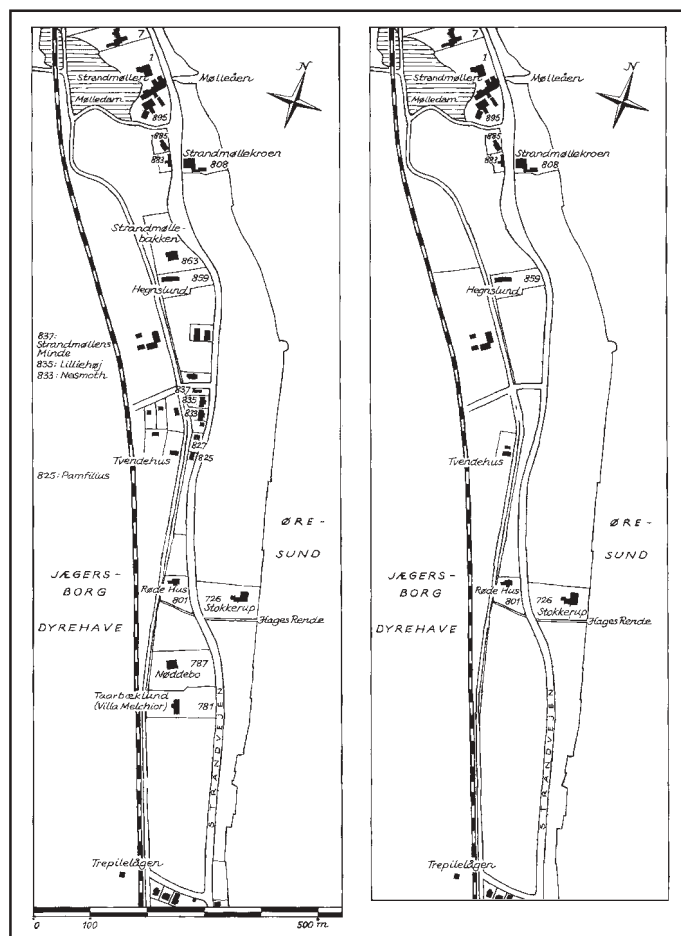
til Indenrigsministeriet til endelig godkendelse. Ministeriets frist til at godkende eller forkaste byplanen er imidlertid overskredet og derfor skal der i stedet udarbejdes en ny byplan. Herefter gælder kun dispositionsplanen, som kun er vejledende for borgerne samt bygningsvedtægten og denne planløse tilstand kommer til at herske i mange år. Det vil sige at der ingen faste regler er for matrikelstørrelser og bygningshøjder m.v.

Først da der søges om at udnytte en matrikel til kontorer, kommer der gang i byplanarbejdet og i oktober 1965 vedtager kommunalbestyrelsen en byplan for området, der fastholder det som beboelse. De ejendomme, som staten allerede havde opkøbt er undtaget byplanen, men Landbrugsministeriet ønsker hele Springforbi-området undtaget byplanen. Kommunen ønsker at fastholde de resterende ejendomme som beboelse hvilket de får medhold i. Herved er der gået 24 år inden området blev reguleret.

Med byplan for hele Taarbæk-delen af kommunen i 1977 bliver der endelig lagt låg på stridighederne omkring de sydlige dele af Taarbæk, men problemerne omkring Springforbi fortsætter mellem kommunen på den ene side og diverse myndigheder på den anden side. Kommunen kæmper for at fastholde beboelsen i området og forsøger flere gange at forhindre opkøbene af ejendomme, uden held. Området er med til at sikre kommu-

Figur 5: Springforbi, 1940. Statsejede arealer markeret med grå raster. Springforbiplan 1983.

Figur 6: Springforbiplanen 1983 (tv) og 1996 (th). Omarbejdet efter Lokalplan 129, 1996 og Bramsen, 1995.

nens skattegrundlag og kaldtes ofte Filetstykket. Det var her de gode skatteydere boede: Steffensen med pølserne, Mønsted med margarinen, Nielsen med grus og sand, Simonsen med trælasten og Benzons med pillerne (Harkjær, 1989).

Hovedstadsrådets plan 1983

Kommunen forsøger at få nedsat et udvalg mellem skoven og kommunen med det formål at afgrænse Springforbi-planen, men skoven vil ikke være med og Miljøministeriet nedlægger veto mod kommuneplanen, hvori kommunen fastholder området til beboelse i stedet for at ændre området til natur- eller fritidsområde. Herefter bliver der endelig nedsat et udvalg under Hovedstadsrådet, hvor kommunen, skovvæsenet, Fredningsstyrelsen og Hovedstadsrådet er repræsenteret. Gruppen afgiver i oktober 1983 rapport. En forudgående rapport opgør, at der er 40 bygninger tilbage og at de 20 af dem er bevaringsegnede, resten skal "saneres", altså nedrives.

Mange af disse bygninger ligger samlet omkring den gamle Springforbi station (delområde 3 i planen) og dette område ønsker kommunen at bevare til ældreboliger og ungdomsboliger (Harkjær, 1989). For dette delområde bliver der ikke enighed i udvalget og man beslutter i stedet at området holdes fri af planen og at revidere området igen i 1995 ved den næste kommuneplanrevision.

I begyndelsen af 1994 indkalder Københavns Amt til et møde og der bliver dannet en lille arbejdsgruppe med amtet, kommunen og staten (repræsenteret ved skovvæsenet).

Hovedstadsrådets nye plan 1994

Efter 1983 resterede der 16 ejendomme og ved begyndelsen af 1994 ejede staten de 12, amtets vejplads er nummer 13 og endelig er der 3 mindre, privatejede beboelser. Af de 24,38 ha er de 23,7 ha (98%) opkøbt og man har brugt ialt 51 mio kroner (ukorrigerede tal) til opkøbene (Springforbiplanen 1995). Den nedsatte arbejdsgruppe revurderer delområde 3 og indstiller at det inddrages i Springforbiplanen og at de eksisterende huse, på nær et enkelt, "saneres" efterhånden som det bliver muligt.

Udover stillingtagen til delområde 3, gennemgår arbejdsgruppen på eget initiativ de 18 bygninger, som den oprindelige plan fra 1983 har bestemt bevaret. En del af husene vurderes uharmoniske på de frie arealer og foreslås saneret. Ved den oprindelige vurdering ligger husene i deres tænkte omgivelser med haver og hække, men efterhånden som arealerne åbnes op og frilægges kommer nogle bygninger til at ligge uharmonisk. På denne baggrund foreslås yderligere 6 bygninger saneret, så det samlede antal bygninger på den færdige plan bliver 12.

Byplan 1996

I regionplan 1993 for Københavns Amt er området udlagt som en del af det åbne land, som landskabeligt interesseområde og som regionalt friluftsområde. I lokalplanen for området, som Lyngby-Taarbæk kommune vedtager i februar 1996 konkluderes det, at fastholdelse af delområde 3 til byudvikling er i modstrid med regionplanen. Som yderligere argument for at opgive kommunens planer om at byudvikle delområde 3 fremhæves det yderligere i lokalplanen, at det ikke er muligt at sikre delområdet den nødvendige offentlige og private serviceforsyning, der er en forudsætning for byudviklingen. Kommunen har derfor ophævet sine reservationer vedrørende delområdet som nu inddrages i parkplanen og antallet af bygninger i hele Springforbi-området

Figur 7: Kysten midt i området med bådebro og strandpromenade i beton. Forf. foto 1998.

kan på længere sigt reduceres fra 18 til 12 af hensyn til planens landskabelige hovedsigte. De resterende bygninger indenfor planen må i fremtiden kun anvendes til formål, der er forenelige med og i videst mulig omfang understøtter områdets anvendelse som udflugtsområde. Bygningernes karakter må ikke ændres ved om- eller tilbygning (Lokalplan 129, 1996). Lokalplanen fastlægger områdets anvendelse til offentlige formål, park med udflugtsaktiviteter. Der skal nu laves en detaljeret parkplan og anlægges stier. Med denne lokalplan ophæves endelig byplanvedtægterne fra 1966 og 1969.

Med vedtagelsen af lokalplanen i kommunalbestyrelsen er Springforbiplanen endelig kommet på plads og de sidste opkøb og saneringer kan gennemføres når lejlighed byder sig.

Dispositionsplanforslag 1998

I 1998 mangler der endnu en del saneringer i blandt andet delområde 3 ved den nedlagte Springforbi station, ligesom de store bygninger (Taarbæklund og Nøddebo) midt i området stadig eksisterer omend de er frilagt. Hele området henligger som velplejet park med store parktræer (Lind, Ægte Kastanier og Bøg m.fl.) og velklippede græsplæner.

Det var en overraskelse ved besigtigelsen i 1998 at finde selve kysten uændret. Huse og haver var overalt omhyggeligt fjernet, men over lange strækninger er kysten stadig befæstet med betonmure og stenglacis hvor ovenpå der er anlagt en promenade. Alt dette har en forhistorie i de private havers anlæg ved kysten og bærer ved sin forskellighed stadig præg af dette. Mange steder er befæstningen endda beskadiget.

I juni 1997 igangsætter Jægersborg Skovdistrikt et projekt der skal vurdere mulighederne for at opgradere kystbeskyttelsen og samtidig ønsker man en vurdering af muligheden for etablering af offentlig badestrand.

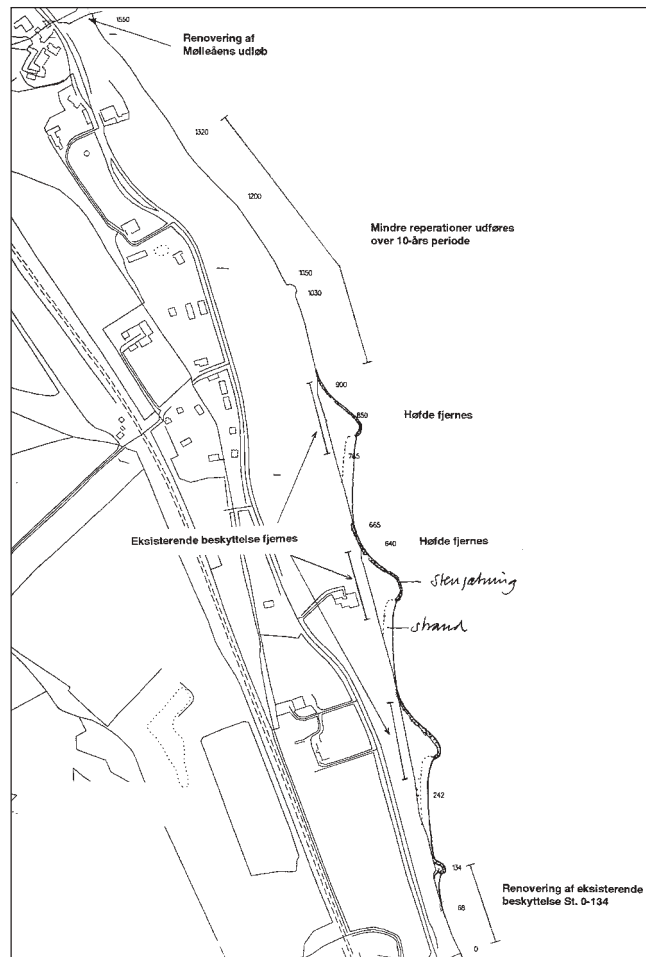
Konsulentfirmaet konstaterer, at der er et fortsat behov for kystsikring, da der er tale om en vis kystparallel materialevandring med et potentiale på op til 20.000 m³ sand eller mere realistisk "nogle hundrede m³ ral" (Jægersborg Statskovdistrikt, 1998). Materialevandringen er mod nord. Og erosionen er størst midtvejs ud for Taarbæklund. På strækningen nord herfor er erosionen aftagende og der er ved Strandmøllekroen en naturligt aflejret ralstrand.

Projektet anbefaler, at man vedligeholder den eksisterende kystsikring og så desuden fjerner to eksisterende høfder og etablerer 3 nye krumme, stensætninger. Disse stensætninger vil så med tiden fange evt sand som transporteres forbi hvorved der med tiden vil etablere sig tre sandstrands områder. Figur 8 viser dette forslag.

Januar 2000

I 1999 (Balkert, 1999) og 2000 rejses der igen en diskussion i aviserne om det rimelige i at nedrive de sidste tilbageværende bygninger i området. Mest markant står Kurt Daells tilbud til Miljøministeren om at tilbagekøbe sit barndomshjem for 15 mio kroner (Rasmussen, 2000).

Foranlediget af dette tilbud og med baggrund i Dispositionsplanen fra 1998 (Jægersborg Statsskovdistrikt, 1998) udsætter miljøminister Svend Auken i en avisartikel 31.1.00 nedrivningen af de tre sidste palæer i området. Hvis Springforbi-området med de nye sandstrande bliver en succes vil der måske blive brug for bygningerne til betjening af publikum.

Figur 8: Dispositionsplanforslag 1998, forslag 3c hvor de gamle høfder fjernes og der etableres 3 stensætninger med sandstrande på læsiden. (Jægersborg Skovdistrikt, 1998).

Konklusion

Springforbi planen er den første kystplan i Danmark. Dens formål var fra begyndelsen todelt. Dels skulle der gendannes en landskabelig helhed mellem Dyrehaven og Øresundskysten baseret på et romantisk-æstetisk natursyn og dels skulle der skabes et rekreativt område for byens befolkning baseret på et rent funktionelt natursyn.

Det er efter nu mere end 60 års arbejde lykkedes at etablere denne landskabelige helhed og man har i dag frit udsyn fra Eremitagesletten til den svenske kyst ved Barsebäck.

Med de store planer og de nyeste planer om etablering af sandstrande er der skabt grundlag for et rekreativt område med mange muligheder for udflugt og oplevelse.

Ved at følge planens udvikling gennem de mange år får man et flot eksempel på hvad den ændrede holdning til fritid og det dertil knyttede natursyn som ses i 1930'erne kan føre med sig, når viljen er tilstede. Der er skabt et Øresunds-landskab hvor folk "kan finde Rekreation og Hvile og stilfærdig Adspredelse".

Figur 9: Springforbi set fra Tårnbæk. Forf. foto 1998.

Processen er interessant at følge. De statslige mål om opkøb og landskabsændringer gennemføres på trods af et mangeårigt lokalt, kommunalt forsøg på at fastholde området til beboelse. Den statslige plan repræsenterer nationale interesser som selv efter årtiers modstand kan fastholdes og gennemføres. Dette sker selvom områdets nationale værdi syntes at være mindsket i takt med befolkningens ændrede ferie- og fritidsmønster og den øgede mobilitet som fører folk til Middelhavets altid solrige kyster eller til Nordsjællands og Køge Bugts sandstrande.

Samtidig kan man hele vejen gennem forløbet se at der hele tiden eksisterer forskellige andre interesser som i stedet søger at sikre de økonomiske eller de arkitektoniske værdier. Endelig er der de lokale interesser repræsenteret ved kommunen som har økonomiske interesser i at bevare bebyggelsen som et

Figur 10: Tårnbæk set fra Springforbi. Her ligger husene tæt. Forf. foto 1998.

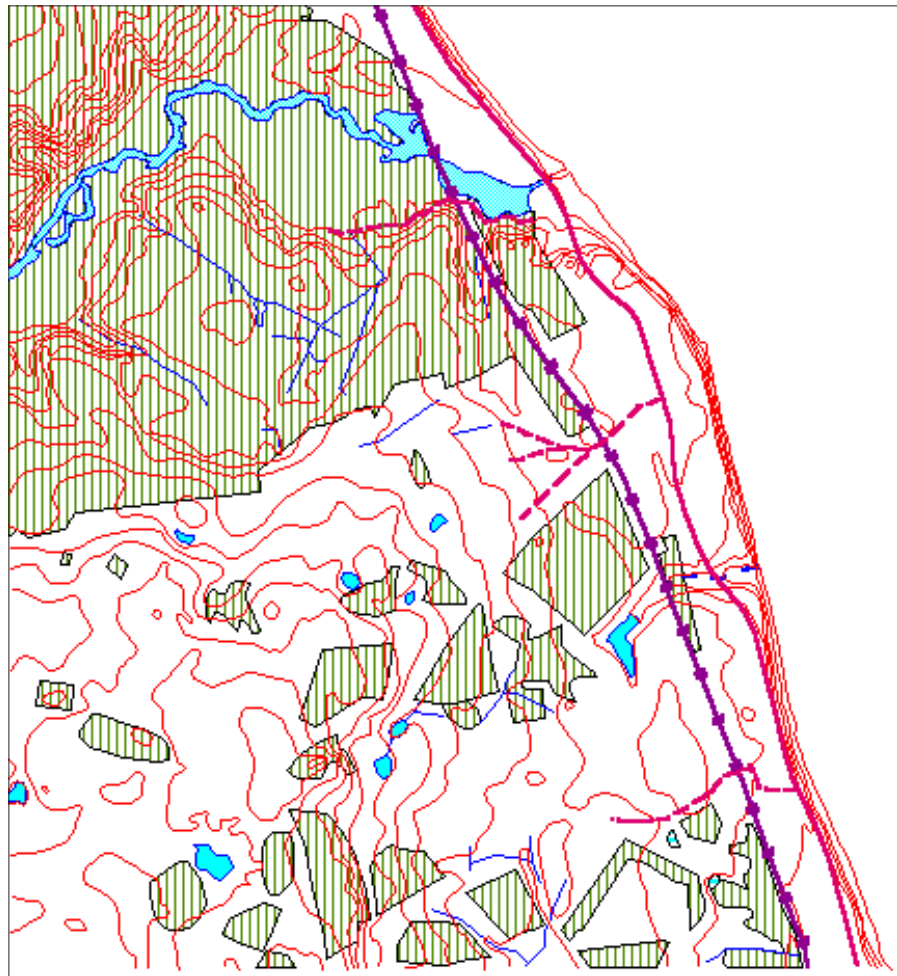
skattegrundlag. Overfor dette står de regionale og nationale interesser omkring sikring af rekreative og naturmæssige værdier.

Det ville i dag næppe kunne lade sig gøre at foreslå en sådan plan, hvor alting er underlagt planer og offentlig høring. Der er vel ingen der idag ville ofre måske 750 mio kroner ^{Note 1} over 40 år for at åbne endnu 1,5 km af Øresundskysten. Tanken har været tænkt og der blev i 1966 lavet en plan for et sådant stort projekt op langs hele Øresundskysten. Ifølge (Waage Sørensen, 1998) manglede der dog en konkret plan at gennemføre opkøbene efter og planen blev igen opgivet og de erhvervede ejendomme solgt igen. Planen er igen dukket op i fornyet udklædning i form af et udspil fra DN (DN, 2000) som i 2000 kommer med et forslag til forbedring af de naturmæssige og de rekreative værdier langs hele Strandvejen. Planen indeholder dog kun småjusteringer og ingen visioner om større opkøb og andre større tiltag.

Trods planens gennemførsel mangler den landskabelige helhed mellem Eremitagen og Springforbi stadig. Der ligger en jernbane på tværs, som uanset hvor mange penge der er brugt, skærer området markant over i to og forhindrer den fulde integration af Dyrehaven med Springforbi-området.

Der er idag kun tre sti-forbindelser mellem de to områder med tunneler under banelinien.

Selve Strandvejen er en tilsvarende barriere. Man kan dog trods trafik rimeligt nemt krydse vejen og komme fra parkeringpladserne til den kystnære del af parken.

Figur 11: Dyrehaven og Springforbi udgør en landskabelig helhed. Jernbane og Strandvejen deler området i to og der er kun passage tre steder (markeret med stiplede linier). Topografien efter KMS, copyright.

Tanken er slående

Ud fra dette eksempel på skabelse af offentlig kyst er det slående at tænke sig metoden anvendt på andre lukkede kyster.

Perspektivet er, at det må kunne lade sig gøre under moderne forhold med lokalplaner, regionplaner og statslige udmeldinger at gennemføre noget lignende andre steder.

Der er mange kyststrækninger i Danmark hvor der er tilsvarende lukket og afspærret. Den nordsjællandske kyst er mange steder lukket og tilmed ødelagt med kystsikring. Kunne man ikke tilbyde lodsejere at man ville opkøbe deres grunde til en rimelig pris når de bliver truet af kysterosionen eller med forkøbsret erhverve disse ejendomme når de kommer til salg. Så kunne man fjerne høfder og bølgebrydere og så når det blev aktuelt opkøbe grundene i den yderste række og nedrive og rydde op og derved stille og roligt åbne kysten samtidig med at der genskabtes en naturlig forstrand langs udvalgte kyststrækninger. Med øget offentlig adgang ville her blive et rimeligt strandmiljø for de mennesker der bor inde i baglandet. Startede man vestfra og fulgte materialevandringen mod øst ville man ville man genskabe den naturlige kysterosion med muligheder for sommerstrande foran klinger og strande.

Eller man kunne fritlægge særligt udvalgte områder langs den vestjyske klitkyst. Store områder er idag skæmmet af store sommerhuse, der troner øverst på en klit. Opkøb dem og riv dem ned når de kommer til salg. Med forkøbsklausuler ville det tage mindre end en menneskealder at sanere store områder. Mange aktive klitområder, kystnære overdrev og hedeområder ville kunne genskabes til fordel for de mange som stadig kunne have deres (sommer-) huse udenfor de interessante områder.

Litteratur

Andersen, 1964: Carl A. Andersen: Staunings skelsættende virke inden for dansk Fredning i: Børge Smidt (red): Th. Stauning - Mennesket og Politikeren. Kbh. 1964, s. 225-231.

AOE, 1939: Fritidsproblemer. En materialesamling til belysning af et moderne problem. Udgivet af Arbejdernes Oplysningsforbund, København, 1939.

Auken, 2000: Svend Auken: Springforbi- en visionær plan. Jyllandsposten, 31. jan 2000, side 4.

Balkert, 1999: Isabella Balkert: Springforbi-plan i farezonen. Jyllandsposten, JPKøbenhavn, 8.5.99, side 4.

Bramsen, 1995: Bo Bramsen (red. og billedtekster): Strandvejen Før og Nu. Bind 1: Svanemøllen til Vedbæk. Politikens forlag, København 1995.

DN, 2000: Danmarks Naturfredningsforening. Visioner for Strandvejen og Øresundskysten. 2000

Gamrath, 1959: P. Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Lyngby-bogen, IV, Lyngby 1959, s. 39-49

Gamrath, 1988: P. Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Lyngby-bogen 1988, s. 125-142.

Gamrath, 1989: Poul Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen 1989, s. 107-119.

Harkjær, 1989: Ole Harkjær: Taarbæk - selvgroet og Planlagt. Forsøg på planlægning i en selvbevidst bydel. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 125-142.

Jægersborg Statsskovdistrikt, 1998: Jægersborg Statsskovdistrikt. Kystbeskyttelse ved Springforbi. Dispositionsforslag, dec. 1998.

- Lokalplan 129, 1996:** Lokalplan 129 for Springforbiområdet i De grønne hovedtræk. Lyngby-Taarbæk Kommune. feb 1996.
- Mikkelsen, 1975:** Vald. M. Mikkelsen: Fredningens historie i Danmark. i: Nørrevang, Overgaard Nielsen og Axel Schou (red.): Danmarks Natur, bind 11: Mennesket og Naturen. 2. udg. Kbh 1975.
- Rasmussen, 1989:** Holger Rasmussen: Fiskeriet fra Taarbæk. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen 1989, s. 49-84.
- Rasmussen, 2000:** Edith Rasmussen: Kurt Daell vil redde sit barndomshjem fra nedrivning. Jyllandsposten, JPKøbenhavn, 19.1.2000, side 3.
- Springforbiplan 1983:** Hovedstadsrådet: Springforbiplan 1983. Planlægningsrapport nr 37. København 1983.
- Springforbiplanen 1995:** Springforbiplanen 1995. En revurdering af Hovedstadsrådets planlægningsrapport nr. 37, 1983. Københavns Amt. Stencilat 21. dec 1994.
- Struckmann, 1950:** Erick Struckmann: Stauning og Naturfredningen. i: Bogen om Stauning, skrevet af hans venner. Kbh. 1950, s. 247-251.
- Topsø-Jensen, 1989:** Hans Topsø-Jensen: Husnavne og Husnumre på Strandvejen. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 121-124.
- Tønsberg, 1989:** Jeppe Tønsberg: Taarbæk Havns Tilblivelse. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 85-106
- Waage Sørensen, 1998:** pers. com.: Skovrider Klaus Waage Sørensen, Jægersborg Skovdistrikt, 1. sept. 1998.

Noter

- 1 Det er umuligt at få et seriøst bud på hvad det ville koste at opkøbe området idag. En anonum ejendomsmægler med kendskab til lokalområdet kunne dog give følgende konservative skøn. De store grunde på strandsiden af Strandvejen kunne hver gå for 6,5 mio kroner og de små grunde på landsiden kunne gå for 2 mio kroner stykket. De store grunde på landsiden kunne gå for 3,5 mio kroner. Ialt ville grundene alene indbringe 200 mio kroner. For de største ejendommers vedkommende er det igen umuligt at skønne, da der var tale om liebhaver ejendomme. Sætter man i stedet en gennemsnitlig grundværdi på 2000kr pr m², så når man en pris alene for grundene på 400 mio kroner. Bygningerne kan i gennemsnit handles for 25.000kr pr m² og sætter man gennemsnitsarealet til 300m² og med 49 ejendomme så når man 350 mio kroner. Sammenlagt kan man forvente en samlet værdi for området før saneringen i nutidige priser på 750 mio kroner.

Kapitel 3

Integreret kystzoneforvaltning

Kapitel 3

Integreret kystzoneforvaltning

Kystzonen er et af de vigtigste områder på verdensplan og er udsat for stadigt stigende pres.

- Tre fjerdedele af verdens befolkning er koncentreret i kystzonen og det forventes at kystzonen vil tiltrække det meste af befolkningstilvæksten i fremtiden.
- Kystzonen indeholder størsteparten af de ressourcer, som Verdens befolkning er afhængig af.
- De fleste af de områder der prioriteres i den fremtidige udvikling ligger i kystzonen
- Kystzonen er en dynamisk zone der er udsat for mange naturlige katastrofer.

De alvorlige planlægnings- og forvaltningsproblemer som udløses af det ovenstående pres er mangeartede og er blandt andet

- Kysterosion
- Degradering af kystens og de marine økosystemer og habitater med deraf følgende udrydningstruede arter og dyreliv
- Forurening og forringet vandkvalitet
- Overudnyttelse af kystens ressourcer
- Oversvømmelse
- Den institutionelle og lovgivningsmæssige kapacitet til at håndtere integreret kystforvaltning er ringe. (U.N., 1995)

Dette stigende pres og med de problemer der knytter sig til udnyttelsen af disse kystressourcer har på verdensplan udløst en række initiativer og der er gennemført en række udviklingsprogrammer til udbedring af disse problemer. Dette arbejde har på verdensplan udviklet tankegange og en terminologi, som knytter sig til disse problemer og deres forvaltning. Denne tankegang er samlet i terminologien Integrated Coastal Zone Management (ICZM) eller Integreret kystzoneforvaltning (IKZF).

Det er uden for dette projekts rammer at gå fuldt ind i denne internationale begrebsverden, men en del af begrebsverdenen er relevant for dansk kystzoneforvaltning i kraft af at vi i stigende grad møder disse nye tankegange som internationale reguleringer som vi i Danmark bliver nødt til at forholde os til, dels som initiativer fra det internationale miljø og dels mere konkret fra EU i form af direktiver og andre krav.

Der skal her kun gives en kort introduktion til de overvejelser, der er omkring integreret kystzoneforvaltning i Danmark og samtidig præsentere nogle af de overvejelser, som findes ude i Verden og som tydeligvis er på vej til os og som vil påvirke den danske måde at regulere kysterne på.

Integreret kystzoneforvaltning kom i fokus med vedtagelsen af FN's Agenda

21 fra 1992 som igen henter sin inspiration fra USA, som har haft kystzone-lovgivning siden 1972.

Som led i EU's implementering af Agenda 21 i Europa kommer der gennem 1990'erne en række initiativer, som foreløbig er mundet ud i en række erfaringer som er til diskussion for tiden. I rammerne af dette er Danmark på vej ind i en omstillingsproces, som vil tilpasse den eksisterende regulering til disse internationale ideer.

3.1 Integreret kystzoneforvaltning udenfor EU (ICZM)

Det omfattende arbejde der foregår på verdensplan for at indføre kystzoneforvaltning har sine rødder i den amerikanske lovgivning.

Begyndelsen til kystforvaltning kan føres tilbage til det arbejde som i slutningen af 1960'erne kortlægger de amerikanske kystproblemer i den såkaldte Stratton-rapport fra 1968, som peger på behovet for en kystlovgivning i USA. (U.N., 1995). På denne baggrund vedtager USA i 1972 sin kystforvaltningslov (Coastal Zone Management Act of 1972, (CZMA, 1996)), som i modsætning til vores tradition er tværsektoriel (comprehensive). Med tværsektoriel mener West (1996b) at lovgivningen under ét søger at håndtere kystressourcerne samlet indenfor et afgrænset geografisk område.

Fra denne tværsektorielle kystforvaltning (Comprehensive Coastal Management) udvikles begrebet Integrated Coastal Zone Management (ICZM), som gradvist breder sig udover Verden, blandt andet via udviklingsprojekter, som udspringer ikke alene af amerikansk udviklingsbistand, men også via andre organisationer (OECD, FAO og andre FNorganer), som ser fordele i denne måde at forvalte kystressourcerne på, under forvaltningssystemer hvor planlægningen ellers er ringe udbygget.

Et af de bærende elementer i erkendelsen af at kystzoneplanlægning er nødvendig er problemerne med den stadigt stigende befolkningspres på kysterne. Befolkningspresset på kysterne er stigende over hele kloden både på grund af bosættelser og på grund af rekreative forhold (NOAA,1998).

Fra international side har der siden 1980'erne, og accentueret med udspil fra blandt andet EU, FN og OECD, været et behov for internationalt samarbejde og koordinering for at regulere kystens ressourcer også i vores del af Verden. En stor del af diskussionerne har de senere år samlet sig omkring begrebet ICZM, der er blevet begrebet, som bliver brugt til at samle initiativerne.

Integrated Coastal Zone Management (ICZM)

Jens Sorensen har i en artikel i Coastal Management (Sorensen, 1997) opsamlet sine erfaringer med ICZM gennem mere end 25 år.

Han opregner 177 nationer, der har adgang til havet og fælles for dem er, at de har følgende elementer fælles:

- Kystsystemer, -ressourcer og -miljøer
- Kystproblemer (*coastal issues*), "issues" er her emner, der oppe til diskussion (f.eks. forurening af kystnære farvande) og som kan være den motiverende faktor til at starte et "coastal management program"
- Institutionelle arrangementer (komplekset af love, traditioner og ledelsesstrukturer) arrangeret af samfundet til at allokere begrænsede ressourcer (fiskeri, strande, tidevandsområder og havne) mellem interessehavere

ICZM

- Planlægnings- og forvaltningsteknikker (fredningsplanlægning, areal planlægning, udstedelse af tilladelser f.eks. landzonetilladelser o.lign.)
- Interessehavere (*stakeholders*), som er personer eller institutioner der har økonomiske, sociale eller andre interesser i et problem (“issue”)

Samspillet mellem disse fem elementer udgør tilsammen **“Integrated Coastal Management”, ICM**. Sorensen anbefaler, at man bruger dette begreb, som en samlende betegnelse for arbejdet med kystforvaltning og gennemgår derefter de tre ord “integreret”, “kyst” og “forvaltning” hver for sig.

Integreret

Begrebet er vokset ud af konceptet om tværsektoriel (comprehensive) planlægning (West, 1996b) og modnet til det nuværende i løbet af de sidste 25 år. Begrebet bliver af Sorensen (1997) delt i to “retninger”

Den horisontale integration skal i et hvert arbejde sikre at forskellige interessehavere såvel som de berørte myndigheder bliver inddraget i processen.

Interessehavere kan være forskellige økonomiske sektorer såsom fiskeri, turisme og transport), mens berørte myndigheder kan være forskellige kommuner eller berørte amter.

Den vertikale integration skal sikre at alle niveauer i reguleringen inddrages (stat, amter og kommuner) ligesom institutioner (*non-governmental institutions*), der har indflydelse på reguleringen.

Sorensen påpeger, at denne del af processen ofte er den største udfordring og kræver, at de forskellige instanser involverer sig positivt i denne magt-deling. Tre forhold har ifølge Sorensen vist sig at fremme både horisontal og vertikal integration:

- Overensstemmelse og konsekvens (*consistency*). Sorensens eksempel er overensstemmelse mellem forskellige forvaltningsniveauer således at et højere niveau godkender planer vedtaget på et lavere.
- Samvirke og samtidighed (*concurrency*). Forvaltning af vækst indenfor et område forudsætter samtidig tilstedeværelse af infrastruktur og et public service system, som svarer til behovet når det behøves f.eks. når en land use plan eller en zoneplan tillader en befolkningsvækst.
- Kendskab til virkninger og krav/mål i form af krav om målsætning af virkninger (*impact assesment* og *impact statement requirements*).

Sorensen fremhæver tankegangen med vurdering af virkningen på miljøet (“*impact assessments*”). I Danmark kender vi det som rutiner indlejret i VVM proceduren, som knytter sig til en række nærmere angivne aktiviteter, især byggeri og anlæg. Det er endnu ikke en fast rutine eller tankegang som knytter sig til alle aktiviteter.

Vurderinger af virkninger på miljøet kan også knyttes til love og forvaltningstiltag for at vurdere dets virkning på omgivelserne. Denne tankegang er helt fremmed for os herhjemme. Nærmest kommer vel tanker om at gennemføre en VVM-godkendelse af love som har indvirkning på miljøet og altså betinget en vedtagelse af disse love på baggrund af godkendelsen. Den amerikanske kystlov er kun gældende for en vis periode som er nedfældet i loven, hvorefter den skal genforhandles. Til dette er knyttet evalueringsrutiner, som følger virkningerne og vurderer dem i forhold til de opstillede mål. Resultaterne af disse evalueringer indgår så som grundlag for genforhandlingerne. Eventuelle rettelser tilføjes loven som “*amendments*”. En sådan fremgangsmåde er helt fremmed for dansk handle-måde og kunne måske være et vigtigt bidrag til en forny-

Iczm

else af dansk tankegang omkring forvaltning af kystzonen. De danske tanker omkring integreret kystzoneplanlægning vil blive uddybet senere i kapitlet.

iCzm

Kyst

Begrebet bruges i litteraturen meget bredt og kan inkludere områder så store som et kystnært hav så som Nordsøen og ville endda inkludere områdets opland og det kan også bruges så snævert som til at definere tidevandskysten, forstået som den del af kysten, der ligger mellem lavvands- og højvandslinien ("*intertidal coast*", Sorensen 1997).

Sorensen(1997) foreslår, at man skelner mellem to begreber, nemlig **kystområde** (*coastal area*) og **kystzone** (*coastal zone*).

Et **Kystområde** kan beskrives som:

1. *Kystfarvande og kystnære farvande (coastal waters, nearshore waters)* er det areal, der regnes fra *tidevandslinien* (øverste højvande) eller *øverste saltpåvirkning (salinity mark)* og ud til et offshore mærke eller markering, som kan være havafgrænsningen for en nation, eller det kan være grænsen mellem kystens økosystem og det fuldmarine økosystem eller det kan være en arbitrær grænse som f.eks. 200 meters dybde eller 12 sømiles grænsen. Et kystområde kan inkludere *kystnære havområder (coastal seas)* og *regionale havområder (regional seas)*.
2. *Kystlinien (coastline eller shoreline)* er området mellem *højvande og lavvande*. Området kan udvides til disses ekstremer og dække ekstreme høj- og lavvande, stormflodsoversvømmelser og endda ud til grænsen for den permanente marine vegetationen.
3. *Kystlandskabet (coastlands (og shorelands))* er det område der fortsætter ind i land fra den øverste afgrænsning af kystlinien til indenfor den grænse hvor man kan konstatere en direkte fysisk påvirkning fra havet. Der kan være tale om en arbitrær grænse målt fra øverste tidevandsgrænse, det kan være en fysisk struktur som en motorvej eller en indlands afgrænsning af en administrativ enhed (sogn, kommune).
4. *Kystfarvand og kystlinie*, som er en kombination af pkt. 1. og 2.
5. *Kystlinie og kystlandskab*, kombinationen af pkt. 2. og 3.
6. *Kystfarvand, kystlinie og kystlandskab*, kombinationen af pkt. 1., 2. og 3.

Disse forskellige definitioner overlapper hinanden og udelukker ikke hinanden. Sorensen opremser de forskellige typer områder for at adskille de forskellige tilgange til ICM og for at definere de forskellige bestanddele. Her er de gennemgået for at prøve at etablere en sprogbrug, som vil blive forsøgt fulgt resten af projektet.

icZm

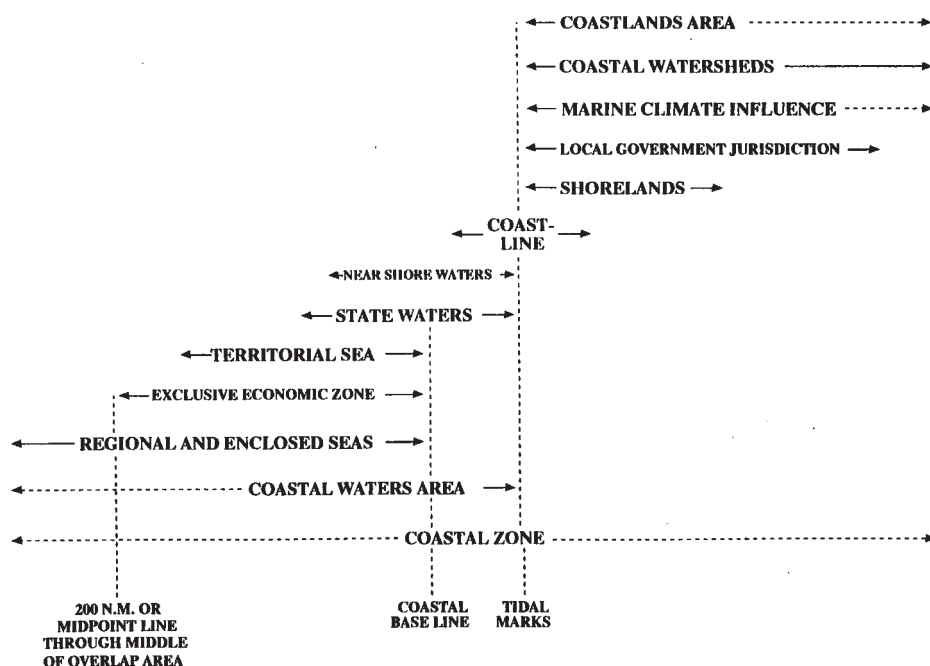
Kystzonen

Kystzonen defineres af Sorensen (1997) som det samlede område, som er en fællesmængde af de forskellige CM issues som regulerer alle seks ovenstående områder svarende til punkt 6.

NOAA (1998) har en anden definition af begrebet gældende for USA: Alle amerikanske farvande der er udsat for tidevand, amerikanske farvande i forbindelse med De Store Søer, specifikke havne (ports and harbors) på floder inde i landet (*inland rivers*), farvande der kan besejles med oceangående fartøjer, inkluderende den tilgrænsende zone og dele af det åbne hav, og det landareal eller landsubstrat, grundvand, og den tilgrænsende atmosfære, der støder op til disse farvande.

I dansk sammenhæng støder man kun på begrebet i en ren kystmorfologisk sammenhæng og bygger alene på morfologiske elementer. Det defineres af Binderup (1996, s. 10) som “området mellem den dybde, hvor gennemsnittet af de største bølger påvirker havbunden og grænsen for den maksimale transgression siden sidste istid”. Bjerregaard og Grolin (1998) vælger en lidt andet definition og definerer kystzonen som det område, der ligger mellem den yderste grænse for terrestrisk påvirkning og grænsen for marin påvirkning landværts, hvilket altså er den yderste grænse for bølgerne påvirkning af havbunden og det højeste højvande.

FIGURE 2: RELATIONSHIP BETWEEN TYPES OF COASTAL AREAS AND A COASTAL ZONE

Figur 3.1.1: Sorensens (1997) fremstilling af kystzonen.

Integreret kystzone forvaltning

Et ICM program kan indeholde enhver af de ovenfor nævnte 6 kystområder. Kystzonen i et Integrated Coastal Zone Management (ICZM) program må i modsætning til ovenstående indeholde alle tre komponenter, nemlig et kystfarvand, en kystlinie og et kystlandskab.

Forvaltning og planlægning

En definition af ICZM kan udtrykkes på følgende måde:

“ICZM er en dynamisk proces ved hvilken en koordineret strategi er udviklet og implementeret for allokering af miljømæssige, socio-kulturelle og institutionelle ressourcer til bevaring af bæredygtig udnyttelse af kystzonen”(U.N., 1995).

Ordet planlægning findes kun sjældent brugt i forbindelse med ICM. Sorensen (1997) siger, at planlægning kan være inkluderet i management, men at det ikke nødvendigvis altid forholder sig omvendt.

Ved planlægning forstår Sorensen den proces der sammenhængende analyserer kystsammenhænge (*coastal systems*), miljøer, naturressourcer, udnyttelse med det formål at fremstille en ramme eller en plan som beslutningstagerne kan bruge, når de skal allokere begrænsede ressourcer mellem modstridende interesser.

Sorensen fremhæver arealplanlægning og ressourceplanlægning som vigtige redskaber i forvaltningen af kystområder.

Planlægning er altså i følge Sorensen et delelement og en vigtig forudsætning for forvaltningen (management).

Yderligere fremhæver han to elementer, der er vigtige i forbindelse med kystforvaltning, nemlig anvendt forskning som kan følge og analysere forvaltningsprocessen og endelig formidling til offentligheden.

3.2 Integreret kystzoneforvaltning (IKZF) og EU

EU har siden 1982 beskæftiget sig med integreret kystzoneforvaltning (IKZF). Dette år støtter Europaparlamentet "Det Europæiske Kystcharter" og fremhæver principperne for integreret kystforvaltningsstrategi som værende vigtige for beslutningsprocessen indenfor IKZF. I 1986 fastslår Kommissionen i et notat til Rådet, at integreret forvaltning af kystområder er en del af Fællesskabets miljøpolitik. I 1990 understreger Kommissionen i et arbejdsdokument at problemerne omkring Fællesskabets kystområder er indviklede og at mange problemer er fælles. Der peges særligt på det store befolkningspres der fører til en rivende byudvikling. Turismen er et andet problem og kysterne er stadig den mest søgte feriedestination. Der peges her udover på en række andre problemer, som tilsammen kræver nye initiativer i kystforvaltningen. Der peges på fem fronter hvor indenfor Kommissionen mener det hensigtsmæssigt at der udarbejdes særlige retsinstrumenter, der kan udbygge medlemsstaternes procedurer for arealanvendelses- og havanvendelsesplanlægning i kystområderne, og der skal særlige instrumenter, der skal sikre imod trusler for miljøet forårsaget af den økonomiske udvikling. (De danske Kyster, 1991).

I 1991 konkluderes det i et arbejdsnotat, "- at der er et behov for at vedtage en fællesskabsstrategi for integreret planlægning og administration af kysterne" og "- at bevaring og bæredygtig anvendelse af kystzonen er et af de fundamentale aspekter for en sådan strategi"(LPA, 2000).

Fra 1992 stræbes der efter at opfylde EUs forpligtelse i forhold til internationale aftaler og her især UNCEDs Agenda 21 vedtaget i Rio, juni 1992. Her forpligtiger kapitel 17 kystsignatarstaterne til at "overveje at indføre, eller om nødvendigt at styrke, egnede samordnende mekanismer til integreret forvaltning og bæredygtig udvikling af kyst- og havområder samt deres ressourcer, både på lokalt og nationalt plan" (Kommissionen, 2000b, side 5).

Senere foranstaltninger (så som Jakarta-mandatet om biodiversiteten i havet og ved kysterne og FAO's adfærdskodeks for ansvarligt fiskeri, hvor kapitel 10 udelukkende vedrører integreret kystzoneplanlægning) er med til at forpligtige EU til at gennemføre integreret kystzoneplanlægning. (Kommissionen, 2000b).

I 1994 vedtager Ministerrådet en resolution, "der understreger nødvendigheden af en EU-strategi for integreret forvaltning og udvikling i kystområderne" (LPA, 2000).

Som udløber af dette iværksatte EU-kommissionen i 1995 (KOM511/95) et demonstrationsprogram betående af 35 lokale og regionale projekter og 6 tematiske studier. To projekter har dansk deltagelse (LPA, 2000, Kommissionen, 1999).

Formålet med projekterne er at underbygge og vurdere den antagelse, at en stadige forringelse og vanrøgt af mange af Europas kyster kan spores tilbage til problemer i forbindelse med utilstrækkelige eller mangelfulde oplysninger om kystzonernes tilstand og om den menneskelige virksomheds indflydelse.

Desuden peges der på problemer med integration mellem administrative niveauer og sektorer og manglende inddragelse af berørte parter. Demonstrationsprojekterne er færdigrapporteret i 1999 og på den baggrund udfærdigedes et oplæg, som skal skabe debat om emnet og formidle erfaringerne fra demonstrationsprojekterne (Kommisionen, 1999).

På baggrund af erfaringerne fra projekterne konstaterer EU-kommisionen (Kommisionen, 1999), at god kystzoneforvaltning kan antage mange former, men samtidig kan man opstille en række generelle principper, som kort skal refereres neden for. Definitionen på IKZF bliver, at det er en sammenfattende metode, der omfatter de efterfølgende 7 generelle principper og som fremmer bæredygtig udvikling.

Princippet om at anlægge en bred synsvinkel. Kystzonens problemer er komplicerede og kan for eksempel inkludere hydrologiske, geomorfologiske, samvirkende, administrative, institutionelle og kulturelle systemer. En forvaltningsaktivitet kan geografisk afpasses efter de spørgsmål, som behandles. Ofte vil man vælge de administrative grænser, men der kan være tale om afgrænsninger der er styret af naturlige eller kulturelle systemer ligesom der kan være påvirkninger fra administrative systemer langt borte. Det anbefales at man vælger en systembaseret fremgangsmåde og at man inddrager både den landværts og den søværts del af kystzonen (det der senere kaldes vand-land integrationen).

Princippet om at bygge på forståelse af det pågældende områdes særlige forhold. Alle forslag til løsninger af kystzonens problemer skal være lokalitetsbestemte. De lokale forhold kan være meget forskellige og kan indeholde fysiske, sociale, kulturelle, institutionelle og økonomiske særpræg. Derfor bør ethvert IKZF initiativ iværksættelses- og videreførselsmetode afspejle dette.

Princippet om at samarbejde med naturkræfterne. Tidligere har man betragtet kystforvaltningen som "En kamp mod Havet". I dag anbefaler Kommissionen tværtimod, at man bygger på en forståelse af naturprocesserne og kystsystemernes dynamik. Erfaringerne viser, at man på langt sigt opnår mere miljøvenlige og økonomisk indbringende løsninger når man "arbejder med havet".

Princippet om at sikre, at beslutninger der træffes nu, ikke udelukker fremtidige løsninger. Planlægningen og de valgte løsninger skal være fleksible og man skal tilstræbe at bruge "forsigtighedsprincippet".

Princippet om at inddrage de berørte parter i planlægningen for at opnå samstemmighed. Berørte parter inkluderer alle der på en eller anden måde har med problemet at gøre og kan rumme enkeltpersoner og grupper, interesseorganisationer og myndigheder. Medindflydelsen bygger på engagement og fælles ansvar, udnytter lokal viden, bidrager til påvisning af de virkelige problemer og fører ofte til mere gennemførlige løsninger. Hvis inddragelsen sker på et tidligt tidspunkt kan det være med til at udvikle tillid og engagement hvorved modsætninger kan begrænses og føre til enighed.

Princippet om at sikre alle berørte administrative organers støtte og inddragelse.

Alle sektorafdelinger og alle administrative niveauer, der arbejder indenfor det aktuelle kystområde skal involveres for at sikre effektiv kystzoneforvaltning. Dette skal blandt andet sikre, at nationale politikker der kan styre sektormålsætninger, planer og strategier bliver fulgt.

Kommisionen anbefaler, at man tilstræber at bruge nærhedsprincippet og blandt andet udvikler lokal vurderingskapacitet.

Princippet om at benytte en kombination af forskellige virkemidler.

En kombination af tilgængelige virkemidler anbefales for at få gennemført projekterne. Det vil sige at man skal kombinere økonomiske og juridiske midler med frivillige aftaler, oplysning, teknologiske løsninger og forskning og uddannelse. Virkemidlerne kombineres alt efter problemernes karakter og den institutionelle og kulturelle sammenhæng. (Kommissionen, 1999)

Udover disse principper som skal inddrages i IKZF, fremhæver Kommissionen at “der er tale om en IKZF-proces som begynder med bevidstheden om fælles problemer, som får parterne til at indgå i en dialog eller meningsudveksling hvorved der skabes et samarbejde mellem parterne som så skaber et grundlag for en samordning af handlinger der med tiden afføder en integreret forvaltning”.

På den måde bliver IKZF “en dynamisk, fortløbende, bestandig gentagen proces der fremmer bæredygtig udvikling”. (Kommissionen, 2000a, p. 15).

Der gives i Kommissionens oplæg ikke nogen definition på kystzone, men der omtales en række variable, som kan indgå i en klassifikation:

- Arealtyper (land cover)
- Urbaniseringsgrad
- Ændring af arealanvendelsen
- Fragmentering af de naturlige habitater
- Vigtige naturfredningsområder
- Kystmorfologi og skræntklassificering
- Kysterosions- og aflejringshastighed og kystsikringsanlæg
- Gennemsnitlige indkomstniveauer
- Turisme- og fiskerivirksomhed
- Befolkningsændringer
- Befolkningsstruktur

I september 2000 fremkommer Kommissionen med et forslag til medlemslandene om gennemførsel af integreret kystplanlægning og heri understreges det blandt andet, at det er vigtigt at gennemføre en miljømæssigt bæredygtig, økonomisk ligevægtig, socialt ansvarlig og kulturelt følsom kystzoneplanlægning, som bevarer denne ressources integritet.

I dette forslags bilag 1 fremkommer Kommissionen med en definition af ICZM: "Integreret kystzoneforvaltning (ICZM) er en dynamisk, tværfaglig og iterativ proces til at fremme bæredygtig kystzoneplanlægning. Den dækker hele informationsindsamlingskredsløbet, planlægning (i ordets bredeste betydning), beslutningstagning, forvaltning og overvågning af gennemførelsen. ICZM gør brug af informeret deltagelse og samarbejde med alle interessenter til at vurdere samfundets mål i et givet kystområde, og til at gøre en indsats for at nå disse målsætninger. ICZM søger, på lang sigt, at skabe balance mellem miljømæssige, økonomiske, sociale, kulturelle og rekreative målsætninger, alt sammen inden for de grænser, som naturens dynamisk sætter.

"Integreret" i integreret kystzoneplanlægning henviser til integration af målsætninger, men også til integration af de mange instrumenter, der skal til for at nå disse målsætninger. Det indebærer integration af alle relevante indsatsområder, sektorer og administrationsniveauer. Det indebærer integration af de terrestiske og marine komponenter i målterritoriet, både i tid og sted."(Kommissionen, 2000b, side 26).

Herefter henstiller Kommissionen til de enkelte lande at forpligte sig på

- En fælles vision for deres kystzoners fremtid,
- Vedtage de principper for god kystzoneplanlægning som demonstrationsprojekterne kom frem til
- At foretage en national statusredegørelse for at analysere hvilke aktører, love og institutioner, der har indflydelse på planlægningen og forvaltningen af de enkelte landes kystzone og herunder skal borgerne og NGO'erne og den private sektors rolle beskrives
- På baggrund af den nationale statusredegørelse skal medlemslandene opstille en national strategi til gennemførelse af principperne for integreret kystzoneplanlægning.

De forskellige administrative aktørers relative rolle skal fastlægges og der skal identificeres mekanismer til koordinering af disse aktørers roller.

Der skal fastlægges en passende blanding af instrumenter til gennemførelse af principperne indenfor de nationale retslige og administrative rammer.

Der skal findes midler til at udjævne misforholdet mellem land og hav i national lovgivning og sektorpolitik og programmer. Misforholdet refererer her til den manglende land-vand integration.

Der skal indkredses initiativer, der kan fremme bottom-up initiativer i integreret forvaltning.

Endelig skal der indføres egnede kontinuerlige systemer til overvågning og formidling af information om kystzonen og endelig skal der bestemmes hvordan nationale uddannelsesprogrammer kan understøtte gennemførelsen af integreret planlægningsprincipper i kystzonen.

Vigtigt er det at bemærke, at Kommissionen beder medlemsstaterne at rapportere om erfaringerne med gennemførelsen af denne henstilling to år efter vedtagelsen, hvilket vil sige, at der skal rapporteres i september 2002. (Kommissionen, 2000a)

Afslutningsvis kan man sige, at der fremlægges en række principper og retningslinier som peger på behovet for en nytænkning indenfor vores regulering af kysterne.

Reguleringstiltagene falder i følgende grupper:

- Der skal arbejdes holistisk idet der skal tages udgangspunkt i det samlede billede og ikke i småbidder
- Horisontal integration
- Vertikal integration

- Land/vand integration
- Inddragelse af lokalbefolkning og lokale NGO'ere således at berørte parter inddrages i processen
- Forsigtighedsprincippet udmøntet i tanker omkring indpasning af fremtidens behov således at man i planlægningen ikke udelukker fremtidige valgmuligheder og ikke indfører tiltag, som kan tænkes at have negativ effekt.
- Der skal arbejdes sammen med naturprocesserne
- Der skal i processen tages udgangspunkt i lokale kystområders særpræg.

Figur 3.2.2: Knokke, Belgien, nov 2000: I et land som Belgien er der 65 km kyst til mere end 10 mio. mennesker. Resultatet af manglende beskyttelse og et meget stort turist-pres giver sig dette udslag.

Figur 3.2.3: Naturområdet Hetzwin øst for Knokke op til den hollandske grænse er en rest af den oprindelige klit- og marsk kyst. I baggrunden rejser Knokke-bebyggelsen sig.

3.3 Den danske kystlovgivning

Den danske kystlovgivning er delt af kystlinien med en landværts del og en søværts del og dette er et af de problemer med integreret forvaltning som der vendes tilbage til i det efterfølgende afsnit. For at give et overblik over den danske kystforvaltning som den ser ud idag gives der i dette afsnit et overblik over de centrale love. Lovene har virkning i forskellige områder af henholdsvis den landværts og den søværts del af det danske kystområde.

I det følgende gives et overblik over lovenes indhold og over de områder hvor indenfor lovene har virkning.

3.3.1 Afgrænsninger i kystzonen, den arealorienterede zoner

Oprindeligt har der på havene hersket en slags allemandsret eller "havenes frihed" som kan beskrives som en adgang for alle stater til at færdes på det åbne hav og udnytte det til ethvert formål under behørig hensyntagen til andre staters interesse i udøvelsen af en tilsvarende frihed. Princippet er formuleret første gang i 1609 af Hugo Grotius i værket "Mare Liberum" som havde undertitlen: "- eller hollændernes ret til at deltage i den øst-indiske handel" (Gulmann, Bernhard og Lehmann, 1989).

Princippet omfatter friheden til sejlads, fiskeri, udlægning af undersøiske kabler og rør samt overflyvning af det åbne hav. Friheden er ubegrænset i den forstand, at ingen stat er kompetent til at lovgive herom med virkning for andre staters skibe (Gulmann, Bernhard og Lehmann, 1989).

Med tiden bliver interesserne stadigt større og det bliver nødvendigt med internationale og bilaterale aftaler og konventioner om opførsel på havene. Disse konventioner sikrer, at de nationer der tilslutter sig konventionerne indfører regler og love for egne skibes adfærd, ligesom de sikrer at der indføres fælles standarder for søafmærkning, signaler, sødygtighed, signaler for skibe i nød m.m. Vigtigst i den forbindelse er FNs Havretskonvention om retsordenen på havet fra 1982 som efterhånden vil træde i kraft og danne grundlag for alle internationale regler. Dens grundlag er en tidligere Havretskonvention vedtaget i Geneve i 1958 og som er gældende indtil 60 lande har ratificeret den nye. Imidlertid indfører mange lande allerede nu lovgivning i henhold til Havretskonventionen af 1982.

Efter disse regler opdeles havene i forskellige interessezoner, som oftest er defineret som en afstand fra kysten hvor indenfor de enkelte nationer har særlige rettigheder og pligter. Hovedlinierne i dette vil blive gennemgået i det følgende afsnit.

Kystlinien

Kystlinien er den inderste afgrænsning af søterritoriet og kan indgå som en del af basislinien og defineres som "Lavvandsmærket ved middelspringtid" (BST 25020, 1978). I princippet skal denne linie fremgå af søkort, men her repræsenteres kystlinien ved en linie, som er opmålt i felten på den pågældende dag kortet er blevet opmålt eller korrigeret.

Statens højhedsret

Staten og de statslige myndigheders højhedsret skal ikke forstås som en egentlig ejendomsret, men udelukkende retten til at håndhæve den dømmende og udøvende myndighed over søterritoriet. Staten og det vil her sige folkettinget kan udstede love som regulerer brugen af søterritoriet. Højhedsretten over et bestemt havområde er reguleret af internationale aftaler. (Illum, 1952)

Basislinien for det indre og ydre territorialfarvand

Basislinien er en linie som omslutter Jylland-Fyn, Sjælland og øerne syd for Sjælland, Læsø og Christiansø. For Bornholm og Anholt udgør selve kystlinien basislinien. Basislinien består dels af rette linier mellem koordinatsatte punkter og dels af kystlinier.

Idag indeholder Havretskonventionen af 1982 regler for fastlæggelsen af basislinien. Denne linie er i princippet lavvandslinien langs kysten, men basislinien kan trækkes, så den afskærer fjorde og bugter og den kan trækkes uden om øer og holme på en sådan måde, at linien ikke afviger fra kystens almindelige retning. (Gulmann, Bernhard og Lehmann, 1989).

Punkterne til den danske basislinie fremgår af BEK 242, 1999.

Basislinien udgør grænsen mellem det indre og det ydre territorialfarvand.

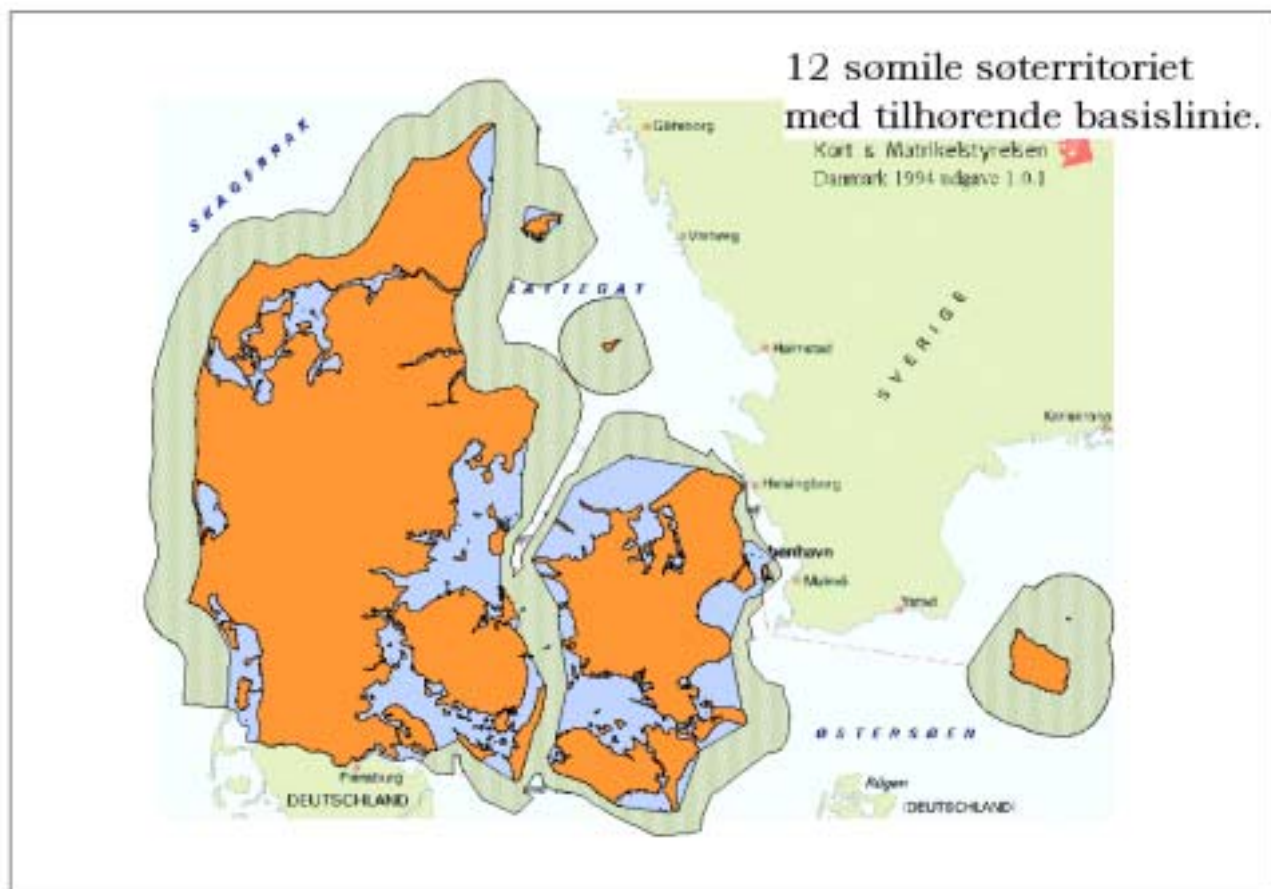
For det ydre territorialfarvand gælder, at skibe har ret til "uskadelig gennemfart", mens denne ret ikke gælder for det indre territorialfarvand. Det vil sige, at det indre territorialfarvand kun er farbart for danske skibe og at fremmede skibe skal søge om tilladelse til at passere ind i disse farvande for eksempel under indsejling til en dansk havn.

12 sømile territorialgrænsen

Territorialfarvandet er delt op i et indre og et ydre farvand og grænsen er basislinien. Fra basislinien måles de 12 sømil.

Af sikkerhedsmæssige årsager har det altid været nødvendigt at opretholde en sikkerhedszone langs den enkelte stats landterritorium.

Indenfor dette søterritorium kan staten opretholde fuld jurisdiktion.

Figur 3.3.1: Det danske søterritorium. Det indre søterritorium med blå indenfor basislinien og det ydre territorium med grøn. 12 NM basislinien er indtegnet efter koordinaterne som de er angivet i Bek 242,1999. Grundkortet og ydre søterritorium efter KMS (copyright)

I 1836 findes en bestemmelse der svarer til nutidens indre territorialfarvand som lyder: "Den del af søterritoriet der ligger indenfor et kanonskud eller 1000 alen fra kysten er at betragte mere som hørende til landet end vandet og derfor i enhver henseende landets politivrighed undergivet".

Det danske søterritorium er i 1845 defineret som det område, der strækker sig en sømil udenfor den yderste ø eller holm fra landet, som ikke overskylles af vandet.

Territorialgrænsen fastlægges før 1908 ved den almindelige Folkeret og ved internationale Overenskomster. (Hammerich, 1908).

Ved Kgl. anordning fra 1966 er søterritoriet afgrænset til 3 sømil målt fra basislinien. (Illum, 1952, 1976).

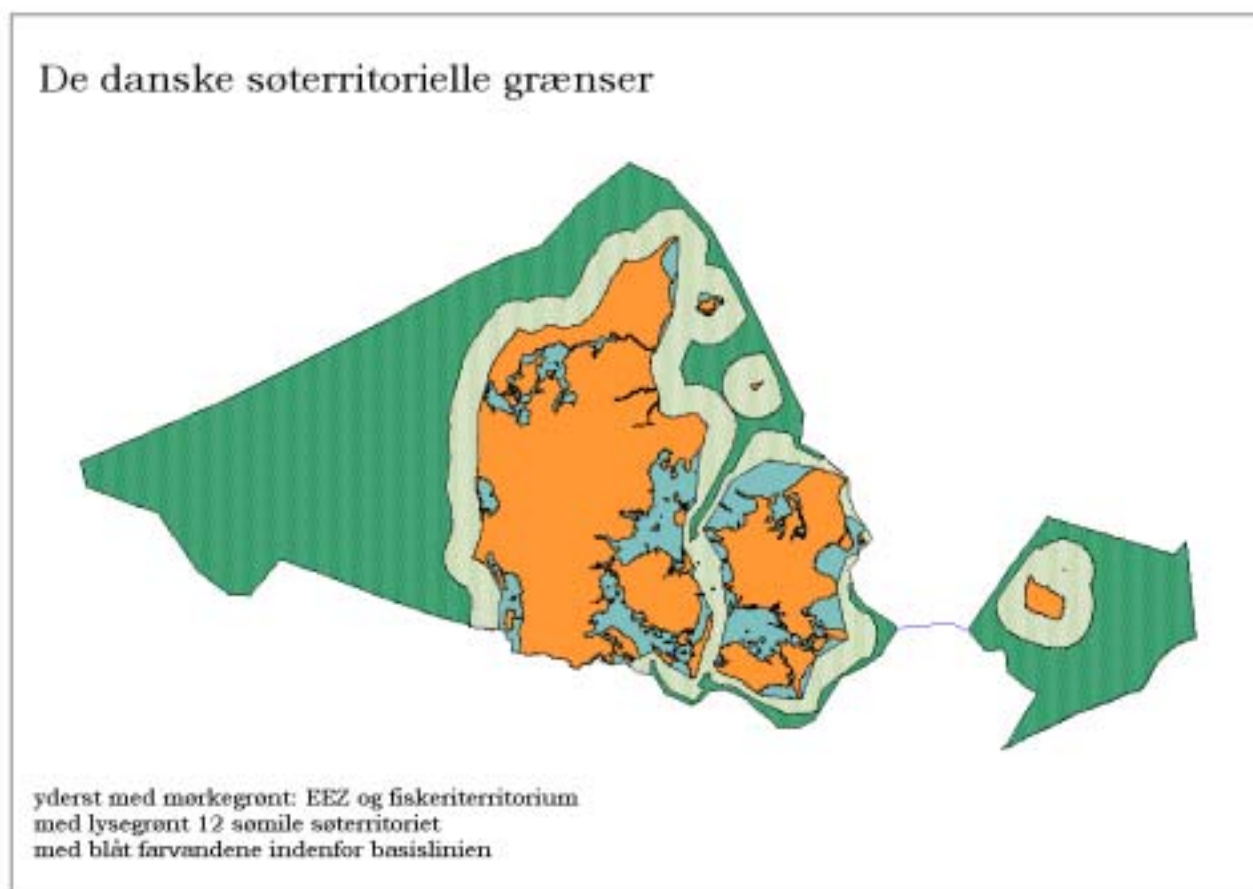
Det ydre territorialfarvand er siden 1999 en zone på 12 sømil målt fra basislinien. I de områder hvor nabostater grænser op til landet eller hvor afstanden til nabostater er mindre end 24 sømil går det ydre territorialfarvand ud til midtlinien mellem de to landes basislinier.

Disse midtlinier er for Danmarks vedkommende fastlagt ved deklaration med Sverige i 1932 og Tyskland i 1923. (BEK 242, 1999 og BST 25020, 1978).

Den kontinentale sokkel

Den kontinentale sokkel er den del af et kontinent, som fortsætter som havbund ud til en vanddybde på 200m. Her udenfor ligger dybhavet.

I overensstemmelse med FNs Havretskonvention fra 1958 indfører Danmark i 1963 en udvidelse af Statens Højhedsret fra søterritoriet til kontinentalsokkelen.

Figur 3.3.2: Afgrænsningen af kontinentalsokkelen. En række forskellige reguleringer er bestemmende for hvor Danmark kan udøve sin myndighed. Udenfor søterritoriet ligger kontinentalsokken, den eksklusive økonomiske zone og fiskeriterritoriumet. Søterritoriet er angivet som i figur 3.3.1. Den økonomiske zone efter GISkort stillet til rådighed af Skov- og Naturstyrelsen.

Kontinentalsokkelen er det område af havbunden og undergrunden, som grænser op til kysten, men som ligger udenfor det ydre territorialfarvand indtil en dybde af 200 meter eller uden for den grænse så langt havdybden tillader udnyttelsen af de pågældende områders naturforekomster.

Højhedsretten på kontinentsokkelen dækker altså over retten til at udnytte naturforekomster i havbunden og undergrunden, herunder levende organismer som, når de er voksne, enten er fastsiddende på eller under havbunden eller ude af stand til at bevæge sig uden være i stadig fysisk berøring med havbunden eller undergrunden. (AND 259, 1963, LBK 182, 1979)

Den eksklusive økonomiske zone og fiskeriterritoriet

Disse zoner omfatter søterritoriet og kontinentalsokkelområdet.

I den økonomiske zone har Danmark suveræne rettigheder til at efterforske, udnytte, bevare og forvalte de naturlige ressourcer der befinder sig i havbunden og i undergrunden samt i den frie vandmasse herover. Danmark må anlægge kunstige øer, anbringe anlæg og installationer samt til at beskytte og bevare havmiljøet.

Fiskerilovgivningen falder ind under denne økonomiske zone.

Den økonomiske zone er indført i Danmark i 1996, mens fiskeriterritoriet har eksisteret siden 1964 som en 12 sømil zone i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat og en 3 sømil zone for de øvrige farvande. Før dette er Saltvandsfiskeriloven gældende for søterritoriet. (LOV 207, 1964, som ratificerer Konvention om fiskeri, London, 9.3.1964)

Fiskeriterritoriet er udvidet til også at omfatte kontinentalsokkelen i 1976. (LOV, 597, 1976), (LOV 411, 1996).

Dansk Toldområde, den “tilstødende zone”

Ifølge Havretskonventionerne har kyststater yderligere ret til at udstrække visse dele af højhedsretten til en “tilstødende zone” på op til 24 sømil. Denne zone giver mulighed for at udøve kontrol med overholdelse af told-, afgifts-, indvandrings- og sundhedsforskrifter.

Dansk toldområde fremgår af Toldloven (LBK 113, 1996) og udgør 4 sømil målt fra basislinien. Indenfor toldområdet gælder loven og varer der transporteres ind i toldområdet er underlagt toldloven ligesom toldvæsenet har ret til kontrol indenfor området.

Denne afgrænsning af Toldloven går tilbage til Toldloven fra 1959 (LOV 1, 1959).

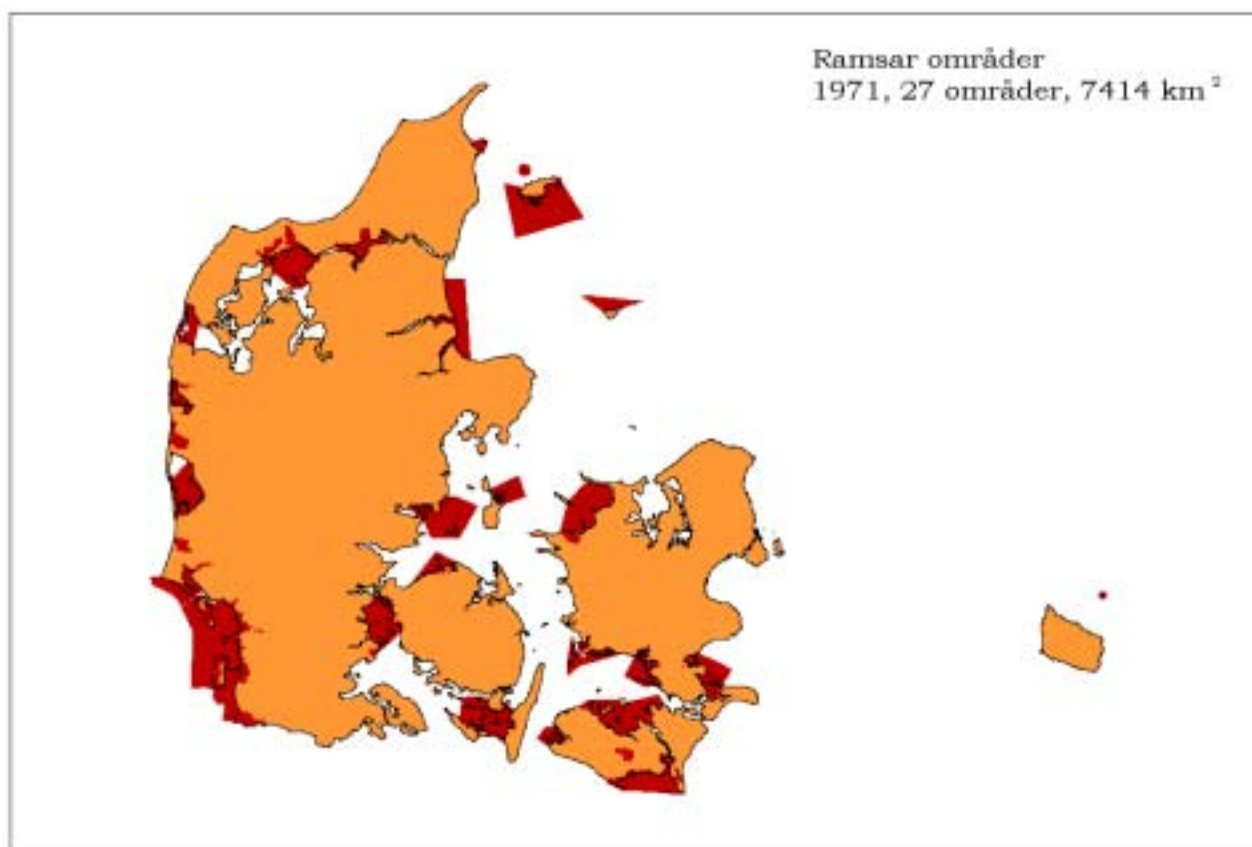
Internationale naturbeskyttelsesområder

Udover de zonale begrænsninger hører der til de søværts arealbegrænsninger også ikke-zonale reguleringer. Herunder hører de tre internationale naturbeskyttelsesområder, Ramsarområder (fra 1971), EF-fuglebeskyttelsesområder (fra 1979) og EF-habitatområder (fra 1992) (Skov- og Naturstyrelsen, 1995)

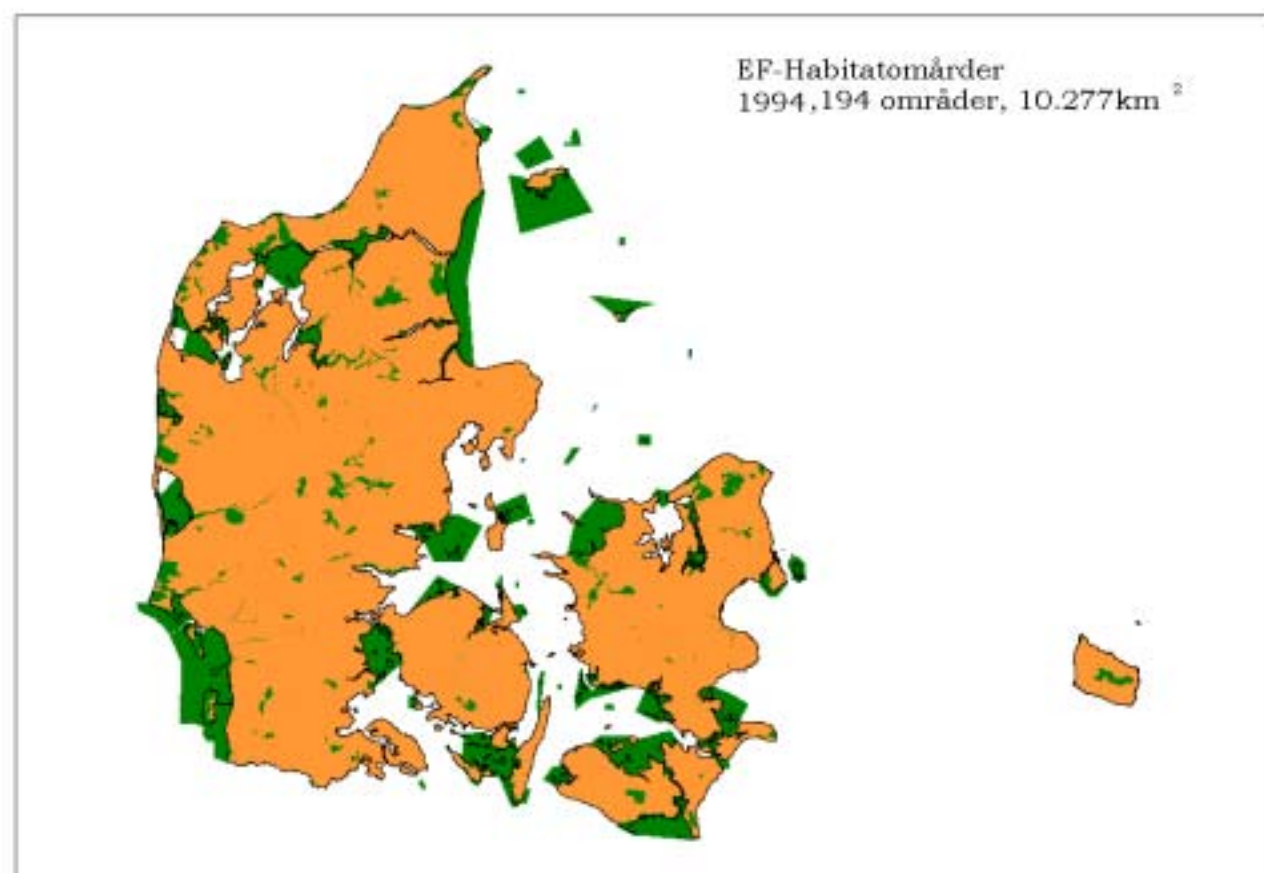
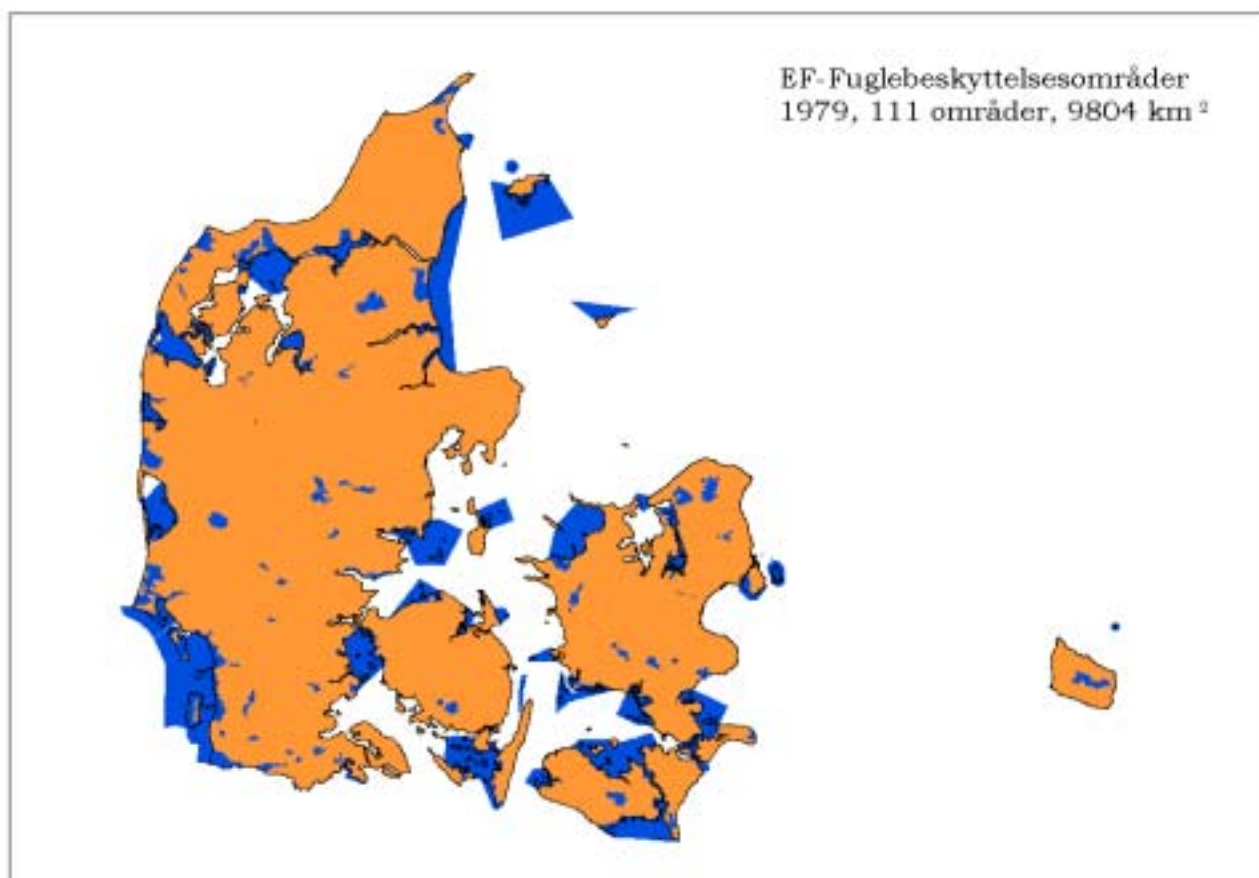
Generelt må der ikke gives dispensationer, hvis disse kan medføre forringelser af naturtyperne og levestederne for de arter, som området er udpeget for. For råstofindvinding i disse områder gælder det for eksempel, at der skal udarbejdes en VVM-redegørelse uanset hvor store mængder materiale der søges indvundet.

For de landværts dele af beskyttelsesområderne gælder, at de muligheder der er for dispensation i følge Planloven, Naturbeskyttelsesloven og en lang række andre love er skærpede på en sådan måde, at der på samme måde som før omtalt ikke må ske forringelser af naturtyperne og levestederne for de arter som området er udpeget for. For Planlovens vedkommende skal beskyttelsesområderne indarbejdes i planerne på en sådan måde at der ikke udlægges nye områder til byzone eller sommerhusområde, ikke planlægges større anlægsarbejder og trafik anlæg ligesom der ikke må udlægges områder til råstofindvinding m.m. (BEK 782, 1998).

De tre beskyttelsesområder er angivet på følgende figurer.

Figur 3.3.3.a: Ramsarområder. (Downloaded fra sns hjemmeside: natura2000.sns.dk/digikort.htm)

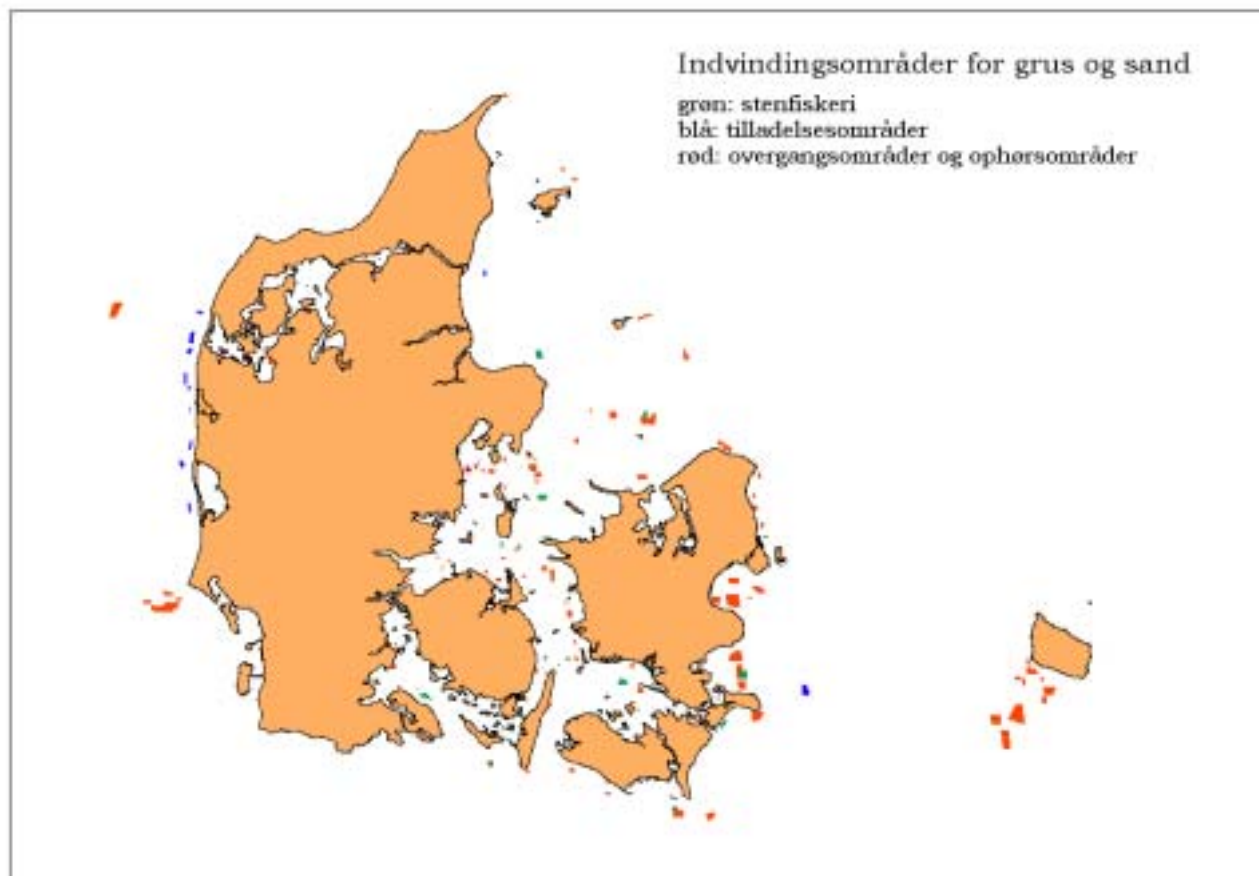

Figur 3.3.3.b og c: EF-fuglebeskyttelsesområder og EF-habitatområder. (Downloaded fra sns hjemmeside: natura2000.sns.dk/digikort.htm)

Råstofindvindingsområder

Efterforskning og indvinding af råstoffer på søterritoriet og på kontinental-soklen må kun finde sted efter tilladelse fra Miljøministeren og må kun finde sted i geografisk afgrænsede og miljøvurderede områder. Tilladelsen gives for en fastsat årrække og der kan fastsættes regler om at indvinding ikke må ske i særlige naturtyper. (LBK 569, 1997).

Disse områders fordeling og karakter fremgår af følgende figur.

Figur 3.3.4: Råstofindvindingsområder efter Råstofloven. (Kort downloadet fra SNS-hjemmeside: www.sns.dk/raastof/ral_sand/hentfil.htm)

3.3.2 De landværts zoner

Den landværts orienterede regulering kan deles i to overordnede grupper, de arealorienterede reguleringer, der beskytter bestemte områder eller elementer, mens den aktivitetsorienterede regulering er rettet mod bestemte former for benyttelse. (Anker, 1998).

For den landværts del af kysten er der to afgrænsninger, som er med til at markere en afgrænsning af kystzonen. Det er henholdsvis kystnærhedszonen og strandbeskyttelseslinien.

De er begge direkte relateret til kysten i det de er defineret i en bestemt afstand fra kysten.

Fælles for den begge er, at der ikke er nogen beskrivelse af den endelige afgrænsning af lovene søværts.

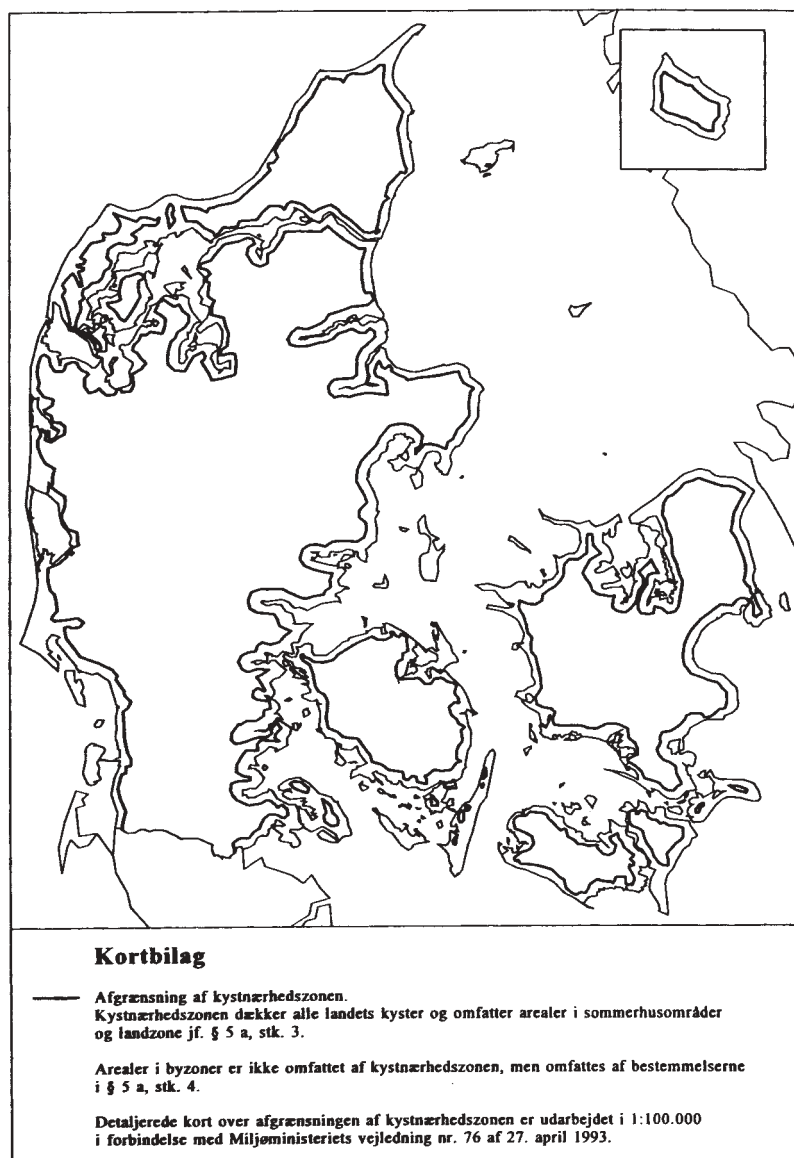
Dette har næppe nogen praktisk betydning og praksis er, at man i de situationer hvor der er konflikt mellem landværts lovgivning og Statens Højhedsret,

så afgøres det indbyrdes mellem de involverede myndigheder i den enkelte sag. I et enkelt tilfælde gælder der faktisk faste regler for en kystlinie. I forbindelse med matrikulering af fast ejendom gælder der regler for fastlæggelse af ejendomsgrænser mod søterritoriet. Er grænsen ikke matrikuleret, så gælder der faste formodningsregler, der siger, at afgrænsningen af ejendommen er den linie, hvortil højeste daglige vandstand når. Denne linie er ofte kendelig ved en bræmme af opskyllet tang og småsten m.v. Bevoksninger af siv og tagrør betragtes som en del af søterritoriet. (VEJ 46, 2001)

Planlovens kystnærhedszone

Siden 1994 har der i Planloven været en kystnærhedszone på 3 km, som påbyder særlige kystnærhedshensyn. Formålet er at friholde kysten for bebyggelse og anlæg, som ikke er afhængige af kystnærhed. I kystnærhedszonen må der for eksempel ikke udlægges nye sommerhusområder og byzone må kun udlægges, hvis der er særlige funktionelle begrundelser for kystnær placering. Kystnærhedszonen skal indpasses i amternes regionplanlægning og i kommunernes kommune- og lokalplaner. (LBK 563, 1997).

Kystnærhedszonens afgrænsning fremgår af figur 3.3.5.

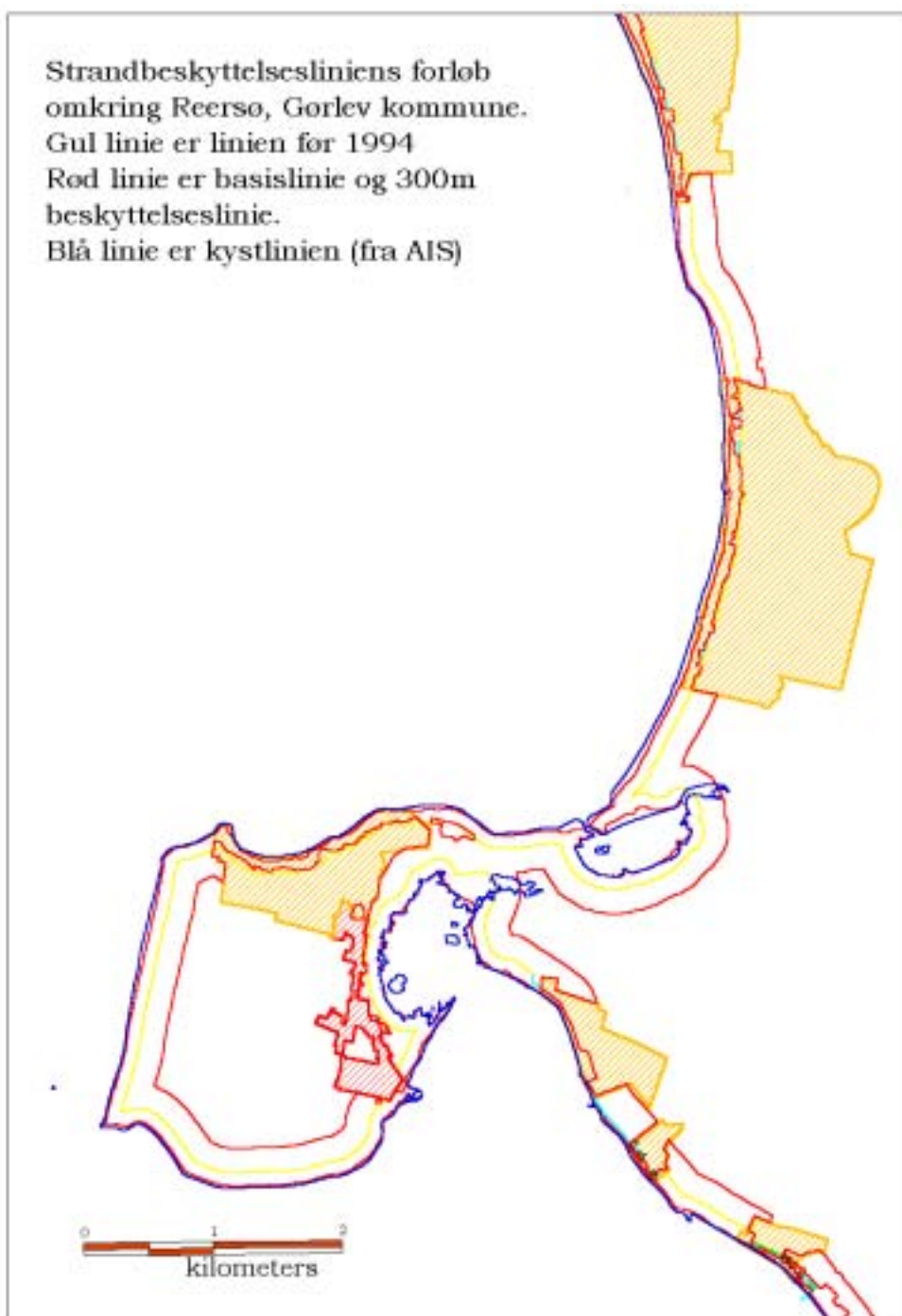

Figur 3.3.5: Kystnærhedszonens afgrænsning som den fremgår af bilaget til loven.

Strandbeskyttelseslinien

Samtidig med at der til Planloven blev tilføjet en kystnærhedszone bliver Naturbeskyttelseslovens strandbeskyttelseslinie udvidet fra 100m til 300m ligesom den for første gang bliver registreret matrikulært. Arbejdet med at fastlægge beskyttelseslinien foretages af Strandbeskyttelseskommisionen, som efter en offentlighedsfase indsender forslaget til endelig godkendelse af Miljøministeren. Denne indstilling foretages amtsvis og ved redaktionens afslutning 01.12.01 manglede flere jyske amter endnu.

Siden 1937 var beskyttelseslinien en linie som i princippet kunne flytte sig hele tiden og som kun blev fastlagt i det øjeblik der var brug for det. I starten var

Figur 3.3.6: Strandbeskyttelsesliniens forløb omkring henholdsvis sommerhusområder og en byzone. Reersø, Gørlev kommune, Sjælland. GIS-kort fremstillet ved at kombinere AIS data om sommerhuszone og byzone med strandbeskyttelseslinien. (venligst udlånt af Strandbeskyttelseskommisionens sekretariat) for Gørlev kommune.

beskyttelseslinien udelukkende en byggelinie, men idag er der tale om naturbeskyttelse hvilket betyder, at naturtilstanden i zonen ikke må ændres. Strandbeskyttelseslinien bliver fastlagt ud fra vegetationen og man lægger basislinien hvor den første sammenhængende landvegetation begynder. Egentlig strandengsvegetation hører ikke til landvegetationen, så basislinien kan nogle steder med strandeng eller rørsump begynde et godt stykke inde i land.

I botanisk sammenhæng findes grænsen mellem den sammenhængende landvegetation og den saltbetingede vegetation i middelhøjvandslinien, men i Arbejdsgrundlaget for fastlæggelsen af strandbeskyttelseslinien udgivet af Strandbeskyttelseskommisionen (juli 1999) siges det om fastlæggelse af basislinien i strandenge, at linien skal ligge i den omtalte vegetationsgrænse, hvilket her tolkes som middelvandstandslinien.

I skrivende stund (1.12.01) er linien ikke endeligt godkendt for hele landet og det er ikke muligt at vise et Danmarkskort med linien indtegnet. (BEK 800,1995), (LBK 835, 1997).

Figur 3.3.6 viser et eksempel fra Vestsjællands Amt.

3.3.3 De ni lovområder

Anker (1998) opdeler den danske kystlovgivning i 9 grupper. Den efterfølgende gennemgang bygger på denne opdeling og vægten vil blive lagt på at gennemgå lovgivningen for dens betydning for kystforvaltningen.

Planlovgivningen

Planlovens forvaltningsområde er begrænset til den landværts side af kystlinien. Selve kystlinien er ikke entydigt defineret for eksempel i forhold til daglig vandstand. Af loven fremgår det ikke om der menes middelvandstanden eller om der som med søterritoriet menes middellavvandstanden (lavvandsmærket ved middelspringtid).

På et enkelt punkt afgrænser planloven sig ud over kystlinien. I Planlovens kapitel 3 om Regionplanlægning, §6, stk 3, nr 13 siges det at regionplanen for et amt på baggrund af en samlet vurdering skal indeholde retningslinier for kvaliteten og anvendelsen af vandløb, søer og kystvande. Dette betyder i praksis, at amterne gennemfører en miljøovervågning af kystområdernes miljøtilstand. Kystvandet og dets afgrænsning defineres ikke yderligere.

Planlovens vigtigste opgave er at sikre arealforvaltningen. Dette gøres gennem opdelingen af landet i tre zoner, byzoner, landzoner og sommerhusområder.

Disse bestemmelser i loven har været medvirkende til at det danske landskab stadig er friholdt for bebyggelse der ikke har relation til landbruget. Byudviklingen er blevet samlet i byzoner ligesom sommerhuse ikke kan placeres andre steder end i sommerhuszoner.

Endelig er der den før omtalte kystnærhedszone (knz) på 3 km, der primært skal sikre, at sammenhængende kystnatur forbliver som sådan. I Knz skal der tages særlige planhensyn som skal sikre en fortsat bevaring af den sammenhængende natur ved blandt andet at sikre at der kun planlægges og anlægges ny bebyggelse og nye anlæg som direkte kræver kystnær placering. En af restriktionerne der vil få betydning i fremtiden er forbudet mod at udlægge nye sommerhusområder i knz.

Sammen med planlovens bestemmelser om forbud mod at bruge sommerhuse som helårsbeboelse er Lov om Sommerhuse og Camping (LBK 920, 1989) med til at regulere anvendelsen af sommerhuse både i sommerhusom-

råder og i landzone (=aftaleområder). Sommerhusene må ikke bruges som helårsbeboelse og sommerhusene må ikke udlejes eller på anden måde bruges erhvervsmæssigt i længere perioder. Sammen med lovgivning om erhvervelse af fast ejendom er disse bestemmelser med til at sikre danske sommerhuse mod opkøb fra udenlandske statsborgere.

Disse to bestemmelser er med til at sikre sommerhusområderne mod at blive forvandlet fra rekreative områder for en stor del af den danske befolkning til isolerede områder for de få. (LBK 563, 1997).

Naturbeskyttelseslovgivning

Fra 1992 integrerer Naturbeskyttelsesloven de følgende 3 love: Naturfredningsloven, Naturforvaltningsloven, Sandflugtsbekæmpelsesloven.

Sandflugtsbekæmpelsen går tilbage til 1772 hvor der for at sikre mod fortsat sandflugt blev gennemført forbud mod græsning og bebyggelse i klitområder. Dette har siden været med til at friholde store områder langs den jyske vestkyst for bebyggelse m.m.

Naturfredningsloven som går tilbage til 1917 havde som vigtigste oprindelige formål at frede natur efter nogle kriterier. Denne fredning var en specifik fredning af konkrete områder af hensyn til landskabelige, æstetiske eller specifikke artslige hensyn.

I 1937 indførtes en strandbeskyttelseslinie på 100 meter som oprindeligt var en byggelinie og sikrede mod bebyggelse nær kysten. Samtidig sikredes offentlig adgang til sandstrande.

Strandbeskyttelseslinien er siden 1978 en del af det mere generelle princip om naturbeskyttelse. Der er angivet bestemte typer natur som er underlagt generel beskyttelse gennem §3 i loven. De beskyttede naturtyper skal dog udgøre et vist mindsteareal enten alene eller i kombination med hinanden.

Denne beskyttelse indebærer et forbud mod at ændre naturtilstanden i de pågældende områder.

Desuden gives der i naturbeskyttelsesloven mulighed for fortsat fredning nu også af arealer på søterritoriet, ligesom der er mulighed for naturgenopretning. På samme måde som med Planloven afgrænser Naturbeskyttelsesloven sig ikke præcist i forhold til en kystlinie.

Som for Planloven eksisterer der en enkelt paragraf i loven som gælder udenfor kystlinien, nemlig §51 som omhandler fredninger (...) på søterritoriet m.v. I følge denne paragraf kan Miljøministeren ved bekendtgørelse gennemføre fredninger på søterritoriet og fiskeriterritoriet.

Ligeledes kan fredninger på land af fredningsnævnet gennemføres på tilgrænsende lavvandede dele af søterritoriet.

Endelig kan en række andre paragraffer om fredning i loven udstrækkes til at gælde for søterritoriet. (LBK 835, 1997)

Jagt- og vildtforvaltningsloven

Denne lovgivning påbyder at der kun må jages vildt som er angivet i loven og da kun i de angivne perioder. På den landværts del af kysten må der kun jages hvor man har jagtret.

Søværts må alle der har jagttegn drive ikke-kommerciel jagt på fiskeriterritoriet.

For at sikre raste- og fødesøgningsområder giver loven mulighed for at oprette vildtreservater både til lands og søværts på hele fiskeriterritoriet. (LBK 114, 1997)

Vandløbsloven

Vandløbsloven skal sikre vandløbenes afledningsevne. Dette skal ske under miljømæssige hensyn og der sikres gennem loven en vedligeholdelse af vandløbene som ud over vandledningsevnen skal sikre vandløbenes miljømæssige forhold herunder formen og andre forhold der også har betydning for miljøforhold.

Der må anlægges nye vandløb og grøfter ligesom dræning på privat jord må gennemføres uden tilladelse. Dog må dette ikke ske på områder underlagt Naturbeskyttelseslovens §3. Der må heller ikke etableres pumpeanlæg til sænkning af vandstanden i et område.

Sammen med de initiativer der knytter sig til Vandmiljøplan II har Vandløbsloven betydning for vandmiljøet langs vandløbene og i de kystnære farvande. (LBK 632, 2001).

Miljøbeskyttelseslovgivningen

Miljøbeskyttelsesloven regulerer bredt forureningen af vort miljø og sikrer, at der finder en bekæmpelse sted af forurening af luft, vand, jord og undergrund.

Af betydning direkte for kystzonen er bestemmelser om forurening fra fiskeri-opdræt og i forbindelse med vandløbene reguleres dambrug, anvendelse af husdyrgødning, udledning fra renseanlæg. Virksomheder er underlagt en godkendelsesprocedure der skal sikre at der kun udledes indenfor visse fastsatte rammer (LOV 476, 1993).

Badevandskvaliteten langs kysten overvåges i kraft af miljøbeskyttelsesloven efter et badevandsdirektiv fra EU (76/160/EØF).

Havmiljøloven

Loven er rettet mod aktiviteter der kan indebære forringelse af havets miljø, natur- og kulturværdier og rekreative værdier.

Loven sikrer et beredskab mod forurening af havet, på kysterne og i havnene. Loven forbyder dumpning af stoffer og materialer til havs ligesom der er særlige bestemmelser for klapning af optaget havbundsmateriale.

Loven regulerer desuden sejlads med hurtigfærger, som kan kræves underlagt miljøkonsekvensvurdering (VVM) hvis det skønnes at denne sejlads vil have indvirkning på miljø, kulturværdier og friluftaktiviteter. (LOV 476, 1993).

Kystbeskyttelsesloven

Den er en samling af to tidligere love, nemlig digeloven (fra 1874) og kystsikringsloven (fra 1922).

Loven har det hovedformål at sikre landværdier mod erosion og oversvømmelse.

Loven har som sit vigtigste formål at sikre en bestemt procedure i behandlingen af ønsket om at kystsikre ligesom den sikrer en konkret godkendelsesprocedure. (LBK 243, 1994).

Anlægsorienteret lovgivning i øvrigt

I henhold til den Kgl. Anordning om statens højhedsret over søterritoriet og kontinentalsoklen kræver det statens tilladelse hvis man permanent eller for længere tid lægger beslag på søterritoriet til en speciel aktivitet der ikke er reguleret ved lovgivning. Der er derfor krav om tilladelse til opfyldning, opdæmning eller etablering af faste anlæg m.v. på søterritoriet. Dette gælder også for havvindmøller, søkabler og rørledninger.

For anlæg i forbindelse med efterforskning, indvinding og transport af råstoffer gælder der en særlig lov for anlæg på søterritoriet og kontinentalsokkelområdet.

For havneanlæg m.m. gælder lov om trafikhavne m.v. som regulerer anlæg, udvidelse og anvendelse af trafikhavne, det vil sige havne der anvendes til erhvervsmæssig ekspedition af gods m.v. Fiskerihavne er ikke under denne lov.

Anlæg af fiskerihavne og lystbådehavne hører ind under Statens højhedsret og kræver statslig tilladelse.

Broer og dæmninger af mindre omfang hører ligeledes ind under Statens Højhedsret.

Større anlæg så som broer, jernbaneanlæg og veje bliver oftest gennemført efter særlige anlægslove. (LBK 182, 1979)

Anlæg på land er underlagt den almindelige arealplanlægning jvf. Planloven. Særlige eller meget store, nationale anlæg vil kunne gennemføres som landsplan-direktiv.

Råstofindvinding

Naturforekomsterne på kontinentalsokkelen tilhører den danske stat og kan derfor kun udforskes og indvindes efter tilladelse.

Lov om kontinentalsokkelen og lov om råstoffer regulerer indvinding af råstoffer fra havbunden på søterritoriet og på kontinentalsokkelen.

En indvindingstilladelse gives for et geografisk område og for en årrække op til 10 år.

Der gives ikke tilladelse til råstofindvinding i internationale naturbeskyttelsesområder, ligesom der ikke gives tilladelse på havdybder under 6m. Forud for en tilladelse kan der kræves VVM-undersøgelser.

Råstofindvinding på land administreres af amterne og der gives ligeledes grave-tilladelser indenfor geografiske områder. Der kan gives tilladelser under be-grænsende betingelser så som gravedybder og -mængder ligesom en tilladelse vil indeholde betingelser for efterbehandling. En indvindingstilladelse på strand-bredder og på kyststrækninger uden sammenhængende landvegetation kan indvindingstilladelser til enhver tid begrænses eller tilbagekaldes.

Undergrundens råstoffer indvindes efter undergrundsloven som primært omfatter geotermisk energi og kulbrinter (olie og gas). (LBK 569, 1997)

Anlæg i den forbindelse er omfattet af anlægsloven som tidligere omtalt. (LOV 292, 1981)

Fiskerilovgivning

Hovedloven der regulerer fiskeri til havs indenfor fiskeriterritoriet er saltvandsfiskeriloven som regulerer hvor og af hvem der må fiskes. Derud-over er der særlige love der regulerer fangstkvoter, licenser, fangstkapaciteter og redskaber.

Muslinger og andre dyr der er fastsiddende på eller i havbunden eller som kun kan bevæge sig hen over samme er underlagt lov om kontinentalsokkelen.

Kystnært fiskeri er reguleret for sig. Det betyder, at bundtrawl er forbudt in-denfor en afstand af 3 sømil fra lavvandslinien.

Der gælder særlige regler for redskaber og deres placering, herunder åleruser ligesom der er fredningzoner omkring ferskvandsudløb til havet.

Ferskvandsfiskeriloven regulerer alt fiskeri i ferskvand. Blandt andet regulerer

loven udsætning af fisk og andre arter og dette kan som regel kun finde sted efter en særlig plan eller efter særlig tilladelse. (LOV 597, 1976), (LBK, 803, 1998), (LOV 66, 1965), (BEK 424, 1983).

Landbrugslovgivningen

Landbrugslovgivningen har ikke direkte relevans for kysten, men de sidste års fokusering på vandmiljøet får betydning for de kystnære vandområder.

Landbrugslovens formål er at værne landbrugserhvervet på en sådan måde at det omgivende miljø beskyttes. Reguleringen omfatter dyrkningskrav, driftkrav, bopælspligt, sammenlægningskrav og strukturforhold. Endelig er der krav om forsvarlig landbrugsdrift som blandt andet omfatter miljøhensyn. (LBK 598, 1999).

Jordfordelingsloven har betydning for en hensigtsmæssig arronderingen af jorde. Udover den rent driftsmæssige betydning af fornuftig arrondering kan reglerne anvendes ved naturgenopretningsprojekter, naturpleje, skovrejsning, udlægning af rekreative områder m.v.

Struktur og økologiloven anvendes til at forvalte en række støtteordninger til blandt andet omlægning til økologisk jordbrug og til forvaltning af de Særligt følsomme Landbrugsområder, hvor der kan gives støtte til reduceret kvælstoftilførsel, sprøjtefri zoner, afgræsning m.v. (LBK 192, 1999), (LOV 118, 1999).

Støttelovgivning

Som den sidste af de ni lovgivningskategorier med betydning for kystområdet nævner Anker (1998) støttelovgivningen, som administrerer især EUs støtteordninger indenfor landbrug, skovbrug og fiskeri. Støtteordningerne er med til at styre strukturudviklingen indenfor de tre erhvervsområder.

3.3.4 Sammenfatning

Alle disse reguleringer har hver deres historie. For havets vedkommende er en del af reguleringerne grundet i ønsket om at beskytte det danske territorium. Sømilegrænsen som indtil for få år siden var 3 sømil svarende til hvad man kunne skyde med en kanon og derved kunne forsvare fra land. Indenfor disse grænser kunne man så beskytte egne interesser så som fiskeri og andre resourcer.

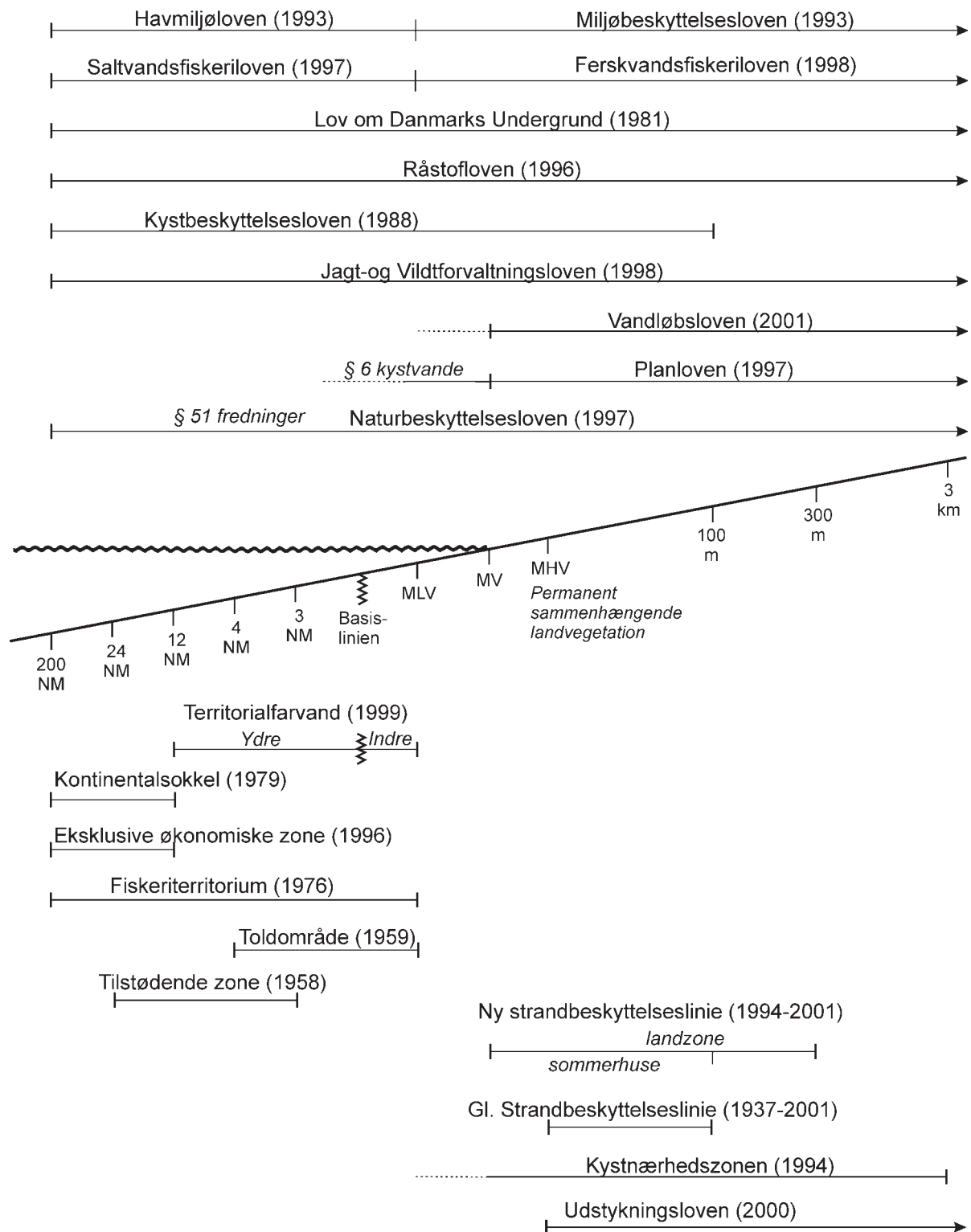
Farvandene udenfor søterritoriet var alle mands eje og her gjaldt kun de få regler som hører hjemme under folkeretten. Det drejer sig om regler om færdsel til søs og regler om frit at kunne besejle visse farvande. Danmark har altid haft en central placering i forbindelsen mellem Nordsøen og Kattegat og Østersøen og denne type regler har eksisteret længe.

Efter Anden Verdenskrig er interesserne i ressourcerne til havs blevet forstærket og internationale aftaler er blevet gennemført, som deler havene ud til kontinentsokkelens rand som er defineret som områder med mindre end 200 meters dybde eller som ligger i en afstand fra kysten på mindre end 200 sømil.

Med disse udvidede territoriale eller højhedsretsgrænser har nationalstaterne fået mulighed for at regulere forskellige miljøforhold i forbindelse med søfart og råstofindvinding.

Alle disse reguleringsområder forvaltes idag af forskellige danske ministerier, som hver administrerer sine love og egne traditioner.

Afgrænsninger af dansk kystområde

Figur 3.3.7: Over figurens terrænlinie vises de forskellige love der har virkning i det danske kystområde. Under figurens terrænlinie er vist de forskellige zoner og afgrænsninger der henholdsvis på land og til lands. De landværts loves afgrænsning mod kystlinien er upræcis, da lovene ikke altid klart defineres i forhold til en bestemt kystlinie.

I parentes er angivet året for love og forordningers vedtagelse.

På landsiden er en stor del af reguleringen lagt ud til amter og kommuner som via plansystemet forvalter arealanvendelsen. Systemet er bygget vertikalt op med statens øverst som via landsplanredegørelser udsteder retningslinier for den regionale planlægning. Amtet søger ud fra egne mål og forhold at tilpasse landsplanlægningen til det regionale niveau via regionplaner. Endelig varetager kommunerne primært planlægningen i byzonerne gennem kommune- og lokalplaner.

For at få et overblik over love og forordningers udstrækning er der fremstillet et diagram over de zoner og andre afgrænsninger der har virkning på havet og på land. Diagrammet er vist i figur 3.3.7. Figuren viser klart den deling der er i kystlinien. Søværts er det sektorinstitutioner der administrerer statens højhedsret, men det på land især er amterne der administrerer. Dette gælder for eksempel for Råstofloven, som til søs administreres af staten (SNS) og på land af amterne. Samme deling gælder for flere andre love.

3.4 Danske tanker om kystplanlægning og om IKZF

3.4.1 Optakten til Kystloven

Som det skal gennemgås i kapitel 4 går kystreguleringen i Danmark langt tilbage i tid. I et land med en lang kystlinie opstår der mange problemer som gennem tiden har krævet sin regulering. Der er derfor traditionelt en række specifikke og sektortilknyttede love.

Kystlandskabet er tidligere blevet beskyttet gennem naturfredningslovens strandbeskyttelseslinie og gennem individuelle fredninger og offentlige arealopkøb, som kan have det formål at bevare kystnatur eller som kan sikre adgang til kysten. Klitfredningen som jo oprindeligt var ment som en sikring af landbrugsland mod tilsanding har desuden haft den virkning at den har været naturbevarende.

Med gennemførelsen af By- og Landzoneloven fra 1969 (lov 315,1969), sker der en regulering af bebyggelsen også i kystzonen idet byudviklingen begrænses til byzoner og mest vigtigt for kysten er nok udlægningen af sommerhuszoner, som koncentrerer sommerhusene i særlige områder.

Denne zonelovgivning kan man karakterisere som den første sammenhængende lovgivning med konsekvens for kystzonen.

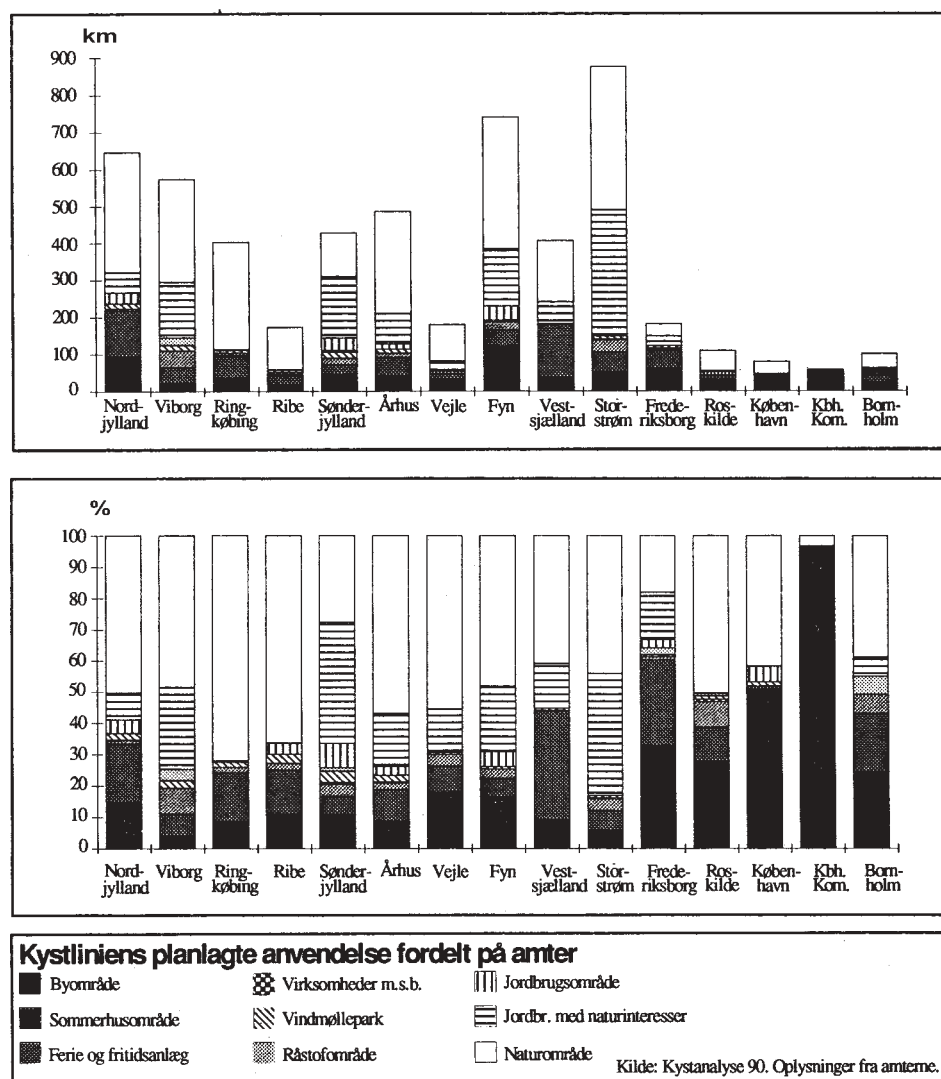
I 1977 kommer et foreløbigt forbud mod udlæg af flere sommerhusområder og områder til feriehoteller (Lplan,1977).

Ferie- og fritidscirkulæret, 1981 (CIR 167,1981) strammer denne regulering op og der udlægges en kystnærhedszone på 3 km hvor indenfor lokalisering af ferie og fritidsaktiviteter ikke må finde sted.

I Landsplanredegørelsen fra 1990 møder man ifølge De danske Kyster(1991) for første gang integreret kystplanlægning, idet redegørelsen konstaterer, at kystlandskabet er truet af en lang række forhold og at der derfor er behov en planlægning i kystområderne som kan sikre en bæredygtig udvikling ved at beskytte kysterne mod unødvendige anlæg.

Samtidig med at Landsplanredegørelsen udkommer anmoder Miljøministeren Planstyrelsen om at revidere Ferie- og Fritidscirkulæret fra 1981 blandt andet med det formål at udbygge planlægningsgrundlaget, så der kan sikres en bredere kystbeskyttelsesstrategi og en sammenhængende regulering af udviklingen af byer, ferieområder og andre anlæg ved de danske kyster. Resultatet af dette arbejde bliver kystcirkulæret fra 1991 (Kystcirkulæret, 1991). For nærmere at undersøge kysternes forhold udarbejdes rapporten "De danske Kyster, 1991", som søger at identificere de største udfordringer for de kommende års fysiske planlægning. I sammenfatningen peger rapporten på, at kystlandskabet er en begrænset og truet ressource, samt at kystlandskabet er et nationalt interesseområde. Man peger derefter på en række forhold, som vil give fortsat pres på vores kyster:

- Byvækst langs vandet
- Turisme
- Fortsat behov for lokalisering af energianlæg, industrier, depoter m.m.
- Stigende behov for kystsikring for at beskytte disse anlæg
- Med amternes hjælp bliver kystanvendelsen kortlagt som den ser ud i 1990. (De danske Kyster, 1991)

Figur 3.4.1: Kystliniens planlagte anvendelse fordelt på amter, opgjort hhv. i kilometer og i %. Den samlede kystlinie er i denne sammenhæng opgjort til 5438km. (De danske Kyster, 1991, figurerne ændret).

3.4.2 Den danske kystlov fra 1994

1994 vedtog det danske Folketing en kystlov (Kystloven, 1994), som dels var en imødegåelse af EU's kyststrategi (bl.a. rådsresolution 92/C59 af 25. Maj 1992 og 94/C135/02 af 6. Maj 1994 og EU's femte Miljøhandlingsprogram (MEM,1996)), som påpeger at forvaltning og bevarelse af kystområderne skal prioriteres og samtidig er erkendelsen af at der er en lang række problemer langs den danske kyst som den nuværende lovtilgang ikke er i stand til at klare. Kystlandskabet er truet og der inddrages stadig meget kyst til andre formål. Konsekvensen er at det karakteristiske danske kystlandskab forsvinder. Målet med kystloven er at sikre det danske kystlandskab for fremtiden og sikre at kun det mest nødvendige bliver brugt samtidig med at de tilbageværende større sammenhængende strækninger bevares. Loven viderefører 3 km kystnærhedszonen fra Ferie- og fritidsloven fra 1981 samtidig med at der sker en udvidelse af naturbeskyttelseslovens strandbeskyttelseslinie fra 100 m til 300 m.

Danske tanker om ICZM

Pedersen og Sverdrup-Jensen (1998) fører anvendelsen af ordet integreret tilbage til 1980'ernes USA, hvor kystzoneforvaltere erkendte, at man her var nødt til at integrere de involverede myndigheder for at sikre en mere effektiv forvaltning af kystzonen.

En integreret tilgang til kystzoneforvaltning bliver fremhævet i Kapitel 17 i UNCEDs Agenda 21 fra Rio konferencen i 1992. Kapitel 17, punkt 1 henholder sig til "United Nations Convention on the Law of the Sea" der *"forpligter medlemslandene til at tilstræbe at beskytte og sikre bæredygtig udvikling af det marine og kystnære miljø og disses ressourcer. Dette kræver nye tilgange til udvikling og forvaltning af marine miljøer og kystmiljøer på national, subregional, regional og globalt niveau, tilgange, der er integrerende i indholdet og som tager forebyggelses- og forsigtighedshensyn (are precautionary and anticipatory in ambit)"*.

Dette udmøntes i 7 mål og det første omhandler: "Integreret forvaltning og bæredygtig udvikling af kystområder inklusive eksklusive økonomiske zoner (UNCED, 1992).

Landene, der tilslutter sig denne dagsorden, forpligter sig til

- At tilvejebringe en integreret politik og en beslutningsproces, som inkluderer alle involverede sektorer for at fremme ensartethed og en afvejet anvendelse af kystzonen.
- At identificere alle eksisterende og forventede anvendelser af kystzonen og indentificere deres samspil.
- At koncentrere forvaltnings- og forsigtighedsindsatsen på veldefinerede opgaver (issues)
- At tage forebyggelses- og forsigtighedshensyn ved projektplanlægning og implementering, herunder forudgående effektvurdering og systematisk monitoring
- At fremme udviklingen og anvendelsen af metoder, f.eks. et nationalt ressource- og miljøregnskab, som registrerer de værdiændringer, der er en følge af brugen af kystnære land- og vandarealer, inklusive forurening, erosion, tab af ressourcer, samt ødelæggelse af opvækst- og leveområder (habitater).
- At skaffe interesserede personer, grupper og organisationer adgang til relevant information i videst mulige omfang og mulighed for at blive hørt og deltage i planlægnings- og beslutningstagning på relevant niveau. (Pedersen og Sverdrup-Jensen, 1998; UNCED, 1992).

"At integrere alle de involverede sektorer" bliver begrebet, der for alvor sætter diskussionen i gang om hvad integreret vil sige. Pedersen og Sverdrup-Jensen (1998) fremhæver, at der allerede inden var igangsat et arbejde under OECD, som peger på at identificere midler til større integration i kystzoneforvaltningen for at imødegå trusler så som hurtig urbanisering, forurening og turismeudvikling. Det er især integration mellem økonomiske og miljømæssige hensyn, der stiles imod.

Som opfølgning på Agenda 21, kapitel 17 udarbejder Verdensbanken sammen med FAO og UNEP "Guidelines for Integrated Coastal Zone Management" allerede i 1993 og EU iværksætter et demonstrationsprogram i 1996 "Demonstration Programme on Integrated Management of Coastal Zones" (Pedersen og Sverdrup-Jensen, 1998).

I Landsplanredegørelsen fra 1997 "Danmark og Europæisk Planpolitik" (MEM,1997) har den danske regering understreget behovet for at koordinere de mange interesser, der er knyttet til de danske kyster med de andre EU-

lande. Ligeledes udtrykker regeringen behovet for at medvirke til en europæisk kyststrategi. Det understreges, at der især i kystområderne bor mange mennesker og at antallet af turister stiger kraftigt. Der er opmærksomhed på at der er en interessekonflikt mellem interesserne for at sikre de store landskabsmæssige og rekreative værdier og interesserne for at sikre den økonomiske udvikling.

Landskabet er under forandring og det gør, at der er focus på både naturarven som skal bevares og kulturarven som i disse år er særligt i søgelyset.

“Det internationale samarbejde går i retning af at forvalte kystområder som en helhed hvor såvel de kystnære landarealer og de nære vandområder indgår. ... Regeringen ser derfor et behov for på basis af eksisterende lovgivning at arbejde hen imod en lignende integreret forvaltning af de danske kystområder” (MEM, 1997, side 66).

I et forsøg på at opstille politiske mål for natur- og kulturarven fremkommer regeringen med følgende eksplicitte, kystrelevante målsætninger:

- regeringen vil på europæisk niveau arbejde for en europæisk kyststrategi
- beskytte de åbne kyster
- regeringen vil nationalt tage initiativ til at gennemføre udredningsarbejde om muligheden for at udvikle en integreret ramme for kystzonens forvaltning (MEM, 1997, side 67)

3.4.3 Workshop i Hirtshals, 1999

For at komme målet om udredningsarbejdet om integreret kystzone forvaltning nærmere iværksætter Landsplanafdelingen under Miljø- og Energi ministeriet i løbet af sommeren et forskningsprojekt, der skal vurdere de internationale erfaringer med integreret kystzoneforvaltning ligesom der skal undersøges hvilke forhold i det danske reguleringssystem og i forvaltningsspraksis, der hæmmer eller fremmer integreret kystzoneforvaltning i Danmark (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998, side 1).

Forskningsprojektet resulterer i tre delrapporter og et debatoplæg til workshop afholdt 28-29. januar 1999 (Pedersen og Sverdrup-Jensen (1998), Anker (1998), Nellemann og Sverdrup-Jensen (1998) og (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998), samt konklusioner og perspektiver (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1999).

På baggrund af disse tre arbejdsnotater opstiller forfatterne i debatoplægget fire emner til diskussion:

- Land-vand integration
- Sektorintegration
- Myndighedsintegration samt inddragelse af offentligheden
- Muligheden for en særlig kystzonelov

Desuden trækker forfatterne de vigtigste konklusioner op.

- Som den største hindring for integreret kystzoneforvaltning i Danmark peger forfatterne først og fremmest på problemet med at lovgivningen omkring kystzonen er spredt ud over en lang række reguleringssystemer med hver sin organisatoriske eller instrumentelle ramme. Kystkompetencerne er spredt ud på mange forskellige sektorområder og myndighedsniveauer. Den heraf følgende uoverskuelighed er et svagt punkt og en barriere for indførsel af integreret kystzoneforvaltning i Danmark.
- Planloven er landværts et eksempel på en lovgivning, som indeholder myndigheds- og plankoordinering. Prioriteringen i loven af beskyttelsesinteresser sammen med rammestyringsprincippet er integrerende ved forvaltningen af ressourcerne og aktiviteterne knyttet til arealforvaltningen.
- Indenfor andre lovområder finder forfatterne, at den stigende grad af indarbejdelse af miljøbestemmelser eller krav om myndighedssamarbejde i sektorlovgivningen virker sektorintegrerende.
- Vigtigt er det at bemærke, at integration mellem lovgivning under Miljø- og Energiministeriet ressort og andre sektorer har svært ved at slå igennem ligesom miljøhensyn overfor vandbaserede aktiviteter har svært ved at slå igennem. Endelig peger forfatterne på, at byudvikling i kystområder også kan indeholde sektor-interesse konflikter (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen (1998), side 8).
- Miljøkonsekvensvurderinger (VVM) er et integrationsfremmende instrument, som indeholder både vertikale og horisontale integrationsaspekter ligesom integration mellem land og vand finder sted.
- Borgernes inddragelse i VVM-proceduren et vigtigt integrationsaspekt. I mange sammenhænge finder der en høring sted af berørte myndigheder. Det kan være formelt som i forbindelse med VVM eller det kan være informelt som det kan ses i samarbejdet mellem to naboamter eller vertikalt mellem berørte myndigheder i form af for eksempel vejledende ad-hoc udvalg.
- Endelig peger forfatterne (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998) på 'den danske forvaltnings kultur', som ofte fører til uformel kontakt mellem enkeltpersoner på tværs af myndighed og niveauer. Disse kontakter er i stor udstrækning integrerende mener forfatterne, men imod det kan man mene, at det kan foregå bag lukkede døre i og korridorer og derved kommer til at virke modsat og forhindrer åbenhed og borgerindflydelse.

Offentlighedens inddragelse bliver i den internationale litteratur fremhævet som et vigtigt led i integreret kystzoneforvaltning. I dansk sammenhæng er det Planloven, der især opfylder disse krav, mens andre lovområder savner dette integrerende aspekt.

Forvaltningssager har ofte offentlighedens store bevågenhed og lodsejere og andre interessehavere deltager flittigt i debatterne og bruger mulighederne for at få indflydelse og for at blive hørt.

På baggrund af en analyse af en række cases konkluderer forfatterne (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998, 1999) på hver af de fire punkter, som de opstillede som oplæg for diskussionen:

Integrationen mellem land og vand

Forfatterne peger på, at de kun finder få eksempler på god integration mellem land og vand.

Der går et skarpt forvaltningsmæssigt skel i kystlinien. Hvor forvaltningen på land især varetages af amter og kommuner, så varetages forvaltningen søværts primært af nationale sektormyndigheder på grundlag af snævert afgrænsede sektorlove.

“Analysen af forvaltningseksemplerne viser, at den manglende integration af lovgivning, planlægning og ressourceforvaltning på tværs af kystlinien i visse tilfælde giver sig udslag i situationer, som strider mod de overordnede målsætninger og strategier for kystzonen og kan være uhensigtsmæssige i forhold til helhedsorienterede samfundshensyn”

Dette skarpe skel skyldes forskellen i ejendomsretten. Til søs er det Statens Højhedsret til søterritoriet der er styrende, mens det på land er den private ejendomsret der forvaltes og her varetages forvaltningen primært af amterne og kommunerne.

Sektorintegration (den vertikale integration)

Her er igen kystlinien et markant skel mellem sektorer. Landværts er det især amter og kommuner, der har kompetencen og som integreres især gennem Planlovens bestemmelser. Søværts er det de statslige sektorer, der er kompetencemyndighed i henhold til den specifikke sektorlovgivning.

Forfatterne peger på sektorer som søtransport, råstofindvinding og fiskeri som eksempler på sektorer, der ikke er integreret med andre sektorer i kystzonen. Endvidere peges der på, at forfatterne i flere af de analyserede cases finder eksempler på frivilligt etablerede samarbejder.

I hovedparten af de analyserede cases konstaterer forfatterne at en mangelfuld integration er i modstrid med de nationale mål om integration i kystzonen.

Vertikal integration (integration mellem myndighedsniveauer)

Med lovreformerne i 1970'erne fik vi etableret en tradition for vertikal forvaltning mellem stat, amt og kommune. Areal- og aktivitetsplanlægning i forbindelse med benyttelses- og beskyttelsessager hører under Planloven og Naturbeskyttelsesloven og her indenfor eksisterer en veletableret vertikal integration, som ligeledes inddrager offentligheden. Hovedparten af den relevante sektorlovgivning udenfor de nævnte love har ikke samme integration og ej heller samme offentlighedsinddragelse gennem offentliggørelse og høringer.

En kystzonelov ?

Forfatterne efterlyser en overordnet og mere helhedsorienteret kystpolitisk strategi og en mere helhedsorienteret fysisk planlægning omfattende både land- og søterritoriet. En sådan planlægning foreslås tilvejebragt via en egentlig kystzonelov.

- En sådan kystzonelov skulle blandt andet indeholde en afgrænsning af kystzonen og skulle indeholde både en landværts og en søværts side.
- Planloven skal i så fald udvides så den også omfatter de kystnære dele af søterritoriet og kystnære havbaserede aktiviteter i den udstrækning at de er i et samspil med landbaserede aktiviteter.
- Der skal udarbejdes en egentlig kystzoneplanlægning på baggrund af helhedsorienterede kystpolitiske strategier og der udarbejdes egentlige kystzoneplaner. Planerne skal inkludere både land- og søterritoriet og kan omfatte emner som havne, sejlads, fiskeri, turisme, råstofindvinding, vindmøller m.v.
- Indarbejdelse af bestemmelser om myndighedskoordination på tværs af kystlinien for eksempel via høringsprocedurer, rådgivende udvalg og miljøkonsekvensvurderinger m.v.

- VVM procedure for flere aktiviteter for f.eks. lystbådehavne, kystbeskyttelses anlæg, vindmøller m.v.
- Nedsættelse af regionale kystzoneudvalg med repræsentation af berørte sektorinteresser, som blandt andet kunne udarbejde "helhedsorienterede regionale kystpolitiske strategier".
- Koordinering vedrørende turisme og andre lignende aktiviteter eventuelt i forvaltningsplaner eller lignende af særlige kyststrækninger i kombination med andre interesser som landbrug, fiskeri og naturhensyn.

På selve workshoppen i januar 1999 blev forslagene til fremme af integreret kystzoneforvaltning fremlagt og diskuteret.

Deltagerne var repræsentanter fra Landsplanafdelingen (som var arrangør), Skov- og Naturstyrelsen. Disse udgjorde majoriteten og derudover deltog enkelte repræsentanter fra amter og kommuner. Interesseorganisationer var kun repræsenteret ved Amtsrådsforeningen og derudover deltog en repræsentant fra Danmarks Turistråd med et oplæg. Andre interesseorganisationer var inviteret, men havde ikke ønsket at deltage. Dette forhold, at det især var statsadministrationen der deltog, satte sit tydelige præg på diskussionerne. Mange af deltagerne sad med forvaltningen inde på livet dagligt og havde svært ved at se problemerne selvom de var påpeget i arbejdsgruppens oplæg.

Der blev klart givet udtryk for, at man generelt er tilfreds med den måde tingene bliver gjort på og at der ikke er noget påtrængende behov for at lave om på procedurer endsige indføre en ny lovgivning i form af for eksempel en ny kystlov. I Danmark er der jo en forvaltningstradition, som tager hånd om de fleste problemer og skulle der være problemer med enkeltsager, så løser man det jo ad-hoc ved at tage indbyrdes kontakt og snakke om tingene.

Ligesom det er blevet påpeget i Delrapporterne og i Diskussionsoplægget til Workshoppen, er det indtrykket efter workshoppen, at der er et behov for nytænkning omkring kystzonen, hvis man vil følge op på de initiativer som er på vej udefra, bl.a. fra EU og andre organer, som for tiden følger op på Agenda 21, kapitel 17.

Det er konklusionen efter at have deltaget i mødet, at kan man sige, at den danske kystforvaltning på mange punkter ligger langt fra Agenda 21's intentioner om en integreret forvaltning. Sammenfattende kan man sige, at

- Vi har to kystforvaltningstraditioner, en søværts og en landværts, som ikke arbejder sammen.
- Sektorlovene på søterritoriet administreres af staten, mens der landværts i overvejende grad administreres af amter og kommuner efter f.eks. Planloven. Skellet i kystlinien er skarpt og stort set ubrudt forvaltningsmæssigt.
- Generelt er der en ringe integration mellem sektorlove på den ene side og arealforvaltningen (i form af Naturbeskyttelseslov og Planlov) på den anden side.
- Det er fremhævet i Delrapporterne og Diskussionsoplægget, at borgerinddragelse er en del af integrationen og her er der for mange sektorloves vedkommende mangler, mens det for arealforvaltningen er en aktiv del af forvaltningsprocessen.
- Endelig er det en mangel at vi ikke har en klar definition af hvad kystzonen er. Dette kunne udmærket ligge i en kystlov og det er her at min egen undersøgelse i Kapitel 4 kommer ind som et landskabsorienteret bidrag.

3.5 Diskussion og konklusion

Der har på Verdensplan indenfor de sidste par årtier udviklet sig en erkendelse af behovet for at bevare kystens ressourcer og sikre at de bliver udnyttet på en bæredygtig måde. Denne erkendelse er blandt andet kommet til udtryk i FN's Agenda 21 som siden dens vedtagelse i 1992 er kommet til at spille en stor rolle for Verdens måde at betragte vore fælles ressourcer på.

For at klare det kompleks af problemer der er i kystzonen, er der udviklet en tankegang og et begrebsapparat, som kan hjælpe med til at regulere disse problemer.

Dette begrebsapparat omtales i projektet som Integreret Kystzoneforvaltning, ICZM (I EU- og dansk sammenhæng anvendes ofte IKZF). Tankegangen og redskaberne er inspireret af USA's kystzonelov oprindeligt fra 1972 og passer til lande og områder, som ikke allerede har en veludviklet resource- og arealregulering. Denne lov er vokset frem i en anden forvaltningstradition end den danske. Da planlægning og her især arealplanlægning er mindre udbredt i USA end i den europæiske tradition, så tager man i USA udgangspunkt i mindre områder. Meget udbredt er det med forvaltningsplaner for estuarier. For et sådant område fokuserer man ikke udelukkende på naturbeskyttelse, men ser samlet på de problemer som knytter sig til området. I forvaltningplanen går man så langt ind i land som det er nødvendigt for at løse de konstaterede problemer. Denne tværsektorielle tilgang er det umiddelbart svært at tilpasse til den danske forvaltningsmåde, idet en sådan tværsektoriel forvaltning ville indbefatte en lang række led i forvaltningshierakiet og fra de forskellige sektorer.

Det første trin i kystzoneplanlægning kunne være at sætte kysten i centrum. Herved opnår man i kraft af kystens kompleksitet at få sat en række forskellige reguleringsbehov ind i en integreret sammenhæng. Herved opnår man at reguleringen får et fælles mål, nemlig at udnytte kystens ressourcer bæredygtigt. Behovet for dette er stort i mange lande, men umiddelbart kunne man mene, at det ville forholde sig anderledes i de mere reguleringsmæssigt udviklede lande herunder Danmark.

En undersøgelse af den danske kystregulering fra 1999 (Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1999) demonstrerer at Danmark er kommet et stykke ad vejen mod integreret kystzoneforvaltning, men der blev samtidig peget på en række områder hvor der er problemer.

Der blev analyseret på følgende fire punkter:

- land-vand integration
- sektorintegration
- myndighedsintegration samt inddragelse af offentligheden
- muligheden for en særlig kystzonelov

Et af de vigtige koncepter i ICZM er opfattelsen af at kystens land og vanddel er en enhed og bør reguleres samlet. Dette er ikke tilfældet i Danmark og især reguleringen til vands er sektoriseret og kun i ringe grad indbyrdes integreret. Der er stort set ingen integration med de landvårts reguleringer. Til vands er det statslige sektormyndigheder der er ansvarlige, mens det i høj grad er decentrale amtslige og kommunale myndigheder der er ansvarlige til lands.

Foranlediget af de forpligtigelser som EU-landene har bundet sig til i forbindelse med Agenda 21 har EU kommissionen iværksat undersøgelser i EU af behovet for kystzoneregulering og på den baggrund har kommissionen arbejdet for en fælles strategi for forvaltning og udvikling i kystområderne. Efter

en række omfattende undersøgelser er kommissionen fremkommet med en række anbefalinger til medlemslandene som skal iværksættes inden september 2002.

I EU Kommissionens principper for bæredygtig kystforvaltning (Kommissionen, 1999) ser man dette udtrykt i det første princip om at anlægge en bred synsvinkel, så der anlægges både en land-vand integration og en vertikal integration.

Endelig tager man et lokalt udgangspunkt som tager sin begyndelse i en beskrivelse af de lokale problemer og derefter søger en forvaltningsløsning der passer hertil.

Udfordringen for den fremtidige danske kystforvaltning bliver altså ikke bare at justere de eksisterende reguleringer, men at udvikle reguleringer og forvaltningsorganer, som kan håndtere denne problemtilgang i en lokal, tværfaglig og tværsektoriel form.

I forslaget fra arbejdsgruppen fra Workshopen i Hirtshals i 1999 peger man på muligheden for at nedsætte regionale kystzoneudvalg, som skal arbejde for en egentlig helhedsorienteret kystzoneplanlægning.

Disse ting kunne glimrende være nedlagt i en kystzonelov, som afstikker retningslinier for en mere differentieret kystzone. Denne kunne så defineres lokalt ud fra nogle kriterier omkring integration af land og vand, altså afstikker retningslinier for hvor langt ud den landbaserede påvirkning går og hvor langt landværts man skal før kystrelationerne ophører. Afgrænsningen behøver ikke være en geografisk velafgrænset zone, men kan udmærket være defineret ud fra det konkrete problem. På den måde kan et eksempel være landbrugets udledning af næringsstoffer til særligt følsomme kystområder som så skal omfatte hele afstrømningsoplande. Andre konflikter afgrænser sig ud fra andre helhedsbetragtninger.

EU-diskussionsoplæggets ideer om at tage udgangspunkt i det lokale og arbejde med naturen er ideer der peger i samme retning. Retningen er, at man skal væk fra tankegangen om at alt skal være omfattet af generelle reguleringer styret af sektor-institutioner og over mod tanker om at tage udgangspunkt i problemer som løses lokalt i samråd med lokale, berørte parter og myndigheder. Problemernes indhold er ofte af tværvidenskabelig karakter og arbejdet med løsninger skal gennemføres i et tværfagligt miljø.

I Kommissionens diskussionsoplæg (Kommissionen, 2001a) beder de om at medlemsstaterne giver en tilbagemelding om deres erfaringer med implementeringen af disse nye tiltag. For at få en fornemmelse af hvilke overvejelser der bliver gjort fra dansk side kontaktedes Miljøministeriet, Landsplanafdelingen (LPA).

Wiinblad (2001) understreger, at LPA betragter Kommissionens diskussionsoplæg som en ikke-bindende henstilling. LPA har ikke sat noget stort apparat i sving for at imødekomme oplægget. Men Wiinblad peger blandt andet på, at en del af initiativerne bliver implementeret efterhånden og Wiinblad peger blandt andet på at EUs Vandrammedirektiv, som er på trapperne indenfor de næste 2½ år, vil indeholde en række integrerende tiltag. Et eksempel på dette var planerne om at oprette vandråd for de større afstrømnings-oplande.

Endelig blev det fremhævet at LPA især vil se på integrationen mellem land og vand idet det er her hvor LPA mener, at der mangler mest mht. integration i Danmark. Det kunne ikke på nuværende tidspunkt konkretiseres nærmere hvilken type initiativ der ville komme.

Det største problem for implementeringen af disse ideer omkring IKZF ligger dels i tilpasningen af ideerne til dansk forvaltningspraksis og her kan man pege på behovet af en definition af begrebet kystzone. Denne definition bør

tage sit udgangspunkt i kysten lokalt i stedet for som nu at arbejde med kystnærhedszonens 3km zone, som er arbitrært valgt for at passe til tidligere regulering.

Måske ligger det største problem for implementeringen af integreret kystzoneforvaltning indlejret i den danske centralforvaltning, som til tider agerer som om alt nyt er af det onde og det ondeste kommer fra EU. For en lang række forvaltningsområders vedkommende kan man vise, at der er tale om en udvikling over mange årtier, hvor eksisterende lovgivning tilpasses snarere end at man griber til radikale forandringer. Eksemplet i dette kapitel er fremkomsten af en kystzone på lige netop 3km. Grænsen kommer fra lovgivning tilbage til 1977 og overføres til nyere lovgivning ikke ud fra analyser af kystzonens afgrænsning, men tilsyneladende ud fra bekvemmelighed. I senere kapitler vil dette forhold blive vist for andre dele af den kystrelevante regulering.

Der er altså et behov for nytænkning og det er denne afhandlings mål at gribe fat i en af de basale elementer i en sådan lov, nemlig i definitionen af en dansk kystzone.

Det er dette projekts grundlag, at der ligger gode muligheder for en forbedret kystzoneforvaltning i disse internationale strømninger.

Dette projekt vil i de næste kapitler tage fat i en enkelt del af disse ideer, nemlig ideerne om at tage udgangspunkt i det lokale og foretage en kortlægning af de lokale forhold.

Beskrivelsen af de lokale forhold foreslås at tage udgangspunkt i en landskabsanalyse og det er hypotesen, at man kan afgrænse en kystzone på et lokalt grundlag ud fra en sådan landskabsanalyse.

Endelig bør definitionen af kystzonen indeholde kulturlandskabet. Kulturlandskabet blev slet ikke diskuteret på workshopen i 1999, idet kulturlandskabets repræsentanter overhovedet ikke var tilstede ved arrangementet.

Litteratur

AND 259, 1963: Anordning vedrørende udøvelsen af dansk højhedsret over den kontinentale sokkel. Anordning nr 259 af 07/06/1963. Gældende lov nr 317 af 3. juni 1998.

Anker, 1998: Helle Tegner Anker: Integreret kystzoneforvaltning. Eksisterende regulering af det danske kystområde. Delrapport 2. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998: Helle Tegner Anker, Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning i Danmark. Debatoplæg til Workshop. Hirtshals 28. - 29. januar 1999. Udarbejdet for Miljø- og Energiministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1999: Helle Tegner Anker, Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning i Danmark. Konklusioner og perspektiver. Udarbejdet for Miljø- og Energiministeriet, Landsplanafdelingen, april 1999.

BEK 242, 1999: Bekendtgørelse om afgrænsning af Danmarks søterritorium. Bekendtgørelse nr 242 af 21/04/1999 (gældende).

BEK 424, 1983: Bekendtgørelse af vandløbsregulering m.v. herunder om restaurering af vandløb. Bekendtgørelse nr 424 af 07/09/1983.

BEK 782, 1998: Bekendtgørelse om afgrænsning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder. Bekendtgørelse nr 782 af 01/11/1998 (gældende).

- BEK 800, 1995:** Bekendtgørelse om retningslinier for fastlæggelsen af klit- og strandbeskyttelsesliniens forløb. Miljøministeriets bekendtgørelse nr 800, af 5. oktober 1995
- Binderup, 1995:** Merete Binderup: Pilotprojekt om kystzonen. Rapport til Skov- og Naturstyrelsen. Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse. Rapport 1995/81. Kbh. 1995.
- Bjerregaard og Grolin, 1998:** Charlotte Bjerregaard og Hanne Askholm Grolin: Integrated Coastal Zone Management in Denmark. Geografisk Tidsskrift vol 98,s. 31-37, Kbh. 1998.
- Bondesen, 1996:** (Ed:) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, June 14, 1996.
Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996.
- BST 25020, 1978:** Forsvarskommandobestemmelse O. 020-1 om danske, færøske og grønlandske territorialgrænser. BST nr 25020 af 28/02/1978 (gældende).
- Cicin-Sain og Knecht, 1998:** Biliana Cicin-Sain and Robert W. Knecht: Integrated Coastal and Ocean Management. Concepts and Practices. Island Press, Washington D.C. 1998.
- CZMA, 1996:** Coastal Zone Management Act of 1972 as amended through P.L. 104-150, The Coastal Protection Act of 1996.
download: www.ocrm.nos.gov/czm/czm_act.html
- De danske Kyster, 1991:** De danske Kyster 1991 - status og perspektiver.
- Arbejdsrapport
- Arbejdsrapport og bilag.
Arbejdsrapport, Miljøministeriet, Planstyrelsen. København, juni 1991.
- Ferie- og fritidscirkulæret, 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Cirkulære nr. 167 af 28. august 1981.
- Gulmann, Bernhard og Lehmann, 1989:** Claus Gulmann, John Bernhard og Tyge Lehmann: Folkeret. Gylling, 1989
- Hammerich, 1908:** Dansk Lovleksikon, V. BIND - anden sammenarbejdede og forøgede udgave af Emil Jürgensens "Nyt Lovlexikon". København 1908.
- Illum, 1952:** Knud Illum: Dansk Tingsret, I-II. København 1952
- Illum, 1976:** Knud Illum: Dansk Tingsret. 3. omarbejdede udgave ved Vagn Carstensen. København 1976.
- Kommisionen, 1999:** Europa-kommisionen: Mod en europæisk strategi for integreret kystzoneforvaltning (IKZF). Et oplæg. Almindelige principper og politiske muligheder Luxembourg, 1999.
- Kommisionen, 2000a:** Forslag til Europa-parlamentets og Rådets henstilling om gennemførelsen af integreret kystzoneplanlægning i Europa.
KOM(2000) 545 endelig, Bruxelles, den 08.09.2000.
- Kommisionen 2000b:** Meddelelse fra Kommisionen til Rådet og Europa-Parlamentet om integreret kystzoneplanlægning: En Strategi for Europa.
KOM (2000) 547 endelig, Bruxelles, den 27.09.2000.
- Kystcirkulæret, 1991:** Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne. Miljøministeriets cirkulære nr. 215 af 19. december 1991
- Kystloven, 1994:** Lov om ændring af lov om planlægning og lov om naturbeskyttelse. Lov nr. 439 af 1. juni 1994.
- LBK 113, 1996:** Bekendtgørelse af Toldloven. Lovbekendtgørelse nr 113 af 27/02/1996 (gældende)

- LBK 114, 1997:** Bekendtgørelse af lov om jagt og vildtforvaltning. Lovbekendtgørelse nr 114 af 28/01/1997.
- LBK 182, 1979:** Kontinentalsokkeloven. Lovbekendtgørelse nr 182 af 1. maj 1979 om kontinentsoklen som ændret ved lov nr 357 af 6. juni 1991, lov nr 484 af 12. juni 1996, lov nr 187 af 12. marts 1997 og lov nr 317 af 3. juni 1998.
- LBK 192, 1999:** Bekendtgørelse af lov om støtte til jordbrugets strukturudvikling og til økologisk produktion inden for jordbrug og fiskeri m.v. LBK nr 192 af 26/03/1999
- LBK 243, 1994:** Kystbeskyttelsesloven. Lovbekendtgørelse nr 243 af 5. april 1994 om kystbeskyttelse som ændret ved lov nr 469 af 10. juni 1997.
- LBK 563, 1997:** Planloven. Lovbekendtgørelse nr 563 af 30. juni 1997 om planlægning.
- LBK 569, 1997:** Råstofloven. Lovbekendtgørelse nr 569 af 30. juni 1997 om råstoffer.
- LBK 598, 1999:** Bekendtgørelse af landbrugslov. LBK nr 598 af 15/07/1999.
- LBK 632, 2001:** Bekendtgørelse af lov om vandløb. Lovbekendtgørelse nr 632 af 23/06/2001.
- LBK, 803, 1998:** Bekendtgørelse af lov om saltvandsfiskeri. Lovbekendtgørelse nr 803 af 11/11/1998.
- LBK 835, 1997:** Naturbeskyttelsesloven. Lovbekendtgørelse nr 835 af 1. november 1997 om naturbeskyttelse som ændret ved lov nr 478 af 1. juli 1998.
- LBK 920, 1989:** Bekendtgørelse af lov om sommerhuse og camping m.v. Sommerhusloven/sommerhuslov. LBK nr 920 af 22/12/1989.
- LOV 1, 1959:** Toldloven. Lov nr 1 af 28.1.1959.
- LOV 66, 1965:** Lov om Ferskvandsfiskeri. Lov nr 66 af 23/03/1965.
- LOV 118, 1999:** Økologilov. Lov nr 118 af 03/03/1999.
- LOV 292, 1981:** Havanlægsloven. Lov nr 292 af 10. juni 1981 om visse havanlæg.
- LOV 411, 1996:** Eksklusive økonomiske zoner. Lov nr 411 af 22. maj 1996 om eksklusive økonomiske zoner.
- LOV 476, 1993:** Lov om beskyttelse af havmiljøet. Lov nr 476 af 30/06/1993.
- LOV 597, 1976:** Lov om Danmarks Riges fiskeriterritorium. Lov nr 597 af 17/12/1976 (gældende).
- LOV 207, 1964:** Lov om Danmarks Riges fiskeriterritorium. Lov nr 207 af 12.6. 1964
- LOV 195, 1965:** Saltvandsfiskeriloven. Lov nr 195 af 26.5. 1965
- LPA, 2000:** Landsplanafdelingen: Mod en europæisk strategi for integreret kystzone-planlægning.
www.mem.dk/lpa{landsplan/Kyster&Turisme/Europa.htm (printdato: 05-01-00)
- MEM, 1996:** Miljø og Energiministeriet, Departementet, Landsplanafdelingens 4 kontor: Kystpolitikker og kystregulering i EU. Arbejdsnotat, februar 1996.
- MEM, 1997:** Miljø- og Energiministeriet. Landsplanredegørelse fra Miljø- og Energi-ministeren. Danmark og europæisk planpolitik. København, marts 1997.
- Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998:** Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning. Vurdering af praksis i kystzoneforvaltningen i Danmark. Delrapport 3. Arbejdsnotat. . Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.
- NOAA, 1998:** National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA). 1998 (on-line). "Population: Distribution, Density and Growth" by Thomas J. Culliton. NOAA's State of the Coast Report, Silver Spring, MD: NOAA.
URL: http://state_of_coast.noaa.gov/bulletins/html/pop_01/pop.html

- Pedersen og Sverdrup-Jensen, 1998:** Pedersen, Jesper Duer og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning. Internationale erfaringer med integreret kystzoneforvaltning. Delrapport 1. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.
- Skov- og Naturstyrelsen, 1995:** Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen: EF-fuglebeskyttelsesområder og Ramsarområder. Kort og områdebeskrivelser. Kbh. 1995.
- Sorensen, 1997:** Jens Sorensen: National and International Efforts at Integrated Coastal Management: Definitions, Achievements, and Lessons. Coastal Management, vol. 25, s. 3-41, 1997.
- Strandbeskyttelseskommisionen, 1999:** Strandbeskyttelseskommisionen, sekretariatet: Arbejdsgrundlag for fastlæggelse af Strandbeskyttelses- og klitfredningslinien. (Revideret udgave). 1. juli 1999
- Sørensen, 1996:** Søren A. Sørensen: Kongemosekulturen i Sydsandinavien. Jægerspris, 1996.
- U.N., 1995:** United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific: Planning Guidelines on Coastal Environmental Management. New York, 1995.
- UNCED, 1992:** United Nations Conference on Environment and Development (UNCED). AGENDA 21, CHAPTER 17. Protection of the Oceans, all Kinds of Seas, Including Enclosed and Semi-Enclosed Seas, and Coastal Areas and the Protection, Rational Use and Development of Their Living Resources. Switzerland, 1992.
- VEJ 46, 2001:** Vejledning om matrikulære arbejder. VEJ nr 46 af 18/04/2001
- West, 1996a:** Niels West: The U.S. Coastal Zone Management Act. i: Bondesen (1996) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, june 14, 1996. Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996, s. 197-211.
- West, 1996b:** Niels West: Integrated Coastal Management and Social Science. i: Bondesen (1996) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, june 14, 1996. Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996, s. 215-229.
- Wiinblad, 2001:** Telefonsamtale med Malene Wiinblad, Landsplanafdelingen, 4. kontor, 21.9.2001.

Kapitel 4

Kystlandskabets elementer

Kapitel 4

Kystlandskabets elementer

4.1 Indledning

Dette kapitel skal beskrive de aspekter af kystlandskabet som tilsammen udgør grundlaget for at beskrive og forstå kystlandskabet og dets udvikling. Afsnit 4.2 indeholder de naturmæssige processer og landskaber, som danner naturgrundlaget for kystlandskabet. Afsnit 4.3 indeholder beskrivelsen af kulturlandskabets landskabselementer.

4.2 Kystlandskabets geologi og morfologi

4.2.1 Kystlandskabets dannelse og udvikling

En beskrivelse af kystlandskabets historie tager sit udgangspunkt i initiallandskabet, som for det meste af Danmarks vedkommende udgøres af et glaciallandskab som er skabt under gentagne isfremstød, som har efterladt sig materialer i form af sorterede smeltevandsaflejringer og usorterede moræneaflejringer.

Enkelte steder vil der stikke bjergarter op som er ældre end kvartæret. Mest oplagt på Bornholm, hvor vi har en egentlig klippekyst med meget varierende alder og sammensætning og derfor også et meget varierende kystlandskab.

Figur 4.2.1: Kysten nord for Årsdale på Bornholm vestkyst er præget af grovkornet Svanekegranit som let eroderes og der dannes blødt afrundede klippeknolde. (forf. foto 1997).

Andre steder findes tertiære aflejringer i form af meget fint ler (Røsnæs og Røjle) andre steder vil der kunne ses mere hårde tertiære aflejringer så som moleret på Fur og Mors.

Disse forekomster kan enten være in situ eller være flager presset op under isens fremrykning.

Endelig ses karbonatbjergarter flere steder enten i form af Danienkalk eller i form af skrivekridt.

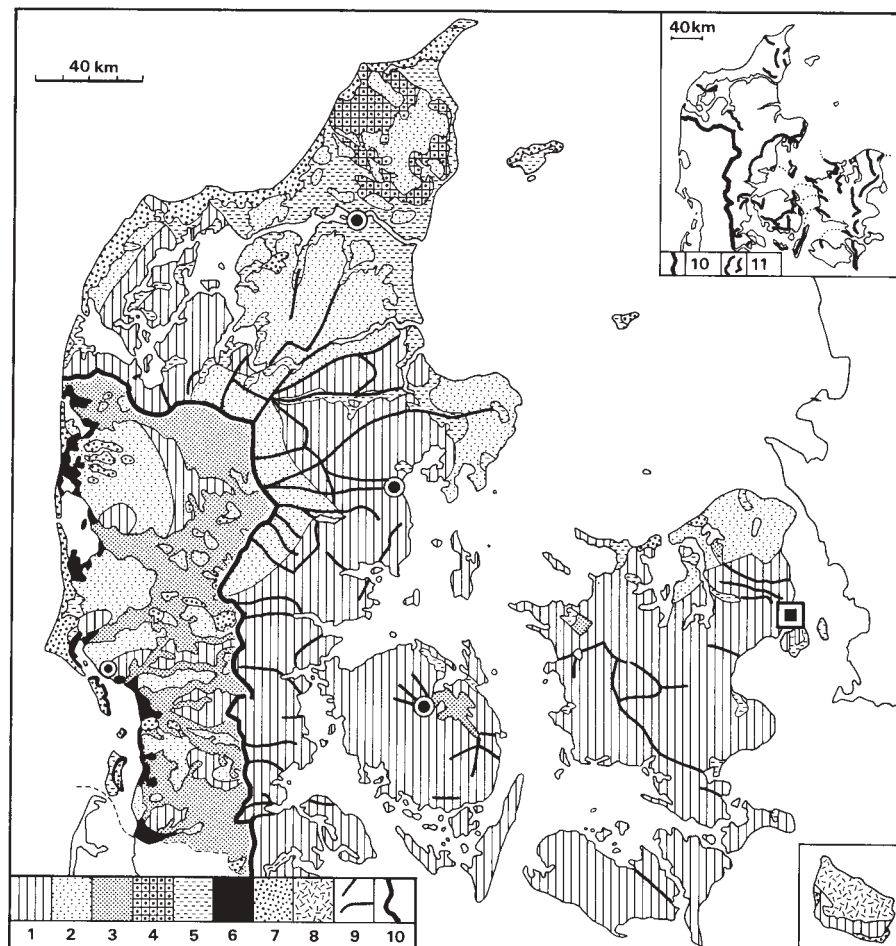
Dette land forandres med tiden af mange kræfter som eroderer og pålejrer nyt materiale og nye landskaber dannes.

Endelig har vi de biologiske processer som dels er en medvirkende faktor i de ovenfor nævnte abiotiske processer og som dels danner egne aflejringer i form af eve og tørv.

Det er disse processer og de resulterende landskabsformer som skal præsenteres i det følgende.

Det prækvartære og glaciale landskab og geomorfologien

Geomorfologisk betingede dele af det danske kystlandskab (de landskabsformer, der er dannet ved geologiske processer) er altovervejende af glacial oprindelse og det er kun nødvendigt at skelne mellem to typer glaciale aflejringer, nemlig mellem smeltevandssedimenter som altovervejende er sand i forskellige kornstørrelser og så moræner, som er en blanding af alle kornstørrelser og som normalt består af 10-20 % ler og resten fordelt på silt, sand og grus og med et for kystlandskabet betydende antal større sten og blokke.

Figur 4.2.2: Geomorfologisk kort over Danmark, som det ser ud i dag.

1. Morænelandskab, fortrinsvis lerede jorde. 2. Moræne landskab, fortrinsvis sandede jorde. 3. Hedeslette. 4. Senglaciale hævet havbund (Yoldia-havet). 5. Hævet havbund, Littorina-tid. 6. Marsk. 7. Klitlandskab. 8. Granit landskab. 9. Tunneldale. 10. Hovedopholdslinien. 11. Yngre opholdslinier. (Jacobsen, 1989).

Erodibiliteten

Der er markant store forskelle i erodibiliteten mellem smeltevandssedimenter og moræner.

Hvis det er klinger opbygget af smeltevandsaflejringer, der er under erosion, så vil der være en markant hurtigere erosion her end hvis der havde været tale om moræner. Forskellen skyldes altovervejende lerets kohæisionskræfter som gør at det er sværere at få lerpartikler i suspension end det er at få de større sandpartikler i suspension. Den lettest suspenderbare fraktion er finsand med kornstørrelser mellem 63 og 125 μ .

Tilbage bliver de store sten og blokke som havet ikke kan flytte.

Udover afhængigheden af sedimentets karakter er erodibiliteten afhængig af den mængde materiale der skal flyttes. En lavtliggende kyststrækning er hurtigere eroderet end en høj klint opbygget i samme materiale.

En kystlinies erodibilitet kan altså udtrykkes i tilbagerykning pr tid under en given bølgekraft påvirkning.

Landskabsheterogeniteten

Geomorfologien i et område er bestemmende for hvor variabelt landskabet fremtræder.

Et jævnt bundmorænelandskab vil give et fladt kystlandskab med lige kystlinier, mens et storbakket morænelandskab vil give kystlandskaber med en bugtende kystlinie og lavninger som kan blive til fjorde og bugter.

Hedesletter vil danne meget flade landskaber og randmorænelandskaber vil danne ekstremt bakkede og bugtede kystlandskaber.

Figur 4.2.3: Kortudsnit fra Trans, Lemvig, Struer visende den midtjyske hovedopholdslinies møde med Nordsøen. I dette område møde hovedgrupperne i det danske glacielandskab.(GEUS' Jordartskort 1:200.000).

Eventuelt prækvartære bjergarter vil kunne danne stejle klinger eller vil give anledning til specielle former så som det plastiske lers karakteristiske skredformer.

4.2.2 Selve kystliniens placering

Kystlinien er ikke en gang fastlagt linie i landskabet. Mange forskellige forhold bestemmer dens placering.

De langsigtede forandringer i kystliniens placering er styret af isostasi og eustasi.

Isostasi

Ved isostasi forstås bevægelser i jordskorpen. Disse bevægelser kan skyldes at isen har belastet jordskorpen. Ved opbygning af et isskjold vil jordskorpen blive trykket ned og efter isens bortsmeltning vil jordskorpen langsomt begynde at vende tilbage til det oprindelige niveau. Denne glacio-isostatisk proces foregår over mange tusinde år.

I Danmark foregår denne isostasi ikke ens for hele det danske område.

I første tilnærmelse kan man betragte Danmark som en stiv plade, som vippe omkring en akse gående fra Møn til Nisum Bredning. Alt hvad der befinder sig nordøst for denne linie er under opløftning, mens den sydvestlige del er under indsynkning.

Isostasien kan også være styret af tektoniske bevægelser og disse jordskorpebevægelser er styret af pladetektoniske bevægelser og de dertil hørende foldninger og forkastninger i jordskorpen. Danmarks undergrund er som følge af dette brudt op i mange brudflader. Disse brudflader kan have hvert sit bevægelsesmønster. Relevant for danske forhold er de neo-tektoniske bevægelser som er ophav til lokale overfladebevægelser som kan både hæve og sænke dele af overfladen. En del dale og skrænter både på land og til havs menes at være forårsaget af disse neotektoniske bevægelser. (Lykke-Andersen, Madirazza og Sandersen, 1996).

Læsø er et eksempel på et kystlandskab, som er dannet som sand som pålejres i strandvolde som succesivt pålejres i takt med at øen hæves. Det specielle for Læsø er blandt andet, at denne hævningsproces er foregået i ryk og ikke som en rolig og kontinuerlig proces som man ellers beskriver udviklingen. (Hansen, 1995).

Eustasi

Det eustatiske niveau er styret af forholdet mellem mængden af vand i Verdenshavene og mængden af vand bundet som is ved polerne og som gletschere. Forholdet mellem disse to størrelser er igen styret af det overordnede klima på Jorden.

Er Jorden under afkøling dannes der større isskjolde ved polerne og derved bindes der vand i ismasserne. Bliver klimaet varmere svinder ismasserne igen ind, med det resultat at havspejlet stiger og resultatet er at kystlinien flyttes op i landskabet synkront over hele jordkloden.

Disse to faktorer bestemmer til sammen erosionsniveauet for de kystdynamiske processer.

Kystlinieforskydningskurven

Samler man de isostatisk og de eustatiske ændringer til et forhold, får man et udtryk for strandlinieforskydningen.

Under istidens kulmination var vandstanden i verdenshavene mere end 100 meter lavere end i dag. Dette kan man registrere i områder som dels ikke var nedisede og dels ikke har gennemgået isostatisk ændringer. Sådanne områder findes ved Barbados, Haiti og ved New Guinea, hvor boringer i koralrev afslører de eustatiske forandringer. (Christensen, 2001).

I senglacial (ca 12.000 - 9.500 BC) transgrederes store dele af Nordjylland af Yoldiahavet, som i en kort periode når op på over 50 meter over nuværende

havniveau.

I Fastlandstid (9.500 - 6.500 BC) er der stadig is tilbage i de skandinaviske fjelde og samtidig er den isostatiske udvikling gået hurtigt. Danmark er stort set fast med England og store dele af Kattegat er tørt land.

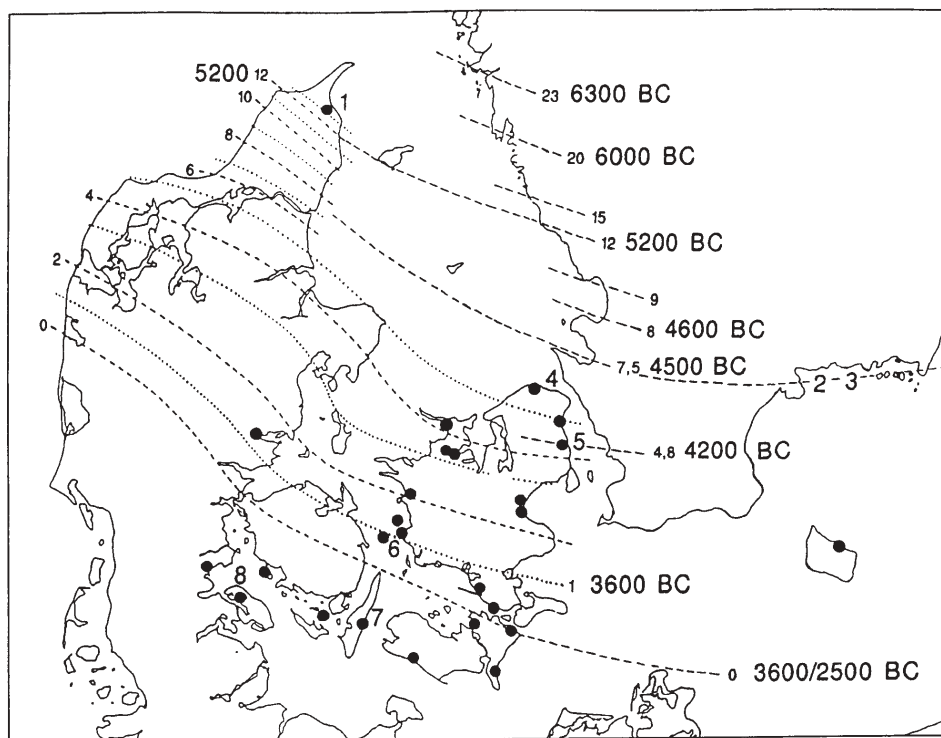
I Littorinatid (7.000 - 3.800BC, tidlig og atlantisk tid) sætter en varmetid ind, som sætter fart i afsmeltningen af de sidste isskjolde og den eustatiske stigning overgår det isostatiske opløft.

Kystlinien forskydes i Storebælt omkrign Korsør fra -30m omkring 7000BC til -7m tusind år senere og varmetidens maksimum +1m nås omkring 3500BC. I den periode hvor havstigningen var størst er det gået så stærkt, at man har kunnet opleve denne stigning indenfor mands minde. Der kendes havstigninger på 1,8m/100år for Barbados og 2,3m/100 for Nordtyskland (Christensen, Fischer og Mathiassen, 1997) For danske forhold er der i litteraturen meldt havstigninger på op til 3,3m/100år (Petersen, 1981).

I atlantisk tid var den altovervejende kulturform kystkultur med bopladser meget nær kysten hvilket har gjort oplevelsen af havstigning endnu stærkere. Resultatet er at vi får en varmetid med et havniveau der er højere end det nuværende i store dele af landet. Kun syd for vippeaksen fra Nissum Fjord til Møn ligger Littorinatidens strandlinier under den nuværende strandlinie. (Christensen, Fischer og Mathiassen, 1997).

Højeste strandlinie nås i Storebælt omkring 3.500BC. Dette maksimum er samtidig en periode med ustabil klima som bevirker at der omkring maksimum kan findes tre eller fire lokale maksima.

Efter disse littorina maksima bliver det igen koldere og det eustatiske niveau falder langsomt samtidig med at der fortsat sker en isostatisk vipning omkring vippeaksen.

Figur 4.2.4: Isobaserne for højeste strandlinie. Jo større landhævning jo ældre er højeste strandlinie. Derfor er højeste strandlinie i Nordjylland ældre end højeste strandlinie i Midtdanmark. (Christensen, 2001)

Tidevand og vindstuvning

Endelig er der de rytmiske og arytmske vandstandsændringer som set over kort tid vil flytte kystlinien.

Den rytmiske ændring er tidevandet, som styres af astronomiske forhold.

Der er i Danmark kun et egentligt tidevand i Vadehavet i området syd for Esbjerg. Nord herfor er der kun tale om et ubetydeligt tidevand idet to tidevandsbølger som kommer til Nordsøen hhv. syd om og nord om England er faseforskudt og derfor stort set ophæver hinanden.

Tidevandsbølgen der passerer ind i Nordsøen mellem Skotland og Norge er på kun 25 cm og det er denne tidevandsbølge der bestemmer tidevandsamplituden i Kattegat og de indre farvande hvor ringe vanddybde bevirker at den yderligere svækkes. I de indre farvande er tidevandet nær nul, mindre end 10 cm.

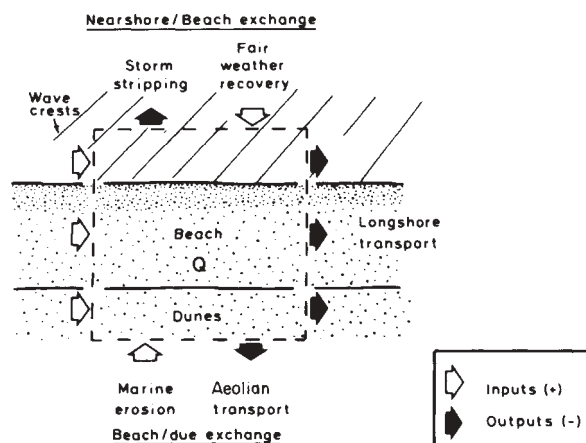
I de indre farvande spiller til gengæld en anden form for vandstandsvariation en betydende rolle.

Vindstuvning opstår når vinden blæser vand fra den ene ende af et farvand ned i den anden ende hvorved vandstanden stiger eller falder. Disse urytmiske ændringer kan antage ret betragtelige størrelser og ændringerne kan finde sted på ret kort tid, hvilket borgere i den sydlige del af Storebælt kan snakke med om da vandet pludselig steg mere end 1 meter for et par år siden da langvarig vind fra vest pludselig vendte og pressede store mængder vand mod vest i Østersøen med det resultat at vandet blev presset op i Storebælt med store vandstandsstigninger som følge. Det samme fænomen er kendt fra den sydlige del af Øresund hvor vandstanden pludselig stiger, så der er vand i gaderne i Dragør.

4.2.3 Kystprocesserne

Kystprocesserne er de processer der skaber det aktuelle kystlandskab. Det underliggende landskab danner substratet for de aktuelle processer.

Den vigtigste proces er sedimenttransport og resultaterne er enten sedimentpålejring (opbygningskyster), eller sedimentfjernelse (erosionskyster). Der er altid tale om nettoprocesser set over en lang tidperiode, gerne over flere år.

Figur 4.2.5.: Sedimentbalancen på en kyststrækning kan være betinget af en række forhold.

Ved erosion fjernes sediment fra det øvre kystplan og føres ud på stranden. Med en bølgeretning fra venstre sker der en nettosedimenttransport mod højre.

Der er dels en balance mellem sediment der fjernes fra kysten til større vanddybder under stormvejr og en genopbygning i roligt vejr. Denne balance mellem sommertilstand og vintertilstand.

Desuden er der en balance mellem sediment fjernet og tilført af vinden.

(Carter, 1988)

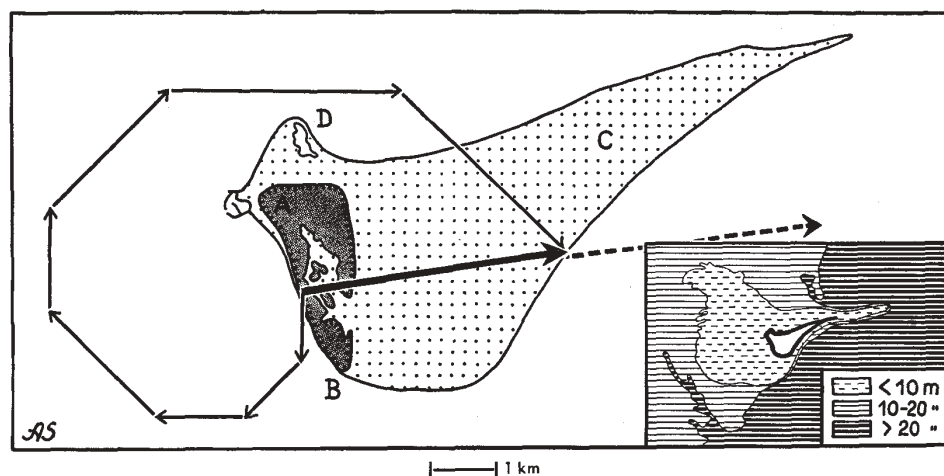
Sedimenttransportens omfang er kontrolleret af de bølge- og strømgenererende forhold:

Vindretning, i forhold til kystens retning, vindvarighed og vindstyrke

Desuden har vanddybde og det frie stræk betydning for bølge- og strømdannelsen.

Axel Schou (1945) udtrykker disse forhold samlet som vindvirkeresultanten, som er sammenstillet af vindens hyppighed og styrke fra forskellig kompasretning.

Vinden registreres i 8 intervaller à 45°. Hyppighedsprocenten for hvert interval multipliceres med Beauforttallet for Beaufort større end 4. Multipliceres der yderligere med det frie stræk for hvert interval fås et reelt udtryk for de aktuelle kræfter der møder kysten i det pågældende målepunkt. Der bør ved beregningen af det frie stræk tages højde for lavvandede områder (>10m) hvor der ikke er fri bølgebevægelse.

Figur 4.2.6.: Vindvirkeresultanten for Anholt. (Schou, 1945).

4.2.4 Kystmorfologien

Kystformerne har været systematisk beskrevet siden Axel Schou skrev „Det marine Forland“ i 1945. (Axel Schou, 1945).

Strandplanet på fladkysten

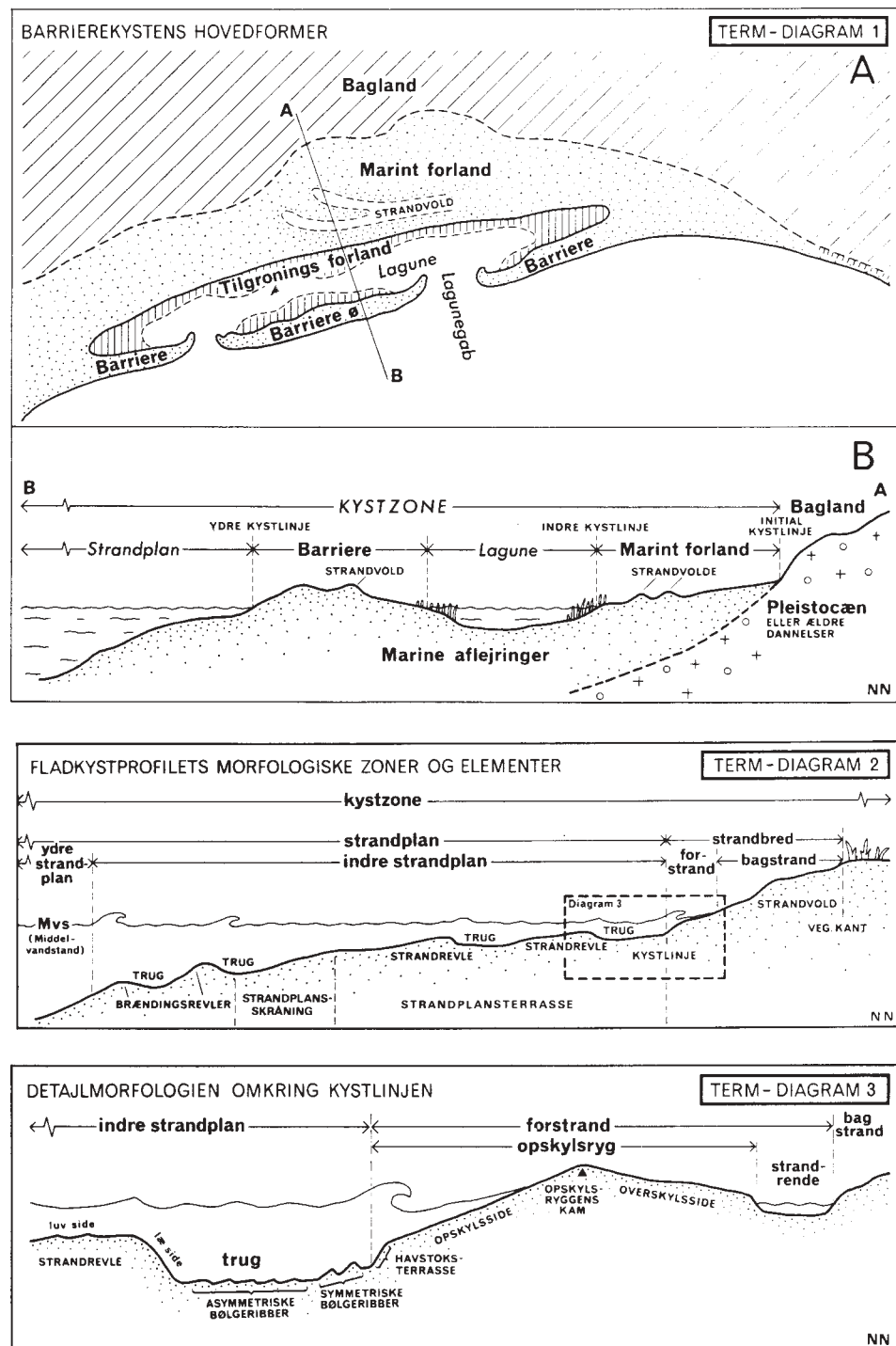
Strandplanet er det terræn, der ligger på begge sider af kystlinien og som er præget af kystprocessernes opbygning og erosion. Planet opdeles i en række elementer.

Strandplanets ydre afgrænsning bestemmes af abrasionsdybden, altså den dybde hvortil bølgerne kan bringe substratet i suspension. Langs vore kyster er abrasionsdybden sjældent over 10 meter og i de indre farvande er den væsentligt mindre.

Efter at bølgen første gang når bunden vil bølgen på sin videre vej mod kysten aflejre sand i revler. Revlernes placering på strandplanet er afhængig af vindstyrken og vindretningen.

Man kan beskrive karakteristiske sommer- og vinter profiler. Denne årstidsvariation skyldes de hyppigere storme om vinteren og det stille sommervejr, som tilsammen giver et stejlere kystprofil om vinteren og et mere fladt sommerprofil. Om vinteren er strandplanets sand ført ud på dybere vand, mens det om sommeren igen bringes op på strandplanet.

Hvor bølgerne løber op på stranden vil der kunne dannes strandvolde, som er en akkumulation af det sediment, som bølgerne bringer med op. Med vinden kan dette materiale føres længere op på land og her danne initialklitter eller

Figur 4.2.7: Termdiagrammer for kystzonen. (Nielsen og Nielsen, 1990).

bidrage til den fortsatte opbygning af klitlandskabet.

På kyststrækninger hvor bølgeenergien er så lille, at det kun er de fineste partikler, ler og silt der kan transporteres dannes tilgroningsfladstranden.

Tilgroningsfladstranden er et kystlandskab hvor bølgeaktiviteten enten er meget ringe eller foregår langt fra kysten og hvor det er muligt for vegetationen at vokse helt ud til og udover kystlinjen. Der sker en akkumulation af fint materiale, ler og silt og planterester. Denne akkumulation er begunstiget af vegetationen som kan opfange sedimenterne. Der opbygges et karakteristisk tørvelag.

Ved vindstuvning oversvømmes disse lave områder og der kan derfor kun gro en vegetation, der er specielt tilpasset et vist saltindhold i substratet. Selv uden

tidevand vil dette landskab have et vist tidevandspræg i form af spredte lavninger med frit vand eller med tuer optrådt af græssende kreaturer og der kan være render eller loer, som de hedder i marsken.

Marsken

Marsken er den specielle type landskab der dannes når tidevandet fører fint materiale i form af ler, silt og fint sand sammen med organisk materiale ind på lavt vand hvor det aflejres som vader.

Vaderne er lavvandede flader opbygget af ler og silt eller fint sand (slikvaden og sandvaden) og som dækkes af vand ved hvert højvande.

Efterhånden som der akkumuleres så meget materiale at området ikke længere altid dækkes af vand kan der sprede sig en vegetation over arealet og der dannes efterhånden marsk som er vegetationsdækkede flader som kun sjældent dækkes af vand.

Figur 4.2.8: Slikgård ved Vidå-slusen ved Højer. I slikgården ses en klon af Vadegræs, *Spartina alterniflora x maritima* og i baggrunden Kveller (*Salicornia europaea*), to af slikvadens karakteristiske arter. (Forf. foto, 1999)

Klintkyster

Modsatningen til fladstranden er klintkysten.

Klinterne dannes hvor der er et højtliggende istidslandskab som eroderes af havet.

Efterårs- og vinterstorme vil erodere i klintfoden hvorved klinten skrider ned og danner friske brud. Det nedskredne materiale suspenderes af bølgerne og føres med strømmen bort. Tilbage på forstranden ligger kun de store sten og blokke som bølgerne ikke kan transportere bort.

Klinter der ikke hvert år eroderes enten på grund af for ringe bølgeenergi eller på grund af kystsikring vil skride sammen og gro til med vegetation. En egenartet og sjælden vegetation kan gro her hvor der er tørt og saltpåvirket og hvor der kan være væld hvor grundvand siver ud.

Figur 4.2.9: Det sen- og postglaciale kystlandskab. (Schou, 1945)

Formkomplekser

Det marine forland er det landskab som er skabt af havets kræfter og som er udviklet siden istiden.

Den rette fladstrand med lange lige forløb er den almindelige form som vi ser langs vore kyster. Det skyldes kræfternes forsøg på at udrette kystforløb til rette strækninger.

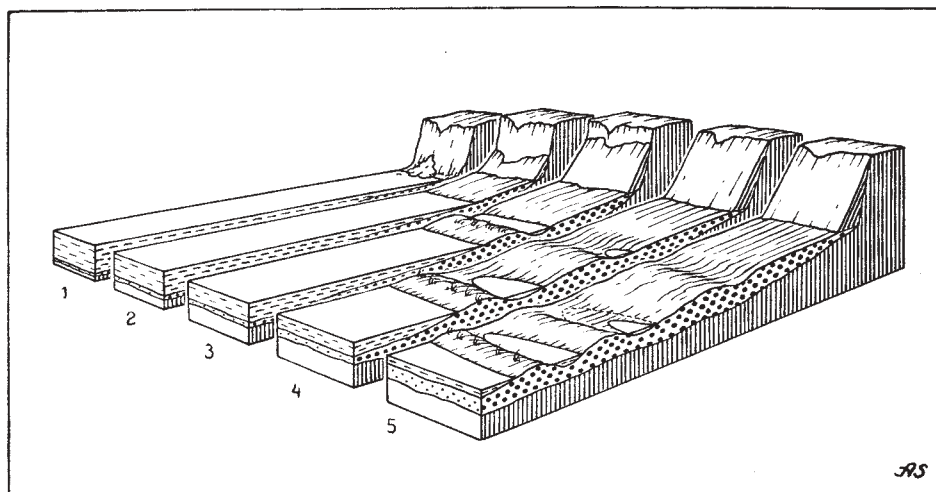
Udligningskysten er den almindelige kystform i Danmark. Det gælder både for den højaktive Nordsø-kyst og for de mindre bølgepåvirkede kyster i de indre farvande.

Hvor glacielandskabet tillader det vil der kunne optræde forskellige kystmorfologiske former. Generelt om disse forskellige former kan man sige, at de optræder på steder, hvor bølger og strøm ikke længere er i stand til at transportere så store mængder materiale med som tidligere hvorved der sker en sedimentering og derved en opbygning af former.

Strandvoldssletten

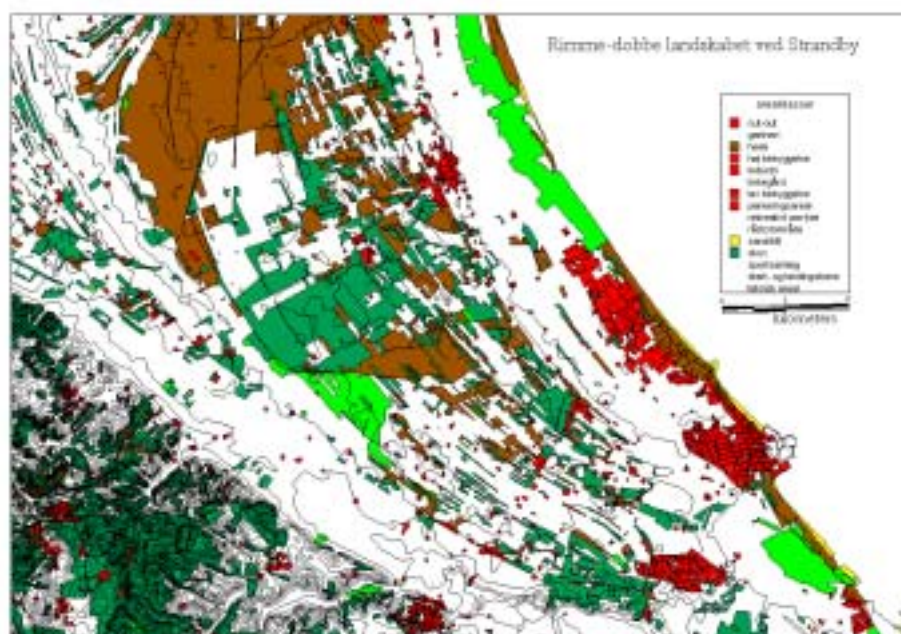
Under stenalderens højere kystlinie har havet eroderet en kystklint og en foranliggende strandflade er dannet efterhånden som kystlinien sænkes. Denne flad-

Finder der en opbygning af strandvolde sted på strandplanet så vil man kunne se en række ældre strandvolde bevaret som tilsammen danner strandvolds-sletter bestående af tørre strandvolde med fugtige lavninger imellem (rimmer og dopper).

Strandvoldssletterne kan være opbygget ensidigt ved at strøm bringer sand med langs kysten til et sted med aflejningsmuligheder og her afsættes sandet som krumodder. Nye former kan bygges uden på hinanden over tid og danne en strandvoldsslette.

I bugter ses en anden form hvor revler føres ind mod kysten hvor de bevares dels ved at strandlinien sænkes eller ved at der længere ude dannes endnu en revle som danner læ for den forrige. På den måde pålejres den ene strandvold efter den anden over tid.

Figur 4.2.11: Rimme-dobbe landskab ved Strandby. Grunddata fra TOP10DK, højdekurver, arealklasser og kystlinien. Arealklasserne er tematiserede. KMS copyright.

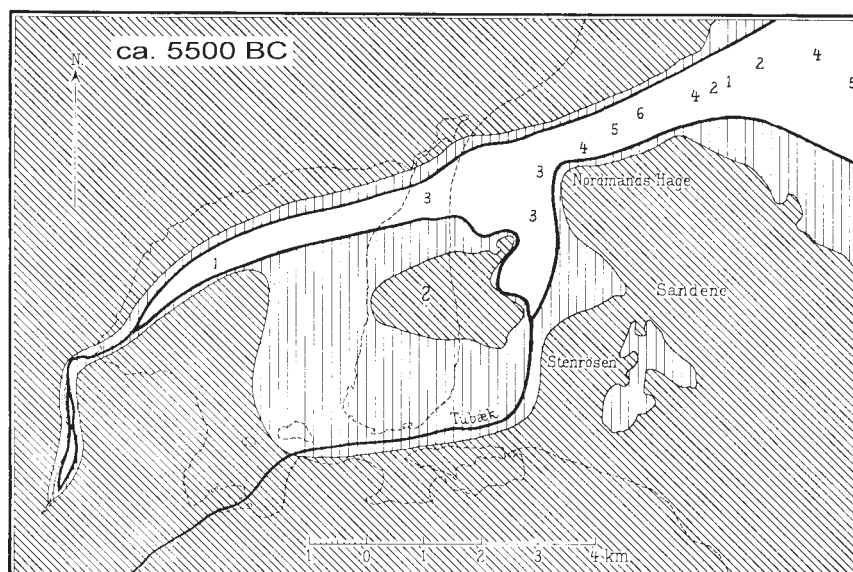
De største strandvoldssletter findes i de områder, hvor strandforskydningen har været størst. Derfor findes de store strandvoldssletter foran klinterne ved Frederikshavn og Sæby og danner kilometerbrede rimme-dobbe landskaber.

Figur 4.2.12: Præstø Fjæddets udvikling i 6 skitser. (Mikkelsen, 1949a).

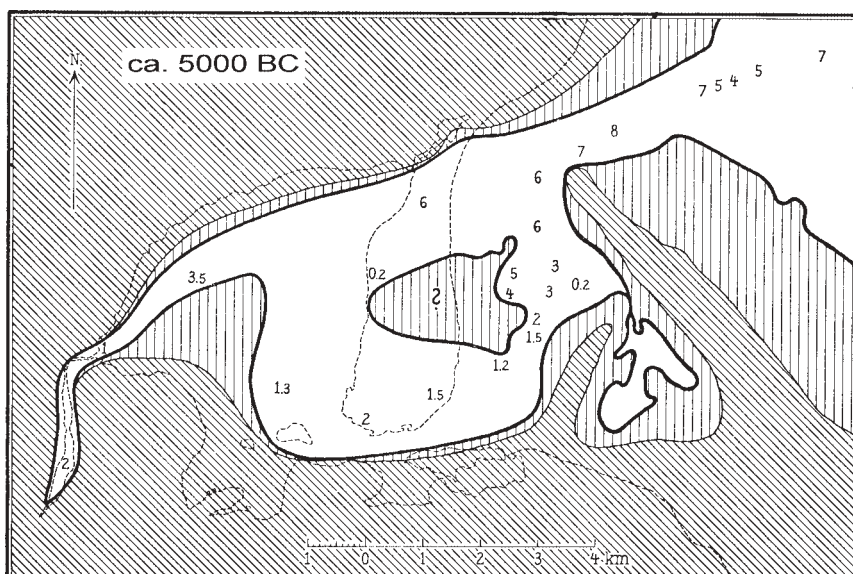
A: Ca. 5500 BC. Kystlinien ligger 9m under nuværende kystlinie.

Tallene angiver havdybde det pågældende tidspunkt. Hvide områder er vanddækket.

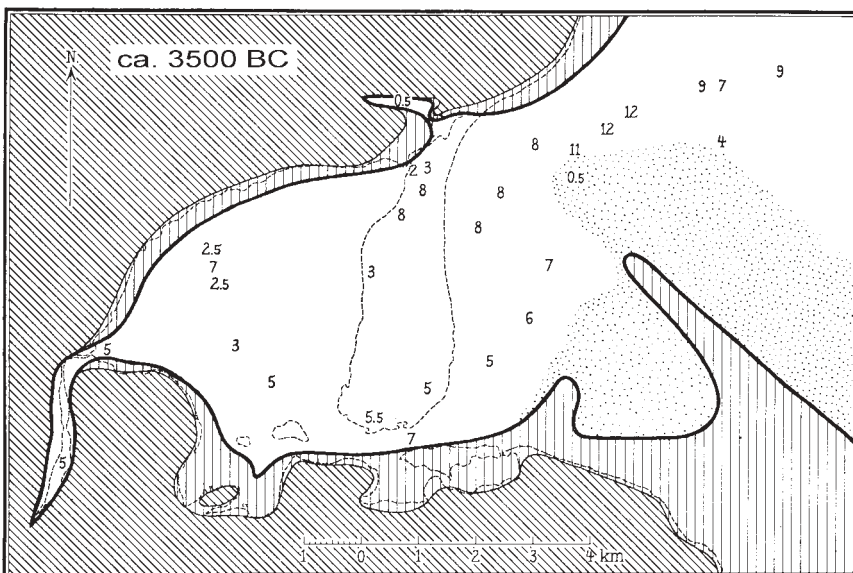
Lodret skravering mellem 0m og +3m. Skråskravering over +3m. Den prikkede linie repræsenterer den nuværende kystlinie.

B: Ca. 5000 BC. Kystlinien er beliggende i -6m

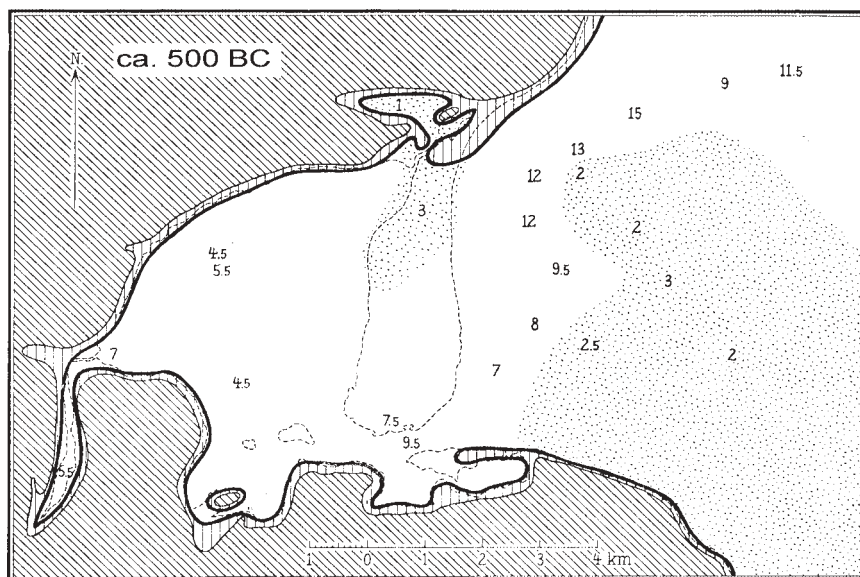

C: Ca. 3500 BC. Kystlinien er beliggende i -2,5m

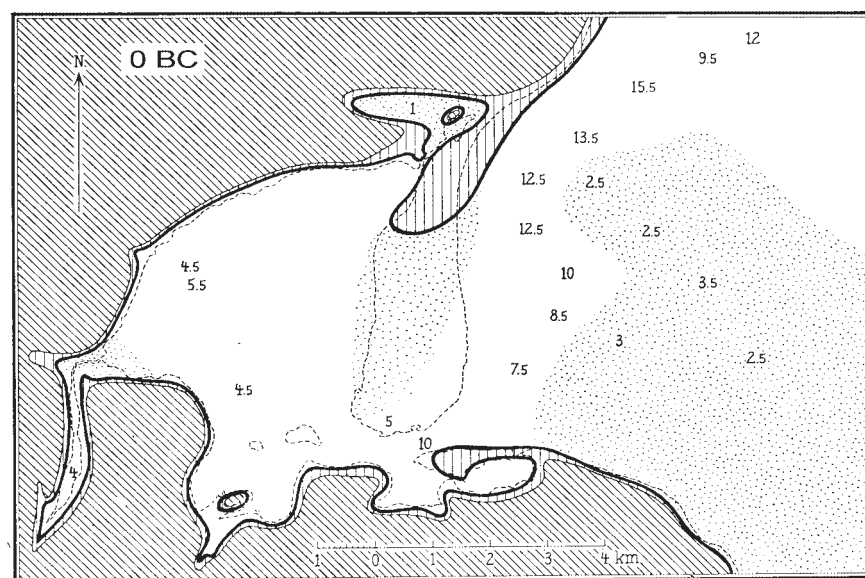

Odder

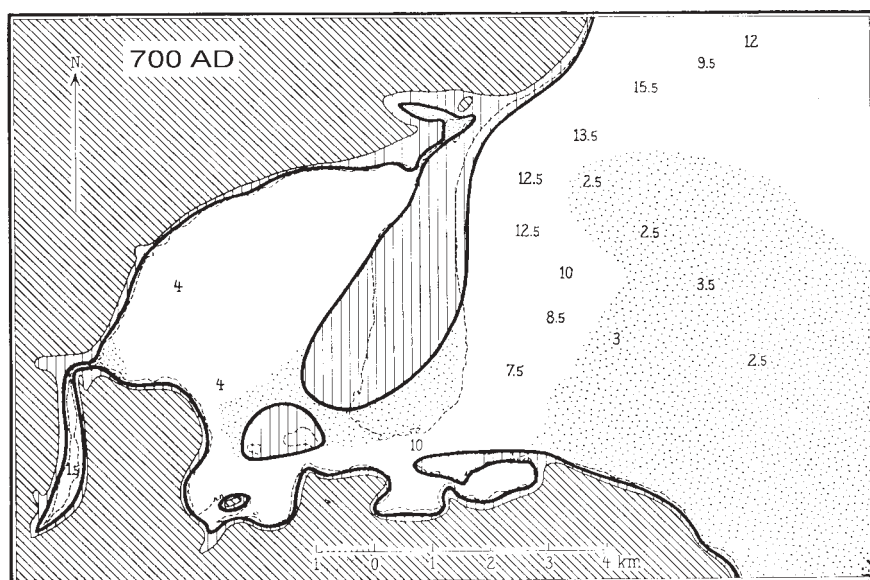
Odder vil ofte være strandvolde der vokser ud fra kysten. De kan være ensidigt opbygget hvilket vil sige, at de dannes ved sedimenttransport fra en og samme side hele tiden, krumodder; eller de kan være tvesidige hvilket betyder

E: Ca. 0 BC. Kystlinien ca 0,5 over nuværende. Initialformen til Feddet dannes.

D: Ca 500 BC. Kystlinien omtrent som i dag.

F: Ca 700 AD. Kystlinien fortsat i +0,5m. Fjorden har næsten det nuværende udseende.

at der er sedimenttilførsel fra to sider, retodder.
En kompleks form herunder er fedet, som er dråbefomet med en smal rod.

Revler, barreøer, flakøer

Revler er strandvolde dannet frit af kysten. Revler vil langsomt flyttes ind mod kysten idet bølger vil flytte materiale fra ydersiden over revlen til indersiden. Dette sker under højvande og storm.

Barreøer og flak opbygges karakteristisk på lave flak, områder med lavt vand og flad bund.

Drag, tombolo

Øer nær mod land kan forbindes med landet med et smalt drag. Draget er opbygget af strandvolde, som vinkelret på kysten forbinder ø med kyst.

Bølgerne føres ved refraktion rundt om øen fra begge sider. Hvor de to bølgetog mødes og i den resulterende tilstand vil sedimenterne bundfælde og der opbygges en strandvold.

Tanger

Vokser krumodder ud og lukker en bugt vil der være dannet en tange. Der vil ofte være en åbning i tangen, gabet som dannes som strømssted under vandudskiftningen mellem bugten og havet.

Vinkel-forlandet

Ensidigt vinkelforland opbygges af strandvolde som dannes fra en side. Strandvoldene bøjer rundt i læsiden i en sådan grad at der dannes en vinkel og der vil ofte afsnøres en lagune bag strandvoldene.

Opbygges vinkelforlandet af strandvolde der vokser frem fra to sider er der tale om tosidigt vinkelforland. Også her vil der kunne afsnøres en lagune som bliver til en strandsø med tiden.

4.2.5 Det marine forland

Axel Schou indfører med sin afhandling (Axel Schou, 1945) begrebet Det Marine Forland, som dækker hele det marint dannede landskab, som ligger mellem det glaciale landskab og havet og altså er opbygget af marine aflejringer. Schou deler disse landskaber op i fire:

- **strandvoldssletter**

Strandvoldssletterne er opbygget af en serie strandvolde uden på hinanden. Opbygningen har fundet sted på en flade, ofte en gammel erosionsflade fra stenalderhavet. Rimme-doppelandskabet i Vendsyssel er af denne type. Her er strandvoldene yderligere overlejret af klitter som har været med til at bevare dem.

- **egentligt hævet havbund**

Hvis der ikke sker en opbygning af marine aflejringer på de tidligere erosionsflader foran stenalderens klinger dannes der gennem kystlinieforskydningen store flader som fremstår som enge.

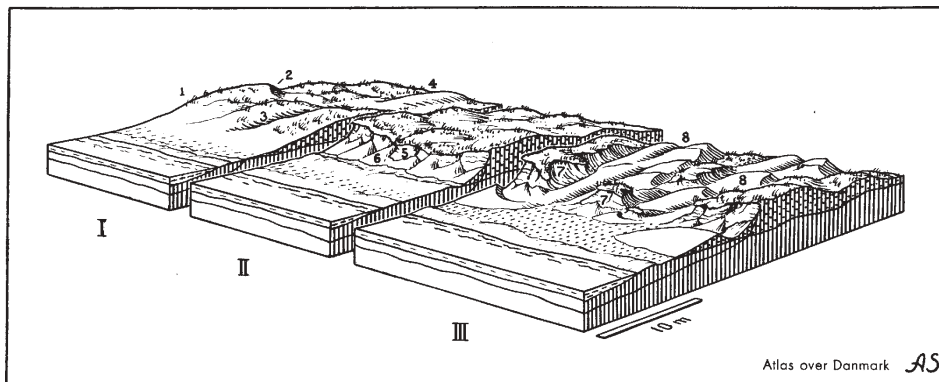
- **afspærringsforland**

Bag strandvolde og odder kan der dannes lavvandede vige eller laguner beskyttet mod bølger og strøm. Der vil her kunne udvikle sig strandsumpe med bevoksninger af tagrør og siv.

- **klitter**

Tørt sand fra strandplanet kan med vinden føres sammen og danne forskellige former for klitter. Klitternes alder afspejles blandt andet i vegetationen som gennemgår en udvikling fra den hvide klit over den grå klit til klitheden. En svag, begyndende jordbundsdannelse er af betydning for udviklingen. Ofte vil vegetation være en medvirkende faktor ved dannelsen og stabiliseringen af klitterne. Endelig spiller grundvandsspejlet i klitterne en rolle idet fugten er med til at holde på sandet. En grundvandssænkning kan være med til at fremme sandflugten.

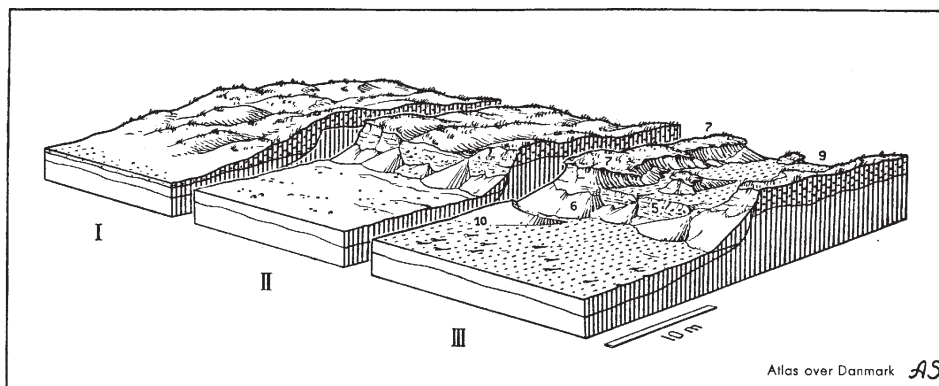
Et hul i klittaget vil kunne bevirke at sandet kan flyttes af vinden og der dannes et vindbrud. Får processen lov til at forløbe videre vil der dannes en vandreklit, som vil vandre ind i land som en funktion af vindvirke-resultanten. Tilbage vil der ofte være en afblæsningsflade hvis højde vil være bestemt af grundvandet eller det underliggende substrat. Klitlandskabet er beskrevet og kortlagt i Brandt og Christensen (1994).

Figur 4.2.13:
Klitdannelsen og -udviklingen. (Axel Schou, 1945).

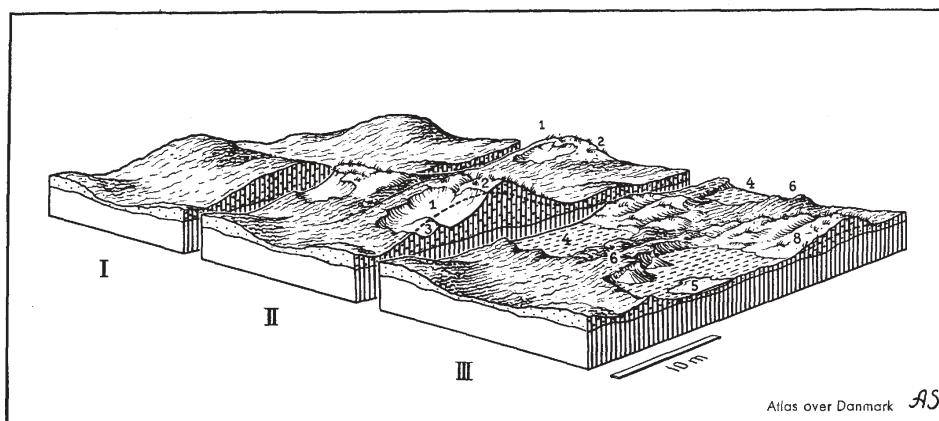
Havklitter og deres omformning.

- I. Unge forklitter
- II. Marin omformning
- III. Æolisk omformning

Klitformer i hævede kystlandskaber.

- I. Forklitter over erosions-skrænt i hævet havstok
- II. Marin omformning
- III. Æolisk omformning

Grå klitter og deres omdannelse.

- I: Vegetationsdækkede gamle klitter
- II. Forryngelses-stadium
- III. Modent afblæsningsstadium

Landskaber

Alle disse nu gennemgåede former og typer kan samles til generelle beskrivelser af landskaber, hvor alle parametrene skal i brug for at processer der leder frem til den nuværende landskabstype.

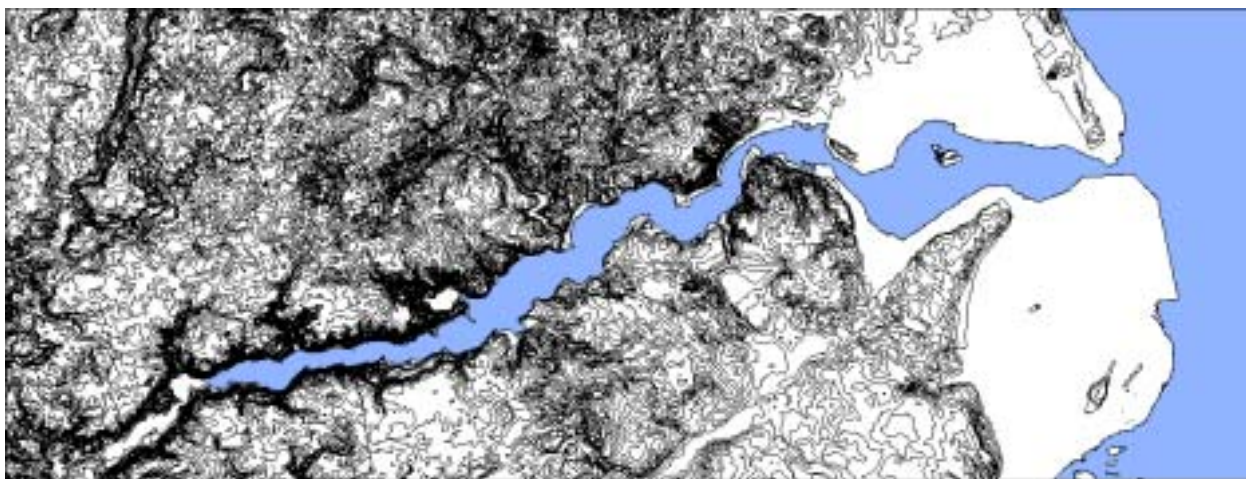
Det følgende er nogle eksempler på sådanne landskaber.

Fjordlandskaber

Her har initialformen, morænelandskabets kapriciøse isohypsekyst ikke været udsat for de omdannelsesprocesser som mere eksponerede kyster har.

Fjordlandskabet er præget af den ringe forandring af landskabet. Hvis der endelig findes et marint forland, så er det kun i form af små ydmyge kystformer. I de mest beskyttede dele af fjordlandskabet er der en veludviklet tilgroningsfladstrand med strandenge og strandsumpe på hævet havbund foran små littorinaklinter.

Ellers består det marine forland af små udgaver af alle forlandets former bestemt af lokale vind og strømforhold. Der er sjældent tale om store frie stræk så der er sjældent den energi tilstede der skal til at danne storformerne.

Figur 4.2.14: Mariager Fjord er et godt eksempel på fjordlandskabet nord for vippeaksen. Littoriantidens skrænter ses med ablationsfladerne foran. (KMS, TOP 10 DK, copyright).

Dobbeltkyst

Dette landskab ses hyppigst i områder syd for vippeaksen hvilket vil sige at der er stigende kystlinie. Et bakket morænelandskab er druknet og der er en række øer foran den nuværende kystlinie som er en rest af glaciallandskabets bakker. Mellem øerne er der dannet odder og tanger så der er dannet en næsten sammenhængende kystlinie foran den egentlige. Mellem de to kystlinier er vandet meget roligt og der bliver mulighed for opbygning af afspærringsforland og tilgroningsfladstrand med rørsumpe og strandenge.

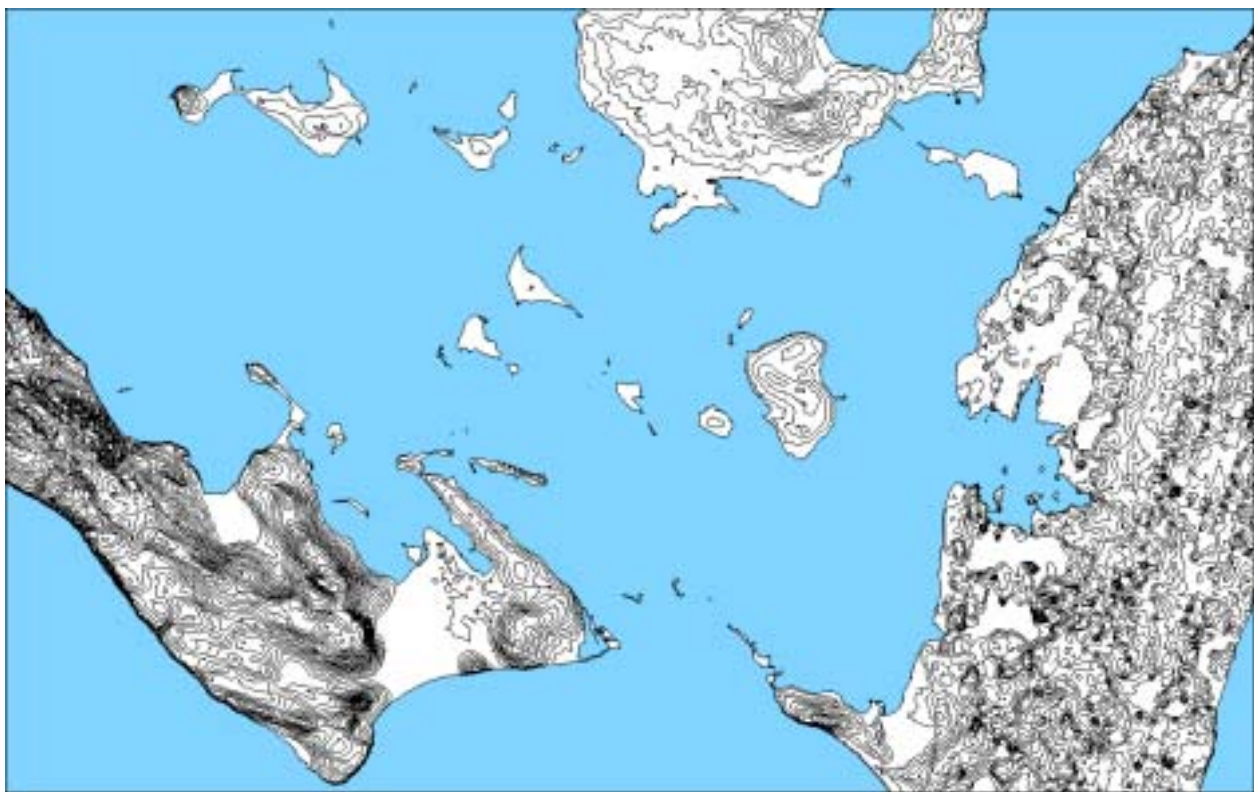
Arkipelager og øhaver

Ligeledes karakteristisk for områderne med stigende strandlinie er arkipelagerne, Det Sydfynske Øhav og Smålandsfarvandet.

Her ligger en række små og større øer som er en rest af et druknet glaciallandskab. Øerne er bakkerne i det landskab. Ofte er der tale om et meget lavvandet farvand med mange flak. Karakteristisk er opbygningen af marine forlande med barreøer og drag på flakkene og odder og vinkelforlande hvor der er strøm nok til at der eroderes klinter og transporteres sand.

Figur 4.2.15: Dobbeltkysten ved Basnæs, Sydsjælland. Landskabet er “druket”. Mellem fremspring og moræneøer opbygges strandvolde til en ny udrettet kystlinie og der bliver kun et par små gab åbne som tillader ferskvandet fra baglandet at peassere. (KMS, TOP 10 DK, DTK, copyright).

Figur 4.2.16: Det sydfynske Øhav er druknede morænebakker. Imellem øerne er der lavvandede områder. (KMS, TOP 10 DK, copyright).

Udligningskyst

Langs de kyster hvor der er bølgeenergi og strøm nok til at der kan dannes klinter og hvor der hyppigt er situationer med stor sedimenttransport vil processerne med sedimenttransport være forløbet så langt, at der er dannet en udligningskyst. Det betyder, at bugter er lukket og fremspring er eroderet væk og der er dannet en ret kystlinie

Den sjællandske klintkyst er en veludviklet udligningskyst der strækker sig fra Hundested til Helsingør.

Den vestjyske klitkyst er en veludviklede klitkyst der strækker sig fra Blåvands Huk til Skagen.

4.3 Vegetationen

En del af den danske flora er særligt knyttet til kysten på forskellig måde. Nogle planter har en vis salttolerance, hvilket vil sige, at de kan vokse hvor der er en vis koncentration af salt i jordvandet. Andre er specielt tilpasset skrænter, klinte og klitter som ikke nødvendigvis er direkte saltpåvirkede, men hvor geologien og geomorfologien er kystspecifik og hvor vækstforholdene er specielle.

4.3.1 De abiotiske forhold

Fire forhold bestemmer vegetationens karakter.

- **de hydrologiske forhold**

Saltholdigheden i havvandet og den resulterende saltholdighed i jorden er med til at bestemme vegetationens sammensætning og udbredelse. Saltholdigheden kan dels opkoncentreres i saltsøer, som er afskåret fra havet. Fordampningen kan bevirke, at der sker en opkoncentrering og der dannes saltpanner som umuliggør al plantevækst. Ferskvand kan på den anden side være med til at nedsætte saltkoncentrationen. Dette kan ske som følge af nedbør eller i kraft af tilstrømmende ferskvand i åer og vandløb eller udstrømmende ferskvand i form af udsivende grundvand. Jordens dræningsforhold kan have betydning for hvor meget ilt der er til rådighed for planternes rødder. Stående vand kan give anaerobe forhold i kortere eller længere tid og plantevæksten vil tilpasse sig disse forhold. (Vestergaard, 2000).

- **de topografiske forhold**

De topografiske forhold er bestemmende for strandplanets bredde og dets hældning ligesom det har betydning for selve kystliniens forløb. (Vestergaard, 2000)

- **substratets tekstur og sammensætning**

Substratets tekstur er af stor betydning. Substratets dannelse som følge af marin eller eolisk sedimentation har betydning for kornstørrelsen og sorteringsgraden. Der kan findes sorterede aflejringer med ler, sand, grus eller sten eller de kan findes i lag med varierende kornstørrelse som danner sandstrande, strandvolde eller klitter.

Indholdet af organisk materiale og dets nedbrydningsgrad varierer. Især de lerede aflejringer kan ofte have et indhold af organisk materiale. På strandengen kan der dannes egentlige engtørv på grund af anaerobe forhold. Det finkornede sediment som betegnes slik eller dynd når det aflejres på kysten eller som hedder gytje når det aflejres på havbunden har et indhold af organisk materiale som stammer fra nedbrudt makroflora og -fauna eller det kan være alger og anden mikroflora som er bundfældet.

Opskyttet tang og anden plantevækst som danner tangmuld eller eve. På erosionskyster vil vegetationen kunne gro direkte på det oprindelige geologiske jordlag og der kan her være tale om usorterede moræneaflejringer eller om mere eller mindre sorterede smeltevandsaflejringer. Endelig kan der være tale om faste bjergarter i form af klipper i form af metamorfe graniter og gneiser eller der kan være tale om sedimentære bjergarter i form af kridt og kalk, moler og andet. (Vestergaard, 2000)

- **den menneskelige påvirkning**

Den landbrugsmæssige påvirkning er relateret til dels græsning og høslet og dels tilførsel af nitrat.

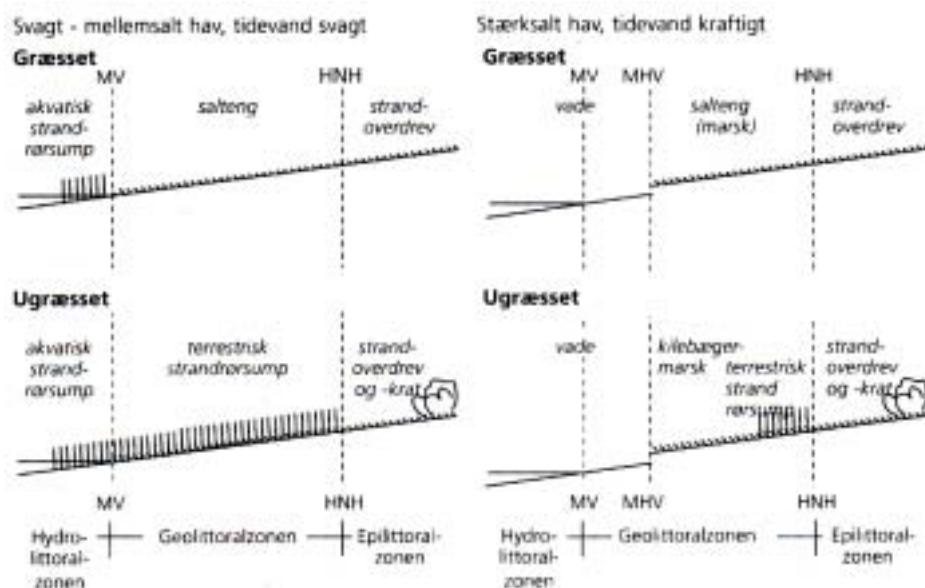
Græsning favoriserer arter, der kan tåle at blive sat tilbage i vækst eller tåle at blive trådt på, mens andre arter ikke kan tåle denne behandling. Godt hø skal helst bestå af så meget græs som muligt og dette kan man fremme ved at tilføre jorden nitrat.. Dette favoriserer græsarter på bekostning af andre, især lavtvoksende arter.

Nedtrampning i form af kreaturnes færden eller i form af menneskers trampen påvirker vegetationen. Ved nedtrampningen beskadiges planterne og dette kan igen ændre artssammensætningen. Endelig kan kreaturer træde vegetationsdækket i stykker hvorved vind og vand kan erodere sedimentet. (Vestergaard, 2000)

Littoralzonerne

Tyler (1969, 1971) og Vestergaard (1998) gennemfører en række studier over vegetationens fordeling langs de svenske og danske Østersø-kyster og de anvender en zoner, der deler strandplanet op i fire zoner:

- **sublittoral.** Den permanent vanddækkede vegetation der ligger under MLL, middel lavvandstanden
- **hydrolittoral.** Den dagligt vanddækkede vegetation der ligger mellem MLL og MV, middelvandstanden
- **geolittoral.** Den egentlige strandeng, som er den vegetation der ligger mellem MV og den årligt højeste højvandstand. Tyler erkender op til fem underzoner af denne zone som afhænger af de hydrologiske og teksturmæssige forhold.
- **epilittoral.** Den vegetation der ligger over højeste årlige højvande og som altså ikke er direkte saltpåvirket, men som stadig kan udsættes for luftbårne saltpartikler

Figur 4.3.1: Strandengens vegetationstyper i relation til littoralzonerne. MV: middelvandstand, MVH: Middelhøjvande, MNH: højeste „normale“ vandstand. (Vestergaard, 2000)

Strandengen er det sted hvor de fire faktorer sammen har betydning for vegetationens udvikling og hvor de fire littoralzoner er bedst udviklet.

Ved andre kysttyper end strandeng er littoralzonerne forskelligt udviklet og substratet mere specifikt sammensat og vegetationen er derfor anderledes udviklet.

4.3.2 Warmings hovedtyper

Den første dansker der beskæftiger sig med strandens vegetationsøkologi er Eugen Warming, som i 1906 publicerer sin afhandling om Strandvegetationen som det første bind i serien Dansk Plantevækst (Warming, 1906).

I indledningen til afhandlingen konstaterer Warming, at der trods kystens store længde ("1 Mil Strand for hver kvadratMils størrelse af landet", Warming, 2000, side 1) kun findes tre slags jordbund og tre dertil knyttede botaniske hovedtyper af kyst, nemlig klippekysten, sandkysten og lerkysten. Til lerkysten henregner han også slik- og dynddannelserne.

Efter denne systematik gennemgår han kystens forskellige vegetationstyper og når frem til 16 vegetationstyper.

Klippekysten

Den opdels i to formationer: Granitklipper og kalkklipper.

Strandklinter af løst materiale

De opdeles i nøgne klinter, græsmarker, krat og skov.

Storstenet strand

Typen opdeles i flere formationer.

Strand-urer knytter sig til stranden foran klipper hvor nedstyrtende klipper med tiden har samlet sig.

Stenrevene, som er en sammenhobning af store sten og blokke enten frit på strandplanet eller foran klinter hvorfra de er udvasket. Der kan underordnet

Figur 4.3.2: Foto af Strandkål (*Crambe maritima*) på den stenede strand, Storebælt nord for Reersø (forf. foto. aug. 2000).

findes vegetation mellem stenene eller der kan dannes sideordnet vegetation mellem stenene på steder hvor der er aflejret andet sediment.

Figur 4.3.3: Foto af Strand-Mandstro (*Eryngium maritimum*) og i forgrunden Gul Evighedsblomst (*Gnaphalium arenarium*) på den stenede strand, Storebælt nord for Reersø (forf. foto. aug. 2000).

Småstenet strand, strandvolde

Idet Warming (1906) følger sin systematik med stadigt finere sediment, så er vi nået til den småstenede strand.

Karakteristisk for den småstenede strand er at den oftest er opbygget af strandvolde, som enten kan være aktive og derfor kun med urter, mens de ældre bagved liggende strandvolde kan være bevoksede med græsmark, lynghede eller tornekrat. (Warming, 1906, s 58).

Sandstrand

Plantevæksten ordner sig i bælter på sandstranden efter afstanden til havet betinget af den ro de får og bundens fugtighed (Warming, 1906, side 68).

Første bælte er havstokken uden anden plantevækst end nogle grønalg på de små sten.

Figur 4.3.4: På strandvoldsslette med overdrevsvegetation ved Storebælt, Stilling Strand vokser den sjældne Aks-Ærenpris (*Veronica spicata*). (Forf. foto, 2000).

Andet bælte er sandalgerne formation som igen er uden højere planter, men hvor sandet kan være farvet grønt af alger. Algerne ligger i overfladen eller i et lag tæt ved overfladen.

Tredie bælte er de saltyndende (halofile) blomsterplanters formation. Her vokser de første planter på sandalgebund. Mosser, laver og svampe er udelukket på grund af saltholdigheden.

Oftest er det mælde-arter og strandgåsefod og tangurt, der findes yderst og ofte knyttet til opskyllet tang. I den yderste del af bæltet er alle arter knyttet til den fugtige bund og de er alle enårige og saftrige (sukkulenter).

Længere inde findes planter på tørrere bund. Det er eksempelvis Strandsennep, Sandkryb, Strandarve, sodaurt m.fl.

Fjerde bælte er de maritime blomsterplanters formation. Det saltholdige grundvand er væk og bunden kan være højnet ved sandflugt og der kan være dannet små strandvolde og klitter. Der kan være bæter af eve (opskyllet tang) og skaller.

Her gror hjælmen og marehalmen tæt ligesom der kan være mandstro og strandkål.

Karakteristisk er denne udvikling fra saltbundsplanter (halofyter) til sandbundsplanter (Psammofyter). (Warming, 1906, side 82).

Indenfor sandstranden træffes mange steder store, flade sandmarker som er dækket af en mager, lav tørbundsflora med enkelte saltbundsplanter. Dannelsen af disse marker er forskelligartet og kan være istidsaflejringer i form af smeltevandssand eller det kan være hævet havbund eller indblæst sand. Vegetationen har ofte samme sammensætning som den grå klit.

Karakteren er ofte et sandet, småstenet overdrev. De første træer og buske er ofte i dværgvækst og forkrøblede. Skoven udvikler sig til "troldeskov" med forvredne træer i misvækst.

Klitter

Warming (1909) behandler i bind 2 i hans serie Dansk Plantevækst klitter i et særskilt bind.

Klitternes dannelse tager sin begyndelse på sandstranden og derfor tilføjes klitternes beskrivelse på dette sted.

Klitdannelsen er dog ikke udelukkende tilknyttet kysten, men kan finde sted på enhver område, hvor der er bar jord og vindkraft nok til at frigøre og løfte jordpartikler. I dansk morfologi skelnes mellem kystklitter som behandles her og indlandsklitter som er knyttet til smeltevandsfladerne i Vestjylland, hedesletterne. Endelig har vi muldflugten, som vel især om foråret kan flytte store mængder jord fra bare marker eller marker med nyspirede afgrøder. Igen er det de lette, sandede jorde der er mest udsatte.

De første klitter og milerne

Betingelsen for at sand kan vindtransporteres er, at sandet er tørt og at vinden er stærk nok til at transportere sandet afsted hen over strandplanet.

Sandet kan igen fanges af sandstrandens vegetation, eller det kan lejres på læsiden af sten, konstruktioner og allerede dannede klitter, hvor de vil danne indblæsningstunger på indersiden af klitten.

Sammen med sandet blæser plantefrø også sammen disse steder og vil under gunstige forhold spire og herved vil den første vegetation kunne etablere sig. Bliver de fremspirende planter ikke forstyrret under storm vil den første klit kunne etablere sig. Denne initialklit kan stabiliseres ved opvækst af især flerårige, kraftigt voksende planter med rødder der kan klare saltvand og som kan formere sig med underjordiske udløbere. Kvik-arter, Kryb-hvene, Hjelme og især Marehalm er eksempler på arter som opfylder disse krav og som kan være med til at etablere og fastholde initialklitten.

Dannes initialklitterne på den del af sandstrandens strandplan som over-svømmes under vinterens storme og højvander vil de med stor effektivitet blive udslettet. Sker klitdannelsen på mere beskyttede områder vil klitterne kunne vokse ved stadig tilførsel af sand og fortsat plantevækst op gennem det tilførte sand.

Hvide klitter

Så længe plantevæksten er åben og det hvide sand kan ses igennem vegetationen kaldes klitten hvid. De findes oftest i den yderste klitrække og kaldes derfor ofte også havklitter. De bliver i Danmark ikke over 30 meter.

Vi finder en helt anden vegetation i klitten end på sandstranden. Planterne skal i klitten være tilpasset den store afstand til grundvand ligesom de skal kunne klare at overleve en hyppig overdækning med sand. Det er først og fremmest høje, kraftige, flerårige græsser som er tilpassede. De har krybende rodstængler. Vigtigst er Hjelme eller Klittag.

Dens rødder og rodstængler gennemkrydser klitten og er derved med til at fastholde klitten samtidig med at det flerårige løv er med til at skabe læ og forhindre vinden i at erodere i klitoverfladen. Warming (1909).

Figur 4.3.5: Sand-Hjælmes (*Ammophila arenaria*) vækst er tilpasset klittens vækstbetingelser. (Warming, 1909).

Lange rodstængler som kan blive over 5 meter lange kan gennemkrydse klitten og på få år etablere en tæt opvækst af planter.

Ved vindbrud kan vegetationens virkning brydes og store huller dannes hvorfra sandet føres længere ind i landet og her danner nye klitter.

Med tiden indfinder der sig andre planter på klitten, dels vil sandstrandens planter kunne vokse i klitten og dels vil der kunne indvandre arter som Ager-svinemælk, Smalbladet Høgeurt og Alm. Brandbæger.

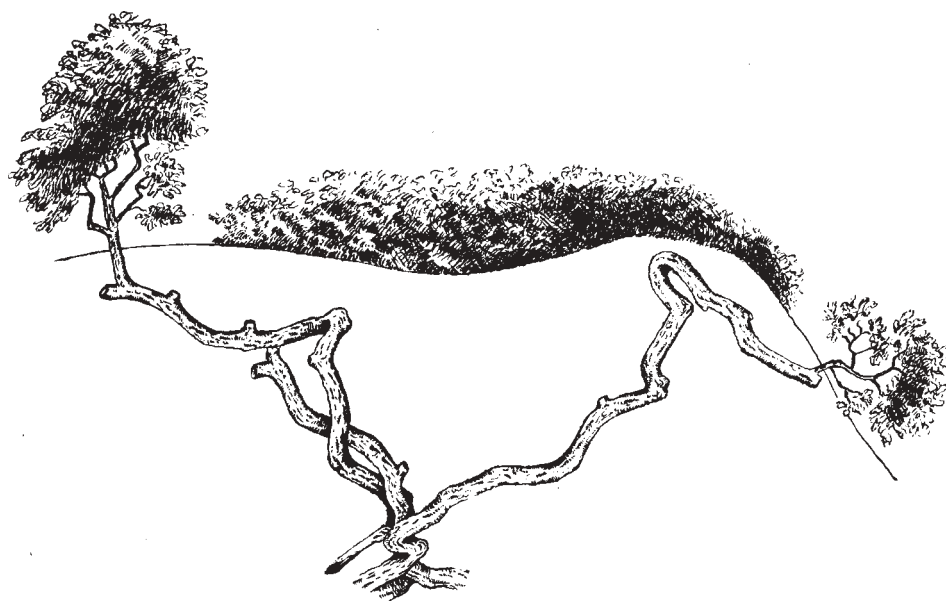
Den Grå Klit

Når tilfygningen af nyt sand ophører indvandrer der andre planter og herunder laver og mosser, som sammen med de højere planter giver klitten det grå-grønne præg.

Gråris, stenurt, sandskæg og timian er arter der indfinder sig

Warming (1909) opregner flere varianter af den grå klit. Sandskæg-klitten, lav-klitten og mos-klitten, grønsvær-klitten, højstaude klitten og endelig busk-klitten med indvandring af revling eller gråris, asp, eg og Havtorn.

Specielt skal her fremhæves grønsvær klitten som har udviklet sig så længe, at der har udviklet sig en muldrig, sej jordskorpe, som blandt andet er betinget af der tilføres kalk og eventuelt ler, som kan stamme fra underliggende jordarter i form af kalkklinter og moræner.

Figur 4.3.7: I Buskklitten danner egen en særlig interessant klittype. Egetræerne danner krat og holdes nede af tilført sand og af vindens påvirkning. (Warming 1909).

Figur 4.3.6: Sandskæg (*Corynephorus canescens*) er en af den grå klits karakterplanter. Med sine lange rødder og sine tynde, sammenryullede blade er den veltilpasset livet i den tørre, grå klit. (Warming 1909).

Klitheden

Fra buskklitten udskiller Warming (1909) lyngheden som en særskilt klittype. Lyngen har en meget større betydning for klitterne end de andre buske i buskklitten. Trods sin hurtige spredningsevne kommer lyngen sent i gråklittens udvikling. Dens indvandring er betinget af at der er dannet et mordække som lyngens frø kan spire i.

Lyngen er betinget af andre planters tilstedeværelse og deres indvirkning på jordbunden. På samme måde er lyngen med at ændre plantesammensætningen, idet den er i stand til at udkonkurrere andre arter så der kun bliver revling og gråris tilbage. Disse arter udvikler sig sammen med laver og mosser til egentlig lyngheide.

Stensletterne

Med til klitternes terrænformer hører også stensletterne. Stensletterne er dannet som afblæsningsflader, hvor tidligere aflejringer i form af klitter eller andet er blæst bort og der kun er efterladt en flad slette hvis overflade udgøres af strandsten, som ved vindens virkning er blevet slebne. Disse stenstrøede sletter er gammel havbund, som med deres sten forhindrer vinden i at blæse mere sand bort. Disse sletter er næsten vegetationsløse og kun spredte tuer af sandskæg og kambunke overlever her.

Plantagerne

Mange steder er klitområder blevet tilplantet med plantager primært for at dæmpe sandflugten. Bestræbelser for at dæmpe sandflugten blev påbegyndt i Nordsjælland i 1724 og den første tilplantning finder sted i 1799. Der an-

vendte Birk, Skov-fyr og Rød-gran som viste sig at være de arter, der gav bedst resultat. Tilplantningen af klitterne i Jylland organiseres i 1779 i Thisted-området og fra 1792 får ordningen gyldighed over hele landet. I begyndelsen har man især koncentreret sig om at udså hjelme og sætte risgærder. Først senere går man over til at udplante hjelme om efteråret suppleret med udlægning af lyngtørv, græstørv, høstet lyng eller ler.

De første plantager med skov-fyr plantes i 1815 i Thistedområdet.

Fra 1867 gøres alt tilplantningsarbejde til statsforetagende og i årtierne frem plantes over 40000 td land til med især Bjergfyr og Hvidgran, men også Skov-fyr, Rødgran, Edelgran og løvtræer så som Eg. (Warming, 1909).

Eve

Efter en omvej ind i landet med klitterne er vi nu tilbage i selve kysten og skal se på vegetationen på de organiske aflejringer.

Opskyl af tang får af Warming (1906) sit eget kapitel. Ved pålandsvind kan der ved Kattegats og Østersøens kyster opkastes store mængder tang som af bølgerne rulles sammen til pølser, der kan være op til 20-30 meter brede.

Nedbrydningsprocesserne går meget langsomt, men disse tangpølser nedbrydes dels mekanisk og dels ved forrådnelse til en tangmuld som efter et stykke tid at være dækket med sand kan udvikles til tangtørv. Denne tangmuld eller tangtørv kaldes nogle steder for eve eller evje. Dette navn er blevet til en fast vedtaget geologisk betegnelse.

Vegetationen er meget variabel som følge af varierende indhold af salt og fugtighed. Even er rig på næringsstoffer og alt efter deres tilgængelighed kan der indfinde sig en meget divers og frodig flora.

Vesterhavskysten. Tidevandskysten og Marsken

Disse områder behandles ikke i dette projekt og vil ikke blive refereret her.

I de tilhørende kapitler gennemgår Warming følgende formationer:

- sandvaderne
- sandalgerne
- kvellervegetationen
- sandmarsk
- havgræsvegetation
- lermarsk ved Vesterhavet

Østlige sylteng

Sylteng (sylv = salt) er Warmings (Warming, 1906) begreb for strandengen.

Den dominerende vegetation på strandengen er den samme som på marsken, ligesom zoneringen udvikler sig på samme måde. Forskellen er sedimentets dannelse og dermed jordbundens beskaffenhed.

I vadehavet er det tidevandet der bringer det finkornede slik over vaderne med hvert højvande. På strandengene er det et grovere sediment bestående primært af grovere plantedele samt en mineralsk bestanddel som stammer fra nærtliggende vandløb.

Dette materiale føres ved storme og under vindstuvning ind over strandengene hvor det tilbageholdes af vegetationen.

Strandengene er en vidt udbredt vegetationstype som findes langs Kattegat, Østersøen og i Limfjorden. Den kan strække sig et stykke op langs landløb.

Karakteristisk er vegetationens opdeling i bælter.

Yderst kan findes et eve bælte med rester af marine alger og planter bl.a. ålegræs, siv og tagrør.

Herefter følger:

- kvellerbæltet
- annelgræs bæltet
- harrilbæltet
- svingelmarken (højest liggende).

Ofte vil der findes en eller flere strandvolde hvor man vil finde vegetationstyper hørende til den småstenede strand eller til den sandede strands overdrev.

Figur 4.3.8: Strandeng ved Roskilde Fjord, Nordskoven. En sylteng er under tilgroning efter endt græsning nogle år før. I baggrunden er rørskoven ved at brede sig ud over engen. (forf. foto, 1999).

Strand-rørsumpe

Strandrørsumpen er ligesom strandengen udbredt langs alle vore kyster på steder hvor vind- og bølgeeksponeringen ikke er for stor.

Den rene rørsump består kun af tre arter. Tagrør, Blågrøn Kogleaks og Strand-Kogleaks. Karakteristisk for alle tre arter er at de har underjordiske stængler, Rhizomer som er tilpasset livet i anaerobt sediment og kan transportere ilt ned til rødderne.

Rørsumpen kan findes i alle littoralzoner og brede sig op til den epilittorale zone, hvor andre plantesamfund tager over.

Bakterie-sumpe

I de roligste del af fjorde og vige og i huller i vegetationen på strandengene findes åbne flader dannet af mudder og rådne plantedele. Disse mudderflader kalder Warming (1906) for bakteriesumpe. Tilstedeværelsen af svovlbakterier gør at der kan dannes svovlbrinte og nogle arter kan give områderne en karakteristisk rød farve.

Senere botanikere har udbygget Warmings beskrivelser og har bidraget med en yderligere forståelse af blandt andet strandengens økologi.

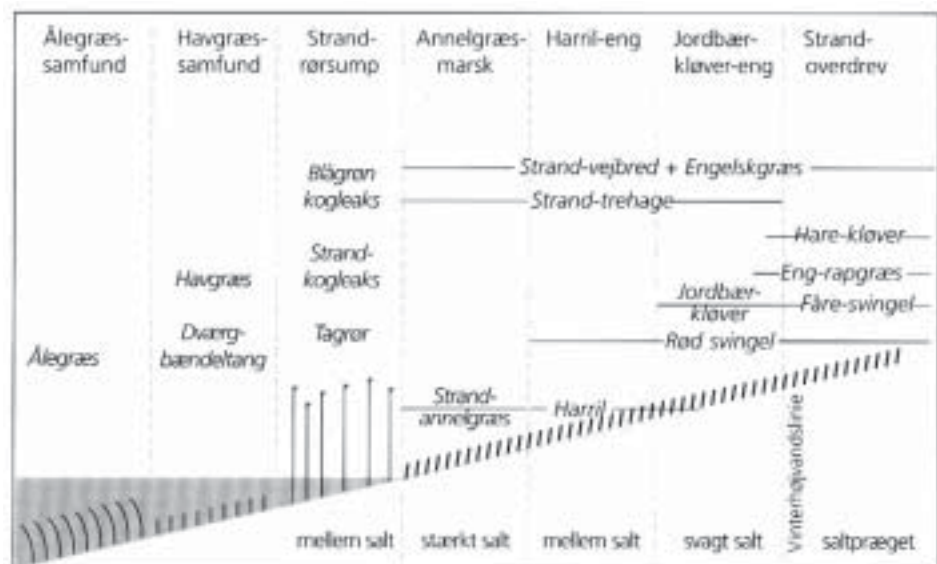
4.3.3 Iversens halobiotyper

Johs. Iversen (1936) udvikler begrebet halobiotyper som beskriver planternes salttolerance.

Den euhalobe type er planter der findes i strandengens nedre stærkt salte zone. Til denne type hører Annelgræs, Strandgåsefod, Kveller, Vingefrøet Hindeknæ og Stilket og Stikløs Kilebæger.

Den mesohalobe type er planter der hører til i den mellemsalte del af strandengen. Til typen hører harril og sandkryb.

Den oligohalobe type er planter der fortrinsvis findes i strandengens øvre svagtsalte zone. Hertil hører Jordbærkløver, Strandtusindgylden, Smalbladet Kællingetand, Fjernakset Star og Strand-rødtop. (Vestergaard, 2000). Mikkelsen (1949) publicerer undersøgelser over strandengsvegetationen, der samler Iversens typer med Warmings vegetationsbælter og plantesamfund på strandengen.

Figur 4.3.9: Plantesamfundene på græssede strandenge ved Isefjorden. (Vestergaard 2000).

Her forklares plantezoneringen på strandengen med stadigt faldende saltholdighed i jordvandet. Samtidig forklares græsningens betydning og der etableres en sammenhæng mellem rørsumpen og strandengens vegetation.

Endelig kommer der med en øget forståelse for succesionsbegrebet en dynamik ind i forståelsen af strandengen således at de to vegetationsformer ikke længere opfattes som alternativer men som et dynamisk økosystem som har strandengen som et subklimaks som successionen indstiller sig på som følge af græsningen. Ophører græsningen vil successionen fortsætte til klimaks som her er rørskoven. Rørskoven er den naturlige vegetation som området vil udvikle sig til under de givne klima- og jordbundsforhold (Vestergaard, 2000, kap.4).

4.3.4 Europæisk habitatkortlægning

I 1992 vedtog Det Europæiske Råd Habitatdirektivet (Pihl, S. et al., 2000) hvorefter Danmark er forpligtet til at bevare naturtyper samt vilde dyr og planter. Til Habitatdirektivet er udarbejdet en liste over bevaringsværdige områder kaldet Natura 2000 (Fortolkningsmanual, 1998). Listen indeholder ca 60 bevaringsværdige naturtyper som forekommer i Danmark og en del af dem er kysttyper. Der er i Danmark i alt udpeget 194 habitatområder efter Habitatdirektivet. Heraf er de 111 allerede i 1983 udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområder og de 27 er i 1978 udpeget som Ramsarområder. Der er altså udpeget i alt 56 nye habitatområder. I et habitatområde kan der ligge mange naturtyper.

En række af disse naturtyper er prioriterede som særligt bevaringsværdige

Den efterfølgende liste er en oversigt over de kystrelaterede naturtyper. Af de oprindeligt 60 naturtyper der findes i Danmark er de 30 kystnaturtyper eller typer der også kan findes i kystområder. De med asteriks (*) mærkede er de efter Pihl, S (2000) prioriterede.

Det hierakiske system af naturtyper bygger på det hieraki, som blev opbygget til CORINE Biotopes projektet i 1991 (CORINE, 1991 og 2000).

Dette hieraki er det første der er udarbejdet for hele Europa. På baggrund af dette er der udarbejdet en opdateret udgave, kaldet EUR15. En database som skal rumme alle de informationer som indgår i klassifikationen er under udarbejdelse og kaldes PHYSIS (Fortolkningsmanual, 1998).

For at lette arbejdet med disse hierakiske naturtype beskrivelser er der blevet udarbejdet en manual, som revideres efterhånden som den videnskabelige udvikling i forståelsen af naturtyperne finder sted (Fortolkningsmanualen, 1998), ligesom der er lavet en mere populær beskrivelse af de danske naturtyper (Miljø- og Energiministeriet, 2000).

Naturtype hierakiet er opbygget over en fytosociologisk forståelse af habitaterne. Ved en fytosociologisk metode organiseres habitaterne efter hvilke planter der lever sammen.

Den overordnede opdeling starter med en opdeling af Europa i Biogeografiske regioner.

Tre regioner definerer Europa,

- Euro-sibirisk region (hvortil Danmark hører) som opdeles i yderligere fem regioner
 - Boreal region
 - Atlantisk region
 - Kystregion
 - Mellem-europæisk region (den kontinentale region)
 - Højmontan region
- Mediterran region og
- Makaronesisk region

Danmark er beliggende i den atlantiske og den kontinentale region med grænsen gående nord-syd ned midt gennem Jylland.

Naturtyperne fra Natura 2000 som findes i de danske kystlandskaber

1. Naturtyper i kystegne og naturtyper med saltpåvirket (halofytisk) vegetation

11. Havvand og tidevandsafhængige naturtyper

1110. Sandbanker med lavvandet vedvarende dække af havvand

Sublittorale sandbanker som er permanent vanddækkede. Sjældent på over 20 meter vand. Ubevoksede eller med Ålegræs og i Østersøen et par andre arter.

Typen er vigtig vinterhabitat for mange fuglearter, bl.a. sortand og rød- og sortstrubet lom. (Fortolkningsmanual, 1998, side 9; Interpretation Manual, 1999).

1130. Flodmundinger (Estuaries).

Den nedre del af floddale, som er påvirket af tidevand og går fra brakvandsgrænsen og ud. Ferskvandsindflydelsen er generelt af betydning i modsætning til type 1160 "Større lavvandede bugter og vige". Opblandingen af fersk- og saltvand samt den nedsatte strømningshastighed i munden bevirker at der dannes sand- og mudderflader, der er blottet ved lavvande. Hvor tidevandsstrømmene er større end flodstrømmen vil der aflejres sediment der danner et delta i flodmundingen.

Baltiske flodmundinger udgør en subtype, der har brakvand og ingen tidevand. Her kan der dannes store lavtliggende områder med en frodig helofytisk og fersk vegetation.

Ålegræs, Spartina og Havgræs er almindelige planter i de tidevandspåvirkede områder, mens der i Østersøen er en mere blandet flora af brakvandsarter og ferskvandsarter med Starer, Tagrør, Vandaks- og Kogleaks-arter.

Den bundlevende invertebrat-fauna er føde for mange fugle (Fortolkningsmanual, 1998, side 10; Interpretation Manual, 1999).

Flodmundinger udgør sammen med de omgivende terrestriske kysthabitater en økologisk helhed, som ikke bør skilles.

1140. Mudder- og sandflader, der er blottet ved ebbe.

Mudder- og sandflader der er vegetationsløse eller dækket af blå grøn- og kiselalger. Særdeles vigtigt føde-område for ande- og vade-fugle.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 11; Interpretation Manual, 1999).

1150*. Kystlaguner.

Kystlaguner er områder med stillestående havvand med varierende saltholdighed. Lagunerne er helt eller delvist adskilt fra havet af sandbanker, rullesten eller sjældent af klipper.

I Østersøen er mindre laguner og strandsøer en særlig variant af denne type. Strandsøer er afskåret fra havet ved strandvolde eller som følge af landhævning.

Disse områder fremviser både morfologiske og vegetationsmæssige træk, der er kendetegnende for udviklingen fra hav til land. Typen er ofte udviklet med omfattende rørsump og med en frodig vegetation af vandplanter.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 12).

1160. Større, lavvandede bugter og vige

Store indskæringer i kysten, hvor påvirkningen af ferskvand generelt er begrænset (- i modsætning til 1130, "flodmundinger").

Typen er generelt beskyttet mod bølgepåvirkning og der findes en varieret udvikling af sediment og substrat med en høj diversitet og med en veludviklet zonerings af bentiske samfund.

Grænsen for det lave vand er ofte knyttet til udbredelsen af Ålegræs- og Vandaks-samfund.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 13).

1170. Rev

Stenede formationer under havoverfladen som eventuelt er blottede ved ebbe. Rev kan hæve sig op fra sublittoralzonen og nå op i littoralzonen. På sådanne rev findes en ubrudt zonation af plante- og dyresamfund. Vegetation især brun-, rød- og grønalger og ofte med muslingebanker.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 14).

1180. Undersøiske formationer forårsaget af udstrømmende gas

Store komplekse dannelser under havoverfalden som består af klipper, stenbelægnings og søjler som kan blive op til 4 meter høje.

Under mikrobiel oxidation sammenkittes sand til høje rør. I rørene strømmer methan gas ud som stammer fra mikrobiel nedbrydning af underliggende organisk materiale. Rørene dannes ned til 100 meters dybde.

På disse rør findes et diverst økosystem. Findes kun i Danmark ved Frederikshavn og Grækenland. (Fortolkningsmanual, 1998, side 15).

12. Havklinter og stenede strande**1210. Enårig vegetation på strandvolde**

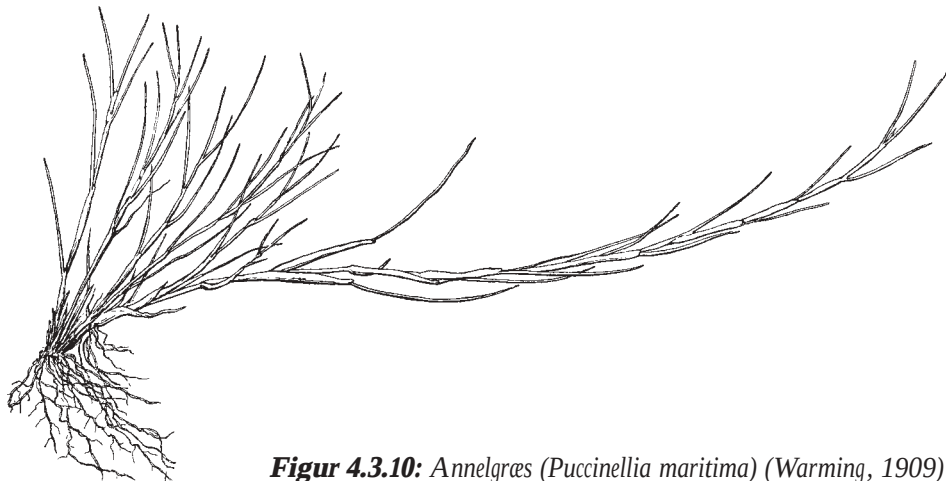
Vegetation af enårige arter der vokser på opskyllet materiale og grus som er rigt på kvælstofholdige organisk materiale.

Vegetationen er ofte præget af karakteristiske arter: Strandsennep, Sodaurt, mælde og Strand-mandstro.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 15-16).

1220. Flerårig vegetation på stenede strande

Flerårig vegetation på den øvre del af stenstrande. På stenene på indlandssiden af den øvre strand kan der forekomme et bredt spek-

Figur 4.3.10: Annelgræs (*Puccinellia maritima*) (Warming, 1909)

Figur 4.3.11:
Harril (Juncus gerardi)
 (Warming 1909)

trum af vegetationsstyper. På ældre og stabile stenstrande kan der udvikles typer af strandeng, klithede og kratvegetation. Disse områder er domineret af likener og mosser.

Strandkål, Strandarve og Marehalm er typiske planter på disse områder. (Fortolkningsmanual, 1998, side 16).

1230. Klinter med vegetation langs De Atlantiske Kyster og Østersøkysterne

Vegetationsklædte klinter er meget variable idet vegetationen afspejler saltvandspåvirkningen, geologien, morfologien, orienteringen i forhold til solen, biogeografien og menneskelige påvirkninger.

Vegetationen på faste klinter kan variere meget fra den meget påvirkede klint hvor der kun gror vegetation i sprækker og på hylder og til de øvre dele af klinten hvor der kan være udviklet sammenhængende strandengsvegetation. På klinter af løsere materiale med større jordbevægelse forekommer en meget varieret vegetation præget af både maritime og non-maritime plantesamfund.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 17).

13. Atlantiske og kontinentale strandenge og marskområder

1310. Vegetation af *Salicornia* og andre enårige plantearter, der koloniserer mudder og sand

Vegetationen er primært bestående af enårige arter, og her især Kveler eller græsser som koloniserer periodevis oversvømmede mudder- og sandflader på marine strandenge eller strandenge lidt længere inde i landet. (Fortolkningsmanual, 1998, side 18).

1320 *Spartina*-flader (*Spartinion maritimae*)

Flerårige pionergræsvegetation på saltpåvirkede mudderflader ved kysten som især bevokses af Vadegræs.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 19).

1330 Atlanterhavs strandeng (*Glauco-Puccinellitalia maritimae*)

Strandenge ved Østersøen, Nordsøen, Den Engelske Kanal og de atlantiske kyster.

Annelgræs, Stilkløs Kilebæger, Strandasters, Engelskgræs, Sandkryb og Strand-vejbred samt en lang række andre planter som alle fordeler sig i en række undergrupper med hvert sit plantesamfund.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 20).

Denne naturtype fordeler sig fra de tidevandspåvirkede marskområder til de brakke strandenge i fjorde og vige.

2. Kyst- og indlandsklitter

21. Kystklitter langs Atlanterhavs-, Nordsø- og Østersøkysterne

2110. Begyndende klitdannelser

Embryonal klitterne langs kysterne repræsenterer de første stadier i klitdannelse. De kan bestå af strandvolde, hævede sandflader på de øvre strand eller forklitter foran de høje klitter.

Marehalm, Strand-kvik og Strandarve er typiske planter.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 21).

2120. Sandklitter i kystbæltet med *Ammophila arenaria* (hvid klit)

De yderste klitter langs kysterne. Vegetationen er samfund med bl.a. Sand-hjælme, Strand-mandstro og Marehalm
(Fortolkningsmanual, 1998, side 22).

2130*. Stabile kystklitter med urtevegetation (grå og grøn klit)

Kystklitter med et mere eller mindre lukket vegetationsdække af fler-årige græsser og en frodig vegetation af likener og mosser.
Gruppen underinddeles i en række geografisk afgrænsede naturtyper:
2131: Grå klitter ved Nordsøen og Østersøen.
2135: Grønsværsklitter som er karakteriserede ved at være sandede kystområder med en kvælstoffattig, tør og kalkrig urte-græsvegetation. Der udvikles krat i klitterne og i fugtige lavninger (Fortolkningsmanual, 1998, side 22-23).

2140*. Stabile kalkfattige klitter med *Empetrum nigrum* (revling)

Kalkfattige klitter med Revling og Sandstar.
(Fortolkningsmanual, 1998, side 25).

2160 Klitter med *Hippophaë rhamnoides*

Vegetation af Havtorn i klitlavninger.
(Fortolkningsmanual, 1998, side 26).

2170 Klitter med *Salix repens* ssp. *argentea* (*Salicion arenariae*)

Klitter og våde klitlavninger med Krybende Pil
(Fortolkningsmanual, 1998, side 26).

2180 Skovbevoksede klitter i de atlantiske, kontinentale og boreale regioner

Naturlige eller seminaturlige skove på klitter ved kyster med veludviklet skovstruktur og med karakteristiske skovarter.
Pionerskoven kan være Birk og Hvidtjørn og udvikler sig til egekrat eller ege-bøgekrat med birk. Artssammensætningen er variabel alt efter fugtighed og jordbund.
Der kan være tale om semi-naturlige skove som er udviklet spontant fra gamle plantager.
(Fortolkningsmanual, 1998, side 27).

2190 Fugtige klitlavninger

Fugtige klitlavninger i klitsystemer er uhyre artsrige og særegne naturtyper, som er stærkt truede af grundvandssænkning
Der er fem underklasser til naturtypen:
2191 Klitsøer i klitlavninger.
Akvatiske samfund med permanent vanddækning.
2192: Pionervegetation i klitlavninger.
Pionervegetation på fugtigt sand og på bredden af klitsøer og på jordbund med lav saltholdighed
2193: Kær i klitlavninger. Kalkrige eller til tider sure kær som ofte er under tilgroning med pilearter.
2194: Engagtige områder i klitlavninger. Fugtige græs- og sivbevoksede områder i klitlavninger, ofte med pile arter.
2195: Rørsump i klitlavninger.
(Fortolkningsmanual, 1998, side 28).

22. Kystklitter langs Middelhavskysterne

2250*. Kystklitter med *Juniperus* spp. (ene).

Bevoksninger med ene i klitlavninger og -skråninger.

Naturtypen omfatter samfund med Ene på kalkrige kystklitter i Jylland.

(Fortolkningsmanual, 1998, side 29).

8. Klipper og huler

82. Vegetation i sprækker på klippeskråninger

8210 Vegetation i sprækker på kalkrige klippeskråninger

Naturtypen udviser store regionale forskelle

83. Andre naturtyper i klipper

8330. Havgrotter, der står helt eller delvist under vand.

Grotter som er under havoverfalden, eller som er åbne mod vandet i det mindste ved højvande. Grotterne huser samfund af marine invertebrater og alger.

Analyse 2

Okseholme i Roskilde Fjord

- et korthistorisk studie af et kystlandskabs udvikling.

Forrige side:
Vestlige del af Okse-
holme. Optaget med
farve-infrarød film.
30.8.1979. Forf. foto

Analyse 2

Okseholme i Roskilde Fjord - et korthistorisk studie af et kystlandskabs udvikling

Formål med analysen

Formålet med denne analyse er at analysere et beskyttet kystlandskabs udvikling og vise hvilke faktorer, der spiller ind i udviklingen af et sådant område. Desuden er det formålet at demonstrere de kartografiske muligheder der er for at gennemføre en historisk kortanalyse. I dette tilfælde er det muligt at følge Okseholmes udvikling gennem flere hundrede år og derved vise et områdes udvikling i et beskyttet fjordmiljø som en funktion af både naturgivne og kulturgivne forhold.

Metode

Det har for dette område været muligt at indsamle kort dækkende en periode fra Videnskabernes Selskabs kladdekort fra 1768 og frem til i dag med anvendelsen af de seneste flyfotos og egne infra-røde farveoptagelser. Med GIS programmet MapInfo er det muligt direkte at sammenligne de forskellige kort og registrere og beskrive den observerede udvikling. Det er muligt ved hjælp af de mange kort og GIS-programmets muligheder for at lægge kort sammen at vise at området udvikler sig meget indenfor denne relativt korte periode og der kan gives et bud på de processer der spiller ind.

Beliggenhed

Okseholme er beliggende vestligt i Roskilde Fjords største bassin, kaldet Yderbredningen, Inderbredningen er det relativt mindre bassin, der ligger umiddelbart nord for Roskilde by. Lokaltiteten ligger som en halvø sydvest for landsbyen Sønderby i Hornsherred.

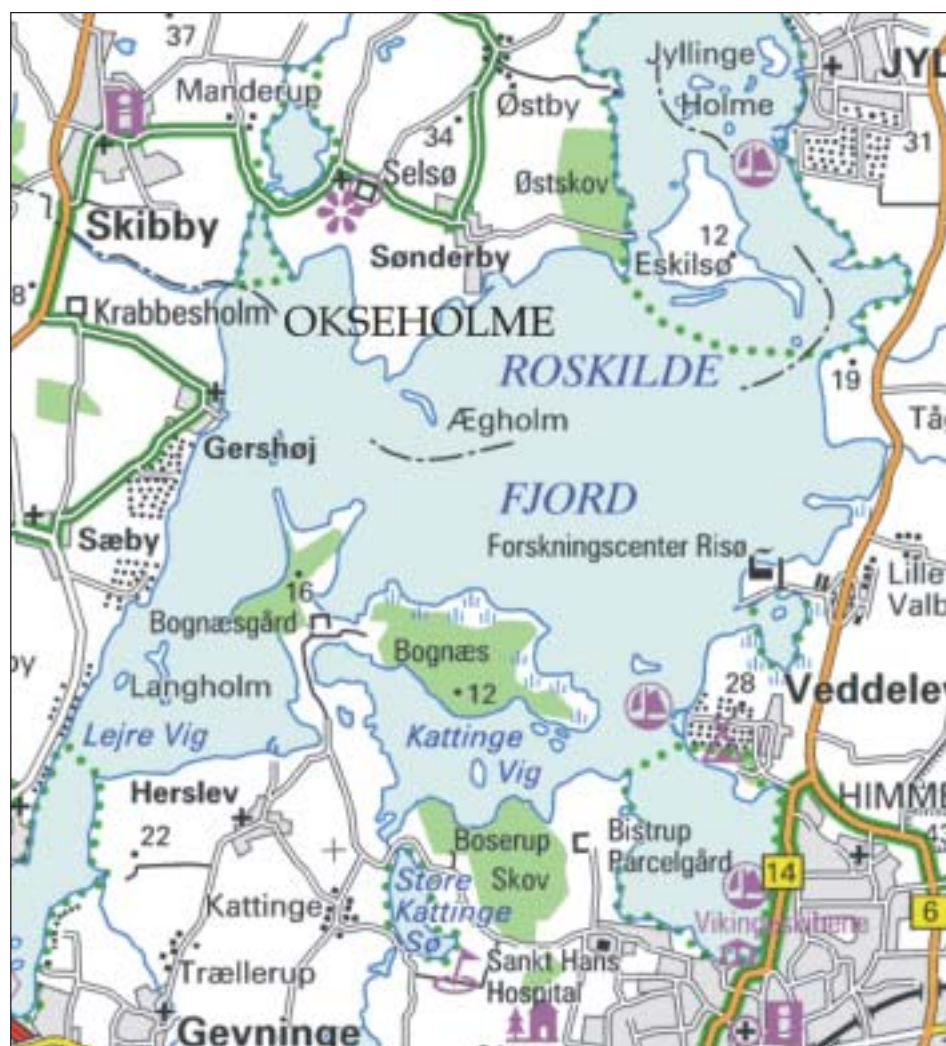
Isostasi og eustasi

De to forhold der tilsammen bestemmer kystliniens placering i landskabet er henholdsvis vandstanden i verdenshavene (eustasi) og de regionale tektoniske bevægelser i jordskorpen (isostasi).

Vandstanden i Verdenshavene styres af klodens overordnede klima, som igen bestemmer hvor meget is der kan bindes ved polerne. Jo mere is der er bundet ved polerne jo lavere vandstand.

I Danmark er de isostatiskke bevægelser primært styret af den trykaflastning, der har fundet sted umiddelbart efter gletscherisens bortsmeltning fra vort område. Denne aflastning betinger en i starten relativt hurtig, men efterhånden aftagende vipning af jordskorpen, således at det hele vipper om en akse gående nordvest-sydøst omtrent i en linie fra Nisum til Møn. Nord for linien hæver landskabet sig og omendt mod syd, hvor der er tale om en langsom indsykning ("landskabet drukner").

Lokale afvigelser fra dette overordnede isostatiskke mønster kan konstateres mange steder og skyldes neotektoniske bevægelser.

Figur 1: Okseholmes placering i Roskilde Fjord. Yderbredningen er fjordområdet mellem Eskilsø og Bognæs. KMS copyright.

Summen af de to funktioner kan udtrykkes som kystlinieforskydning. For Sjælland findes der i dag tre vigtige undersøgelser af kystliniens forskydning, nemlig dels i forbindelse med de omfattende arkæologiske undersøgelser ved Vedbæk (Christensen, 1982), i forbindelse med anlæggelsen af Storebæltsbroen (Christensen, 1993, 1997) og endelig fra Trundholm mose (Jacobsen, 1981, 1982).

Endelig er der på RUC gennemført omfattende undersøgelser i Roskilde Fjord gennem næsten 30 år (Bondesen et al, 1991, 1992). Disse resultater er sammen med resultater fra arkæologiske udgravninger i Roskilde Havn sammenfattet af Bondesen (1998) og vises i figur 2.

Fjordens dannelse

Roskilde Fjord udgør overordnet set et nord-syd gående strøg med tre større og flere mindre bredninger under vejs.

Denne hovedretning i fjorden er formentlig forkastningsbetinget ligesom flere andre af fjordens elementer ser ud til at være det Bondesen (1982).

Gennem Senglacial og gennem boreal tid (fastlandstid, ca 8500-7000 BC.) er fjorden et system af åer og søer og senere moser, der afvander store dele af det nordlige Sjælland.

Takket være de omfattende undersøgelser af geologien i Vedbæk Fjord i forbindelse med omfattende arkæologiske undersøgelser i 1970'erne og 1980'erne

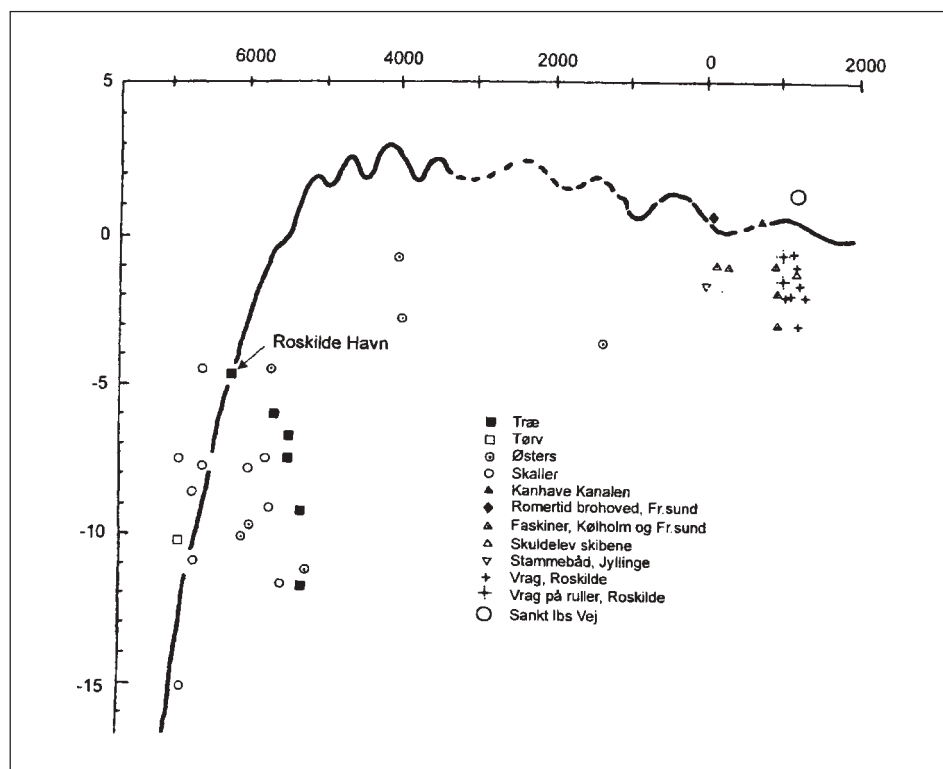
og i Storebælt i forbindelse med anlæggelsen af Storebæltsbroen kender vi idag i store træk strandlinieforskydningen fra boreal tid og op gennem atlantisk og tidlig subboreal tid.

En markant stigning i kystlinien fra midt i boreal tid indleder en udvikling gående fra omkring -40m til +1m fra 7500f.Kr. til 5000f.Kr., altså en gennemsnitlig havstigning på 1 m indenfor omkring 65 år.

Hurtigt er det tilsyneladende gået i perioden omkring 6400 til 6200f.Kr. hvor Christensen (1997) anslår, at havstigningen har været på mere end 2,3 m/100 år og så høje tal som 4,0m pr 100 år er nævnt (Christensen, 1997).

For Roskilde Fjord betyder det, at fjorden i denne periode hurtigt bliver marin begyndende med at Kattegats salte vand trænger ind i fjorden nord for Frederiksværk omkring 7500 f.Kr. Det dybeste marine sted i fjorden er det marine sund ved Frederiksværk og Brødemose Skov, hvor nedre marin findes i kote -40m. Hurtigt efter overskrides den ene tærskel efter den anden ned gennem fjorden som hurtigt bliver til fjord.

Overføres oplysningerne fra Storebælt og Vedbæk til Roskilde Fjord skal der korrigeres for en forskellig isostasi. I indre Roskilde fjord ligger højeste kystlinie 3,5 meter over nuværende kystlinie. I Storebælt nåes kun 1 meter over nuværende kystlinie og Vedbæk ligger omkring 1 meter over indre Roskilde Fjord.

Figur 2: Strandliniens forskydning for indre Roskilde Fjord (Bondesen, 1998).

Ved Eskilsø, som er tærskelen ind i Yderbredningen er bundkoten -11m (Bondesen et al, 1991) og da de nordligere tærskler alle ligger dybere kan vi regne med at Yderbredningen kan være blevet marin omkring 6500f.Kr. eller lidt senere hvis strømstedet er blevet uddybet under den tidlige marine fase.

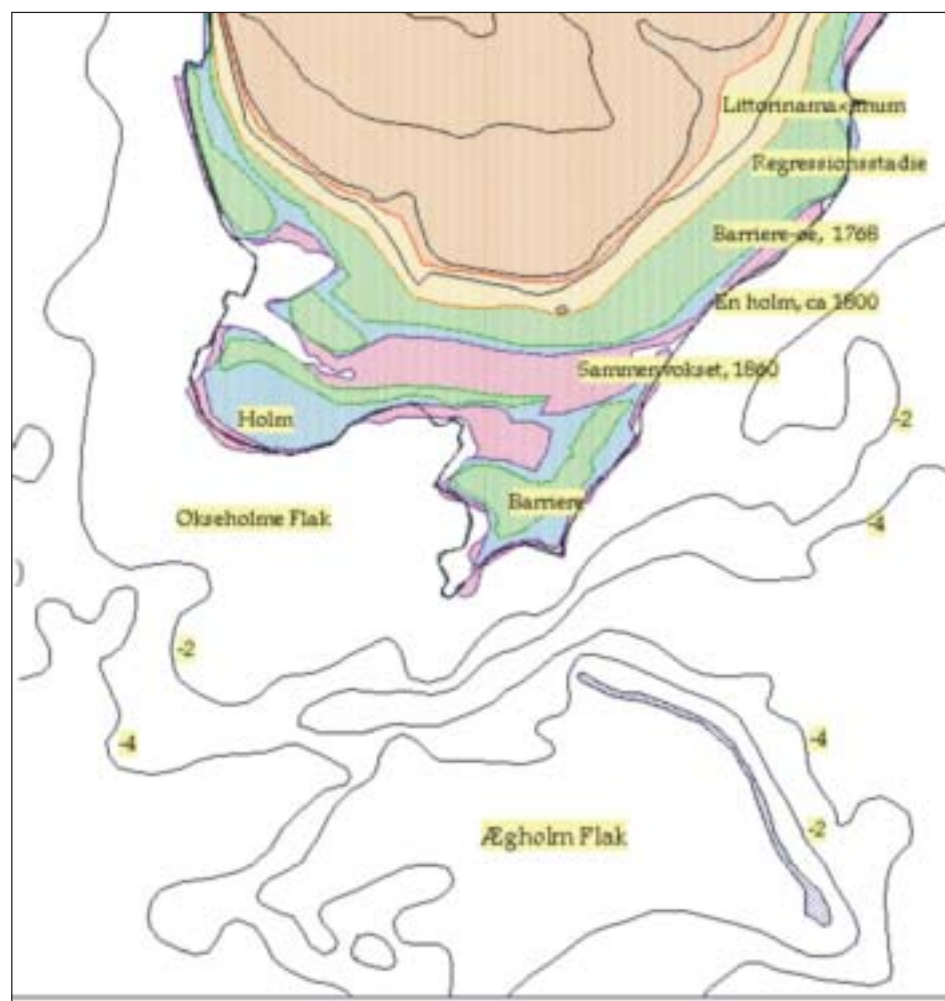
Under det klimatiske optimum nåes den højeste kystlinie i Yderbredningen omkring 4000f.Kr. I kote +3,5m.

Efter en periode omkring sen atlantisk tid og tidlig subboreal tid med flere markante ændringer i kystlinien falder kystlinien mod det nuværende, ikke jævnt faldende, men formentlig med mindre svingninger som følger de overordnede svingninger i klimaet gennem perioden.

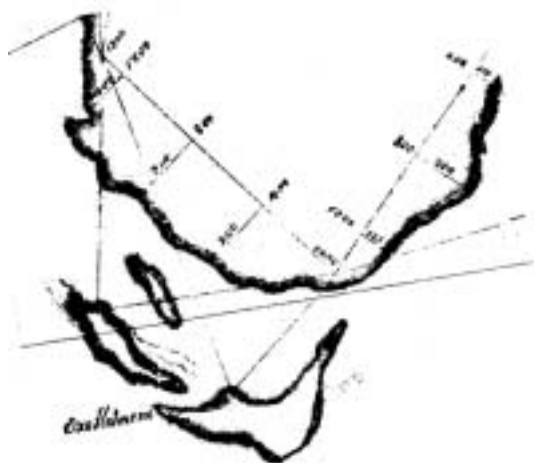
Forhold omkring fundene af vikingeskibe i forbindelse med anlæggelsen af Roskildes nye havn for et par år siden antyder, at der har været tale om et markant højere havniveau omkring år 1000e.Kr. Bondesen (1998) sammenfatter de nys fremkomne dateringer fra egne undersøgelser og fra de arkæologiske undersøgelser i forbindelse med udvidelsen af Roskilde Havn med undersøgelserne fra Storebælt m.fl. og når frem til en strandforskydningskurve som vist i figur 2.

Kystlandskabets udvikling ved Okseholme

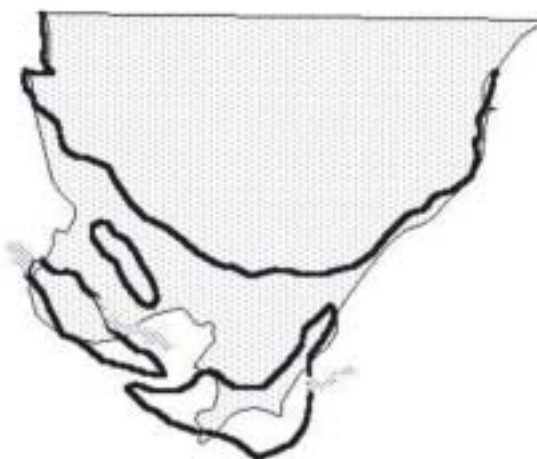
Vi kan altså idag finde den højeste kystlinie beliggende i kote +3,5m og mange steder i fjorden ser man her en tydeligt markeret skrænt. Foran denne skrænt ligger der et marint flak ("landgrunden") ofte med store sten. Et sådant flak med sten markerer en eroderet flade, et abrasionsflak, som antyder, at der her har været et højere liggende landskab, som er blevet eroderet ned til en flade. Fladens niveau er betinget af materialets modstandsdygtighed overfor erosion, den dybde hvortil det pågældende hav har kunnet erodere og endelig den tid hvorunder erosionsprocessen har kunnet forløbe. Erosionsprocessen er styret af den energi, som bølgerne har, når de rammer strandplanet.

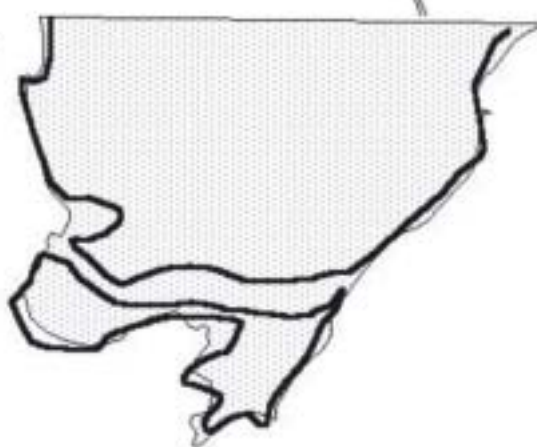
Figur 3: Udviklingen af kystlinien fra *Littorina maximum* og frem til i dag. De forskellige stadier er markeret med farvede linier og farvede flader. Brun flade/rød streg: *Littorina* land og kystlinie; Beige falde og streg: et regressionsstadium; Grøn flade: Barrierestadiet, 1768; Blå flade: En sammenvokset holm; violet falde: Dyndaflejringerne, der forbinder holm og fastland siden 1860; Sort streg: Nutidig kystlinie, 1994. Orografen er markeret med sorte streger efter 4cm kortet. Grundlaget for tolkningen er vist i efterfølgende figur 4a, b og c.

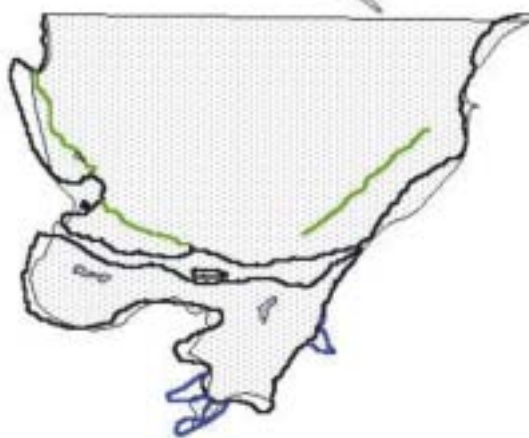
Videnskabernes Selskabs kladdekort, 1768

Matrikelkortet, 1782

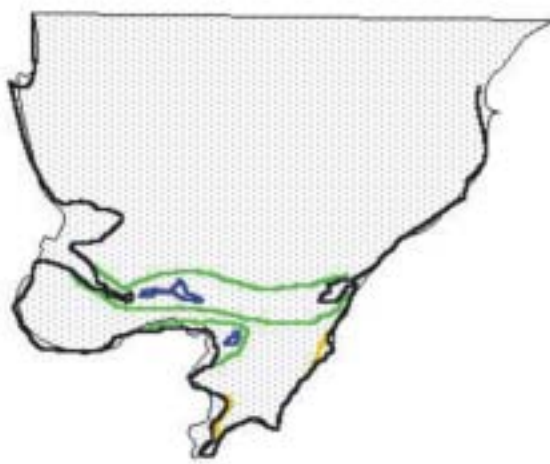
Generalquartiermesterstabens kort 1819-20

Figur 4a: Kystudviklingen 1768 til 1820 som den kan tolkes ud fra samtidige kort. Til venstre er det aktuelle kort gengivet og til højre er kystlinien og enkelte andre landskabselementer udtegnet. Med tynd linie og markeret med raster er det nutidige landskabet markeret. På kortet 1768 er de tre holme tydeligvis tegnet for store. På kortet 1819-20 er der med blå markeret lavvandede områder og med grønt loer. (Kort: KMS, copyright)

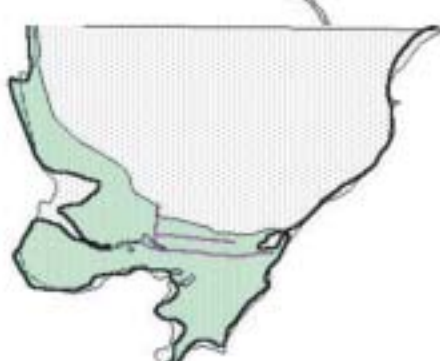

Målebordskladde, 1860

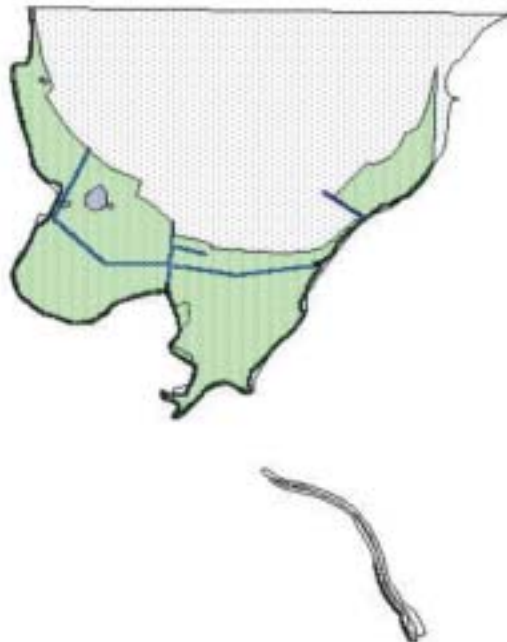

Målebordsblad, 1860

Ægholm

Målebordsblad, 1932

Figur 4b: Kystudviklingen 1860 til 1932. Holmene er nu landfaste og man kan følge drængrøfterne. På kladdekortet 1860 afgrænses de mest sumpede områder (udtegnet med grønt) mens det færdige kort kun afgrænser den uopdyrkede strandeng. Ægholms placering er tvivlsom i 1860kortet mens den er sammenfaldende med den nuværende i 1932. (Kort: KMS, copyright)

Flyfoto, 1954

Flyfoto, 1994

Figur 4c: Kystudviklingen 1954 til 1994. Ud fra flyfotos er det muligt i langt større detaljeringsgrad at kortlægge landskab og vegetation. De hyppigst oversvømmede arealer med tuerne markerer sig tydeligt ligesom det er muligt at skelne mellem de tørre, sandede strandengsområder og de mere fugtige dyndede engområder. I perioden er der gravet to vandhuller („vanilliekranse“) ligesom man kan se en ændring af de andre vandhullers form. Ændringerne skyldes formentlig jagtinteresser. (Fotos: KMS, copyright).

Fem forhold bestemmer bølgens størrelse og derved dens energi, Det frie stræk som bølgen kan udvikles over, vindens styrke, retning og varighed og vanddybden. Der er idag et frit stræk fra Okseholme mod øst og sydøst og det største frie stræk er på omkring 5,5km. Dette forhold har ikke ændret sig meget fra maksimalt havspejl omkring 4000f.Kr. og frem til idag. Den eneste faktor der har ændret sig er vanddybden. Vi må derfor regne med at der dengang har kunnet dannes lidt større bølger end idag.

Idag er Yderbredningen meget karakteristisk ved en næsten flad bund med en bundkote på omkring -5m. Dette er altså den dybde hvortil den absolut største bølge er istand til at ophvirvle den fineste partikel. Det viser sig da også, at bundsedimentet overalt i bredningen er gytje, altså et finkornet sediment med et stort indhold af organisk materiale. Denne gytje udjævner et ellers meget kuperet istidslandskab, som ligger begravet nedenunder. Der har altså før denne gytje blev dannet været stedvist dybere.

Der er to abrasionsflak omkring Okseholme. Der er dels det flak, der ligger under selve Okseholme og så er der endnu et under Ægholm lige syd for Okseholme.

Ægholm er en meget lang og smal ø som i den ene ende har en lille bakke, som er morænemateriale. Erosionskræfterne der har dannet flakkene har altså ikke haft tid nok til at bortrodere alt morænematerialet til den dybde som bølgerne har haft energi til. Der har formentlig været tale om en meget kort periode med denne meget høje vandstand.

Vandstanden er herefter faldet til et niveau noget under det maximale og der kan nær den store littorinaklint erkendes et mindre spring i terrænet. Dette spring er i dag også grænsen for den årlige maximale højvandstand og den kan erfaringsmæssigt erkendes på flyfotos.

Ægholm

På flakkene har der ligget sten tilbage som residualer fra det gamle morænelandskab. Især på Ægholm findes mange blokke, mens de er sjældnere på Okseholme.

På Ægholm er de i dag arrangeret i dette lange rev, som umiddelbart minder om en retodde, men det kan imidlertid ikke være tilfældet. Retodden ville være dannet som funktion af bølgeresultanten for området og den er her altovervejende bestemt af det største frie stræk som er fra øst og ikke som odden antyder fra sydøst. Der må altså være tale om andre processer, der spiller ind. Markant er det, at øen ligger på den østre rand af flakket og at den hovedsagelig er opbygget af store sten som ikke let lader sig transportere af bølgerne. Forklaringen er nok, at der er tale om andre kræfter, nemlig istransport. Is er i stand til at binde store sten som så bliver løftet ud af sedimentet ved forøget vandstand. En isflage med en sten vil drive til den går på land og det vil den karakteristisk gøre på Ægholm flak på den del der er højest, nemlig området omkring den lille moræneknold. Is transporterer sedimenter på to måder, enten ved at skubbe materialet foran sig under opskruning eller det kan fryse fast, løftes og igen gå på grund. Begge processer kan tænkes at finde sted i forbindelse med Ægholms dannelse (Larsen og Jeppesen, 1998).

En supplerende sedimenttransport med bølger og strøm vil komplettere formen og en markant barriereø dannes.

Sedimentet kan imidlertid kun komme fra selve flakket hvilket ikke kan give ophav til meget sand. Øens udvikling kan ikke følges på alle kortene idet den ikke er med på alle de anvendte kortudsnit. Den optræder på begge kort fra 1860, både kortkladden og det endelige kort. På kladden er der kun en lille rund ø med koteangivelsen 5,5 (fod) og på det endelige kort er hele øen tegnet med. Det ejendommelige er at øens retning ikke passer med den nutidige, men ligger drejet med "dråben" liggende på samme sted og resten drejet mod

Figur 5: Overløbstunger på sydspidsen af Okseholme, set mod nord. Forf. fot. april 1980.

øst. Selve formen er helt overens med den nutidige. Forklaringen må være en kortfejl. Kartografen har fået lavet en nøjagtig positionsbestemmelse men øen bliver orienteret forkert mens selve formen er korrekt. Konklusionen må være, at øen er permanent i form og placering hvilket passer med at dens form og placering er isbetinget.

Okseholme

Udviklingen af Okseholme er anderledes dynamisk. Her er der tale om flere selvstændige strandvoldssystemer, som efterhånden er vokset op på Okseholme-flakket efterhånden som vandstanden i fjorden er faldet.

Der er tydelige strandvolde, som ligger som en slags kerner flere steder. Det må være disse kerner man kan se på Videnskabernes Selskabs kladdekort fra 1768, hvor man tydeligt kan se tre små adskilte holme. Umiddelbart passer de ikke særlig godt sammen med den nuværende topografi, men ser man nøjere på kortet kan man se opmålerens sigtelinier og målepunkter. Der har ikke været mange observationer i området og kartografen har formentlig stået på den lille littorinaklint og set ud over området for at få formerne tegnet ind. Det har ikke været let at fange områdets form på denne måde, men tre øer har han set og derefter forsøgt at få deres form med så godt som muligt.

Formen og placeringen er ikke meget forkert når man lægger kortet over et flyfoto. Kun størrelsen er forkert, øerne er blevet tegnet for store. Konklusionen må være, at der før 1768 er dannet tre barriereøer på Okseholme-flakket. Processen kan herefter følges nøje på de efterfølgende kort.

Allerede få år efter viser det første matrikelkort, at de to yderste holme er vokset sammen til en ø og den tredje og inderste er blevet landfast. I 1819 viser Generalquartiermesterstabens kort, at der stadig er åbent vand mellem holmen og fastlandet.

I 1860 er holmen blevet landfast og arealet er kommet under mere intensiv landbrugsdrift, for der er gravet drænggrøfter hvor der før var vand. Processen er kendt fra marskens landvinding. Man grøbler for dels at sikre hurtig etablering af den første vgetation og dels for at få en hurtig afvanding.

Denne udvikling fortsætter frem til næste kortblad fra 1932. Der er gravet flere grøfter og et lille dige er anlagt vestligt og afspærrer nu en sø.

Der er sket en hurtig tilgroning på det lave vand mellem holmene med tagrør

og anden vegetation. Området mellem holmene er stadig sumpet og i det omfang det afgræsses, trædes vegetationen op i tuer, som gør at de fugtigste områder tydeligt udskiller sig på flyfotos. Desuden er der små loer, som afvander de indre dele af de lavest liggende områder.

Tilgroningen har fremmet sedimentationen af fint organisk materiale og der er en veludviklet strandengsvegetation i området.

Så længe området afgræsses holdes området frit for tagrør og anden højere vegetation og der kan på de fugtigste områder brede sig en vegetation med annelgræs.

Vegetationen vil derefter fordele sig i velafgrænsede zoner med følgende planter som ledearter for områder der afgræsses jævnt:

annelgræs, rød svingel, harril, jordbærkløver og overdrev med strandkvik.

For områder der ikke afgræsses vil især tagrør brede sig over det hele.

Øverst ligger strandvoldene med en tør overdrevsvegetation som også er zoneret efter fugtighed og bælte med opskyllet vegetation af tang og ålegræs. En sjælden gang overlejres dette af sand som skylles op i overløbstunger (se figur 7).

Disse sjældne begivenheder, som er væsentlige for områdets udvikling er betinget af de rette vindforhold, altså her kuling og storm fra øst og samtidig højvande. Højvande dannes normalt kun ved storm fra nordvest og vinde fra øst og sydøst vil give lavvande. For at alle forhold kan være tilstede i inderfjorden må der være tale om et hurtigt vindskifte fra nord over til østlig retning.

Ved normal vandstand vil stormsituationerne normalt kun tilføje materiale til ydersiden af de eksisterende strandvolde.

Det mest detaljerede billede af områdets morfologi og vegetation får man ved at bruge farve-infrarød film fra lavtgående fly. Herved kan man opnå meget stor opløselighed. Filmens særlige egenskaber gør at der sker en stor differentiering i vegetationen. Tør vegetation, som repræsenterer strandoverdrevet eller epilittoralzonen bliver lys mens frisk, frodig strandengsvegetation, geolittoralzonen, bliver kraftigt rød. Er vegetationsdækket ikke helt tæt hvorved man kan se jordbunden igennem så bliver den røde farve grumset. I disse områder er vegetationen trådt op i tuer af græssende kreaturer. Denne zone er den nyeste og dannelsen er begyndt mellem 1782 og 1860.

Figur 8: Farve-infrarød skrå-optagelse af østlige del af Okseholme, 31.8.1979. Dagen før havde der været højvande i fjorden hvorfor alle lavninger er vandfyldte (Forf. foto) .

Den repræsenterer den nedre geolittoralzone. Vegetation lavere end middelvandstand får et svagt gulligt skær i det kraftigt røde og tilhører hydrolittoralzonen (se kapitel 4.3: littoralzonerne).

Figur 9: Vestvendt sandstrand på vestsiden af Okseholme, set mod nord. Stranden markerer at der også kan forekomme bølger af en vis størrelse med vinde fra vest. April 1980, (Forf. foto).

Konklusion

Vores uopdyrkede, kystnære områder regnes for at være nogle af de mest naturlige naturområder der findes i Danmark. Umiddelbart virker Okseholmeområdet som et naturområde dannet og udviklet uden menneskelig påvirkning. Ser man på historien så viser det sig, at der er en ikke ubetydelig landvinning, som er medvirkende til at området har den form og det udseende det har idag.

Dette eksempel på et kystområdes dynamik viser, at selv meget beskyttede kystområder kan have en betydelig udvikling. Udviklingen er styret af dels de generelle kystudviklende processer og dels er styret af menneskelig påvirkning. Denne menneskelige påvirkning er drevet af behovet for græsningsarealer til kreaturer, heraf navnet. Her har de lokale bønder haft deres kvæg gående på græs om sommeren. Idag er området stort set uden produktionsværdi. Til gengæld er det fredet og er blandt andet på grund af sin store variation i biotoper et værdifuldt naturområde hvor mange fugle holder til.

Ved hjælp af GIS og en række kort og flyfotos er man i stand til ret detaljeret at følge et kystlandskabs udvikling og konklusionen er at der er tale om et dynamisk landskab, som tidligere har haft stor betydning for det omkringliggende landbrug.

Litteratur

- Bondesen, 1982:** Bondesen, Erling: Havspejlssvingninger og strandlinier - en geologisk-arkæologisk oversigt med særlig henblik på Roskilde Fjord. Historisk Årbog for Roskilde Amt, 1982.
- Bondesen, 1998:** Bondesen, Erling: Strandlinien i Roskilde. Fra By og Amt. Historisk Årbog for Roskilde Amt. s. 122-130, Viborg, 1998.
- Bondesen et al, 1991:** Erling Bondesen, Thomas T. Andersen, Jørgen Christiansen og Henrik Suadicani: Roskilde Fjord. Geologiske undersøgelser omkring Eskilsø og Frederikssund, 1991. Inst. f. Miljø, Teknologi og Samfund, RUC, oktober 1991.
- Bondesen et al, 1992:** Erling Bondesen, Thomas T. Andersen, Jørgen Christiansen og Henrik Suadicani: Roskilde Fjord. Geologiske undersøgelser ved Kølholm, Frederikssund og i Jægerspris Bredning, 1992. Inst. f. Miljø, Teknologi og Samfund, RUC, oktober 1992.
- Christensen, 1982:** Charlie Christensen: Havniveauændringer 5500-2500 f.kr. i Vedbæk-området, Nordsjælland. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1981, s. 91-107, Kbh. 1982.
- Christensen, 1993:** Charlie Christensen: Land og Hav. i: Hvass, S. og Storgaard, B: (red.): Da klinger i muld... 25 års arkæologi i Danmark. Aarhus 1993.
- Christensen, 1997:** Charlie Christensen: Den store havstigning i Storebælt. i: Lisbeth Pedersen, Anders Fischer og Bent Aaby (red.): Storebælt i 10.000 år. Mennesket, Havet og Skoven. Kbh. 1997.
- Christensen, 1998:** Charlie Christensen: Miljøet omkring Spodsbjerg bopladsen. i: Hugo H. Sørensen (red.): Spodsbjerg - en yngre stenalders boplads på Langeland. 1998.
- Jacobsen, 1981:** Jacobsen, E.M.: Littorinatransgressioner i Trundholm Mose, NV-Sjælland, en foreløbig undersøgelse. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1981, 109-117.
- Jacobsen, 1982:** Jacobsen, E.M.: Littorinatransgressioner i Trundholm Mose, NV-Sjælland, supplerende undersøgelser. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1982, 59-65.
- Larsen og Jeppesen, 1998:** Mikkel Landsvig Larsen og Jon Willaing Jeppesen: Havis som kystmorfologisk agent. Et casestudie fra Roskilde Fjord. Specialrapport fra Geografisk Institut, maj 1998.

4.4 Kulturlandskabet

Som anden bestemmende faktor for udviklingen af kystlandskabet er menneskets udnyttelse af de ressourcer som er til rådighed under den givne teknologi og den givne indsigt i ressourcernes udnyttelse. Dette forhold har siden den nuværende landsbystrukturs grundlæggelse omkring 1000-1300 e.Kr. udviklet en speciel kystkultur, som giver sig udtryk i kystbygden som en speciel livsform, som adskiller sig fra de andre former som er slettebygden, skovbygden og hedebygden. Denne inddeling holder sig til op i 1800-tallet med den industrielle udvikling og den tilhørende udvikling i infrastrukturen. (Møller, 1997).

Kystlandskabet adskiller sig både positivt og negativt fra det resterende landskab ved at tilbyde ekstra muligheder og ved at begrænse mulighederne.

De ekstra muligheder betinges af nærheden til en række ekstra ressourcer og muligheder skabt af havet.

Det er først og fremmest fiskeriet, der giver mulighed for udnyttelse af en ekstra føde-ressource. Fiskeriet var tidligere oftest et sæsonfiskeri efter de fiskearter, der trak ind under kysten på bestemte tidspunkter og som så kunne fanges med redskaber enten som not, som sejlede ud fra kysten for derefter igen at blive trukket ind på kysten eller som line- eller krogfiskeri på lidt større dybde.

Udover at udnytte bådene til fiskeri har det været muligt at bruge dem til handel og transport.

Begrænsningerne i kystlandskabet ligger i det specielle landskab der kan være ved kysterne. Hævet havbund har krævet sin egen specielle udnyttelse, en udnyttelse som specielt ses i marskegne, men som også ses på strandenge. Sandede områder har været svære at udnytte og klitter og strandvoldssletter har været så tørre, at man har skullet være varsomme med græsning og høslæt for ikke at overudnytte ressourcen med sandflugt som følge.

Denne tilknytning og tilpasning til de forskellige forhold der hersker langs kysterne gør, at man kan tale om et specielt samfund, som adskiller sig fra de samfund der alene udvikler sig ved udnyttelse af de agrare ressourcer.

Kulturhistorikere opdeler de traditionelle udnyttelsesformer i fire grundformer:

- Agerbygderne på lerjorden og morænesletterne
- Skovbygderne på de kuperede terræn på blandet jordbund
- Hedebygderne på hedesletter og bakkeøer og de sandede jorder og
- Kystbygderne langs kysterne på hvad bund der måtte være

(Møller, 1997)

Denne forskel gør at de indre farvandes kystbygder tit er tætbebyggede op gennem tiden med købstæder, store landsbyer og mange hovedgårde, mens den jyske vestkyst med klitterne har været meget tyndt befolket og spredt bebygget.

Kystbygderne har været præget af smågårde og mange fiskerhuse og på de steder hvor fiskeriet har været særligt godt eller hvor forholdene har muliggjort mere permanent fiskeri er sæsonbestemte fiskelejer blevet til permanente fiskerlejer og på steder hvor transport mellem landsdele eller over fjorde var været mulig er der opstået småsamfund omkring overfartssteder, færgelejer og udskibningssteder (Møller, 1997).

Magtstrukturen i landet er tit knyttet til kysten. Det har herfra været muligt at kontrollere og overvåge fremmede magters bevægelser og det har været muligt at kontrollere handel og dermed sikre skatteindtægter. Magtens bygninger er siden vikingetid borge og fæstningsværker.

I lø af denne magt er der i middelalderen tit udviklet byer, som har haft handel og transport som sin funktion. Disse byer bliver til købstæder med særlige privilegier til handel. De allerfleste købstæder er kystbyer, som har handlet med baglandet og vært lokalt centrum for skibstransport af varer til og fra markedet. Faktisk er de få købstæder der nedlægges gennem middelalderen alle indlandsbyer, som mister sin handel til fordel for en kystby. Eksempler på dette er Slangstrup, som erstattes af Frederikssund (Sundby), Ry i Jylland og Herrested på Fyn. Modsat er det i Nordjylland, hvor den eneste købstad fra før 1350 er Hjørring, som ligger i et område med Nordjyllands bedste landbrugsjord. Først efter 1350 kommer tre købstæder til, nemlig Skagen, Sæby og Thisted, som alle har fisk som en vigtigste handelsvare (Møller, 1997).

Figur 4.4.1: Købstæderne i Middelalderen. Hovedparten af købstæderne er lokaliseret indenfor en afstand til kysten på mindre end 10 km, mens de indre dele af landet (markeret med raster) er stort set uden bymæssig bebyggelse (Bill, 1999).

Landvinding har givet en speciel form for menneskeskabte landskaber. Lavvandede områder eller områder der kun har været vinteroversvømmede har det været tillokkende at inddæmme først med såkaldte vinterdiger og siden har man fortaget jordforbedringer med grøfter og eventuelt også med mergling for at fremme høslet og eventuelt også for at kunne inddrage det til egentlig afgrødeproduktion. I marsken er en speciel landvinding mulig på grund af den store sedimenttransport ind mod land. Her har man siden middelalderen afvandet og inddiget. (Møller, 1997).

Med industrialismen er det i kystbygderne at de største ændringer efterhånden finder sted. Små fiskerlejer udvikler sig til store fiskeribyer og nye havne anlægges på steder hvor der tidligere næsten var øde. De store jyske havne er alle anlagt i tidligere tyndtbefolkede områder. Fritidssamfundet spirer frem med først overklassens og siden middelklassens behov og mulighed for ferie og før tyndtbefolkede områder bliver gradvist

overtaget af sommerhuse og med ferie til alle i 1938 overtages mange kystegne af fritidskulturen. Herved er mange af kystlandskabets funktioner ændret og kulturlandskabet udhulet eller forsvundet (Møller, 1997).

Et sidste karaktertræk, som især knytter sig til syddanske kystområder er kystskovene. Porsmose (bl.a. i (Møller, 1997)) og andre mener med ham at kystskovene er et resultat af at kysterne i vikingetid og op gennem middelalderen jævnligt blev angrebet af fjender (venderne) og at det var nemmere at forsvare et område, hvis fjenden først skulle vove sig gennem en skovstrækning og derved mistede overblikket over egen retrætevej. En række af vore nuværende kystskove er gamle skovområder og forklaringen kan da være sandsynlig. Mere sandsynligt er det dog, at der er tale om et marginalfænomen idet kyststrækningerne altid har ligget langt fra landsbyerne, der som regel ligger et par kilometer inde i land. De ligger her fordi de her ligger centralt i det område (sognet), som afgrænser den vigtigste ressource som udnyttes, nemlig den agrare. Kysten er altid sekundær i forhold til den agrare ressource. Der har derfor været relativt længere til kysten end andre steder i landsbyens område og skovene er fældet senest her.

4.4.1 Afgrænsningen af kystbygden

Der er altså en lang række indikatorer for et specielt kystlandskab, som knytter sig til kystbygden som det er beskrevet i (Møller, 1997). Det er derfor oplagt at spørge hvordan disse kystbygder afgrænser sig fra andre bygder. I "Kulturhistorisk inddeling af landskabet" (Møller, 1997) er der foretaget en afgrænsning på baggrund af de gamle kilder, her især de gamle matrikler fra 1688 og fra 1800-tallet (se figur 4.4.2). Imidlertid er disse matrikler fokuseret på de agrare forhold og ikke på de specielle forhold der gør sig gældende i kystbygden. Forfatterne til kortlægningsarbejdet vælger derfor den nødløsning at afgrænse kystbygderne ved at sige, at det udelukkende er de bygder, der har direkte adgang til havet og de afgrænser derfor ved yderste ejerlav. Man må beklage, at der ikke er kilder, der kan komme dette nærmere for det må formodes, at der er områder, hvor agrarlandet er gået helt ud til kysten enten ved morænelandets klintkyster, eller langs beskyttede fjorde og vige hvor der intet marint forland eksisterer og hvor den knappe landbrugsressource, der skulle være forudsætningen for fiskeri og anden kystudnyttelse derfor ikke har eksisteret. Derimod kan man næppe tænke sig den omvendte situation hvor kystressourcerne er blevet udnyttet mere end et ejerlav ind i land. Der er næppe ejerlav med rene klitter eller anden form for marint forland. Der vil formentlig altid være et agrart bagland med i det yderste ejerlav. Opdelingen i ejerlav og sogne har formentlig altid været knyttet til landbrugsproduktionen.

Landbrugets kystlandskab

Når man nu kan afgrænse kystbygder fra andre landskaber, så skulle man også tro, at der kunne beskrives en særlig måde at drive landbrug på i kystbygderne. Det ser imidlertid ikke ud til at være tilfældet. Det almindelige agerbrug drives på samme måde som inde i landet og tilsyneladende vælges de samme afgrøder. Frugtavlen er et eksempel på specialafgrøder, som dyrkes kystnært. Blomstringen er følsom overfor sen nattefrost og derfor findes de fleste frugtplanter nær kysten. Skelskør området er et eksempel på dette. Et andet eksempel er Stevns, som stadig har store områder med kirsebær. I dag laves Sherry Herring i Dalby på Stevns hvortil Danisco flyttede hele sin likørproduktion i 1990'erne, bl.a. fra Roskilde!

Figur 4.4.2: Kystbygderne. Med gråt er afgrænset de yderste ejerlav med direkte kontakt til kysten. Kortet afspejler ikke ejerlav der udnytter kystens ressourcer, men afspejler udelukkende de ejerlav, der bedst har mulighed for at udnytte ressourcerne (Møller, 1987).

Det specielle ved kystlandbruget er tilgangen til jordbundstyper, som appellerer til mere extensive udnyttelsesformer, såsom græsning og høslet.

Strandenge og strandoverdrev har med visse begrænsninger kunnet udnyttes til græsning og høslet.

På strandengene har der hele året været muligheder for oversvømmelser med tilhørende risiko for kreaturerne. Tidspunktet for ibrugtagen i foråret har været begrænset af hvor hyppigt området har været oversvømmet og hvor lang tid siden det sidst er blevet oversvømmet. Som med alle andre enge må jordbunden ikke være for våd, da kreaturerne let kan sidde fast i den bløde forårsjord. Endelig har saltindholdet i og på planterne også været en begrænsning. Et godt regnskyl vil løse de fleste problemer. Til gengæld er strandengene frodige på grund af den årlige tilførsel af opskyl i form af tang og vandplanter m.m.

Strandengene er ofte opbygget af en mosaik af mere eller mindre fugtige områder og en regulering af vandforholdene i jorden har været ønskelig. Derfor ser man ofte at strandengene er gennemfurede af grøfter og render. Endelig kan man også se at arealer pløjes eller harves op for at planere og muliggøre en såning af græsafgrøder. Gødning af strandenge er almindelig og det frem-

mer væksen og plantesamfundene på engene udvikler sig imod mere græsrigge enge, hvilket fremmer græsningskvaliteten.

Strandoverdrev er tørrere og derfor nemmere at bruge. De har derimod en meget mere beskeden vegetation som ikke i nær samme grad har egnet sig til græsning.

Det samme må siges om klitter og hedeområder. De ligger ofte på sandjorder enten flyvesand eller på strandvolde og produktiviteten er begrænset af manglen på vand i vækstperioden.

4.4.2 Landvinding

Kunstig landvinding inddeles efter om der er tale om indlands- eller kystlokaliteter.

For indlandet taler man om vandløbsregulering, afvanding og udtørring.

For kystlokaliteters vedkommende taler man om marskdannelse, inddigning og inddæmning. Ved marskdannelse forstås den proces hvor man ved hjælp af slikgårde og grøbling fanger marsksedimenterne (slik) og omdanner det til kulturjord. I dag er der opført 70 km diger som inddiger 31.000 ha marskjord.

Begrebet inddæmning adskiller sig fra inddigning ved at

- de inddæmmede arealer som regel ligger lavere end havets overflade. Ved inddæmning afskæres altså et lavvandet kystområde ved anlæg af en dæmning. Ved inddigning graves grøfter og der drænes.
- dæmningerne er stadig virkende modsat diger som kun virker ved højvande. Digerne kan enten være sommerdiger, der sikrer at vandet holdes ude om sommeren mens vinterdiger er konstrueret til at holde vandet ude hele året.
- vandet fra de inddæmmede arealer må nødvendigvis pumpes væk, mens afvandingen fra de inddigede arealer KAN ske ved lavvands sluser. (Stenak, 2000).

Der har formentlig altid været lavet forskellige afvandings- og indvindingsarbejder langs kysterne ligesom det også har fundet sted indlands.

Man har grøblet tilgroningsfladstrande og udrettet eksisterende afstrømningsrender og naturlige lavninger. Naturlige afsnøringer i form af for eksempel strandsøer er blevet forstærket med et sommerdige hvorved man har nedsat risikoen for oversvømmelser i græsningssæsonen.

Der kendes til afvandingsprojekter fra 1600 tallet, men det store landvindingsarbejde starter umiddelbart efter udskiftningen, hvor driftige godsejere og de nye selvejerbønder kunne se en fordel i at intensivere arealudnyttelsen (Skrubbeltrang, 1966).

Især Lolland og Falster har haft store strandengsområder, „saltninger“ langs de lavvandede fjorde. På disse øer har opdyrkningen længe været intensiv og man kaster sig med større interesse over strandengene her end så mange andre steder. Omkring 1844 anlægges mange diger og god ager- og engjord indvindes. De store marskegne omkring de vestjyske fjord i Ringkøbing Amt bliver også afvandet på denne tid ved grøftning og inddigninger. (Skrubbeltrang, 1966).

Med den teknologiske udvikling bliver det muligt at gennemføre de store inddæmningsprojekter, som er karakteristiske for tiden.

Lammefjorden påbegyndes afvandet i 1873 (afsluttet 1941), Vejlerne i Limfjorden afvandes i 1868 og mange steder hvor det overhovedet er muligt bliver der inddæmmede og inddiget, anlagt ringkanaler og pumpestationer. Til at

gennemføre disse store projekter dannes der enten private konsortier, eller de lokale lodsejere organiserer sig i digelag eller pumpelag. I 1919 kædes husmandsudstykningsprojekterne sammen med afvandingsprojekter og husmænd får jord på nyindvundne områder og fra 1940 sker mange afvandinger som arbejdsløshedsprojekter.

Brandt (1991) opgør i en registrering flere typer inddæmninger for hele landet:

Klasse 21. Inddæmninger der ikke er pumpede, men hvor vandudskiftningen er forhindret.

Der er registreret ialt 49 hvoraf de 12 ligger i Fyns Amt og 10 ligger i Viborg Amt.

kl. 22: Pumpede, delvist inddæmninger med åbne sidekanaler, der dræner oplandet.

Der er registreret ialt 43, hvoraf de 15 ligger i Fyns Amt.

kl. 23: Pumpede, delvist inddæmninger uden sidekanaler

Der er registreret ialt 99 områder, hvoraf de fleste (39) ligger i Storstrøms Amt.

kl. 24: Inddæmmede arealer der er opfyldt. (Tvivlsom gruppe, der ofte falder sammen med havneanlæg, industri m.m.). Der er registreret ialt 44 lokaliteter hvoraf de fleste (17) ligger i Københavns Amt.

kl. 25: sommerdiger anlagt på allerede sommertørre arealer.

Der er registreret ialt 156 anlæg og de fleste (48) ligger i Fyns Amt, mens Storstrøms Amt kun kommer ind på en andenplads med 28. Forklaringen er nok at der er tale om antal og ikke en længderegistrering. Mange anlæg på Lolland er lange sammenhængende diger.

kl. 26: vinterdiger er større diger anlagt til at kunne klare en stormflod, især i Vadehavet og Lollands sydkyst. Der er en glidende overgang mellem kl. 25 og kl. 26. Der er registreret ialt 58 anlæg, hvoraf de 31 fordeler sig ligeligt mellem tre amter: Sønderjyllands Amt (11), Fyns Amt (10) og Storstrøms Amt (10).

Forskellene er så store mellem de enkelte amter, at man er istand til at udpege inddæmmede og inddigede amter, som klart udskiller sig fra resten:

Fyns Amt er først med 111 anlæg, Storstrøms Amt er lige bagefter med 93 anlæg. De to amter dominerer totalt regnskabet og det lader sig selvfølgelig forklare ud fra geomorfologiske overvejelser, idet begge amter ligger i indsynkningsområdet og har derfor haft mange lavvandede fjorde, nor og vige, som har været oplagte som landvindingsobjekter.

Ringkøbing Amt (41) og Viborg Amt (39) kommer ind som en mellem gruppe og det er klart Limfjorden der står for de fleste anlæg.

Ejendommeligt er det, at Roskilde og Frederiksborg amter kommer så lavt ind i klasse 23. Der findes langt flere småanlæg end de hhv. 0 og 2, som er nævnt i opgørelsen, også anlæg, der er større end 1 ha som er registreringens mindstegrænse.

For klasse 25 er der ligeledes tale om en underrepræsentation. Forklaringen er formentlig, at der er tale om registreringer, der udelukkende hviler på kortstudier, som ikke altid tydeligt angiver små anlæg på grund af det militært-kartografiske formål.

For arealopgivelserne gælder, at der er store mangler og der er tale om minimumsarealer, men resultaterne er interessante og vel også overraskende. For klasserne 21-23 er der indvundet ialt mindst 83.000 ha. Dertil kommer 7200 ha inddiget (jvf kl. 26) på Lolland og 25.200 ha i Vadehavet. Hertil kommer de ofte store arealer som er påvirket af anlægget. Der er her blandt andet

tale om tidligere strandenge.

Ialt er der indvundet og tørlagt 33.000 ha marsk og der er 49.000 ha regulerede åbne fjorde/nor. Medregnes de arealer der er regulerede af diger kommer Brandt frem til et tal på 162.000 ha. Dette tal bekræfter Stenak (2000) i sin opgørelse. Brandts konklusion siger, at 15% af det oprindelige vandareal lavere end -2m er reguleret. Mere overraskende er det, at det samlede danske strandengsareal idag er opgjort til 42.000 ha, hvoraf de 10.000 ha ligger i forbindelse med Limfjorden.

Registreringen fortsætter med overraskende tal når Brandt når frem til opgørelsen af hvor meget kystlinie der er påvirket.

Af den samlede kystlinie på 7300 km (opgjort efter 1:20.000-kort) er de 6% svarende til 438km diger. Stenak uddyber tallet til 70km diger i Vadehavet og 320km sommer- og vinterdiger. Resten, 48 km må så være dæmninger.

Mere dramatisk bliver det, når Brandt opgør længden af den forsvundne kystlinie. Følges 0m koten i de regulerede områder, når Brandt frem til at der er forsvundet 14% eller 1168 km kystlinie.

De er altså tale om et potentielt stort areal, som vil kunne retableres til gavn for kystnaturen og for havmiljøet (ved øget N-omsætning). En god del af områderne er dog inddraget til formål, der gør, at de ikke ud videre kan tilbageføres til den oprindelige naturtype, idet der ligger gårde, huse eller tekniske installationer (rør og kabler) på områderne. Endelig er mange diger jo opført for at forhindre stormflodskatastrofer og oversvømmelser og disse områder vil det bliver ekstremt omkostningsfyldt at tilbageføre. Tilbage bliver især de mindre områder og måske arealer som Vejlerne i Limfjorden. Naturværdien af disse arealer er altså ikke så stor, som man umiddelbart skulle mene, men som kulturlandskab har de stor betydning, idet de afspejler en tidligere holdning til udnyttelse af natur, en holdning som forfladiget er blevet udtrykt med ordene „hvad udad tabes, skal indad vindes“.

Stenak citerer forordning om vandaflledning fra 1790, der peger på at manglende aflledning er den næstvigtigste forhindring for jordbrugets forbedring. I modsætning til Brandt peger Stenak på de kulturlandskabsværdier der ligger i disse indvundne arealer og peger på at en bæredygtig forvaltning af disse arealer bør sikre indholdet af historiske elementer, strukturer og helheder. Han peger på indholdet af grøfter, sidekanaler og ringkanaler og på sluser, møller, vindmotorer og moderne pumpestationer som vigtige elementer, der alle peger mod den investering i arbejde og økonomi der er foretaget for at kunne udnytte disse arealer til mere intensiv landbrugsproduktion. (Stenak, 2000).

4.4.3 Bebyggelsen

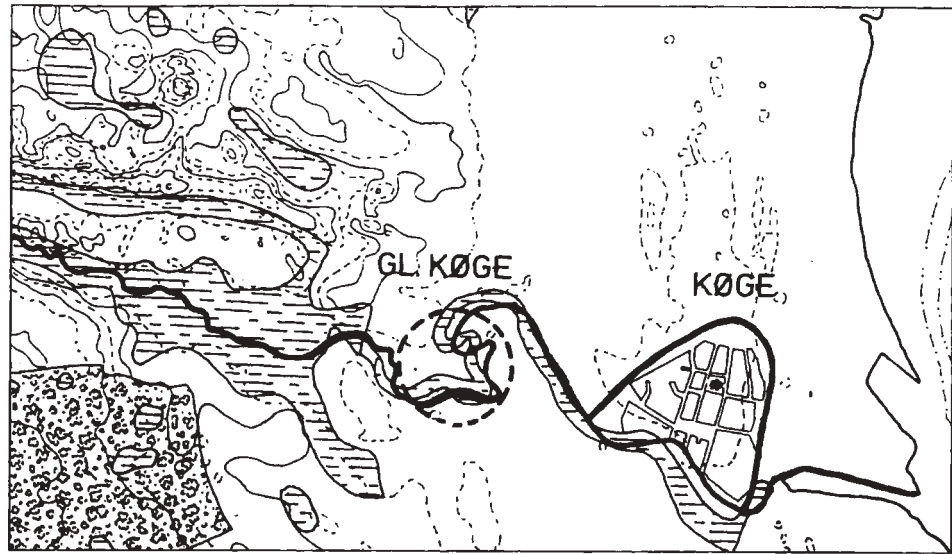
Bebyggelse har en særlig udvikling idet det ikke tidligere har været almindeligt at bosætte sig ved kysterne. Jernaldernes landsbyer (som er de første rimeligt standfaste) ligger for det meste nogle kilometer inde i landet for at beskytte sig mod det barske kystklima, men måske også for at beskytte sig mod invaderende/plyndrende folkeslag (På Sjælland/Fyn siges venderne at være truslen).

Landsbyen er bo- og dyrkningsfællesskabets by og har sine rødder tilbage til jernalder og vikingetid. Opdelingen i sogne har formentlig også sine rødder så langt tilbage.

I løbet af middelalderen sker der en specialisering af byerne og deres funktion ligesom der efterhånden kommer nye typer byer til.

Ved kysten er det kombinationen af handel og skibstrafik der skaber de vigtigste byer, købstæderne. Her er al handel og magten koncentreret. Bill (1999) siger, at der er en direkte kobling mellem søfart og urbanisering. De fleste byer er beliggende direkte ved kysten, i bunden af fjorde og bugter og sjældnere ved sejlbare åer og deres udløb.

Køge by er et eksempel på en sådan by anlagt efter 1231 som en havneby til selve Køge landsbyen som lå længere inde i landet. I Køge å's munding har der været gode landingspladser for søfarten mellem København og Østersøens handelsbyer (Rasmussen, 1999).

Figur 4.4.3: Lokaliseringen af Køge havneby yderst i Køge å. (Rasmussen, 1999)

Hvor fiskeriet kan drives hele året bliver der mulighed for at etablere fiskerlejer. Skipperbyer er et eksempel på byer med et dominerende erhverv, her småskibsfart.

Endelig er der mindre steder med mere specielle funktioner som ladeplads og færgeri, som også kan give anledning til bydannelse.

Købstæderne

Søkøbstæderne udgør hovedparten af middelalderens købstæder.

„Hafn“ er det olddanske ord for en naturhavn, altså det sted, hvor det har været godt at ankre op.

Herfra udvikler sig en handelsplads, som får regional betydning. Senere får købstæderne særlige privilegier til at drive handel og det fastlægger deres funktion som det sted hvor al handel skal ske.

En lang række andre forhold kan være lokaliserende for købstæderne. Ofte har der ligget en borg, som har kunnet give tryghed for købmændene og hvorfra skatterne har kunnet opkræves.

4.4.4 Fiskeriet

Et fiskerleje er en helårsbebyggelse anlagt ved kysten med henblik på at drive fiskeri i det nærliggende havområde (Mortensøn, 1997).

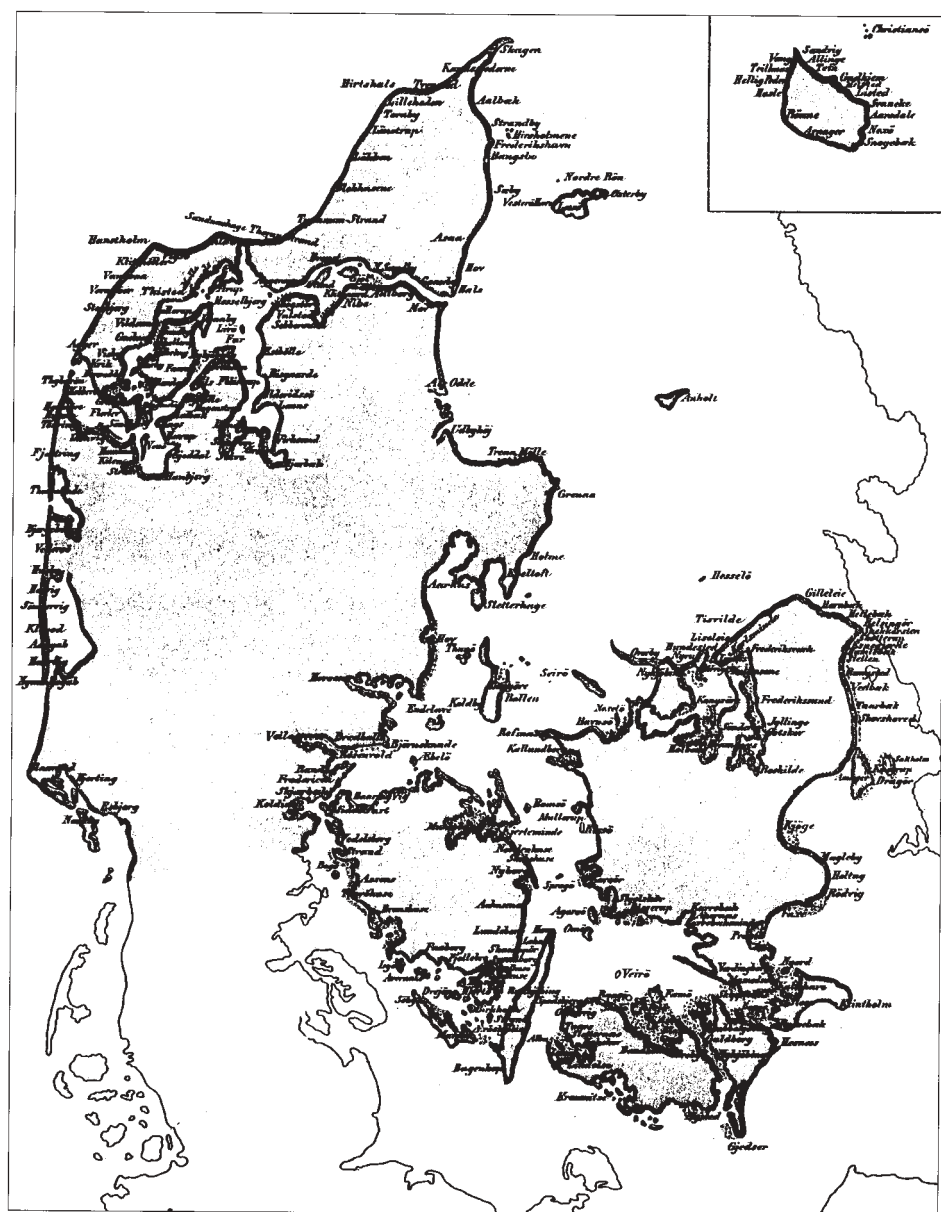
Udgangspunktet er altså de gode fiskemuligheder. Tidligere har man ment, at kystbygdens bønder har drevet fiskeri som supplement til landbruget. Dette fiskeri har fundet sted fra fiskelejer, som til forskel fra fiskerlejer kun er midlertidigt beboede pladser hvorfra man har drevet sæsonfiskeri efter fiskearter, der trækker forbi kysten. Har fiskeriet været varieret og rigeligt nok har der også været mennesker der var interesserede i at blive boende hele året. Denne udvikling finder sted før 1500.

Der har været andre lokaliserende faktorer såsom gode steder at bygge huse, fersk vand, brændsel og en god landingsplads for bådene så de let har kunnet trækkes på land. Endelig har der skullet være et lokalt marked for salg af fisk.

I fiskerlejerne har fiskeriet været suppleret med lidt smålandbrug, man har dyrket lidt jord og haft et par kreaturer gående på græs på nærvedliggende overdrev eller enge.

De fleste fiskerlejer ligger ud til Vesterhavet og til Kattegat, mens antallet falder i de mere lukkede farvande. Her er der ikke hav nok til helårsfiskeri. I Sund og Bælt har man klaret sig på fisk der trækker forbi, især sild og i fjorde har man ikke haft rene fiskerlejer, men levet i kombination mellem fiskeri i sæsoner og landbrug. Eventuelt har fiskerne fungeret som landarbejdere for landsbyens storbønder. Jyllinge midt i Roskilde Fjord er et sådant eksempel. Fiskernes landsby er mod vandet hvor de har deres huse og deres områder til redskaber og på landsiden ligger bøndergårdene med markerne i baglandet. Først meget sent har man specialiseret sig i fiskeri især efter ål til det københavnske marked.

I 1600-tallet er der cirka 20 fiskerlejer i Danmark. I opgørelser fra 1859-63 opregnes der ca 200 fiskerlejer udenfor Limfjorden og 30 år senere er tallet på ca 220. Fordelingen er som tidligere nævnt uens fordelt over landet. (Mortensen, 1997).

Figur 4.4.4: Fiskerlejer, Købstæder med fiskeri og kystpladser omkring 1890 (Mortensen, 1997, side 244).

På dette tidspunkt fra midten af 1800-tallet sker der en tilbagegang i fiskebestandene inde under kysten og det bevirker at man skal længere til havs på fiskegrundene for at fange fisk. Bådene bliver større og med udviklingen af bådmotorerne bliver bådene så tunge at de ikke længere kan trækkes på land. Havne bliver efterhånden anlagt, først som en mole der giver lidt læ og snart efter egentlige havneanlæg. Med anlæggelsen af jernbanerne omkring århundredeskiftet flyttes markedet for de fangede fisk fra det lokale marked i sognet og i den nærmeste købstad til et mere regional og for nogle produkters vedkommende til et internationalt marked.

Antallet af fiskerlejer holder sig nogenlunde konstant frem til 1950'erne hvor fiskerierhvervet udvikler sig mod færre, men større både. Fiskeriet centrerer omkring færre men større havne med industrier, handel og transport. Omkring 1980 opgøres de aktive fiskerlejer til omkring 75 (Mortensen, 1997). I opgørelserne over antallet af fiskerlejer kan man let overse de mindste lejer hvor der kun er en eller et par fiskere tilbage, som måske endda kun driver fiskeriet deltids eller som bierhverv.

Fiskerlejet er karakteriseret af en rodet byplan, hvor husene ligger i smalle gyder og "slipper", der går på kryds og tværs og afspejler de oprindelige transportveje. Husene er indrettet med plads til redskaber og sejl og årer m.m. til bådene. Ved havnen eller den oprindelige ophalingsplads er der skure med plads til kasser, hyttefade og redskaber og plads til at tørre redskaberne "stejleplads". Der kan også være et område hvor garn og ruser er blevet tjæret eller barket og der vil ofte være et stort tjærekar med fyringmulighed. Selve havnen med dens anlæg vil ofte have et ophalingssted og en bedding til reparation af både og der kan være et værft. Mere moderne steder kan der være industri-anlæg, fabrikker og ishus, brændstoflagre, smedie, motorværksted og provi-antering. Og endelig kan der være et udsalgssted for frisk fisk og der kan være en kro/knejpe, et sømandshjem og et missionshus.

Mange fiskerlejer er blevet registreret af Nationalmuseet i serien Historiske Huse (se f.eks. Beyer, 1989). Desværre er denne registrering koncentreret om selve husene og ikke det samlede miljø med alle de andre (byggnings-)elementer der hører til fiskerlejet.

Ole Mortensen (1997) foretager en opdeling i fire typer fiskerlejer:

- A: Små pladser med et par huse og fiskeri fra åben strand:
Rytsebæk på Møn, Tisvildeleje, Liseleje Revsøre v. Nyborg, Fjellerup Strand samt de nordjyske landingspladser
- B: Fiskerlejer som er gamle, men i dag mere eller mindre opgivet:
Albuen i Nakskov Fjord, Dyreborg, Brunshuse, Listed, Årsdale, Thorøhuse, Øresund nord f. Kbh. m.fl.
- C: Aktive, betydningsfulde fiskerlejer som har havn og de for fiskeriet kende tegnende anlæg:
Gilleleje, Bagenkop, Thorsminde, Thyborøn, Udbyhøj, Rødvig, Klintholm, Hesnæs, Søby.
- D: Havne anlagt efter ca. 1900 primært til fiskeri:
Hvide Sande (1934), Hirtshals (1919), Hanstholm (1960), Strandby (1895) m. fl.

Mange af disse fiskelejer er truet af turismen enten i form af sommerhus-byggeri, af de oprindelige huse i byen bliver opkøbt til sommerboliger, sejler-turismen som fylder havnen op eller havnen bliver ombygget til marina eller lystbådehavn med ishuse og havnekiosker og grillbarer og supermarkeder med døgnbetjening.

4.4.5 Ladepladser

Trods havneanlæg i de fleste købstæder var det ikke alle store skibe, der kunne manøvrere til kaj pga. besejlingsforhold eller manglende dybgang. Skibene lå så på reden og læssede over i pramme og både.

Dette kunne også ske andre steder langs kysten ved ladepladserne. De ligger udenfor egentlig bymæssig bebyggelse og er ofte bare en mole hvorfra der kunne losses og lastes. Der kunne ligge en lade eller et par arbejdsskure, men ikke nødvendigvis andet.

Mange ladepladser ligger i forbindelse med en større gård eller et anlæg med behov for afskibning af varer så som kalk, tegl, eller skærver eller der kunne være tale om landbrugsprodukter så som korn eller kreaturer eller skovbrugsprodukter så som tømmer, brænde eller trækul.

Større byer inde i land kunne have en ladeplads ved nærmeste kyst. Det er tilfældet med

Maribo - Bandholm

Næstved - Karrebæksminde

Slagelse - Bisserup og Mullerup

Slangerup - Sundby (Frederikssund)

Hjørring - Løkken

Faxe Ladeplads er et eksempel på en ladeplads, som vokser sig stor fordi der både er en by, Faxe, en stor gård, Vemmetofte Kloster og et kalkværk at betjene.

Beliggenheden er ofte betinget af dels at besejlingsforholdene skal være i orden mht. dybde og strøm og dels at der kan være tale om en naturhavn med mulighed for læ.

I 1800-tallet blive ladeplads en betegnelse for et bysamfund som ikke var købstad og ikke stationsby men alligevel af en vis størrelse og større end flække. Mange industrier har egen ladeplads.

Kastrup på Amager som modtag Saltholmskalk

Tuborg Havn med øllerne

Hammerhavnen som udskibede granit først til Kielerkanalen og siden til mange andre byggerier

Frederiksværk med stålvalseværket som får stålskrot fra hele landet og som udskiber deres produkter som plader, tentorstål og bjælker (Mortensøn, 1997).

4.4.6 Skipperbyen

Skipperbyen er en specialiseret havneby som er udviklet specielt til søfart. Mange småskibe har sejlet stykgods rundt i de danske farvande og videre rundt til nabolandene. Købstæderne har været et naturligt udgangspunkt for denne sejlads, men flere mindre byer er udviklet næsten alene på denne specialisering.

Befolkningen har stort set haft med sejlads at gøre allesammen enten som skippere, som søfolk eller som skibstømrere. Sønderho på Fanø er et eksempel, Dragør, Troense, Falsled på Fyn, Stige, Nordby på Samsø, Egersund. Hele øer har levet af sejlads så som Fur, Nyord, Bogø, Fejø, Strynø og Læsø. En forudsætning for en god skipperhavn er gode vinterhavne, hvor flåden har kunnet ligge roligt vinteren over hvor sejladsen var indstillet.

I byerne ligger skipperhusene i kvarterer nær havnen. Der er ofte tale om byhuse i "tidens stil". Ellers vil byen have værksteder så som reberbaner, værfter og måske også lodseri.

Skipperbyerne dør stille og roligt ud med jernbanerne og med lastbilerne som gradvist overtog fragttransporten rundt i landet i slutningen af 1800-tallet og med lastbilerne efter 2. verdenskrig stilnede det helt af (Mortensøn, 1997).

4.4.7 Færgesteder

Længere rejser rundt i Danmark har altid været forbundet med færgefart i en eller anden form. Færger har transporteret folk og fæ over sunde og stræder og over fjorde og bugter. Hvor man har kunnet spare en dagsrejse eller mindre har der været en færge.

At drive færgeri har været kongeligt privilegeret, hvilket betyder, at det var et beskyttet erhverv hvorved ublu konkurrence forhindredes.

Færger har først været små joller eller pramme som er blevet roet eller staget over eller det har været små eller større både med sejl og årer.

Med dampmaskinen og motorfærgerne bredte færgelerne sig over landet. Første dampfærge over Storebælt kom i 1828 og snart efter motoriseredes de fleste færgeforbindelser og efterhånden som de kunne medtage jernbanevognene knyttedes landet tættere sammen.

De små færgesteder er ofte karakteriseret af vejen ned til færgeløjet hvor der er ramper og anlæg. Ofte er der en færgetro til overnatning. Senere kommer billetkontor, ventesale og endelig med bilismen kommer der opmarchbåse, kiosker, cafeterier, tankstationer og ramper og anlæg i betonelementer og rå stål. Der er sjældent gjort det mindste for at forskønne eller på anden måde gjort forsøg på at forbinde det funktionelle med det æstetiske.

4.4.8 Broer

Den største trussel mod færgelerne er broerne, som efterhånden breder sig over landet og endnu engang knytter landet tættere sammen.

Sidst med Storebæltsbroen, men de store broers tid blev indvarslet under den store arbejdsløshedsperiode i 1930'erne hvor Storestrømsbroen, Lillebæltsbroen og et utal af andre broer blev bygget på steder hvor der før var en færge.

4.4.9 Skibsværfter

Der skelnes mellem bådebyggeri og skibsbygning. Både er fartøjer under 5 tons og skibe er over 5 tons og derved registreret i skibsregistret.

De fleste skibsværfter ligger i forbindelse med byerne, men der er eksempler på at de også ligger alene på stranden.

Ældste eksempel er Fribrødre å på Falster hvor vikingerne byggede og reparerede deres både.

Senere findes disse skibsbygningspladser ofte i nærheden af råstoffet, nemlig egeskoven. Mange små værfter kan derfor findes langs sydkysten af Fyn og Sjælland og i Sønderjylland.

På Åbenrå-kanten og i Svendborgsund har der været mange værfter. Der har dog også været værfter hvor der ingen skov var, blandt andet på flere småøer som Fanø og Ærø.

I 1920'erne afløses de små træskibsværfter af stadigt større stålskibsværfter.

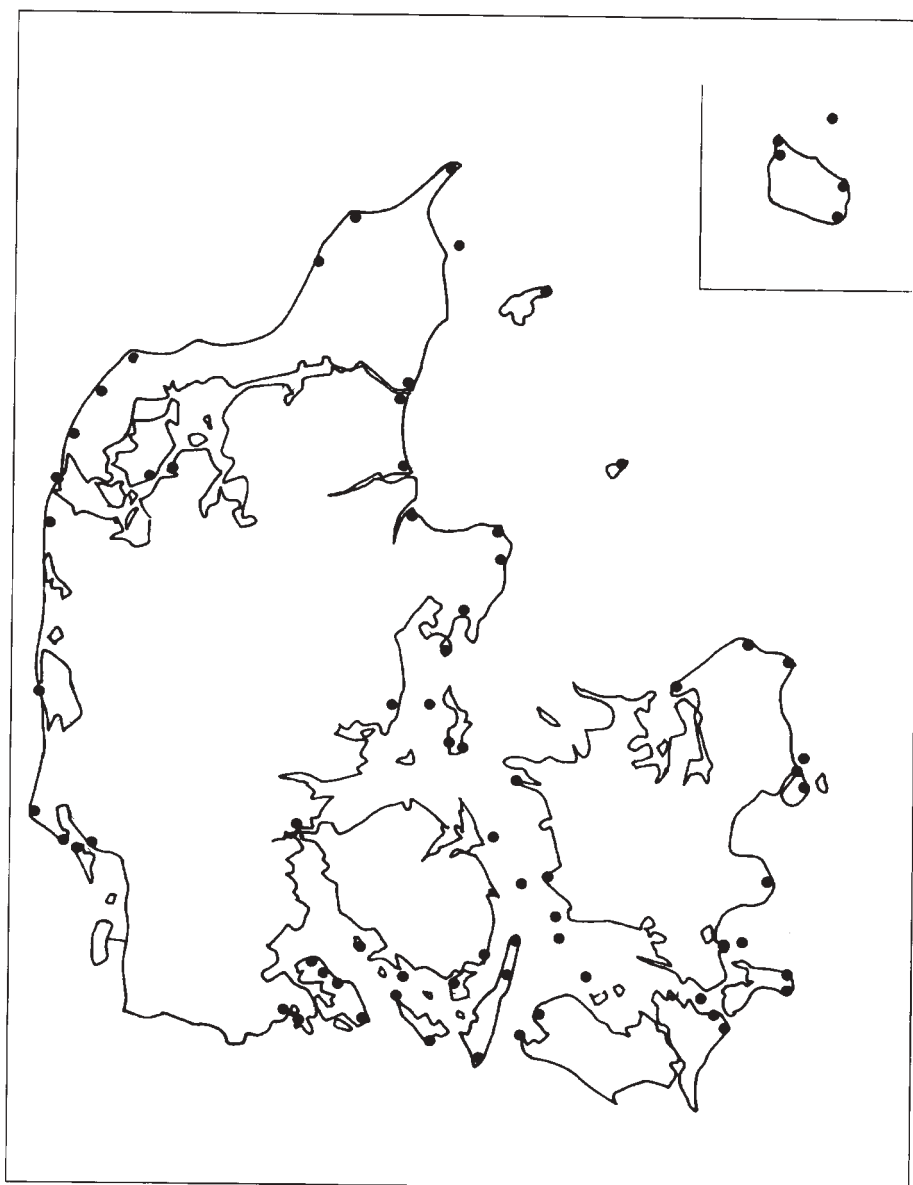
De behøver heller ikke at ligge direkte i byerne, men kan som Lindø-værftet ligge for sig selv og derved komme til at danne sin egen by og samfund.

De fleste gamle værfter er i dag forsvundet uden at efterlade sig spor. Broer, huse og bygninger er rådnet bort og beddingen er vel vokset til eller sandet til. Der er dog bevaret nogle. Blandt andet på Tåsinge med Jacobsens Plads, Thurø, Petersværft ved Vordingborg og Kalvø i Genner Bugt (Mortensøn, 1997).

4.4.10 Fyr

Fyrtårnene ligger på synlige steder langs kysten ofte øverst på en klint hvor kysten gør et fremspring.

De første fyr var bævner som blev antændt på bævnehøje og på fyrpladser ved kysten.

Figur 4.4.5: Fyrtårne i Danmark (Mortensen, 1997)

Bavnet var ligeledes et signalsystem som hurtigt kunne sende simple meddelelser frem gennem landskabet og varsle fjender eller andet.

På Frederiks d. II's tid bliver fyrbelysningen sat i system og de første fyr blev rejst på Skagen og Kullen. Det var vippefyr som var trækonstruktioner der kunne vippe en kurv med brændende kul op. Hvor mange af den slags konstruktioner der har været i landet er ikke kendt. Det egentlige fyrvæsen bliver første etableret i 1800-tallet med bygningen af fyrtårnene.

Fyrene var alene ved deres tilstedeværelse et sømærke som man kan navigere efter i klart dagslys. Om natten er der et kraftigt lys med reflektor øverst og der var desuden tågehorn og sirener.

Den seneste udvikling indenfor navigering med radiofyr og satellitnavigering har overflødiggjort mange fyr som efterhånden er blevet automatiseret eller nedlagt.

Nogle fyr er bare små trækonstruktioner ved indsejlingen til en havn eller et svært passabelt sted, andre er solide bygningsværker i granit og tegl. I 1927 fandtes 127 fyr af forskellig størrelse.

Der er bevaret en del ældre fyr.

- A: De første fyr var blussefyr med et kulfyr på toppen af et tårn. Skagen gamle fyr og fyret ved Halskov er begge fra før 1770
- B: Lampefyr brugte petroleumslamper og er bygget 1770-1840. I dag findes Anholt fyr, Knudshoved fyr, Bågø fyr, Nakkehoved fyr ved Gilleleje, Kronborg fyr, Stevns fyr, Gedser fyr og Christiansø fyr.
- C: De klassiske fyrtårne er bygget 1860 til 1920.
Kun enkelte fyr er bygget efter 1920, f.eks. Dueodde fyr og Skagen Nordre. (Mortensøn, 1997).

4.4.11 Militære anlæg

En god del af det militære kulturlandskab ligger i kystlandskabet.

Måske er det det element i kystens kulturlandskab, der bedst afspejler Danmarks historie. Vekslede perioder af krig og fred afspejler sig i kysten med nye anlæg af forskellige militære anlæg.

Allerede i forhistorisk tid og i vikingetid har der været behov for at beskytte sig mod fjenders angreb. Videre op gennem historien har den militære teknologi udviklet sig og mange forskellige typer anlæg bliver anlagt.

Christensen (1997) opremser en lang række funktioner for befæstningsanlæg:

- at fastholde erobret territorium
- at indeslutte/belejre en fjendtlig stilling, fæstning eller by
- tilflugt for større eller mindre troppstyrker eller dele af civilbefolkningen
- Varsling om fjendens bevægelser
- overvågning og beskyttelse af grænser
- overvågning og beskyttelse af land- og vandarealer samt infrastrukturanlæg
- beskyttelse af hovedkvarterer, lejre, baser, depoter og samt kommunikationsanlæg
- beskyttelse af oversvømmingsanlæg samt andre typer af spærringsanlæg
- beskyttelse af told og skatteopkrævning
- beskyttelse af ejendom

Byfæstninger

Mange af vore købstæder har egentlige fæstningsanlæg eller de er opstået i tilknytning til et fæstningsanlæg, som ofte var konge- eller bispeborge.

Af alder kan byfæstningerne stamme fra tidlig middelalder til omkring 1900, hvor fjendens kanoner bliver så kraftige, at bastioner ikke længere har mening. Det nyeste byanlæg er Vestvolden omkring København som er opført lige før århundredeskiftet og som er en del af Københavns Sø- og Landbefæstning, som er blevet udbygget i tre omgange, 1858-1866, 1886-1894 og 1909-1918.

Skanser

Skanserne er de militære anlæg som klarest knytter sig til kysten.

Til alle tider har man opført kystskanser med det formål at forhindre fjendelig landgang eller forhindre fjendelig passage af sund eller bælt eller indsejling til en fjord.

Der kan være tale om alt lige fra simple jordvolde som har kunnet give lidt beskyttelse for en kanon og en deling soldater og til store bastionære anlæg med alle til faget hørende finesser.

Om anlæggene fra før 1800 ved man ikke meget andet end at de har eksisteret og at de blandt andet har været brugt under Den store nordiske Krig 1709-1721.

Om deres placering kan man sige, at de ligger hvor man til alle tider vil lægge forsvarsanlæg og derfor har der sikkert i stor udstrækning været tale om genbrug. Under Englandskrigen 1800-1814 mistede vi størstedelen af flåden til englænderne (Albion perfide!) og flåden bestod derfor hovedsageligt af små og mindre kanonbåde og -joller. Kystskanser var derfor en naturlig løsning på kystforsvaret og der blev anlagt små og større anlæg overalt langs kysterne. Perioden 1848-1920 har efterladt sig en del større og mindre anlæg i landet og har dels haft det formål at sikre grænsen mod syd, og dels skullet sikre vigtige steder (indsejlinger til sunde og fjorde) og byer (Fredericia og København). Specielt til krigen i 1864 findes der en del små og mindre anlæg til at sikre retræten op gennem Jylland og til at forhindre fjendlig overgang fra Jylland til Fyn. Kun få af disse anlæg er beskrevet.

Tyskerne opfører i perioden 1864-1920 en række fæstningsanlæg i Sønderjylland, som skal sikre mod danske angreb.

Jo tættere mod nutid vi kommer jo flere anlæg er bevaret.

Tyskernes anlæg under 2. verdenskrig er mangfoldige. Bunkersanlæggene (som er den moderne udgave af skanserne) langs den jyske vestkyst, Atlantvolden, er omfattende og velkendte, men også en lang række mindre anlæg, punkt-forsvar, kan findes andre steder. Det drejer sig om bevogtnings- og overvågning-sanlæg, kommunikationsanlæg og depoter og øvelsesanlæg.

Skanserne ved Hundested og Rørvig (Skansehage) er et eksempel på skanser med en meget lang historie idet Hundestedskansen stammer fra Syvårskrigen i 1563-1570 og de skulle sammen med skanserne på den anden side beskytte indsejlingen til Isefjorden.

Skanserne udbygges 1678 under Skånske krig og igen i 1709-20 under Den store nordiske Krig.

Efter Englandskrigen bliver skanserne igen sat istand i 1809 og der udvides med skanser ved Sølager og Kulhuse. Bemanning og bevæbning er ved Hundested 94 mand, 12 kanoner, ved Sølager 33 mand, 6 kanoner, Kulhus 7 mand og 2 kanoner og ved Skansehage var der 46 mand og 9 svære kanoner.

Tabet af flåden kompenseres af kanonbåde, som roes og som kan gå ind på lavt vand. De har søgt tilflugt i fjordene under beskyttelse fra skanserne. Skanserne armeres igen under 1. verdenskrig og med opførelsen af fortet i Lynæs i 1917 bliver de gamle skanser overflødiggjort. Kanonerne på fortet kan alene beskyde hele indsejlingen (Aagesen, 1991).

Under 2. verdenskrig etablerer tyskerne en observationsstilling ved Spodsbjerg fyr og der er fortsat et observationspunkt ved fyret hvorfra skibe der sejler ind og ud af fjorden registreres.

Havets nedbrydning af skrænterne nord for Hundested har med tiden fjernet en del af disse forsvarsværker.

Tiden efter 2. verdenskrig og frem til idag

En ikke uvæsentlig del af det danske landskab og her især det danske kystlandskab er idag fortsat udlagt til militære formål.

Jensen (1994) har kortlagt kendte anlæg (den militære infrastruktur) og mange af dem ligger i kystlandskabet. Indretning og lokalisering af denne militære infrastruktur er betinget af militærgeografiske overvejelser.

Fra ca. 1950 og frem til ca 1990 var det den kolde krigs scenarier, der var det styrende element i nyindretningen og lokaliseringen. Danmark ligger som en prop i Østersøen og herfra kan man beherske indsejlingen til Østersøen. Desuden er Danmark flanke område for det centraleuropæiske område. Forsvaret af Danmark er dels bygget på et scenarie, hvor fjendtlige styrker landsættes østfra og dels på et scenarie hvor landstyrker trænger gennem Nordtyskland og op i Jylland gennem Slesvig-Holsten.

Landets opdeling i øer adskilt af bælter og fjorde er en hindring for at landets

forsvar kan arbejde effektivt sammen og det er derfor indrettet så dele af landet kan arbejde isoleret. Den civile infrastruktur med broer og færger mellem landsdelene er i en krigssituation ikke til stor hjælp da de er for udsatte mål og derfor for sårbare.

Umiddelbart skulle man tro, at forsvaret primært skulle være baseret på at modstå flyangreb og landgang østfra, men det er imidlertid ikke tilfældet. Som de to scenarier antyder er der også behov for store landstyrker som skal kunne sættes ind i Nordtyskland for derved at forsvare vor 67.7 km lange landgrænse. Samtidig skal der være landstyrker til at forsvare Fyn og Sjælland. Bornholm indtager en noget håbløs stilling i dette spil.

Den militære infrastruktur opdeler Jensen i en række funktioner, som her skal gennemgås i det omfang at de har relevans for kystområderne:

Overvågningsfunktionerne. I kystområderne er det kystradarstationerne med deres radartårne og installationer der er de vigtigste. For at kunne overvåge så store vandområder som muligt er disse stationer altid placeret højt på klinter og bakker nær kysten. Overvågningen af luftrummet foregår fra lokaliteter inde i landet ligeledes fra høje punkter i landskabet.

Overvågningen under vand foregår med hydrofoner som placeres ud på steder hvor trafikken samles i såkaldte choke-points. Det vil især være ved indsejlingen til sund og bælder.

Den elektroniske overvågning ligger også ved kysterne for at forhindre at uønsket støj skal forstyrre modtageforholdene. Installationerne ligger igen på de østvendte kyster.

Barrierefunktionerne

Minedepoter ligger umiddelbart i tilknytning til steder, hvor forventet landgang vil finde sted. Eksempelvis ligger der depoter i Køge Bugt og i Fakse Bugt.

Kystforterne ligger placeret på steder hvor flere forskellige hensyn passer sammen. Våbensystemernes rækkevidde og undergrundens muligheder for nedgravet beskyttelse spiller sammen med placeringen ved choke-points en rolle. For eksempel er Stevnsfortet placeret i skrivekridtet nede i Stevns undergrund. Imidlertid er tilknytningen til faste steder aftaget med udviklingen af mobile missilsystemer og Langelandsfortet er nedlagt for nogle få år siden.

Passageområdet

Især søtransporten er kystrelateret (sic!) og de største anlæg er Flådestationerne i Frederikshavn og Korsør. I forbindelse med disse anlæg findes der en række andre anlæg som understøtter funktionen såsom depoter, brændstoflagre, uddannelse, kommunikation m.v.

Civilhavne indgår i passagefunktionen som anlæg for overførsel af tropper og materiel. Både de store vestjyske havne og de mindre havne i resten af landet har betydning til deployering af forstærkningsstyrker og materiel fra både udlandet og mellem landsdelene. Der knytter sig ikke mange installationer udover måske en lagerhal eller måske et depot til denne funktion.

Mange broer er konstrueret til at kunne klare belastningen ved en større deployering ligesom de skal kunne bortsprænges ved fjendlig fremrykning.

Øvrige infrastrukturanlæg så som veje og jernbaner er vigtige i den militære sammenhæng, men har ingen speciel kystrelation.

Base- og opmarchområdet

I den udstrækning disse funktioner knytter sig til kystnære funktioner så som flådestationer og øvelsesområder er de kystrelevante.

Det er især depoter, som befinder sig i skovområder umiddelbart i tilknytning til disse andre funktioner.

Kommando- og kontrolfunktioner knytter sig til store installationer så som flådestationer og flyvestationer, men har ikke selvstændige installationer.

Kommunikationsområdet

Anlæg til denne funktion er generelt små og de lokaliserer sig ikke i kystområdet.

Reproduktionsanlæg

Reproduktionsanlæg er den sidste funktion, men har til gengæld en række anlæg i kystområderne i form af øvelsesarealer og skydebaner. De er ikke lokaliseret efter strategiske hensyn, men skal give et repræsentativt udsnit af de landskaber som det danske forsvar vil kunne møde. Desuden skal de ligge i nærheden af kaserner, der skal være adgang til transport og endelig har prisen ved anskaffelsen sikkert også spillet en rolle. Havområderne har speciel funktion i øvelsessammenhæng, idet det kan fungere som sikkerhedszone, overskydningsområde, som fareområde eller som målområde. Mange af arealerne er imidlertid gamle militærområder og mange er anskaffet før 1900. Jensen (1994) opregner ialt 38 landarealer som enten øvelsesarealer eller skydebaner. Heraf er de 14 placeret ved kysten. Øvelsesområderne udgør en stor del af det samlede militære areal og der er ialt 22.499ha udlagt til disse funktioner. Heraf er de 10.395 ha eller 46% kystlokaliteter og heraf udgør én lokalitet hovedparten, nemlig Oksbøl Skydeterræn med 6000ha.

Udover disse arealer er der et øvelsesområde der ligger til havs, nemlig torpedo-skydearealerne ved Kongsøre i Isefjorden.

Nok bærer disse anlæg præg af militær aktivitet, men mange af områderne har idag en naturtilstand, som de ikke ville have haft, hvis de ikke var blevet gjort til øvelsesområder. Naturen er ofte uopdyrket og plejet for blandt andet at sikre, at de ikke springer i skov og nogle fremstår idag ofte som sjældne kystlandskaber med åbne heder, overdrev og klitter. Havde der ikke været militær på områderne ville de mange af dem være blevet til sommerhusområder. Mest nærliggende er det i den forbindelse at tænke på Melbylejren, som stammer fra 1887 og hvor de 331ha klitter og strandoverdrev ligger klemmt inde mellem Tisvilde Hegn og de store sommerhusområder ved Liseleje (Mentz, 1987).

4.4.12 Ferie- og fritidslandskabets udvikling

Fritidslandskabet kan defineres så bredt som: Det landskab hvor mennesker tilbringer den tid, der ikke medgår til direkte produktion/lønarbejde (Strandgaard, 1997).

Historisk set har fritidslandskabet sit udspring fra kongemagten og adelen og har fortsat sin vandring ned gennem borgerskabet og bondestanden for i de sidste årtier at få sit endelige gennembrud i den brede (by-)befolkning (Porsmose, 1997).

Der går en lige linie fra 1700-tallets landsted over sommervillaen til nutidens sommerhuse.

Ønsket om at komme væk fra hverdagens pligter og stress og komme ud i naturen til friheden og til afslapning og sundhed.

Tiderne har ændret forholdet til naturen i form af et stadigt skiftende natursyn ligesom forholdet til fritid og sundhed har ændret sig gennem perioden og forestillingen om fritid og sundhed og gennem perioden sker disse ændringer under en gradvis demokratisering så stadig flere får frihed og efterhånden bliver frihed til fritid og ferie. Ferien bliver modsætningen til arbejde.

Det ligger dybt i den europæiske kultur at livet i byen er “unaturligt” og livet på landet er “naturligt”. Nan Dahlkild (Dahlkild, 1991) har arbejdet med fritidskulturen og peger på de romerske landskaber og renæssancens villaer er tidlige eksempler på denne trang til at flytte på landet.

I de følgende århundrede opførte aristokratiet slotte og landsteder beliggende i konstruerede landskaber, haver og parker med pavillioner, kineserier og primitive landhuse.

Med Rousseau og romantikken kommer parkerne til at ligne det uberørte landskab.

Landstedet eller lystgården - *maison de plaisance* - er huset skabt til sommerens fornøjelser og forlystelser for de få. (Jørgensen, 1979). Liselund på Møn, bygget 1792-95 er et eksempel på et landsted i romantisk stil. Denne engelske cottage bliver inspiration for senere tiders sommerhusarkitekter. Liselund er foruden det lille landsted en norsk hytte og et “hameau”. Hamaeu er et lille stråttækt bondehus som efter fransk tradition er bygget så kvinderne fra det bedste borgerskab kunne lege bondepige for en dag (Jørgensen, 1979).

Efter klassicismens stramme stil, som ikke vinder gehør i senere tiders sommervillaer og sommerhuse kommer en stilperiode hvor der arbejdes med en national stil inspireret af nordisk mytologi og bevidsthed. Arkitekten Bindesbøll bliver fra 1840'erne fremhævet som en foregangsmand i den stilperiode og Martin Nyrop følger efter fra 1880'erne. Nyrop med Københavns rådhus fra 1906 bliver også repræsentant for den italienske byggestil hvor inspirationen hentes fra italienske landsteder. Arkitekten Herholdt kommer til at bygge en række sommervillaer i denne stil.

Med industrialismen og storbyernes fremvækst kom der nye naturbevægelser som hænger sammen med overklassens muligheder for at holde ferie. Man tog på kurophold. Kurstederne lå i naturskønne omgivelser og nogle af disse lå ved kysten. Med kuropholdene kommer interessen for og bevidstheden om det helsebringende ved at opholde sig ved havet og de første sommerhuse følger hurtigt efter den første opdagelse af kysten som ferieområde.

Ferie bliver begrebet for den tidsafgrænsede periode som adskiller sig fra arbejdet - en livsform som stærkt adskiller sig fra aristokratiets, hvor den slags tidsmæssige afgrænsninger ikke fandtes.

Med kurstederne kommer det nordiske borgerskabs landliggekultur med sommervillaer langs kysterne. Sommervillaerne opføres i afstande fra byerne så det var muligt for familiernes overhoveder at nå ind til arbejdet på kontorer og på virksomheder uden de store rejsetider.

Denne udvikling sker for Københavns vedkommende nord for byen langs Øresunds kyst og mange af de små fiskerlejer langs Sundet er blevet bebygget med sommervillaer gennem det 19. århundrede.

Med radikale bevægelser i Tyskland og England kommer omkring århundredeskiftet ideer om et liv mere i pagt med eller i kontakt med naturen.

“Havebyen” er en af ideerne som vinder frem herhjemme straks efter århundredeskiftet med læger, pædagoger og arkitekter som fortalere for et landskab af småhuse med haver som ligger overalt mellem landskabets agre og enge og skovene.

Begrebet ferie er ikke gammelt og betegner omkring århundredeskiftet udelukkende: „... i vor Tid forstaaes ved Ferie oftest hviledagene i Skolen eller fra Embeds- og Kaldspligter“ (Slettebo, 1985).

Den almindelige arbejder får gennem dette århundrede gradvist mere fritid. I 1891 forbydes søndagsarbejde og i 1919 indføres 8 timers arbejdsdag og efterhånden får flere og flere mulighed for “weekend” (se senere). På dette tidspunkt har 20% af de organiserede arbejdere ferie og tallet stiger til 47% i 1934. Det gennemsnitlige antal feriedage er i den samme periode stigende fra 2,4 dage til 3,4 dage (Dahlkild, 1988).

Fritid er et tilsvarende begreb, som ligeledes knytter sig til industrialismens adskillelse af arbejde og fritid. „Først med Fabrikernes faste Arbejdsplan, Tidsinddeling, Portnerhuse og Fyraftensfløjter sættes der klare Skel mellem Arbejdstid og Fritid, hvad der er en forudsætning for, at Fritiden kan faa selvstændig Værdi“ (Dahlkild, 1987).

I 1938 vedtages ferieloven med to ugers betalt ferie for alle. Frem til dette tidspunkt har forskellige grupper efterhånden erhvervet sig disse rettigheder og med denne frihed kommer også trangen til at komme væk fra byen og dagligdagen.

Det “designede” friluftsliv skyder frem med “Bellevue” nord for København som det mest gennemførte (Dahlkild, 1987 og 1991). I den anden ende af det spektrum finder man “weekendbyer” og teltlejligheder som voksede spontant op indenfor cykleafstand fra de store byer. Ved København bliver det især langs Køge Bugt at denne udvikling finder sted og som på den måde bliver tilflugtssted for de københavnere som ikke havde råd til sommervilla langs Øresund eller til sommerhus langs Sjællands nordkyst.

Nan Dahlkild (1991) sammenfatter denne udvikling med at sige at der i mellemkrigsårene er skabt forudsætningerne for det moderne fritidsliv, produktionen af fritidsudstyr og skabelsen af fritidslandskabet.

I modsætning til det friluftsliv som kan finde sted i lande med fri natur i stor mængde og hvor man kan færdes på naturens præmisser så går udviklingen herhjemme hurtigt i den modsatte, regulerede og planlagde retning.

Enkelte sommerhuse på store naturgrunde udvikler sig hurtigt til sommerhusområder, “sommerforstæder” med mange små huse; teltpladser bliver til campingpladser med ordnede forhold osv.

Kursteder

Kurbyerne var tidligere knyttet til områder med kilder med helsebringende indhold af salte og andet. Samtidigt var der smukke og rene omgivelser væk fra dagligdagens og byernes jag og forurening.

Kilder har altid haft tiltrækningskraft på folk. Helligkilder dækker formentlig over hedensk kultsteder, som sidenhen er „overtaget „ af kirken og knyttet til helgenlegender og lignende religiøse handlinger. Fænomenet er vedholdende og kendes til op i 1800-tallet hvor der stadig er kildemarkeder og valfarten af syge til mange kilder rundt om i landet. En kendt helligkilde i kysten er Sankt Helene Kilde ved Tisvilde, som op i 1800-tallet tiltrak folk som mente at de kunne blive helbredt ved at drikke vandet fra kilden og overnatte på Helene Grav Sct. Hans nat.

Den danske kurtradition kommer til landet sydfra med den tyske tradition bl.a. støttet af kong Frederik d VI interesse for kurophold. (Mahler, 1999).

De klassiske kurbyer er de centraleuropæiske badebyer, såsom Karlsbad, Marienbad, Wiesbaden og Baden-Baden.

Den oprindelige kurby ved kysten er byer som Brighton i England og snart efter lignende steder langs den franske, hollandske og tyske kyst.

De første danske kurbyer kommer til at ligge på Föhr fra 1819. Det første kursted opkaldes efter kongens datter Wilhelmine. Snart efter kommer der kuranstalter på Sild (1850'erne), Fanø (1851) og Rømø (1897) (Slettebo, 1985). Föhr er fra 1819 det førende „center for vesterhavskurbadskur“ (Holm, 1991) og bliver søgt af kongehuset og det nationale borgerskab og man kom rejssende fra Hamborg og København. Efter 1864 har danskerne kun badeanstalten på Fanø tilbage. De andre øer er tyske og gennemgår en fortyskningsproces, hvor blandt andet kuropholdene er med til at tiltrække tyskere som

gæster og som bygherrer.

Allerede fra 1844 har københavnske badegæster mulighed for kurbadeophold ved København. Klampenborg Vandkuranstalt tilbyder vandkure, brøndkure og søbade. Flere andre dukker hurtigt op og er en konkurrent til Vesterhavsbadenes tilbud om kurophold.

Fanø ligger isoleret og det er derfor svært at tiltrække gæster. Med den jyske tværbane med forbindelse fra Fredericia til Esbjerg og anlægget af Esbjerg Havn kom der bedre muligheder og der udbygges badehotellet med badeanstalt med kolde og varme saltvandsbade samt styrtebade. Den store opblomstring kommer lige før 1. verdenskrig hvor der opføres et stort moderne badehotel og der kommer flere sommerpensionater, badeanlæg og andre beboelser. I 1880'erne sættes der på kuranlæg mange steder i landet og de første badehoteller breder sig langs vestkysten i 1880'erne med de første i Søndervig og Blokhus i 1884, i Løkken i 1895 og i 1899 fik Skagen sit Badehotel (Slettebo, 1985).

Den svenske balneologi

Langs den svenske vestkyst anlægges en række kurbadeanstalter fra 1820'erne. Fra 1850'erne kan Göteborgs borgerskab hurtigt bringes langs kysten til kurstederne med dampfærger. I perioden 1890 til 1920 sker der en fremgang i besøgstallene for disse steder. Man kom for at tage varme bade og kolde bade i havet. Balneologien, teorien om den rette måde at nedsænke den menneskelige krop i kolde og varme bade, får sin glans-periode fra 1879 med udgivelsen af „Studier öfver de skandinaviska nordsjökusternas sommerklimat från hygienisk synpunkt“ af badelægen Carl Curman fra Lysekil. Han beviser, at klimaet i den bohuslänske skærgård er mere helsebringende end andre nordsøbade.

Balneologien blev kombineret med andre terapiformer så som diætetik og hydroterapi (neddypning eller besprøjtning af kroppen med koldt kildevand). Grundlaget for terapierne var troen på den rene naturs lægende virkning, vel at mærke hvis naturen fik lov til at virke under lægernes stadige kontrol. Overdosering kunne være farligt og man kunne ikke alene overlade patienterne til naturkræfterne (Holm, 1991).

Poul Holm (1991) giver i en spændende gennemgang af kulturen på kurbadeanstalterne og forholdet mellem de lokale fiskere og det svenske bedsteborgerskab.

De svenske forhold når aldrig til Danmark i sin fulde udfoldelse. Det første danske badehotel udenfor vadehavsrørerne kommer i Blokhus i 1876. Men der er langt fra København. Samtidig er københavnernes ved at opdage bademulighederne langs nordsjællands kyst.

Det bliver det mere eller mindre konstruerede billede af den lokale kystkultur med dens anderledes „vilde“ og anderledes eller helt modige fiskere, der sætter skub i turismen i Nordjylland.

Holm beskriver dualismen mellem to måder at anskue kystbefolkningen, nemlig enten som anderledes eller „vilde“ eller som det ædle folk.

Holger Drachmann opdagede Skagen i 1871 og herefter kom snart en strøm af kunstmalere som søgte mod lyset og de ufordærvede naturmennesker.

Michael Anchers billede „Vil han klare Pynten“ blev udstillet i København i 1880 og vakte begejstring. Dette bliver startskudet til turistinvasionen i Skagen og begyndelsen markeres bl.a. ved at kongehuset bygger Klitgården på Skagen. Fra 1890'erne og frem til 1. Verdenskrig bliver Vendsyssel det foretrukne feriested for den magtmæssige og kulturelle elite i det danske samfund. Man søger blandt andet det billede som kunstnerne har skabt af sig selv og de lokale fiskere. Mylius Erichsen beskriver med udpræget ironi dette iscenesatte skue af borgerskab, som søger det autentiske som de kender det fra Charlottenborg og de farverige malere, som de også kender fra Charlottenborg.

(se citatet i (Holm, 1991), side 286-7).

Inspireret af de andre kursteders helsebringende løfter udvikler der sig også et badeliv i Skagen og i de andre kystbyer. Den københavnske læge og professor anbefaler badning ved Blokhush for dets helsebringende virkninger.

Der er badevogn i Løkken i 1870, badehotel i Blokhush, badehus ved Lilleheden kro (Hirtshals) i 1879.

Lønstrup bliver opdaget i 1877, da et skybrud skyller flere huse væk og gravede et dybt skår ned gennem byen.

Af beskrivelserne fremgår det, at det er mulighederne for afslapning og adspredelse der er den vigtigste aktivitet. Den skønne natur er en kulisser og helse- og sundhedsaspektet har kun ringe betydning.

Badehuse, både stationære og især i begyndelsen på hjul, så de kunne rulles helt ud i vandet så badegæsten kunne træde direkte ud i vandet, bliver et udbredt fænomen ved de mange badestrande.

Østkysten af Vendsyssel har ikke de samme attraktioner med maleriske fiskere og spændende kunstnere at byde på og det varer derfor nogle år inden disse områder opdages.

I 1895 har Sæby et Kur- Og Badehotel som kan byde på jernholdigt kildevand. Dette bliver starten til turismeudviklingen på østkysten.

Frederikshavn følger efter med et badesanatorium lige før århundredskiftet. Sanatoriet kan fra 1903 byde på elektrisk glødebad. Desuden havde man „... indrettet et Luft-Solbad, hvor patienter efter Lægens Ordre kan få Sol og Luft fra friskeste Kilde. Der spadseres, ligges eller siddes i paradisk Costume under Solens Straaler, og denne stærke Paavirkning af Huden har vist sig virksom for Stofskiftet og Ernæringen og hurtigt skaffet Patienten nyt Blod“. (Citat fra Ill. Tidende, her citeret efter (Holm, 1991, side 290).

Klampenborg Vandkuranstalt startes i 1844 nord for København.

Det var ikke så meget naturen man var tiltrukket af som det var muligheden for frisk luft, lysbade og bade i form af havbade, eller mere organiseret i form af kar- eller brusebade med havvand. Havvandet mentes at have helbredene indhold af salte og mineraler. I halen på de helbredene aktiviteter fulgte i regelen allehånde tilbud om alt fra civiliseret underholdning med koncertsale, konditorier og diverse udsalg til det rene gøgl.

Søbadeanstalter

Københavns første søbadeanstalt åbnede allerede i 1785 og lå lige nord for Kastellet. Baggrunden for anstalten er tidens kropskultur og muligheden for gennem motion at modvirke sygdom. Frisk havvand ansåes for helsebringende for adskillige legemlige og psykiske sygdomme. Anlægget drives gennem begyndelsen af 1800'tallet af fattigvæsenet.

I 1825 oprettedes en badeanstalt med indendørs bedefaciliteter og med forhold der skal dække borgerskabets behov såsom restaurant, haveanlæg og omklædningsrum. Man kunne endda levere havvand „ud af huset“ til dem der ikke selv ville benytte anstalten. I begyndelsen af 1800'tallet var argumenterne for at gå på badeanstalt kropsbevidstheden der følger med oplysningstiden. Gymnastik ansåes for sundt og svømning var et særdeles god måde at gøre gymnastik på.

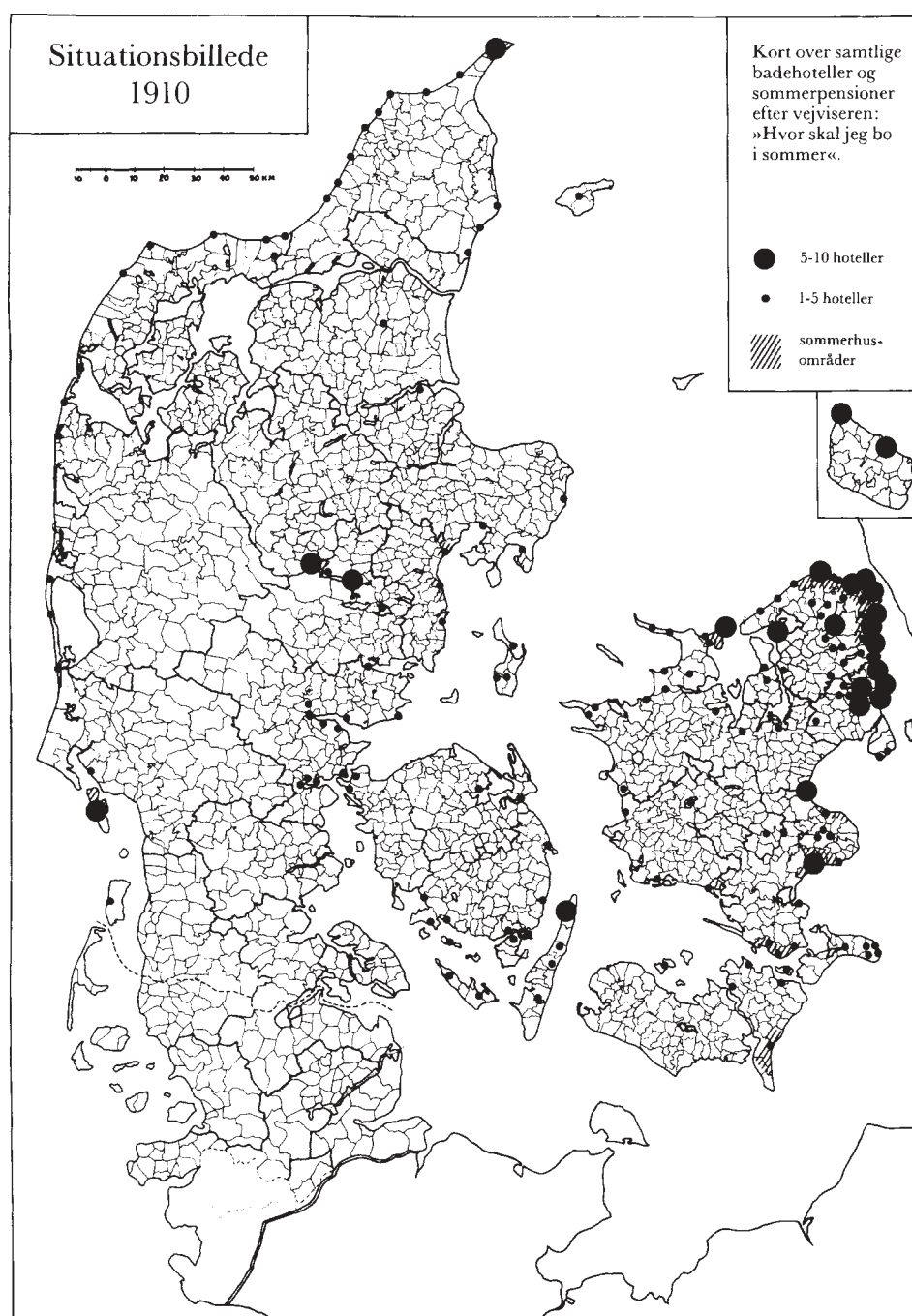
Først i 1850 opretter Københavns Kommune en offentlig badeanstalt for uformuende og anstalten benyttes bl.a. til at udervise i svømning.

Man er i byen blevet bevidst om de hygiejniske forhold dvs. de samme forhold der leder til kolera-epidemien i 1853. Formålet med de offentlige badeanstalter der kommer i perioden fremover er at højne den almene hygiejne. Trods tiltagende kloakering af byen efter epidemien ligger de efterfølgende anstalter fortsat inde i selve havnen hvor også kloakudløbene fandtes. Frem til 1950'erne

kommer og går en række anstalter, men herefter går det tilbage og idag findes kun en enkelt anstalt tilbage omkring København, nemlig Helgoland på Amager. (Dahl, 1997)

Badehoteller og familiepensioner

I Sommerglæder (Slettebo, 1985) beskriver Charlotte Bøgh de første badehoteller som borgerskabets borge. Hotellerne lå ofte ved en hvid badetrand eller på en bakketop et godt stykke fra det nærmeste fiskerleje. Den ensomme og øde placering bevirkede, at der kom et utilnærmeligt præg over dem, som kun inderkredsen af det pengestærke borgerskab fra byerne kunne finde vej til. Der var ofte tale om enkel sammentømret træbygning, som var dekoreret som et eksklusivt fransk hotel med gesimser og altaner eller det var dekoreret som en vikingeagtig borg med dragehoveder og våbenskjolde.

Figur 4.4.6: Badehoteller og sommerpensioner, 1910. (Slettebo, 1985).

En anden type badehoteller var de ombyggede kroer som lå midt i fiskerlejerne. Det nye klientel fortrængte hurtigt de lokale fra krostuerne. Endelig kunne der være tale om ombygninger af mere eller mindre tilfældige bygninger så som kornmagasiner eller strandfogedens gård i Slettestrand.

Efterhånden som hoteller og pensioner bliver hyppigere omkring og lige efter 1. verdenskrig sker der en prisdifferentiering og flere og flere tiltrækkes til denne ferieform. Akademikere, embedsmænd og handelsfolk får råd og mulighed for at feriere, ligesom ferieformen ændres fra en individuel ferieform til en begyndende masseturisme. Turisterne ankommer gruppevis, men i en stadig strøm (Slettebo, 1985).

Ferieformen holder sig til lige efter 2. verdenskrig. Folk vil opleve verden og charterferien afløser den hjemlige hotelferie. I dag er der kun få af fordoms utallige bade- og feriehoteller og sommerpensioner tilbage. De fleste af dem er omdannet til kursuscentre (Slettebo, 1985).

Landliggerkulturen

Det er i første omgang unge kunstnere der opdager kysten og dens motiver og lys. Først bliver det Hornbæk der opdages i 1870'erne og i tiåret efter bliver det Skagen. I kølvandet på kunstnerne kommer de første turister som på samme måde som kunstneren lejer sig ind hos de lokale fiskere og andre beboere. Efterhånden bliver folk mere bofaste og der opføres badehoteller og pensionater.

Danmarks Touristforening oprettedes i 1889 og de er med til at udbrede kendskabet til lokaliteter og indkvarteringsmuligheder.

Med denne udvikling starter kystturismen udviklingen fra det eksotiske som udforskes af de få til den mere organiserede masseturisme.

Om badehoteller og pensionater kan man konstatere, at det er en ferieform som efterhånden dør ud og helt forsvinder efter anden verdenskrig.

Sommervillaen

Oprindeligt overførtes bylivets forhold til sommervillaerne, dog ofte i en mere fri form.

Indvendigt skal der være plads til familiens medlemmer og til tjenestefolkene, men stilen kunne få friere forhold med inspiration fra vikingestil, landlig stil med klare farver og med inspiration fra Bindesbøll og senere Martin Nyrop og fra den svenske maler Carl Larssons billeder fra hans hus „Sundborn“ eller man kunne hente inspiration fra den italienske villa.

Disse villaer ligger ofte på store isolerede naturgrunde tæt ved vandet og i udkanten af det eksisterende samfund som oftest var et lille fiskerleje. Martin Nyrop tegner de første to sommervillaer som opføres i Ålsgårde i 1887 og 1889 for en tømmerhandler og for kunstneren Frants Henningsen, som maler i en lys, romantik stil à la den svenske Carl Larsson.

De første egentlige sommerhusudstyknings er fra 1893 på lyngarealerne umiddelbart vest for Hornbæk (idag Kystvej, Lyngvej og Skovvej). Udstykningerne var bebygget med huse i italiensk stil. (Dahlkild, 1991).

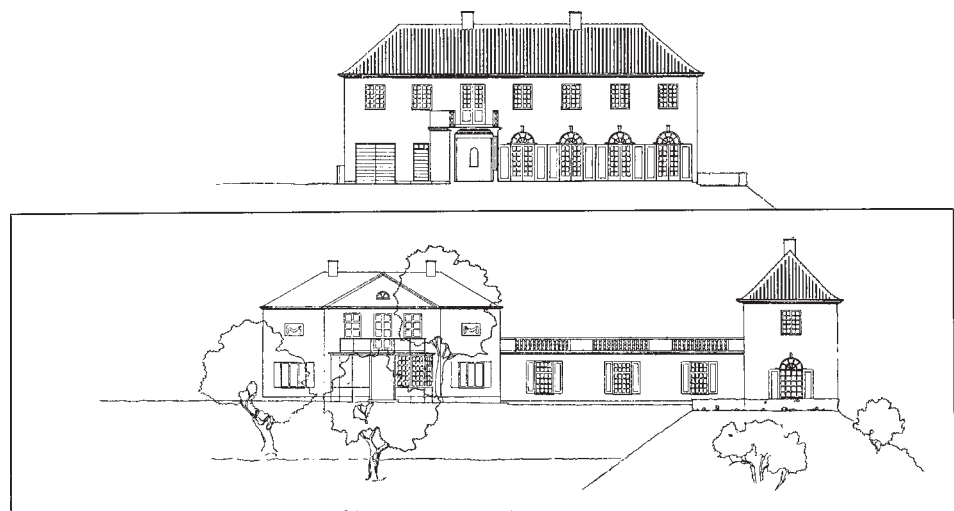
Efterhånden bygges der sommervillaer ved alle de populære feriesteder og en lang række kendte arkitekter tegner sommervillaer for kendte og rige mennesker på Skagen, Fanø, (Rømø er tysk i perioden 1864 til 1920 og gennemløber sin egen udvikling som tysk feriested for mellemklassen) Løkken, Blokhus og de mange fiskerlejer langs den jyske vestkyst, Marielyst på Falster og mange andre steder.

Specielt i Nordsjælland er der en kobling til infrastrukturudviklingen idet de første sommervillaer opføres i tilknytning til jernbaneforbindelsen fra Kø-

benhavn. I Liseleje opfører handskemager Larsen sin sommervilla året efter at der kommer jernbane til Frederiksværk (Hansen, 1996).

I Gilleleje bygges den første sommervilla af familien Lendorf allerede i 1884, men udviklingen af sommervillaer kommer først med forlængelsen af jernbanen til Gilleleje i 1896.

I perioden under og i årene efter 1. verdenskrig opføres der en række store landsteder for folk, der har tjent godt ved at handle med de krigsførende lande. Ikke bare gullash-baronerne, men mange andre nød godt af perioden og en del af disse forstod at investere i varige goder og herunder i landsteder. Mange er bygget i „den funktionelle tradition“ der hviler på den engelske tradition „Arts and Crafts Movement“, der herhjemme får sit eget forløb i den „Bedre Byggeskik“. En række af disse landsteder kommer selvfølgelig til at ligge i kystområderne. Eksemplet fra kystområdet er Raagegaarden i Raageleje, som er opført i 1915 for en velhavende københavnsk grosserer, som importerede te (Langkilde, 1987).

Figur 4.4.7: Belvedere i Tårnbæk, bygget 1920 (Langkilde, 1987).

Sommerhuset

Dagbladet Politiken udskriver i 1912 en konkurrence om billige sommerhuse og samtidig kommer der artikler i ugebladene med tegninger og vejledninger til billige sommerhuse.

Nan Dahlkild (1991) tager denne udvikling som begyndelsen til massekulturen. Der arbejdes med at give sommerhusene en stil der passer til ferie og fritid samtidig med at husene bliver nu mindre og mere primitive og ligger på stadig mindre parceller. Denne udvikling markerer endnu et skridt i demokratiseringen af ferien. Stadig flere får råd til og mulighed for ferie.

Mange arkitekter interesserer sig for sommerhuset fordi det giver muligheder for at prøve nye udtryk af. Der er ofte mulighed for større kunstnerisk frihed. Nogle fællestræk bliver hurtigt tydelige. Alle huse har og har altid haft veranda enten i form af en åben terrasse eller i form af en loggia. Et andet element er træet. Selv de første grundmurede huse har træ som et væsentligt bygnings-skabende materiale og hurtigt bliver husene helt af træ. Schweizerhytten og den norske bjælkehytte med græstørv på taget er tidlige eksempler på dette. Balslev Jørgensen giver i "Danmarks Arkitektur" (Jørgensen, 1979) en længere gennemgang af arkitekter og byggestile og forholdet mellem bygherre og arkitekt.

Udstykningen tager fart og ønsker om at være alene i kontakt med den vilde natur fraviges efterhånden og allerede 1916 ytres det: „Særlig hvor Naturen ligger uberørt hen, men hvor Jagten efter Villagrunde snart vil begynde, er der endnu lejlighed til at gennemføre en Ordning, som den her skitserede. Dermed kan - trods bebyggelse - en Egns landskabelige karakter bevares. I størstedelen af Nordsjælland, særligt langs Kysten er det jo allerede for sent. Men der er andre steder der endnu staar til at redde. For Aarhusbugten og Dele af Vesterhavskysten er der endnu haab“ (V.L. 1918) - sagt i forbindelse med udstykningen af en del af Tibirke Bakker, som indeholder en lang række regulerende bestemmelser. Der må kun opføres ét beboelseshus og det må kun være på én etage og ikke overstige 7 meter i højden. Endelig bliver ejerne via servitutter pålagt ikke at beplante arealerne, så arealernes „udstrakte hede-landskab“ bibeholdes. (V.L. 1918)

Naturværdierne har stor betydning for hvor man køber grund. Efterhånden som de gode steder langs kysterne er opkøbte søger man ind i baglandet. Et eksempel på dette er Tibirke Bakker som udstykkes i 1916. Arkitekten Einer Dyggve laver en udstykningsplan for lyngbakkerne, med det formål at sprede bebyggelsen så man fortsat kunne have fornemmelsen af at være midt ude i naturen. Der må kun være et hus pr tønde land og der var særlige krav til bygningernes udformning og der måtte ikke ændres på vegetationen ved tilplantning med hegn og plantes træer. Denne form for frivillig fredning er fortsat op til i dag hvor de oprindelige krav stadig håndhæves. På andre grunde foretages af og til tilsvarende fredninger idet man kan finde tinglyste krav om at grunden ikke yderligere må udstykkes og den oprindelige vegetation beskrives omhyggeligt og der er krav om at den ikke må ændres. (Fredningskendelse, 1963).

Med endnu en arkitektkonkurrence i Politiken i 1917 indføres endnu et begreb nemlig Feriehytten eller weekendhytten som er et lille hus opført af beskedne materialer og med udstyr der kun tilfredsstiller beskedne krav (Dahlkild, 1991).

Weekendhytten

Et engelske ord "weekend" vinder indpas i det danske sprog med „weekendbevægelsen“ fra 1918 som var københavnske murersvende, der aktionerede for „den engelske uge“ ved at gå hjem lørdag middag.

Weekendhytten var et lille primitivt hus som især opførtes af håndværkere og arbejdere i cykleafstand fra de større byer i såkaldte „weekend-byer“, som udviklede sig fra at være midlertidige bebyggelser med badehuse, telte og lignende bebyggelse til overnatning eller ly for en byge til at være mere permanente bebyggelser med huse af udrangerede jernbane- og sporvejsmateriel eller huse opført af genbrugsmaterialer på ofte lejede og umatrikulerede arealer.

Sommerhusets funktion og udformning er ved at være defineret og mange arkitekter får her mulighed for at afprøve former og materialer og der findes mange arkitektoniske perler og lige så mange arkitektoniske finurligheder som foruden at afspejle de arkitektoniske strømninger også afspejler bygherrerne egne, ofte særprægede ønsker.

En diskussion mellem to arkitekter i 1935 giver et billede af spændvidden af muligheder: „Det var vel nok en Turistpropaganda, hvis vi lod være med at grise vore Kystrer til fra Stranden og mange Mil ind i Landet med alle tænkelige Former paa Sommerhuse: Heltønder, Halvtønder, Sporvogne, Schweizerhytter, norske Blokhuse osv., enhver Import af forløren Romantik modtages med Jubel“. Forfatteren fortsætter med at efterlyse fornuftige sammenliggende Campinghuse eller sommerkolonier med mindre fritliggende huse, der ikke optræder naturødelæggende grundet paa tilfældig udstykning og udbygning.

Til sidst foreslåes et typehus fremstillet af K.H. betonblokke („gasbeton“) på 47m² som vil kunne fremstilles for den ringe pris af 5345kr (Schlegel, 1935). I efterfølgende hæfte angribes denne type arkitektur og de præsenterede holdninger på det groveste: „Om alle tænkelige former for Sommerhuse: Heltønder, halvtønder osv. griser vore kyster mere til end en Samling „Standard-sommerhuse“ af K.H.-Blokke vilde gøre det, er jo en Smags Sag“.

Han fortsætter „Er der nogen Importvare, der er bleven modtaget med Jubel, da er det vel nok Modernismen - den saa taabelig betegnede „Funkis“ - hvad enten den optræder som „Lagkagehuse“, Rækkehuse, „Bungalow“s eller Sommerhuse; thi hverken Arkitekt Schlegel eller andre af Modernismens Tilhængere mener vel, at „Stilen“ er opfundet eller nyskabt her i Landet. Den er jo ens fra Palermo til Oslo, fra Moskva til Calais - mere ensrettet end nogen forloren; derfor vilde det sikkert ikke virke som nogen Turistpropaganda at hegne vore Kyster med slige sammenliggende Campinghuse (en underlig vanskabt Glose!). Kunne vi derimod rasere større sammenhængende Strækninger langs vore Kyster for al Bebyggelse, da vilde der maaske kunne skabes en Turistattraktion - hvis saa samtidig al „Fluepapir“-sammenstuvning kunde forbydes. Men en saadan Tanke tør vel knap udtales i et Samfund, hvor hver Mand gør Krav paa eget Hus, egen Auto og egen Radio - med larmende Høj-taler“ (Ingwersen, 1935). Hvilken herlig svada mod Funkis. Citatet er som tidligere angivet fra 1935.

Schlegel byggede flere større „funkis“-huse blandt andet et ved Gilleleje ligesom hans modstander Mogens Lassen byggede en del af sine træhuse i Tisvilde og i Tibirke Bakker. Der er altså tale om arkitekter, der begge er populære på deres tid. Det er samtidig striden mellem huse der skal glide i et med naturen eller ligge som en skulptur og danne kontrast til omgivelserne. Arne Jacobsen bygger et hus i 1937, som ligger øverst på en klit. Det forsøger på ingen måde at tilpasse sig (Jørgensen, 1979).

I samme årgang er der yderligere to artikler om sommerhuse. Det ene hus er et helmuret hus med tøndehvælvet loft i stuen. Prisen er 16.500kr for 105m². Det andet sommerhus er et træhus med tegltag. Indvendig beklædning er fiberplader (Treetex, et materiale, der er yderst brændfarligt! (egen komm.)). Huset koster 9200 kr eller 99kr pr m² at opføre (Skovgaard, 1935, Lassen, 1935).

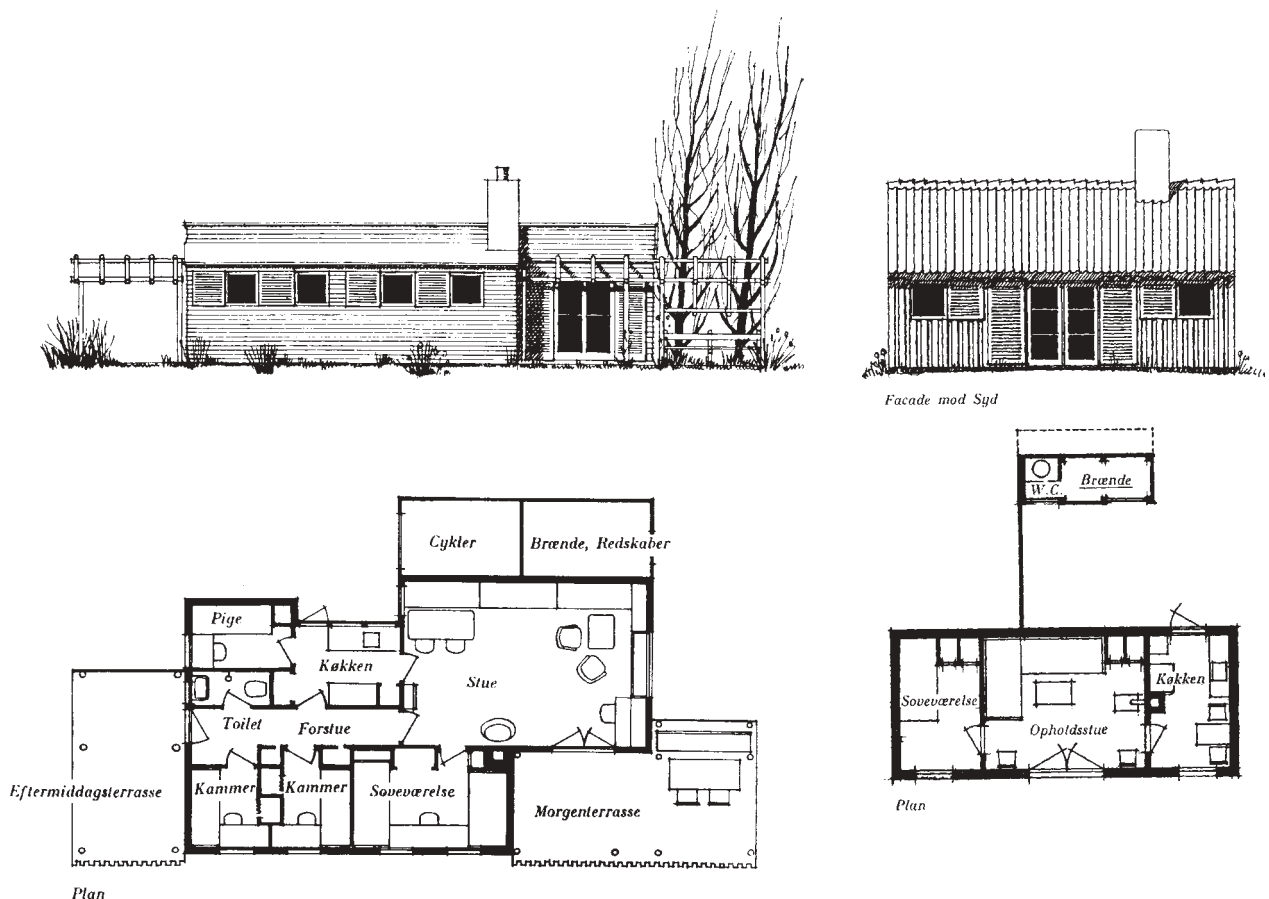
Spændvidden i sommerhusbyggeriet er altså på denne måde tydeligt demonstreret. Elementerne til det sommerhusbyggeri som vi oplever eksploderer i de tre årtier efter krigen er allerede tilstede. Der bygges i samme stil som helårshuset, men bare i en mere enkel form og ofte lidt mere eksperimenterende.

Udover de arkitekttegnede huse er der lokale tømrere og murere der har tilbud om enkle sommerhuse som bygges fra gang til gang efter bygherrens ønsker eller der er tale om selvbyggeri. Det vil ofte være små huse, som efterhånden vokser med øgede behov og krav.

Et eksempel på dette er et hus bygget af billedhuggeren Herman Andersen i 1929 i et område lige vest for Gilleleje, Strand Børstrup. Først lå huset på et stykke jord tilhørende Generalauditør Pürchel. Her havde H.A. i 1929 fået lov til at leje et stykke jord og opføre en lille hytte, som var bygget som samlesæt et andet sted og så fragtet op og samlet. Først senere erhverves 741 m² grund i nærheden og hertil flyttes huset i 1933. Huset udvides efterhånden som behovene opstår. Hurtigt efter opførelsen tilføjes et køkken og siden 1935 er der ikke lavet om på huset. Ved arv tilføjes 487 m² i 1969. Der er ikke lavet om på noget siden og huset fremstår som et originalt 1930-sommerhus. (Huset er ejet af Katrine Hauch-Fausbøll og har dannet model for hytten i Bamses Billedbog i DR-TV) (Olsen og Wulff, 1995).

Der mangler to elementer i 1930'ernes sommerhusbyggeri for at det er helt sammenligneligt med 1960'ernes og 1970'ernes. Dels den forøgede almene velstand, der gør at mange flere mennesker får råd til at bygge og dels den industrialiserede byggeform med de store typehus firmaer, der efterhånden totalt kommer til at dominere markedet.

Lige efter krigen er udvikling begyndt. Mange interesserer sig for at erhverve sommerhus og der er et behov for vejledning før man kaster sig ud i byggeriet. Sven Erik Møller (1948) udgiver i en lille bog med gode råd og vejledning før man kaster sig ud i "eventyret". Man kan lade ham udtrykke stemningen til det at have sommerhus ved at citere fra indledningen „Det lille Hus på Landet“:

Figur 4.4.8: To sommerhuse fra Møller (1948). Til venstre et hus i Hornbæk tegnet af Poul Ernst Hoff og Bennet Windinge. Til Højre et hus i Rørvig tegnet af Svend Erik Møller selv.

„Drømmen om det lille hus på Landet er stærk hos de fleste Byboere. Alle vi, der til daglig træder Storbyens Stenbro, længes efter at trampe paa rigtig Jord og at bytte Støvet og Røgen med den friske, landlige Vind. Hver Sommer strømmer Tusinder af Mennesker ud af Byen for i fjorten Dage at drømme sig tilbage til det primitive Landliv, vore Forfædre levede paa den danske Jord.

Men Flugten fra Byen har som Regel en Ønskedrøm lige i Hælene: Drømmen om at faa sit eget, Drømmen om at kunne sætte Foden under sit eget Bord og om at mærke sin egen Jord under Tærne.... I Feriehuset siger man ikke blot Farvel til den usunde, røgfylde By, men man slipper ogsaa hele det konventionelle Byliv med alle dets Pligter og Hensyn. Man klæder sig tvangsfrit, og man opfører sig frit, man roder i sin Have, og man nyder sin stille Pibe til Solnedgangen paa Bænken bag Huset.“ (Møller, 1948, s. 5-6).

Senere fortsætter han med at beskrive sommerhusets udvikling: „Fra det grundmurede Sommerslot har Feriehuset udviklet sig til at blive et beskedent lille Træhus med Køjer og et minimalt Køkken, hvor man i en primitiv Tilværelse finder Rekreation for Bylivets mere konventionelle og bundne Tilværelse. Feriehuset er ved at naa frem til en

demokratisk Form, det er ikke mere et Privilegium for nogle faa i Samfundet. Vi kan alle drømme om det lille Hus paa Landet, og vi har Haab om at Drømmen kan opfyldes.“ (Møller, 1948, side 42).

Det er efterkrigstidens drøm om frihed i egen feriebolig. Her er ikke en eneste antydning af kystnærhed eller vild natur, bare den almindelige mands (!) drøm om at have sit eget.

Bogen fortsætter med en række afsnit med gode råd om køb og opførelse af hus og slutter af med 18 eksempler på allerede opførte feriehus. Variationen går lige fra det store grundmurede hus med tegltag til det lille ydmyge træhus uden toilet og indlagt vand. Her er ingen spræl eller plads til arkitekter der skal afprøve nye stilretninger eller sprælske detaljer.

Det er sobert, pænt småborgerligt og funktionelt men uden funkis.

I 1950'erne begynder udstykningen af sommerhusgrunde at tage fart i takt med den øgede bilisme og velstanden. Det begynder i nærheden af de store byer og især i Nordsjælland og først senere breder det sig til områder længere væk fra de store byer i takt med den øgede mobilitet.

Typehuset

I 1958 vinder de to arkitekter Knud Friis og Elmar Moltke førstepræmie i en idekonkurrence om et feriehus. Huset kan fabriksfremstilles og let transporteres til byggegrunden, hvor de 8 elementer samles med bolte og er opstillet på betonsøjler. I 1960 anslås det at 2/3 af alle byggede sommerhuse er typehuse (Olsen og Wulff, 1995). Gennem 1960'erne udvikler typehuset sig fra et hus på omkring 20m² til et isoleret og mere veludstyret hus på omkring 50m² (15). Op gennem 1970'erne klinger byggeboomet stille af og afløses istedet af campingliv, charterrejser og alternative ferieformer så som højskoleophold m.m. (Olsen og Wulff, 1995).

Balslev Jørgensen (1979) karakteriserer perioden efter krigen med at sige at husene mere og mere kommer til at ligne helårshuset, fordi natur uden naboer ikke mere er til at opdrive. Egenarten og særpræget, som ofte havde rod i naturen er ikke til at opdrive. De nye udstykninger ligger ofte på agerjord og naturen/haverne kommer til at minde om villahaverne derhjemme.

Bestræbelserne går mere og mere på at billiggøre huset. Træ og eternit bliver de foretrukne byggematerialer.

Balslev Jørgensen slutter sin gennemgang af sommerhusenes arkitektur med at sige, at det måske i virkeligheden ikke er naturen, der har førsteprioritet for de fleste når de køber sommerhus. Det må være noget andet de søger, noget som byboligen ikke har kunnet byde på, noget som endnu ikke er klart formuleret, men som er livsnødvendigt. En sammenligning peger på at det kan være virkelyst, naboskab og fællesskab der driver folk. Jeg kan kun være delvis enig med hende i denne sammenligning mellem kolonihaven og sommerhuset. Der er næppe mere sammenhold og fællesskab i et sommerhusområde end der er i et villakvarter. Der er de samme problemer med nabostridigheder omkring skel og hegn og vejens vedligeholdelse osv. Virkelysten kan derimod være et af de fundamentale elementer i sommerhuslivet og så bare det forhold at det giver mulighed for at komme væk fra det daglige. På denne baggrund kommer sommerhuset efterhånden i konkurrence med charterrejser og alle de andre ferieformer der er fremkommet i perioden efter krigen i takt med stigende velstand og mere ferie. Iderigdom og nytænkning er gået tabt.

Udviklingen efter 1945

Frem til og lige efter 2. verdenskrig forbliver sommerhusene for de få der har råd til at købe grund og opføre et hus, det være sig en weekendhytte eller et større sommerhus.

Sommerhusområderne har trods det begrænsede publikum der trods alt har været til husene bredt sig overalt langs vore kyster på ethvert sted hvor der er en egnet plet. En egnet plet vil sige et område med uopdyrket og fri natur, helst hede og klitområder, men også oppe på klinter med god havudsigt.

Problemerne med sommerhusområderne har vokset sig så store, at de påberåber sig opmærksomhed fra en lang række interessegrupper.

I 1945 skriver arkitekten Peter Bredsdorff om „Sommerhusmisèren“, som han kalder de problemer der er kommet ud af alle „*de tilfældige og planløse sommerhusbebyggelser der er groet op langs vore Kyster gennem det sidste halve århundrede*“. Han peger på forskellige interessegrupper som tilsammen peger på en lang række forskellige problemer i forbindelse med disse områder.

- “Friluftsfolk og Naturfredere“ beklager tabet af „de smukkeste Strandområder som netop burde værnes mod Bebyggelse“.
- “Skønaander af den mere tolerante Type“ beklager at de huse, der bygges „næsten altid misklæder Landskabet på det sørgeligste“.
- “Tilforladelige Hygiejnikere“ regner de primitive Brønd- og Afløbsforhold for direkte sundhedsskadelige.
- “Visse teknikere“ „hæfter sig ved de manglende Forskrifter for Veje, Opførelse af Huse, Udstyrelse med Installationer osv.“

Peter Bredsdorff regner sig selv til den femte interessegruppe og påberåber sig et „mere alment synspunkt for hvem det mest forstemmende er det utrolige Spild af gode Muligheder, der finder sted simpelthen paa grund af manglende planlægning“.

Resten af artiklen er en opskrift på hvordan et sommerhuskvarter kan bliver til og han gennemgår de forskellige problemer, som han mener man kan løse ved bedre planlægning af fremtidige udstykninger og forbedringer af eksisterende områder.

Bredsdorff nævner som det første problem infrastrukturen og adgangen til stranden. De oprindelige arealer har ofte været overdrevarealer som er udstykket i et antal lodder svarende til det antal gårde, der var ved udstykningen. Hver gård har fået en bid af strandoverdrevet og derfor ligger lodderne som mere eller mindre smalle lodder vinkelret på kysten.

Denne struktur betemmer infrastrukturen og alle veje ligger vinkelret på kysten og al intern trafik i området er udelukket og skal ud om den offentlige vej, der ofte ligger et stykke inde i land. Et vejsystem på tværs af stikvejene ville løse mange trafikproblemer.

Den manglende adgang til stranden er et andet problem. Al jord er udstykket og der er sjældent fællesarealer som strand- og badeplads til fælles glæde for alle grundejere. Oftest er baderetten koncentreret hos den række grunde der ligger yderst mod stranden og som er de først udstykkede arealer. Der er kun den ret til færdsel, som naturfredningsloven giver, nemlig retten til færdsel til fods på de for græsvækst blottede strandbredder (Bredsdorff, 1945).

Grundenes størrelse og beplantning er et andet problem. Han efterlyser en samlet plan for størrelse og placering af husene, så man derved sikrer at folk ikke kan høre hinanden og kan „hengive sig til muntre adspredelser og uskyldige idrætter såsom solbad og middagssøvn, som bedst udøves i beskyttede og private omgivelser“. En beplantning vil ofte råde bod på de for små grunde og vil „lægge et formildende Slør over det Kaos af Byggeformer, som næsten altid karakteriserer den private Sommerbebyggelse. Bjælkehytter, Funkisvillaer og forhenværende Sporvogne trives bedre sammen mellem Træer end paa den bare Mark“. Han giver dog lidt plads for det private initiativ med svadaen: Og bør Sommerhuset i Grunden ikke lige saa vel som Kolonihave-

huset give Folk afløb for de sære Lyster, der besjæler dem i deres Fritid?“ Han mener, at de steder hvor der er særlige hensyn at tage til landskabet, der kunne man helt friholde for bebyggelse. Han påpeger at dette fredningsprincip modvirkes af Naturfredningslovens stive 100meter-byggelinie som kun virker nivellerende og ikke giver mulighed for at friholde visse arealer i ekstra stor dybde fra stranden mod så at tillade intensiv bebyggelse andre steder.

De hygiejniske forhold har op til dette tidspunkt (1945) været gentand for en diskussion. Ofte findes forhold, som ikke opfylder de mest elementære krav. Ofte er grundene så små, at man ikke er i stand til at opretholde minimumsafstanden mellem brønden og til latriner, afløbsledninger, sivebrønde osv.

Et fælles vandværk vil sjældent løse problemerne og P.B. mener, at der kun er en løsning, nemlig fælles kloakering af områderne. Løsningerne vil dog ofte blive så dyre, at det ikke står mål med den relativt korte årlige udnyttelse på 4 til 6 uger af husene.

Bredsdorff (1945) peger på de ferieformer som vil fremkomme efterhånden som Ferieloven vil kunne mærkes. Det fremtidige fritidssamfund vil stille planlæggeren overfor helt andre problemer end sommerhusene og P.B. peger på sommerlejligheder og feriebyer som fremtidige ferieformer. Den fremtidige planlægning af sommerbyernes placering skal planlægges så de opstår på de rigtige steder i forhold til bademuligheder og rekreative værdier og i forhold til trafiklinier og byerne.

Trods den vedtagne Byplanlov fra 1938 er der intet krav om egentlig planlægning af sommerhusområderne. Der er ingen byplanpligt i kommuner med mindre end 1000 indbyggere og her tæller man ikke landliggerne med. I de små landkommuner vil det derfor kun være Brandpolitiloven der vil virke regulerende på sommerhusbebyggelsen. P.B. peger på at kommunerne bør udfærdige et bygningsreglement så der kommer en vis indflydelse på bygningernes udførelse.

Den komplekse udvikling af planreguleringen og dennes betydning for sommerhusudviklingen er gennemgået i Analyse 3 om sommerhusene efter dette kapitel.

4.4.13 Andre ferie- og fritidsformer

Ferielande og vandlande

En række steder langs kysterne er der inden for de sidste 10 år dukket en lang række aktivitetscentre op. De er oftest centreret omkring et indendørs badeland hvortil der er knyttet en lang række andre tilbud, der tilsammen giver mulighed for en hel dags oplevelser uafhængigt af vind og vejr. I nogle tilfælde er der til disse lande knyttet små hytter som sikrer at man kan holde mindre ferier i forbindelse med opholdet.

At de placeres ved kysterne er ved første øjekast en tilfældighed, men de kunne formentlig lige så godt ligge alle mulige andre steder. Ved kysten kan de imidlertid udnytte samspillet med de andre tilbud der ofte er ved feriestederne og i det mindste ligger den ægte vare i form af badestranden lige ved døren til udnyttelse på gode dage.

Feriehjem og sommerlejligheder

Feriehjem og sommerlejligheder blev stadigt mere udbredte i mellemkrigsårene og blev blandt andet arrangeret af faglige og andre organisationer. Et eksempel er Civiletatens Sommerhuse ved Kobæk vest for Skelskør opført i allerede i 1913 (Lyshjelm, 1997).

Mange virksomheder anskaffede feriehuse som stilledes til rådighed for de ansatte. Et eksempel på et sådant feriehus-område er B & W's feriehuse ved Sejerøbugten. B&W opførte en ferieby, Burvænget ved Lumsås i Sejerøbugten til sine ansatte. Husene er opført fra engang sidst i 1930'erne og frem til 1976'erne på et areal på omkring 90.000m². Husene har idag forskellig alder og de sidst solgte huse er bygget i 1955 og de fleste i 1976 og varierer i størrelse fra 45m² til 150m². Da B&W lukkede blev feriebyen solgt til et konsortie og det har udstykket husene via en lokal ejendomshandler. Der var ingen problemer med at sælge husene som gik til en pris der var over den der er gældende for området idag (HOME, 1998).(Se annoncen næste side).

Et andet eksempel fra Nordstranden nord for Nykøbing Sj. er Lyngby-Tårbæk kommunes sommerhusklynge som er etableret fra 1942 (Strandgaard, 1990). Sommerhusområderne er fyldt med lignende eksempler hvor foreninger, boligselskaber, institutioner og virksomheder har eller har haft sommerhuse, som kunne lejes af de ansatte eller beboerne til kostprisen.

Dansk Folkeferie

Dansk Folkeferie dannes i oktober 1938, få måneder efter ferielovens vedtagelse med det formål „at fremme den brede befolknings udnyttelse af ferien“ (Dansk Folkeferie, 1998).

Startkapitalen på 392.498 kr stilles af andelhaverne fra De samvirkende Fagforbund (Dahlkild, 1988). Først oprettedes hoteller i byerne og opkøb af strandhoteller langs kysterne ligesom der arrangeredes selskabsrejser, bondegårdsferie og vandre- og cykleferier, alt sammen i tråd med den gældende arbejderkultur. Som følge af krigens begrænsninger erstattes disse forskellige rejse- og ferieinitiativer af feriebyerne.

Tanken om opførelsen af feriebyer var blandt andet inspireret fra udlandet, især England og af de initiativer som fagforeninger og firmaer havde taget få år før med opførelse af feriehuse for deres ansatte. Den første ferieby bliver opført ved Esbjerg (Fourfeld) i 1939. I årene efter kommer yderligere 4 byer til, Gilleje i 1941, Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst (ombygget i 1990, 156 huse) i årene lige efter.

Der var tale om små hytter (7x4meter) og indeholdt en opholdsstue, køkken og to kamre med køjer. Der var fem sovepladser med mulighed for flere på loftet. De var indrettet uden faciliteter så som el, vand, toilet og varme.

Næste ferieby bliver Sæby i 1950. Dansk Folkeferie er efter krigen oppe imod bilisme, private sommerhuse og charterferie og en ny generation af huse er nødvendig hvis man vil fastholde sit stampublikum. En hårdt trængt økonomi reddes ved at det gennem 1950'erne vedtages at der skal tilføres midler fra Feriefonden, som er finansieret af feriepenge, som de retmæssige ejere ikke har hævet (Gaardmand, 1993).

Feriebyerne ombygges efterhånden og en række nye opføres større, med bedre udstyr og isoleret til helårsbrug. Feriebyerne bliver til feriecentre med en lang række forskellige faciliteter så som swimmingpools, sportsfaciliteter og andet.

Disse nye byer ligger i

- Helsingør (bygget 1958, 41 huse, 1 km til strand),
- Rødhus (bygget 1962 og 1979, renov. 1986 og 1997, 148 huse, 350 m til strand),
- Vigsø (bygget 1970 renov. 1989, 174 huse, samt hotel med 18 værelser, 1,5 km til strand)
- Løjt (1973-76, renov. 1995, 140 huse, 500 m til strand)

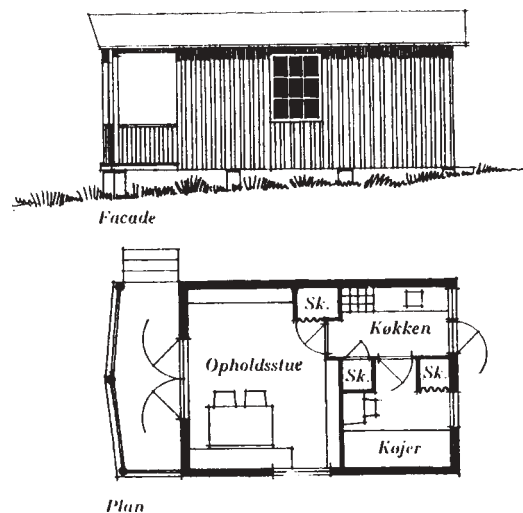
Man gennemfører omfattende ombygninger i:

- Karlslunde (1979, ombygget 1996, 61 lejligheder, 0 meter til strand),

- Karrebæksminde (bygget 1979, ombygget 1996, 105 huse, 100 m til strand),
- Sandvig (bygget 1979, 50 rækkehuse, 1,5 km til strand),
- Middelfart (bygget 1983, 121 huse, 3 km til strand),
- Gilleleje (ombygget 1984, 88 huse, 100 m til strand),
- Sæby (bygget 1985, 100 rækkehuse, 0 meter til strand) og
- Marielyst (ombygget 1990, 156 huse, 100m til strand)

Der er ialt over 1200 huse og lejligheder som alle ligger nær kysten, 4 mere end 1 km og resten under 500 meter (Dansk Folkeferie, 1998, n.n., 1986).

Ingen af de oprindelige feriehusene er bevaret til idag og feriebyen i Fourfeld er nedlagt. I 1979 begiver Dansk Folkeferie sig ind på chartermarkedet ved at bygge en ferieby på Malta og der er idag også en ferieby i Norge. Næsten alle feriebyerne ligger direkte i forbindelse med kysten og kan med deres store antal huse og med deres blotte tilstedeværelse virke temmeligt dominerende i landskabet selvom der er søgt at tilpasse husene til miljø og landskab.

Figur 4.4.9: Tegning af husene opført ved Gilleleje (Gilbjerg) i 1941. Der opførtes ialt 46 hytter anbragt i hesteskoform omkring et fællesområde med boldbaner (Dahlkild, 1988)

Feriekolonier og lejrskoler

Omkring århundredeskiftet arrangerer både offentlige og private institutioner ferieophold for blege og tynde bybørn, især københavnerebørn. For at dække det store behov begynder Kommunelærerforeningerne i København og på Frederiksberg at oprette en lang række feriekolonier rundt omkring i landet på naturskønne steder. Strømmen gik ligeledes den anden vej og landbobørn kunne også komme på feriekoloni i København.

Efterhånden opføres der i kystområderne mange kommunale lejrskoler hvor skoleeleverne kunne sendes på lejrskoler og ferieophold væk fra byen. København og Aarhus er aktive med opførelsen af lejrskoler mange steder ligesom forstadskommunerne hurtigt følger efter.

Rødovre kommune har idag lejrskoler fire steder og de tre af dem ligger ved kysten, dels ved Roskilde Fjord (Lille Hendriksholm nord for Risø) og Rødovre-regård i Lønstrup (fra 1957) og Kobbelsø på Sydfalster (fra 1949) (Rambusch, 1978).

På Nordstranden nord for Nykøbing Sj. ligger „Feriehjemmet for børn af Carlsberg Bryggeriernes arbejdere“ startet i 1955 (Strandgaard, 1990).

home
Sælger nu de sidste
fritidshuse og grunde
Buurvænget, Sejerøbugten

Der er tale om unikke beliggenheder i fritidshuse og grunde, ved en af Danmarks bedste badestrande, hvor der følger med et stort udsyn over til næsten 800 år gamle træer af bøgetræer & Wier som beskytter.

Dette område er nu udbyttet i 25 fritidshuse i flere forskellige størrelser fra 40 til 1.300 km², og ligger fra 125 m til 300 m fra strandkanten.

Husene sælges i den størrelse, som du er i og med det over, der er i hvert enkelt hus. Alle husene er fuldstændt vandtætte og el-værk, og alle har toilet og bad.

Husene sælges nu fra 300.000,- til 600.000,- på årligt basis med en udbetaling på 33.000,-.

Få dig selv dette fantastisk gode tilbud for mange år siden, har det været et stort og heldigt og meget smukt område på mere end 90.000 km².

De første 125 m fra stranden er græsset område og med udgang til bryggen, og desuden er der et græsset område langs udbyttegrænsen, i alt 65.000 km² som omfatter grunde og huse i Buurvænget med udbyttegrænsen.

Medlem af disse områder er nu udbyttet nogle få fritidshuse som sælges fra 150.000,- til 400.000,- på årligt basis med en udbetaling på 33.000,-.

ÅBENT HUS

Vil du gerne eje et fritidshus - eller en fritidsgrund - meget tæt ved en af de smukkeste og mest børnevenlige sandstrande - så er du velkommen til Åbent hus:

Torsdag den 21. maj	kl. 12-17
Lørdag den 23. maj	kl. 12-17
Søndag den 24. maj	kl. 12-17

E.H. JØRGENSENS SØNNER
c/o H. Jørgensen & Sønner A/S
Sønder, Sønderområdene 1028, & Sønder
Ålborgvej 10, 8300 Ålborg
Tlf. 59 43 59 59

Derudover ligger Buurvænget ligeledes for Lejreder og med udgang til Sønderhavet. Der er også et stort område med 1000 km² land og 10 km² vand. Der er også et stort område med 1000 km² land og 10 km² vand. Der er også et stort område med 1000 km² land og 10 km² vand.

home

Figur 4.4.10: Annonce fra HOME i Politiken 21.5.98 om salg af B & W-husene.

Campingpladser

„Lejrklubben for Danmark“ dannedes i 1926 med teltlejr i Hundige. Det var telte med fast bund opstillet i lange lige rækker. Dette bliver starten til den organiserede camping og klubben skifter i 1959 navn til Dansk Camping Union. Mange campingpladser ligger idag langs kysterne og drives udover af DCU af kommuner og private.

Lejrklubben er en del af den ferieform der skyder frem i perioden og udover de organiserede lejrpladser skyder der uofficielle lejrpladser op langs kysterne, steder hvor en gruppe mennesker har en aftale med en jordejer om at leje et stykke jord for en periode til teltslagning.

Andre former

Endelig findes der idag vandrehjem mange steder i landet og mange af dem ligger i kystbyer. „Herbergsringen“ (- som bliver til „Danmarks Vandrerhjem“ fra 1980) og Dansk Vandrelaug er begge dannet i 1930.

Spejderbevægelserne oprettes i Danmark i 1902 (F.D.F.), i 1905 (D.U.I.) og i

1909 (D.D.S.) og de opfører efterhånden hytter rundt omkring og også ved kysterne (Dahlkild, 1991).

Danmarks Touristforening dannes 1889 og bliver fødselshjælper for turismen i Danmark med støtte til opførelsen af hoteller rundt om i landet og med udfærdigelsen af turistmateriale og med oprettelse af lokale turistforeninger, med det formål at fremme turismen lokalt.

Til sammenligning skal lige nævnes, at Danmarks Naturfredningsforening (opr. Foreningens for Naturfredning) er dannet i 1911. I 1931 nedsætter denne forening et lejrudvalg, som blandt andet skal forhandle med private lodsejere om oprettelse af lejrpladser rundt om i landet. Dette arbejde førte i 1942 til dannelsen af Friluftsrådet, som er en sammenslutning af de fleste af de organisationer, der har med friluftsliv at gøre (Dahlkild, 1991 og Kiilsgaard Madsen, 1979).

4.4.14 Kystsikring og landvinding

Der har siden middelalderen været arbejdet med at indvinde land. Mest kendt er arbejdet i Vadehavet, men det har også været gennemført andre steder. Den store landvindingsperiode i Danmark falder sammen med industrialiseringens indtog og de tekniske muligheder for at grave og pumpe.

I 1940 gennemføres en lov om Landvinding, som led i at øge beskæftigelsen og sikkert også for at forhindre en tvangsudskrivning af arbejdskraft til Tyskland. Der udarbejdedes over 300 landvindingsprojekter. Striden om disse projekter, samt striden om mange flere projekter efter krigen og langt op i 1950'ernes kærpede igen modsætningerne mellem det naturvidenskabelige-æstetiske natursyn, som var repræsenteret ved Danmarks Naturfredningsforening og det nytte prægede, som var repræsenteret ved partiet Venstre, landboforeninger og Hedeselskabet (Kiilsgaard Madsen, 1979).

Til sammenligning var der under krigen og i årene efter 300-400 frednings-sager årligt, de fleste rejst af Danmarks Naturfredningsforening. Frednings-sagen var under krigen at sammenligne med alsang og kongehus.

Sammen med behovet for at indvinde nyt land er der også et behov for at bevare eksisterende land og i den forbindelse udvikles metoder til at kystsikre. I dag er store kyststrækninger kystsikrede og der er høfder foran næsten hver eneste klint. Et kan være landbrugsinteresser der søges sikret, men mest intensivt ses kystsikring hvor der også er rekreative interesser involveret. Endelig er der de store statslige initiativer langs den jyske vestkyst, som også skal sikre havneudløb og udsejlingerne fra fjordene.

4.4.15 Infrastrukturanlæg

En stor og varieret gruppe af bygninger og aktiviteter langs kysterne falder ind i denne samleggruppe. Der er tale om alt fra broer og kraftværker til kommunikationsmaster og fyrtårne.

4.4.16 Konklusion

Kystlandskabet kan altså bestå af en lang række forskellige elementer, som hver for sig eller sammen indikerer at der det pågældende sted er tale om kystlandskab.

Udviklingen af det danske landskab siden istiden har efterladt et kystlandskab med sin egen karakter bestående af det oprindelige kvartære landskab, som ved marine processer er blevet forandret ved enten erosion eller pålejring. Dette kystmorfologiske element udgør kernen i det man traditionelt opfatter som det danske kystlandskab.

I nær tilknytning til det geologiske landskabselement er det botaniske. Der har i mange år eksisteret en omfattende botanisk systematik i Danmark som omfatter den mangfoldighed der findes i kystlandskabet. Senest ses en europæisk systematik baseret på plantesociologiske iagttagelser vinde frem i naturforvaltningen. Indførslen af denne systematik skal ses i bestræbelserne for på europæisk plan at gennemføre en kortlægning af de europæiske naturtyper. Kortlægningen er desværre ikke gennemført i Danmark endnu, så de mere kvantificerbare dele af kortlægningen har ikke kunnet inddrages i afhandlingen.

Dette markante landskab med sin særlige geologiske oprindelse og med sin dertil tilpassede flora udgør naturgrundlaget for det kystsamfund, som danner kulturlandskabet.

Kystkulturen er altså det samfund som udnytter det potentiale der er tilstede i kystlandskabet.

Kystkulturen udvikler sig på land hvor vi i dag kan finde dens elementer, men forståelsen af den hviler på et bredere kystbegreb, idet potentialet for kystkulturen er dels på land og dels til havs.

Ressourcerne der udnyttes i det traditionelle, førindustrielle kystsamfund er dels udnyttet gennem et landbrug der udnytter de ofte magre og svært dyrkelige jorder og dels de kystnære farvande hvor der har været drevet et sæsonfiskeri.

Dette traditionelle kystsamfund kan tilnærmelsesvis afgrænses som kystbygden der består af de sogne der grænser op til kystlinien.

De gode fiskepladser udvikler sig til fiskelejer med midlertidig beboelse og til fiskerlejer med permanent beboelse. Ved gode handelssteder udvikler der sig handelsbyer og købstæder ligesom der ved egnede overfartssteder også kan udvikle sig bysamfund.

Kystfarvandet har før udviklingen af landværts infrastruktur i form af jernbaner og veje været de primære transportveje. Skuder og senere coastere har været kystens lastbiler og en lang række faciliteter og anlæg er knyttet til denne trafik. Udskebningssteder og landingspladser har været udbredt og er med til at karakterisere kystlandskabet.

Med den teknologiske udvikling og den forbedrede infrastruktur muliggøres fuldtidsfiskeriet og det danner grundlag for anlæg af fiskerihavne. Hertil kommer efterhånden trafikhavnene og broerne som alle er med til at binde landsdelene tættere sammen.

Fra forhistorisk tid har man frygtet fjendens angreb på kysten. Derfor er de fleste landsbyer anlagt et par kilometer inde i land hvor de har været sværere at angribe. Siden er kysten blevet udbygget med forskellige tiders forsvarsanlæg og denne udvikling er fortsat op til vores tid hvor en væsentlig del af vort forsvar stadig er knyttet til kysten.

Med udviklingen af pumper og gravemaskiner bliver det i stigende grad muligt at forandre og forbedre dyrkningsforholdene i lavtliggende kystområder og enge og lavvandede kystområder bliver i stigende grad drænet, afvandet og inddæmmet. Store egne er i dag præget af disse landvindingsprojekter og små og store diger og pumpestationer er en karakteristisk del af det lavtliggende kystlandskab. 6% af vores kystlinie er i dag diger og dæmnninger.

Kystlandskabets rekreative potentiale bliver et stadigt større landskabselement op gennem det 20. århundrede. I takt med den stigende fritid og den mere udbredte ferie udvikler der sig et ferie- og fritidslandskab som i dag er domineret af de over 200.000 sommerhuse som primært er vokset frem i anden halvdel af perioden. At denne udvikling primært foregår langs kysterne skal ses i sammenhæng med en livsstil og en naturopfattelse, der forbinder kysten med sundhed og oprindelig natur og oprindeligt også et spændende og anderledes pittoresk folkeliv.

I den til kapitlet hørende Analyse 3 om sommerhusene vises det at der er en klar sammenhæng mellem disse landskabselementers udseende og udvikling og den stigende bygnings- og planregulering. Samtidig vises det, at nogle af disse sommerhusområder er dynamiske og den stadige regulering der har som mål at fastholde disse områder som rekreative områder og friholde dem fra permanent beboelse er med til at sikre at disse attraktive områder ikke for alvor bliver en del af den fortsatte urbanisering langs vore kyster.

Der er altså tale om et komplekst landskab med både en marin del og en landdel og det er udnyttelsen af dette stadigt stigende komplekse potentiale der udgør grundlaget for landskabet og dets udvikling.

Litteratur

Aagesen, 1991: Jørgen Aagesen: Skanserne ved Hundested. Arsenalet. Årgang 1991, nr 4, side 9-11. Frederiksværk 1991.

Beyer, 1989: Flemming Beyer m.fl.: Historiske Huse i Gilleleje Fiskerleje. Nationalmuseet. Gilleleje Museum, 1989.

Bertolt, 1939: Oluf Bertolt: Fritiden som socialt problem. 1939. her citeret efter Dahlkild, 1987.

Bill, 1999: Jan Bill: Port topography in medieval Denmark. I: Jan Bill (ed): Maritime Topography and the Medieval Town. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History, vol. 4. Kbh. 1999.

Brandt, 1991: Brandt, Erik: Spærringer og forsvundne øer - Registrering og vurdering af mulighederne for naturgenopretning på søterritoriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1991.

Brandt og Christensen, 1994: Danske Klitter en oversigtlig kortlægning. Bind 1 og 2. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1994.

Bredsdorff, 1945: Peter Bredsdorff: Om Planlægning af Sommerbebyggelser,. Arkitekten, ugehæfter, side 33-36. Kbh. 1945.

Carter, 1988: R.W. G. Carter: Coastal Environments. London 1988.

Christensen, Fischer og Mathiassen, 1997: Charlie Christensen, Anders Fischer og Dorte Rørbeck Mathiassen: kapitel 1.6: Den store havstigning i Storebælt. I: Lisbeth Pedersen, Anders Fischer og Bent Aaby (red): Storebælt i 10.000år. København 1997, s. 45-54.

Christensen, 1997: Peter Thorning Christensen: Befæstningsanlæg. I: Vivian Etting og Per Grau Møller: De kulturhistoriske interesser i Landskabet. (i serien: Kulturhistorien i planlægningen). Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh. 1997

Christensen, 2001: Charlie Christensen: Kystbosættelse og havniveauændringer i stenalderen. Mesolitisk symposium i Vordingborg, 1998. In Press 2001..

CORINE, 1991: Europa kommissionen: CORINE biotopes - The design, compilation and use of an inventory of sites of major importance for nature conservation in the European Community. Luxembourg, 1991
Downloaded som PDF-fil fra: <http://reports.eea.eu.int/COR0/en>

- CORINE, 2000:** European Environment Agency: CORINE land cover technical guide - Addendum 2000. Technical report No 40. København 2000
Downloaded fra: www.eea.eu.int
- Christensen, 1997:** Peter Thorning Christensen: Befæstningsanlæg i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 351-379.
- Christiansen og Vaaben, 1983:** Ole Christiansen og Inger Vaaben: Landsplanlægning - beføjelser, retsvirkninger og praksis. Juristen, 1983, s. 134-152.
- Dahl, 1997:** Bjørn Westerbeek Dahl: Det badende København. Skalk, 1997, nr 6, s. 21-29.
- Dahlkild, 1987:** Nan Dahlkild: Kampen om den frie tid. Bogens Verden. 69. årgang 1987, s. 357-361.
- Dahlkild, 1988:** Nan Dahlkild: Ferie for folket - omkring oprettelsen af Dansk Folkeferie. Arbejderhistorie, nr 31, okt 1988, ss 2-17
- Dahlkild, 1991:** Nan Dahlkild: Fra Sommervilla til Feriehytte. Om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser. Dansk Byplanlaboratorium. Byplanhistoriske Noter nr 23, Kbh 1991.
- Dansk Folkeferie, 1998:** 11 danske naturperler. Katalog 1998.
- Etting og Møller, 1997:** Vivian Etting og Per Grau Møller: De kulturhistoriske interesser i Landskabet. (i serien: Kulturhistorien i planlægningen). Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh. 1997.
- Fortolkningsmanual, 1998:** Trine Binding (red): Fortolkningsmanual til Danske naturtyper omfattet af EF-habitatdirektivets bilag I. (downloaded fra: www.sns.dk/natur/habitat/manual.htm) (- uofficiel oversættelse af "Interpretation Manual of European Union Habitats, HAB 96/2 FINAL - EN, Version EUR 15" <http://europa.eu.int/comm/dg11/nature/hab-en.htm>)
- Fredningskendelse, 1963:** Fredningsnævnet for Frederiksborg amts nordlige del, 6. maj 1963 for matrikel 22u, Smidstrup by i Blistrup sogn.
- Gaardmand, 1993:** Arne Gaardmand: Dansk Byplanlægning 1938-1992. København 1993.
- Hansen, 1991:** Dorthe Vejen Hansen: Det udstykkede land. Arsenalet. Årgang 1996, nr 1. Frederiksværk 1996.
- Hansen, 1995:** Jens Morten Hansen: En ø's opståen, kystdannelse og vegetationsudvikling: Naturlige og menneskeskabte landskaber på Læsø. Geologisk Tidsskrift, 1995, hæfte 2. København 1995.
- Holm, 1991:** Poul Holm: Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca 1550-1914. Kapitel IX. Badegæster og kystboer. Esbjerg, 1991.
- HOME, 1998:** Ejendomsannonce fra HOME, Holbæk, Politiken 21.5.98, samt samtale med medarbejder 22.5.98 samt salgsoptillinger for fire huse på: www.home.dk/cgi-win/bolig.exe.
- Hvidberg, 1991:** Eva Hvidberg (red.): Mit hjerte bor i Greve. Greve Museum, 1991.
- Ingwersen, 1935:** Jens Ingwersen: Sommerhusbebyggelse. Et Indlæg. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 114.
- Iversen, 1936:** Johs. Iversen: Biologische Pflanzentypen als Hilfsmittel in der Vegetationsforschung. Mitteilungen aus dem Skallingenlaboratorium. København 1936.
- Jacobsen, 1989:** Niels Kingo Jacobsen: Physical geographical features of Denmark. I: Peter Vestergaard og Kjeld Hansen (eds): Distribution of vascular plants in Denmark. Opera Botanica, nr 96, København 1989. p. 13-23.

- Jensen, 1994:** Keld Jensen: Strukturudviklingen i Forsvaret - og dennes betydning for regionalgeografiske forhold. Forskningsrapport nr 100. Inst. F. Geografi og Internationale Udviklingsstudier. Roskilde 1994.
- Jørgensen, 1979:** Lisbet Balslev Jørgensen: Danmarks Arkitektur, Enfamiliehuset. Kbh. 1979 heri: Sommerhuset, side 173-188.
- Kiilsgaard Madsen, 1979:** Flemming Kiilsgaard Madsen: Naturfredningssagens historie i Danmark. Odense, 1979.
- Landsplanafd., 1995:** Regionplanrevisionen 1997. Den statslige udmelding til regionplanrevisionen 1997. Landsplanafd. Juni 1995.
- Landsplannyt, 2001:** Landsplannyt nr 23, juni 1998. Temanummer om regionplanudmelding 2001.
- Langkilde, 1987:** Hans Erling Langkilde: Landsteder, Villaer, Bygherre og Arkitekt. Arkitektens Forlag, København 1987
- Lassen, 1935:** Mogens Lassen: Et muret sommerhus. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 114.
- Lykke-Andersen, Madirazza og Sandersen, 1996:** Holger Lykke-Andersen, Ivan Madirazza og Peter B.E. Sandersen: Tektonik og landskabsdannelse i Midtjylland. Geologisk Tidsskrift, 1996, hæfte 3. København 1996.
- Lyshjelm, 1997:** Johs. Lyshjelm: Kobæk Strand Skælskør. Udgivet af Skælskør Egns-historiske Arkivs Udgiverselskab, 1997
- Mahler, 1999:** Ernst Mahler: Carl Ferdinand Suadicani (1753-1824) : livlæge for konger og fyrster, embedslæge også for de fattigste, pioner i behandlingen af de sindssyge : en biografisk studie. Vordingborg, 1999.
- Mentz, 1987:** I. H. Mentz: Melbylejren gennem hundrede år. 1887-1987. i: Fra det gamle Frederiksværk. Årbog 1987. Frederiksværk 1987.
- Miljø- og Energiministeriet, 2000:** Miljø- og Energiministeriet: Danske naturtyper i det europæiske NATURA 2000 netværk. Miljø- og Energiministeriet og Skov- og Naturstyrelsen, 2000.
- Mikkelsen, 1949:** Strandengene i Danmark og deres flora. Naturens Verden, 1949, side 290-308.
- Mikkelsen, 1949a:** Valdemar M. Mikkelsen: Præstø Fjord. Kbh. 1949. (- også som: Dansk Botanisk Arkiv, bind 13, nr 5, Kbh. 1949.)
- Mortensøn, 1997:** Ole Mortensøn: Kystlandskabet. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 239-261.
- Munk og Pedersen, 1975:** Erik Munk og Vagn Lykke Pedersen: Planlægning og byernes udvikling. i: Arne Nørrevang, Torben J. Meyer og Mogens Rud (red.): Danmarks Natur, bind 9, 2.udg. Kbh 1975 pp. 169-190.
- Møller, 1948:** Svend Erik Møller: Feriehuset. København 1948.
- Møller, 1997:** Kulturhistorisk inddeling af landskabet (i serien: Kulturhistorien i planlægningen) Per Grau Møller (i samarb. med Erland Porsmose ; red.: Annette Schou) Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh. 1997.
- n.n. 1986:** Gilleleje Feriecenter. Arkitektur DK, 1-1986, side 35-37.
- Nielsen og Nielsen, 1990:** Jørgen Nielsen og Niels Nielsen: Kystmorfologi. Kbh Universitet, Geografisk Centralinstitut, 1990.
- Olsen og Wulff, 1995:** 15: Karina Olsen og Mogens Wulff: Sommergæster på Nordkysten. i: Gilleleje Museum, årbog 1995. Bind 32, side 3-28, Gilleleje 1995.

- Petersen, 1989:** K. Strand Petersen: Den postglaciale transgression og molluskfaunaen i Tude Å-området. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, p. 82-92.
- Pihl, 2000:** Pihl, S., Ejrnæs, R., Søgaard, B., Aude, E., Nielsen, K.E., Dahl, K. & Laursen, J.S., Naturtyper og arter omfattet af EF-Habitatdirektivet. Indledende kortlægning og foreløbig vurdering af bevaringsstatus. Danmarks Miljøundersøgelser. Faglig rapport fra DMU, nr 322, 2000.
- Porsmose og Jensen, 1997:** Erland Porsmose og Hannelene Toft Jensen: De privilegeredes Fritidslandskab. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 291-294.
- Rambusch, 1978:** Sigurd Rambusch: Rødovre 1901-1976. Rødovre 1978.
- Rasmussen, 1999:** Ulla Fraes Rasmussen: Køge - the topography of a planned harbour city. I: Jan Bill (ed): Maritime Topography and the Medieval Town. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History, vol. 4. Kbh. 1999.
- Regionplanudvalget for Nordjylland, 1970:** Regionplan-status for Nordjylland 1970. Regionplanudvalget for Nordjylland. Forretningsudvalget marts 1970.
- Schlegel, 1935:** Frits Schlegel: Et Sommerhus af K.H.-Blokke. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, side 94-95. Kbh 1935.
- Schou, 1945:** Axel Schou: Det Marine Forland. København, 1945. (Også publ. som Folia Geographica Danica, tom IV).
- Skovgaard, 1935:** H.G. Skovgaard: Et Sommerhus af Træ. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 99.
- Skrubbelstrang, 1966:** Fridlev Skrubbelstrang: Det indvundne Danmark. Gyldendal. Silkeborg 1966.
- Slettebo, 1985:** Jørgen Slettebo (red.): Sommerglæder. Arv og Eje, Viborg, 1985.
- Stenak, 2000:** Morten Stenak: Inddæmninger fra Havet - det pumpede kulturlandskab. Bol og By. Landbohøjskole Tidsskrift. 2000:1, p. 59-98.
- Strandgaard, 1990:** Kirsten Strandgaard: Sommerbyen ved Kattegat. Alle tiders Ods-herred. 1990. side 5-13.
- Strandgaard, 1997:** Kirsten Strandgaard: Fra vildtbane til luksussommerhuse. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 292-309.
- Tyler, 1969:** Germund Tyler: Studies in the ecology of Baltic shore-meadows. II. Flora and Vegetation. Opera Botanica, nr. 25, 1969.
- Tyler, 1971:** Germund Tyler: Studies in the ecology of Baltic shore-meadows III. Hydrology and salinity of Baltic sea-shore meadows. Oikos, vol 22, 1-20.
- V.L., 1918:** En udstykning og bebyggelse i Tibirke Bakker. Arkitekten. 20 årg nr 36, side 333ff. V.L. er ifølge Dahlkild (1987) Vilh. Lorenzen.
- Vestergaard, 1998:** Peter Vestergaard: Vegetation ecology of coastal meadows in Southeastern Denmark. Opera Botanica, nr 134.
- Vestergaard, 2000:** Peter Vestergaard: Strandenge - en beskyttet naturtype. G.E.C. Gads Forlag og Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 2000.
- Vestergaard og Hansen, 1989:** Peter Vestergaard og Kjeld Hansen (eds): Distribution of vascular plants in Denmark. Opera Botanica, nr 96, 1989. København 1989.
- Warming, 1906:** Eug. Warming: Dansk Plantevækst. 1. Strandvegetationen. København 1906
- Warming, 1909:** Eug. Warming: Dansk Plantevækst. 2. Klitterne. København 1909

Analyse 3

Sommerhuse
- eller en misère af dimensioner

Analyse 3

Sommerhusene - eller en misère af dimensioner

Formål

Det er formålet med denne analyse at efterprøve projektets hypotese om at et landskab skal forstås som et forløbslandskab og at det er selve forløbet frem til den nutidige fremtræden, der er betydende for forståelsen af et landskabselements fremtræden.

Vægten bliver lagt på samspillet mellem udviklingen af sommerhusenes antal og udviklingen af reguleringen.

Det er denne analyses problem at belyse

- hvordan antallet af sommerhuse udvikler sig
- hvorfor der når at komme så mange sommerhuse som der gør før der gribes ind med restriktioner
- hvorfor de får lov til at spille så stor en rolle i det danske kystlandskab som de gør og
- hvordan de indgår i urbaniseringen af kysterne.

I dag optager sommerhusarealerne en stor del af den samlede kyststrækning. Sommerhusområder udgør 12,1% af den samlede danske kyst ifølge den opgørelse Miljøministeriet lader gennemføre i 1990 (MMP, 1991). Bebyggelserne et stort problem, ikke bare i forhold til deres lokalisering langs kysterne, men også i forhold til en anden igangværende kystproces, nemlig urbaniseringen af kysten idet mange områder tilsyneladende er under forandring fra en relativt ekstensiv rekreativ udnyttelse til en mere intensiv permanent beboelse.

Problematikken indeholder flere delelementer, som alle vil blive gennemgået og vurderet,

- sommerhusbebyggelsens omfang og udvikling siden århundredeskiftet
- udviklingen af reguleringen af sommerhusbebyggelsen
- sommerhusbebyggelsens geografiske fordeling og regionale udvikling
- sommerhusbebyggelsens urbanisering herunder den ulovlige beboelse; problemets karakter, udbredelse og omfang

Indledning

Der er pr. 1. januar 1998 214.131 sommerhuse i Danmark^{note 1}. 15.442 af disse huse er helårsbeboet og af dem var de 13.011 registreret som ulovligt beboet^{note 2}. Resten, 2.431 sommerhuse er beboet af pensionister og andre med dispensation (DS207, DS379).

Året før er der kun registreret 11.343 ulovligt beboede sommerhuse (Christoffersen, 1999), altså en tilgang på over 4000 alene på ét år.

Ved en tilsvarende opgørelse 6 år før, var der kun 5.489 sommerhuse med registrerede ulovligt beboelse (MM, 1997-98). Det vil sige, at der er sket en forøgelse på 2,5 gange indenfor perioden på 6 år. I samme periode har Miljøministeriet indstillet til kommunerne at skærpe tilsynet (Lovforslag L48, 1998a, bemærkningerne). I 1999 og 2000 gennemføres nye love som regulerer anvendelsen og skærper og klargør kommunernes tilsynspligt (LOV 1022, 1998, lov 371, 1999, Lbk 763, 2002).

For at forstå udviklingen af det landskabselement som sommerhusene udgør og forstå sammenhængen mellem udviklingen og de reguleringsmæssige problemer der spiller en vigtig rolle, må man gå tilbage i tiden til omkring århundredeskiftet for at se hvordan udviklingen af sommerhusbebyggelsen begynder og hvordan den udvikler sig for derved at prøve at forstå sammenhængen mellem udviklingen af bebyggelsen og udviklingen af erkendelsen af problemerne som denne udvikling afstedkommer.

I begyndelsen erhvervede et fåtal personer marginal landbrugsjord langs kysterne og her opførte de deres sommervillaer. I løbet af 1930'erne bliver det mere og mere almindeligt med ferie blandt almindelige lønmodtagere og med ferieloven fra 1938 var grundlaget skabt for en mere folkelig udbredelse af sommerhusbyggeriet. Denne proces er af nogle kaldt en „demokratisering“ (Udviklingen af sommerhuset fra en ferieform for de få velstillede til en ferieform for de mange er beskrevet i projektets kapitel 4.4.12 i større detalje).

I 1945 betegner arkitekten Peter Bredsdorff i en artikel om planlægning af sommerhusbebyggelser den manglende planlægning for Sommerhusmisøren (Bredsdorff, 1945).

Med den tiltagende velstand fra slutningen af 1950'erne og især i 1960'erne eksploderer byggeriet og samtidig ses de første reguleringer der direkte sigter mod sommerhusbyggeriet.

Med fastlæggelsen af arealanvendelsen i de tre planzoner (by-, land- og sommerhuszoner) med By- og Landzonenloven fra 1969 (Lov 315, 1969) fastlåses udviklingen af sommerhusområderne, så der ikke længere uplanlagt kan udlægges nye områder. I 1977 kommer forbud mod yderligere udlæg af sommerhuszoner (Lplan, 1977).

I sommerhuszonen hører de områder der ved Byggeslov og Byplanlov (oprindeligt fra 1938) er udlagt til sommerhusbebyggelse ved byplanvedtægt eller bygningsvedtægt. Disse vedtægter har i vid udstrækning forbudt permanent beboelse og dette forbud bliver endeligt vedtaget med Lov om Sommerhuse og Campering fra 1972.

Den stigende standard af sommerhuse som vi ser i disse år gør at de i højere grad kan bruges hele året hvorved presset mod helårsbrug er stigende. Mange vil selvfølgelig bruge deres sommerhus så meget som muligt og mange ønsker at bo permanent i sommerhusene. Et sommerhus er billigere i anskaffelse end et almindeligt parcelhus og det er ofte beliggende i naturskønne omgivelser som kan nydes hele året.

Der udvikler sig et modsætningsforhold mellem mange ejeres ønske om at bruge sommerhusene hele året og loven, der forbyder samme helårsbenyttelse. Der har siden 1951 ikke været tvivl om at det altid har været kommunerne, der har skullet håndhæve forbudet mod helårsbeboelse i sommerhusene, men det har mange steder knebet med at efterleve denne pligt. I dag er mange sommerhuse helårsbeboede og problemerne har fået lov til at blive så store, at de rent praktisk bliver umulige at løse for de kommuner, der for alvor har problemerne inde på livet. De ulovligt boende sommerhusbeboere er blevet skatteborgere i kommunen og hvorfor save den gren over som man selv sidder på ... ?

På den ene side står altså nogle ejere af sommerhuse, som godt vil udnytte denne mulighed for billig helårsbeboelse. På samme side står kommunerne, som her ser en mulighed for at få flere skatteydere i kommunen. De kan ikke få lov til at overføre sommerhusområder til byzone og på den måde tillade helårsbeboelse. I stedet kan de vælge at føre tilsynet med den ulovlige beboelse lempeligt. Overfor dette står staten med det modsatte ønske om at fastholde sommerhusområderne som rekreative områder. Med det stigende

rekreative pres mod vore kyster er det på nationalt plan vigtigt at fastholde sommerhusområderne til rekreativ udnyttelse, så presset mod de resterende åbne, ubebyggede kyster friholdes eller i det mindste begrænses.

Regionale forskelle

Problemet med den permanente beboelse af sommerhuse er meget uens fordelt over landet. Der har udviklet sig forskellige typer sommerhus-bebyggelser alt efter den måde de er opstået på og den måde de udnyttes på. Der kan være store regionale forskelle.

I MMP (1991) opdeles de danske sommerhusområder i tre hovedgrupper alt efter deres tilstand og deres attraktive værdier i forhold til beliggenhed og turisme. Der er ikke tale om veldefinerede og homogene områder, idet der inden for et enkelt område kan være tale om meget store forskelle afhængig af den enkelte ejers formåen og ønsker.

Områder uden pres for udlejning

- *områder til salg*. Her er afstanden til bopæl for stor eller beliggenhed i forhold til by, strand mv. er ringe, husenes kvalitet er dårlig og områdets rekreative kvaliteter er dårlige, der er mangel på fællesanlæg eller der er dannet store „sommerhusørkener“ ved store ensartede „lag på lag“ udstykninger. Områderne er i forfald og har tydeligvis lav prioritet både hos ejere og lejere. Udviklingen er gået i stå og synes svær at vende. MMP (1991) peger på følgende områder som typiske: Kalred (ved Havnsø), Sejerøbugten, Agger, Vrist og Søndervig.

- *„hold fingrene væk“-områder* er områder, der ligger tæt ved de store byer og husene anvendes typisk som 2. bolig og mange af husene er omdannet til helårsanvendelse. Der er hverken lyst eller behov for forandringer og der er meget lille andel af husene, der lejes ud. Det er områder som Hvidbjerg (Vejle), Saksild ved Odde, Vallø, Hasmark og Nordsjælland.

Områder med mulighed for udlejning

- *„helårssamfund“* er sommerhusområder, der ligger i eller i nærheden af bysamfund, hvor infrastruktur, handel og service er indrettet på helårsbrug. Dette er også attraktivt for turister, som her kan finde aktivitets- og oplevelsesmuligheder. MMP(1991) nævner Skagen, Sæby, Grenå, Rødby, Gedser og Rønne som eksempler.

- *„sommerby-områderne“* er sommerhusområder, der er beliggende i forbindelse med små bysamfund. Service og handel er primært orienteret mod turisterne og samfundet er „lukket“ udenfor sæsonen. De er ofte lokaliseret i nærheden af strand og attraktiv natur. Eksemplerne er Henne Strand, Blokhus, Blåvands Huk, Fjellerup Strand, Agger, Vrist, Søndervig, Due Odde og Allinge.

Områder med pres for helårsbosætning

- *„boligområderne“* er områder, hvor afstanden til en større by med service, handel og arbejdspladser er kort og hvor sommerhusene er blevet indrettet til helårsbrug. Eksemplerne er Gilleleje, Hvidbjerg, Vallø, Nykøbing Sjælland, Frederiksværk, Hornbæk, Dronningmølle og Femmøller.

Der har udviklet sig en mere differentieret udnyttelse, idet mange ældre ønsker at bruge deres sommerhuse hele året, enten som permanent beboelse i forbindelse med tidlig pensionering eller i forbindelse med øgede muligheder

for at holde ferie udenfor den traditionelle ferieperiode om sommeren. Andre områder udvikler sig i en mere erhvervsmæssig retning med udlejning til turister som det primære formål og endelig udvikler de bynære områder sig mod helårsbeboelse.

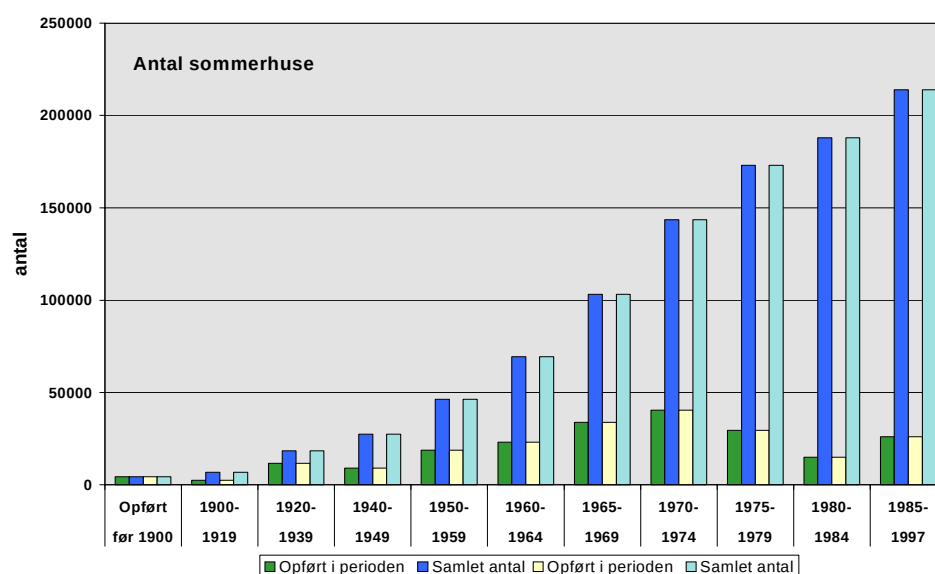
Vi står med modsat rettede interesser mellem de forskellige instanser i forvaltningshierakiet. Mange kommuner er interesseret i at øge deres skattegrundlag og muligheden for at konvertere sommerhus-områder til byzone. Herved kan de nemt få et øget skattegrundlag til den altid slunkne kommunekasse. Mange steder er det en oplagt mulighed at overføre områder til byzone. Disse områder ligger direkte i forbindelse med eksisterende byer og flere steder ligger sommerhusområderne i vejen for en udvidelse af byen i de mest attraktive retninger, nemlig langs kysten.

Overfor dette er der et øget pres på sommerhusene fra turister som ønsker at udnytte de muligheder der er i sommerhusene for at holde ferie nær kysten. I dag står striden om sommerhusene i spillerummet mellem ønsket om at inddrage husene i den danske turistpolitik og -industri, ønsket om at benytte de attraktivt beliggende og billige huse som helårsbeboelse og endelig ønsket om at fastholde sommerhusene som et andet hjem og derved som et rekreativt element.

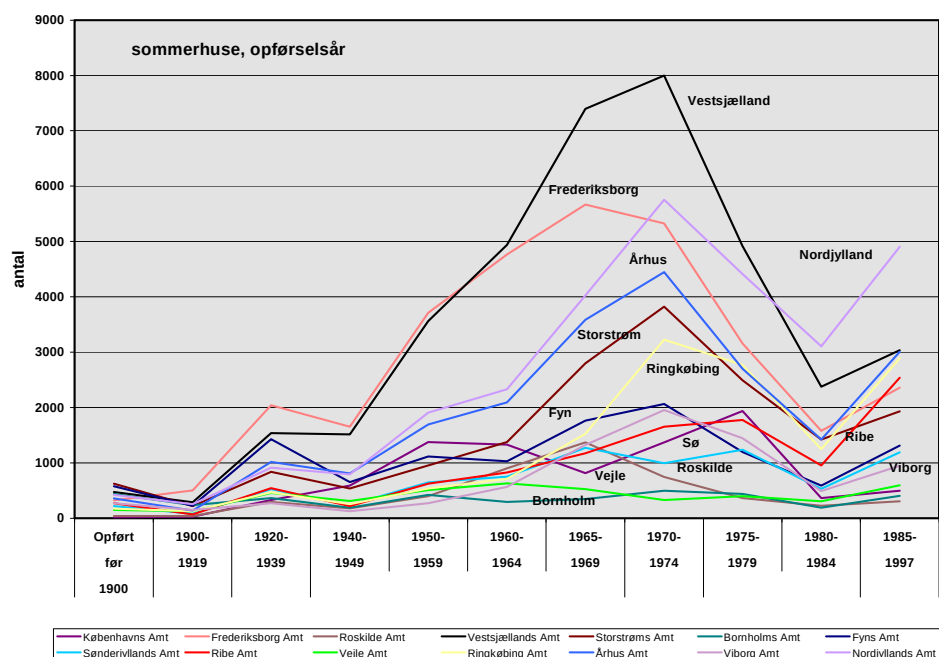
Problemets omfang

Udviklingen af antallet af sommerhuse og deres amtsvise fordeling

Der findes ikke statistik over sommerhuses opførselsår fra før 1980'erne. For at få et præcist billede over udviklingen af antallet af sommerhuse, har det derfor været nødvendigt at bruge de oplysninger, der ligger i BBR (Bolig- og Byggesregisteret), som blandt andet indeholder oplysninger om det aktuelle sommerhus' opførselsår. Figur 1 viser derfor ikke det absolutte antal huse opført i perioderne, men kun alderen på de huse som fortsat eksisterer. Man kan altså ikke direkte aflæse et områdes alder eller historie, idet der kan være kommet nye huse til ligesom gamle helt kan være nedrevet og erstattet af nye bygninger. Det vil formentlig ikke have den store betydning for analysen her.

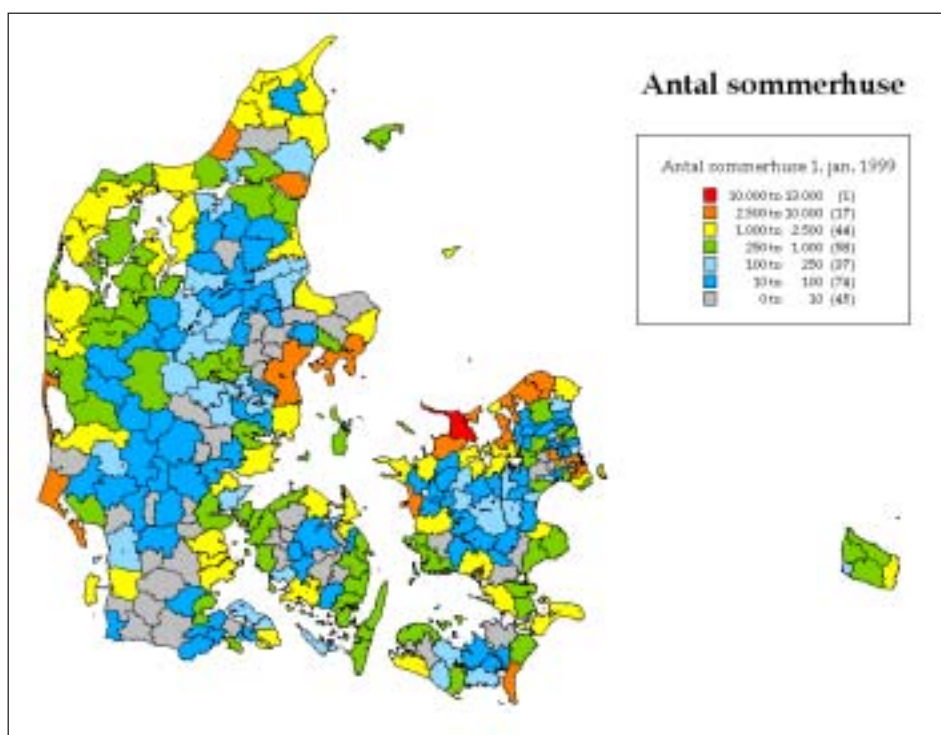
Figur 1: Udviklingen af antallet af sommerhuse. Venstre søjle antallet af sommerhuse opført indenfor den angivne periode og højre søjle er det kumulerede antal opførte. Bemærk, at perioderne ikke er lige lange. (DS207)

Figur 2: Opførselsår for sommerhusene, fordelt på amter (DS207).

Antallet af sommerhuse, der helt er udskiftet er formentlig ikke ret stort. For de fleste huse gælder, at de er bygget om eller der er bygget til. Den store tilgang af sommerhuse sker i perioden 1960 til 1975, hvorefter der er et markant fald i tilgangen af nye sommerhuse. Fra 1980 er tilgangen af nye huse markant reduceret.

Når man ser på hvordan sommerhusbestanden udvikler sig i de forskellige amter (figur 2), så bliver billedet af 1960'ernes og 1970'ernes udvikling endnu tydeligere. Der er desuden en regional forskel. Frederiksborg Amt er tydeligvis et dominerende amt i begyndelsen af perioden og frem til 1949 og det er

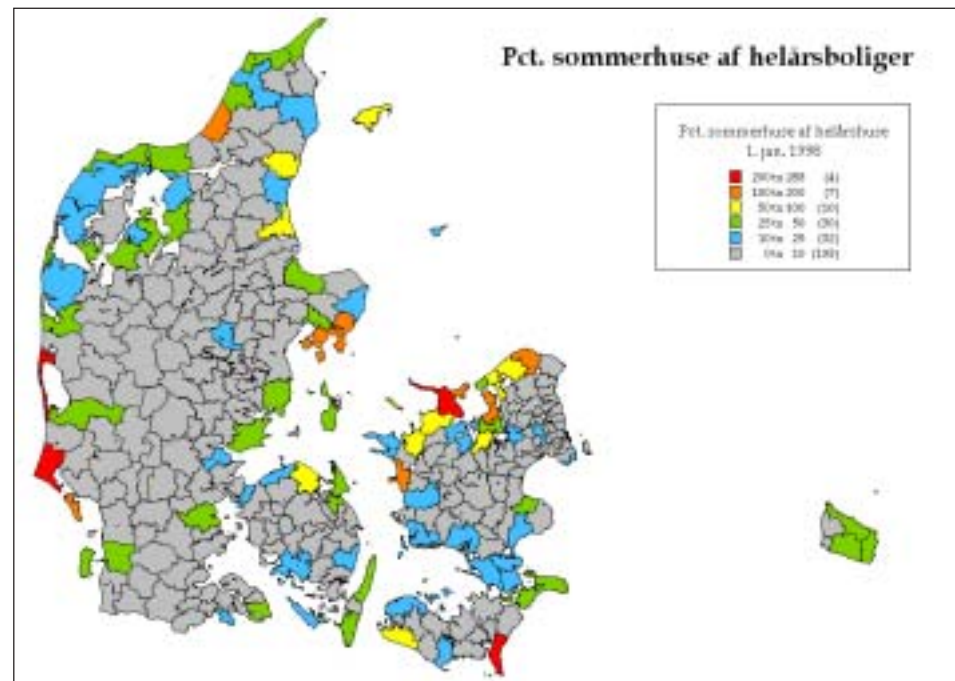
Figur 3: Antallet af sommerhuse fordelt på kommuner, 1998. I Storkøbenhavn spiller antallet af kolonihaver med. I legenden er tallene i parentes antal kommuner i hver klasse. (DS207, DS379)

det amt, der har den største tilgang af sommerhuse i mellemkrigsårene. Frederiksborg amt ser desuden ud til at kulminere tidligere end de andre amter, formentlig fordi de attraktive områder tidligere opbruges her end i resten af landet.

De andre store sommerhusamter, Nordjyllands, Århus og Storstrøms amter topper i den efterfølgende periode fra 1970 til 1974.

Figur 3 viser antallet af sommerhuse i hver kommune i 1998. Der er i alt 62 kommuner med mere end 1000 sommerhuse og heraf to med mange kolonihaver, nemlig København og Ballerup kommuner. De er selvfølgelig alle kystkommuner.

Nogle kommuner har en meget stor andel af sommerhuse set i forhold til helårsboliger. Disse kommuner kaldes her for sommerhuskommuner. 11 kommuner har mere end 100% sommerhuse og 4 kommuner har mere end 200%. Det er Holmsland, Blåvandshuk, Trundholm og Sydfalster kommuner. Flere af de kommuner med mange sommerhuse kommer ikke med blandt de dominerende ved denne beregning, idet de sammen med et stort antal sommerhuse også har en stor bosætning i helårsboliger. Det gælder for eksempel for Frederiksværk og Helsingør kommuner.

Figur 4: De rigtige sommerhus-kommuner er kommuner med flere sommerhuse end helårsboliger. Røde og orange kommuner har flere sommerhuse end helårsboliger. I legenden er tallene i parentes antal kommuner i hver klasse. (DS207, DS379).

Delkonklusion

De 200.000 danske sommerhuse fordeler sig uens over landet. Ikke overraskende ses det af kortene i fig. 3 og 4, at fordelingen er kystorienteret, men ikke alle kyster har samme koncentration.

Der er nogle få kommuner, der skiller sig markant ud fra de resterende kommuner. Der er 62 kommuner med mere end 1000 sommerhuse og kun 18 kommuner med mere end 2500 sommerhuse. Det er i disse få kommuner, at sommerhusene for alvor bliver et påtrængende forvaltningsproblem. Hvis vi så endda ser på forholdet mellem antallet sommerhuse og antallet af helårsbeboelser, så er der kun 11 kommuner med mere end 100% sommerhuse. Sommerhusområderne er ikke lige gamle. De nordsjællandske områder er ældst. Det er her nær ved København at de første større udstykninger finder sted,

mens andre områder først har deres opblomstring i 1960'ernes byggeboom. Alderen og karakteren er derfor meget forskellig fra område til område. Nogle kommuner har mange permanent beboede sommerhuse, mens andre kommuner har sommerhuse, som især bliver brugt til udlejning til turister og igen andre kommuner har sommerhusområder, som forfalder og som ikke længere er rekreativt attraktive.

Den begyndende regulering

Reguleringen af sommerhusbebyggelsen falder i 3 perioder. Der sker en udvikling i karakteren og kompleksiteten i reguleringen. Flere og flere områder reguleres samtidig med at flere og flere arealer inddrages under reguleringen.

Reguleringen falder tilsyneladende i tre perioder:

- Før 1937 hvor der i områder udenfor de større byer og købstæder stort set ingen regler gælder og hvor alt reguleres af sogneråd og kommunalbestyrelser
- I perioden 1937 til ca 1975 ses en spredt og ikke landsdækkende regulering. Fokus er på de store byers byudvikling og den begyndende arealplanlægning kun omfatter købstæder og bymæssig bebyggelse på mere end 1000 indbyggere. Udenfor disse områder er planlægningen ofte frivillig og derved tilfældig.
- I perioden fra 1970 indføres der gradvist nye landsdækkende planlove som gradvist overtager og fortsætter den begyndende regulering fra den forrige periode. Vigtigst er her den landsdækkende zoneplanlægning i By- og Landzonenloven.

Overlappet i perioderne 1970 til 1975 skyldes at nye love kommer til samtidig med at gamle love udfases. Dette gælder blandt andet for byggelovene. I det følgende vil udviklingen frem til 1970'ernes sammenhængende planlægning blive gennemgået.

Udviklingen af arealplanlægningen i Danmark ca. 1900 til ca 1975

I det følgende vil udviklingen af planlægningen i perioden 1900 til 1970'ernes planreformer blive undersøgt. Vægten vil blive lagt på den overordnede udvikling i perioden 1930'erne til 1970'erne hvor den nuværende planlægning har sine rødder. Hovedformålet er at undersøge hvilke muligheder der har eksisteret før planlovreformen i 1970'erne og undersøge om det er rigtigt at der ikke har været muligheder for at planlægge blandt andet sommerhusbebyggelsens udvikling på en mere hensigtsmæssig måde.

Indledning

Den første regulering af arealanvendelsen knytter sig til bygningslovgivningen, som regulerer arealanvendelsen indenfor den enkelte matrikel.

Vasegaard (1945) påpeger, at der forskel mellem bygningslovgivning og byggelovgivning.

Allerede bygningsloven for København fra 1889 indeholder muligheder for at regulere bebyggelsen i forhold til de umiddelbare omgivelser i form af skel, hegn og veje.

Rødderne til bygningslovgivningen går tilbage til 1700-tallets brand-sikkerhedsmæssige byggeforskrifter og til en begyndende trafikregulering (Illum, 1952).

En egentlig bygningslovgivning opstod i 1850'erne som fire byggelove for hhv. København (1856), Frederiksberg (1858), Købstæderne (1858) og Land-

distrikterne (1861). Lovene for København og Købstæderne har siden 1876 kunnet udvides administrativt til landkommunerne. Disse love er ændret gentagne gange siden (Andersen, 1966, Illum, 1952).

Reguleringen af det åbne land kan føres tilbage til skovbrugets og landbrugets lovgivning i 1600-tallet. Det er denne lovgivning der efter landboreformerne og fredsskovsforordningen i 1805 har det hovedformål at sikre at landbruget og skovene ikke overgik til anden anvendelse.

Vi får den første hegnslov i 1869 og den første anordning om skadeligt vands afledning i 1846 (Andersen, 1966).

Med gennemførslen af den nye matrikel i 1844 kommer der en række love der regulerer udstykning og registrering af den private ejendom. Alt dette samles i en udstykningslov i 1897 (Andersen, 1966).

Frem til 1914 udgjorde det retsgrundlaget for byggeretten som derfor kan siges at have haft som formål at sætte regler for og ordne forhold i forbindelse med byggeri og udstykning af privat ejendom. Først tiden efter 1. Verdenskrig rummer begyndelsen til den mangfoldighed af indgreb og begrænsninger i den private ejendomsret som finder sted og som er betinget af blandt andet den øgede befolkningsmængde og det øgede pres på arealer i forbindelse med den teknologiske og økonomiske udvikling. (Andersen, 1966).

Mellemkrigsårene rummer begyndelsen til en lang række af de reguleringer og begrænsninger i den private råderet som vi ser i fuld kraft efter lovreformerne i 1970'erne.

I 1917 kommer den førte naturfredningslov med det formål at bevare forskellige naturværdier og åbne adgangen til naturen for almenheden.

I 1918 kommer den første bygningsfredningslov med det formål at sikre værdifulde bygninger. De forhistoriske kulturværdier bliver varetaget via naturfredningslovgivningen.

Tidlige tanker om planlægning

I december 1944 nedsatte Dansk Byplanlaboratorium et udvalg med det formål at gennemdrøfte de spørgsmål, der i byplanmæssig henseende knytter sig til sommerhusbyggeriet og at afgive betænkning herom. Denne betænkning udkommer 8 år senere, i 1952.

Baggrunden for dette udvalgsarbejde er at stadsingeniør i Holbæk, L. Malchow-Møller i 1944 havde sendt et „fordumsfrit memorandum“ til Turistforeningen^{note}

^{3.} og påpeget en række problemer i forbindelse med lokalisering af nye sommerhusbebyggelser. Malchow-Møller foreslår her et centralt organ til formidling af egnede arealer til udnyttelse til ferieformål. Til sådanne formål skulle der blandt andet skaffes expropriationshjemmel. Der skulle desuden være klare regler for udstykning og bebyggelse af sommerhusarealer ligesom en effektiv kontrol skulle gennemføres (Bredsdorff, 1945).

I modsætning til initiativet med Turistforeningen som vist aldrig blev til noget, så formår Malchow-Møller at få gang i Byplanlaboratoriets udvalg.

Udvalgets betænkning består af fire små artikler. Den mest interessante artikel er Anne Marie Rubins artikel „Om Planlægning af Sommerhusbebyggelse“ (DBV, 1952).

I Rubins artikel gennemgås mulighederne for planlægning af sommerhusområder og man får et godt indtryk af hvilke problemer ved det tiltagende sommerhusbyggeri, der er aktuelle og hvad der betragtes som vigtigt og centralt i diskussionen på det pågældende tidspunkt (1952). Rubin gennemgår mulighederne for planlægning og opdeler i tre niveauer, det lokale, det regionale og på landsplan.

Mulighederne for at planlægge på lokalt plan er tilstede gennem Byplanloven som giver mulighed for at fastlægge forhold omkring veje, beliggenhed af ledninger, differentiering i bygningsarter og anvendelsesformål, grundenes størrelse, bebyggelsens beliggenhed og bebyggelsens ydre udformning (såsom højde og tagformer).

På det regionale plan står det straks sløjere til og der omtales kun et muligt udspil fra Boligministeriets side omkring fælles regler for dispositionsplaner for sommerhusområder.

På det nationale plan er der næsten ingen muligheder for planlægning. Kun Naturfredningsloven giver mulighed for at frede visse områder mod erstatning og så de to beskyttelseslinier, hhv. skovlinien på 300 m og strandlinien på 100m. Loven om sandflugtsdæmpning, som gælder for den jyske vestkyst, udlægger en 500 m zone fra kysten som skal friholdes for bebyggelse.

Ellers diskuteres forskellige anbefalinger i forbindelse med planlægning af sommerhusudstykningskninger.

Grundstørrelsen er det vigtigt at beslutte sig til. For små grunde skaber problemer med hensyn til afstande til skel og omkringliggende huse. For små grunde kan desuden skabe hygiejniske problemer hvis afstanden mellem sivebrønde eller nedgravede das bliver for lille til drikkevandsbrøndene.

Der bør i følge Rubin anlægges fællesarealer især langs stranden. Det er umiddelbart ikke i grundsælgerens interesse, idet der så ikke kan opnås de store priser for strandgrundene, men værdien af de andre grunde vil blive større.

Der skal planlægges et ordentligt vejnet og der skal tages hensyn til husenes højde.

Husenes placering skal tage hensyn til landskabets kontur. Huse bør ikke lægges på bakketoppe og bør helst orienteres i samme retning, så der opnås et vist ensartet præg. Til sidst beklager Rubin, at beplantning ikke kan medtages i bestemmelserne. Dels vil beplantning være med til at give et område karakter og dels kan beplantning skjule uheldig bebyggelse. Dette sidste hjertesuk er det let at forstå, når man ser alle de billeder artiklerne er illustreret med. De fleste viser helt nye udstykninger på bar mark med en masse små huse pænt på rad og række. Unægteligt et andet billede end det man ville fremhæve i dag, hvor grundene er bevokset

Rubin (DBV, 1952) påpeger, at der er et akkumuleret stort behov for sommerhuse efter krigen på grund af ferieloven og mere ferie og fritid og hertil kommer efterkrigsårenes forbud (på grund af vareknaphed) mod opførsel af sommerhuse og andre bygninger over 10m². Der vil fortsat være et voksende behov for arealer til sommerhuse og hun foreslår, at der laves en landsdækkende rekognoscering med det formål at udpege egnede steder.

Som et af kriterierne for en udvælgelse af nye sommerhusudstykningskninger nævner Rubin, at det vil være en gevinst for planlægningen at friholde landbrugsarealet. Som eksempel på en heldig planlægning nævner hun planlægningen omkring Blokhush i Nordjylland. Mellem klitterne ude ved havet og en stor skrænt inde i landet ligger et bælte af landbrugsjord. Det var oprindeligt hensigten at udstykke disse jorder til sommerhusbebyggelse. Imidlertid „lykkedes det ministeriet at hindre det og i stedet placere sommerhusbebyggelsen dels i klitterne og dels i skrænten inde i landet, som ikke ligger længere inde, end at der er en rimelig afstand til stranden. Store landskabelige værdier blev herved bevaret. Småhusene kan gemme sig i klitterne og i skrænten og underordner sig landskabsformen; og det brede strøg, den landskabeligt set karakteristiske flade af landbrugsjord mellem klitten og skrænten er ikke ødelagt. Samtidig er landbrugsjord ikke taget ud af drift, og man har undgået, at sommerhusbebyggelse „æder“ en af de værdier, som netop har tiltrukket den. Det er således både praktiske, materielle hensyn og æstetiske

hensyn, der i fællesskab har givet den rigtige løsning. Uden planlægning havde dette ikke været muligt.“ (DBV, 1952, s.10).

Rubin fortsætter med at fremhæve det psykiske behov, som hun mener også skal varetages i planlægningen omend det er langt vanskeligere end de tekniske. „Behovet for et trivsomt miljø f.eks., for oplevelsen af landskabet, af naturen i dens vekslen, følelsen af tilknytning til jorden, og kontakt med landbruget, og måske afstand fra byens hektiske rytme o.m.a. må også indgå som faktorer, der skal tages hensyn til ved en sådan planlægning. I en tid hvor begrebet hygiejne er udvidet til at omfatte mentalhygiejne, hvor ferie, afkobling fra det daglige arbejde er et led i sådan mentalhygiejne skulle man ikke gerne blindt og uforudseende lade de muligheder, naturen byder på hertil, blive ødelagt..... Men i det danske landskab med dets myge konturer er det ofte svært at opnå det rette

Figur 5: Smidstrup ved Gilleleje, foråret 1967. Store arealer er nyligt udmatrikuleret og de henligger ubeplantede og med nyopførte huse. KMS,co-pyright

Figur 6: Smidstrup ved Gilleleje, foråret 1993. Sommerhusområdet er ikke udvidet siden 1967 (fig 5), men er nu vokset til med hegn og træer. KMS co-pyright.

samspil mellem natur og bebyggelse, og planlægning er derfor meget mere nødvendig.“ DBV, 1952, s. 10).

Med bagklogskabens skarpe øje må man sige, at behovet for landbrugsjord har ændret sig siden dengang. Her flourer det nytteprægede natursyn og naturen er stadig begrænset til at være et hjælpemiddel til mentalhygiejne! Mulighederne for planlægning er langtfra erkendt endnu.

Planlovenes udvikling

Bygge- og bygningslovgivning

Frem til Landsbyggeloven fra 1960 hersker der et sandt kaos indenfor bygge-lovgivningen. Der gælder love for fire forskellige områder, København, Frederiksberg, Købstæderne og Landet og de er meget uensartede. Et eksempel fra Illum (1952) opregner lovgivningen for København (Byggelov nr 148 af 29. marts 1939, for Frederiksberg (Lovbekendtgørelse nr 212 af 1. august 1912 af lov nr 57 af 11. april 1890), for Købstæderne (Lovbekendtgørelse nr 210 af 1. august 1912 af lov af 30. dec 1858) og for Landdistrikterne (Brandpolitiloven nr 174 af 31. marts 1926).

Mange af manglerne og uoverensstemmelserne reguleres administrativt via et bygningsreglement, som indeholder byggetekniske forskrifter og som udgives af Boligministeriet, og lokale bygningsvedtægter, som indeholder byplanmæssige bestemmelser for et afgrænset område af kommunen (Rud Nielsen, 1965). Den mest avancerede og udbyggede byggelov er loven for København og den kan få virkning hvis sogneråd og kommunalbestyrelser vedtager at benytte hele eller dele af denne lovgivning. Dette sker ved at vedtage bygningsreglementer og bygningsvedtægter administrativt. Der er altså ikke pligt til at indføre disse regler og vedtægter, der er kun tale om at der er mulighed herfor.

Bygningsvedtægter kan dække enkelte kommuner eller dele heraf og inddеле området i dels grundkredse, der indeholder regler der regulerer bebyggelsens udnyttelsesgrad, højde og tæthed og inddele kommunen eller dele deraf i bygge-områder, der regulerer anvendelsesformålet hvorved et område forbeholdes bestemte arter af boligbebyggelse eller erhvervsbebyggelse. Fra Landsbygge-loven fra 1960 nævnes muligheden for at udlægge byggeområder til sommerhusområder.

Bygningsreglementet beskriver de bygningstekniske regler der skal gælde for de enkelte byggeområder som kan afgrænses til for eksempel beboelse, handel og forretninger eller et industriområde af en bestemt karakter.

Boligministeriet har for at lette arbejdet i de små kommuner udarbejdet et normal-bygningsreglement for Landkommuner, som hyppigt revideres.

Bygningsreglementer og bygningsvedtægter kan fastsættes for landkommunerne i henhold til ældre lovgivning og herved kan overføres regler fra Frederiksbergs byggelov i de tilfælde hvor sognekommunen søger herom til Boligministeriet. For landkommunerne er der altså ikke pligt til at indføre disse regler og reelt har man kunnet opføre huse alene efter brandpolitiloven

I Normal-bygningsreglementet for Landkommuner for 1951 findes der for første gang i et tillæg en definition af et sommerhusområde med tilhørende særlige bygningsregler (Normal-bygningsreglement, 1951). I tillæg III angives det, at kommunen kan optage et særligt kapitel i bygningsreglementet som skal gælde for arealer egnede til sommerhusbebyggelse. I sådanne områder må der ikke opføres anden form for bebyggelse uden særlig tilladelse fra sognerådet.

Et sommerhus er her defineret som et hus opført i een etage uden udnyttet tagetage og alene bestemt til beboelse (natophold) i tidsrummet 1. april til 30. september og uden for dette tidsrum kortvarige ferieophold, weekend og lig-

nende. Denne tidlige begrænsning i anvendelsen skal være tinglyst forud for pantegæld.

For sådanne områder ophæves en række af bygningsreglementets almindelige regler og erstattes af en række andre og oftest lempeligere regler om anvendelse af materialer og indretning. De fleste regler vedrører hygiejniske og brandsikkerhedsmæssige forhold samt regler om grundstørrelse i forhold til indvinding og -afledning. (Normal-bygningsreglement, 1951, tillæg III).

Udstykningernes størrelse skal være mindst 2500 m² og med mindstebredde på over 40 m. Forsynes grundene med enten drikkevand eller er der etableret kloak så kan grundstørrelsen nedsættes til 1200 m². Sker udstykningen efter en samlet plan på et areal over 1ha og er drikkevandsforsyning eller med kloakering, kan arealet yderligere nedsættes til 800 m². Af disse 800m² kan de 300m² udlægges som fællesareal og derved når man ned på en mulig mindstestørrelse på de enkelte parceller i en samlet sommerhusudstyknings på 500 m². Denne mulighed ses udnyttet flere steder og det kan for eksempel give sig udslag i arealer med boldbaner eller man har udvidet strandbyggelinien lovbefalede 100 m så der er et større fællesareal mellem kysten og de første parceller. Så er de enkelte grunde så til gengæld meget små.

Den samlede byggeregulering er altså særdeles uoverskuelig og desuden meget varierende fra kommune til kommune og fra region til region. Dette kaos fører til at man efter mange års diskussioner i 1960 samler lovgivningen for landet og købstæderne i en lov „Landsbyggeloven“ (lov 246, 1960).

Der gælder fortsat særskilte byggelove for København (fra 1939) og Frederiksberg (fra 1890).

Med Byggeloven af 1972 er Frederiksberg ligeledes inddraget den samlede lov (lovbek 361, 1972).

I §37 er særligt omtalt kystområder idet „Kystområder og andre til sommerhusbebyggelse egnede områder kan udlægges hertil.“

Af særlig betydning for kystområder og især for udlægning af sommerhusområder er der i Landsbyggeloven indført en §5 som gør amtsrådet til bygningsmyndighed udenfor områder med bygningsvedtægt. amtsrådet kan på den måde erstatningsfrit forbyde udstykninger, der vil komme i strid med en forsvarlig og hensigtsmæssig udvikling og herunder blandt andet udstykning til sommerhuse. Anvendelsen af §5 er sket i nært samarbejde med de amtslige fredningsplanudvalg som har udarbejdet fredningsplaner.

§5 får betydning for sommerhusudstyknings idet mange amtsråd udarbejder udstykningasaftaler med lodsejere der ønsker at udstykke til sommerhuse udenfor gældende bygningsvedtægt idet amtsrådene ofte har givet udstykningstilladelse betinget af at der er oprettet en deklaration som følger det gældende bygningsreglement for sommerhuse. Disse områder bliver til de senere såkaldte aftaleområder, som er sommerhusområder der fortsat ligger hen i landzone efter Planloven (Andersen, 2001; Bendtsen, 1969).

Byggeloven fortsætter i denne form frem til 1975, hvor byplanlægningsdelen og bebyggelsesregulerende forhold i ændret form overføres til Lov om kommuneplanlægning og siden 1991 til Planloven.

Bygningsreguleringen fortsætter i Byggeloven (lov 323, 1975) som er gældende for hele landet. Der er ikke længere planlægningsselementer tilbage i loven.

Byplanloven

Tanker om en byplanlovgivning kan føres tilbage til Landsforeningen Bedre Byggeskik, som var stiftet i 1915. Et udvalg under foreningen udgav i 1918 et betænkning om „Bebyggelsesplaner for Landkommuner“. Denne betænkning indeholder argumentationer for byplanlægning ligesom der var et forslag til

lov om tilvejebringelse af bebyggelsesplaner for landkommuner.

En kommission fremkommer i 1920 med endnu et lovforslag om en byplanlov. I 1921 stiftes Dansk Byplanlaboratorium, Selskab til Byplanlægningens Fremme“.

Byplanloven adskiller sig fra byggeloven ved at den regulerer hele planlagte områder, det vil sige, at den enkelte kommune lader udarbejde en byplan, som opdeler kommunen eller dele heraf i funktionelt adskilte arealer. Byggelovgivningen tager stilling til den enkelte byggeansøgning ud fra byggeloven og ud fra de udarbejdede bygningsvedtægter og bygningsreglementer som ligeledes kunne være arealopdelt (Eyben og Nielsen, 1965).

Der har altså længe blandt ingeniører og arkitekter været en bevidsthed om behovet for en byplanlov, ikke udelukkende for de større byområder, men også for landkommunerne.

En kommission nedsat i 1922 („Byggekontrolnævnet“) fremkommer med et nyt forslag til Byplanlov i 1923 og går her ud fra, at de tidligere forslag alle er blevet forkastet af den grund, at byplanlægning har været obligatorisk for alle kommuner. Fra denne betænkning stammer altså ideen om at det ikke skal være obligatorisk at udarbejde en byplan eller anden samlet bygningsplanlægning.

Den første byplanlov kommer i 1925 (lov 122, 1925), men får ingen betydning, idet indgreb efter loven kunne betyde uoverskuelige udgifter for den enkelte kommune i forbindelse med ekspropriationer eller i forbindelse med udbetaling af erstatninger til berørte ejere lige så snart der var tale om rådighedsindskrænkelse. I sådanne tilfælde kunne berørte grundejere forlange erstatning eller tvinge kommunen til at ekspropriere den berørte ejendom (Andersen, 1966).

Byplanloven revideres i løbet af 1930'erne og vedtages i 1938 (lov 181, 1938). Vigtigst er det at bemærke, at der er en almindelig pligt for alle købstæder og for samlede bebyggelser over 1000 indbyggere til at gennemføre en byplan. Byplanerne skulle gennemføres indenfor 5 år efter lovens vedtagelse i 1938. Denne byplanpligt omfatter i 1938 ca. 250 købstæder og bymæssige bebyggelser men flere hundrede kommuner kommer til frem til 1965 (Eyben og Nielsen, 1965).

Med Landsbyggeloven fra 1960 og Byplanloven af 1962 (lov 160, 1962) er de samme områder nu omfattet af både en byplan-pligt og pligt til at tilvejebringe en bygningsvedtægt.

En byplan omfatter en oversigtlig byplan i form af en dispositionsplan og en mere detaljeret som dækker mindre områder i form af en byplanvedtægt (-eller partiel byplan).

Dispositionsplanen og byplanvedtægten har ikke umiddelbart bindende virkning overfor den enkelte grundejer. Men i kraft af mulighederne for at optage dispositionsplanens bestemmelser i Landsbyggelovens bestemmelser om grundkredse og byggeområder kan bestemmelserne gøres bindende. En af kommunalbestyrelsen vedtaget og af Boligministeriet godkendt byplanvedtægt bliver tinglyst for de ejendomme omfattet af byplanen.

En byplanvedtægt skal indeholde en fuldstændig planordning for den enkelte ejendoms anvendelse til bolig, industri, forretningskvarter, offentlige formål og vejforhold. Der kan fastlægges regler for bygningernes udstrækning på grunden og der kan medtages regler om bygningshøjder. Der kan ligeledes udlægges områder der skal friholdes for bebyggelse. Der udbetales ikke erstatning til berørte grundejere og der er mulighed for ved ekspropriation at gennemføre en byplanvedtægt (Rud Nielsen, 1965).

I henhold til Landsbyggelovens §5 og §20 (lov 246, 1960) er det Amtsrådet der er bygningsmyndighed (for ca 700 kommuner) udenfor områder underlagt bygningsvedtægt. I disse områder er der ikke pligt til planlægning. Rud

Nielsen (1965) påpeger dog, at der med tiden dog vil finde en vis planlægning sted fra Amtsrådets side. Især sommerhusbebyggelsen er underlagt denne mulighed for planlægning, idet amtsrådet kan meddele forbud mod udstykning til en bebyggelse, der skønnes at ville stride mod en forsvarlig og hensigtsmæssig byudvikling, samt i det hele taget mod sommerhusbebyggelse. Amtsrådet kan meddele forbud mod opførsel af bygninger der ikke tjener til helårsbeboelse eller lokalt erhverv (Rud Nielsen, 1965). Heller ikke disse påbud giver anledning til erstatning. Amtets muligheder for på den måde at gennemføre arealplanlægning lapper over bestemmelser i lov om byudvikling og naturfredning (se senere), som har samme arealregulerende sigte. Amtsrådets muligheder for at planlægge sommerhusbebyggelsen bevirker at en del af de idag udlagte sommerhuszoner er såkaldte „aftalte sommerhusområder“. Amtsrådet har, for at give tilladelse til sommerhusudstyknin g udenfor områder under byplanvedtægt eller bygningsvedtægt, sikret sig at udstykkere n har oprettet en deklaration for det udstykkede område, som typisk svarer til sommerhusbestemmelserne fra Normalbygningsreglementet som oftest var grundlaget for byplan- og bygningsvedtægterne. Vigtigst er her bestemmelserne om anvendelsen til natophold i tidsrummet 1. april til 30 september (Andersen, marts 2001).

Byplanvedtægter og bygningsvedtægter er gældende frem til Kommuneplanlovens vedtagelse i 1975 og med ikrafttrædelse i 1977.

De „aftalte sommerhusområder“ fortsætter i landzone og får samme status som sommerhuszonerne i forbindelse med den endelige fastlæggelse af kystnærhedszonen på 3 km i henhold til „Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse“ (CIR 167, 1981). Allerede efter „Cirkulære om planlægning af sommerhusområder“ fra 1977 (CIR 124, 1977) har Miljøministeriets Planstyrelse efter samråd med kommunerne afgrænset eksisterende fastlagte sommerhusområder og der er udstedt forbud mod nyudlæg af nye sommerhusområder inden for disse kystnære områder. Reelt har afgrænsninger af nye områder til sommerhusbebyggelse afventet de første regionplaners godkendelse og der er derfor stort sket ikke sket udlæg af sommerhusområder siden loven om Lands- og Regionplanlægning ikrafttræden i 1973.

Alle områder, der har været udlagt i henhold til byplanvedtægt, bygningsvedtægt eller i følge aftaler med amtsrådene, bliver med ikrafttrædelsen af kommuneplanloven i 1977 omfattet af kommuneplanen og dens lokalplaner og overført til en af de tre zoner fra By- og landzoneloven fra 1969.

Størsteparten af de senere sommerhusområder i henhold til By- og Landzoneloven fra 1969 stammer altså fra områder udlagt til sommerhusbebyggelse i henhold til byplanvedtægter eller bygningsvedtægter. Ønsker om nyudlæg bliver med Cirkulæret fra 1977 effektivt stoppet og med cirkulæret fra 1981 bliver der sat et endeligt stop for udlæg af sommerhusområder indenfor kystnærhedszonen på 3km.

Byreguleringsloven

I 1949 vedtages Lov om Reglering af Bymæssige Bebyggelser som i begyndelsen alene sigter til at regulere byudvidelserne omkring de større byer således at bebyggelsen hovedsagelig sker på de planlagte og byggemodnede områder og at de perifere områder friholdes for bebyggelse (Lov 210, 1949). Med samtidige ændringer i Byplanloven muliggøres indgreb som kan forhindre byggeri udenfor de områder, der er omfattet af byplanvedtægt eller bygningsvedtægt. (Illum, 1952).

Loven har sin baggrund i Fingerplanen fra 1947, som aldrig er blevet offentligt vedtaget eller godkendt. Lovens hovedsigte er altså at styre byudviklingen langs ønskede linier og samtidig fastholde andre områder som grønne, ube-

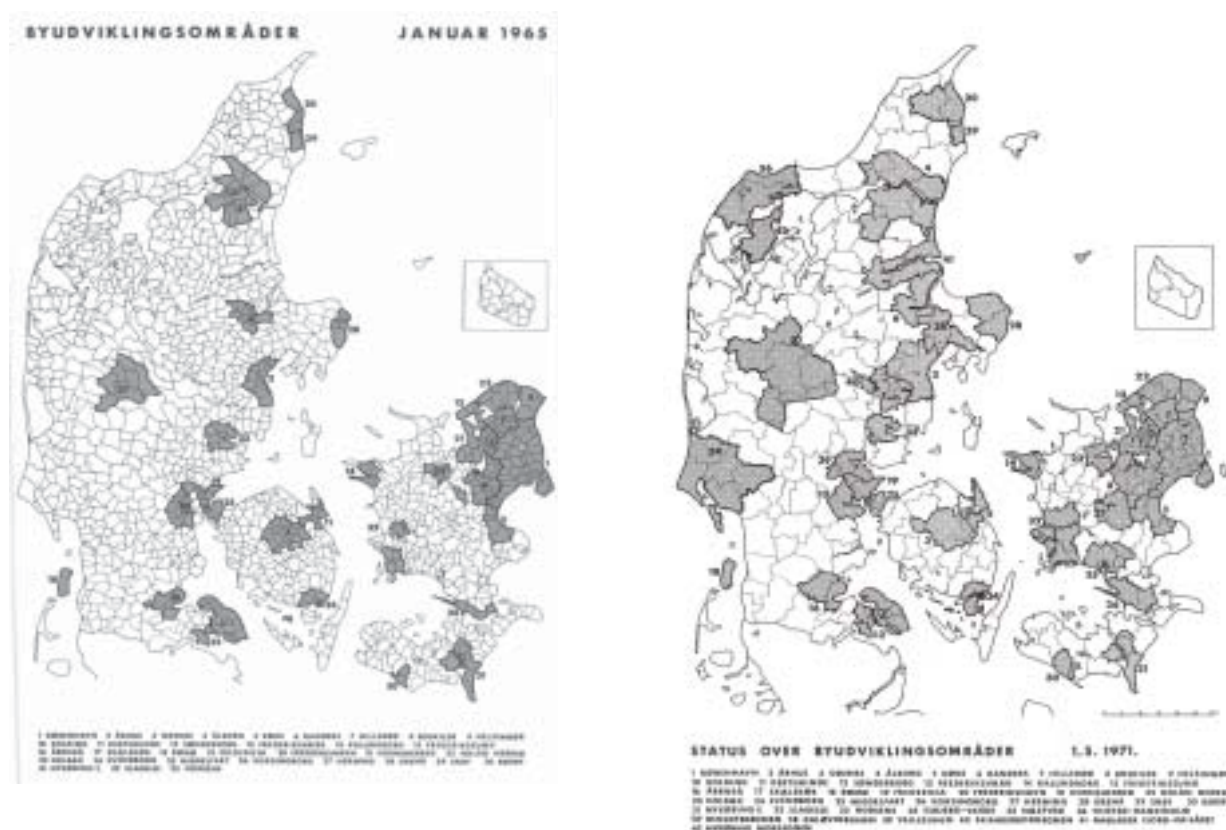
byggede kiler (Gaardmand, 1993).

Loven kan derved for en årrække fastlægge grænsen mellem by og land og derved kontrollere byudviklingen og derved samtidig sikre, at de offentlige anlægs- og driftsudgifter holdes på et rimeligt niveau (Rud Nielsen, 1965).

Der nedsættes byudviklingsudvalg for hvert byudviklingsområde, som består af flere kommuner.

Dette udvalg udarbejder en byudviklingsplan for de involverede kommuner. Denne skal godkendes efter en kompliceret godkendelsesprocedure, hvor kommunalbestyrelser, et nationalt byplannævn, boligministeren og et folketingsudvalg alle skal have godkendt planen.

Oprindeligt skulle der udelukkende udarbejdes byudviklingsplaner for områderne omkring København, Århus, Aalborg og Odense. I 1962 var der udviklingsplaner for 20 områder (Zoneplan, 1962) og i 1965 er der med det nationale byplannævns godkendelse udarbejdet byudviklingsplaner for 36 områder som berører ialt 2,5mio mennesker (af ialt 4,5 mio). Figur 7 viser disse områders fordeling på landet. (Rud Nielsen, 1965). I april 1967 er det steget til 37 og i maj 1971 var antallet steget til 42.

Figur 7: Byudviklingsområder i 1965 og i 1971. I begyndelsen af perioden fra 1949 til 1965 fastlægges områderne næsten udelukkende omkring de store byer for at regulere byudviklingen, men senere sker der en markant udvikling af antallet af områder og områdenes størrelse. Stadigt flere arealforhold inddrages under byudviklingsområderne og herunder blandt andet også sommerhusområderne.

Den administrative praksis her er, ligesom med de andre planlove i tiden, at kommunerne inddrages frivilligt og det er også her tilfældet i de fleste tilfælde, men i enkelte tilfælde er der inddraget kommuner uden deres samtykke (Rud Nielsen, 1965).

En byudviklingsplan opdeler planområdet i tre zoner.

Inderzone er områder, hvor udstykning og bebyggelse er umiddelbart tilladt efter gældende byplan. I byudviklingsplanen er der ikke nærmere angivet for-

Inderzone

delingen af beboelse, industri og anden anvendelse, men loven kræver, at kommunerne for disse områder udarbejder dispositionsplaner efter Byplanloven.

Mellemzone

Mellemzone er områder der agtes inddraget til bymæssig bebyggelse på et senere tidspunkt, men dog indenfor byudviklingsplanens gyldighedsperiode.

Yderzone

Yderzone er områder der skal bibeholdes som landbrugsområde eller lignende lokal brug. I yderzoner kan man tillige lægge sommerhusområder.

En byudviklingsplan er normalt gyldig i 15 år og den skal tinglyses for mellem og yderzoner.

I inderzonerne er planerne allerede tinglyst i kraft af byplanlovens byplanvedtægter.

Der er erstatningspligt i de tilfælde hvor et område falder i pris ved at blive henlagt til mellem- eller ydezone. Mange byudviklingsplaner er derfor blevet gennemført under hensyntagen til disse forhold og erstatningsomfanget har indtil 1965 være beskedent (Rud Nielsen, 1965; Bendtsen, 1969).

Denne lov danner grundlaget for den senere regionplanlægning idet mange byudviklingsplaner ofte har regionale overvejelser som grundlag for planen (Rud Nielsen, 1965).

I forlængelse af dette kan man i parentes bemærke, at den første egentlige regionale planlægning finder sted i form af lov om planlægning af Køge Bugt-området. Resultatet af denne lov bliver en sammenhængende dispositionsplan for de 8 Køge Bugt kommuner indbefattet i loven. Måske kan denne plan kaldes for det første tiltag i retning af en integreret kystplanlægning^{note 4}.

Naturbeskyttelse og planlægning

Vi har haft en naturbeskyttelseslov siden 1917. Vigtigst var oprindeligt at frede nogle få udvalgte naturskønne områder og instrumentet var egentlige fredninger af områder som betød at der blev tinglyst en fredning på en matrikel mod en erstatning.

Med fredningsloven fra 1937 kommer der et element af naturbeskyttelse ind i lovgivningen oprindeligt i form af byggelinier og senere i form af beskyttelseszoner. Vigtigst her er strandbeskyttelseslinien som fra 1937 oprindeligt var en strandbyggelinie, som skulle forbinde byggeri nærmere kysten end 100 meter. Først fra 1978 bliver det til en beskyttelseslinie som indeholder de første bestemmelser mod ændringer i naturtilstanden i et område. Der er blandt andet tale om forbud mod terrænændringer og beplantninger.

I 1937-loven eksisterer der allerede et naturfredningsbegreb, som dog er lidt anderledes end idag.

En fredningsplan var tinglyst for den enkelte ejendom og pålægger ejeren ikke at foretage ændringer i strid med planen. Får en lodsejer afslag på en ansøgning om ændring, så kan ejeren rejse fredningssag og få erstatning for rådighedsindskrænkningen. Disse fredningsplaner eksisterer i loven frem til 1975.

Fra 1959 indeholder Naturfredningsloven planlægning, idet der dannes Fredningsplanudvalg, 14 ialt dækkende et eller flere amter (amtskredse). Disse bestemmelser er de første sektorplanlægninger og varetager de interesser der knytter sig til naturbeskyttelse. Tidligere har det hele tiden været byudviklingssektoren og bebyggelsen der har været planobjektet.

Fredningsplaner skal beskrive almeninteressante eller særlig ejendommelige landskaber samt arealer der på grund af deres naturskønhed eller beliggenhed ønskes bevaret fri for bebyggelse eller andre foranstaltninger der kan ødelægge eller forringe de pågældende områder for almenheden. Et eksempel på en sådan bebyggelse kunne være et sommerhusområde som placeres i et kyst-

område der vurderes som ovenfor beskrevet.

En godkendt fredningsplan indebærer et forbud mod ændringer af ejendommens hidtidige tilstand. En berørt lodsejer kan anke en sådan plan og gennemføres planen så kan ejeren kræve en fredningssag rejst.

Disse fredningsplaner bliver især gennemført omkring Hovedstaden og de større byer og har et klart socialt-rekreativt sigte (Holden Jensen, 1990).

Fra 1961 kan fredningsnævnene forbyde bebyggelse (eksklusive landbrugsbyggeri og lignende) udenfor byer og bymæssig bebyggelse og udenfor områder omfattet af byudviklingsplan efter Byudviklingsloven eller byplan efter Byplanloven. En lodsejer omfattet af et sådant byggeforbud kan når vedkommende ønsker at udstykke sin ejendom kræve erstatning efter loven hvis dette nægtes som følge af planen og disse erstatningsmuligheder virker som en dæmper på fredningsplanlægningen (Rud Nielsen, 1965; Knuth-Winterfeldt, 1981).

Erstatningskravet indbygget i en del love og her også i naturbeskyttelsesloven gør, at planlægningselementet i Naturfredningsloven ikke helt kommer til at virke som det ønskede værn mod den stigende bebyggelse. I 1969 gennemførtes dels By- og landzoneloven og den nye Naturfredningslov et landsdækkende planlægningsværktøj som mere effektivt udpeger de områder der skal være beskyttet. I Naturfredningsloven pålægges fredningsnævnene, som efterhånden har fået tilknyttet sekretariater med fagkyndige naturfredere og naturplanlæggere, at udarbejde landskabsanalyser og disse analyser bliver et vigtigt redskab i det videre by- og landzonearbejde og beskyttelsen af det åbne land blandt andet i kraft af den først landsdækkende bonitering af natur- og fredningsinteresserne. Denne kortlægning kommer til at blive det første grundlag for den fremtidige arealplanlægning og bliver et vigtigt sektorredskab overfor de andre sektorer, herunder blandt andet råstofinteresserne. (Knuth-Winterfeldt, 1981, 1990).

Delkonklusion på den tidlige arealplanlægning

Det har altid været eksplicit i de fleste nutidige beskrivelser af den danske arealforvaltning at det store skridt fremad kommer med planreformerne i 1970-1977 med lov om by- og landzoner, lands- og regionalplanlægning og kommuneplanloven. Det er de tre love som er grundstammen i den moderne Planlov. Der var ingen ordentlig arealplanlægning før den tid. En gennemgang af planlovgivningen i perioden før giver imidlertid et andet indtryk.

Hovedkonklusionen er, at der fra og med bygge Lovgivningen og med byplanlovgivningen fra 1938 har været redskaber til rådighed for en arealplanlægning, som har kunnet bremse for de værste af de bommerter som vi klager over idag. Spørgsmålet er om det var manglende planmuligheder eller om der var andre begrundelser for at lægge sommerhusene i de områder som vi i dag betragter som værdifulde områder både for natur og af rekreative årsager.

Svaret er tredelt.

1. Der har eksisteret planlægningsmuligheder tilbage til 1938, som kunne have forhindret det. Der er imidlertid to ting som gør at det alligevel er blevet gjort på den måde som vi idag kan synes uhensigtsmæssigt.

Med „moderne øje“ er det største problem den manglende naturplanlægning. Først med Naturfredningsloven fra 1959 indføres de første planmuligheder som kan varetage naturens interesser. Før dette var fredning en kendelse pålagt den enkelte matrikel ved tinglysning og dette medførte erstatning som følge af begrænsning i rådighedsretten. Med fredningsplanerne begynder man på amtsniveau at afgrænse de mest interessante naturområder og med lovændringen i 1961 bliver det muligt at forbyde bebyggelse (eller rettere udstykning) også udenfor byplan- og byudviklingsplanlagte områder alene med Naturfredningsloven i hånden.

Det andet og måske vigtigste er at der dels på det pågældende tidspunkt ikke er den samme omfattende forståelse for behovet for naturbeskyttelse som vi ser idag, ligesom natursynet er anderledes funktionelt. Dertil kommer, at der er et økonomisk problem. Det er nemlig muligt for berørte lodsejere at kræve erstatning i form af fredning af berørte områder.

Endelig kan man konstatere, at fokuspunktet før 1959 for enhver arealplanlægning er byudviklingen. Den planløse, urationelle og uøkonomiske byudvikling skal stoppes og det er her vi ser de store planfremskridt finde sted i den undersøgte periode.

Man kunne fristes til at postulere et begreb parallelt med natursyn, nemlig plansyn. Det er tydeligt at der gennem perioden sker en øget forståelse og accept af at man via arealplanlægning kan og må blande sig i folks dispositioner over egen jord. Det bliver stadigt mere acceptabelt at blande sig i den personlige ejendomsret og indskrænke den enkelte borgers rådighedsret over egen jord. I denne periode er det især rettigheden til at bygge der er et centralt emne. Først når man i slutningen af perioden har fået styr på byudviklingen bliver fokus udvidet til at omfatte natur- og det åbne lands problemer.

Plansynets udvikling er så en stigende forståelse af behovet for at planlægge for hele det samlede areal og ikke bare for enkelte sektorer så som det bymæssige og for det unikke natur, men for det samlede areal for her igennem at varetage et overordnet samfundsbehov for en økonomisering med ressourcerne og herunder især arealressourcerne.

2. Den anden årsag er det store element af frihed, der ligger i planlovene i den pågældende periode. Det er i høj grad op til den enkelte kommune at iværksætte en planproces og bestemme hvad den skal indeholde. Planprocessen er decentral og det er først med amternes nye og større rolle i kraft af Lov om Lands- og regionplanlægning at der sker en øget centralisering.

Hertil kommer, at det ikke er muligt at friholde arealer for eksempel til fritid eller til natur i følge de eksisterende planlove. Denne mulighed kommer først med fredningsplanlægningen i 1959/1961 hvor det bliver muligt at friholde arealer for bebyggelse og andet.

3. Endelig kommer det forhold, at natur og fritid i denne periode betragtes under et eller sagt på en anden måde at naturarealerne er til for at man kan bruge dem til rekreation og fritid. De er derfor egnede til sommerhusbebyggelse. Naturen for naturens egen skyld er ikke en plausibel begrundelse i den pågældende periode. Natursynets udvikling er uddybet i kapitel 2.3.5.

LPUS og landsplanlægningen

Frem til 1960 var stort set al planlægning sket på lokal plan. I 1961 nedsætter statsminister Viggo Kampmann et udvalg (Landsplanudvalget, LPU med sekretariat, LPUS), der skal undersøge erhvervs- og befolkningsmæssige forhold på amtslig og nationalt plan ligesom emner omkring regional og national planlægning bliver taget op. Frem til lovreformerne i 1970'erne bliver det i dette sekretariat at de første tanker om regional og national planlægning bliver tænkt og præsenteret i en lang række publikationer.

I 1962 udkommer „Zoneplan 1962 for Danmark“. Hermed er de første landsdækkende planer om en inddeling af hele landet i forskellige interessezoner grundlagt.

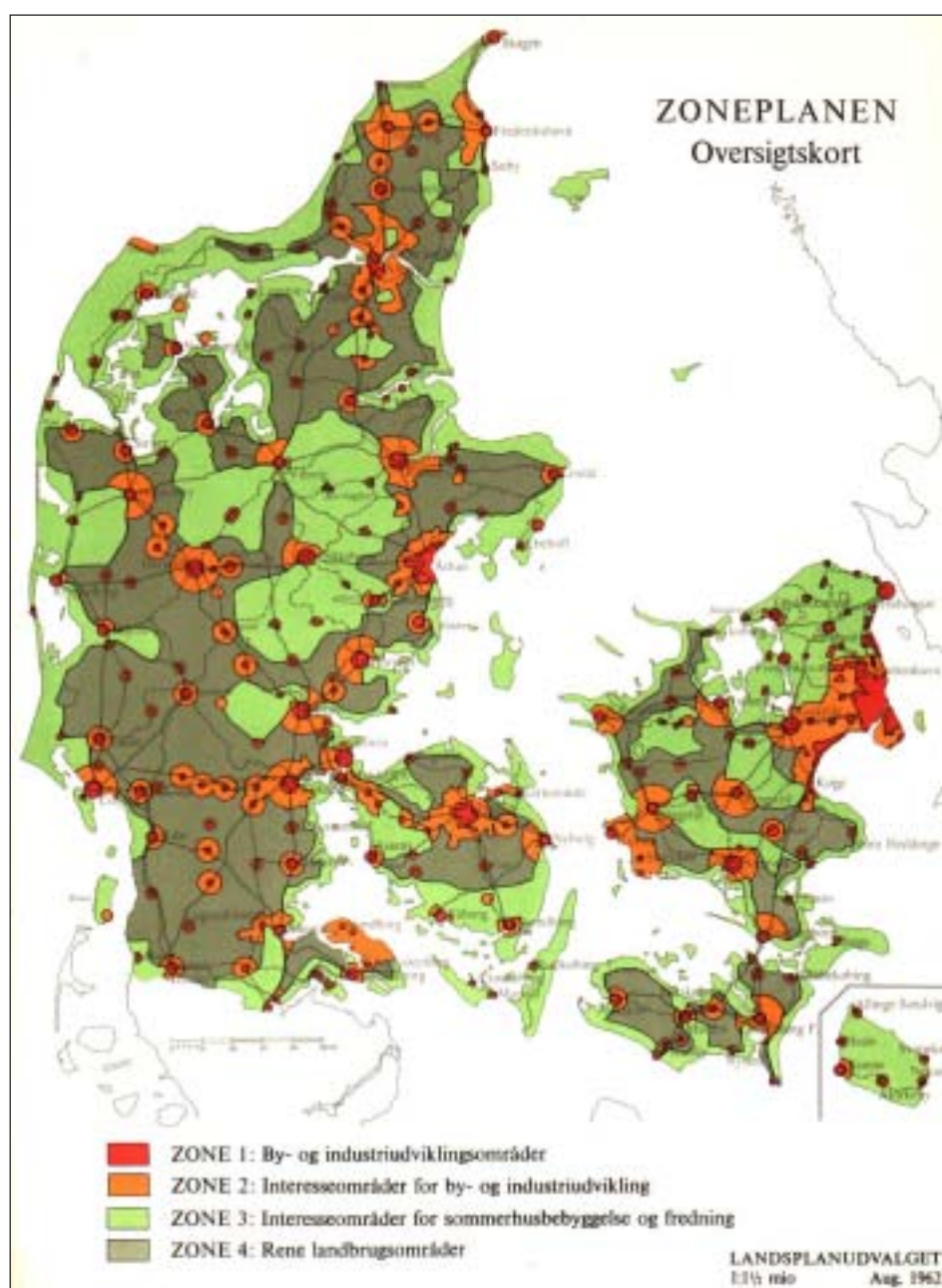
Danmark blev foreslået inddelt i fire zoner:

1: By- og industriudviklingsområder

- 2: Interesseområder for by- og industriudvikling
- 3: Interesseområder for sommerhusbebyggelse og fredning
- 4: Rene landbrugsområder.

Sommerhusbyggeriet var altså erkendt som en væsentlig arealkrævende aktivitet og kom til at dele interessezone med fredning. Det er tydeligt at det nytteprægede natursyn stadig er det herskende. Naturen er til for os mennesker og skal medvirke til vores rekreation. Meget store områder af landet er afsat til denne tredje interessezone, for eksempel hele Nordøstsjælland og hele Bornholm er Zone 3. Her er ikke plads til byudvidelser og landbrug. Desuden er en varierende, men bred zone udlagt hele vejen rundt langs vore kyster. Her skal fredes eller udstykkes til sommerhuse (Gaardmand, 1993).

Landsplanudvalget arbejder videre med sommerhusproblematikken og undersøger i 1966 sammenhængen mellem „Strandkvalitet og Fritidsbebyggelse“ (LPUS, 1966).

Figur 7: Zoneplanen fra 1962 med den lyse kystnære zone som sommerhusbebyggelse og fredning. (efter Zoneplankommentarer, 1964)

Her er LPUS blevet opmærksom på „...behovet for offentlige fritidsområder og arealer til fritidsbebyggelse er steget kraftigt i de seneste år og må antages at være fortsat stigende. Begge behov retter sig i første række mod vore kystområder, der således udgør landets måske vigtigste arealressourcer til fritidsformål.“(LPUS, 1966 s.5).

Problemstillingen er klar. Fritidsbebyggelsen placerer sig ved de bedste bade-strande og bevirker at strandene kun kan benyttes af et begrænset antal men-nesker. Det er rapportens opgave at kortlægge hvad der er god badestrand og hvor meget af denne gode strand der endnu er disponibel til fremtidige fritids-formål.

Stranden kortlægges i tre klasser efter selve strandens kvalitet,

- A: den gode, brede sandstrand,
- B: erosionskysten med stenkyst og endelig
- C: de beskyttede kysters tilgroningskyst

og dette sammenstilles med baglandets kvalitet i forhold til ophold i endnu tre grupper med

- A: brede, tørre strandenge, klitter og overdrev som den gode klasse
- B: det dyrkede land helt til strandbredden og dårligst
- C: tilgroningskystens våde strandenge.

Resultatet er tre grupper strand:

- Gruppe 1: Velegnet for intensiv udnyttelse: godt ophold på strand og i bag land. Kombinationerne A-A og B-A
- Gruppe 2: Mindre egnet til intensiv udnyttelse: ophold oftest kun muligt på selve stranden. Kombinationerne A-B, A-C og B-B
- Gruppe 3: Uegnede kyststrækninger. Kombinationerne C-A, C-B og C-C
Klassificeringen bruges til at kortlægge hele Sjællands og Møns kyster med undtagelse af de bebyggede kyststrækninger.

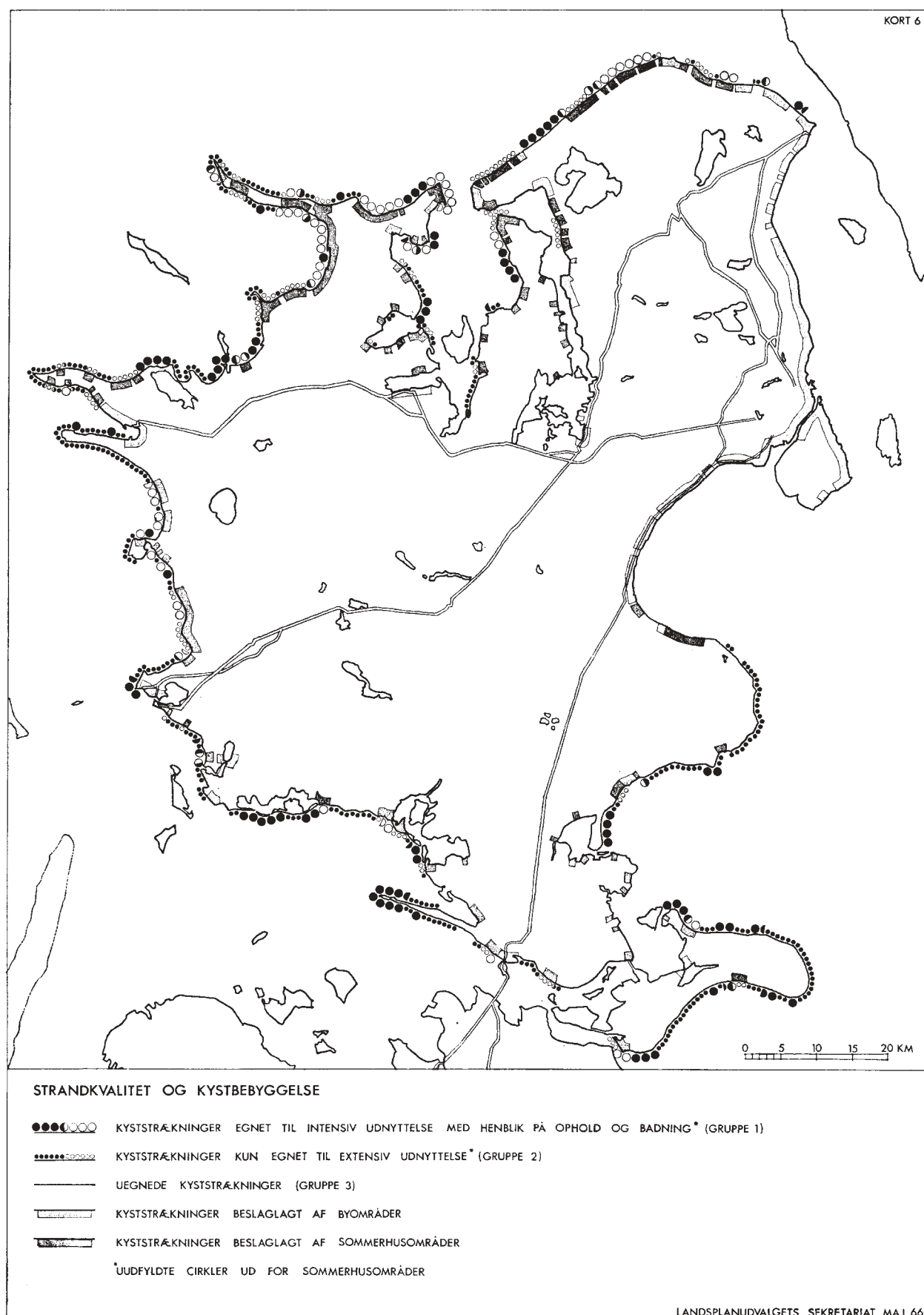
I gruppe 1 er der ialt 215 km kyst (14%) og kapaciteten er 400.000 familier eller 1 mio. strandgæster!

I gruppe 2 er der 340 km kyst (23%), men kapaciteten er meget mindre, kun 30.000 personer.

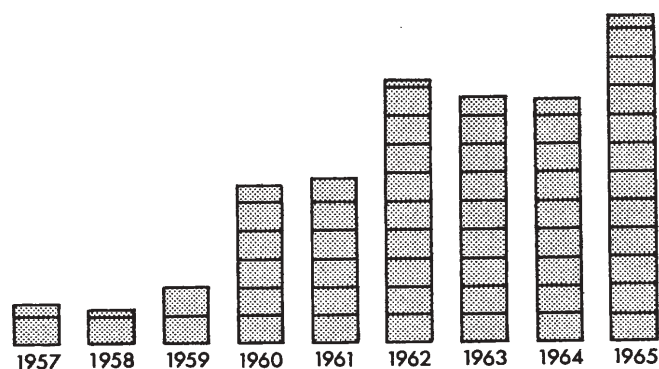
Gruppe 3 udgør 960 km strand (63%), som er uegnet til ophold og badning. Det vurderes i rapporten, at den samlede opholds- og badekapacitet af de sjællandske strande er altså godt 1 million personer.

Der findes ingen officiel registrering af antallet af sommerhuse, men en opgørelse fra 1959 giver på landsplan et tal på 50-60.000 og i 1964 er tallet steget til skønsmæssigt 100 - 110.000 sommerhuse. Det giver en årlig tilvækst på 11%. Antallet af huse er størst på Sjælland ligesom tilvæksten i samme periode. Udstykningsaktiviteten er stigende gennem perioden fra 5500 årligt i 1957-59 til 11500 årligt i 1965. Fortsætter udviklingen skønnes antallet af sommerhuse på landsplan at nå 400.000 i 1980. (Tallet ender dog kun på 200.000!).

Indenfor de udlagte områder vil der med den angivne vækst være plads til udbygning i 5 til 10 år (restrummeligheden kan dække behovet for grunde i 5 til 10 år) hvorefter det vil blive nødvendigt at udlægge nye sommerhusområder. Rapportens forfattere konkluderer, at det er der slet ikke plads til og en restriktiv planlægning med en definitiv fastlæggelse af visse grænser for de enkelte sommerhusområder er nødvendig. Dette vil igen øget presset på andre områder og med oprettelsen af en Storebæltsbro og en Øresundsbro vil efterspørgslen sandsynligvis stige i resten af Danmark og i Skåne. (LPUS, 1966). Ved beregningen af de tre kystgruppers kapacitet er ikke fratrullet de arealer

Figur 8: Strandkvalitet og kystbebyggelse på Sjælland i 1966. (LPUS, 1966)

Udstykkede sommerhusparceller i hele landet 1957-65. (En delstreg svarer til 1.000 udstykninger).

Figur 9: Udstykningsaktiviteten i perioden 1957 til 1965. (LPUS, 1966)

der allerede er spærret af sommerhuse. Ved spærret skal her forstås at arealet er fuldt udbygget med sommerhuse.

I gruppe 1 (egnet til intensiv udnyttelse) er 48% allerede spærret af sommerhusbebyggelse.

I gruppe 2 er 25% allerede spærret.

Værst ser det ud i Holbæk og Frederiksborg amter hvor 59% af gruppe 1 kysterne er spærret.

Af de 48% god strand i gruppe 1 er kun de 30 km offentligt ejet.

I konklusionen fremhæves det blandt andet: „I betragtning af at der med forøget fritid, stigende biltæthed og bedre vejnet kan forventes et stærkt stigende pres på de for ophold egnede kystområder, som vil danne basisområder for en sikkert meget omfattende del af fremtidens fritidsliv, synes den resterende mængde egnet strand på Sjælland foruroligende lille (LPUS, 1966 s.29). „Kystområderne udgør antagelig landets vigtigste arealressourcer til fritidsformål. Indtil der foreligger samlede og koordinerede planer for disse områders anvendelse til rekreative formål, fredning, bebyggelse, trafikanlæg m.v., er det derfor nødvendigt at yderligere sommerhusbebyggelse i endnu ubebyggede kystområder standses.“ (LPUS, 1966 s. 29).

Yderligere udstykning udenfor de allerede udlagte områder skal forhindres ved fredninger og sikring af kystområderne skal ske ved offentlig erhvervelse af arealerne.

Som alternativ til den forventede fortsatte udstykning langs kysterne foreslår rapporten, at det offentlige skal gå aktivt ind og sikre forudsætningerne for en fortsat udlægning af sommerhusområder inde i landet for at der kan dannes attraktive alternativer til kystområderne.

Endelig peger rapporten til sidst på at planlægningen af sommerhusene kun er en lille del af den samlede udvikling af fritidslivet og der peges på at planlægning af fritidslivet bør ske samlet og i forbindelse med en systematisk regionplanlægning for alle dele af landet, hvor der samlet skal planlægges for fritid og fredning sammen med erhverv, bebyggelse og trafik.

Rapporten peger dermed fremad mod den snarligt forestående planrevision. Denne revision må dog lade vente på sig i mange år, da folkeafstemningen om jordlovene i 1963 sætter en stopper for det tiltrængte planarbejde. Jordlovene var ialt 10 love heriblandt en revision af naturfredningsloven og lov om regionplanlægning.

Til gengæld må man sige, at skrækvisionerne langt hen ad vejen bliver til virkelighed og at advarslerne om den fortsatte udbygning langs kysterne bliver sidet overhørig helt frem til 1977.

By- og landzoneloven

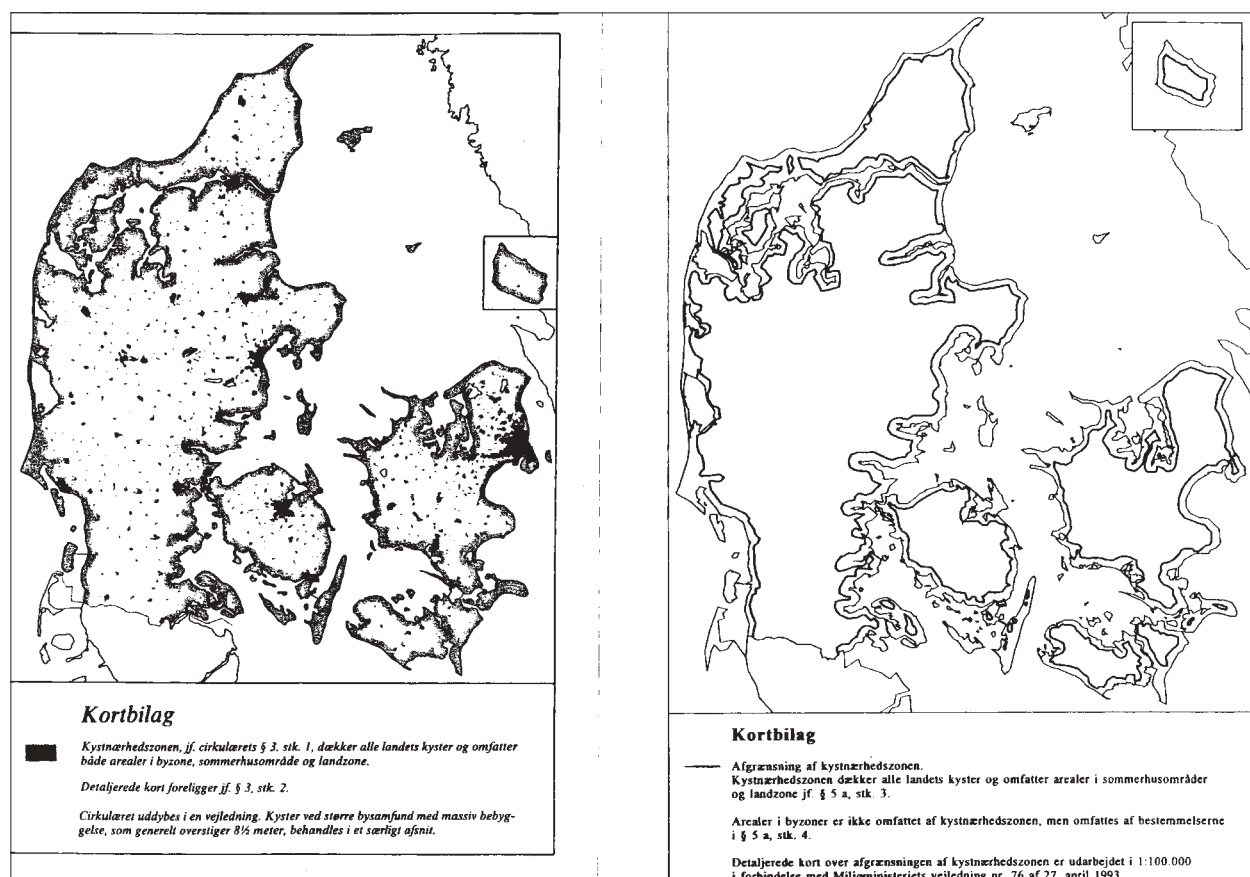
By- og landzoneloven (Lov 315, 1969) sætter den overordnede planlægning i faste rammer og herefter skal alle amter og kommuner være zoneopdelt i byzoner, landzoner og sommerhuszoner. Der skal udlægges specielle sommerhuszoner for eksisterende og det fremtidige sommerhusbyggeri.

Der er i begyndelsen ingen begrænsninger i hvor mange eller hvor store arealer der kunne udlægges, men i 1977 når man i Miljøministeriet til den erkendelse, at der er kystlandskabelige værdier der går tabt og regeringen ved Miljøminister Niels Mathiasen benytter sig af muligheden for at udstede et landsplan-direktiv (Lplan, 1977). Direktivet sætter et midlertidigt stop for udlægning af arealer til sommerhusområder.

Hovedstadsrådet har allerede i Regionplan 1973 vedtaget et sådant stop for nyudlægninger af områder og nu skal resten af landet følge med. Udviklingen af antallet af sommerhuse har været uens over landet og det store boom i sommerhusbyggeriet er først begyndt i Jylland i 1970'erne, mens det starter i Nordsjælland i slutningen af 1950'erne.

Den fremtidige udlægning af sommerhusområder skal ske med baggrund i en godkendt regionplan (godkendt af Amtsråd og Miljøministeren) og på baggrund af samlede overvejelser over den rekreative udvikling i regionen. Amtsrådene skal foretage den konkrete afgrænsning i forhandlinger med de berørte kommuner og fredningsudvalg. Afgrænsningerne skal foretages på kort i 1:100.000 og indsendes til ministeriet, som så foretager en landsomfattende afgrænsning. Alle arealer, der har karakter af kystområder skal friholdes for yderligere udbygning.

Det er første gang der i lovgivningssammenhæng er tale om begrebet kystzone uden at dog præciseres nærmere.

Figur 10: De to figurer fra hhv. cirkulæret fra 1991 og fra loven fra 1994, som begge viser kystnærhedszonen

Ved cirkulære af 30. juni 1978 pålægges amter og kommuner et midlertidigt stop for udlæg af nye områder og med cirkulære af 28. august 1981 (Cirk., 1981) pålægges et permanent stop i en **kystnærhedszone** på mindst 3 km fra kysten. Den mere præcise afgrænsning af kystnærhedszonen fremgår af kort i 1:100.000, som udsendes til amterne. Afgrænsningen går i nogle områder længere ind i land end de 3 km som er den generelle afgrænsning. Det er overvejende i Vestjylland og det er altovervejende i de store klitområder at disse områder skal findes. Klitfredede områder indkluderes i nærhedszonen. Begrebet kystnærhedszone og afgrænsningen på 3 km (som vi straks skal møde i forbindelse med Kystloven fra 1994), stammer fra denne lovgivning. Amterne skal ved næste regionplan (1983) sikre, at de kystnære områder friholdes for sommerhuse, feriehoteller, feriecentre og campingpladser. Endelig skal amterne gennemgå arealreservationerne for allerede udlagte, men endnu ikke bebyggede områder og vurdere om de kan overføres til andre, mindre arealkrævende fritidsformål.

Endnu et landsplandirektiv, cirkulære nr 215 af 19. dec. 1991 (Cirk., 1991) (- samt Miljøministeriets vejledning nr 76 af 27. april 1993 (Vejl., 1993)) om „planlægning og administration af kystområderne“ udstedes som oplæg til næste region- og kommuneplanrevision med det formål at sikre „natur- og landskabsressourcerne“ langs kysterne og sikre at de fortsat kan være attraktive til rekreative formål. Yderligere udbygning langs kysterne skal forhindres og eksisterende arealreservationer skal revurderes og evt. ophæves, hvis de skønnes ikke at ville blive udnyttet til det oprindelige formål. Direktivet er mere udspecificeret i forhold til tidligere cirkulærer og specielt i forhold til sommerhuse skal fremhæves:

- §5, stk 1 som skærper overførsel af sommerhusområder til byzone og siger, at det kun må ske når særlige planlægningsmæssige og funktionelle begrundelser for kystnær lokalisering er tilstede.
- §5, stk 3 som sætter et stop for yderligere udlægning af sommerhuszoner i kystnærhedszonen og de eksisterende områder skal fastholdes til ferieformål. (Cirk., 1991)

Grænsen mellem sommerhuse og hoteller er flydende. Hvis der opføres et antal fritliggende huse i én etage og hvis de udgør en samlet ejendom og hvis der er en restaurant i tilknytning til husene, så kan bebyggelsen betragtes som et hotel og bliver så underlagt lov om restaurants- og hotelvirksomhed. Praxis er, at husene skal ligge mindre end 12 m fra hinanden for at miljøministeriet vil godkende bebyggelsen.

Denne virksomhed falder ind under cirkulærets §5 stk 4 som omhandler ferie- og fritidsanlæg.

Ferie- og fritidscentre er erhvervsvirksomheder, så som feriehoteller, feriecentre, campingpladser vandrerhjem, lystbådehavne og større aktivitetsanlæg som golfbaner, sommerlande etc.

Disse centre skal lokaliseres ud fra samlede strategiske overvejelser om udviklingen i den regionale og lokale turisme. Placeringen skal indgå i et samspil med eksisterende bysamfund eller større ferie- og fritidsbebyggelser.

Endelig skal det sikres, at mulighederne for at færdes langs kysterne, ligesom adgangen til kysten sikres og forbedres også i sommerhusområder.

Dette „kystcirkulære“ ophøjes til lov nr 439 af 1. juni 1994 hvorved cirkulærets indhold bliver en del af dels Planloven og dels Naturbeskyttelsesloven.

Restrummelighed og udstykninger pr. år

Ifølge „De danske Kyster 1991“ (MMP, 1991) er der i 1990 180.535 sommerhuse i Danmark. 95% af disse huse ligger i kystzonen, mens resten er indlandsudstykningsgrunde. Desuden er der cirka 10.000 huse som ligger udenfor Planlovens sommerhuszoner.

Der er fortsat arealer ledige i nogle sommerhuszoner og denne uudnyttede rest kaldes for restrummeligheden.

Der er i 1990 en restrummelighed på 36.173 sommerhuse, hvoraf de 23.029 grunde allerede er udmatrikulerede og bare mangler at blive bebygget, mens resten ligger på umatrikulerede, men reserverede arealer. Restrummeligheden er faldet fra 54.900 i 1982, hvilket betyder at der på 8 år er sket en reduktion på 2300 huse om året. Fortsætter denne udvikling er der grunde nok til yderligere 20 års forbrug altså frem til år 2010.

Sammenligner man med tallene fra 1998 er restrummeligheden nu ca. 24.000. Stigningen fra 1997 til 1998 er kun på 255 og der er altså lang vej til restrummelighedens endeligt. Denne restrummelighed ligger altovervejende i Jylland og der er stort set ingen ledige grunde tilbage Nordsjælland.

Hvad vil der ske med sommerhusområderne efterhånden som restrummeligheden bliver opbrugt? Formentlig ikke andet end der sker på nuværende tidspunkt. De grunde der er tilbage er ikke attraktive og vil fortsat kun blive solgt i et moderat omfang, mens det er de attraktive grunde med de attraktive huse med udsigt og anden herlighed der vil være salgsobjekterne og de vil fortsat blive solgt til gode priser.

Amt	restrummelighed i kystzonen, 1990 (MMP, 1991)	antal sommerhuse i som.-zoner, 1990 (MMP, 1991)	rest. i %	totalt antal, 1998 (DS207, DS379)
Nordjylland	8652	25143	34,4	28816
Viborg	2524	7077	35,7	7791
Ringkøbing	3262	11349	34,4	13914
Ribe	1136	9472	12,0	10640
Sønderjylland	270	6045	4,5	7675
Århus	3747	19291	19,4	21251
Vejle	311	2738	11,4	4311
Fyn	400	11021	3,6	11963
Vestsjælland	5077	34840	14,6	38050
Storstrøm	3460	15990	21,6	17000
Frederiksborg	2546	30481	8,4	31072
Roskilde	205	3593	5,7	4829
København	0	565	0	8698
Bornholm	1011	2930	34,5	3794
i alt	32601	180535	18,1	214131

Tabel 1 : Antal sommerhuse i 1990, restrummeligheden, restrummeligheden i % og antal sommerhuse i 1998, (MMP, 1991)(DS207, DS379)

Under de nuværende økonomiske forhold vil det manglende udbud ikke være med til at sætte efterspørgslen/priserne op (MMP, 1991).
Et helt andet problem er overholdelsen af de love, der begrænser anvendelsen af sommerhuse til beboelse.

Der er tre aspekter af denne problematik:

- udlændinges ret til at erhverve sommerhuse
- erhvervsmæssig udlejning
- lovlig og ulovlig helårsbeboelse

Udlændinges ret til at erhverve sommerhus

I 1957 oprettedes EF (dengang Romtraktaten) og det blev klart, at Danmark på et tidspunkt kunne tænkes at ville tiltræde traktaten. For at sikre at udlændinge ikke erhvervede danske formuegoder blev der vedtaget en række love som skulle sikre, at kun danske statsborgere kunne eje ejendom og virksomhed.

Med til at aktualisere loven var, at et tysk konsortie i årene op til vedtagelsen forsøger at opføre en ferieby på Holmslands Klit. Projektet blev kaldt „Lille Hamborg“ og blev et udtryk for den stigende interesse for feriemulighederne ved vore kyster, som voksede frem i 1950'erne altovervejende fra tysk side (Madsen, 1979).

Loven fra 1959 om erhvervelse af fast ejendom eksisterer stadig, men er blevet begrænset af EF-forskrifter ved Danmarks indtræden i 1972.

Det blev dog muligt for Danmark at opretholde særlige regler der begrænser udlændinges muligheder for at erhverve sommerhuse. I 1970'erne havde man erkendt det store pres på kystområderne og især det erhvervsmæssige pres på rekreative områder og herunder især sommerhuse. Der var i Europa og især i Tyskland et stort marked for danske sommerhuse. Derfor vedtages i 1972 særregler i forbindelse med vores indtræden i EF som tillader Danmark at opretholde særlovgivning, der forhindrer udlændinge i at erhverve danske sommerhuse (men ikke anden dansk bolig). Danmarks ret til særreglen om sommerhusene, „Sommerhusprotokollen“, er sidst stadfæstet i forbindelse med vedtagelsen af Maastricht-traktaten i 1992 (Rasmussen, 1997).

Idag reguleres reglerne gennem lovebekendtgørelse nr 566 af 28. august 1986 om erhvervelse af fast ejendom, samt bekendtgørelse nr 895 af 23. december 1987 om ændring af lov om erhvervelse af fast ejendom for så vidt angår visse EF-statsborgere og EF-selskaber.

For at erhverve ejendom i Danmark skal man have haft bopæl i Danmark i mindst 5 år.

For EF-borgere gælder nogle undtagelser som tillader EF-borgere at erhverve ejendom her hvis de har arbejde her eller har et EF-opholdsbevis.

EF-borgere med selvstændig virksomhed her i landet er ligeledes undtaget 5 års reglen.

Endelig kan EF-borgere, med bopæl i et andet EF-land eller EF-selskaber, som har oprettet agenturer eller filialer i Danmark, eller som vil levere tjenesteydelser her i landet erhverve fast ejendom.

Så langt så godt. Det er altså lovligt for EF-borgere at erhverve fast ejendom under visse betingelser, men undtagelsen med sommerhusene kommer ind gennem det krav, at den faste ejendom skal anvendes som helårsbolig for køberen eller at erhvervelsen er en forudsætning for at udøve selvstændig virksomhed her i landet. Undtagelsen med sommerhusene kommer ind her, idet det ikke er lovligt at bo helårs i et sommerhus (Frb. Amt, 1992).

Erhvervsmæssig udlejning af sommerhuse

Erik Werlauff diskuterer i en artikel i Tidss. f. Rettsvitenskap (Werlauff, 1993) udlændinges ret til at erhverve dansk sommerhus med erhverv som formål, altså med det formål at udleje husene uden primært at bruge dem til beboelse. Ved en sammenligning med en række andre sager i EU når Werlauff frem til at forbudet mod udlændinges ret til at erhverve sommerhuse med erhvervsformål for øje er uholdbart i EU-sammenhæng og at Danmark skal komme problemet i forkøbet ved at definere nogle områder eller nogle bestemte sommerhuse som erhvervssommerhuse og her tillade erhvervsmæssig udlejning (Werlauff, 1993).

Lov om Sommerhuse og Camping fra 1972 (lov 267, 1972), skal sikre, at sommerhuse primært bliver udnyttet til ferieformål for ejeren og loven siger, at erhvervsmæssig udlejning af sommerhus eller leje over 1 år kræver tilladelse fra Miljøministeriet. Administrativ praksis er, at der ikke tillades erhvervsmæssig udlejning. Dette gælder også, hvis huset ejes af et selskab eller en forening eller lignende med mindre det stilles til rådighed alene for selskabets eller foreningens medlemmer.

Det anses ikke for erhvervsmæssig virksomhed, hvis private personer udlejer et eller to sommerhuse i de perioder hvor ejeren ikke selv bruger sommerhuset. Benyttes huset overhovedet ikke af ejeren selv betragtes det som erhvervsmæssig udlejning. Udlejningsbureauer og ejendomsmæglere der udlejer sommerhuse må derfor ikke disponere over sommerhuse hverken helt eller delvist. Den praksis der eksisterer i dag tillader dog at et bureau eller en ejendomsmægler eller lignende formidler udlejningen af et eller to huse indenfor de tidsmæssige begrænsninger, der generelt gælder for anvendelsen af et sommerhus, se nedenfor.

Lovlig og ulovlig helårsbeboelse

Ifølge Planlovens §40 og §41, som har rødder tilbage til Lov om Sommerhuse og Camping fra 1972, må et sommerhus, bortset fra kortvarige ferieophold, ikke anvendes til overnatning i perioden fra 1. oktober til 31. marts, med mindre huset permanent har været brugt som helårsbeboelse fra før området blev udlagt til sommerhuszone og denne ret ikke siden er bortfaldet ved salg eller fraflytning.

Ved kortvarigt ferieophold forstår Miljøministeriet anvendelse af sommerhuset i perioder i vinterhalvåret i perioder på sammenlagt højst 3-4 uger, samt weekender og helligdage.

Det betyder, at et sommerhus højst kan benyttes til beboelse (overnatning) i ca 30 uger årligt. Det er underordnet om huset udlejes eller kun bruges af ejeren. Kommunalbestyrelsen har mulighed for at dispensere for denne regel og dispensationen gælder indtil fraflytning eller salg.

Siden 1989 har pensionister kunnet få tilladelse af kommunen til at bo i deres sommerhus, hvis de har ejet huset i mere end 5 år (Gadegaard, 1995c). De 5 år ændres ved lovens ændring i 1991 (Lov nr 388 af 6. juni 1991 om planlægning) til 8 år.

Som pensionister regnes personer, der oppebærer folkepension, personer der er over 60 år og oppebærer pension eller efterløn og førtidspensionister. Pensionistens ægtefælle eller samlever eller nært beslægtede kan sammen med pensionisten bebo sommerhuset og kan efter pensionistens død fortsætte helårsbeboelsen. (Frb. Amt, 1992).

Reglerne om begrænsninger i beboelsen for ikke-pensionister giver anledning til en masse problemer og interessemodsætninger.

På den ene side er Staten (her ved Miljøministeriet) interesseret i at bevare

sommerhusområderne som ferie- og fritidsområder, som det nu engang er fastlagt ved opdelingen i land-, by- og sommerhuszonerne og på den anden side sidder kommunerne med de mange problemer med lovens håndhævelse. Kommunerne har tilsynspligten og skal altså tilse, at loven overholdes. Samtidig kan kommunerne have en interesse i at øge antallet af skatteydere i kommunen.

Det er svært at få et overblik over hvor stort problemet er idet det ikke uden videre lader sig gøre at opgøre antallet af ulovlige beboelser.

Der er nemlig to typer ulovlig beboelse. I den ene type beboes sommerhuset hele året men beboeren har en dækadresse et andet sted hvortil post sendes og skatter og andet betales. Den type ulovlige beboelser er meget svære at afsløre og kræver en indsats, der ligner regulær dyneløfteri. Kommunen skal kunne bevise, at der er tale om beboelse i form af regulære overnatninger udover de tilladte ca 30 uger. Det vil sige, at der udover weekender og helligdage finder beboelse sted udover de tilladte 3-4 uger. Der skal altså være tale om en regulær overvågning også uden for normal arbejdstid og det er dels besværligt og dels bekosteligt for kommunerne at afse personale til dette lidet attraktive arbejde. I de fleste tilfælde nøjes kommunen med at henstille til beboerne om at tilendebringe deres ulovlige ophold. Flere tilfælde har ført til politianmeldelser, men en del af sagerne er tabt på grund af manglende dokumentation for ulovlig overnatning (Gadegaard, 1995a og 1995c).

Den anden type ulovlig beboelse omfatter personer, som flytter ind i et sommerhus og samtidig tilmelder sig folkeregistret i kommunen på den aktuelle adresse.

Tilmelder en person sig en sommerhusadresse er kommunen forpligtet til at oplyse personen at det er forbudt at bo i huset i vintermånederne. Imidlertid har det indtil den nye lovs vedtagelse i december 1998 ikke alene kunnet tages som bevis for overtrædelse af loven at være tilmeldt på adressen, idet det ikke kan udelukkes, at personerne overnatter et andet sted. Igen skal der foretages grundige observationer af ejendommens beboelse, som igen kræver store personaleressourcer af kommunen og politiet.

Personer bosiddende i et sommerhus tilmeldt folkeregistret i en kommune har samme rettigheder som beboere i helårsbeboelse. De kan derfor modtage en lang række offentlige ydelser så som offentlig sygesikring, dagpenge, børnetilskud, skole, socialhjælp m.m.

Med hensyn til skat gælder samme uafhængighed af lovlig bolig. Man betaler skat til den kommune hvor man har bopæl og i mangel af bolig til den kommune hvor man havde ophold den 5. september forud for det pågældende kalenderår. Der er altså ingen kobling til folkeregistertilmeldingen, selvom disse oplysninger almindeligvis lægges til grund for beskatningen (Frb. 3Amt, 1992).

En del kommuner er tilbageholdende med at undersøge omfanget af de ulovlige beboelser og det er generelt svært at få et overblik over problemets omfang. Græsted-Gilleleje kommune undersøgte tilflytternes sociale og økonomiske forhold i 1996 og undlod lige netop at spørge om personerne tilflyttede sommerhus (FA, 1997). Det antydes i kilden (FA, 1997) at forklaringen er økonomisk, idet tilflytterne generelt er velfungerende borgere, de er gift, og er gennemsnitligt bedre uddannede og er ansat som funktionærer. Dog er indtægten ikke bedre end for kommunen i gennemsnit, hvilket sikkert skyldes at de er yngre end gennemsnittet.

I 1994 fik Jægerspris kommune lov til at lave en registersammenkøring af folkeregister og BBR-registret (Bolig- og Byggeregistret). Resultatet var, at hver 5. af sommerhusene i kommunen var registreret ulovligt beboede. Dertil kommer de beboelser, der ikke er registreret i folkeregistret.

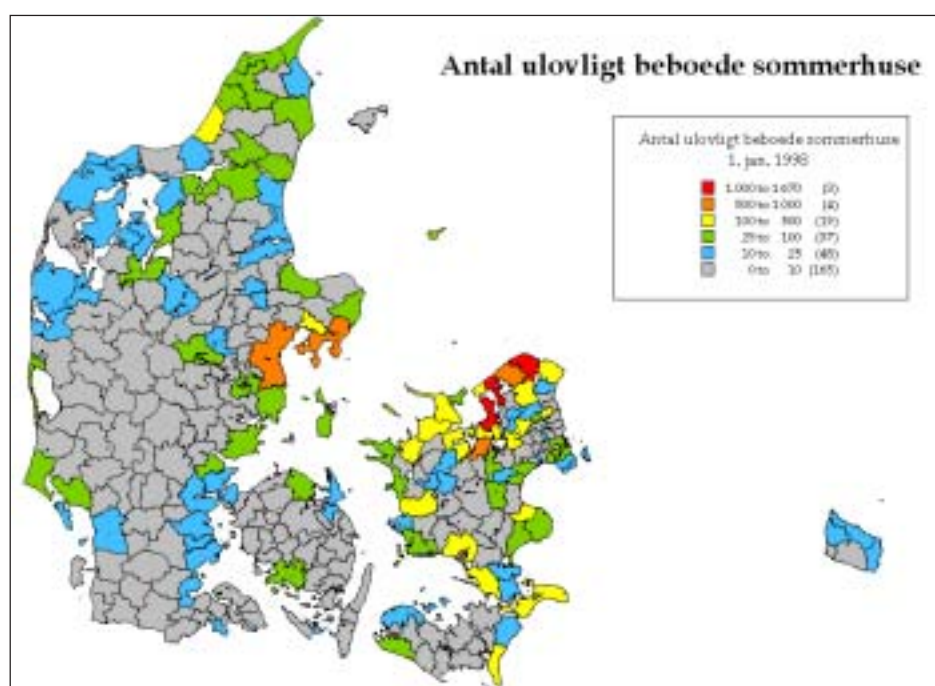
I alt anslåes det i 1998 (RD, 1998), at der i Jægerspris, Frederiksværk, Græsted-Gilleleje og Helsingørskommuner alene bor 10.000 mennesker ulovligt og på landsplan kan det dreje sig om 50.000 personer. Undersøgelsen i Jægerspris viste samtidig, at kommunen havde ekstra udgifter til de ulovligt boende personer på 9 mio. kr og at der samtidig var en merindtægt på 20. mio. kroner. Der er altså tale om en god forretning for kommunen at overse ulovlighederne (Gadegaard, 1995c).

I 1998 var de ulovligt boende borgere i Jægerspris blevet politisk organiseret og havde fået egen repræsentant i kommunalbestyrelsen. Fritidshusejernes Landsforening, som arbejder imod helårsbeboelse i sommerhusområderne har anmeldt byrådsrepræsentanten for ulovlig beboelse til hans eget byråd.

Den CPR-registrerede ulovlige beboelses omfang

Det er muligt at beskrive forholdet med den registrerede ulovlige beboelse af sommerhuse nærmere. Ved hjælp af en sammenkøring af to registre, nemlig dels CPR og dels Bolig- og Byggeskiftet (BBR) er det muligt at få oplyst beboelsesforholdene i sommerhuse for hver kommune. En sådan datakørsel er blevet gennemført af Danmarks Statistik (DS379). Denne sammenkøring afspejler altså udelukkende de registrerede forhold og der kan altså godt være uoverensstemmelser mellem de registrerede og de faktiske forhold. For eksempel finder Christoffersen (1999), at ikke alle kommuner registrerer dispensationer givet til pensionister i BBR. En del lovligt boende pensionister er derfor faktisk medregnet i antallet ulovligt beboede sommerhuse. De følgende tal præsenterer altså kun data som de er registreret i de to nævnte registre, der er ikke gjort bestræbelser for at „rense“ tallene (se desuden note 1 og 2 side 189 og 231).

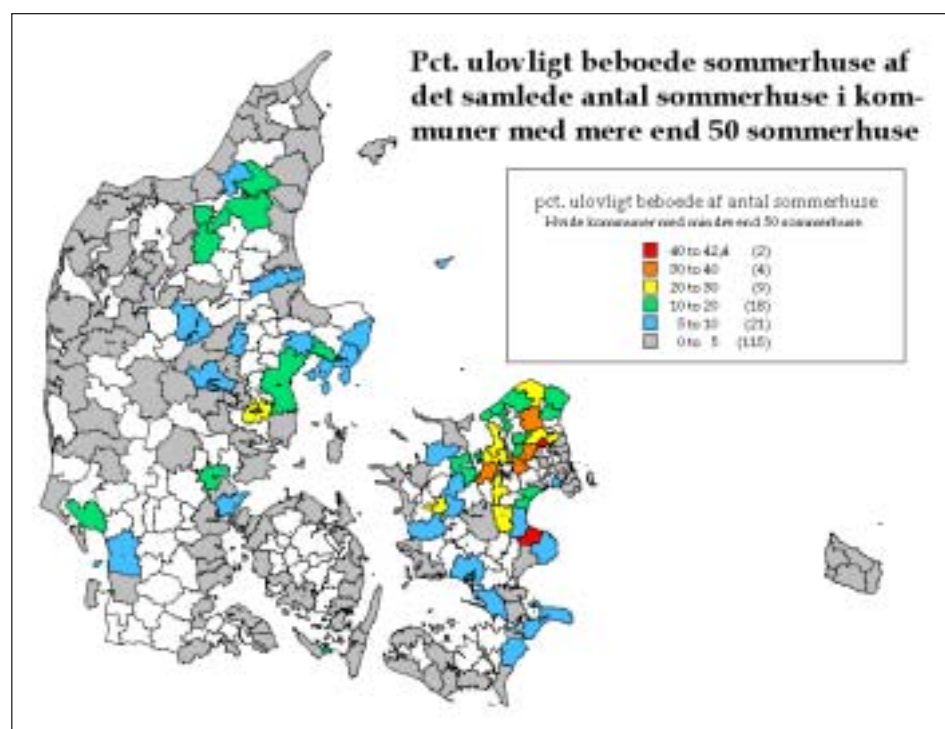
Figur 12 viser antallet af registreret ulovligt beboede sommerhuse fordelt på kommuner. Der er i alt 26 kommuner med mere end 100 registrerede ulovligt beboede sommerhuse i Danmark. Der er til gengæld 165 kommuner med mindre end 10 ulovligt beboede sommerhuse.

Figur 12: Antallet af ulovlige beboelser, 1998. (DS207, DS379).

Som man kan se af figuren, så er problemet stort set koncentreret til kommuner på Sjælland og her især kommuner i Nordsjælland og Hornsherred og så et par kommuner omkring Århus og på Djursland. Endelig skiller Pandrup kommune med sommerhusområderne omkring Blokhus sig ud.

For at analysere problemet yderligere er forholdet mellem antallet af ulovligt beboede sommerhuse og det samlede antal sommerhuse beregnet og præsenteret i figur 13. For at udelukke de mange kommuner med meget få sommerhuse, er kommuner med mindre end 50 sommerhuse frasorteret og præsenteres som hvide felter på kortet, figur 13.

Figur 13: I kommuner med mere end 50 sommerhuse er den procentvis andel af ulovligt beboede sommerhuse beregnet af det samlede antal sommerhuse i 1998. De hvide kommuner på kortet har færre end 50 sommerhuse og ikke medtaget i denne kortlægning (DS207, DS379).

At problemet knytter sig til de store byer er tydeligt. Omkring storbyerne Århus og Ålborg og især i Hovedstadsområdet er problemet størst. Det er her vi finder den største andel af ulovligt beboede sommerhuse. Bemærkelsesværdigt er det at se, at der ikke nødvendigvis er tale om kystnære sommerhuse. Det er altså ikke huse, der almindeligvis vil blive betragtet som attraktivt beliggende (selvom de godt kan ligge nær skov og marker). De tilhører tydeligvis den kategori, som tidligere blev beskrevet som „Boligområderne“ og hvor servicefaciliteter, arbejdspladser og kollektiv trafik er nært liggende. I de store sommerhuskommuner (kommuner med mere end 100% sommerhuse, se tidligere) er andelen derimod ikke så stor hvilket vil sige, at der godt nok er mange ulovligt beboede sommerhuse, men urbaniseringspresset er ikke større her end så mange andre steder. Det er derimod de bynære sommerhuse, der er under det største pres.

Problemet med de ulovligt beboede sommerhuse er altså et urbaniseringsproblem hvor nogle mennesker søger at udnytte denne boligform som helårsbolig, selvom det er ulovligt og selvom boligstandarden som regel er ringere end for almindelige helårshuse. De byggetekniske krav er i hvert fald mindre end for almindelige parcelhuse.

Det nye lov-initiativ i efteråret 1998

I juli 1998 begyndte diskussionerne om helårsbeboelse i sommerhuse i medierne endnu engang. Diskussionen var foranlediget af to notater fra Skov- og Naturstyrelsen, som var sendt til Folketingets Miljø- og Planlægningsudvalg (MM, 1997-98).

Foranlediget af spørgsmål i folketingssalen til Miljøministeren om Planlovens §40, som fastsætter begrænsningerne i beboelsen af sommerhuse, har Skov- og Naturstyrelsen gennemgået §40 og overvejet de mulige konsekvenser af ændringer af paragraffen. I førte halvdel af redegørelsen anbefales, at man fastholder reglerne om 30 ugers beboelse, at man ikke tillader permanent beboelse og oktober hverken ved en udvidelse til 34 uger eller ved at tillade en spredning på flere måneder. Der argumenteres dels med at der vil ske en øget belastning af naturen ligesom det kan blive svært at fastholde den danske særregel i Maastricht-traktaten, som forhindrer udlændinge i at erhverve sommerhuse i Danmark.

I notatet fra juni 1998 overvejes det hvordan man kan skærpe det kommunale tilsyn. Første punkt er en præcisering af §40 så det klart fremgår at der er tale om ferie- og fritidsophold og hvornår det er tilladt at opholde sig i sommerhuset. Det vil herefter ikke være afgørende om der er tale om overnatning - alene ophold er ulovligt. For at opretholde „sommerhusprotokollen“ i Maastrichtaftalen skal der fortsat ikke kunne drages tvivl om at der er tale om sommerhuse, altså huse der ikke bruges til beboelse hele året. Skov- og Naturstyrelsen markerer gentagne gange i notaterne at der ikke må kunne drages tvivl om dette grundlag. Kan der tænkes muligheder for at der kan drages tvivl om at der reelt er tale om huse der udelukkende bruges til ferie- og fritidsbrug vil der kunne lukkes op for EU-borgernes ret til at erhverve sommerhuse og bebo dem hele året (MM, 1997-98).

Kommunernes tilsynspligt fremgår af Planlovens §51, som pålægger kommunerne at tilse at loven overholdes. Det vil sige, at hvis en kommune bliver opmærksom på et ulovligt forhold, så er de forpligtiget til at undersøge sagen til bunds og forfølge sagen til lovliggørelse, dvs. evt. at indbringe et ulovligt forhold for retten.

Fire kommuner er af Tilsynsrådet for Frederiksborg Amt (der fører tilsyn med kommunerne i amtet) blevet indskærpet, at de ikke opfylder tilsynspligten. De fire kommuner er i maj 1998 blevet indskærpet, at de snarest muligt skal træffe de fornødne foranstaltninger til iværksættelse af en effektiv opfyldelse af tilsynspligten (MM, 1997-98 (notat 2, s. 9)).

Skov- og Naturstyrelsen foreslår, at der sker en skærpelse af Planloven ved tilføjelse af en paragraf, der sikrer at kommunerne årligt tilsender beboere, der er ifølge CPR registret er ulovligt boende i et sommerhus et påbud om at fraflytte adressen og overfor kommunen dokumentere lovlig beboelse indenfor en frist på 14 dage. Overfor personer, der bebor et sommerhus ulovligt, men har en dækadresse, vil kommunen fortsat have den almindelige tilsynspligt og skulle handle hvis de får mistanke om et ulovligt forhold.

For yderligere at skærpe sanktionerne foreslås bøderne sat op fra de normale 5000 kr, der normalt idømmes ulovligt boende par.

Endelig foreslås det i notatet, at der skal ske en automatisk indberetning af udlejning igennem udlejningsbureauer. På den måde vil man kunne kontrollere den ulovlige udlejning i vinterhalvåret, som hovedsageligt finder sted i de store luksushuse på vestkysten. Tidligere har Skov- og Naturstyrelsen, som er tilsynsmyndighed i sager vedrørende lov om sommerhuse og camping m.v., været nødsaget til at skulle have en ransagningskendelse for at skaffe disse oplysninger fra bureauerne.

Med disse forslag vil reglerne være mere klare, kommunernes rolle vil blive væsentligt bedre defineret. Mange kommuner har haft en netto-skattefordel af at se igennem fingrene med reglerne. Dette vil ikke længere være muligt.

Gilleleje kommune, som er den ene af de fire føromtalt kommuner, svarer i lokalpressen, at de ikke vil anmelde deres egne borgere til politiet. Borgmester Jannich Petersen mener, at det ville være mere fornuftigt at lave nogle regler så borgerne ikke gik galt i byen, så det var umuligt at tilmelde sig på en sommerhus-adresse. De borgere, der har boet i flere år i deres sommerhuse bør have dispensation. Reaktionen fra borgmesteren er forståelig. Kommunen har i mange år set gennem fingre med de stadigt voksende problemer i deres kommune og nu står de med et problem der klart er større end de selv på nogen måde er i stand til at klare. Mange af de berørte personer („borgere“) bor i områder, som kommunen og endda også amtet i mange år har forsøgt at få lov til at overføre til byzone på trods af de klare udmeldinger fra den i artiklen så grund-digt udskældte Miljøminister (Riedel, 1998).

Resultatet bliver, at Kommunernes Landsforening i løbet af sommeren 1998 beder Miljøministeren gribe ind og tage initiativ til opstramning af reglerne omkring det stærkt stigende antal ulovligt beboede sommerhuse.

Den 26.8.1998 bebuder Regeringen, at de vil komme med et lovindgreb mod det store antal ulovlige beboelser af sommerhuse (RB6732).

Det bebudes at de 13.000 sommerhusejere, der bor ulovligt hele året i deres sommerhuse risikerer bøder, hvis de om to år er tilmeldt folkeregistret i sommerhus-kommunen.

Ministeren er bekymret for udviklingen og frygter, at der om få år måske vil være 25-35.000 ulovligt beboede sommerhuse. Det vil muligvis føre til at Danmark må sløjfe sin særligt traktatfæstede sommerhusregel, der forbyder EU-borgere at købe sommerhuse.

Sagen diskuteres på Miljø- og Planlægningsudvalgets møde den 16.9.98 (MPU bilag 29, 1998), hvorefter det fremsættes som lovforslag i Folketinget 20.okt. 1998 (Lovforslag L48a, 1998).

Ved fremsættelsen af lovforslaget den 20. Oktober 1998 er problemet med de ulovlige beboelser opdelt i to dele, nemlig dels

- nye ulovlige helårsbeboelser etableret efter lovforslagets fremsættelse
- ulovlige helårsbeboelser etableret før lovforslagets fremsættelse.

Nye ulovlige helårsbeboelser

Der tages i lovforslaget (Lovforslag L48, 1998a) kun stilling til de nye ulovlige helårsbeboelser.

I lovforslaget pålægges kommunerne hvert år den 1.10. at påbyde enhver som er registreret i CPR med bopæl i en bolig i et sommerhusområde som den pågældende ikke lovligt kan anvende til helårsbeboelse inden 14 dage efter påbudets meddelelse at fraflytte boligen og dokumentere fraflytningen overfor kommunalbestyrelsen. Efterkommes påbudet ikke skal kommunalbestyrelsen pålægge daglige tvangsbøder Tvangsbøderne skal inddrives mindst hver 4. uge evt. ved udpantning.

Ved fastsættelse af bøder, skal der udmåles en skærpet bøde. I hidtidige sager er bøderne normalt på 5000kr pr husstand. Den skærpede bøde skal være af en størrelse, så det ikke bare føles som et mindre tillæg til boligudgiften.

Kommunerne har desuden pligt til at sørge for, at borgerne er registreret på den faktiske bopæl jvf. Folkeregistercirkulæret (cirkulære 140 af 10. Aug. 1998).

Med gennemførelsen af loven forventer regeringen, at

- den effektivt sætter en stopper for ny bosættelse i sommerhuse
- den skærper kommunernes tilsynspligt, så der ikke længere kan være tvivl om dette

- fastholde de natur- og miljømæssige hensyn, der ligger til grund for planloven og den planlægningsmæssige opdeling af landet i byzoner, sommerhusområder og landzoner.

„Herved fastholdes sommerhusområderne som rekreative områder og ikke udvikler sig til helårsbeboede områder. Derved forhindres også et pres for udlæg af nye sommerhusområder i takt med, at eksisterende områder mere og mere antager helårskaraktter. Herved understøttes også opretholdelsen af de ubebyggede kystområder, der er en af de få oprindelige naturtyper i landet“. (Lovforslag L48, 1998a, side 10).

Endelig fremhæves at forholdet til Maastricht-Traktatens protokol om EU-borgeres ret til at erhverve ejendom i Danmark er uændret og kan fastholdes.

Ved behandlingen i udvalget er der bred enighed om at problemet er alvorligt og at der skal gøres noget ved det. I forholdet til det oprindelige lovforslag foretages der mindre ændringer og lovforslaget vedtages i Folketinget 15. dec. 1998 og gælder fra 1.1.99.

Loven siger altså, at kommunen hver en 1. Oktober (dog første gang 20. oktober 1998) skal påbyde enhver, der er registreret i CPR med bopæl i en bolig i et sommerhusområde, som den pågældende ikke lovligt kan anvende til helårsbeboelse jf. §§ 40 og 41 i Planloven, inden 14 dage efter påbudets meddelelse skal fraflytte boligen og dokumentere overfor kommunalbestyrelsen af de er flyttet.

Kommunalbestyrelsen skal ligeledes meddele enhver, der i perioden 1.okt. til 1. marts tilmelder sig CPR i et sommerhusområde at beboelsen er ulovlig. Påbudet skal meddeles senest 14 dage efter tilmeldingen Påbudet registreres i CPR og slettes først når vedkommende er registreret i CPR på en anden adresse.

Efterkommes påbudet ikke skal der indgives politianmeldelse og kommunalbestyrelsen skal pålægge den pågældende daglige tvangsbøder, som om nødvendigt skal tvangsinddrives evt. Ved udpantning og de inddrevne penge tilfalder kommunen.

Det andet delproblem om de allerede ulovligt boende bliver taget op på et senere tidspunkt.

Forud for den endelige beslutning om hvad der skal ske med dem, har Skov- og Naturstyrelsen som led i forberedelserne til lovgivningen om den ulovlige helårsbeboelse anmodet AKF (Amternes og kommunernes Forskningsinstitut) om at gennemføre en undersøgelse af den aktuelle ulovlige helårsbeboelse. Denne rapport udkom i januar 1999 (Christoffersen, 1999).

Denne rapport peger på en lang række af de problemer, der er knyttet til den ulovlige sommerhusbeboelse.

I rapporten præsenteres en detaljeret undersøgelse af en række forhold hvoraf nogle skal resumeres i det følgende.

Omfanget

I modsætning til de tal som er anvendt til præsentationen tidligere i denne analyse, har det været muligt for AKF at „rense“ deres tal for „uvedkommende“ sommerhuse. Blandt andet er sommerhuse i landzone og i byzone fjernet ligesom antallet af kolonihavehuse.

For at kunne lave den massive sammenkøring af registre som er gennemført i rapporten har det til gengæld været nødvendigt at anvende tal fra 1997 og ikke de nyeste fra 1998, som åbenbart endnu ikke er tilgængelige.

Der er 1.1.1997 registreret 11.343 ulovligt helårsbeboede sommerhuse. Af disse er imidlertid kun 9262 beliggende i sommerhuszone hvor Planlovens §§40 og 41 er gældende.

Af disse registrerede ulovligt beboede sommerhuse er en del faktisk alligevel lovligt beboede, idet pensionistreglen er opfyldt i en del af tilfældene, men altså ikke registreret i BBR. Tilbage står nu kun 8309 sommerhuse. Derefter kan fratrækkes personlige dispensationer, som heller ikke nødvendigvis findes registreret noget sted i EDB-registrene. Christoffersen (1999) skønner på baggrund af stikprøveforespørgsler til de kommuner med flest registrerede ulovligt beboede sommerhuse, at der er mindst 500 dispensationer. Tilbage er nu 7.500 sommerhuse eller 66%. I alt viste sig altså omkring 4000 sommerhuse alligevel at være lovligt beboede.

Dette må siges at være en markant reduktion af det meget dramatiske tal fra den rå datapræsentaion, som blev præsenteret tidligere og som også dannede grundlag for udmeldingen fra Miljøministeriet i optakten til denne sidste opstramning.

Dertil skal dog lægges den tilvækst som er kommet siden 1.1.1997 og Christoffersen (1999) skønner, at der er sket en 15% stigning på dette ene år, så det samlede antal ulovligt beboede sommerhuse er steget til omkring 9000 pr 1.1.1998 og dertil kan man måske så lægge yderligere 15% frem til 1.1.1999 og så er vi oppe på 10.350, uden at der dog er belæg for dette sidste tal.

Til- og fraflytning

Der er ikke gennemført en omfattende flytteundersøgelse, men over et enkelt år fraflyttede omkring 1700 husstande svarende til omkring 21% af de ulovligt beboede sommerhuse. Hvis dette tal er repræsentativt, så er der tale om en utroligt stor rotation. Det er min vurdering, at det desværre forholder det sig anderledes, så det er de samme 21% af husene der roterer og her formentlig næsten udelukkende den del der optræder som beboet af andre end ejeren selv. Resten af sommerhusene, 79%, forbliver anderledes konstant beboede. Der er formentlig tale om to forskellige anvendelser. Den ene er en slags billigere alternativ til at bo i eget enfamiliehus og denne gruppe er formentlig mere stabil end den anden gruppe, som omfatter de folk, som i lokalmiløet har et pludseligt opstået behov for en bolig og derfor vælger et sommerhus som midlertidig boligform indtil noget bedre er fundet. Ejendommeligt er det, at andelen af ulovligt beboede sommerhuse der er beboede af andre end ejeren (udlejede eller udlånt) ligeledes er 21%.

Alder

Alderen spiller en rolle for hvornår ejeren af et ulovligt beboet sommerhus kan opnå ret til at bebo sommerhuset lovligt ifølge pensionistreglen, som jo siger, at en pensionist (både folkepensionist, førtidspensionist og invalidepensionist) kan få dispensation til at bo lovligt i huset når de har ejet huset i mere end 8 år.

Det er selvklart ikke muligt at beregne præcist hvornår folk overgår til en af de tre pensionsformer, men Christoffersen (1999) beregner, at over en fire-årig periode vil omkring 7-800 ulovligt beboede sommerhuse kunne opnå pensioniststatus. Desuden konstaterer Christoffersen, at der faktisk er 951 ulovligt beboede sommerhuse, der opfylder pensionistkriterierne uden dette er registreret i de tilgængelige registre.

Antal børn

I de familier, der ulovligt bebor et sommerhus er der færre børn end ellers i kommunen. Græsted-Gilleleje kommune er den kommune, der har det relativt største antal familier med børn og en afvikling af de ulovlige boligforhold vil her blive meget mærkbar i lokalmiljøet. For eksempel vil der i skolerne blive et eller to skolespor mindre.

Erhverv og indkomst

Husstandene i de ulovligt beboede sommerhuse har indkomster, som ligger betydeligt under indkomstniveauet blandt de øvrige beboere i kommunen. Dette skyldes dels at husstandene i større udstrækning består af en enkelt person end almindeligt i kommunen og dels at der findes en særlig erhvervs-sammensætning blandt de erhvervsbeskæftigede i de ulovligt beboede sommerhuse.

Disse to forhold betyder, at denne gruppe vil have relativt sværere end resten af befolkningen ved at skulle erhverve et enfamilieshus. Der vil derfor være et større pres på at få bolig enten i lejebolig eller i ejer- eller andelslejligheder. Dette kan kun løses indenfor rammerne af et meget stort boligmarked som vi kun finder det i Storkøbenhavn eller omkring Århus.

Som tidligere vist er der dog også denne klare kobling mellem de ulovlige beboelser og storbyerne. Der skønnes derfor i rapporten (Christoffersen, 1999) at denne flytning vil kunne finde sted uden problemer. Christoffersen peger dog på det problem, at for at dette skal kunne lade sig gøre, at kan det ofte blive nødvendigt at sælge sommerhuset for at få råd til at flytte til anden bolig og dette vil nogle steder give et forholdsvis større udbud af sommerhuse og derved lavere priser.

Socialindkomst

En klart større andel af de i sommerhusene ulovligt boende har en stærk tilknytning til det offentlige velfærdssystem. En klart større andel modtager sociale indkomsterstøttende ydelser også når man ser bort fra folkepensionen.

Pendling

En forholdsvis større andel af de ulovligt boende er pendlere og altså arbejder udenfor kommunen end det er gældende for resten af kommunens beboere. Det betyder, at de helårsboende sommerhusbeboere har en mindre tilknytning til kommunen.

Rapporten (Christoffersen, 1999) konkluderer, at den karakteristiske person, som ulovligt bebor et sommerhus er en yngre eller midaldrende mand, med et relativt beskeden aflønnet job uden for kommunen eller med en offentlig indkomstoverførsel som indkomst. Antallet af børnefamilier er relativt lavt og der er en relativt høj flyttetilbøjelighed for ihvertfald en del af beboerne. Endelig er der en del af beboerne som indenfor en overskuelig årramme vil kunne opfylde kriterierne for pensionistreglen.

Under forudsætning af at der ikke sker tilflytning beregner rapporten, at der om 4 år kun vil være 5800 ulovligt beboede sommerhuse og om 10 år kun vil være godt 2000 ulovligt beboede sommerhuse tilbage.

Rapporten lægger altså op til at der kan ske en rolig afvikling over en meget lang periode, op til 10 år. Indenfor denne periode vil problemet stort set løse sig selv og de allerfleste ulovligt boende vil være fraflyttet sommerhusene eller de vil være blevet så gamle, at de kan opfylde pensionistkriterierne i Planloven.

Det sidste udspil fra Miljøministeriet er en opfølgning på denne rapport og man følger anbefalingen fra rapporten med en 10årig afviklingsordning. Med lov nr 371, 2. juni 1999 gives kommunerne mulighed for at meddele de sommerhusejere der beboer deres sommerhus ulovligt og som er tilmeldt CPRregistret på sommerhusadressen før 21. oktober 1998 dispensation i op til 10 år. Denne afviklingsdispensation gives hvis der er fremsendt ansøgning inden 30. september 1999. Kommunalbestyrelsen skal have meddelt dispensation inden 31. marts 2000.

Dispensationen er tidsbegrænset og kan kun gives frem til 31. marts 2009. Samtidig pålægges kommunerne en årlig indberetningspligt, så Miljøministeriet kan følge udviklingen.

Desværre tager rapporten overhovedet ikke stilling til den andel af de ulovligt beboede sommerhuse, der beboes af personer, der er til CPR på en „dækadresse“. Kommunerne indskræpes godt nok i bemærkningerne til lovændringen (Lovforslag L48, 1998a, side 8) til at være opmærksomme på dette problem, men det er ikke ensbetydende med at det er praktisk gennemførligt. Det er tydeligvis meget svært at gennemføre et tilsyn, der sikrer et juridisk holdbart bevis for at en person beboer et sommerhus ulovligt i de tilfælde, hvor der ikke er en registrering i CPR der understøtter dette.

En kommunal tilsigelse om fraflytning indenfor 14 dage vil formentlig i mange tilfælde blive fulgt op af en tilmelding til en dækadresse og derefter en periode, hvor man „holder lav profil“ men alligevel fortsætter den ulovlige beboelse. Vi har derved ikke løst det reelle problem, nemlig en omfattende ulovligt beboelse, men derimod bare gjort problemet langt mere uigennemskueligt.

Et alternativ der skal bløde op på grænserne mellem bynære byzoner og bynære sommerhuszoner er blevet fremført i den betænkning som Miljø- og Planlægningsudvalget afgiver 9. Dec 1998 i forbindelse med behandlingen af lovforslaget. En række indsigelser fra forskellige interesseorganisationer er blevet fremført. Blandt andet har en grundejerforening fra Skæring Strand (lige nord for Århus) foreslået en særlig klassificering af bynære sommerhusområder „hvor helårsbeboelse er tilladt, men hvor områdernes rekreative tilsnit bevares ved hjælp af en lokalplan, som sikrer dette“(MPU, bilag 60, 1998). Forslaget støttes af Kristeligt Folkeparti medlem af udvalget. Dansk Folkeparti foreslår i samme stil at bynære sommerhusområder overføres til byzone og at en bevarende lokalplan skal sikre det grønne miljø. Desuden mener partiets medlem af udvalget, at det er kommunernes eget problem og at de selv finder en løsning med hensyn til helårsbeboelsen.

Resten af parterne i udvalget erkender problemet, men har forskellige indsigelser mod den hårde måde at kriminalisere og straffe på. Overordnet går de ind for lovforslagets ide.

Der er altså bred politisk opbakning til en fastholdelse af sommerhuszonerne som rene ferie- og fritidszoner (MPU, bilag 60, 1998).

Bynære sommerhuse

Miljøministeriet har, med Planlovens §5b om at sommerhusområder skal fastholdes som ferie-fritidsområder, forhindret at områder i sommerhuszonen kunne overføres til Byzone.

I foråret 1999 blødes der imidlertid op på denne praksis og amterne bedes inden 31. oktober efter forespørgsel i kommunerne indstille til Landsplanafdelingen hvilke områder de vil foreslå overført. Justeringer af mindre omfang vil blive accepteret under hensyntagen til nationale kystinteresser, bystruktur og landskabelige og rekreative hensyn.

Efter gennemgang vil Landsplanafdelingen under Miljøministeriet udarbejde et landsplandirektivforslag med anvisninger af de accepterede område og med

et udspil til den videre procedure. Der åbnes op for evt. høringer og afstemninger blandt berørte sommerhusejere. Det endelige Landsplandirektiv forventes færdigt september 2000 (LPA, 1999)

Konklusion

Denne analyse har beskrevet „sommerhusmisèren“. Sommerhusmisèren skal forstås som det problem at det ser ud som om sommerhusarealerne har fået lov til at udvikle sig planløst langs vore kyster.

Det er denne analyses formål at beskrive denne udvikling som et forløbslandskab.

Dette er i denne analyse gjort ved at samle så meget viden som muligt om reguleringens udvikling og samtidig prøve at finde eksempler på hvordan involverede personer udtrykker sig om behovet for planlægning og planlægningsindhold.

Det har været muligt at følge sommerhuslandskabet under forandring fra de første sommerhuse bliver opført i 1890'erne til idag. Sommerhusområderne udvides voldsomt i to perioder henholdsvis i 1930'erne og igen i 1960'erne, som følge af først muligheden for at holde ferie og senere som konsekvens af øget velstand kombineret med øget mobilitet. Med en forbedret boligstandard øges muligheden for at bruge husene udover i selve sommerferieperioden. Det bliver muligt at bruge husene hele året og med dette følger ønsket fra mange sommerhusejere om at bruge husene hele året dels som feriebolig og dels som et alternativ til en mere bekostelig bolig i et bynært parcelhus. Sommerhuset bliver et billigt alternativ til parcelhuset og erkendelsen af dette bliver begyndelsen på en ændring af sommerhusområderne fra ferieområder til permanent beboede områder. En urbaniseringsproces som det har vist sig at være vanskeligt at stoppe igen.

Udbredelsen har i begyndelsen af den beskrevne periode foregået næsten ureguleret. Frem til slutningen af 1930'erne kan huse og også sommerhuse opføres udelukkende efter enkelte bygningslove og brandhensyn. Med stramninger i bygningslovgivningen og indførelsen af den første fungerende byplanlov i 1938 kommer der de første muligheder for kommunalbestyrelserne til at regulere byudviklingen. Lovene skal i første omgang udelukkende virke for de større bysamfund (købstæderne og byer over 1000 indbyggere), men der er i loven åbnet mulighed for at andre kommuner frivilligt kan indføre planlægning efter samme regler som angivet i lovene. Det er imidlertid frivilligt om man vil gennemføre en sådan planlægning, men er den indført så er den bindende på samme måde som for de større bysamfund.

Reguleringen udvikler sig i 1950'erne og 1960'erne til et sæt af love som mere eller mindre er overlappende, men som tilsammen danner et rimeligt arealplanlægningsgrundlag. Der er dog to problemer, dels er der stadig et element af frivillighed og lokal selvbestemmelse hvilket gør det usammenhængende og uensartet. Hertil kommer den manglende regulering indenfor natursektoren. Først med naturfredningsloven i 1959 og 1961 bliver der mulighed for at tage hensyn til naturværdier i arealplanlægningen.

Det har været muligt at spore reguleringen tilbage til den første særlige sommerhusregulering, som er et tillæg til bygningsreglementet fra 1951. Definitionen af et sommerhus som et hus som kun må bebos fra 1.april til 30.september stammer altså herfra. Et sommerhusområde er defineret som et område der er egnet til sommerhusbebyggelse og i sådanne områder må der ikke opføres andre former for bebyggelse. Et sommerhus kan så til gengæld opføres med særlige og lempeligere byggetekniske krav. Disse begrænsninger er tinglyst.

Det er disse særlige byggeområder, som med By- og landzonelovens (Lov 315, 1969) ikrafttræden i 1970 overføres til sommerhusområder. Fra 1960 indføres endnu en type sommerhusområder. Det er de særlige aftaleområder som der gives mulighed for i Landsbyggeloven fra 1960. Der er tale om områder uden byplanvedtægt eller bygningsvedtægt. Her har amtsrådet givet tilladelse til sommerhusopførsel under særlige betingelser, nemlig oftest de samme betingelser som i Bygningsvedtægtens tillæg III om tidsbegrænset natophold. Disse områder overføres ikke til sommerhusområder i 1970, men fortsætter som landzoneområder med særlige aftaler. Fra 1981 behandles de dog i regionplanlægningen som sommerhusområder.

Konklusionen er, at mulighederne for at regulere sommerhusudviklingen er til stede allerede fra efterkrigstiden. Noget andet er de planlæggende myndigheders syn på planlægning og på naturværdier. Det er tydeligt at der i gennem perioden sker en øget bevidsthed om planlægningsbehovet og samtidig sker der en øget bevidsthed omkring behovet for regulering af naturen og det åbne land. Med erkendelsen af at tænke i helheder på tværs af sektorer kommer behovet for en lovreform. Denne reform forsøges gennemført i 1963, men forkastes ved folkeafstemningen og først i 1970'erne gennemføres de første landsdækkende og regionalt styrede planlove.

Stort set alle de i dag eksisterende sommerhusområder var udlagt inden By- og landzoneloven (Lov 315, 1969) definerede sommerhuszoner i 1970. Villigheden til at udlægge sommerhusområder har altså været meget stor i de aktuelle kystkommuner og der har været udlagt arealer nok til at dække behovet helt frem til i dag. Det gældende natursyn har tilladt at man placerede sommerhusene direkte i naturen. Naturen var til for at blive brugt og man så intet forkert i at lægge sommerhuse direkte i klitter og nær stranden. Kun Naturfredningslovens byggelinie på 100 meter sætter en begrænsning, som sikrer offentlighedens adgang langs stranden. Først langt senere bliver byggelinien til en naturbeskyttelseslinie.

Fra at have været et sted hvor man kom nogle få uger om sommeren er sommerhusene idag i langt højere grad udnyttet hele året. Mange sommerhuse udnyttes fortsat som det andet hjem i ferier og i fritiden. Mere ferie og den øgede mulighed for transport muliggør dette. Men presset går også i en anden retning.

Meget peger på at sommerhuse i nogle områder som især ligger nær større byer er første del i en proces, der fører til øget urbanisering og sommerhusområderne vil med tiden fortsætte mod mere og mere permanent helårsbeboelse. Det er Planlovens sommerhuszoners vigtigste formål at dæmme op for denne udvikling. Denne urbaniseringsudvikling kan man iagttage løbe til ende i de sommerhusområder, der blev udlagt til byzone ved lovens gennemførsel. Eksemplet er Køge Bugt og Jyllinge Nordmark, hvor de attraktive grunde langs kysten i dag stort set er bebygget med helårshuse og de bynære rekreative områder er blevet til lukkede boligområder.

Der kan konstateres et pres på især de bynære sommerhusområder mod at tillade helårsbeboelse. Kommunerne og nogle amter har interesser i at tillade denne udvikling. Det vil give en større befolkningstilgang og et større skattegrundlag end kommunen har i dag. Kommunerne har derimod ingen eller kun ringe interesse i at bevare områderne som rekreative områder. Der er langt flere skattekroner i at overføre områderne til byzone. Mange mennesker ser i sommerhusene en mulighed for at etablere sig som i et helårshus og da områderne desuden har attraktiv beliggenhed, så søger mange at udnytte sommerhusene som et billigt alternativ til helårshuset. Holdes der ikke fast, så fortsætter urbaniseringen uvilkaarligt i de bynære områder især omkring Kø-

benhavn og Århus. Frontløberne i denne udvikling er en del af befolkningen som er mere mobil end normalt, idet mange er enlige og med en indkomst under gennemsnittet eller familier med børn og fast arbejde.

I enkelte kommuner ses en tilflytning, som nærmer sig tilflytningen til helårs-parcelhusene.

Andre sommerhusområder er ved at blive marginaliseret. Her er ingen fornyelse. Områderne er ikke attraktive længere og de forfalder.

Imod urbaniseringstendensen arbejder de nationale kystinteresser, der ønsker at fastholde kysten til rekreativt brug og sommerhusområderne er af stor vigtighed her, idet der her er en boligressource for de mange turister der ønsker at udnytte de rekreative muligheder, der er langs vore kyster og som samtidig vil benytte sig af den mindre intensive boligform som sommerhuset tilbyder. Modsætningen er feriehoteller og feriecentre med mange mennesker tæt sammen.

De nationale interesser går mod at sikre at presset mod de sidste åbne kyster bliver så lille som muligt, så de i så vid udstrækning forbliver åbne og sammenhængende naturområder og ikke bliver bebygget og derved uopretteligt forsvinder.

Det er min klare overbevisning, at det er vigtigt, at kommunerne fortsat holdes fast på at sommerhusområderne skal fastholdes som sådan og at de i stedet skal deltage i udbygningen af de rekreative muligheder dels for sommerhusbeboerne og dels for alle de andre, der søger til kysten.

Det bliver fortsat kun attraktivt at eje et sommerhus hvis man kan erhverve det relativt billigt. Det alene er et argument for at holde udlændinge fra at kunne erhverve et sommerhus. Det attraktive som i sin tid lokkede de første sommerhusejere til stedet skal bevares. Der er først og fremmest tale om selve stranden og det omkringliggende strandlandskab og kystnatur. Derudover skal en sammenhængende turistpolitik sikre, at andre tilbud kan være med til at gøre et ophold mere alsidigt og attraktivt. At give et bud på hvad det kan være ligger langt udenfor dette projekts rammer om end det ikke er mindre relevant.

Tilbage står det store spørgsmål om det er lykkedes at stoppe urbaniseringen. Der vil fortsat være et stort problem med kommunernes tilsynspligt. Nu har de fået et redskab til at begrænse den ulovlige beboelse, der kan registreres gennem CPR. Mit bud på fremtiden er, at urbaniseringen fortsætter tilskyndet af den nye regerings mere liberale holdning til planreguleringen og med den nye Planlov som formentlig vedtages 1. juni 2002. Folk der fortsat ønsker at bo i et sommerhus hele året vil fortsat gøre det. Nu vil de bare sikre sig en dækadresse i den sikre overbevisning, at kommunerne ikke har ressourcer til at forfølge hver enkelt mistanke. Det nuværende omfang er ukendt og ikke undersøgt og vil formentlig forblive så.

Med opblødningen af holdningen om at fastholde sommerhusområder som ferie- og fritidsområder i 2000 vil presset fra kommunerne fortsætte og bestræbelserne for at få overført flere bynære sommerhusområder til byzone vil fortsætte.

Analysen har altså kunnet beskrive sommerhusområderne som forløbslandskaber.

En vigtig parameter i sommerhuslandskabets forløb er udviklingen af reguleringen og især udviklingen af forståelsen af reguleringens behov og muligheder på sommerhusområdet. Samtidig ser man en ændret brug af sommerhusene således at disse områder ændrer formål og karakter. Nogle områder udvikler sig mod parcelhusområder og gennemgår en urbanisering. Andre forfalder og igen andre forbliver ferie- og fritidsområder med nye og moderne huse beregnet til helårsbrug og -udlejning.

Litteratur:

- Andersen, 1966:** Bendt Andersen: Byggeret. 2. udgave. Kbh. 1966.
- Andersen, 2001:** Bendt Andersen, pers. kom.: Brev omhandlende sommerhusbebyggelsens historiske regulering, dateret 27. marts 2001, samt telefonisk i denne forbindelse.
- Auken, 1998:** Miljøminister Svend Auken's skriftlige fremlæggelse af „Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.)“. 20.oktober 1998. www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag-fremsaettelse//L48.htm
- Basse, 1992:** Ellen Margrethe Basse: Anvendelse af sommerhuse til fritidsformål i vinterhalvåret. Ugeskrift for retsvæsen, afd. B: Juridiske Afhandlinger, meddelelser m.m. Kbh. 1992, s. 217-223.
- Bendtsen, 1969:** P.H. Bendtsen: Byplanlægning. Akademisk Forlag 1969.
- Boesen, Petersen og Sperber, 1994:** Anna Boesen, Gert Petersen og Sune Sperber: Kystlandskab og Natursyn - en historisk analyse af Greve Strand området og Køge Bugt regionen. Naturvidenskabelig Basisuddannelse 4. aemester, gr.10. Roskilde Universitetscenter 1994. Vejleder: Henrik Suadicani.
- Bredsdorff, 1945:** Peter Bredsdorff: Om Planlægning af Sommerbebyggelser. Arkitekten, ugehæfte, 1945, side 33-36.
- Brix et al, 1990:** Bo Brix et al: Landet og Loven. København 1990.
- Byggeforum, 1990:** Sommerhusbyggeri til udlejning. Byggeforum, nr 8/1990, s.4 + s.6.
- Carstensen, 1998:** Poul Carstensen: Sommerhuse mellem lov og virkelighed. Danske Kommuner nr 14, 1998, s. 36-37.
- Christiansen og Vaaben, 1983:** Ole Christiansen og Inger Vaaben: landsplanlægning - beføjelser, retsvirkninger og praksis. Juristen, 1983, s. 134-152.
- Christoffersen, 1999:** Henrik Christoffersen: Helårsbeboelse i sommerhuse. Amternes og kommunernes Forskningsinstitut, Kbh. januar 1999. Fotokopi.
- CIR 167, 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Cirkulære nr 167 af 28/08/1981.
- Cirk., 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Miljøministeriets cirkulære af 28. august 1981.
- Cirk., 1991:** Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne. Miljøministeriets cirkulære nr 215 af 19. december 1991.
- DBV, 1952:** Fire foredrag om Sommerhusbyggeri. Fra årsmødet 1952 i Selskabet for Sundhedsplejen. København 1953. (Fortryk af Beretning om Dansk Byplanlaboratoriums Virksomhed 1952).
- DS207:** Danmarks Statistik: BBR-service. Sommerhuse fordelt efter opførelsesår for hver kommune. 1. januar 1998. Specialkørsel „fil: somf207“, august 1998.
- DS379:** Danmarks Statistik: BBR-service. Sommerhuse med lovlig og ulovlig beboelse for hver kommune. 1. januar 1998. Specialkørsel „fil: somf379“, august 1998.
- Enemark, 1990:** Stig Enemark: Sommerlandets glæder. Byplan, nr 5, 1990, s. 148-149.
- Eyben og Nielsen, 1965:** W.E. von Eyben og Thøger Nielsen: Fast ejendoms regulering og beskatning. 1. bind. 1965.
- FA, 1997: -keef.:** Sommerhuse ikke nævnt i undersøgelse. Frederiksborg Amtssavis, 30.8.1997.
- Frb. Amt, 1992:** Sommerhusundersøgelse. Regional sommerhusundersøgelse 1992. Frederiksborg Amt, teknisk forvaltning. Hillerød, nov. 1992.

- Gadegaard, 1995a:** Birgitte Gadegaard: Dansk særregel i fare. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s.4.
- Gadegaard, 1995b:** Birgitte Gadegaard: Til kamp for lov og orden. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 7
- Gadegaard, 1995c:** Birgitte Gadegaard: Vinterliv i Sommerlandet. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 8-9.
- Gadegaard, 1995d:** Birgitte Gadegaard: Skibby offer for social eksport. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 10.
- Gaardmand, 1993:** Arne Gaardmand: Dansk Byplanlægning 1938-1992. Kbh 1993.
- Holden Jensen, 1990:** H.H. Holden Jensen: Fredningsplanlægning gennem 3 årtier. I: Brix et al., 1990. I: Brix et al, 1990, s. 9-20.
- Illum, 1952:** Knud Illum: Dansk Tingsret, I-II. Kbh 1952
- Kallerup, 1998:** Ole Kallerup: Oprydning i sommerhus-udlejningen. Politiken. Erhvervs-magasin. 3.6.1998, s. 3.
- Knuth-Winterfeldt, 1981:** Henrik Knuth-Winterfeldt: Naturfredning i Danmark. Danmarks Naturfredningsforlag, Kbh. 1981.
- Knuth-Winterfeldt, 1990:** Henrik Knuth-Winterfeldt: En epoke i naturbeskyttelsens historie.
- Lorenzen, 1995:** Carsten Lorenzen: Principfast lovbryder. Danske kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 11.
- Lov 122, 1925:** Lov om Byplaner. Lov nr 122 af 18.4.1925
- Lov 160, 1962:** Lov om Byplaner. Lov nr 160 af 9. maj 1962.
- Lov 181, 1938:** Lov om Byplaner. Lov nr 181 af 29. April 1938.
- Lov 210, 1949:** Lov om Regulering af bymæssige Bebyggelser, Lov nr 210 af 23. april 1949.
- Lov 246, 1960:** Byggelov for Købstæderne og Landet. Lov nr 246 af 10. juni 1960. „Landsbyggeloven“.
- Lov 267, 1972:** Lov om sommerhuse og camping m.v. Lov nr 267 af 7. juni 1972
- Lov 315, 1969:** Lov om by- og landzoner. Lov nr. 315 af 18. juni 1969.
- Lovbek, 1972:** Byggelov. Lovbekendtgørelse nr 361 af 17. jul 1972.
- Lovforslag L48, 1998a:** Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bøde-niveau m.v.) Fremsat den 20. Oktober 1998 af miljø- og energiminister (Svend Auken). (incl. Bemærkninger til lovforslaget) www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag_som_fremsat/L48.htm
- Lovforslag L48, 1998b:** Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bøde-niveau m.v.). Vedtaget af Folketinget ved 3. Behandling den 15. December 1998. www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag_som_vedtaget/L48.htm
- LPA, 1999:** Mulighed for overførsel af arealer i sommerhusområder i kystnærhedszonen til byzone. 9.juli 1999. Landsplanafdelingens hjemmeside: www.mem.dk/landsplan/Landsplanlaegning/kystzoneplanlaegning.htm
- Lplan, 1977:** Cirkulære om planlægning af sommerhusområder. Miljøministeriets cirkulære af 16. juni 1977. Landsplandirektiv.
- LPUS, 1966:** Strandkvalitet og Fritidsbebyggelse. Landsplanudvalgets sekretariat, september 1966.

- Madsen, 1979:** Flemming Kiilsgaard Madsen: Naturfredningssagens historie i Danmark. Odense, 1979.
- MM, 1997-98:** Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Hav- og Råstofkontoret: Notat af 14. november 1997: Overvejelser om Planlovens §40 om anvendelsen af boliger i sommerhusområder. 13 s. samt Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Friluftskontoret: Notat af 16. juni 1998: Overvejelser om præcisering af den gældende ordning i planlovens §40 om anvendelse af boliger i sommerhusområder - samt om håndhævelse af bestemmelsen bl.a. i relation til CPR-tilmeldinger. 15 s.
- MML, 1994:** Miljøministeriet. Landsplanafdelingens 6. kontor: Indlandssommerhuseområder i Hovedstadsregionen. Arbejdsnotat, juni 1994
- MMP, 1991:** De danske Kyster 1991. Miljøministeriet, Planstyrelsen 1991.
- Molin, 1994:** Annelise Molin, borgmester i Nexø kommune: Afliv sommerhusdebattens hellige køer. Danske Kommuner nr 36, 17.11.1994, s. 30-31.
- MPU bilag 29, 1998:** Miljø- og Planlægningsudvalget, Alm. del - bilag 29.
www.folketinget.dk/Samling/19981/udvbilag/MPU/Almdel_bilag29.htm
- MPU, bilag 60, 1998:** Miljø- og planlægningsudvalget (L48 - bilag 60). Betænkning afgivet af Miljø- og Planlægningsudvalget den 9. December 1998. Betænkning over Forslag til lov om ændring af lov om planlægning (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.). www.folketinget.dk/Samling/19981/udvbilag/MPU/L48_bilag60.htm
- Møller, 1948:** Svend Erik Møller: Feriehuset. København 1948.
- NKN, 1995:** Naturklagenævnet, formanden: Afgørelse i sagen om tilbageførsel af et sommerhusområde i Jægerspris kommune til landzone. 7. april 1995.
- Normal-bygningsreglement, 1951:** Normal-bygningsreglement for Landkommuner udarbejdet af Boligministeriet 1951. København 1951
- Outzen, 1990:** Karsten Outzen: Fritidens huse i fremtiden. Byplan nr 5, 1990, s. 155.
- Rasmussen, 1997:** Anne-Marie Vægter Rasmussen: Sommerhuslovgivningen i Danmark. Juristen nr 4, 1997, s. 185-193.
- RB6732:** RB-telegram, 26.8.1998, RB6732 4 P 0390 ORD z2: 251156: Sommerhuse/ Auken. Ulovlige sommerhuse skal senest rømmes om to år.
- RD, 1998:** Byrådsmedlem under anklage. Roskilde Dagblad, 4.3.1998
- Region., 1970:** Regionplanudvalget for Nordjylland. Forretningsudvalget. Regionplanstatus for Nordjylland 1970. marts 1970.
- Riedel, 1998:** Simon Riedel: Ønsker ikke at politianmelde egne borgere. UgePosten, tirsdag 30.juni 1998.
- Rud Nielsen, 1965:** Vagn Rud Nielsen: Oversigt over Dansk Planlægningslovgivning. Landplanudvalgets sekretariat. København 1965
- Vasegaard, 1945:** Viggo Vasegaard: Dansk Bygningsret. København 1945
- Vejl., 1993:** Vejledning om planlægning og administration af kystområder. Miljøministeriets vejledning nr 76 af 27. april 1993.
- Vejl., 1994:** Indenrigsministeriet, Justitsministeriet, Miljøministeriet og Socialministeriet: Vejledning om håndhævelse af forbudet mod helårsbeboelse i sommerhuse. 8. marts 1994. TFO-0302, J.nr. 1988-966-16.
- Werlauff, 1993:** Erik Werlauff: Den danske sommerhuslovgivning i EF-retlig belysning. Tidsskrift for Rettsvitenskap, nr 5, 1993, Oslo, s 496-524.

Zoneplan, 1962: Landsplanudvalget: Zoneplan 1962 for Danmark. 2. udgave. Kbh. august 1962.

Zoneplankommentarer, 1964: Landsplanudvalgets sekretariat: Zoneplankommentarer. August 1964.

Noter

- 1 I opgørelsen indgår mere end 8330 kolonihaver, der fordeler sig med 7.500 i Kbh.s amt (4.300 i Kbh kommune), 1200 i Århus amt (800 i Randers kommune), 300 i Holstebro og 400 i Frederikshavn. Et beskedent antal sommerhuse i by- og landzone indgår ligeledes. Her gælder ingen begrænsninger i beboelse.
- 2 Registreringen vil sige, at man er tilmeldt en kommunes folkeregister hvorved man får CPR-register-adresse i den pågældende kommune. Oplysningerne fremkommer så ved at sammenkøre CPR-registret med BBR-oplysningerne, som blandt andet oplyser bygningens status som helårs- eller sommerhusbebyggelse. (DS207, DS379).
- 3 Turistforeningen. Idag Danmarks Turistforening
- 4 Samspillet mellem natursyn og plansyn har stor betydning for Køge Bugt planernes fremkomst og gennemførsel. Dette forhold er indgående beskrevet i Boesen, Petersen og Sperber, 1994. Blandt andet viser gruppen, at et skiftende natursyn hen gennem perioden får stor betydning for de oprindelige planers ændringer og udvikling.

Kapitel 5

Landskabsanalyse

forrige side, øverst:

Udsigt fra Fyrbakkerne, forrige århundredes begyndelse:

Gilleleje Museums Årbog 1997
side 65. Espergærde 1997

Forrige side, nederst: Samme udsigt 2000. Forf. foto

Kapitel 5

Landskabsanalysen

5.1 Gilleleje

Topografien, terrænet

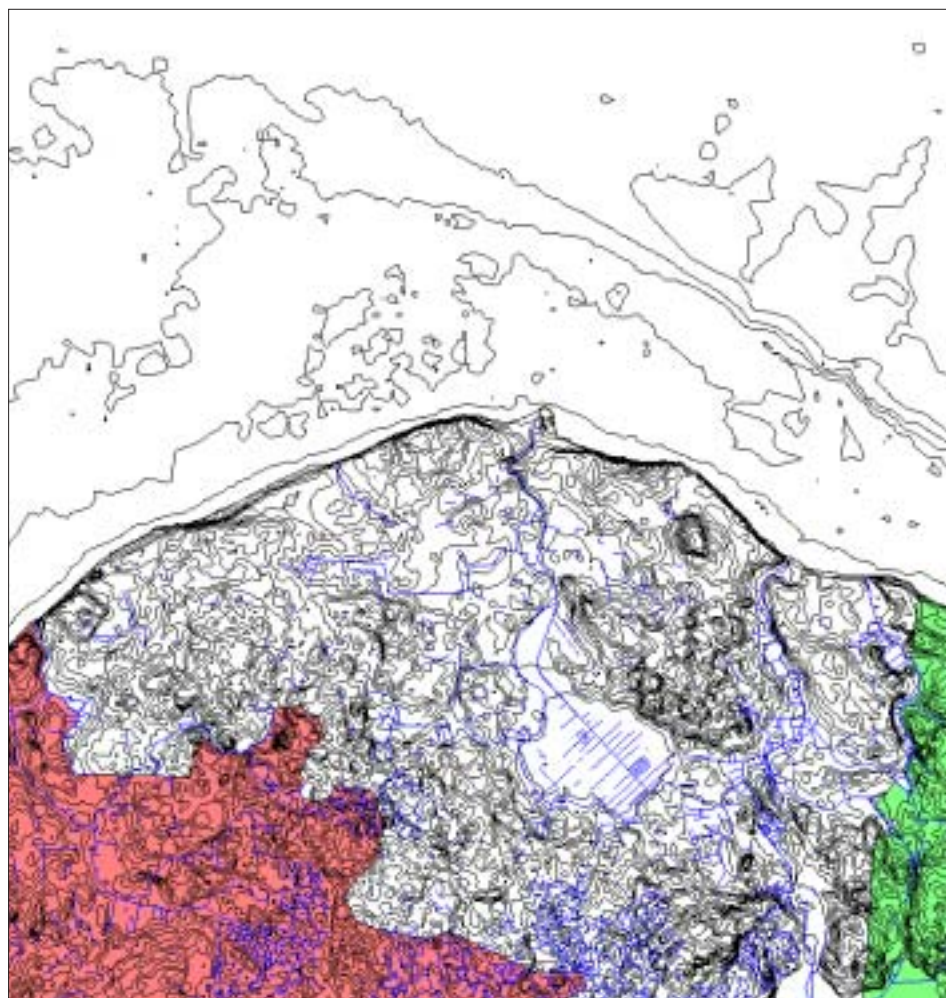
Gilleleje ligger på Nordsjællands nordligste pynt på det sted hvor Øresund bliver til Kattegat. Sejlende på vej sydover gennem Kattegat mod Øresund har her kunnet få god landkending i form af de høje klinter.

Navnet Gilleleje (tidl. Gyldleje) har sin oprindelse i **Gil**: *kløft mellem to bjerge* og **Leje**: *landingssted for fiskerbåde*. De to bjerge som kløften er beliggende mellem er Gilbjerg Hoved og Nakkehoved.

Åen, den nuværende Søborg kanal, der dræner Søborg Sø og opland har været et godt landingssted for bådene, hvor man har kunnet sejle lidt op i åmundingen og trække bådene op i læ for bølger og strøm (Terslin, 1988).

Orografien, hydrografien

Det orografiske kort, figur 5.1 viser terrænet. Yderst mod den nuværende kyst ses flere steder rester af den gamle littorinakyst. Denne kystlinie ses som en

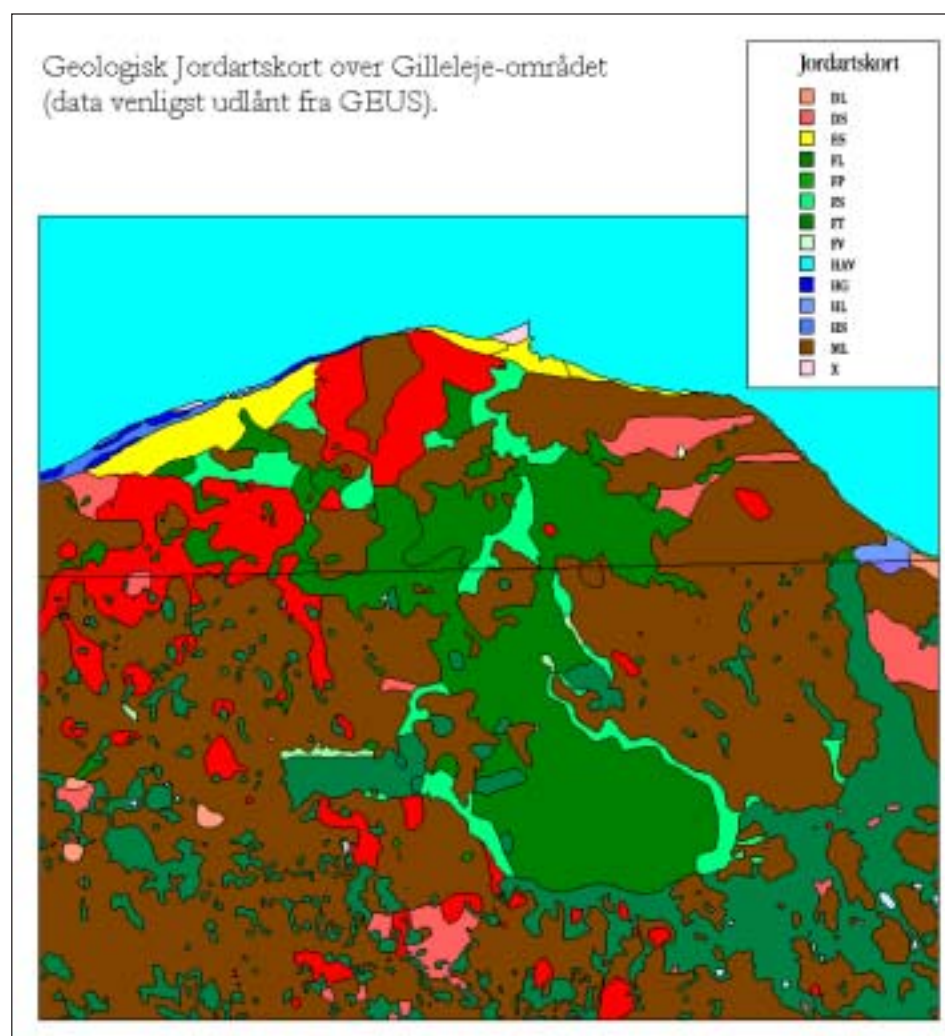

Figur 5.1.1: Oro-hydrografien. Højdekurverne er digitaliseret efter 4cm kortenes højdekurver. Vandløbene er hentet i AIS (2000). (KMS, TOP 10 DK, copyright)

lille klint markeret af at 5 og 7,5m ækvidistancerne løber tæt og parallelt. Enkelte steder overlejres glaciallandskabet af en beskedent klitstruktur, som ses som små isolerede højdekurver, der ligger på linie eller som ligger som pletter uden sammenhæng med det overordnede kurvemønster. Markant er den store dalstruktur, hvori Søborg kanalen idag løber. Her var tidligere en å, der drægede Søborg Sø. Selve søen ligger som en stor flade sydligst i kortet. Det omkringliggende landskab er et småbakket morænelandskab uden de store, fremtrædende landskabselementer.

Geologien

Geologien fremgår af figur 5.1.2, det geologiske jordartskort. Samstemmende med det orografiske kort kan det meste af området karakteriseres som et småbakket morænelandskab. Nordligst i kortet bliver indslag af smeltevandssand mere fremtrædende. Den anden dominerende karakter er de mange lavbundsområder. Der er dels det store sammenhængende lavbundsområde som dels udgøres af Søborg ådalen og dels af sidelavn timer til dette system. Karakteristisk for det småbakkede morænelandskab er også de mange små lavninger med ferskvandstørv. Mange af disse lavninger er idag opdyrkede, men har oprindeligt stået som små ofte afløbsløse mosehuller.

Figur 5.1.2: Det geologiske jordartskort. (venligst udlånt til projektet af GEUS, copyright)

Det store ådalssystem med ferskvandsaflejringer er i ådalens forløb og videre ned i Søborg Sø underlejret af marine aflejringer, gytjer og sand med skaller. Under littorinahavets maksimum har Søborg Sø været en brakvandsfjord tre gange. Alle tre marine perioder har været afbrudt af ferskvandsperioder (Iversen, 1937).

Det marine islæt i jordartskortet ses dels som egentlige kystaflejringer, som marint sand og grus, som ligger som et smalt bælte langs kysten i det vestlige afsnit af kysten frem til Gilleleje havn. Et smalt bælte af strandvolde udvider sig et enkelt sted til en egentlig strandvoldsslette ved den lokalitet der hedder Stenøret.

På østkysten er der udprægede klinter uden aflejringer foran.

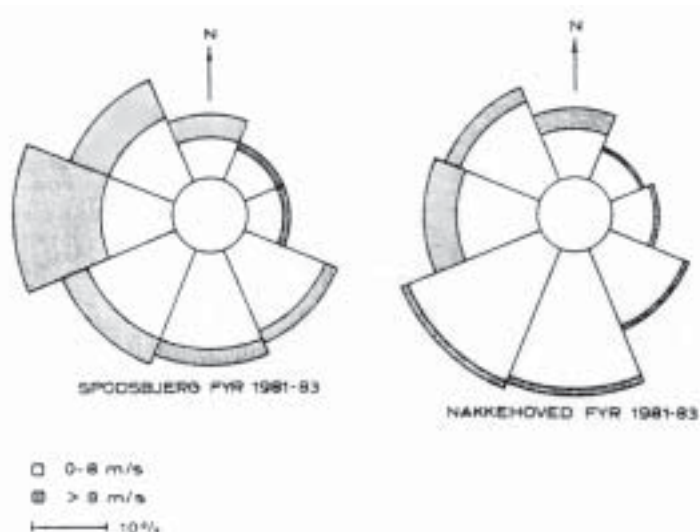
Overlejrende de marine aflejringer og ligeledes overlejrende de glaciale aflejringer bag littorinatidens kystlinie findes i tre områder lag af flyvesand, der er tykke nok ($>1\text{m}$) til at blive karteret. Disse klitter kan formentlig dateres tilbage til den omfattende flyvesandsdannelse, der fandt sted over store kyststrækninger langs hele den Sjællandske nordkyst og i resten af landet mange steder.

Kysten og kystsikringen

Kysten er en udligningskyst som forløber som en næsten ret linie fra Spodsbjerg ved Hundested til Gilleleje.

Udviklingen af denne kyststrækning er især styret af de vindgenererede bølger. Den herved genererede bølgestrøm transporterer det nedbrudte materiale langs kysten (Fællesudvalget, 1984). Som statistisk grundlag for bølgekarakterer kan anvendes Kattegat S fyrskib og her er den højest observerede signifikante bølgehøjde, (H_s) 3 meter som kun bliver observeret 17 gange over perioden 1966-71 (Fællesudvalget, 1984).

Af figur 5.1.3 fremgår det, at den hyppigste vindretning er fra vest og at der ligeledes i denne retning forekommer de fleste tilfælde af vindstyrker over 8m/s . Dette bevirker, at den dominerende resulterende bølgeretning vil gå mod øst.

Figur 5.1.3: Vindroser for Spodsbjerg Fyr og Nakkehoved Fyr (Fællesudvalget, 1984).

Hertil kommer vandstanden, som skal lægges oveni bølgehøjden for at få den reelle vandstand som erosionen foregår i.

Tidevandstanden er lille og er på ca 14 cm (Fællesudvalget, 1984) og derfor uden betydning for kystdannelsen.

Det er derfor vindstuvningen der er bestemmende for vandstanden. Vandstandsmåleren i Hornbæk er den nærmeste og den har en højeste vand-

stand registreret i 1922 på 178 cm. Vinde fra især N og NW vil give forhøjede vandstande i Kattegat og er varigheden længe nok kan betragtelige højvande indtræffe. Den beregnede årlige max-vandstand er 108 cm og 10 års max-vandstanden er beregnet til 145 cm (Fællesudvalget, 1984).

Resultatet er en generel erosion men analyser viser at erosionsområderne flytter sig gennem tiden, hvilket også var at forvente, da der ellers ikke ville finde kystudligning sted.

Det beregnes at der årligt transporteres mellem 35.000 og 60.000 m³ sand forbi Gilleleje Havn.

Fællesudvalget for Kystpleje og Kystsikring af Nordkysten (Fællesudvalget, 1984) gennemfører en analyse af erosionens omfang på baggrund af målebordsblade og flyfotos. De fremkommer med 3 perioder, som har forskellige resultater.

For strækningen Hundested - Gilleleje giver det følgende erosion:

Periode 1: 1897 til 1949: tabtgået areal pr år: 3.300 m², kysttilbagerykning pr år: 35 cm

periode 2: 1949 til 1967: - - : 3.900 m², - : 75 cm

periode 3: 1967 til 1983: - - : 7.600 m², - : 45 cm

- kysttilbagerykningen er her kun beregnet for den del af kysten der er under erosion. (Fællesudvalget, 1984). Der er altså tale om bruttoerosion

Forklaringen på den tiltagende kysttilbagerykning er ifølge Fællesudvalget (1984), at der er en omfattende skræntfodsbeskyttelse, som bevirker at det overvejende er selve forstranden der er fjernet, hvorimod klinterne, der leverer materiale til opbygningen af sommerstranden ikke nedbrydes. Resultatet er at stranden forsvinder og at der sker en forringelse af den tilbageværende strand som efterlades med store sten og med et stejlere kystprofil. Dette må betyde, at hvis undersøgelsen ikke havde baseret sig på observationer af selve kystlinien, men på klinttoppenes tilbagerykning, så havde man opnået et mindre resultat.

Kystsikringen har gennemløbet en lang udvikling. De første indgreb er som det skal gennemgås senere knyttet til fiskerlejerne, som gennem 1800tallet har et stigende behov for anlæg af moler og senere havne.

De første høfder anlægges for at dæmpe transporten af sand til disse anlæg som ellers hurtigt sander til.

Langs kysten ses hurtigt efter opførelsen af de første sommerhuse nogle små høfder. Et billede i (Wolf, 1997) viser en række badebroer og en høfde, antageligt anlagt for at skabe lidt ekstra sandstrand.

Især i to perioder etableres der kystskings- og digelag som etablerer en lang række anlæg langs kysten. Stormfloden i 1921 og kystsikringsloven af 1922 sætter gang i den første sikringsperiode og den anden periode er efter krigen og hænger sammen med det store boom af sommerhuse i den periode. Modsat i dag var det svært at sælge de grunde der lå nærmest stranden, da man frygtede muligheden for at skulle til at investere i kystsikring. (Fællesudvalget, 1984).

Bag de første moler og høfder opstod der et nyt problem i form af læside erosionen som fjernede kysten på læsiden af anlæggene. Det var derfor nødvendigt at dæmme op for denne erosion og nye høfder opførtes. Et nyt behov opstod og nye høfder anlagdes.

Resultatet blev, at den tilsyneladende fine balance mellem tilført sand fra klinterne som om sommeren udgjorde den relativt smalle bræmme af sand langs klintfoden og det sand som førtes ud på dybt vand og havnede på Gilleleje flak blev ødelagt og resultatet blev at der blev fjernet mere sand end der blev tilført. Sommerstranden forsvandt og erosionen forstærkedes yderligere. Der

blev opført en masse forskellige former for kystsikring i form af hjemmelavede høfder af alle mulige materialer og alt muligt der blev lagt som skræntfodsbeskyttelse. I dag er situationen at gamle anlæg er nedbrudt eller undermineret og der sker en fortsat erosion med det resultat at den yderste række af lodsejere fortsat risikerer at deres jord skrider i havet.

Med ikrafttræden af den nye kystbeskyttelseslov af 1.7.1988 overtog amterne opgaverne indenfor kystbeskyttelsesområdet fra blandt andet landvæsen-kommisionen. Frederiksborg Amt har i 1989 kommet med et regionplanst-læg som udpeger indsatsområder og afstikker retningslinier for det fremtidige kystsikringsarbejde.

Byen og fiskeriet

I middelalderen trak silden i efteråret op i Øresund. Store dele af befolkningen søgte til kysten for at få del i de rigdomme der var forbundet med sildefangsten. Vi kender de store sildemarkeder i Dragør, Malmø og Skanør og Falsterbo, men også andre steder langs Øresunds kyster har der været fangstpladser og markeder med silden som den centrale handelsvare.

Ligesom mange af de andre lejer langs nordkysten har Gilleleje været en sådan sæsonplads, et fiskeleje. Man skelner i litteraturen mellem fiskerleje og fiskeleje, hvor den førstnævnte er den permanente bosættelse, mens fiskelejet er det sæsonbenyttede sted hvor befolkningen har haft permanent bosættelse i landsbyerne et par kilometer inde i baglandet.

Gilleleje fejrede sit 500 års jubilæum i 1988. 1488 er et kvalificeret skøn på hvornår byen er overgået fra at være et fiskeleje til at blive et permanent beboet fiskerleje. Der er ingen skriftlige vidnesbyrd om byen før 1536, hvor Gilleleje omtales første gang som et fiskerleje. Anledningen til at vi har lejlighed til at høre om byen er at der forgæves søges om at overtage nogle af Søborgs købstadsrettigheder. Der har altså på dette tidspunkt været både by og handel. Handelen har været ulovlig og man har forgæves søgt at lovliggøre denne indtægt.

Arkæologiske undersøgelser peger på en sæsonbebyggelse på stedet allerede i 1300-årene, hvor der blev fisket efter torsk og især efter sild, som var den helt store handelsvare i Øresundsregionen i middelalderen, ligesom det var en væsentlig del af basisfødevarerne for landbobefolkningen.

I middelalderen har silden været at fange i Øresund, men omkring 1500 ændrer silden vandring og trækker længere mod nord, hvor den svenske vestkyst oplever sit sildeeventyr. Det er tænkeligt at man fra Gilleleje har kunnet nå disse forekomster ligesom man i vintermånederne har kunnet udnytte torsken som ligeledes var rigelig på den tid (Beyer et al. 1989).

Muligvis som følge af de mere permanente gode fangstmuligheder på stedet, ændrer byen karakter fra sæsonfiskeri til helårsfiskeri i årtierne før 1500 for de første fund af permanente beboelser i byen daterer sig til denne periode. Den første bebyggelse lå langs stranden øst for åen.

I 1530'erne er byen så stor og veletableret, at man er istand til at bygge egen kirke og ansætte egen præst.

Dette hænger sammen med reformationen og de ændringer der finder sted omkring Søborg slot og by, som i middelalderen har været et kulturelt og handelsmæssigt centrum. Handelen flytter ud til kysten sammen med sildefiskeriet og den dertil hørende handel.

Landgildet fra 1588 opgør 70 husstande hvilket må siges for sin tid at være en by af en pæn størrelse.

Slutningen af 1500-tallet markerer en markant ændring af levevej og miljø i området.

Sildefiskeriet begynder at svigte og samtidig sætter en sandflugt ind, som rammer mange steder langs Sjællands nordkyst. Mest kendt er landsbyerne Torup og Tibirke nord for Frederiksværk, som helt må flyttes i løbet af 1600-tallet fordi først jorder og siden også selve landsbyerne sander til og gør sognene og egnen gold og ufrugtbar.

J. Brüel (1917) omtaler et stengærde, opført efter 1778 og som 1792 har standset sandflugten. Stengærdet opførtes fra kirken i byen og østpå 530 favne. Vest for Gilleleje omtaler Brüel at især Smidstrup og Udsholts overdrev har været slemt medtaget og bønderne må udføre en del hoverikørsel med hundredevis læs af tang og lyngtørv og plantning af marehalm og hjelme. Allerede 1818 omtales disse „sande“ som gode

Gilleleje går ikke ram forbi og både marker og huse sander til og må graves fri. Veldokumenteret er sandflugtsbekæmpelsen i 1800-tallet omkring Nakkehoved Fyr. I 1824 bliver Krigsraad Christian Faber Fyrinspektør og samtidig får han tilsynet med Nordsjællands klitter og fungerer som foresat for de lokale klitfogeder fra 1831. I korrespondencen mellem Faber og dennes foresatte afdækkes et forhold mellem de lokale beboere og deres forhold til sandflugtsområderne som er direkte i modstrid med bestræbelserne for at få kontrol over sandflugten.

Der bliver forsøgt plantet forskellige træarter, især gran og fyr. Gillelejerne var nærmest imod at der bliver plantet på områderne som fra gammel tid har været deres overdrev og derfor været fælles græsningsområde. De lokale trækker gentagne gange de nyplantede træer op eller lader deres kreaturer græsse på områderne hvorved plantningerne beskadiges. Det hjælper heller ikke på planternes trivsel at de plantes om foråret hvorved de ofte går til i det tørre forår.

I alt bliver der i de 14 år som, Faber arbejder på sagen plantet 100.000 planter som under normale forhold skulle dække 25 tdr. land. Her har der højst været tale om 8 Tdr, altså 3 gange omplantning (Jensen, 1922)

I 1682 omtales i matriklen 30 fiskere som betalte landgilde, af disse 30 havde 6 desuden lidt jord til dyrkning af korn og der var et overdrev med græssende kreaturer. Overdrevet lå syd-sydøst for byen.

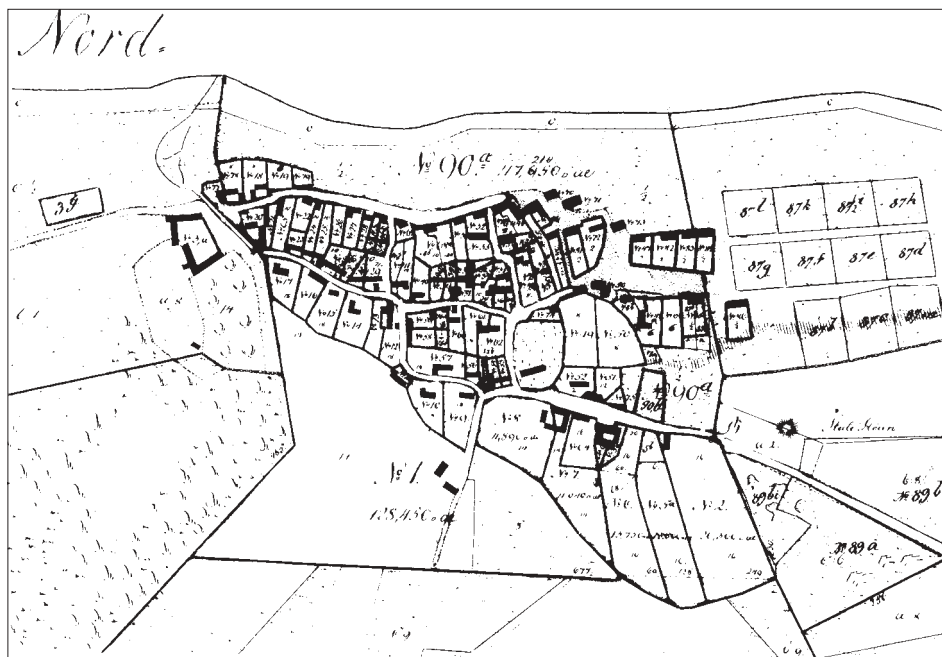
I et brev til Kongen fra 1778 klages der stadig over problemer med flyvesand som i dette tilfælde truer med at ødelægge fire ejendomme. Klitområdet ved Smidstrup Strand er formentlig dannet eller har i hvert fald været aktivt i denne periode.

Søborg sø har altid haft sit udløb på det nuværende sted, men i forbindelse med søens afvanding er åen blevet opgravet og blevet til en kanal. Afvandingen af søen er allerede begyndt i slutningen af 1700-tallet med udgravningen af kanalen. Resultatet var at søen i midten af 1800 tallet henlå med en lille sø og resten ligende som sump og mose. 1858 afhænder staten arealet og i perioden 1873-87 fuldføres udtørringen. 1915 udstykkes arealet i 237 parceller.

I den afvandede sø ligger ruinen af Søborg Slot, som er bygget på tre øer i søen. På den største af øerne ligger i dag Søborg by. Slottet er allerede opført tidligt i 1100-tallet (Trap Danmark, 1953)

I 1787 var der anlagt en mølle som udnyttede vandkraften i vandet fra Søborg sø. Opstemningerne til mølledammen dannede samtidig overgangssted over åen og derfor var det nærliggende, at møllen også fungerede som kro.

Samme år er der 62 husstande med i alt 246 beboere. Heraf er de 34 fiskere og hartkornshusmænd med andel i det fælles overdrev. Kun 4 fiskere var uden jord. Desuden er der håndværkere så som skrædder og skomager der begge desuden var fiskere. Desuden kendes en tømmermand, en smed, en skoleholder, en klokker og en hyrde.

Figur 5.1.4: Udsnit af matrikelkort gældende 1860-73 (Beyer et al, 1989)

Bådene blev halet op på land med gangspil og skubbedes ud igen når de skulle bruges. Det har været et hårdt slid at få 24 og 28 fod store både ud. Med tiden udvikles stadigt større, havgående både og behovet for en havn øges til stadighed gennem 1800-tallet.

I 1819 omtales en ca 100 alen lang stenmole som rager ud i øst-nordøstlig retning. Kongen søges om materiale til udvidelse af anlægget og det står færdigt i 1821. Allerede 1822 tager stormen det og kysten forandres totalt. En ny bro anlægges 1839. I 1867 ansøges der om et nyt lån til anlæggelse af en ny bro til afløsning for den gamle, idet den er sandet til og ikke giver beskyttelse mod søen.

I 1872 står den første havn færdig. Den opførtes af de lokale fiskere og bønder som med nedrammede pæle og sten anlagde vestmolen.

En kraftig tilsanding gør at havnen omkring århundredskiftet næsten ikke længere er sejlbar trods konstant opmudring. En henvendelse til regeringen bevirker at der bevilges 200.000kr hvorefter der opføres en ny havn hvoraf vestmolen opførtes 1900-1902. Østmolen kommer til 25 år senere. Havnen udvides sidste gang i 1962.

Fiskeriet er efter sild som hovedfisken og efter rødspætter om vinteren.

Sildene hentedes i farvandet ud for byen, men når fiskeriet svigtede kunne man sejle helt til Odden for at fange fisken.

Rødspætterne fangedes et par mil udenfor kysten.

Svigtede fangst i nærheden tvinger efterhånden fiskerne til at tage helt til Anholt hvor der opdages gode fangstmuligheder omkring 1880. Man indretter fiskekvaser med damme, så man bliver istand til at tilfredsstille kravet om levende fisk på markedet i København.

De første motorbåde kommer til Gilleleje i 1896 og denne udvikling muliggør anvendelsen af snurrevåd, som kræver motorkraft til ophivning af garnene.

Udover fiskeriet kunne skipperne tjene penge ved tuskhandel med de skibe der lå for anker ved indsejlingen til Øresund og der var om efteråret muligheder for at tjene ved transport af diverse varer til København. Brænde fra Gribskov fragtet til kysten ad Esrum Kanal, stenfiskeri eller teglsten fra Teglværket ved Villingebæk var nogle af mulighederne frem til århundredskiftet 1900. Vigtigst var nok transport og handel med kartofler. I perioden 1880 til 1900

var i alt 16 både udstyret med tørlast og de transporterede 6-8 br.tons kartofler til København (Frandsen, 1992). Omkring 1900 havde Gilleleje 865 helårsbeboere, hvoraf de 112 var fiskere.

Fiskepladserne

Fra 1890 har vi gode oplysninger om fiskeriet og fiskenes udbredelse i de danske farvande.

C.F. Drechsel, som er indenrigsministeriets konsulent i firskerisager, laver en oversigt over saltvandsfiskeriet i Nordsøen og i farvandene indenfor Skagen.

I denne oversigt er der blandt andet kort over de enkelte fiskearters udbredelse ligesom der er en beskrivelse af fangstmåder og -steder.

Rødspætte

Rødspætte (Pleuronectes platessa).

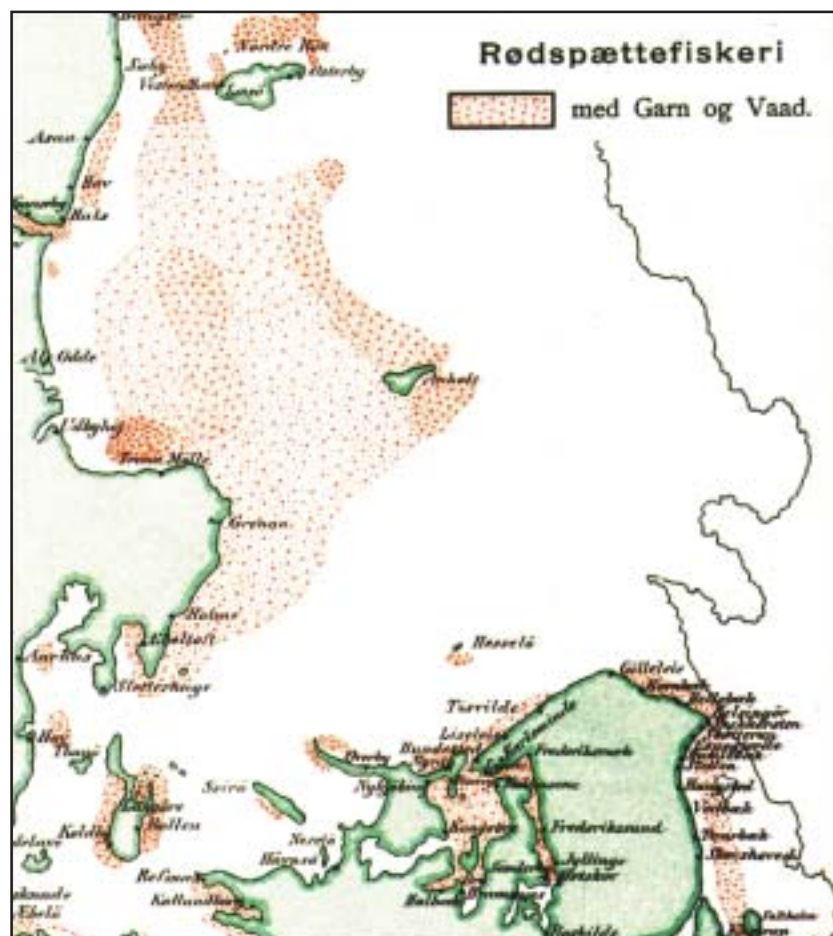
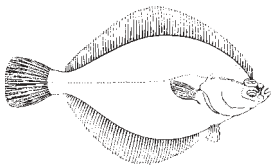
Til kystfiskeri efter rødspætter benyttes garn, våd og kroge. Strandvåd roes ud fra kysten og trækkes ind igen fra kysten.

Snurrevåd roes ud fra en større båd og trækkes ind til den store båd.

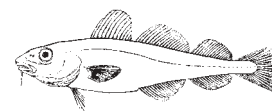
Bådene kan være udstyret med dam hvorved fisken kan transporteres hjem levende. Garnene sættes på relativt lavt vand fra både.

Krogefiskeriet er lokaliseret til enkelte fjorde, men er i 1890 næsten ophørt.

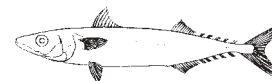
Havfiskeriet efter rødspætte foregår fra dæksbåde og kuttere som med snurrevåd, som trækkes over bunden. Havfiskeriet fra Gilleleje foregår mest mellem Læsø og Anholt.

Figur 5.1.5: Rødspættefiskeriet 1890. (Drechsel, 1890)

Figur 5.1.6: Torskfiskeriet 1890. (Drechsel, 1890)

Figur 5.1.7: Makrelfiskeriet i 1890. (Drechsel, 1890)

Torsk

Torsk (*Gadus morrhua*)

Torsken fanges fra små både med kroge på lange liner eller med net. Enkelte steder anvendes også ruser tæt under land.

Ved Gilleleje bruges både kroge og ruser afhængigt af om torsken står på lavt eller på dybt vand.

Makrel

Makrel (*Scomber scombrus*)

Makrellen fanges i Danmark især i Sundet og langs Sjællands nordkyst i juni og juli måneder.

Der anvendes driv- eller nedgarn eller bundgarn.

Sild

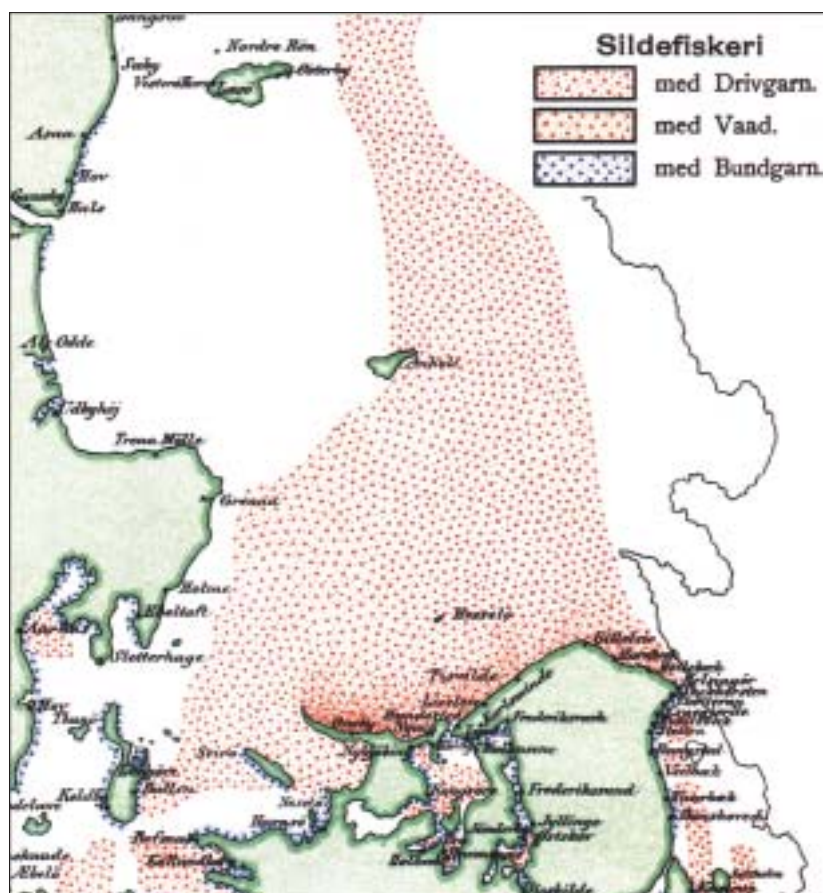
Sild (*Clupea harengus*)

Sildefiskeriet er delt i et forårsfiskeri og et efterårsfiskeri.

Forårsfiskeriet forgår med bundgarn og med ruser eller med faststående garn, mens efterårsfiskeriet foregår med drivgarn.

Efterårsfiskeriet efter sild er det vigtigste for Gillelejefiskerne og det foregår på hele Sjællands nordkyst fra dæksbåde. Der fiskes med bundgarn og senere på sæsonen med drivgarn. Der fiskes i hele området op til en øst-vestlinie syd om Anholt.

Først på efteråret fiskes der på stor dybde hvorefter silden efterhånden går ind på lavere vand og i oktober fiskes den tæt ved land. I løbet af november forsvinder silden igen. Silden lever i store stimer og udbyttet afhænger af i hvor høj grad man kan følge stimerne og i hvor høj grad man kender stimernes rytme.

Figur 5.1.8: Sildefiskeriet i 1890. (Drechsel, 1890)

Den rekreative udvikling og sommerhusene.

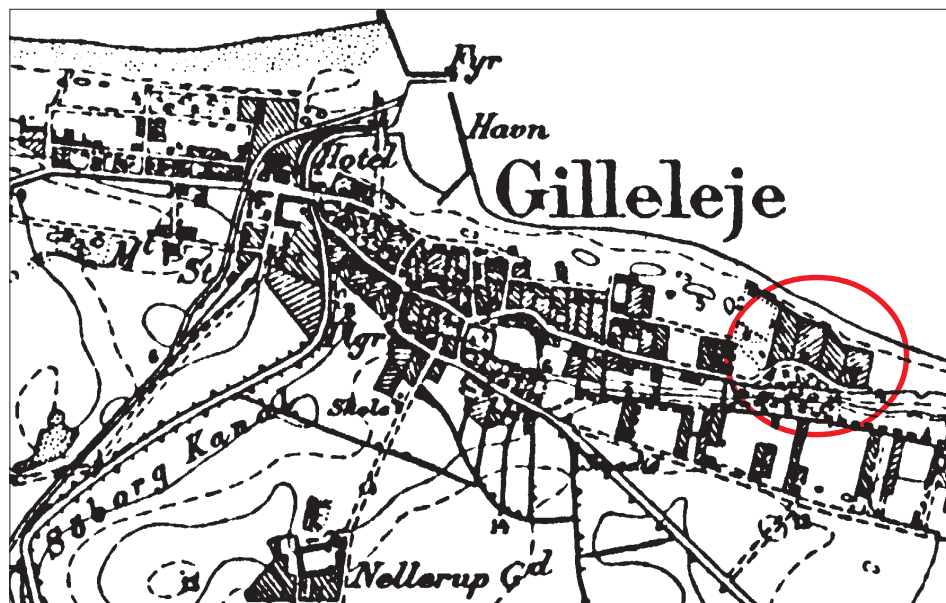
I dag er Gilleleje den næststørste fiskerihavn ved Kattegat og med bilens udbredelse efter anden verdenskrig er byen blevet en integreret del af hovedstadsregionen med store parcelhuskvarterer omkransende den gamle bykerne. Med den aktive fiskerihavn og med filetfabrik på havnen og andre industrier og virksomheder med tilknytning til fiskeriet er byen dog stadig en fiskeriby.

De første feriegæster søgte til Gilleleje før 1870'erne, først til kroen og til indlogering hos lokale fiskerfamilier.

De første gæster er kunstnere med Holger Drachmann i spidsen og hurtigt efter andre kunstnere, som kom for at studere folkelivet og naturen.(Olsen og Wulff,1995).

En af de første der etablerer sig med sommervilla er familien Lendorf, som erhverver Fyrbakkerne lige øst for den gamle by i 1883/4. Familien havde tidligere lejet sig ind i Hornbæk. Vejen til Hornbæk for familien var med dampskib fra København til Helsingør og derfra til Hornbæk med charabanc. Lidt af en rejse når man skal huske på at familien var i Hornbæk fra maj til udgangen af juli, så der har været en betragtelig bagage at medtage. Togrejsen over Hillerød og til Græsted og herfra videre til Gilleleje med vogn tog 7 1/2time! (Wolf, 1997)

Ved århundredes begyndelse var der bygget fire "landliggerhuse" ved Fyrbakkerne og Granskoven. Placeringen er angivet på figur 5.1.9 (Wolf, 1997). Fyrbakkerne er det område som fyrinspektør Faber forsøger at tilplante fra 1824 og til sin død i 1845.

Figur 5.1.9: Udsnit af ældste målebordsblad, n13. Gilleleje, målt 1898, tegnet 1900. I ringen ses de fire parceller på Carl Lendorf Vej. (KMS, copyright).

En tilsvarende opførsel af enkelte sommervillaer finder i samme periode sted i den vestlige ende af byen.

Den store udvikling af turismen i Gilleleje begynder med forlængelsen af jernbanen fra Græsted til Gilleleje i 1896. Samme år åbner Gilleleje Hotel og Badepensionat. I 1916 var der 6 badepensionater, et badehotel og en kro. I 1947 er der 10 pensionater. Denne ferieform forsvinder i 1950'erne og i dag er der ingen pensionater tilbage. (Olsen og Wulff, 1995).

Feriekolonier, rekreationshjem og lejrskoler indgår også som en ikke uvæsentlig del af ferie-fritidslandskabet omkring Gilleleje.

Dansk Folkeferie

Dansk folkeferie har sine rødder tilbage til Ferieloven fra 1938 som giver ret til 12 dages betalt ferie.

Dansk Folkeferie dannedes i oktober 1938 med det formål at „fremme den brede befolknings sunde udnyttelse af ferietiden“, som et andelsselskab med kapital fra forskellige faglige organisationer.

I årene før krigen arrangeredes cykel- og vandreture i ud- og indland, men med krigen umuliggjordes disse aktiviteter og man opførte i stedet fire feriebyer ved Gilleleje, Marielyst, Karrebæksminde og Middelfart. De første huse var små træhuse uden nogen som helst moderne facilitet, så som toilet, vand eller opvarmning. Disse huse fik alligevel stor søgning, da de for billige penge gav almindelige mennesker, som ikke havde råd til sommerhus eller hotelferie, mulighed for at komme væk hjemmefra. Overlevelse efter krigen sikredes af Hans Hedtoft som bl.a. sikrede at der tilføres et fast årligt tilskud fra Arbejds- og Socialministerens Feriefond. De gamle feriehuse renoveres og nye centre opføres her bl.a. Rødhus Klit 1961-62, Vigså, 1970 og Løjt, 1973 (Gaardmand, 1993).

I 1983-84 bliver feriebyen erstattet af en ny bebyggelse bestående af 88 huse med de bekvemmeligheder som man kan forvente til et moderne feriehus ligesom der er mange fæles faciliteter som svømmehal, billard, sportsrum, mødelokaler og endda en teater/konferencesal. Disse faciliteter er med til at udvide sæsonen, så der nu altid er mennessker i Feriecentret. (n.n., 1986)

Sommerhusene bliver med tiden den dominerende ferieform og der bygges dels på store grunde hvorpå der opføres arkitekttegnede sommervillaer, som er grundmurede, store huse med plads til chauffør og tjenestefolk og dels bygges der weekend-hytter, som er små huse opført af genbrugsmaterialer og på lejet jord.

Sommervillaerne er opført i romantisk stil ofte som schweizerhytter eller som træhuse i norsk stil eller i vikingestil.

I 1916 forlænges jernbanen Helsingør-Hornbæk til Gilleleje. Biltrafik bliver først for alvor tilladt i 1918 da Blistrup sogneråd anviser veje til biltrafik. Før dette havde enkeltpersoner måttet søge om tilladelse individuelt til kørsel på bestemte strækninger. A. P. Møller er en af de første der opnår tilladelse til kørsel på Strandvejen i 1917 (Olsen og Wulff, 1995).

Udover udstykningerne umiddelbart øst og vest for byen sker den tidlige udstykning langs kysten især på flyvesands- og klitområder.

I 1915 var der 15 udenbys personer der ejede grunde. I 1930 er tallet steget til ca 300, i 1948 er tallet ca 650 og i 1960 er tallet steget til ca 1300 (Olsen og Wulff, 1995).

To områders udstykningshistorie er nærmere beskrevet i Olsen og Wulff (1995). Strand Børstrup udstykkes fra de derværende gårde. Første hus er “Gilbjerghoved” som opføres til kaffegrosserer Andersen, Kbh. som bruger huset som feriehus for sit personale i København. Senere bliver det til sanatorium for tuberkuløse børn og før 1916 bliver det til pensionat. Bygningerne er i dag kursusejendom.

Et stort område inde i skoven erhverves af generalauditør Pürchel. På dette areal lejer flere personer sig til et stykke jord hvorpå de opfører små selvbyggede huse. Et af disse huses “historie” er beskrevet i Olsen og Wulff (1995). Området syd for skoven er udstykket i to omgange dels i 1919, hvor to håndværkere køber jord op og langsomt udstykker det.

I 1946 købes yderligere jord af Ejendoms A/S “Merkur” som sælger det i sommerhusparceller. En grund på 999m² kostede i 1951 4800 kr. Grundet vareknaphed må der ikke bygges et egentligt sommerhus, men dog et redskabsskur på 9,9m². Dette fungerer som sommerhus for en familie med to

voksne og 3 børn. Husets indretning og livet og omkring huset er beskrevet i Olsen og Wulff (1995).

Området vest for Strand Børstrup, som i dag er "grøn kile" er friholdt for bebyggelse, da arealet tidligere var ejet af et børnehjem, som ikke har haft interesse i at udstykke.

Smidstrup Strand

Hedeområdet ved Smidstrup Strand har en anden historie.

Udstykningen af dette hede- og flyvesandsområde skyldes stort set én mand, købmand J. P. Christensen (1879-1954).

Det første område opkøbes i 1913 og handlen betragtes af de lokale som galmandsværk. Grunden handles videre til en kgl. Skuespiller, som opfører en grundmuret villa med stråtag og hestestald. Fortjenesten ved denne handel bruges til at købe ny jord op. I 1914 sælges 10.000m² til Diakonsestiftelsen, som stadig ejer arealet og bruger det til rekonvallecenshjem.

De resterende 2.500m² af denne matrikel (22r) er endnu ikke solgt i 1935, da det var svært at sælge strandgrundene, da folk frygtede at de kunne blive pålagt at strandbeskytte!

Figur 5.1.10: Smidstrup Strand, 1937 og 1985.

(M 2528 Gilleleje, rettelsér 1937 og 4cm kort 1514 I NV rettelsér 1985, KMS, copyright).

I 1935 købes yderligere 33.044m² som udstykkes i 30 parceller med et areal fra 257m² til 1494m². Disse grunde sælges over de næste 12 år! Blandt andet forsøger købmanden at sælge grundene med hus på, idet han får tegnet forskellige typer sommerhuse. Dette fremmer ikke salget og avancen på disse handler kommer udelukkende fra avancen på salget af selve grunden. Efter krigen begynder der en omfattende handel med jord i området og efterhånden udstykkes der osse på den ”forkerte side” af vejen. Sommerhusområderne har sin endelige udbredelse i begyndelsen af 1970’erne hvor begrænsninger i udbredelsen af sommerhusområder træder i kraft.

Kommunen deler sine sommerhusområder op i 9 distrikter, svarende til kommuneplanens enkelte planområder.

Om Strand Børstrup oplyses det i (Græsted-Gilleleje kommune, 1991), at området er på 43,1 ha og der befinder sig 524 huse på området.

Af dem er de 34 % opført før 1960, 33 % er opført i perioden 1960 til 1979 og resten er yngre.

Dette karakteriserer området som det ældste, idet gennemsnittet for kommunen er at kun 23% af husene er opført før 1960 og de allerfleste er opført i perioden 1960-1979 (64,3%).

Smidstrup Strand er i samme kilde (4) beskrevet med følgende tal:

200,5 ha som er bebygget med 1118 huse. Aldersfordelingen er mere typisk for kommunen idet 32% er opført før 1960 og 61% er opført i perioden 1960-79. Kun sølle 7% er yngre end 1979.

Planloven og sommerhusene

Sommerhusområdet Strand Børstrup er specielt interessant også ud fra et andet perspektiv.

Gilleleje er en udpræget tilflytterkommune med 1500 nye borgere om året (1815 i 1996) med en nettotilvækst på 300 til 400 personer svarende til ca. 150 husstande. Kommunen har 19.869 indbyggere i 1997 (Græsted-Gilleleje kommune, 1997).

Den store tilvækst absorberes blandt andet ved at en del af tilflytterne bosætter sig helårs i sommerhusområderne. Hvis tilvæksten fortsætter forventer kommunen at der fortsat vil ske en tilvækst i sommerhusområderne.

„Det er byrådets holdning, at det bør være lovligt for de der ønsker og har mulighed for det, at bo i kommunens sommerhusområder (f.eks. ved at sommerhusområder overføres til byzone), men at det skal finde sted med fastholdelse af områdernes rekreative værdier. Det er således ikke tanken at om-danne sommerhusområderne til traditionelle byområder.“ (Græsted-Gilleleje kommune, 1997).

Kommunen har haft mulighed for at undersøge hvor mange af tilflytterne der flyttede til et sommerhus. Kommunen har ifølge Frederiksborg Amtsavis 30.8.1997 sammen med Socialforskningsinstituttet gennemført en undersøgelse af tilflytterne i de første 9 måneder af 1996. Et af de spørgsmål der ikke bliver stillet er hvor mange af de nye borgere der flyttede til et sommerhus. Lige netop denne mulighed er ikke med som afkrydsningsmulighed i spørgeskemaet.

Kommunen foreslår amtet at Strand-Børstrup området (sammen med Bonderupgårdsområdet, der ligger lige øst for byen) overføres til byzone.(Græsted-Gilleleje kommune, 1997)

„Byrådet forudser, at der kommer en ny tidssvarende lovgivning og administrationspraksis for beboelse i sommerhuse, og som følge heraf forventes, at endnu flere sommerhuse bliver moderniseret til en standard der muliggør helårsbeboelse. De nuværende sommerhusområders

kvalitet er det rekreative præg der skal fastholdes i takt med, at områderne overgår til helårsbeboelse“.

Strand Børstrup områdets udvikling er analyseret i Analyse 4 (efter dette afsnit) hvor der ses på områdets historie og grund- og ejendomsværdier

Gilleleje ligger ikke klemmt inde mellem forskellige arealreservationer som det er tilfældet med andre byområder (f.eks. Aabenraa og Skagen). Der er rige muligheder for at udvide byen mod syd og herigennem møde det behov for flere boliger som der tydeligvis er.

Det er udelukkende de rekreative sider af sommerhusområderne der ses på. Den åbne bebyggelse og det anderledes præg vil tiltrække rige investorer og grundpriserne vil stige eksplosivt. Der vil derfor være et anderledes stort skattepotentiale i disse to områder end der vil være i et tilsvarende område der overføres fra landzone til byzone sådan som der også planlægges i det område som kaldes byudviklingsområde Gilleleje Syd.

På linie med den liberale boligpolitik i sommerhusområderne foreslåes det tilsvarende at man skal åbne for mulighederne for at opføre boliger i visse udpegede og egnede områder i det åbne land. Det skal ske under „stor hensyntagen til eksisterende landskabskvaliteter og særpræg, og ved at stille store krav til grundstørrelser, bebyggelsesplan, boligernes udseende m.v.“ (Græsted-Gilleleje kommune, 1997, s 24-5). Dette område tænkes beliggende ved Esrum-Esbønderup området.

Der er altså tale om en liberal politik, som, så vidt det lader sig gøre, søger at omgå Planlovens bestemmelser om by- og landzoner og tilføjelserne om planlægning i kystnærhedszonen.

Kommunen er på det grundlag et godt eksempel på konflikten mellem lokale interesser i kystzonen og de overordnede landspolitiske interesser der er i at bevare det åbne land åbent og sommerhuszonernes bevarelse som rekreative ekstensivt udnyttede områder med de lempeligere krav der er til infrastruktur, miljø og bebyggelsens kvalitet.

Regionplanforslaget fra Frederiksborg Amt indeholder planer om at overføre ialt 8 områder fra sommerhuszone til byzone. Nogle af områderne er indeklemmt i byzone og andre er ligesom de to områder ved Gilleleje beliggende i tilknytning til byzone.

Amtet giver kommunerne tilladelse til overførsel under henvisning til almene bestemmelser i planlovens §6.

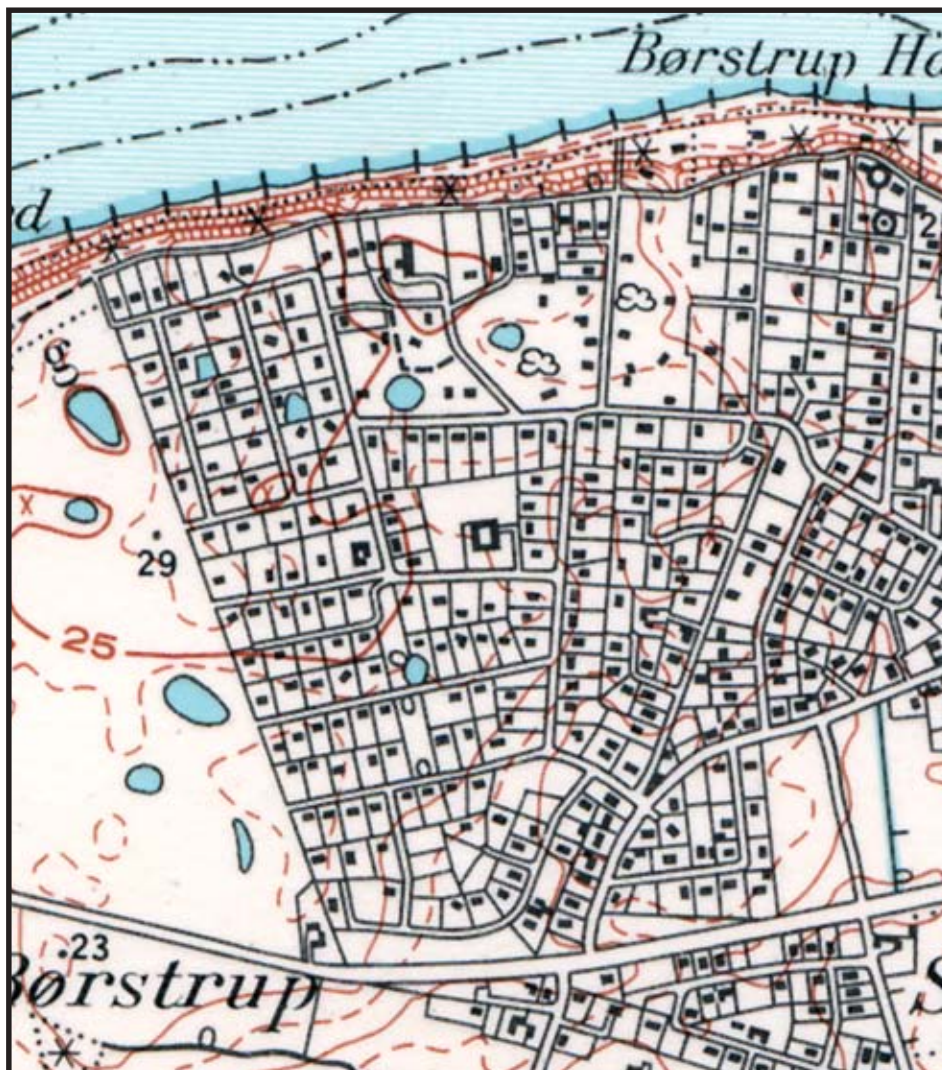
Miljøministeriet fremfører en række indsigelser overfor det fremsatte forslag i marts 1997 (Landsplanafdelingen, 1997).

Ministeriet holder derefter møder med formanden og repræsentanter for amtsrådets udvalg for Teknik og Miljø. Dette medfører en række rettelser i forslaget således at planerne om helårsbeboelse ikke længere fremgår af planerne. Herefter trækker ministeriet sin indsigelse tilbage.

Analyse 4

Strand Børstrup

- et bynært sommerhusområde.

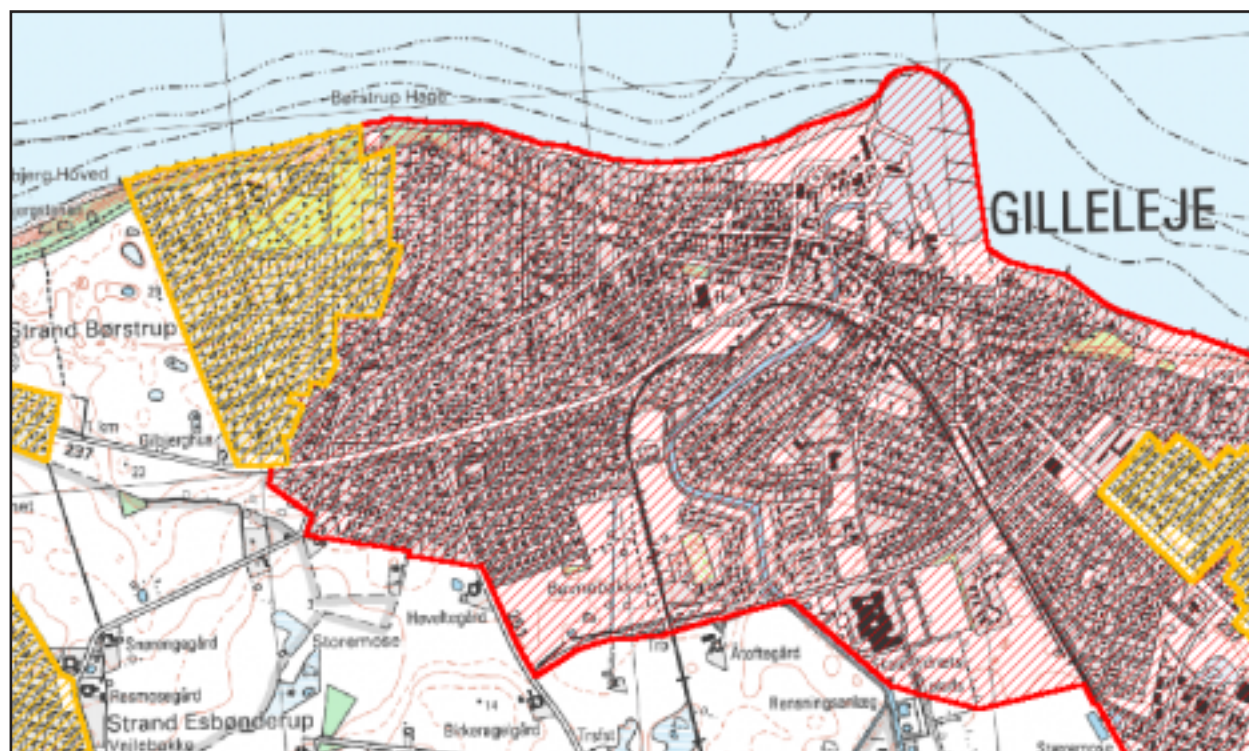
Analyse 4

Strand Børstrup - et bynært sommerhusområde

Formålet med denne analyse er, at vise et sommerhusområdes udvikling i så stor detalje som muligt. I analysen søges inddraget alle tilgængelige kilder herunder kort, flyfotos og skrevne kilder. På baggrund af de sammenstillede data undersøges det om der kan vises en sammenhæng mellem grund- og ejendomsværdi og udstykningsalder og nærhed til kysten. Analysen af den historiske udvikling og de økonomiske aspekter af Strand Børstrups udbygning som sommerhusområde kan sige noget om mulighederne og begrænsningerne for at konvertere området til byzone.

Introduktion

Området er den ene af to sommerhus-planzoner, der ligger som en del af selve Gillelejes bystruktur. Kommunen har længe søgt at få tilladelse til at ændre områdets status fra sommerhuszone til byzone (Kommuneplan, 1997). Dels er kommunens muligheder for at lave byudvidelser andre steder ved at være udtømte og dels er det et attraktivt område, som vil tiltrække gode skatteborgere. Området kan overføres hvis Miljøministeren giver sin tilladelse, men det er ikke ensbetydende med at man må benytte bygningerne til helårsbeboelse. De fleste huses standard opfylder ikke kravene til helårshuse. For at området ændres til helårsbeboelse kræver det, at bygningsmassen udskiftes med bygninger der opfylder byggelovens bestemmelser. Strand Børstrups pla-

Figur 1: By- og landzonens afgrænsning i den vestlige del af Gilleleje by. Strand Børstrup området afgrænses med gul ramme og gul skravering. (KMS, (1994) og AIS, (2000), copyright).

cering i forhold til Gilleleje by og opdelingen mellem by- og sommerhuszone fremgår af figur 1.

Strand Børstrup sommerhusområdet lige vest for Gilleleje by er beregnet til at være på 34,5ha og der er i 1998 ialt 245 matrikler i området. Desuden indeholder området nogle mindre arealer langs kystklinten der er underlagt fredning. Alle husene er kloakerede.

Anvendt materiale

Det har været muligt at få et udsnit i kopi af kommunens digitale matrikelkort der dækker Strand Børstrup-området, men det har ikke været muligt at få kopier af oplysningerne fra BBR-registret, som ellers kunne have givet oplysninger om grundenes størrelse, husenes størrelse, beskaffenhed og alder, ligesom det havde været muligt at få oplysningerne om grundværdi og ejendomsværdi.

Til analysen har det været muligt at beregne oplysningerne om de enkelte matriklers areal ved at lade MapInfo foretage en arealberegning på de enkelte matrikler på matrikelkortet og fra den lokale vejviser (Moestrup, 1997) har det været muligt at få oplysningerne om grundværdi og ejendomsværdi.

Ved hjælp af flyfotos for perioden 1954, 1960 og 1967 og de tilgængelige topografiske kort (Målebordsblade og 4cm kort) fra 1930, 1949, 1968, 1979 og endelig 1994 er det muligt nærmere at beskrive udviklingen i bebyggelsens udvikling.

Figur 2: Strand Børstrup-området på målebordsbladet fra 1930. (M2528, målt 1898, rettet 1930 og enkelte rettelser 1937, KMS copyright).

Figur 3a og b: området efter målebordsbladet fra 1949 (M2528, målt 1898, rettet 1949 med enkelte rettelser 1962, KMS copyright), flyfoto fra 1954. (flightline 244, billednr 31, 10. maj 1954, KMS copyright).

Figur 4a og b: 4cm kort fra 1968 (1514 I N V, flyvefotografering 1967, kompletteret i marken 1968. KMS copyright), flyfoto fra 1960 (24.3.1960, rute D278O, nr 363, KMS copyright).

Figur 5a og b: 4cm kort 1994 (1514 I N V, flyvefotografering 1967, kompletteret i marken 1968, rettelser 1994. KMS copyright), flyfoto fra 1993. (rute 9304A, bd.nr. 2057, optaget 20.4.1993, KMS copyright).

3a

3b

4a

4b

5a

5b

På flyfotos er det muligt ofte at se både bebyggede og ubebyggede matrikler. Udstykkede grunde er ofte markeret med en lille hæk eller anden form for hegn. Selv i sommerhusområder er skellet det første den almindelige dansker markerer og selv en beskeden skelmarkering giver en ændring i vegetationen som viser sig på billederne.

På målebordsbladene og 4-cm kortene er matriklerne ikke altid markeret. Er der tale om havelignende forhold får de særlig signatur, men er der ikke haver, så bruges ingen signatur.

På de her fremstillede kort er kun markeret matrikler hvis der på kortet ses en bygning eller der er havesignatur. I så fald er den nuværende matrikel tegnet efter matrikelkortet.

Ved brug af flyfotos er det altså muligt at skelne mellem bebyggede og ubebyggede matrikler, mens målebordsbladene og 4-cm kortene kun viser bebyggede matrikler og ubebyggede matrikler når der er havelignende forhold.

Vurderingsværdierne for ejendommen og for grunden er hentet fra (Moestrup, 1997) og er fra marts 1997. Disse værdier er beregnet som værdier pr m².

Endelig er der på Gilleleje Museum foretaget en nærmere beskrivelse af omstændighederne ved områdets udvikling (Olsen og Wulff, 1995). Denne udvikling er desuden eksemplificeret ved meget nøje studier af to matriklers udvikling.

Tilsammen giver disse tilgange en meget præcis beskrivelse af udviklingen selvom det ikke har været muligt at komme nærmere på de primære bygnings- og matrikelkilder end tilfældet er. Samtidig bliver det muligt at undersøge om grundpriserne og ejendomspriserne afhænger af udstykningens alder eller nærheden til kysten.

Figurerne 2 til 5 repræsentative kort fra de forskellige perioder. Af flyfotoerne fremgår det desuden tydeligt at området fuldstændigt ændrer karakter fra overvejende landbrugsområde i 1930 til et område som gradvist bliver tættere og tættere bebygget og som samtidig bliver stadigt tættere bevokset.

Udstykningshistorien

Områdets udstykningshistorie knytter sig til 4 gårde, Gilbjerggård, Strandgård, Gilbjerghave og Birkehus. Alle grunde der udstykkes i området er udstykket fra disse fire gårde.

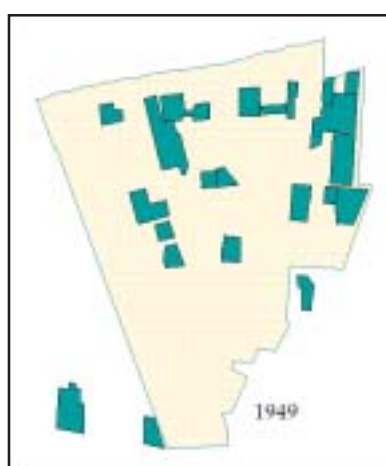
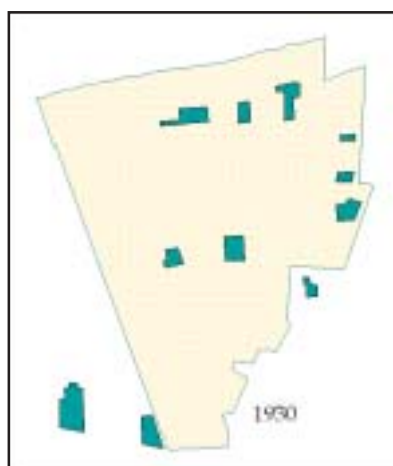
Allerede 1880 har kaffegrosserer Ferdinand Andersen købt et stykke jord af Gilbjerggård nær klinten ved Gilbjerghoved.

Samtidig med opførelsen af sommervillaen "Gilbjerghoved" bliver der tilplantet et stykke jord med skov. Dette stykke skov, kaldet "Skoven" får en central rolle i den videre udstykningshistorie, derom senere. Skoven indeholder to små søer og et lille moseområde. Området er lettere kuperet og skråner væk fra kystklinten.

Samtidig bliver der opført andre sommervillaer langs Gillelejes vestkyst langs det der idag er Ndr. Strandvej (I dag byzone).

Det særlige ved "Gilbjerghoved" er, at den ikke bliver brugt til sommervilla for familien, men til feriehjem for kaffegrosserens personale fra København. I en ukendt periode frem til 1916 er "Gilbjerghoved" sanatorium for tuberkuløse børn, men placeringen på den vindomsuste klint er ikke egnet til formålet. Fra 1916 er det pensionat og det er det fortsat i 1930 jvf målebordsbladet fra 1930. I dag er det kursus- og konferencecenter ejet af Arbejdernes Fællesorganisation (Moestrup, 1997).

På et tidspunkt (som ikke er nærmere angivet i kilderne) køber Generalauditør Pürchel en stor del af "Skoven" og han opfører her et hus (Olsen og Wulff, 1997).

Figur 6: Bebyggelsens udvikling 1930 til 1994, som den kan følges på kort og flyfotos fra de angivne år.

Frem til 1930 ligger området stort set uberørt hen. Der er opført enkelte små huse på lejet jord i området i og omkring "Skoven".

Et eksempel på udnyttelsen er kunstneren Herman Andersen, som i 1920'erne får lov til at benytte et stykke jord i Skoven til at slå et telt op på. I 1929 får Andersen lov til at opføre en lille hytte på et stykke lejet jord som ikke afgrænses nøjere). Huset bygges som samlesæt hjemme i København og transporteres til grunden for her at samles til et lille sommerhus.

I 1931 erhverves en grund på 741m² i nærheden af "Skoven" og huset flyttes hertil og udvides. I 1935 står bygningerne som de står idag. Dog er der i 1960'erne tilkøbt 487m² så grunden nu er på 1228 m². Dette er sådan nogenlunde gennemsnitsstørrelsen på grundene i dette område, selvom udstykningen af de andre grund omkring og i "Skoven" er foregået på samme måde, altså lidt tilfældigt og ganske planløst, men formentlig følgende terrænet og naturlige grænser. Dette giver et tilfældigt præg på matrikelkortet.

Under krigen var kysten og klinten afspærret af tyskerne, der her havde en observationspost.

Den videre udstykning efter krigen kommer kun langsomt igang igen pga. vareknaphed og rationering på byggematerialer. Man måtte for eksempel ikke opføre et sommerhus, men man måtte dog godt opføre et redskabsskur på op til 10 m². Mange sommerhuse fra denne periode lige efter krigen er opført som redskabsskure med køjer og køkken.

De første udstykninger fra Strandgården og Gilbjerghave ligger op til "Skoven". Udstykningen fra Birkehus var allerede startet 1919 på et område nærmere byen (nu i byzone). I 1946 sker endnu et frasalg af jord til Ejendoms A/S Merkur som ifølge Olsen og Wulff (1995) spekulerer i sommerhusparceller.

På en af disse grunde på 1999m² opfører familien Hansen i 1951 et "redskabsskur" på 9,9m². Et par år efter er børnene blevet så store at huset må udvides med endnu et skur på 4,5m². Frem til 1982 står husene endnu hvor ejendommen sælges. Husene står ubenyttet frem til 1994, hvorefter de overgives til Gilleleje Museum, som vil bruge dem i en permanent udstilling om sommerhusene.

Resten af området udstykkes i løbet af 1950'erne og 1960'erne og er stort set udstykket omkring 1970. Udviklingen kan følges på figur 6.

Analysen

Analysen af området er altså dels analysen af bebyggelsens udvikling, som den kan følges på kort og flyfotos og endelig er det en analyse af ejendomsforholdene i området.

Det har været muligt at få en digital kopi af kommunens matrikelkort som dækker området og fra den lokale vejviser har det været muligt at indhente de nyeste ejendomsoplysninger, idet grundværdi og ejendomsværdi er oplyst her. Det er altså muligt at sige noget om ejendoms- og grundværdier i relation til afstand til kysten og i relation til bebyggelseshistorien. Det digitale kort muliggør anvendelsen af GIS som redskab til at gennemføre analyserne.

Udviklingen af bebyggelsen

Som tidligere nævnt er der forskel på de to medier, idet flyfotos viser flere forhold end kortene. Der er derfor ikke foretaget en egentlig kvantitativ optælling. Der er udelukkende tale om en visuel tolkning ud fra kortene.

Figur 6 viser bebyggelsens udvikling som den kan følges på tilgængelige kort og flyfotos for perioden 1930 til 1994.

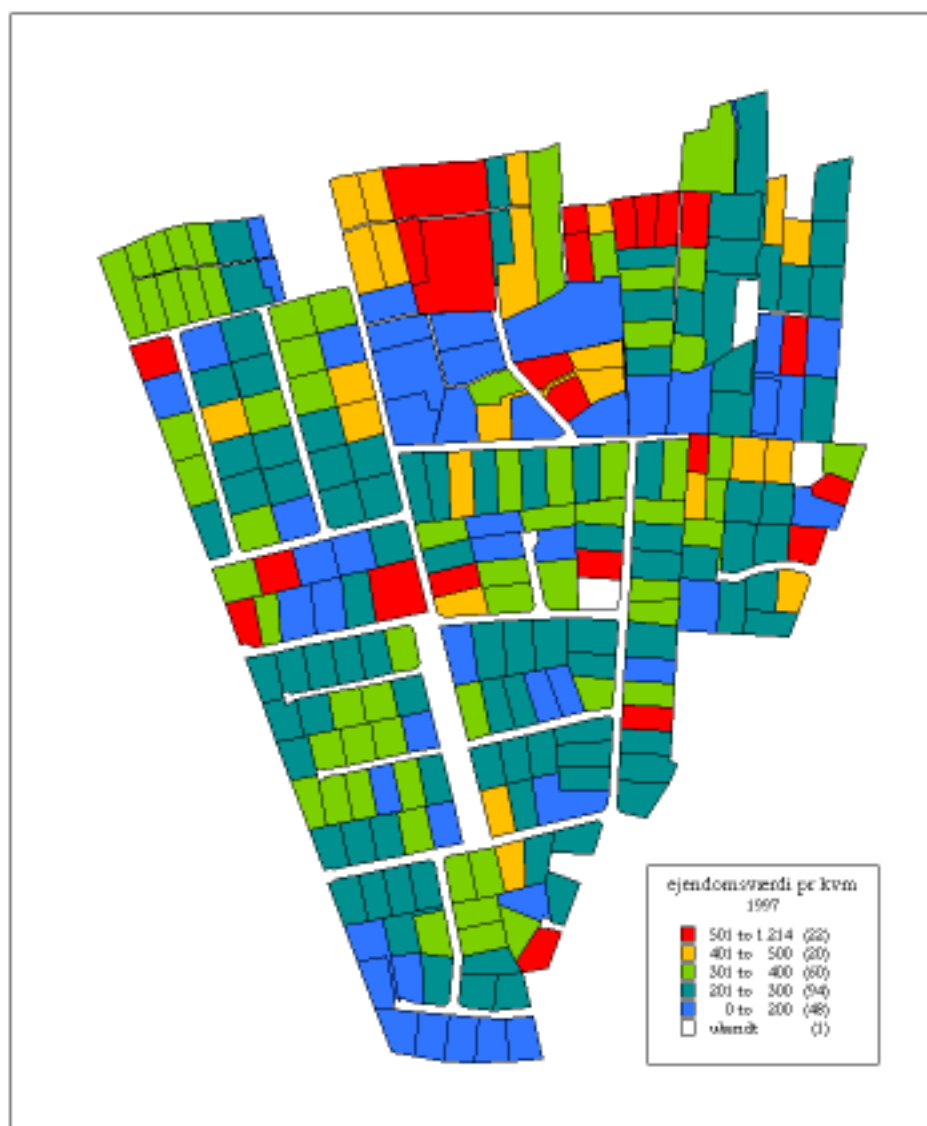
Den tidlige udstykningsfase markeres af kortene 1930 og 1949 hvor udstykningen ser spredt omkring og i Skoven. I 1949 er der lige begyndt en egentlig udstykning i ordnede, regelmæssige parceller sydvest for Skoven.

Allerede 5 år efter i foråret 1954 er der tydeligvis fuld gang i udstykningen og tilplantningen af parceller i tre områder vest og syd for Skoven. I de seks år der går frem til 1960 sker der en mindre udvidelse mod syd, men ellers er de andre parceller ved at etablere sig med vegetation.

Frem til 1967 er ligeledes et stort spring frem i udparcelleringen. Næsten hele området er nu opdelt i parceller og der mangler kun få grunde i at hele området er endeligt opdelt. Der mangler endnu et par grunde sydligst og et par grunde omkring Strandgård i midten af området. Forklaringen er at man venter på at gården kan rives ned hvilket sker i perioden mellem 1967 og 1979.

Den sidste udvikling er udelukkende en fortætning, hvor de sidste grunde bebygges. Det er de mindst attraktive nemlig sydligt mod Strandvejen, som er en vej med meget trafik samt de sidste parceller i Skoven, som er området omkring den største af de to søer, der befinder sig her.

To områder langs klinten i nord er ikke bebygget. Begge områder er underlagt fredning som har forhindret en total udbygning helt ud til skrænten, selvom en

Figur 7: Ejendomsværdien pr kvm. 1997. Ud over beliggenheden afspejler ejendomsværdien bygningernes værdi. Der ligger en række dyre ejendomme i første række på klinten, men ellers ligger de dyre ejendomme spredt over området og markerer en begyndende fornyelse af bygningsmassen. (Ejendomsoplysninger hentet fra Moestrup, 1997)

del af denne er præget af private "strandgrunde" som med hegn og beplantning afspærrer skrænten fra offentlig adgang. Den offentlige adgang til stranden er sikret ved at der flere steder er etableret trapper ned til stranden (- som her er stenet og med mange høfder).

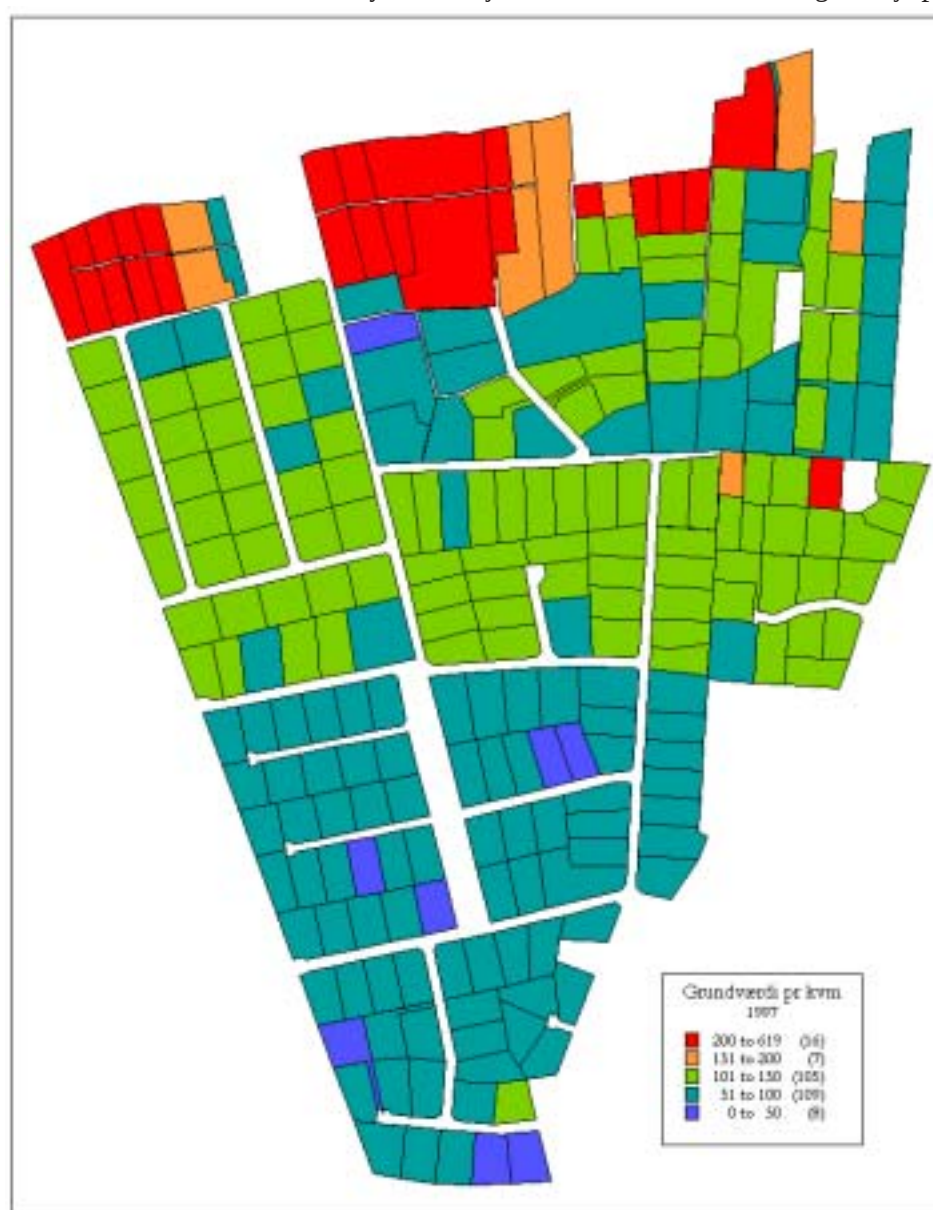
Ellers er der ikke bevaret meget af det oprindelige landskab. Den gamle matrikelstruktur er dog delvist bevaret i vejføringen.

På nær Strandgård er de gamle gårde bevaret omend de idag er ferieboliger. Oprindeligt var der fem små vandhuller i området. Af dem er de tre bevaret til idag.

Grund- og ejendomsværdierne

Grund- og ejendomsværdierne er udregnet pr. kvadratmeter og derefter udtegnet på kortet over Strand Børstrup.

Ejendomsværdierne pr m², fordeler sig over området tilsyneladende tilfældigt. Det har ikke været muligt at finde noget enkelt mønster i fordelingen af værdierne andet end at de helt kystnære ejendomme er vurderet meget højt på

Figur 8: Grundværdien pr kvm 1997. De højest vurderede grunde ligger i første række på klinten. Kun få afvigelse (fejl i kilden?) ligger længere inde i området. (Ejendomsoplysninger fra Moestrup, 1997).

grund af herlighedsværdierne som her er udsigt og det forhold at matriklen går helt til vandet. Ejendomsværdien pr kvm for 1997 fremgår af figur 7. For grundværdierne forholder det sig anderledes.. På figur 8 kan man se at værdierne fordeler sig mere som man kunne forvente. De dyreste grunde ligger yderst mod klinten. Igen må det være beliggenheden med udsigt og den private ejendom over klinten, der slår igennem i vurderingen. Der er kun 16 grunde, der er vurderet over 200 kr pr m². Grundene i Skoven er vurderet lidt forskelligt, men lavt. Dette skyldes formentlig at der er en del fugtige grunde omkring de to skovsøer. Derefter kommer der et område syd for Skoven, hvor vurderingen ligger ensartet fordelt med værdier omkring 100-200 kr m². Området svarer til udstykningerne i perioden fra 1940'erne og 1950'erne. Disse ældre grunde er vurderet lidt højere end de lidt yngre grunde sydligere, som kun vurderes til under 100 kr pr m². Yngst er altså billigst.

Konklusion

Konklusionen er, at forløbslandskabets historie kan deles op i tre faser. Fra 1880 og ind i begyndelsen af 1900'tallet bebygges kystklinten med sommervillaer. Anden fase dækker perioden 1930'erne til 1950 og dækker udbygningen i "Skoven" med små huse på små parceller, som oven i købet kan have en fortid som lejede. Udstykningen er individuel og ofte tilfældig. 1950'ernes og 1960'ernes udstykninger er ensartede og ofte er jorden først opkøbt af et konsortium som så byggemodner og udstykker. Udstykningen bliver ensartet med lige store grunde og rette vejforløb.

Dyrest er selvfølgelig grundene yderst mod vandet. Her er der ofte tale om liebhaveri både mht. grundens placering og mht. husets karakter. De individuelle parceller i anden række vurderes højere end udstykningerne fra det næste årti. Hverken beliggenhed eller grundenes størrelse afviger. Udelukkende afstanden til kysten kan siges at have en minimal betydning for værdien. Skillelinien ser her ud til at være 500 meter. Længere væk end 500m falder grundværdien yderligere. Om ejendomsværdien kan man generelt ikke udsige andet end at det afhænger af husenes nutidige standard. Udviklingen siden grundene første gang blev bebygget er gået i retning af stadig større huse med stadig flere faciliteter. Denne konklusion er dog ikke entydig og "Skovens" beliggenhed midt i området spiller formentlig ind som værdiskaber på samme måde som afstands-faktoren.

Områdets beliggenhed nær kysten og nær byen med dens faciliteter gør området meget attraktivt til helårsbeboelse. Området har dog ikke gennemgået den store udvikling siden den oprindelige udstykning. Det vil sige, at området i stor udstrækning har bevaret sin oprindelige værdi og funktionalitet som sommerhusområde. Konverterer man området til byzone, så vil det formentlig tage generationer før de enkelte parceller kommer til salg. De oprindelige bygninger skal så rives ned og nye huse skal opføres i henhold til gældende byggelovgivning. Grundværdien vil omgående stige ved overførsel til byzone og dette forhold vil muligvis være et ekstra incitament til øget salg af parceller, men under alle omstændigheder, så vil området ikke ændre karakter indenfor kort tid.

Litteratur

AIS, 2000: Areal Informations Systemet. Miljø- og Energiministeriet, 2000.

KMS, 1994: 4cm kort senest rettet 1994. Her fra Topografisk Kortværk Danmark 2001

Kommuneplan 1997: Græsted-Gilleleje kommune: Forslag til kommuneplan 1997. Maj 1997.

Moestrup, 1997: Moestrup's Den Grønne Vejviser: Græsted-Gilleleje kommune, 1997. Ejendomsoplysninger ajourført 17. marts 1997.

Olsen og Wulff, 1995: Karina Olsen og Mogens Wulff: Sommergæster på Nordkysten. En beskrivelse af sommerlivets udvikling i Gilleleje gennem hundrede år set i et socialt og økonomisk perspektiv. Gilleleje Museum, Bd. 32, s. 3-28. 1995.

5.2 Metode

MapInfo

MapInfo er et vektorbaseret GIS program, som er relativt enkelt at arbejde med.

Det kombinerer muligheden for at tegne kort og for at arbejde med data lagret i en database. I et GIS program er det muligt at relatere data til kortet. Det betyder, at data bliver geografisk relaterede og derved bundne til et bestemt objekt på et kort.

MapInfo arbejder med 3 typer geografiske vektor objekter: punktet, linien og polygonen.

I modsætning til dette kan MapInfo ikke bearbejde data i rasterformat.

I praksis betyder det, at der ikke kan arbejdes med billeder eller med kort på anden måde, end at det kan fungere som underlag for et vektorlag. Der kan ikke laves billedanalyse og der kan ikke laves beregninger på rasterbaserede data.

Med et GIS program er man i stand til at arbejde med mange kortlag på en gang og man kan foretage beregninger og udvælgelser i databasen hvorefter resultaterne kan vises på kort.

Kortanalysen

Udgangspunktet for analysen af Gillelejes landskabsudvikling er en række kort fra 1898 og frem til 1985.

Projektionerne

For at kunne arbejde samtidigt med kort af forskellig alder er man nødt til at korrigere kortene for den forskellige projektion som anvendes.

4-cm kortene er i projektion UTM zone 32, datum ED 50. Denne projektion er anvendt for de fleste kort som gennem projektet har været tilgængelige og alle andre kort er transformeret til denne projektion

Til fremstilling af målebordsbladene fra 1934 og frem anvendes et koordinat-system, kaldet System 34 (efter året for indførelsen, 1934), for hhv. Sjælland og Jylland (- og System 45 for Bornholm).

De såkaldt højformat måleblade fra 1898 er fra før System 34 og anvender GS-systemet. Systemet har været anvendt siden 1868 og refererer til en projektion, som er en konform konisk projektion som tangerer den 56E breddegrad. (Buchwaldt , u. å.; Jacobi, 1993)

System GS er ikke med i MapInfos projektionskatalog og kortet er derfor digitaliseret i System 34. Efter endt arbejde er kortene transformeret til UTM zone 32. Dette har ikke givet anledning til afvigelser eller fejl.

Koordinatsætningen

Hvert kort eller billede er scannet ind i programmet.

Herefter er kortet georefereret, hvilket betyder, at det scannede kort refereres i forhold til en projektion. Det gøres ved at koordinatsætte en række objekter på kortet hvorefter programmet beregner det ønskede geografiske koordinat-system. Programmet kan derefter omregne mellem alle de ønskede projektioner. Alle målebordsblade er oprettet i system 34 og siden omregnet mens alle målebordsblade er referet til UTM.

Usikkerheden ved koordinatsætningen afhænger af den nøjagtighed hvormed man er i stand til præcist at identificere stedbestede punkter i landskabet.

Positioneringen af disse punkter hentes karakteristisk fra DTK-kortet (scannede 4 - cm kort på CD-rom) hvor et hvert punkts koordinat angives automatisk

mår man peger på det. Disse koordinater kan via programmet overføres til det kort som skal koordinatsættes.

Programmet angiver afvigelsen fra det perfekte koordinatsystem som en afvigelse i pixler fra det forventede. Antallet af pixler pr tomme (dpi) afhænger af med hvilken opløselighed kortet er indscannet og dermed. Derfor varierer denne afvigelse fra kort til kort da der ikke nødvendigvis er brugt samme opløselighed.

Der er i indlæsningen i dette arbejde intet sted accepteret afvigelser større end 10 pixler.

Det har vist sig vanskeligt at finde punkter som er identiske fra kort til kort. Blandt kortenes få punktformede signaturer er højdepunkter i landskabet. Disse punkter kan ikke anvendes idet det viser sig, at deres placering på kortene giver alt for store afvigelser.

Selv 1. ordens nivelleringspunkter er angivet på kortet med meget stor uoverensstemmelse og kan ikke bruges. Det har siden vist sig, at højdekurverne på kortene oversføres fra kortudgave til kortudgave uden den store præcision.

Ejendomsskel, sogneskel og især gamle bygninger har vist sig at være de bedst stedbestede mellem de enkelte kortudgaver.

Der indlæses i alt 12 til 15 punkter og de punkter der afviger med mere end 10 pixler luges ud startende med den største afvigelse. Under vejs i udligningsprocessen ses det ofte, at andre afvigelser „falder på plads“. På baggrund af erfaringer accepteres ikke koordinatsætninger med mindre end 8 acceptable punkter.

Kortene

Kortene er det centrale informationsbærende medie anvendt i analysen.

De tematiske kort er fremstillet ved udtegnning fra eksisterende kort, især diverse nye og ældre kort fra Kort- og Matrikelstyrelsen (KMS).

Kort- og Matrikelstyrelsens kort er scannet fra originale kort i de fleste tilfælde. Det har i enkelte tilfælde været nødvendigt at hente fotokopier hjem fra Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv, da disse kort ikke har været i egne eller geografernes samlinger.

Der er desuden hentet kort fra diverse publikationer, f.eks. Kommuneplan-kort og amtets Regionplankort, ligesom Frederiksborg Amt og Gilleleje kommune har stillet enkelte digitale kort til rådighed.

Målebordsblade

1:20.000. Førsteudgaverne (højformat-bladene) af kortene for Sjælland er fra 1890'erne. Der findes kun få kort fra denne serie i RUCs arkiver. De anvendte kort er alle scannet fra fotokopier.

Højformat:

m13, målt 1897, tegnet 1899

n13, målt 1898, tegnet 1900

Tværformat:

1:20.000. Målebordsbladene fra 1930'erne er alle scannet fra originale kort. Kortene er ikke alle tegnet samme år, men alle kortene er fra et tidspunkt i 1930'erne:

M 2528 Gilleleje: målt 1898, rettet 1930, enk. rettelser 1937, trykt 1945

M 2529 Hornbæk: målt 1898, rettet 1930, enk. rettelser 1943, trykt 1946

1:20.000. Målebordsblade fra 1950'erne og 60'erne. Disse kort er alle scannet fra originalkort:

M2528 Gilleleje; målt 1898, rettet 1949, enk. rettelser 1962, trykt 1963
M2529 Hornbæk, målt 1898, rettet 1948, enk. rettelser 1967, trykt 1968

UTM-kort

Ældre 4 - cm kort er alle scannet fra originalkort. KMS opbevarer ikke gamle 4 - cm kort og RUCs samlinger over ældre 4 - cm kort er meget tilfældig. Der er derfor sjældent overensstemmelse i alder mellem nabokort.

1514 I SV, udg. 2.0.2. Fotogrammetrisk udtegnet 1967, kompletteret 1968, rettelser 1974

1514 I SV udg. 2.1.1. Fotogrammetrisk udtegnet 1967, kompletteret 1968, rettelser 1980

1514 I NV. 1. udgave. Fotogrammetrisk udtegnet 1967, kompletteret 1968, trykt 1969

1514 I NV. Udg. 2.1.1. Fotogrammetrisk, udtegnet 1967, kompletteret 1968 rettelser 1979, trykt 1981

1514 I NV Udg 2.2.1 Fotogrammetrisk udtegnet 1967, kompletteret 1968, rettelser 1985, trykt 1987

De nyeste 4 - cm kort er scannede kort leveret af KMS på CD-rom. Denne kortserie refereres som DTK (Danmarks Topografiske Kortværk, nr 1. Sjællandske Øgruppe og Bornholm, april 1997. Kortene der er scannet ind på CD-rommen er fra 1985.

Nøjagtighed

Kort på papir har en begrænset præcision, idet de under opbevaringen kan strække sig eller ændre sig som følge af materialets bevægelse på grund af blandt andet luftens fugtighed og opbevaringformen (hængende eller liggende).

Der er for CD-rommens vedkommende angivet en nøjagtighed, der ikke bliver bedre end 25 m. Dette svarer til at et hvert punkt ikke er positioneret med en nøjagtighed mindre end 1 mm på papirkortet.

Opløseligheden på CD-rommen er 250 dpi (billedceller pr tomme) hvilket svarer til ca. 10 pixler pr mm. Denne lidt ringe opløselighed dækker altså rigeligt den nøjagtighed som kortene reproducere med. 250 dpi er den opløselighed der lige netop muliggør en rimelig gengivelsen af de tyndeste streger på kortet. Ved egne indscanninger er indscannet fra originalkort med en opløselighed på 400 dpi, hvilket giver væsentligt større datamængder at arbejde med, men samtidig giver det en opløselighed, så selv tynde streger fremstår som streger ved maksimal forstørrelse. Dette er ikke altid tilfældet med kortene fra KMS's CD-rom!

Kortanalysen

Arealklasser for kortene 1898, 1937, 1962 og 1985.

På fire kortudsnit på hver ca 7x5 km er der foretaget en klassifikation i de nedenstående arealklasser.

Analyserne er foretaget på baggrund af de digitaliserede kort. Til hvert kortlag eksisterer der en database, som det er muligt at rette forespørgsler til ved hjælp af MapInfo's eget tilpassede forespørgselsprog som er baseret på SQL, Standard Query Language. Tilpasningen går blandt andet på at der er ekstra forespørgselskommandoer der retter sig mod geografiske objekter. Der kan derfor spørges direkte på areal, længde, afstande m.m.

Kortanalysens klasser

Til analysen af landskabet uddrages der følgende elementer fra kortbladene

Jordarterne

De geologiske jordarter. Oplysningerne hentes fra GEUS jordartskort i 1:25.000. Kortene er oprindeligt tegnet lige før århundredeskiftet og derfor tegnet på et kortgrundlag som ikke er de publicerede kort, men derimod en upubliceret udgave af 1:20.000 kortene. En række af jordarterne skal i følge sagens natur følge topografien og det er ikke altid tilfældet. Det er tydeligt at der er en afvigelse når man ser på vådområders aflejring (tørv og dynd), som gerne skulle ligge konsekvent i de laveste områder og det gør de ikke altid. De følger tydeligvis en anden topografi end den der er repræsenteret ved højdekurverne. Det har i anden sammenhæng kunnet vises, at der for de nordsjællandske kort er sammenfald mellem tørve- og dyndaflejringeres udbredelse og topografien som den fremgår af en udgave af målebordbladene fra 1850'erne, som aldrig er udgivet.

De kystrelaterede aflejring er marine aflejring, (HS, HG og evt HP) ligesom eoliske aflejring, ES er medregnet til denne gruppe.

Topografien

Topografien er hentet fra TOP10DK for landjordens vedkommende med en ækvidistance på 2,5 m og søværts hentet fra AIS' dybdemodel med intervallerne -5, -10 og -15m meters dybdekurver.

Arealklasserne

Punktklasser

Enkeltbygninger. En af de markante elementer i udviklingen af kystlandskabet er den tiltagende bebyggelse gennem perioden.

Alle huse er indtegnet som signatur. Der anvendes en firkantet kasse uanset bygningens form. Det tilstræbes at signaturen ikke bliver større end kortets signatur.

Der er ikke noget forsøg på at opgøre dem i areal, men udelukkende som antal på de forskellige klasser:

HF. *Huse og bygninger på åbent land.* Det vil sige på områder på kortet der ikke bærer særlig signatur, men som ligger på landbrugsareal af en eller anden art. Der vil oftest være tale om bygninger på græsarealer eller som ligger direkte i forbindelse med landbrugsjord, uden egentlige haver eller andre signaturbærende arealer.

HS. *Huse og bygninger i skov.* Der skelnes ikke mellem skovens karakter. Der kan her være tale om små arealer så som parceller eller grundstykker med skovpræg eller der kan være tale om egentlige skovhuse så som skovløberhuse og lignende skoven tilhørende.

HH. *Huse og bygninger på hede.* Heden har sin egen signatur og der kan her være tale om både enkelthuse der ligger frit på større hedearealer og der kan være tale om huse på parceller og grunde som har hedelignende bevoksninger.

HA. *Huse og bygninger på have, park og frugtplantage.* Kortene indeholder signaturer for arealer omkring huse. Det er have eller park. Frugtplantager har ingen selvstændig signatur før 4cm kortene. Se figur 5.2.2.

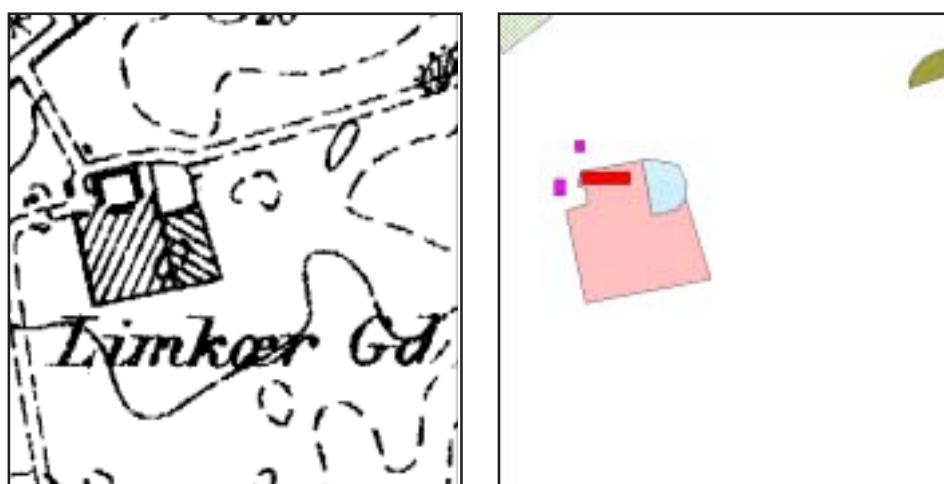
Der kan være tale om huse beliggende direkte i et areal eller som er direkte i kontakt med sådanne arealer.

Der kan ikke indtegnes huse på infrastrukturarealer, da en del af arealerne ikke har signaturer. Dette gælder for jernbanestationer, som altid er udtegnet som blanke arealer.

Y Huse på hedeområder med enkelte træer. På kortene fra 1960'erne optræder der en hedesignatur med enkelte træer. Huse på disse områder kommer i sin egen klasse.

Figur 5.2.1 : Bygninger i hedeområdet ved Smidstrupsand. De fleste bygninger i dette område ligger på klassificerede arealer, men enkelte arealer har ingen signatur og de får signaturen HF selvom de tydeligvis ligger på en parcel. Vegetationen er dog ikke tydeligt have eller lign. så kartøren har ikke givet arealet signatur, der er formentlig tale om mere eller mindre plejede græsarealer, som på målebordsbladene bliver medregnet til almindeligt landbrugsareal og derfor ingen signatur får. Der er tydeligvis tale om en begyndende udmatrikulering, men matriklerne markerer sig ikke altid i landskabet med hegn eller med diger eller grøfter. Kortet skelner altså ikke mellem de enkelte matrikler og husene kommer til at fremstå som liggende frit på arealerne, hvilket sikkert osse har været tilfældet i begyndelsen.

Figur 5.2.2: Limkjær gård ved Udsholt Sand. Gården er eksempel på Markering af arealklassen A: Haver, parker og frugtplantager. Signalet på kortet er en skråskraving. Med til arealet er både havesignaturen og husarealet. Arealet er ført ud til vejen hvor det er oplagt. Udover havearealet er der ved gården en sø, klasse V, åbent vand. Forresten, små vandarealer ved gårdene er typisk for området. De enkelte bygninger er markeret med rektangler, som ikke nødvendigvis dækker hele kortets signatur, for den firlængede gårds vedkommende er dækker signaturen langt fra hele gården. Gården hører til en bebyggelsesklasse nemlig HA hus på eller i forbindelse med have etc. De omkringliggende bygninger som tydeligvis har relation til gården har derimod fået klassen HF, huse og bygninger der ligger på arealer uden kortsignatur.

Arealer

A. Haver, parker og frugtplantager. Arealerne er på kortene angivet med skravering på målebordsbladene og med grå fladesignatur på 4-cm kortene. Arealerne opdeles ikke hver for sig efter kortenes skelangivelser, men arealerne samles i blokke, som kun er adskilt af veje. Det bliver altså ikke muligt at opgøre antallet af grunde. Da dette ikke er muligt for andre arealtyper, så har opdelingen i enkeltparceller heller ikke været nødvendig i dette tilfælde.

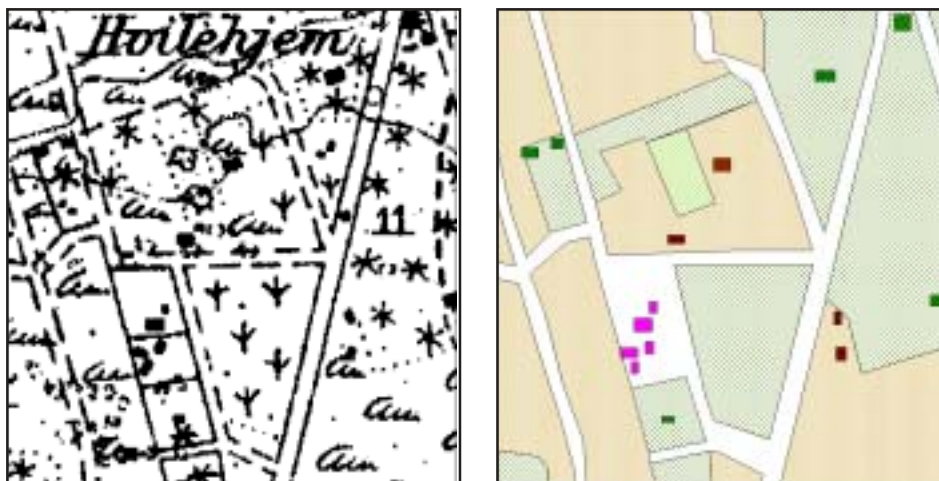
I. Infrastrukturanlæg. Klassen dækker alle offentlige arealer som er egentligt fladedækkende så som havne, stationer og kirkegårde m/u kirker. Der er ikke medtaget veje og jernbaner.

Bebyggelse

Der kan på kortene skelnes mellem enkeltbygninger og mellem bebygget areal alt efter områdets karakter. Har arealet karakter af have eller park, så får det bebygget signatur, mens hvis det henstår som naturområde så får det i nogle tilfælde en natursignatur, nemlig når der er tale om eng, skov eller hede. Et bebygget areal kan være afgrænset af et hegn eller andet hvorved det får signatur på kortet eller det kan henligge uden synlige afgrænsninger hvorefter signaturen for bygning vil stå alene.

Der er altså problemer med at afgrænse bebyggelsen gennem tid idet det er grundens udseende der bestemmer om arealet kan afgrænses eller ej.

Bygningen markeres og arealet afgrænses i den udstrækning det er muligt. Det giver altså ikke mulighed for at anslå det bebyggede areal, men kun antallet af bygninger og så arealet af egentlige haver og parker.

Figur 5.2.3: Kortudsnittet viser området med Sidstrupsand med den begyndende bebyggelse på det tidligere hede og klitområde. Hedeområdet er markeret med en bølgelinie og nåleskov er markeret med stjerne. Opvækst med nåletræer er markeret med y-lignende signatur. Områderne afgrænser sig tydeligt med tæt prikket linie og indenfor arealerne er signaturen homogen. Der er altså ingen problemer med arealklassen. Der er tale om ren hede og ren nåleskov eller nåleopvækst.

Hedearealernes afgrænsning mod kysten er derimod ikke entydig. Der er ingen ydre afgrænsning af disse arealer. I disse tilfælde er ydre afgrænsning tegnet ved at tegne polygonlinien langs den ydre del af bølgesignaturen.

Bygningerne på kortudsnittet er klassificeret efter hvilken type areal de ligger på og hver bygning er markeret med et rektangel, som er tegnet så det omtrentligt har samme størrelse som den originale signatur, men der er ikke sammenfald med den originale bygnings orientering og form. Der er alene tale om en signatur og signaturens areal tæller ikke med i arealberegningerne.

Naturarealer

H. *Hede med/uden få træer.* Der kan ofte være en flydende overgang mellem forskellige arealklasser og for hedernes vedkommende er et område betragtet som hede når skov- eller andre signaturer udgør mindre end 50%. Der er ofte enkelte træer og buske angivet på arealerne.

Mod kysten er hedearealerne sjældent afgrænset, idet de her ikke grænser op til produktionsområder, men derimod enten den frie strandplan eller et areal med klitter og overdrev som ikke er signaturbærende. Den ydre afgrænsning er i de tilfælde tegnet ved at forbinde de yderste punkter på hedesignaturen. Arealerne adskilles af veje, men ikke af skel eller grøfter.

X. *Hedeområder med få spredte træer.* På kortene fra 1960'erne optræder der en signatur for hede med enkelte træer som i analysen kommer til at markere en tilgroningsfase af hedeområderne. Signaturen optræder kun i denne periode.

Skove

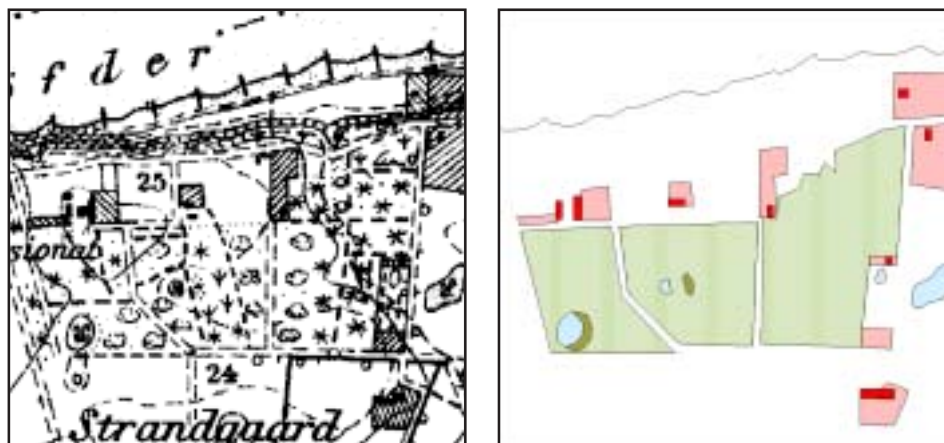
Målebordsbladene angiver fire forskellige signaturer for skov, nemlig nåleskov og opvækst, løvtræer og opvækst og endelig kan der være en blanding af de forskellige signaturer uden arealopdeling.

Der kan også optræde arealer med sid bund eller ren eng og mose. Disse arealer er sjældent afgrænsede på kortene og er derfor opgjort som den skovtype der er dominerende på arealet.

SL. *Løvskov.* Signaturen dækker både rene løvskove, skove med enkelte nåletræer og desuden er opvækst af løvskov medtaget i samlegruppen.

SN. *Nåleskov.* Som for løvskov gælder det at det er en samlegruppe af arealer med rene nåletræer, med enkelte løvtræer og med opvækst af nåletræer.

SB. *Blandskov* dækker arealer hvor der ikke er en dominerende skovtype, men hvor arealsignaturerne veksler mellem hinanden uden arealafgrænsninger og uden at der er tale om en klart dominerende skovtype.

Figur 5.2.4: Skovområde ved Strand Børstrup klassificeret som blandet skov (Klasse SB). Der optræder alle tre skovsignaturer i området, men de er ikke klart adskilt med den sædvanlige punktsignatur. Stjernen markerer nåleskov, bølgesignaturen er løvskov og treforken er ungskov. Desuden ses bygninger i have, park m.m. (klasse HA).

Vådområder

Der er på de sjællandske målebordsblade anvendt tre forskellige signaturer til vådområder, nemlig eng, sid bund og mose. Arealklasserne optræder både i rene arealklasser og som blandinger. Arealerne er opgjort i sammenhængende

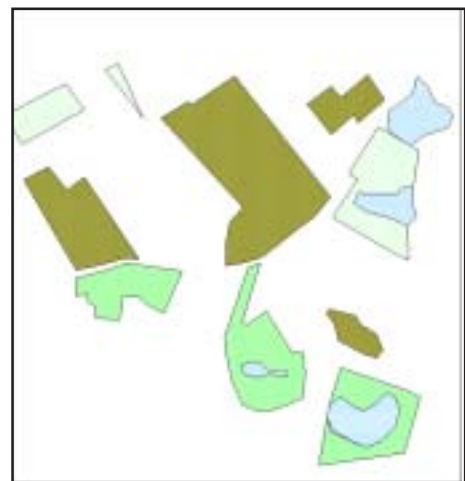
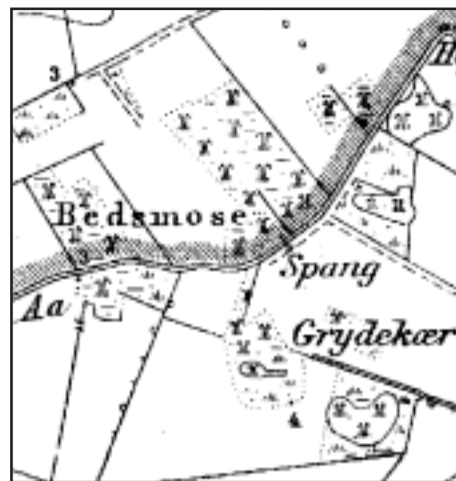
flader og der er ikke skelnet om arealerne er opdelt af hegn eller grøfter. Kun markveje og egentlige veje er anvendt som deling af arealer. Grøfternes antal varierer meget fra kortudgave til kortudgave, så det vil ikke give et reelt billede af arealernes antal hvis man opgørde for hvert enkelt geometrisk felt. Derimod er veje og gennemgående markveje mere stabile kortsignaturer og derfor mere egnede til at anvende som arealdelere. Vådområder i skov eller på hede udskilles ikke før de optræder som rene signaturer.

E. *Ren eng* i rene arealer evt med sid bund m/u få træer. Arealer med en blanding af eng- og sidbundssignaturer samles i denne klasse. Sid bund optræder aldrig alene som signatur. Eventuelle søer og tørveskær angives i egen klasse.

M. *Ren mose m/u få spredte træer i rene arealer.* Sid bund og mosesignaturer samles i denne klasse. Enkelte træer og buske udskilles ikke.

EM. *Eng og mose blandet m/u få spredte træer.* I mange tilfælde er der tale om en mosaik af mere eller mindre våde områder som veksler mellem eng, sid bund og egentlig mose og der er her en blanding af alle signaturer. Optræder der både eng- og mosesignatur i et område, så placeres det i denne samlegruppe.

V. *Åbent vand af enhver art.* Det er ikke muligt at skelne mellem åbent vand i moseområder og åbent vand i åbent land. Alle åbne vandområder er samlet i denne klasse. Egentlige tørveskær vil ofte fremgå som skarptkantede flader, men reelt kan man ikke skelne et rundt tørveskær fra en naturlig sø og derfor er alle vandflader samlet i en klasse.

Figur 5.2.5: Bedsmose-området ved Fjellenstrup. Der skelnes mellem tre klasser en engklasse, som indeholder ren engsignatur (tre til fem strittende streger). Er området delvist vanddækket er der en lille vandret streg. Blanding af disse to signaturer regnes til klassen eng ligesom der kan være enkelte træer eller anden signatur.

Bliver signaturen mere blandet end bare enkelte „fremmede“ signaturer bliver arealet klassificeret som blandet eng og mose EM. Ren mose signatur er en eller to streger med bøjet top sammen med en eller flere små vandrette streger. Den rene signatur kan ligesom E-klassen indeholde signaturen for sid bund, ligesom der kan være en eller meget få „fremmede“ signaturer.

Åbent vand kan indeholde mosesignatur eller være rent vandspejl.

Andre arealer

R. *Råstofgrave.* Råstofgrave afgrænses af kortenes signatur for skrænt og optræder ofte som unaturlige lavninger med skarpe kanter. Større arealer kan have signatur for sand(prikket) eller sten (nistret).

Bufferzonerne

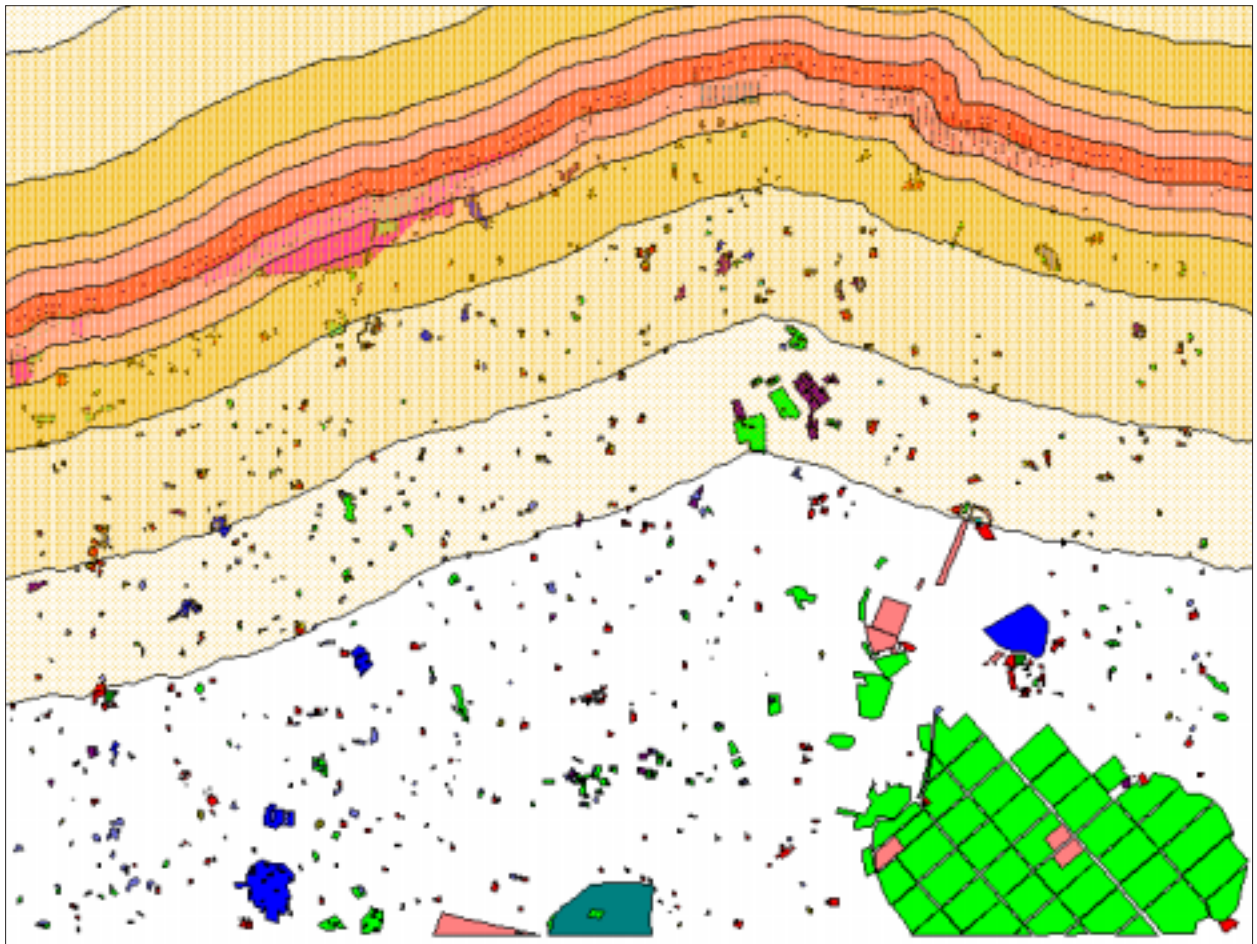
For at kunne følge udviklingen af landskabet som funktion af kystnærheden laves landskabsanalysen i forskellig afstand fra kystlinien.

Dette gøres ved at benytte MapInfos bufferfunktion. Denne funktion tegner en polygon omkring et objekt i en given afstand.

I dette tilfælde er kystlinien objektet og der tegnes bufferzoner fra kysten i afstande på henholdsvis 100m, 300m 500m 1000m, 2000m og 3000m.

Afstandene på 100m, 300m og 3000m er valgt i forhold til den gamle og den nye strandwbeskyttelseslinie og i forhold til 3km kystnærhedeszonen. Afstandene 500m, 1000m og 2000m er valgt alene med det formål at øge opløseligheden i analysen uden at der dog bliver for mange data.

De forskellige arealklasser opgøres for hver zone for sig og sammenstilles.

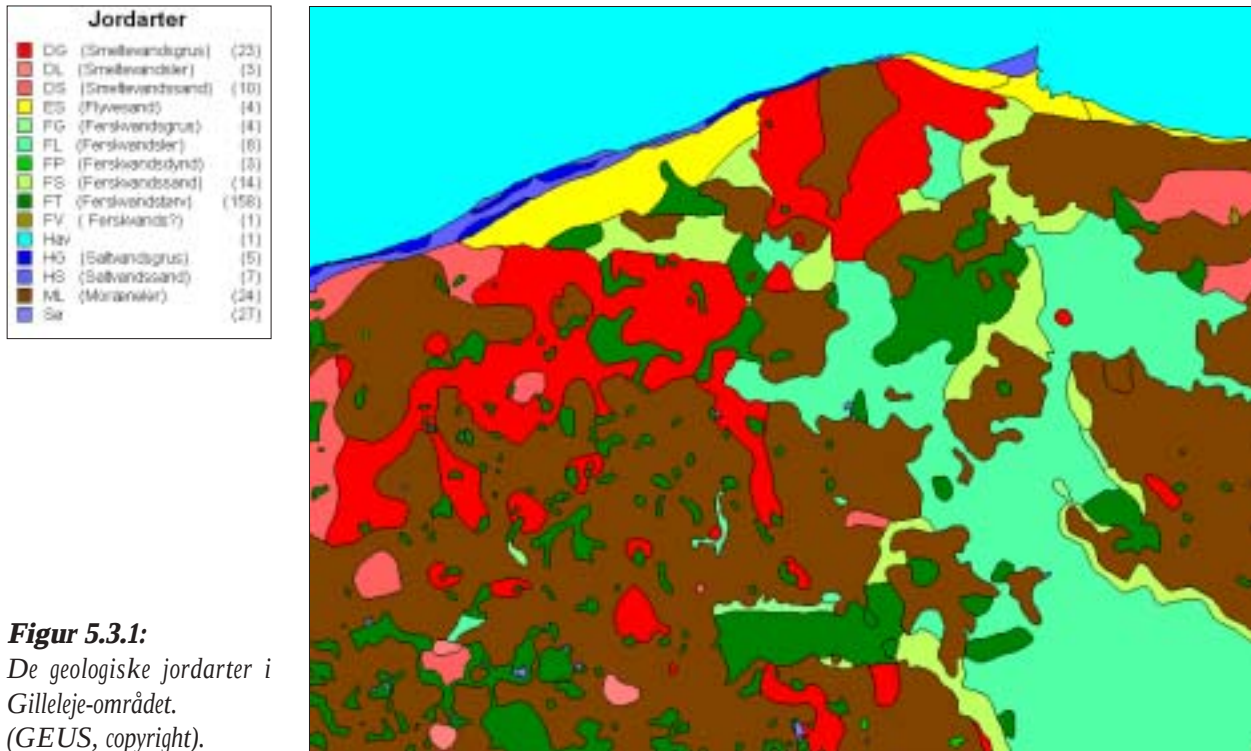

Figur 5.2.6: Bufferzonerne. Zonerne er valgt så de repræsenterer forskellige administrative grænser. 100 og 300m zonerne repræsenterer Naturbeskyttelseslovens nuværende og tidligere strandbeskyttelseslinie. 3000m zonen er valgt fordi den repræsenterer Planlovens kystnærhedszone. Der imellem er lagt en 500m en 1000m og en 2000m zone for at fylde ud.

5.3 Resultater

I metodeafsnittet er gjort rede for hvordan de enkelte kort er tolket og hvordan de resulterende arealer og klasser er tegnet og registreret.

I det følgende skal beskrives de foreløbige resultater der kan udledes af tabeller og grafer.

Figur 5.3.1:
De geologiske jordarter i
Gilleleje-området.
(GEUS, copyright).

Geologien

Der er tegnet et geologiske jordartskort (figur 5.3.1) med de jordarter som GEUS registrerer.

I figur 5.3.2 ses jordarternes fordeling i de forskellige zoner.

Vigtigst er det at bemærke, at de marint relaterede jordarter HS, HG (marint sand og grus) samt ES (flyvesand) er højest repræsenterede i de yderste 500m. Lidt mindre iøjenfaldende er fordelingen af ferskvandsaflejringer og søer. De er først repræsenteret et stykke inde i land. De første forekomster er relateret til Gilleleje åen og den lavning, som dræner Søborg Sø. Ser man bort fra disse, så viser det sig at søer og ferskvandsaflejringer afsat i moser og lavninger først er repræsenteret i området 1000m inde i området.

Dette kan forklares ved at grundvandsforholdene og dræningsforholdene i kystnærheden er ændret så dræningen er større og grundvandet derfor står lavere og ikke i så høj grad kan være med til at danne søer og fugtige lavninger med tilhørende moser og søer.

Endelig er der den ejendommelighed, at moræneaflejringerne gradvist bliver hyppigere ind i land mens det omvendte er tilfældet med smeltevandssandet og -gruset. Forklaringen på dette kan være, at området har været randområde under Norskeisens fremstød.

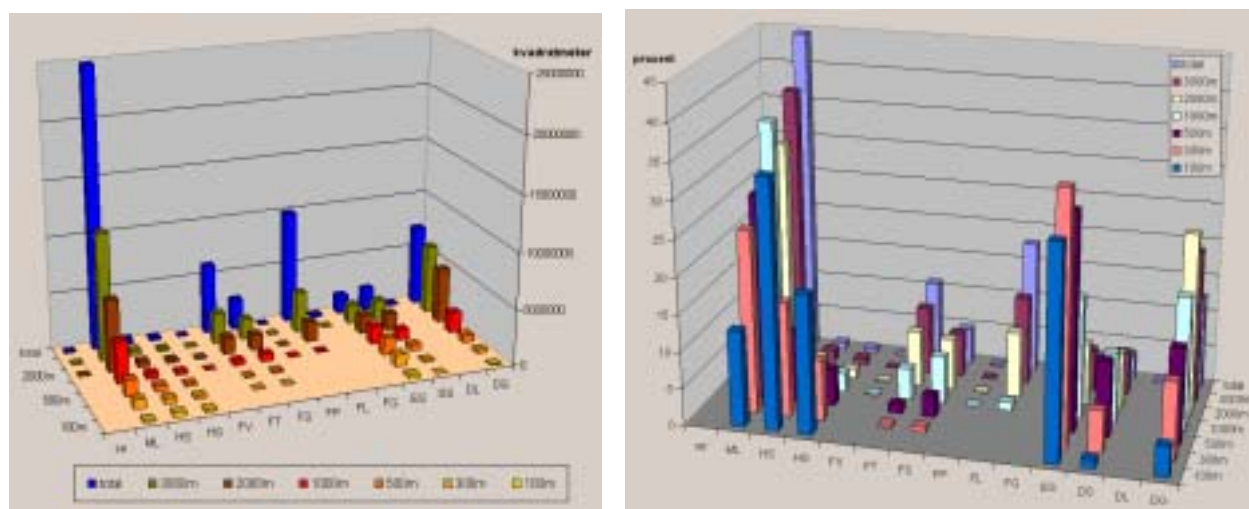
Norskeisen er den første is der når Danmark under sidste istid (Weichsel). Dens maksimale udbredelse har i store træk fulgt Nordsjællands kyst hvorfor den har haft sine smeltevandssandaflejringer afsat foran sig i Gillelejeområdet. At dette ikke giver sig synlige resultater på kortet i form af morfologiske former, skyldes at der har været mindst 2 isfremstød henover området siden.

Forklaringen kan selvfølgelig også være tilfældigheder.

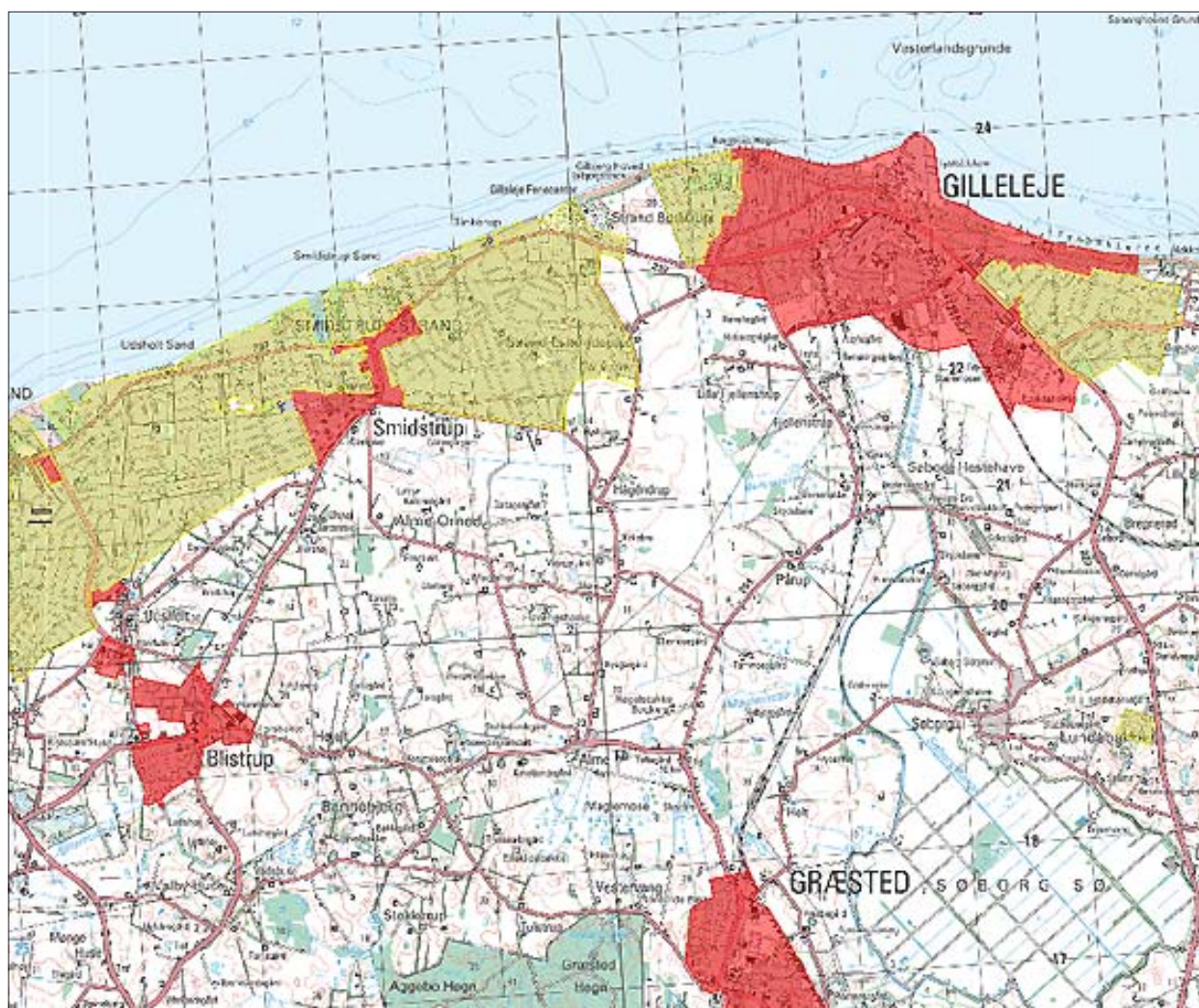
symbol	total	3000m	2000m	1000m	500m	300m	100m
DG	7127082	6177023	4929562	1824169	682807	340969	49739
DL	162306						
DS	1982657	1724163	1499499	966481	535600	183137	13805
ES	1673887	1673887	1673887	1673887	1540764	1090917	343863
FG	181467	1201					
FL	10037212	3560144	1782461	116251			
FP	20801	2856	2856	2856			
FS	2706691	1809063	1402667	655069	157445	20238	
FT	6185190	2749826	1521179	435541	60689	12254	
FV	11925	11925	11925	11925			
HG	261829	261829	261829	261829	261829	261829	226028
HS	501507	501507	501507	501507	501507	501507	402491
ML	24867418	11295317	6376516	3688605	1457130	796804	155794
sø	69223	11031	4652				
sum	55789195	29779772	19968540	10138120	5197771	3207655	1191720

symbol	total	3000m	2000m	1000m	500m	300m	100m
DG	12,8	20,7	24,7	18,0	13,1	10,6	4,2
DL	0,3						
DS	3,6	5,8	7,5	9,5	10,3	5,7	1,2
ES	3,0	5,6	8,4	16,5	29,6	34,0	28,9
FG	0,3	0,0					
FL	18,0	12,0	8,9	1,1			
FP	0,0	0,0	0,0	0,0			
FS	4,9	6,1	7,0	6,5	3,0	0,6	
FT	11,1	9,2	7,6	4,3	1,2	0,4	
FV	0,0	0,0	0,1	0,1			
HG	0,5	0,9	1,3	2,6	5,0	8,2	19,0
HS	0,9	1,7	2,5	4,9	9,6	15,6	33,8
ML	44,6	37,9	31,9	36,4	28,0	24,8	13,1
sø	0,1	0,0	0,0				
sum	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 5.3.1: Fordelingen af de forskellige jordarter i kortudsnittet, figur 5.3.1. Øverste tabel angiver de forskellige jordarter i kvadratmeter i de forskellige afstande fra kystlinien. Nederste tabel angiver de samme klasser i procent.

Figur 5.3.2: Søjlediagrammer over fordelingen af jordarterne i de forskellige afstande fra kysten. Til venstre arealet i kvadratmeter og til højre angivet i % af samlet areal.

Figur 5.3.3.: Topografisk kort (2-cm kortet) med indtegnede byzoner(rødt raster) og sommerhuszoner (gul raster) Copyright KMS, 1996 og AIS, 2000.

Kortanalysen

Efter at kortene er blevet digitaliserede og de digitaliserede arealer og bygninger er blevet klassificeret, kan man foretage en videre bearbejdning af data.

Første trin i kortanalysen er en arealopmåling for hvert eneste areal og en optælling af alle kortelementerne.

Først vises de fire perioders grundkort (1898, 1937-43, 1962-67, 1985) med tilhørende statistik.

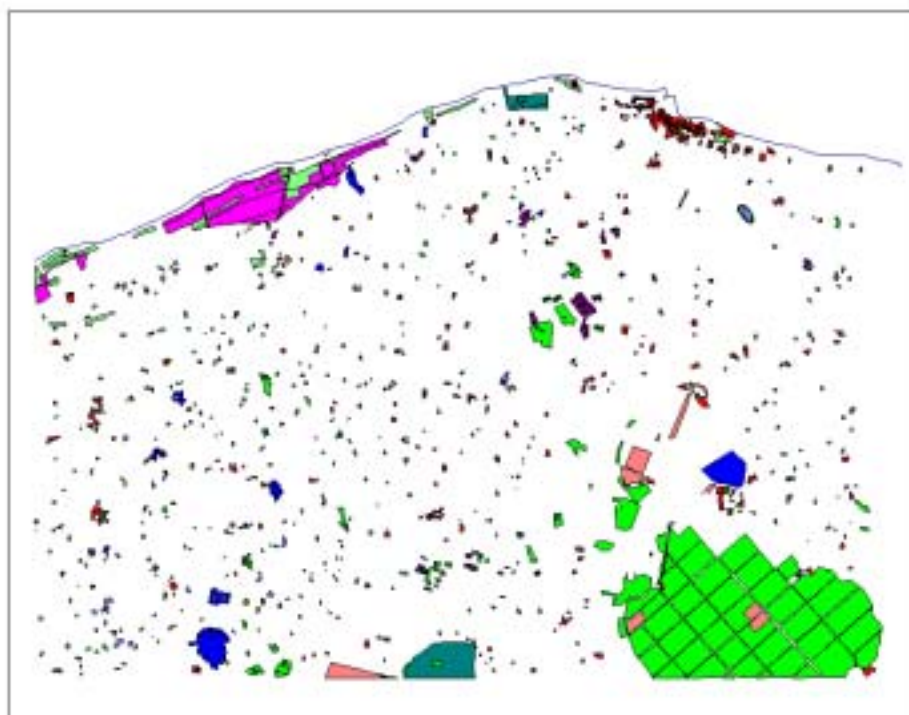
Landskabsanalysekortet, 1898 repræsenterer den tidlige, „oprindelige“ fase. Det lille, relativt isolerede fiskerleje hvor hovedparten af den mandlige befolkning er beskæftiget med fiskeri.

Vi ser det lille fiskerleje med husene samlet omkring kirken.

Vest for byen ved Smidstrup ligger et større sammenhængende lyngområde. Det anvendes som græsnings-overdrev for sognets bønder. De sandede jorder tæt under byen bliver muligvis udnyttet til kartoffeldyrkning. Der er i alt 68,5ha hede i det analyserede område og de meste af dette ligger samlet ved Smidstrup. Det samlede karterede flyvesandsområde er på 167,4ha hvilket betyder at en stor del af flyvesandet, knap 100ha, er kultiveret på en eller anden måde, formentlig fordi der ikke har været tale om tykke sandlag, som godt kunne have en dyrkningegnet underjord.

Eng- om mosearealet er betragteligt, 437ha og det er selvfølgelig især domine-

Landskabsanalyse, 1898

Landskabsanalyse, 1898	
■	A (Haver, parker og frugtplantager)
■	E (Flæseng)
■	EM (Eng og mose m/v træer)
■	H (Hede m/v træer)
■	HA (Huse og bygninger på haver osv.)
■	HF (Huse og bygninger på åbent land)
■	HH (Huse og bygninger i skov)
■	I (Infrastruktur/mønstre)
■	kyst (kystlinien)
■	M (Flæs mose m/v træer)
■	R (Rødsolgræs)
■	SB (Blendskov)
■	SL (Lønnskov)
■	SN (Hålskov)
■	V (Åbent værd)

KLASSE	AREAL	ANTAL
A	614.912,79	393
E	3.862.605,34	198
EM	361.903,58	15
H	606.227,02	16
HA	6.961,63	471
HF	2.727,78	102
HH	257,003	2
I	14.006,34	3
kyst	0	1
M	151.346,95	32
R	29.579,94	23
SB	344.197,32	6
SL	275.344,64	13
SN	293.479,37	49
V	228.115,54	256

Figur 5.3.4: Landskabsanalysen 1898. I den tilhørende tabel er angivet arealet og antallet af de forskellige klasser.

ret af de store arealer i det tørslagne søområde, Søborg Sø. Engene langs Gilleleje Å, som dræner Søborg Sø og de store engområder syd for Gilleleje er tørslagne for en stor dels vedkommende.

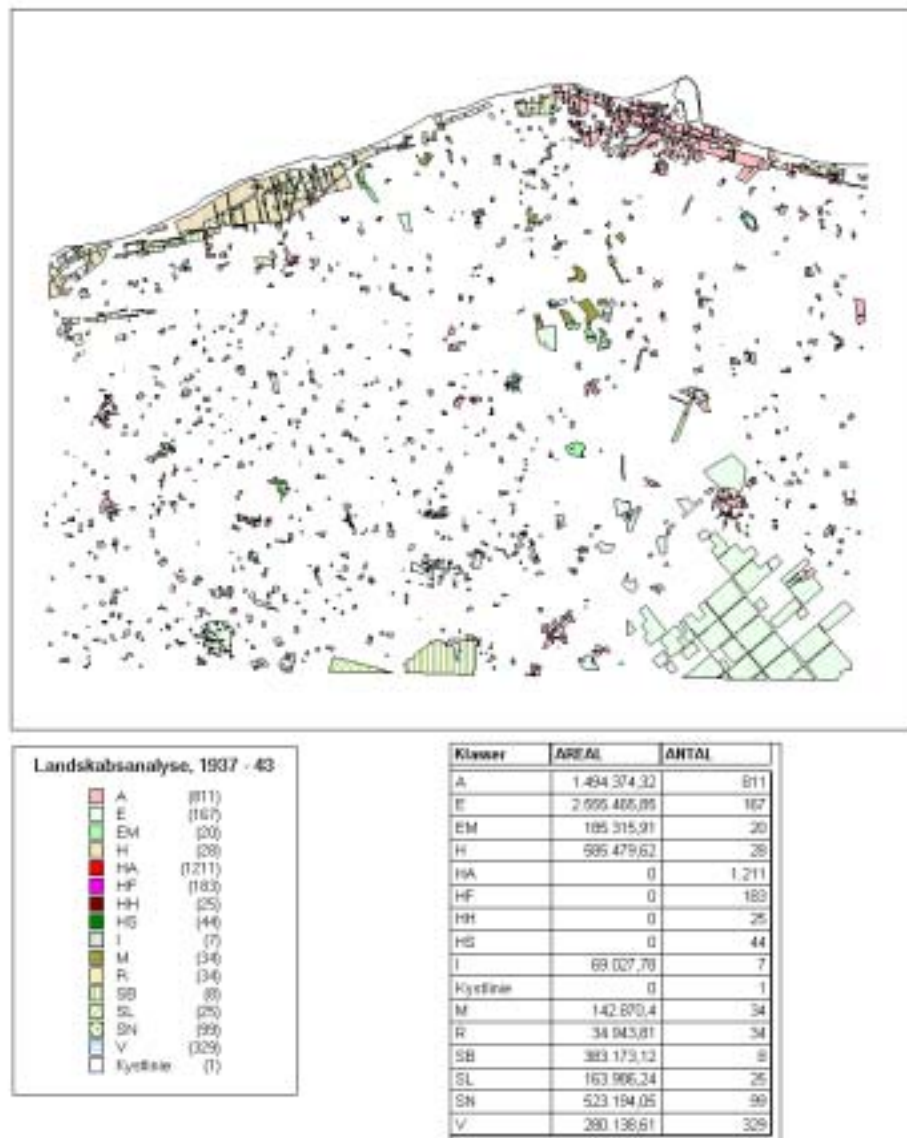
Der er i alt registreret 1914ha ferskvandsaflejringer ved den geologiske kortlægning få år før. Det svarer til 34,3% af det samlede landareal i analysen. Af dette potentielle vådbundsområde på 1914ha er kun omkring 22,9% kortlagt som eng og mose.

De arealer, som er kortlagt som have, park og frugtplantager udgør 61,5ha og der er kortlagt 578 bygninger og heraf ligger de 471 på arealer kortlagt som haver eller park. Kun 107 ligger i åbent land, dvs. landbrugsområder uden have/park-signatur eller beliggende i områder med skov og hede.

Det andet landskabsanalysekort 1937-43 repræsenterer situationen lige før og under 2. verdenskrig.

Havnen er udvidet to gange siden 1898 i 1900-02 og igen i 1920'erne. Der er gang i fiskeriet og dette skyldes især infrastrukturudviklingen i området med åbningen af jernbanene helt til Gilleleje i 1916 og anlæggelsen af offentlige veje til bilkørsel i 1918. Før 1917 har der ikke været bilkørsel i området.

Landskabsanalyse, 1937 - 43

Figur 5.3.5: Landskabsanalysen 1937 - 43. I den tilhørende tabel er angivet arealet og antallet af de forskellige klasser.

Den første fase af sommerhusbebyggelsen har fundet sted og vi står på tærsklen til perioden med 2 ugers ferie til alle.

Der er blevet opført en række sommerhuse i området. Fra 1930 til 1943 stiger antallet af grunde ejet af udenbys personer fra ca. 300 til ca. 650 og dette afspejles i analysen.

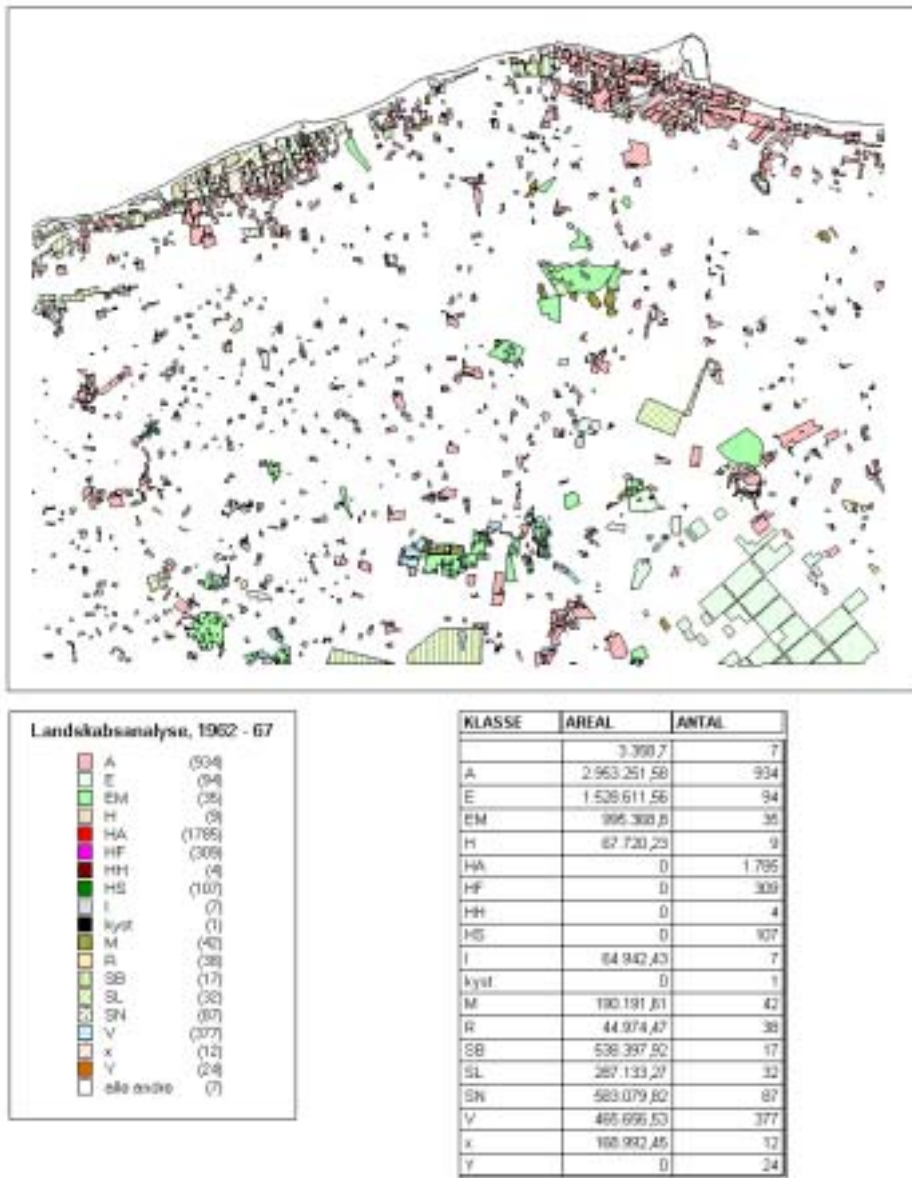
Antallet af registrerede huse er steget fra 578 til 1463 og de dækker både udvidelsen af byen med helårshusene og med den begyndende sommerhusbebyggelse.

Byen er udvidet både øst og vest for havnen og hedeområdet vest for byen er nu opsplittet af mange veje som fører ned til kysten fra kystvejen. Der er begyndende bebyggelse på heden, i alt 25 huse.

Hedearealet er skrumpet med 10ha. De første sommerhuse har endnu ikke bevirket en markant ændring i hedevegetationen og det var jo også den oprindelig tiltræk bebyggelsen.

Eng og mose er faldet med 34,1% til 288,3ha. Skovarealet er steget lidt fra 91,2ha til 107ha.

Landskabsanalyse, 1962 - 67

Figur 5.3.6: Landskabsanalysen 1962 - 67. I den tilhørende tabel er angivet arealet og antallet af de forskellige klasser.

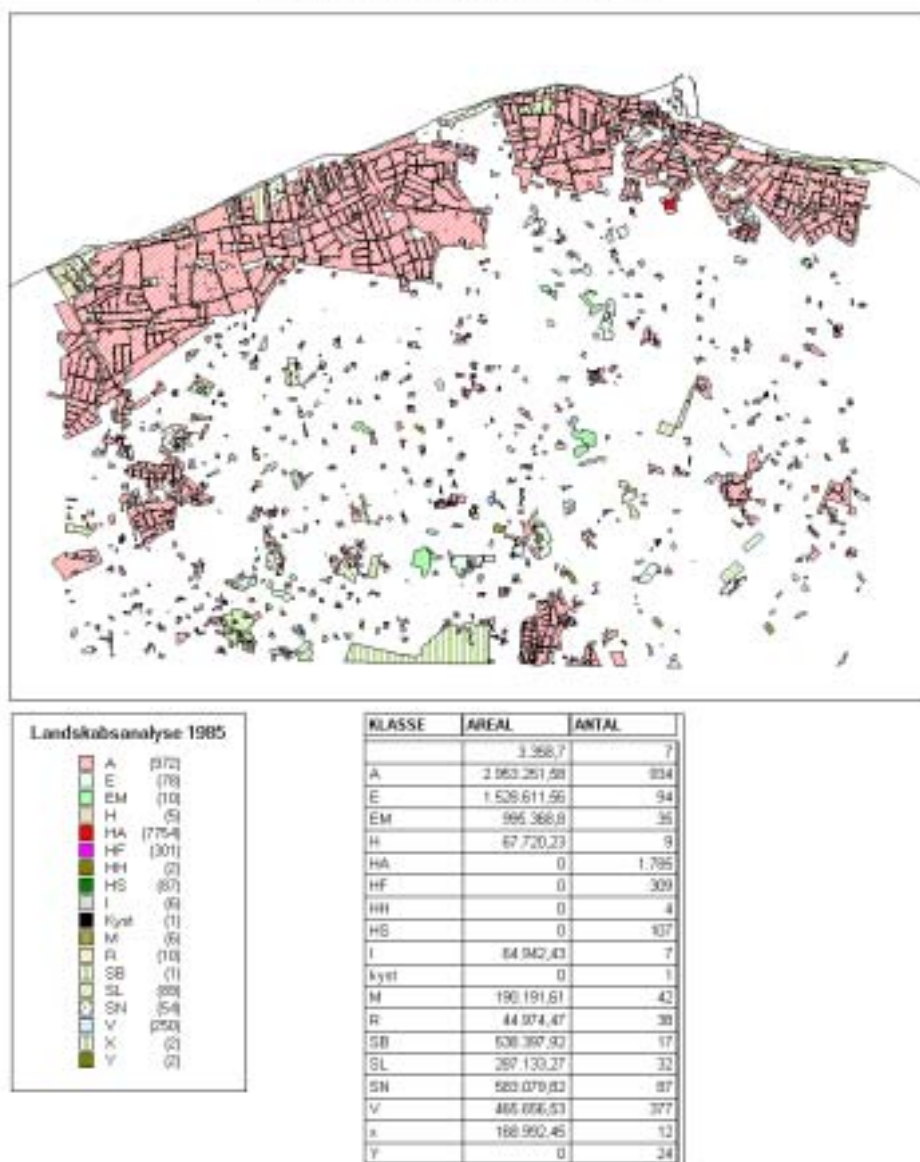
Det tredje landskabsanalysekort 1962-67 repræsenterer anden sommerhus bølge. Efterkrigstidens velstand giver mange familier mulighed for at opføre sommerhus og de store områder udlagt til sommerhuse bebygges i denne periode.

Gilleleje by ændrer karakter fra at være et lille fiskerleje til at være en middelstor havneby med en mere blandet erhvervsstruktur.

Bebyggelsen stiger fra 1463 til 2229 bygninger. Heraf ligger de 107 i skov hvilket er en stigning på 243%. Dette er ikke udtryk for at der opføres huse i skovområder, mens tværtimod at de områder hvor der tidligere er blevet opført huse på hede og på andre areal typer ændrer karakter fra åbent landskab til træ-bevokset.

Eng- og moseområderne er på 271ha. Det er en tilbagegang på kun 17,3ha eller 6% over ca 25 år. Resultater er at landvindingen er overstået og tabet af landbrugsjord går til bebyggelse, dels til udvidelse af byen som sådan og dels til udvidelse af sommerhusområderne. Der er sket en fordobling af have- og parkarealerne (Klasse A) fra 149,4ha til 295,3ha.

Landskabsanalyse, 1985

Figur 5.3.7: Landskabsanalysen 1985. I den tilhørende tabel er angivet arealet og antallet af de forskellige klasser.

Det fjerde landskabsanalysekort, 1985 repræsenterer perioden hvor sommerhusområderne er nu fuldt udbyggede og presset på disse områder er stort og ønsket om at overføre en del af de bynære områder til byzone er stort. Der er mange ulovlige beboelser i sommerhusområderne.

Antallet af bygninger er steget fra 2229 i 1960'erne til 8146 i 1985. Udviklingen er især sket i sommerhusområderne hvor god landbrugsjord er blevet inddraget til ferie- og fritidsformål i den forgangne periode. Stigningen er på i alt 265%, og det er tydeligt at se hvilken virkning zonelovgivning har haft for landskabsudviklingen. Det åbne land er friholdt for den voldsomme udvikling i bebyggelsen som formentlig ellers ville have udviklet sig langt mere spredt.

Haver og parker udvikler sig tilsvarende fra 295,3ha i 1960'erne til 1105,6ha i 1985, svarende til 274,4% og dette dækker over både udviklingen i sommerhusområderne for den del af områderne der udvikler sig til havekoloni-lignende områder samtidig med at det dækker over væksten af helårsbeboelsen i selve byen. Der er tilføjet store villakvarterer i den sydlige del af byen.

Eng- og moseområderne inde i land har dog ikke fået lov til at ligge urørte hen idet registreringen viser en tilbagegang fra 271,4ha til bare 76,7ha, hvilket svarer til en tilbagegang på 71,8% på omkring 20år. Udviklingen kan syntes drastisk, men skyldes stort set alene udviklingen i et område, nemlig Søborg Sø, som helt forsvinder ud af landskabsanalysekortet i denne periode.

Skovområdet stiger fra 140,8ha til 166,8ha, hvilket alene tilskrives udviklingen af sommerhusområderne som fortsat udvikler sig fra åbne områder til haver eller skovlignende områder.

Hedeområdet som ellers gennem hele forløbet fra 1900 til 1960'erne er gået tilbage har i denne periode en ringe fremgang fra 67,7ha til 70,7ha. Udviklingen dækker formentlig over usikkerhed i analyse og korttegning.

Tidsanalysen og afstandsanalysen

I det foregående afsnit er de enkelte år gennemgået for hele det analyserede areal. I dette afsnit er det meningen at der ses nærmere på udviklingen gennem analyseperioden og dels skal der ses på om der er analyserede landskabssementer, der fordeler sig i forhold til afstand til kysten.

Dette gøres ved at opdele landskabet i såkaldte bufferzoner, det vil sige, at landskabet opdeles i zoner med en bestemt afstand til kysten.

Der anvendes 6 zoner, 100m, 300m, 500m, 1000m, 2000m, 3000m og så endelig hele området.

Resultatet af de fleste temaer der analyseres vises i 3D blokdiagrammer genereret i Excelprogrammet.

Alle zonerne vises som søjler, og det er vigtigt at bemærke, at hver søjle repræsenterer værdierne i den konkrete zone summeret med værdierne fra de forrige zoner. Hver søjle er på den måde en summering af værdierne regnet fra kysten og indad. Værdierne i kategorien „Alle“ repræsenterer herved resultaterne for hele det analyserede kort. Værdierne for hver enkelt zone er altså repræsenteret som forskellen mellem to søjler. Analysen deles op i en antalsanalyse og i en arealanalyse.

Antalsanalysen

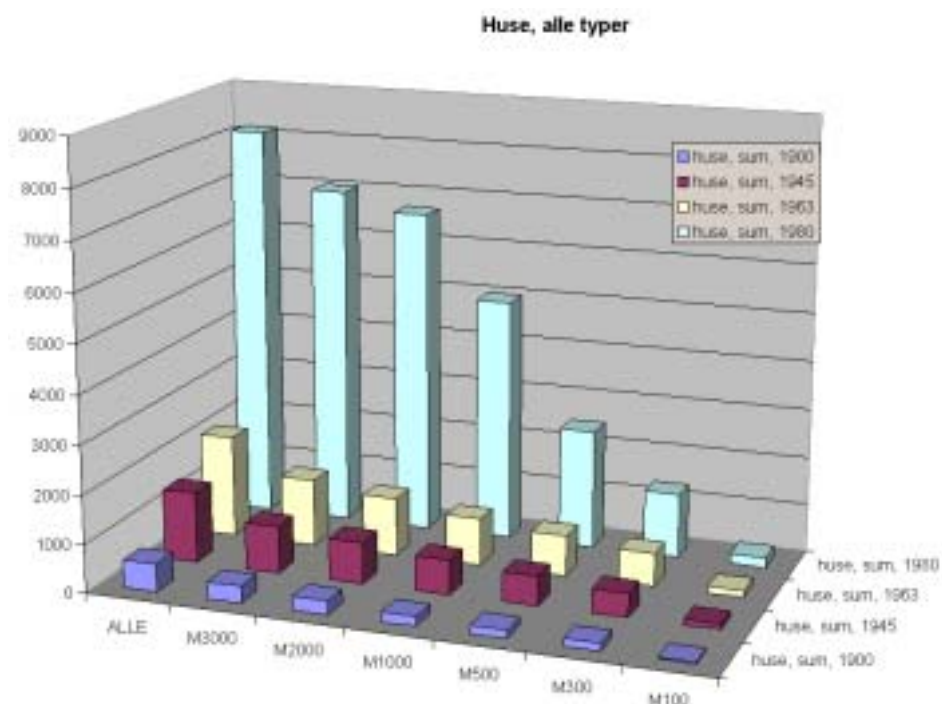
Af de antalsoplysninger der kommer ud af analysen er oplysninger om bygningerne og de arealer som de er placeret på de vigtigste.

Som det allerede er omtalt, eksploderer antallet af bygninger i anden halvdel af analyseperioden. *Huse*

I begyndelsen af perioden lige før 1900 er der få huse som koncentrerer sig i de små bysamfund i området, dels fiskerlejet og dels i et par landsbyer.

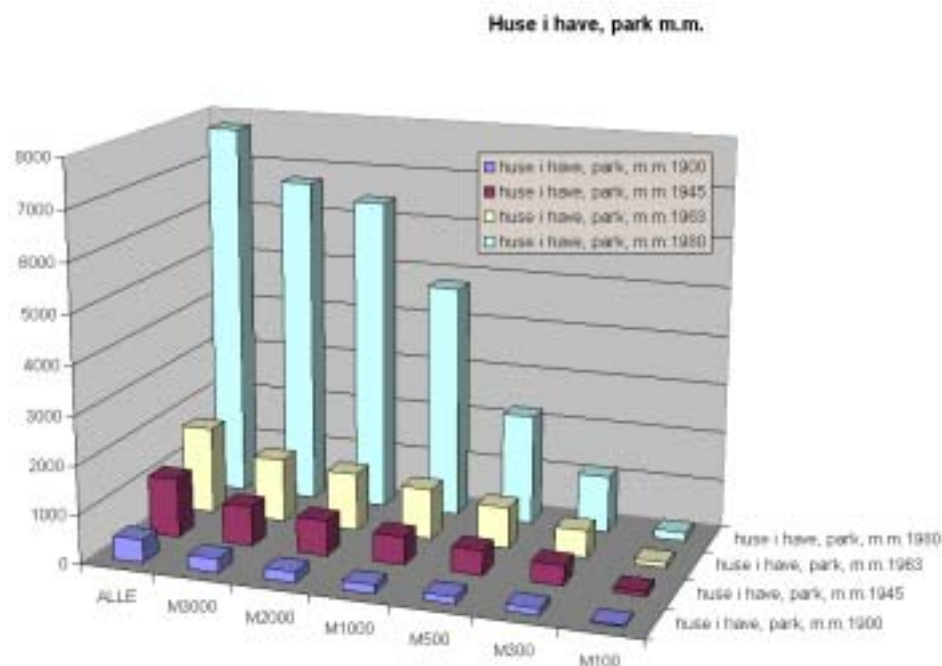
Enkeltgårde er der en del af. De der er flyttet ud fra de gamle landsbyer under udskiftningen i begyndelsen af 1800tallet.

Huse kan være placeret på to typer arealer. Enten kan de være placeret på en signatur der indikerer have eller park eller de kan ligge frit uden denne signatur. Sammenligner man de to udviklingsforløb, så følger antallet af huse med haver omkring det samlede udviklingsforløb for huse, mens huse uden en klar have afgrænsning af omgivelserne har et andet forløb. Huse uden haver følger ikke med den samlede udvikling og der er oven i købet en mindre tilbagegang især i zonerne nær kysten. Dette må klart markere en udvikling i sommerhusområderne. Tidligt i disse områders historie har sommerhusene ligget på åbne arealer uden hække og andre skelmarkeringer. Senere sker der en klar forandring af disse områder efterhånden som de gror til og behovet for at markere den private ejendomsret og privatlivets fred bliver mere udtalt. Endelig kan

	ALLE	M3000	M2000	M1000	M500	M300	M100
huse, sum, 1900	575	348	275	199	163	150	33
huse, sum, 1945	1463	968	851	709	606	492	107
huse, sum, 1963	2099	1377	1187	969	826	682	142
huse, sum, 1980	8146	7023	6676	5002	2459	1326	211

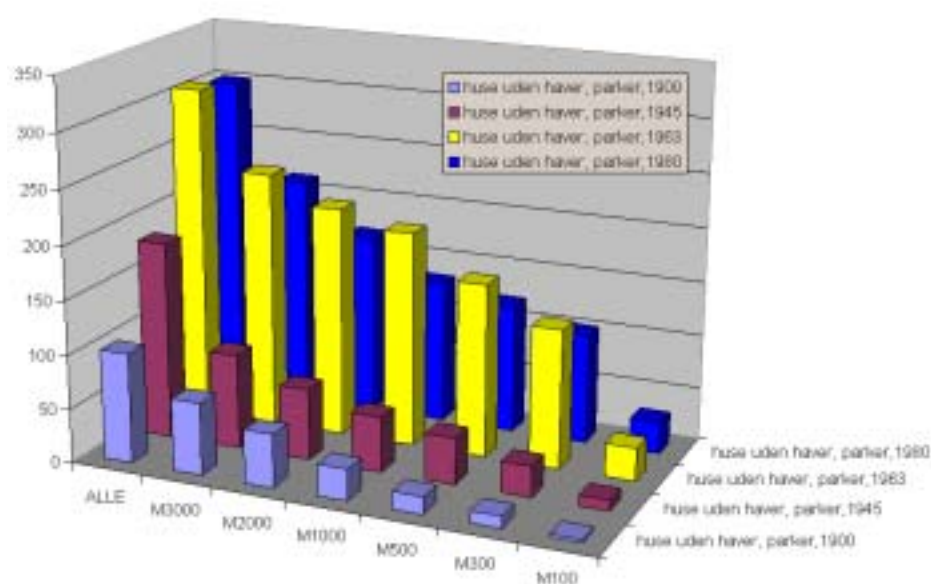
Figur 5.3.8: Huse, alle typer. Bemærk at søjler og værdier i alle diagrammer og tabeller er summeringer. Se også forklaring side 279.

	ALLE	M3000	M2000	M1000	M500	M300	M100
huse i have, park, m.m. 1900	471	279	224	168	146	139	30
huse i have, park, m.m. 1945	1211	811	716	591	496	408	90
huse i have, park, m.m. 1963	1785	1296	1181	1036	846	567	111
huse i have, park, m.m. 1980	7754	6720	6418	4780	2255	1158	173

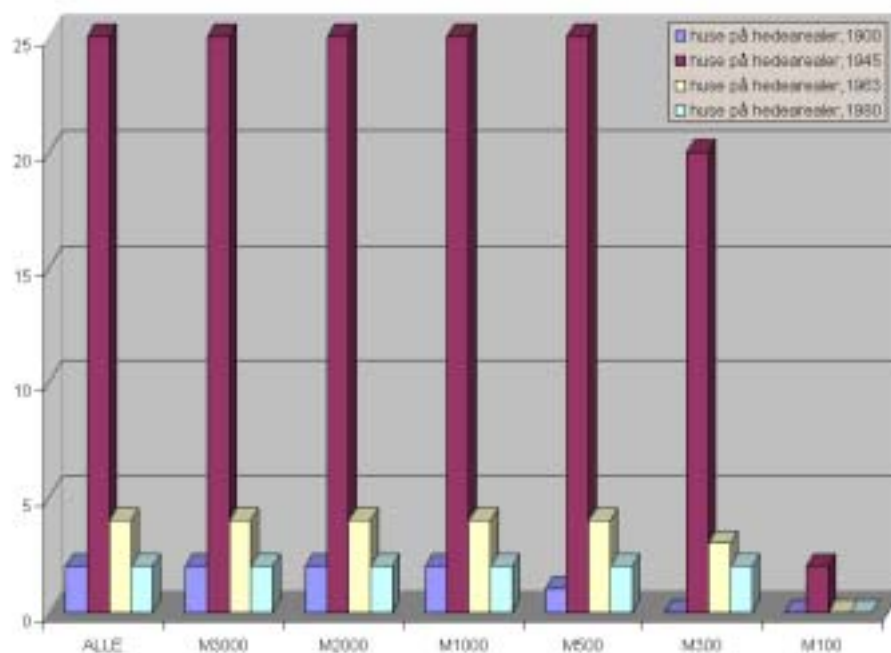
Figur 5.3.9: Huse i haver, park m.m.. Se også forklaring side 279.

Huse udenfor have, park m.m.

Figur 5.3.10: Huse udenfor haver, park m.m.. Se også forklaring side 279.

Huse på heder

Figur 5.3.11 Huse på heder. Se også forklaring side 279.

man i den nyere periode se fremkomsten af omfattende parcelhuskvarterer som alle er markeret med hække og haver fra deres anlæggelse. Helt grotesk bliver det når man isolerer huse på hedesignaturer. Perioden 1937-45 har en markant større andel af huse på heder. Der er 5-10 gange flere huse på heder end i nogen af de andre grupper. Mens antallet af huse i disse områder fortsætter med at stige igennem de næste perioder falder antallet af huse på heder i takt med den tiltagende tilplantning og forandring af strandhedeområderne til blandet skov

To små signaturer på kortene har det også været muligt at inddrage i analysen.

Åbent vand

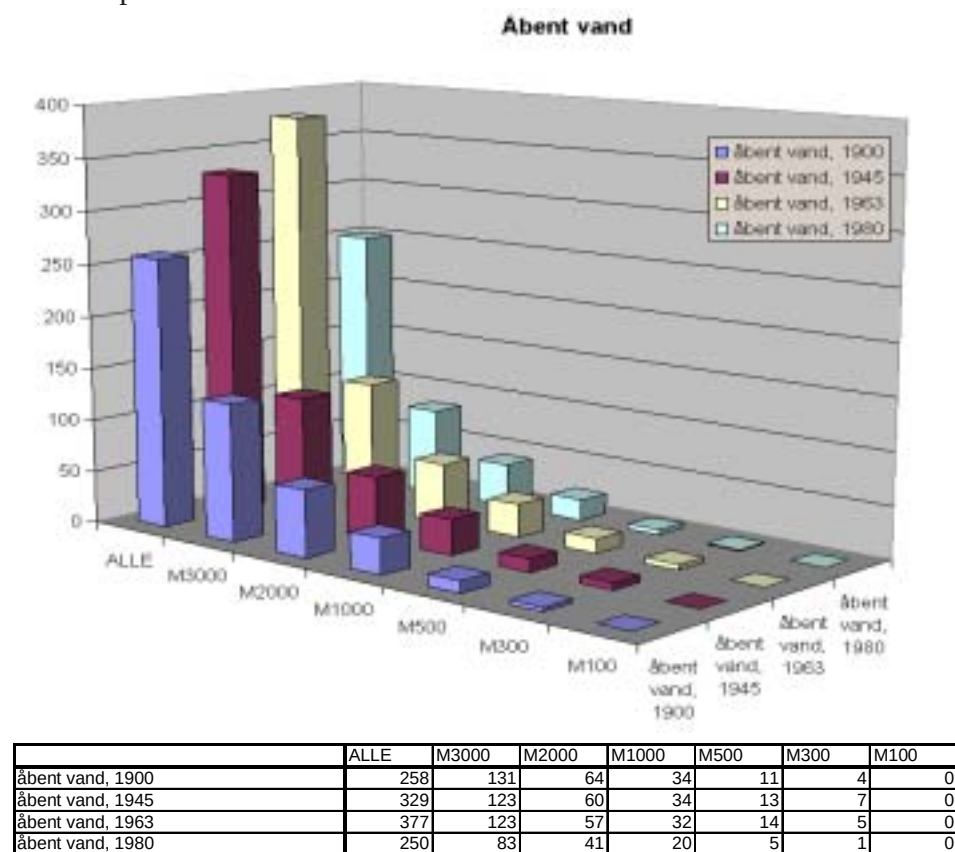
Åbent vand dækker over både naturlige søer, vandinghuller, mergelgrave med vand i og åbent vand i mose.

Det mest karakteristiske ved dette landskabselement er, at den er stærkt aftagende jo nærmere kysten man kommer. Som tidligere omtalt, så er der en sammenhæng med grundvandets placering i landskabet og afstanden til kysten. Jo nærmere kysten jo lavere ligger grundvandet og i det analyserede tilfælde ser afstanden ud til at ligge et par kilometer inde i landet. Dette kan sikkert ses i sammenhæng med at kysten over en større strækning er klintkyst.

For den inderste zone, som dækker området mere end 3km væk fra kysten er der en vis fremgang i antallet af åbent vand områder. Denne fremgang kan formentlig relateres til gravning af tørv i besættelsesperioden. For resten af zonernes vedkommende er der en markant stabilitet i antallet af vandhuller i alle zoner i de tre første perioder. Først i den sidste periode ses en tilbagegang i antallet i alle afstande fra kysten, som dels skyldes tilgroning og dræning af moserne og dels skyldes at vandhuller fyldes op.

Råstofgrave

Råstofgrave dækker over flere forskellige typer huller. Der kan dels være gravet sand og grus til byggeri og der kan være tale om mergelgrave. Andre råstoffer optræder ikke i området.

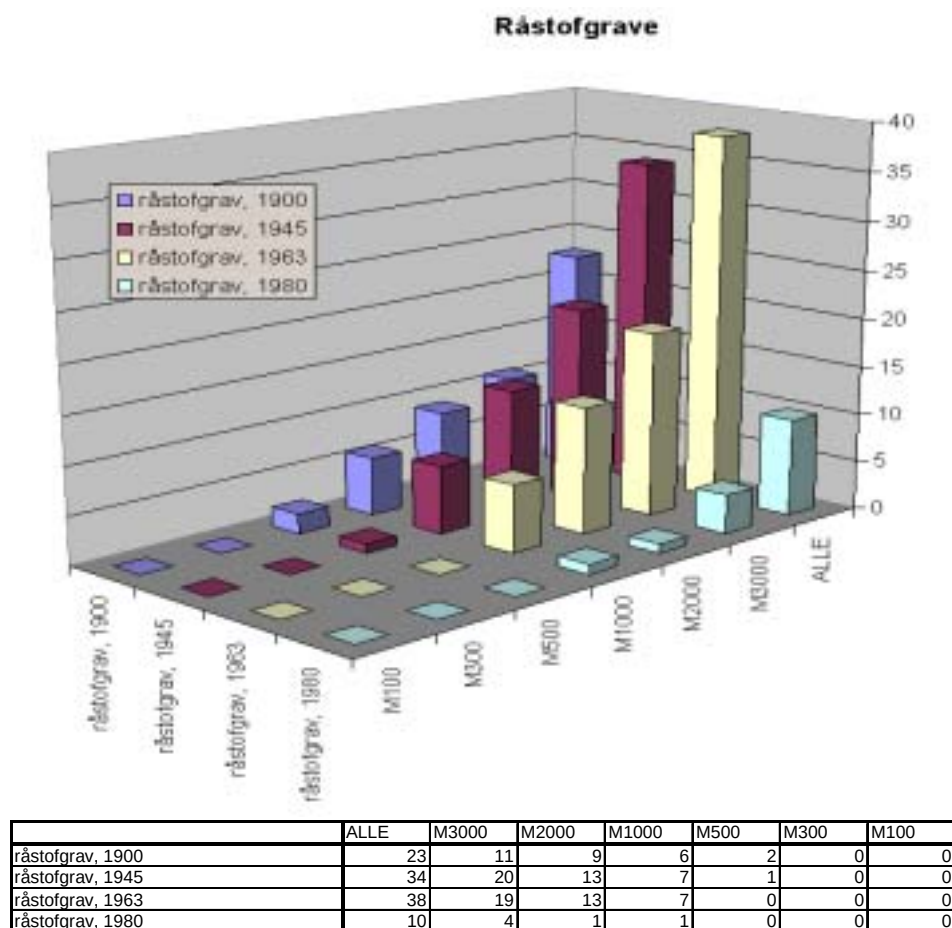

Figur 5.3.12: Åbent Vand. Se også forklaring side 279.

De er ofte bevoksede og uden skræntsignaturer og der kan ofte være åvbent vand i midten. Det vil sige, at de fleste grave er grusgrave.

Der er ikke grave i de første kystnære zoner hvorefter antallet af grave er jævnt stigende gennem de efterfølgende zoner.

Resultatet af råstoflovens begrænsninger i gravningen af råstoffer ses tydeligt i faldet af antallet af grave i den sidste periode hvor antallet er faldet fra 38 til 9. Der kan ved kortanalysen ikke skelnes mellem aktive og forladte grave. De forsvinder dels aktivt ved at de pløjes væk og dels passivt ved at de skrider sammen og derfor mister deres kartografiske særkende, skræntsignaturen. Der er altså ikke nødvendigvis tale om en total forsvinden men i det mindste tale om en vis udglatning.

Figur 5.3.13: Råstofgrave. Se også forklaring side 279.

Arealanalysen

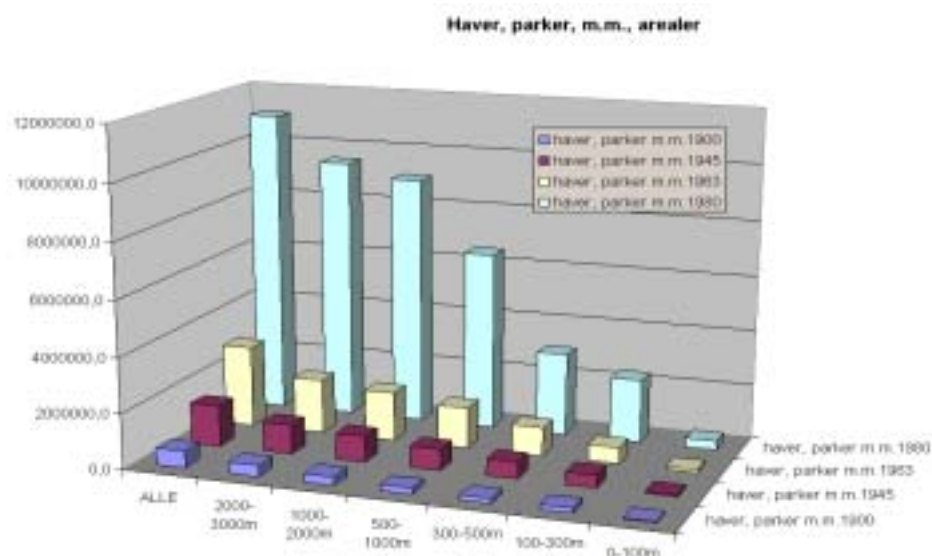
Haver, parker m.m.. Udviklingen mellem antallet af huse og arealet af de områder hvor husene ligger er parallel. Arealet af haverne følger antallet af huse. Sammenstiller man tallene, så får man at samtlige haver i 1898 har en gennemsnitsstørrelse på 1216kvadratmeter og arealet af haver i de yderste 100m er på 1305kv.meter.

I 1985 er arealerne steget lidt så gennemsnitshaven er på 1426kv.meter og arealet af haver i de yderste 100m er steget til 1834kv.meter. Som det uddybes i Analysen af Strand Børstrup, så er dette forhold ikke entydigt et udtryk for at grundene er større tæt ved kysten. Ofte er de tidlige sommerhusgrunde tæt ved kysten meget små, mens der findes få meget store grunde med herskabelige huse på.

Udviklingen af arealet af haver og lignende er tydeligvis afhængig af nærheden til kysten. Tydeligst er udviklingen i den yderste zone. Indenfor de yderste

Haver, parker m.m.

100m er der ikke den store udvikling af huse som man ellers ser i de andre zoner og som er mest markant i perioden fra 1960'erne til 1985. Strandbeskyttelsen har tydeligvis sin virkning og den ringe udvikling finder sted i byzonen omkring Gilleleje by.

Figur 5.3.14: Haver, parker m.m.. Se også forklaring side 279.

Hedearealerne

Hedearealerne. Sommerhusenes betydning for arealændringerne er den mest markante ændring i naturtilstanden i området. Hedearealerne afgrænser som for størstedelens vedkommende til de yderste 500m og er som tidligere beskrevet samhörørende med de sandede flyvesandsområder.

På disse områder har der før sommerhusenes opførsel været græsningsoverdrev for sognets bønder. Disse marginaljorder har det været billigt at erhverve og da der har været knyttet en vis naturromantik til disse "vilde" naturområder er det oplagt at de tiltrækker de første sommerhuse.

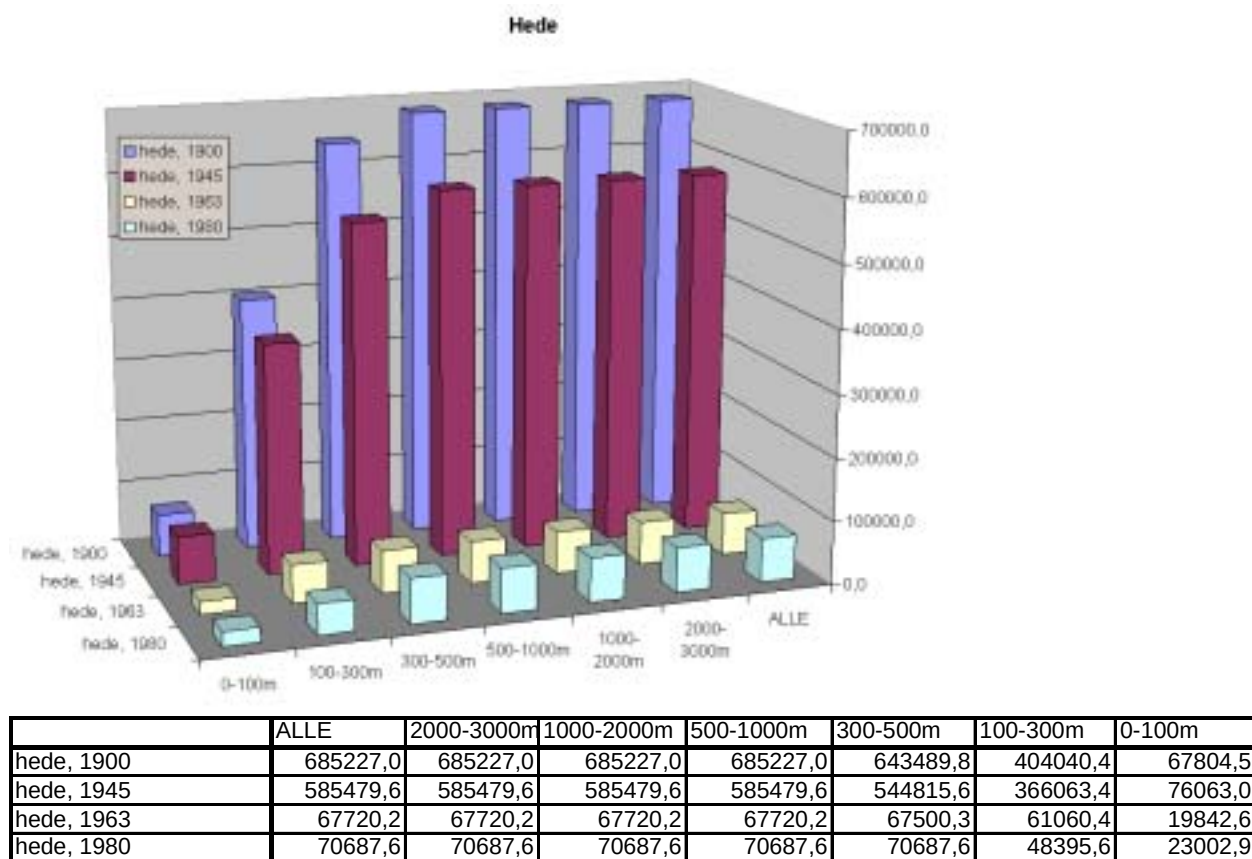
Mest markant er den tilbagegang i hedearealerne der finder sted efterhånden som sommerhusområderne bliver etableret.

Det er ganske givet naturen der oprindeligt har tiltrukket køberne og det store og frie udsyn til havet har været et attraktion.

Da der så efterhånden kommer flere og flere sommerhuse og derved også mange flere mennesker i områderne, ås har det været svært at forene privatlivets fred med ønsket om at nyde naturen og de andre herligheder og man har derfor i stigende grad tilladt opvækst af træer og buske og mange steder har man direkte plantet. Områderne har derfor hurtigt ændret karakter fra åbne til lukkede områder.

I dag kan man så beklage, at man har valgt at lægge husene direkte i naturen i stedet for at frede naturen og lægge husene op ad de fredede områder.

Denne udvikling ses andre steder, hvor man yderst i sommerhusområderne lægger fredede områder, som ejes fælles og som ikke må bebygges og hvor naturtilstanden ikke må ændres.

Figur 5.3.15: Hede arealer. Se også forklaring side 279.

Eng, mose m.m.. Den anden arealklasse, der siger noget om naturtilstanden i området er vådområderne. Denne arealtype er på kortene afgrænset oprindeligt udelukkende efter militære passabilitetsbegreber. De militære passabilitetskriterier har formentlig ændret sig lidt gennem perioden, men næppe mere end at det under alle omstændigheder handler om at passere et område til fods.

Eng, mose m.m.

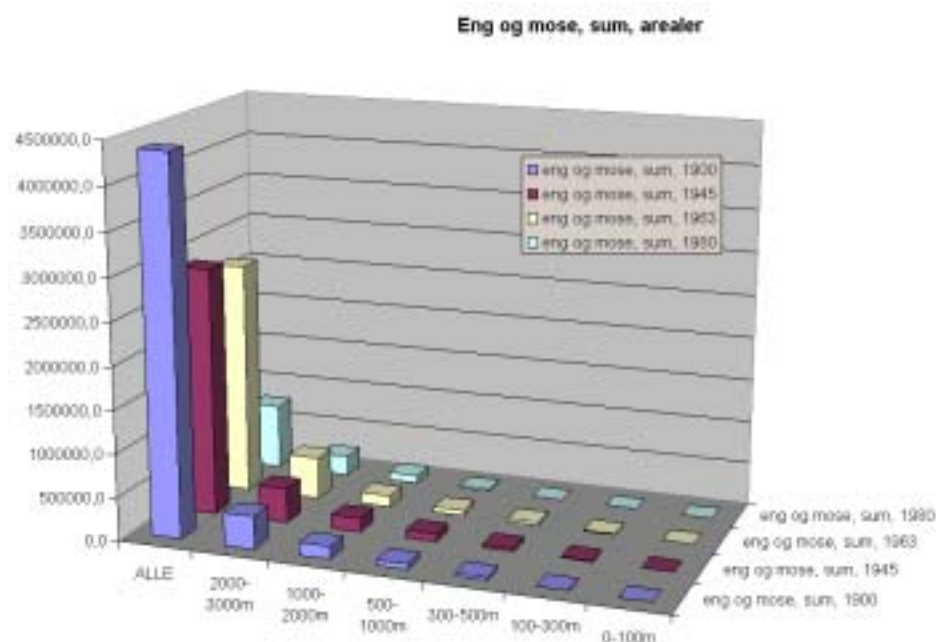
På kortene er grænserne mellem våd eng og mose ikke markeret i klare arealafgrænsninger, men er udelukkende et spørgsmål om tilstedeværelsen af forskellige vådbundssignaturer. I den oprindelige analyse er der skelnet mellem eng, eng/mose og mose. Det er sikkert rimeligt at antage, at arealklasserne er entydige indenfor det samme kort, men det er ikke rimeligt at drage sammenligninger mellem de forskellige kortserier. Derfor er der her kun set på samleklassen eng og mose.

Eng- og mosearealerne aftager jo tættere på kysten man kommer. Der er ikke eng- og moseområder nær kysten og de større områder optræder først mere end 2km inde i land. Forklaringen er, som tidligere angivet, at grundvandets højde i landskabet er styret af kystnærheden.

Den store stigning i arealet i områderne i mere end 3km's afstand fra kysten skyldes Søborg Sø's drænedede flader, som ligger hen som græssede enge.

Af figuren kan man desuden se, at der formentlig er tale om to dræningsperioder, nemlig første periode mellem første og anden analyseperiode mellem 1898 og 1930'erne og igen i perioden mellem 1960'erne og 1985.

Der er konstateret en tilbagegang af vådbundsarealer fra 437ha til 77ha. Dette har i kystlandskabsmæssig sammenhæng ingen betydning - ved mindre man da vil sige, at kystlandskabet og det generelle agrarlandskab er kommet til at ligne hinanden mere på dette punkt.

	ALLE	2000-3000m	1000-2000m	500-1000m	300-500m	100-300m	0-100m
eng og mose, sum, 1900	4376075,8	377613,8	147408,0	64447,9	32168,5	8209,0	0,0
eng og mose, sum, 1945	2883652,2	405497,6	163086,2	90991,9	40452,4	13036,6	0,0
eng og mose, sum, 1963	2714172,0	492562,8	130457,8	66316,9	34376,9	9720,8	790,9
eng og mose, sum, 1980	766678,0	226748,6	93167,0	26152,8	3811,6	3811,6	0,0

Figur 5.3.16: Eng og mose m.m.. Se også forklaring side 279.

Skove.

Skovarealerne er den sidste naturtype som skal omtales her.

Det traditionelle skovbrug er intensivt med skovparceller udelukkende tilplantet med en træart. Kortene indeholder derfor let definerbare arealklasser. Der kan i mindre intensivt drevne skove evt. være tale om parceller af blandet skov som enten er plantet bevidst eller som har udviklet sig naturligt.

Anderledes er det i områder hvor der ikke er tale om egentlig skovbrug men hvor signaturerne alligevel er skov.

Der er områder hvor især sommerhusområder får skovsignatur hvilket betyder at træernes kroner i en vis udstrækning når sammen og dannet et mere eller mindre sammenhængende kronedække. Andre typer skov kan også være blandet skov.

Der er derfor registreret skov i tre klasser. De to rene klasser er sikkert et ret godt mål for skovtypen, men klassen blandet skov er mere tvivlsom og formentlig er udtryk for den enkelte kartografs umiddelbare indtryk. Denne klasse vil derfor ikke blive behandlet her selvom den er medtaget i analysen.

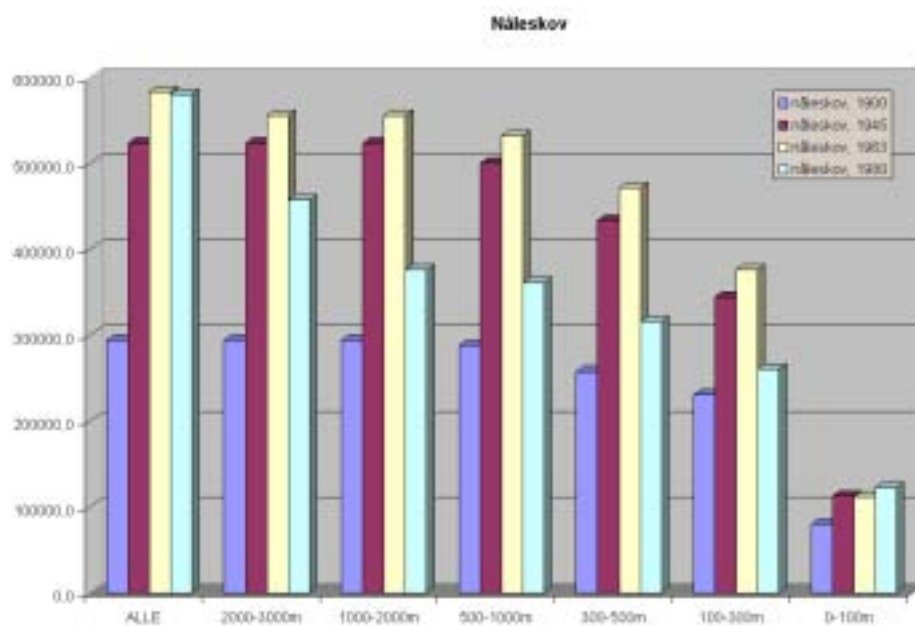
Nåleskov

Nåleskoven er den skovtype som vokser frem på de tidligere hedeområder, dels fordi den er blevet plantet af grundejerne for læ og dels fordi den naturligt kan sprede sig på disse jorder.

Jordbunden er dog ikke værre end at de andre skovarter let har kunnet få fodfæste.

Det overvejende nåleskovareal er at finde i de kystnære skovområder.

Indenfor de første 100m er der et karakteristisk udviklingsmønster for nåleskov. I 1898 er der kun lidt nåleskov og disse arealer findes i de yderste 500m. De kan stamme fra en bevist plantning i forbindelse med dæmpning af sandflugten. Nåletræer er traditionelt brugt til dette formål andre steder langs Sjællands Nordkyst og fra disse områder kan enkelttræer have spredt sig eller de kan være plantet.

	ALLE	2000-3000m	1000-2000m	500-1000m	300-500m	100-300m	0-100m
nåleskov, 1900	293479,4	293479,4	293479,4	287762,0	257544,8	230259,5	79310,6
nåleskov, 1945	523194,0	523194,0	523194,0	499845,6	433024,8	343838,9	112471,9
nåleskov, 1963	583079,8	555491,9	555491,9	531595,3	471449,0	376176,3	110993,0
nåleskov, 1980	579962,4	456877,5	376103,8	361126,4	315625,8	259938,9	122002,6

Figur 5.3.17: Nåleskovsarealer. Se også forklaring side 279.

To skovområders historie er kendt. "Skoven" ved Strand Børstrup er plantet lige efter 1880 og "Granskoven" lige øst for byen er plantet tidligere i forbindelse med dæmpning af sandflugten. En del skov findes på skrænterne mod kysten og her må der formentlig være tale om selvsåede planter.

I 1898 er der kun tale om mindre end 30 ha. på hele det analyserede område. Dette areal stiger kraftigt frem til 1940'erne, og fortsætter en stigning frem til 1960'erne. Kun i de indre dele af det analyserede landskab er der en fortsat stigning i nåletræarealet, som formentlig skyldes regulær tilplantning. Kun i den sydligste del af landskabet findes egentlige produktionsskove.

Løvskoven har stort set ikke været at finde i landskabet i 1898. Kun ganske få små arealer har været med løvtræer og de egentlige løvskovsarealer er igen at finde i de sydligste egne.

I de to midterperioder ses en vis fremkomst af områder med løvtræer. Den markante fremgang af løvskov i alle zoner i 1985 skyldes formentlig, at de områder som oprindeligt er groet til med nåletræer er blevet afløst af løvtræer efterhånden som mikroklimaet har ændret sig.

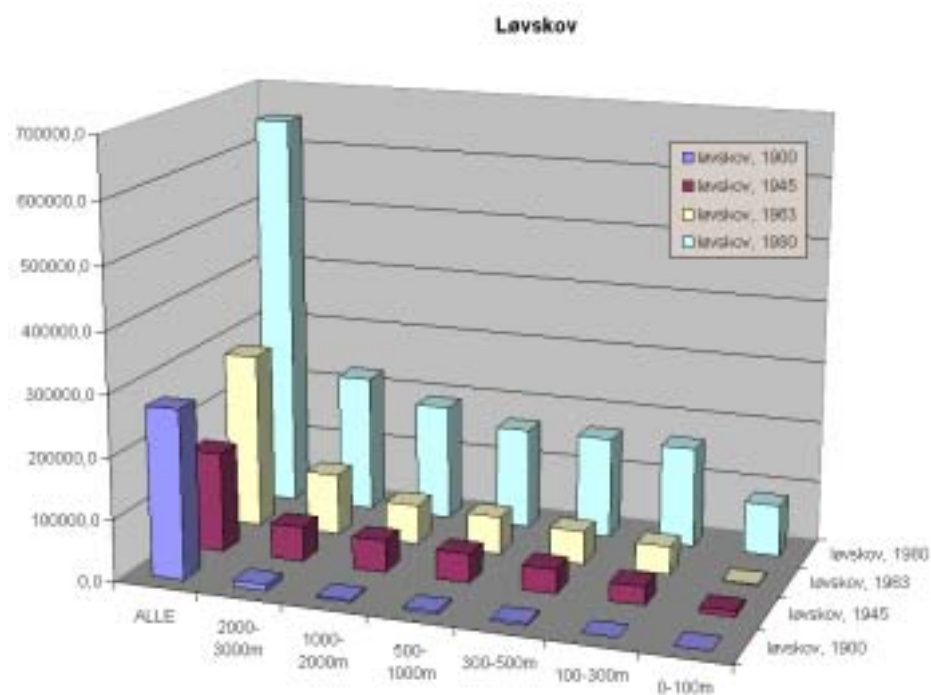
Der er stort set ikke løvskov i mellemzonerne indenfor 500 m. Først længere inde i land end 3 km er der egentlig løvskov.

Samlet om skov kan man sige, at den hovedsagelig er koncentreret i de første 500m fra kysten og at landskabet indenfor de første 3000 m er meget skovfattigt.

I den sydlige del af området kommer man ind i nordsjællands skovområder nær Gribskov, hvilket påvirker analysen og giver markant højere skovarealer indenfor 3km.

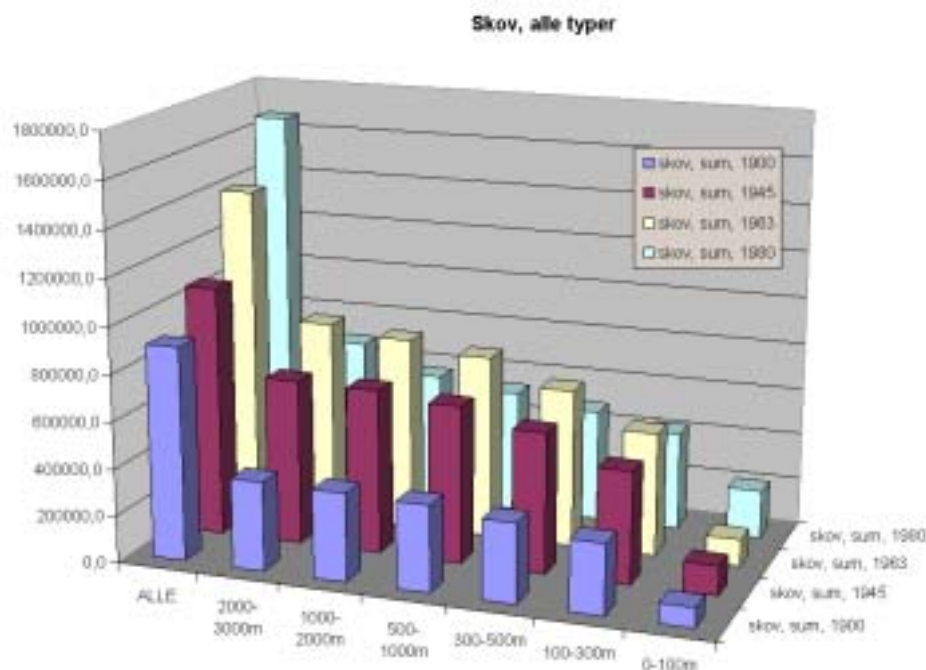
Et ejendommeligt træk er, at skovarealet indenfor 3km falder frem til 1985. Årsagen er ukendt, men det kan formodes, at det skyldes en anden registrering af skov end tidligere. Man kunne forestille sig, at en ændret karteringspraksis kan give dette udslag. Tidligere er al kartering foregået til fods, men med de nye udgaver af 4cm kortene er der anvendt flyfotos i vid udtrækning

Løvskov

	ALLE	2000-3000m	1000-2000m	500-1000m	300-500m	100-300m	0-100m
løvskov, 1900	275344,6	9993,9	4037,2	4037,2	4037,2	147,4	0,0
løvskov, 1945	163986,2	56866,7	51125,4	46795,8	39934,5	29208,0	8636,5
løvskov, 1963	287133,3	100497,6	64907,0	61496,7	53731,5	45403,8	2327,6
løvskov, 1980	650032,5	225388,1	190325,4	165194,4	165194,4	163626,1	84268,9

Figur 5.3.18. Løvskovsarealer. Se også forklaring side 279.

	ALLE	2000-3000m	1000-2000m	500-1000m	300-500m	100-300m	0-100m
skov, sum, 1900	913021,3	381641,7	375685,1	369967,7	339750,6	300527,6	85900,1
skov, sum, 1945	1070353,4	707175,3	701434,0	672056,5	598374,4	478476,8	127039,2
skov, sum, 1963	1408611,0	859782,6	824192,0	781160,0	673637,2	529077,7	114893,2
skov, sum, 1980	1667922,7	682265,6	566429,2	526320,7	480820,2	423565,1	206271,5

Figur 5.3.19: Skov, alle typer. Se også forklaring side 279.

og denne ændring kan muligvis give sig udslag i en ændret tolkning af sammenhængende kronedække. Set med militære øjne giver det mening når man ved at moderne krigsførsel baserer sig på remote sensing enten vha. billeder eller satellitoptagelser. Dette kan have givet anledning til ændrede definitioner af hvornår en skov giver tilstrækkeligt dække for militære enheder.

5.4 Konklusion

Formålet med at lave denne analyse var at prøve at gennemføre en landskabsanalyse på et humanøkologisk grundlag og herunder anvende de beskrivelsesmetoder, der knytter sig til forløbslandskabsbegrebet og til potentialeforståelsen.

Videre skulle analysen lede frem til en afgrænsning af kystlandskabet og endelig skulle det vurderes, om dette definerede og afgrænsede kystlandskab kunne defineres som kystzone for en fremtidig integreret kystzoneforvaltning.

5.4.1. Analysens resultater

Der har i analysen været lagt vægt på at prøve at følge en række forskellige landskabstemaer. Disse temaer er bestemt af kortenes indhold og deres opløselighed. Det er altså kortenes indhold der er bestemmende for analysens temaer. Ved hjælp af den viden som er præsenteret i kapitel 4.2, 4.3 og 4.4 har det været muligt at komme bagom den rene signaturtolkning og få en større indsigt i temaernes karakter og indhold. Endelig har et lokalkendskab været nyttigt. Dette er tilvejebragt gennem tilgængelig litteratur om området.

Hovedtendensen er, at det analyserede landskab undergår meget omfattende forandringer i den undersøgte periode. I perioden fra 1898 til 1985 ser vi overgangen fra det lille isolerede fiskersamfund til det nutidige samfund hvor byen er kommunalt centrum med service og handel og tilknyttet trafikknudepunkt. Fiskerihavnen er udvidet til en moderne havn med både erhvervsfiskeri med tilhørende industri og service og en stor fritidshavn med plads til mange lystbåde.

I det hele taget er fritidssamfundet igennem de omkring hundrede år som analysen omfatter blevet en stadigt større del af landskabet. Gennem den tiltagende regulering er dette landskabselement blevet fastlåst selvom der er et pres for at lade disse område overgå til helårsbeboelse.

Udviklingen af fritidslandskabet er i starten direkte knyttet til kystnærheden og til flyvesandsområder, der har betinget en vegetation med klit og klithede. Senere ser vi en fortsættelse af fritidslandskabet på områder, der ligger nær de første områder, men beliggende længere inde i land og på morænejord og altså på god landbrugsjord. Store sammenhængende områder udstykkes tydeligvis efter en plan. Efterspørgslen efter sommerhusgrunde har altså været så stor at det har kunnet betale sig at udstykke god landbrugsjord. Herved er den oprindelige kobling til klit og vild natur forsvundet og den nære adgang til kyst og strand er ikke længere af central betydning.

Naturtemaet

Den mest markante udvikling indenfor det analyserede område er den fortsatte dræning og tørlægning af søer, moser og enge.

Forud for analysens start er Søborg Sø blevet drænet. Søen har været en lavvandet sø udviklet på tidligere havbund. Tørlægning og dræning er sket før analyseperiodens start. I perioden fortsætter udviklingen mod stadigt mere tørre områder i Søborg Sø området og stadigt mere eng overgår til permanent

opdyrkede områder.

Tendensen ses overalt i området idet mange moser og engområder forsvinder igennem perioden. Det har været muligt at udskille to perioder med en tidlig dræning i perioden 1898 til 1930'erne og en yderligere i perioden 1960'erne til 1985.

Denne udvikling med tørlægning af de tidligere marine flader må karakteriseres som en udvikling, der fjerner disse områder fra kystzonen idet de mister deres særpræg og overgår til almindeligt dyrket landbrugsområde.

Karakteristisk er det, at der er meget få vådområder nærmest kysten. De få vådområder der findes her er i tilbagegang og det forstærker det karaktertræk, at der jo nærmere man kommer kysten jo færre vådområder findes der.

Et andet karaktertræk er, at der tidligt i den undersøgte periode har været klitter med en klithedevvegetation. Disse områder har tidligst i perioden fungeret som marginalområder for sognenes bønder, som her har kunnet finde sparsom græsning til deres kreaturer. Det er denne græsning som betinger naturtypens karakter.

Bebyggelsestema

Der er i perioden registreret en udvikling fra 575 bygninger i 1898 til over 8000 bygninger i 1985. Denne bygningsmasse dækker over alle former. De to vigtigste er sommerhusene og byhusene, mens man af kortene kan se at udbygningen i det åbne land ikke har den samme voldsomme udvikling.

Tilbagegangen i hedeområder skyldes udbygningen af sommerhusene og især den massive udbygning i perioden efter 1945 gør at store hedeområder bliver tilplantet eller får lov til at vokse til med en skovlignende vegetation som resultat. Ønsket om læ og privatliv vinder over den vilde natur som oprindeligt var en af de lokaliserende faktorer.

Sommerhusbebyggelsen udvikler sig i tre perioder.

Den tidlige bebyggelse i perioden frem til Første Verdenskrig sker i umiddelbar tilknytning til den eksisterende bymæssige bebyggelse. Der bygges store grundmurede sommervillaer på begge sider af byen, dels i området øst for byen mod fyret og dels i området vest for byen i Strand Børstrup området. Begge områder er karakteriseret af deres beliggenhed på toppen af klinterne. Det er udsigten og nærheden til det pittoreske fiskerleje der er den lokaliserende faktor.

Anden periode er bebyggelsen på de sandede klitheder vest for byen. Smidstrup Sand området er et eksempel på denne udvikling. I perioden udbygges områderne så der efterhånden er en sammenhængende række af sommerhuse langs store strækninger af kysten. Samtidig ses en mere sparsom udbygning umiddelbart bag denne række.

Sidste periode er perioden fra ca. 1960 og til 1970'erne hvor typehuset er dominerende og hvor byplanlægningen er taget i brug og hvor hele området har været omfattet af byudviklings-lovgivningen, som har sikret en sammenhængende planlægning af arealanvendelsen og dette har blandt andet været med til at udlægge de store områder der bliver anlagt med sommerhuse i 1960'erne og 1970'erne. Denne intensive udbygning berettiges af den begyndende regionalplanlægning, idet kyststrækningen vest for Gilleleje i 1966 karakteriseres som egnet til intensiv udnyttelse med henblik på ophold og badning (se Analyse 3, figur 8).

Udviklingen af selve Gilleleje by og de omliggende landsbyer er tilsvarende intensiv. Udover sommerhusbebyggelsen så findes hovedparten af disse bygninger i forbindelse med Gilleleje by som udvikler sig fra det lille fiskerleje, der har udviklet sig omkring åens udløb til en stor provinsby med bykerne og store parcelhuskvarterer på begge sider af byen. Erhvervsstrukturen har sta-

dig en forankring i fiskeriet men en divers erhvervs struktur kan i dag ses i industrikvartererne syd for byen.

Byen er i dag kommunecenter med trafikknudepunkt, handel, service og kulturfaciliteter.

Sommerhusenes lokalisering og anvendelse er med tiden blevet låst fast i planlovgivningens sommerhusområder. Denne fastlåsning forhindrer sommerhusområdernes funktionalitet i at udvikle sig frit og differentieret. De bynære sommerhusområder er i dag attraktive som områder til helårsbeboelse og mange sommerhusejere ønsker at benytte deres sommerhuse til helårsbeboelse, hvilket forhindres af planlovgivningen. Havde vi ikke haft de arealregulerende love (Byplanloven fra 1938 og Byreguleringsloven fra 1949) så ville der i dag formentlig ikke have eksisteret et sommerhusområde som Strand Børstrup helt inde i umiddelbar kontakt med Gilleleje bymidte. Havde disse sommerhusområder ikke været underlagt de beskrevne begrænsninger i anvendelsen, så havde de bynære områder i dag været præget af helårsbeboelse – måske med enkelte sommerhuse bevaret og benyttet som sådan. Denne restriktive udvikling har som resultat haft at presset på de få sidste naturområder i området er mindsket.

5.4.2. Kystlandskabet

Analysen af Gilleleje området har til formål at definere hvilke landskabselementer der indgår i et kystlandskab. Samtidig skal disse elementers udbredelse og udvikling siden 1890'erne analyseres.

For en række af kystlandskabets elementer er det nemt at fastlægge deres udbredelse og den anvendte kortanalyse er et godt redskab til at gennemføre dette.

Naturelementet af kystlandskabet er et eksempel på et let afgrænset landskabselement. Her er det simpelthen det geologiske korts eoliske og maringeologiske klasser der er afgørende.

Anderledes forholder det sig med andre elementer som ikke fordeler sig klassvis, men som forandrer sig gradvis langs en gradient ind i land. I analysen af Gilleleje landskabet viser det sig at vådområders hyppighed er mindre tæt ved kysten end længere inde i land. Der er her ingen klar afgrænsning. Det samme kan man sige om skovene. Her gælder dog, at tidsanalysen bidrager med et mere nuanceret billede idet udviklingen af skovene i området er et tydeligt kystelement. Fremkomsten af nåleskov er tydeligt koblet til de sandede kystområder og til fremkomsten af sommerhuse på de samme steder. Både selvsåning efter græsningens ophør og plantning med henblik på læ og fred betinger denne udvikling. Nåleskov er altså et af kystlandskabets elementer, men der findes også nåleskov andre steder, så det er koblingen til klit og hede og til sommerhusene der er afgørende for om nåleskov er en del af kystlandskabet.

Den samme udvikling er gældende for bebyggelsen. Set på et enkelt kort er der ikke en tydelig afgrænsning af en kystbebyggelse, men set over analyseperioden ses en tydelig udvikling af bebyggelsen i kystområderne i modsætning til udviklingen inde i land. Den fortsatte udbygning af både sommerhuse og helårsbebyggelsen finder sted indenfor en afstand af mellem 300 meter og 1 km fra kystlinien. Her er der en klar kobling til kysten, men der er også en kobling til udviklingen af arealplanlovgivningen, som har sikret, at bebyggelsen kun har kunnet få lov til at udvikle sig inden for velafgrænsede zoner som er placeret i forbindelse med eksisterende bebyggelse således at helårsbeboelsen

er blevet placeret i tilknytning til det oprindelige fiskerleje og sommerhusområderne er koncentreret i de områder der blev udbygget i anden og tredje fase. Der er altså to forhold som kan være med til at afgrænse et kystområde i den her beskrevne udvikling.

Det ene forhold er tilstedeværelsen af natur- og kulturelementer som kun findes i kystområdet og som kan være knyttet til processer og ressourceudnyttelser i kystområdet. Eksemplet er de geologiske forhold med den dertil knyttede vegetation. Sommerhusene udgør også en sådant forhold idet man kan sige, at de udelukkende findes nær kysten og knytter sig til kystlandskabets klitter og til kystnærheden.

Det andet forhold knytter sig til bestemte elementers karakteristiske udvikling. Et sådant element kan findes både ved kysten og inde i landet, men der sker udelukkende en udvikling af de pågældende elementer i nærheden af kysten. Karakteristisk for dette forhold er udviklingen af helårsbebyggelsen og for nåleskovsbevoksning. Begge disse landskabselementer findes overalt i det analyserede område, men det udvikler sig forskelligt nær kysten og længere inde i landet.

Man kan altså sige, at som indikatorer for kystlandskab er både landskabselementer der udelukkende findes i kystnærheden og landskabselementer som har en anderledes og karakteristisk udvikling i kystnærheden.

Bruger man disse elementer til at afgrænse Gillelejes kystlandskab, så ligger denne afgrænsning i inderkanten af den kystnære bebyggelse, det være sig sommerhusene eller den bymæssige bebyggelse og denne grænse kommer så til at ligge omkring 1 km inde i land, men hele tiden varierende efter de lokale forhold. De naturelementer, så som klit og strandaflejringer, hede- og nåleskovsbevoksning, der er med til at afgrænse kystlandskabet ligger alle indenfor disse bebyggelsesområder eller nærmere kysten end disse og får altså lige netop i dette landskab ikke den store rolle som afgrænsende elementer.

5.4.3. Afgrænsningen af kystzonen - fra kystlandskab til kystzone

Skal Gillelejeanalysens resultater og konklusioner kunne gøres forvaltbare og overføres til eksisterende eller fremtidig lovgivning, så er det første skridt at foretage en afgrænsning af kystzonen.

Ud fra det ovenstående, så er der klart nogle landskabselementer der skal inkluderes i en afgrænsning af en kystzone.

De elementer som altid skal medtages er de områder, der er dannet ved geologiske eller geomorfologiske processer samt de områder med en vegetation som knytter sig til dette.

For akkumulationskysten kan man klart anvende de marint aflejrede sedimenter som kystrelevante. Hertil kommer de eoliske aflejringer. Disse to jordartstyper er oplagte elementer og i Gillelejes tilfælde er de gode kystindikatorer, idet der til disse typer knytter sig flere andre af kystlandskabets elementer. Nærmest knytter sig de botaniske typer som strandplanter og klittens vegetationstyper, der knytter sig til Natura 2000 klasserne 12: "havklinter og stenede strande", 13: "strandenge og marskområder" og klasse 2. "Kyst- og indlandsklitter".

For erosionskystens vedkommende forholder det sig anderledes. Her får vi klinten med forstranden og med dens vegetation som eneste naturlandskabselement. Der er sjældent andre geologiske landskabselementer som kan være med til at definere en kystzone og man må alene støtte sig til kulturlandskabets elementer. Erfaringerne fra Gilleleje er at der kan være sommerhuse og andre fritidselementer beliggende på en erosionskysten og de vil så kunne fungere

som kystzone indikatorer.

Med til afgrænsningen af kystlandskabet er også bebyggelselementerne i form af sommerhusbebyggelse og fiskerlejets bebyggelse.

Centralt for udviklingen af kystlandskabet er Gillelejes udvikling fra fiskerleje til moderne bysamfund. I den forløbslandskabelige sammenhæng bliver det ikke alene det gamle fiskerlejes bygninger og miljø, der bidrager til afgrænsningen af kystlandskabet, men det vil være hele den moderne by, som vil indgå i kraft af den sammenhæng der er i forløbet.

For Gillelejeområdet skal yderligere knyttes de områder som gennemgår en udvikling som er karakteristisk for kystnærhed. Det er de nåleskovsområder, som kan følges og ses vokse op i relation til sommerhusbebyggelsen på de sandede områder. Andre nåleskove i tilknytning til anden skovbeplantning er ikke med i kystzonen i Gillelejeområdet.

5.4.4. Afgrænsningen og forvaltningen

Formålet med at afgrænse en kystzone er at afgrænse de kystressourcer der skal forvaltes ved en fremtidig integreret kystzoneforvaltning

Forvaltningen af kystens ressourcer er stigende gennem den analyserede periode og den er på flere måder synlig i landskabet.

Som det er gennemgået i Analyse 3, side 187 så er sommerhusene regulerede og har været det siden Landsbybyggeloven fra 1938 og Byreguleringsloven fra 1949 begynder at vinde indpas i 1950'erne også udenfor de byområder som lovgivningen oprindeligt sigtede til at regulere. Det er ikke længere udelukkende købstædernes byudvikling der skal reguleres, men også større sammenhængende områder udenfor byerne og her specielt sommerhusområderne.

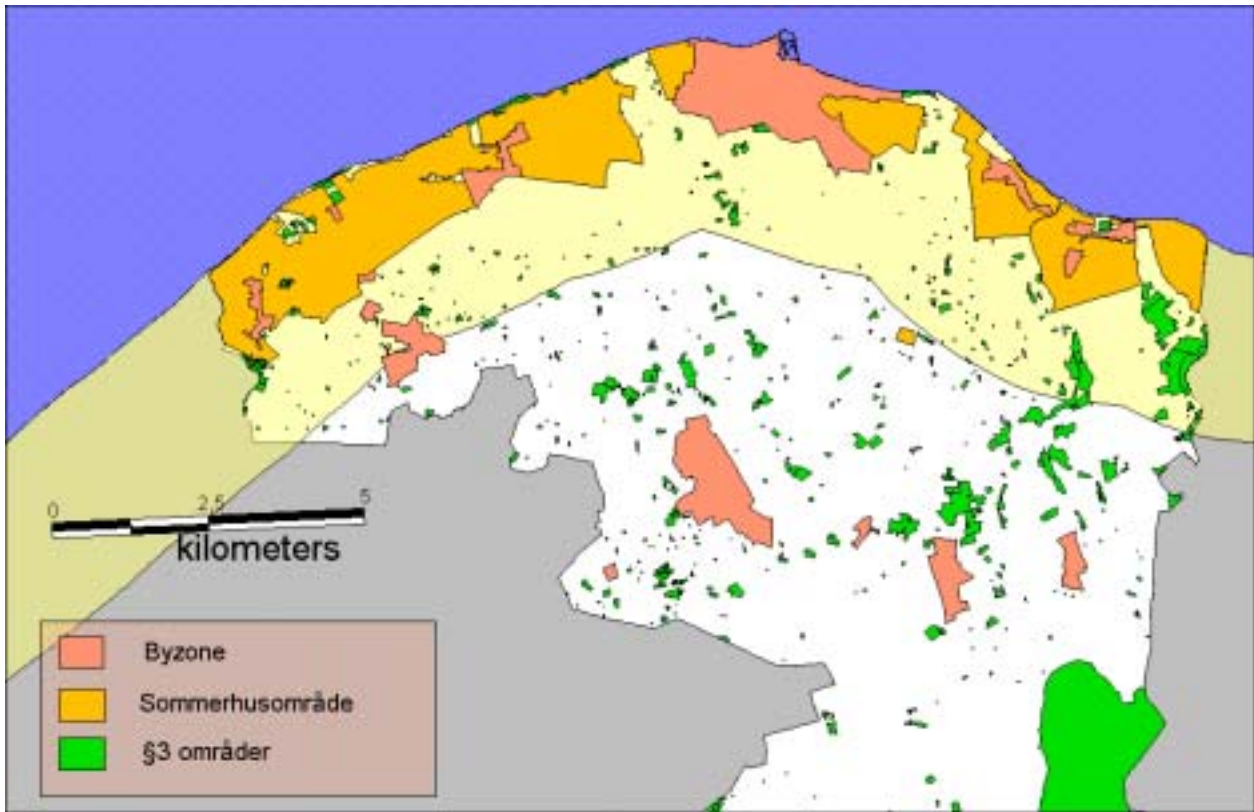
I kraft af Byggelovgivningens Normal-bygningsreglement fra 1951 kommer sommerhuse ind i reguleringen for første gang som selvstændigt begreb. Tidligere var alt bygningslovgivning ens for alle typer enkelt-beboelseshuse. I kraft af disse bygningsreglementer er et sommerhus et hus beliggende i et område udlagt som sommerhusområde og for disse huse gælder særlige og lempeligere bygningsregler. Disse lempeligere regler er betinget af at sommerhuse kun må bebos i sommerhalvåret og altså ikke må tjene som helårsbeboelse.

Fra 1959 gælder lovgivning om erhvervelse af fast ejendom og med denne lov forhindres udlændinge i at erhverve fast ejendom i Danmark og herunder også sommerhuse. Det er lykkedes Danmark i forhandlingerne med EU at bevare denne regel for sommerhusenes vedkommende og denne sommerhusprotokol er sidst stadfæstet med vedtagelsen af Maastricht-traktaten i 1992.

Det har desværre ikke været muligt at få det materiale udleveret, der vedrører den tidlige arealregulering, der har betydning for Gillelejeområdet, men det er tydeligt ud fra figur 7, side 203 at Gillelejeområdet har været omfattet af bygge- og bygningsregulering fra før 1965. Resultatet er at der i store områder er velplanlagde og klart afgrænsede sommerhusområder med ordnede forhold som veje, kloakker og ordnede bygningstekniske forhold. Ligeledes som et resultat af reguleringen er der adgang til kysten og strandbyggelinierne fra Naturfredningsloven af 1937 er mange steder synlig i landskabet i form af en smal bræmme af natur mellem kysten og bebyggelsen. Denne bræmme er ofte med klit og klithede.

Denne mangeartede regulering af sommerhusbebyggelsen bevirker en fastfrysning af sommerhusenes udvikling alene til fritidsformål og sommerhusene bliver herved en central del af det danske fritidslandskab. Man kan af analysen af Strand Børstrup-området (Analyse 4) se denne fastfrysning af

områderne. Området ville med stor sandsynlighed ikke være sommerhusområde i dag, men en integreret del af selve Gilleleje by. Der er et stort pres på denne type sommerhusområder hen imod helårsbeboelse. Både kommune og amt har søgt at fremme denne byudvikling i mange år og kun en indgriben fra Miljøministerens side har fastholdt denne type områder til fritidsformål alene. Denne indgriben er blandt andet begrundet i sommerhusprotokollen og i ønsket om fortsat at forhindre udlændinge i at opkøbe danske sommerhuse.

Figur 5.4.1: Gilleleje kommune med indtegnet byzone, sommerhuszone og §3-områder. Med gult Planlovens kystnærhedszone. (kystlinie, by- og sommerhuszone og §3 omr. fra AIS, 2000 og kommunegrænse fra TOP10DK. 3km kystnærhedszonen er venligst stillet til rådighed af Miljøministeriet, Landsplanafdelingen (2002), AIS, KMSog PlanDK copyright).

I kraft af naturbeskyttelseslovgivning og planlovgivning er mange af de elementer i Gillelejeområdet der skal indgå i kystzonen allerede kortlagt og mange af dem findes på digital form.

De geologiske jordarter findes i dag på kort i form af digitale jordartskort og naturtyperne er omfattet af den amtslige §3-kortlægning Begge kort er siden 2001 tilgængelige i GIS form.

By- og sommerhusområderne lader sig afgrænse ved hjælp af regionplanlægningens by- og sommerhuszoner. Alene elementer som nåleskov skal hentes fra en selvstændig kortlægning magen til den i denne afhandling gennemførte. De digitale kort vil ikke kunne bruges til at afgrænse kystlandskabets nåleskove da de blandt andet er defineret i kraft af deres tidlige udvikling.

Figur 5.4.1 viser nogle af disse landskabselementer som har kunnet hentes fra eksisterende kortlægninger sammmentegnet for Gilleleje kommune. Sammen med landskabselementerne er Planlovens 3 km kystnærhedszone indtegnet. Nåleskovsområderne er sammenfaldende med sommerhusområderne og er for oversigtens skyld udeladt af kortet.

Konklusionen er, at hvis man anvender kystlandskabet til at definere kystzonen får man en kystzone som er meget mindre end den eksisterende 3 km kystnærhedszone. Endvidere er kystzonen af meget uensartet bredde. For eksempel er der to kiler af landzone som skærer sig ind på begge sider af Gilleleje by. Her er der hverken natur eller bebyggelse til at berettige til udlægning til kystzone.

Disse resultater for Gillelejeområdet har stor generaliseringsværdi for området og kan udbredes til stort set hele den nordsjællandske kyst fra Sjællands Odde til Helsingør. Der er kun få områder på denne strækning der vil falde uden for denne kystlandskabstype med sommerhuse som har deres udspring i geologiske jordarter med marin eller kystoprindelse. Der er over alt store sammenhængende sommerhusområder som dominerer kystlandskabet og som overalt vil være en central del af den definerede kystzone. Karakteristisk er også kystbyerne som næsten alle har deres oprindelse i gamle fiskerlejer. Kun enkelte større skovområder og andre naturområder vil udgøre et anderledes kystlandskab og de steder vil kystzonen få en større udbredelse. Eksemplet på dette er Tisvilde Skov nogle kilometer vest for Gilleleje. Denne skov er omkring 1800 plantet på gamle flyvesandsområder og strækker sig mere end 4 km ind i land.

I konklusionen i det efterfølgende kapitel 6 vil disse erfaringer blive tolket videre og der vil blive draget konklusioner i forhold til en fremtidig forvaltning af den en dansk kystzone.

Litteratur

AIS, 2000: Areal Informations Systemet. Miljø- og Energiministeriet 2000.

Beyer et al, 1989: Flemming Beyer et al: Historiske huse i Gilleleje Fiskerleje. Gilleleje Museum, Nationalmuseet og Miljøministeriet, 1989.

Bill, 1994: Jan Bill: Maritime aspekter af middelalderens landbebyggelse, Hikuin 1994, s. 163ff.

Brüel, 1917: J. Brüel: Sandflugten i Nordsjælland, Kbh 1917.

Christensen, 1994: Tommy P. Christensen: Kystbebyggelser i senmiddelalder og renæssance. Hikuin, 1994. s. 110ff.

Drechsel, 1890: C.F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier i Nordsøen og Farvandene indenfor Skagen. København 1890. (Her i genoptryk som Dansk Fiskerimuseums skrifter 4, Grenaa, 1988).

Frandsen, 1987: Søren Frandsen: Nordsjællands Fiskerlejer. Bygd, 18. årg. Nr.1, 1987.

Frandsen, 1992: Søren Frandsen: På vej til havs. Fra Frederiksborg Amt. Helsingør 1992, s. 31-35

Fællesudvalget for Kystpleje og kystsikring af Nordkysten, 1984: Nordkysten. Basisrapport. Fællesudvalget for Kystpleje og kystsikring af Nordkysten. Nov. 1984.

Græsted- Gilleleje Kommune, 1991: Græsted- Gilleleje Kommune, Teknisk Forvaltning: Analyse af Sommerhusområderne, juni 1991, (fotokopi)

Græsted- Gilleleje Kommune, 1997: Græsted-Gilleleje kommune: Forslag til kommuneplan 1997. 1997.

Gaardmand, 1993: Arne Gaardmand: Dansk Byplanlægning 1938-1992, Arkitektens Forlag 1993, s.32f, 160f

- Iversen, 1937:** Johs. Iversen: Undersøgelser over Litorinatrangressions i Danmark. Meddl. Danmarks Geologiske Forening, bd. 9, 1937.
- Jensen, 1922:** Otto Jensen: Chr. Faber og "Granskoven" ved Gilleleje. Fra Frederiksborg Amt Aarbog for 1921, Hillerød 1922
- Landsplanafdelingen, 1997:** Brev til Fr.borg Amtsråd fra Miljøministeriet, Landsplanafdelingen dateret 21 marts 1997.
- n.n. 1986:** Gilleleje Feriecenter, Arkitektur DK, 1-1986, s.35ff
- Olsen og Wulff, 1995:** Karina Olsen og Mogens Wulff: Sommergæster på Nordkysten. En beskrivelse af sommerlivets udvikling i Gilleleje gennem hundrede år set i et socialt og økonomisk perspektiv. Gilleleje Museum, bd. 32, 1995, pp. 3-28.
- Sigurd, Sørensen og Velin, 1988:** Sys Sigurd, Birgit Sørensen og Henrik Velin (red): Gilleleje 1488-1988, Gilleleje 1988.
- Terslin, 1988:** 8: H.C. Terslin: Bidrag til Gillelejs historie i det 16. århundrede. i: Sys Sigurd, Birgit Sørensen og Henrik Velin: Gilleleje 1488-1988. Gilleleje 1988.
- Trap Danmark, 1953:** Trap Danmark, Bind 6, 5. udg. 1953.
- Wolf, 1997:** Wolf, Preben: Sommerliv blandt de første landliggere i Gilleleje. Gilleleje Museums Årbog, 1997, pp. 56-73

Kapitel 6

Konklusion

Kapitel 6

Konklusion

Formålet med afhandlingen er at beskrive og analysere det danske kystlandskab og dets historiske udvikling for herigennem at definere den danske kystzone. Dette gøres ved at tage udgangspunkt i den internationale udvikling indenfor integreret kystzoneforvaltning og her finde nogle af de aspekter som har betydning for forvaltningen af den danske kystzone.

Det overordnede formål er så at undersøge om den definerede kystzone kan udgøre en afgrænsning for integreret forvaltning af den danske kystzone.

Problemet der skal svares på i denne konklusion er, hvordan man kan definere og afgrænse et dansk kystlandskab og på denne baggrund definere en kystzone som muliggør eller fremmer en integreret kystzoneforvaltning.

I kapitel 2 præsenteres den forståelsesramme og den tilgang til problemafklaringen som er valgt. Beskrivelsen af landskabet er i afhandlingen baseret på en landskabsøkologisk forståelse, hvorved mennesket og dets aktiviteter er en del af landskabet og derved er landskabet både grundlaget for menneskelig aktivitet samtidig med at det kan være resultatet af menneskelig aktivitet. Landskabet bliver på den måde kontaktfladen mellem menneske og natur.

Denne kontakt mellem menneske og natur er både en fysisk-materiel kontakt såvel som det er en perceptionel og holdningsmæssig kontakt.

Mennesket forholder sig til naturen som et sted, hvor vi henter ressourcer til vores materielle ageren og samtidig styrer denne afhængighed vores opfattelse af naturen. Denne afhængighed er grundlæggende styret af potentialeudnyttelsen, men i det moderne samfund er mennesket i mange situationer distanceret fra den direkte potentialeudnyttelse og dette giver mulighed for etiske overvejelser omkring udnyttelsen af potentialet. Disse overvejelser kalder vi natursyn.

En forståelse af samspillet mellem landskabets udvikling og den teknologiske udvikling er grundlaget for humanøkologien. Landskabet er altså stadig under forandring og at det vi kan iagttage i landskabet er et øjebliksbillede af et forløb. Dette er grundlaget for opfattelsen af forløbslandskabet.

I Analyse 1 om Springforbi demonstreres samspillet mellem natursyn og landskabsudvikling. I denne analyse forenes et æstetisk og et funktionelt natursyn i den første danske kystplan. Denne plan afsluttes nu mere end 60 år efter at de første grunde blev opkøbt af staten og husene revet ned for at bane vej for et bynært, rekreativt kystlandskab. Med det nutidige natursyn virker områdets parkkarakter overflødig, men set med datidens natursyn er det en stor triumf for mennesker og natur. Det er altså vigtigt at forstå handlinger i fortiden på baggrund af en forståelse af denne fortids natursyn. Samtidig giver denne plan ideer til fremtidig kystforvaltning. Det at kunne opkøbe et område over lang tid er en mulighed, der er værd at overveje i andre kystsammenhænge. I kapitel 3 om integreret kystzoneforvaltning vises det, at der i Danmark findes reguleringsmæssige elementer som tilsammen kan betegnes som kystplanlægning, men at der ikke er tale om en samlet og integreret planlægning som tager udgangspunkt i kysten endsige i en defineret kystzone. Et utal af afgrænsninger for forskellige sektorer og forvaltningers virke er kortlagt og resultatet er et uoverskueligt virvar af forskellige grænser.

Internationale reguleringer er på vej til at påvirke den danske regulering i retning af de tanker som er repræsenteret i begrebet Integrated Coastal Zone Management (ICZM) eller Integreret kystzoneforvaltning (IKZF).

Det dokumenteres, at der er behov for at sætte fokus på kysten og det skal her konkluderes at det skal ske ved at en kystzone defineres.

For at give en nærmere beskrivelse af kystlandskabets ressourcer, er der blevet foretaget en sondring mellem naturgrundlaget for landskabet (naturlandskabet) og de elementer i landskabet som er menneskeskabte (kulturlandskabet). I kapitel 4 gennemgås de geologisk og geomorfologiske landskabselementer, der repræsenterer det abiotiske naturgrundlag for kystlandskabet. Som eksempel på det biotiske element af kystlandskabet gennemgås kystvegetationen. Der lægges vægt på en beskrivelse af de vegetationstyper som er defineret i EU's CORINE program og som danner grundlag for NATURA2000 kortlægningen. Disse landskabselementer er velegnede til kortlægning og er samtidig en væsentlig del af naturlandskabet. De er derfor et godt grundlag for en fastlæggelse af kystens naturlandskab.

Et eksempel på et kystområdes udvikling over flere hundrede år er givet i Analyse 2 om Okseholme i Roskilde Fjord. Analysen er et eksempel på en kortanalytisk metode som gør det muligt at vise, at Okseholme, der en halvø i den sydlige del af Hornsherred, er under konstant forandring. I dette tilfælde en forandring der er forårsaget af et samspil mellem menneskelige og naturlige faktorer.

For at definere kystområdernes kulturlandskab, gennemgås de elementer som er fundet centrale for at forstå kulturlandskabet. Der er i gennemgangen lagt vægt på at mange elementer udvikler sig i et tidsligt forløb og at deres tilstedeværelse og berettigelse som en del af kystens kulturlandskab bør erkendes i en tidslig sammenhæng.

I Analyse 3 om Sommerhusene blev dette kulturelements udvikling uddybet. Sommerhuskulturen er en af de vigtige elementer i kystlandskabet og udgør her den dominerende del af fritidslandskabet. Analysen er et eksempel på at kulturlandskabet er under stadig forandring. Fritidslandskabet er siden ca 1900 blevet et stadigt mere betydende element i kulturlandskabet. Analysen viser desuden, at reguleringen er en betydende faktor i fritidslandskabets udvikling. Det demonstreres hvordan arealanvendelsen er styret af en stadigt mere kompleks regulering således at staten hele tiden søger at styre og begrænse sommerhusenes lokalisering og anvendelse. Da lovreformerne der fører til de landsdækkende planlove i 1970'erne bliver gennemført, er stort set alle sommerhusområderne allerede udlagt og deres anvendelse har længe været begrænset til sommerperioden.

Med de ændrede ferie- og fritidsmønstre som vi har oplevet siden 1970'erne er ønsket om at bruge sommerhusene ændret og Analyse 3 viser, at reguleringen siden 1970'erne hovedsagelig sigter mod at bevare sommerhusområderne som ferie- og fritidsområder og forhindre det fortsatte pres mod urbanisering især af de bynære sommerhusområder. En vigtig brik i dette spil er sommerhusprotokollen, som i EU sammenhæng sikrer at danske sommerhuse kun kan ejes af danskere. Igennem disse reguleringer fastfryses sommerhusenes funktion. Blev sommerhusudviklingen givet fri, ville der ske omdannelse af disse områder til helårsbeboelse og herved ville vi ikke længere kunne opretholde sommerhusprotokollens ejendomsforhold. Resultatet ville blive et øget pres på kystnaturen dels i retning af udlæg af nye områder til ferie- og fritidsaktiviteter og dels som et øget slid som følge af det større befolkningstryk.

Tilsammen udgør alle de kystlandskabselementer der er beskrevet i kapitel 4 de ressourcer som skal forvaltes af en kystzone forvaltning. Disse ressourcer udnyttes stadigt mere varieret gennem den undersøgte periode og ressour-

cerne er under stadigt stigende pres som skyldes den stadigt stigende interesse for at udnytte kystlandskabet til en række forskellige formål så som beboelse, fritidsaktiviteter og samtidig sker der en stigende bevidsthed om nødvendigheden af at bevare den mere eller mindre urørte natur.

I kapitel 5 gennemføres en omfattende integreret og tværfagligt bred landskabsanalyse af Gillelejeområdet. Grundlaget for analysen er en kortanalyse der analyserer både den rumlige og den tidslige udvikling af det valgte landskab. Der analyseres 4 kort som dækker perioden 1898 til 1985 svarende til perioden fra første målebordskort til det (i 1998) nyeste 4cm kort. For at kunne rumme og overskue de tidslige og rumlige aspekter af kortanalysen er GIS anvendt. Dette har muliggjort en opgørelse af kortanalysens klasser i 7 „buffer“zoner med stigende afstand fra kysten.

Resultatet af analysen er tidslige og rumlige udviklinger af en række antals- og arealklasser opgjort i bufferzoner i stigende afstand fra kysten. Dette gør det muligt at udskille de klasser der definerer Gillelejes kystlandskab og sammen med den tilgængelige litteratur, er det muligt at beskrive disse klasser som trajektorer over tid.

Den mest markante udvikling der blev fundet ved analysen var udviklingen af ferie- og fritidstrajektorerne. Der er sket en markant udbygning af især sommerhusområder i to perioder. Den første periode er tiden mellem de to verdenskrige, hvor store dele af kysten bebygges med en yderste række af sommerhuse. Bebyggelsen starter først tæt ved fiskerlejet og siden både øst og især vest for byen.

I den anden periode fra 1950'erne til 1970'erne sker der en udbygning hovedsagelig i baglandet til de relativt få sommerhuse i yderste række.

I Analyse 4 om Strand Børstrup analyseres et mindre bynært sommerhusområdes udvikling i lyset af mulighederne for at overgå til byzone. Det vises at udviklingen er bremsset af reguleringen og at der fortsat er tale om et typisk sommerhusområde, som gennemgår den før beskrevne udvikling.

Den anden konstaterede trajektor er byudviklingen, hvor der vises en markant ændring af det oprindelige fiskerleje fra lokalt kystsamfund til kommunalt servicecentrum med handel og en del industri knyttet til den stadigt aktive havn.

Disse landskabselementer udgør en stor del af det analyserede kystlandskab og de er lette at anvende til en grænsedragning mellem kystlandskabet og det almindelige agrare landskab.

Hedelandskabets trajektor er sammenfaldende med og betinget af udviklingen af sommerhusområderne. Det er på hedeområderne at de første sommerhuse etableredes og som følge af det forandres hedeområderne efterhånden til en blandet skov med nåletræer som den dominerende træart.

Disse trajektorer er i analysen brugt til at afgrænse et kystlandskab med varierende afstand til kysten på mellem få hundrede meter og op til 2 km.

Fugtigbundstrajektorerne viste ikke overraskende en tilbagegang og derved adskilte de sig ikke fra den almindelige udvikling i det åbne land. Analysen har endvidere vist at der generelt i området er færre vådområder jo tættere på kysten man kommer. Denne tendens er tydelig i en afstand mindre end 2 km fra kysten.

Definitionen af den danske lystzone

Afhandlingen viser, at der eksisterer et kystlandskab, som kan afgrænses fra det almindelige landbrugslandskab. Kystlandskabet er den del af landskabet som har et indhold af landskabselementer og trajektorer, der har sin oprindelse i kystens processer og i udnyttelsen af kystens potentialer.

Den danske kystzone kan på denne baggrund defineres som den zone nærmest kysten som indeholder elementer af et kystlandskab. For den landværts del af kysten kan kystzonen afgrænses til det område hvor kystlandskabets elementer og trajektioner kan findes. Den søværts afgrænsning følger udnyttelsen af det søværts potentiale. I dag strækker dette potentiale sig ud på det frie ocean i kraft af at det marine potentiale udnyttes i hele dette område. For Danmarks vedkommende bliver den søværts afgrænsning af kystzonen derved sammenfaldende med afgrænsningen af den 200 sømile økonomiske zone.

Erfaringerne som danner grundlag for definitionen af kystlandskab og kystzoner er alene hentet fra en relativt kort kyststrækning langs Nordsjællands kyst. Dette landskab kan sidestilles med resten af Nordsjællands kyst.

Det er ikke muligt at udtale sig om hvilke resultater man ville få for andre kystområder, hvis man anvender den samme analyse som der er anvendt på Gilleleje området. Alligevel er det muligt at komme med et par perspektiveringer.

I Gillelejeanalysen er det geologiske landskabselement karakteriseret ved en relativt smal forstrand med en smal bræmme af klitter. Enkelte steder har klitterne bredt sig over et større område og især i disse områder får det geologiske landskabselement stor vægt i landskabsanalysen og derved får det også stor indflydelse på definitionen af kystzonen. Dette sker blandt andet fordi der knytter sig en række markante trajektioner til dette element. Blandt andet er udviklingen af sommerhusene knyttet hertil ligesom ikke-bebyggede områder også gennemgår en udvikling fra for eksempel åbent klithedelandskab til skov. Denne type landskab er i dag en sjælden og bevaringsværdig naturtype.

Hvis det geologisk element tillægges samme vægt overalt i Danmark, så vil næsten hele Nordjylland blive omfattet af kystzonen. Ser man imidlertid på potentialeudnyttelsen, så kunne man foreslå, at man medtog de dele af det havede marine landskab, som indeholdt landskaber som har en potentialeudnyttelse som har kysttilknytning. Det kunne være uopdyrkede områder, der har været græsningsområde for sognet eller som har været dyrket på en særlig måde. Et eksempel på dette kunne være rimme-dobbe-landskabet omkring Sæby og Frederikshavn med sine striber af dyrket og græsset land.

Det modsatte eksempel kunne være klintkysten, hvor det agrare landskab går helt ud til klinttoppen og hvor det kun er selve skrænten og lidt forstrand der definerer kystzonen. Man kunne også vælge at se fremad i tid og på den baggrund afgrænse et område indenfor klinten, hvor man kunne forudse fremtidig erosion.

Forvaltningen af den danske kystzone

Der er i denne afhandling ikke foretaget en analyse af processen omkring implementering af ny regulering og derfor bliver det følgende et bud alene på baggrund af analyserne af den eksisterende forvaltning, sammenholdt med de initiativer som kan findes i diskussionsoplæg fra EU-kommissionen sådan som det er gennemgået i kapitel 3 om integreret kystzoneforvaltning.

Afhandlingen viser, at det er muligt at afgrænse kystlandskabet og at denne afgrænsning kan bruges som grundlag for at definere en kystzone. Afhandlingen viser, at denne kystzone består af mange forskellige landskabselementer og at der kan være knyttet mange forskellige interesser til disse elementer. En fremtidig kystzoneforvaltning skal altså varetage forvaltningen af disse elementer og de dertil knyttede interessemødsætninger.

Der er behov for at gennemføre en planlægning som skal bestå af en række procedurer, som fører frem til en klargøring af disse elementer og konflikter. Det vigtigste planlægningsredskab bliver en beskrivelse og herunder en kortlægning af landskabet.

Efter denne procedures gennemførelse vil det være muligt at komme med et konkret forslag til forvaltning og dette forslag vil afhænge af det konkrete undersøgte landskab og de dertil knyttede ressourcer og interesser.

I planlægningen må det sikres, at de lokale forhold og interesser er stærkt repræsenteret for at sikre at forvaltningen også kan implementeres lokalt.

En kystzonelov vil være et af stederne hvor en kystzone kan defineres og hvor den nødvendige planlægningsprocedure kan fastlægges.

Udgangspunktet for denne planlægningsprocedure er at opdele den samlede kystzone i mindre, ensartede områder. Et eksempel på en opdeling i mindre landskabelige enheder er gennemført af Miljøministeriet (ved Planstyrelsen) i 1991 (De danske Kyster, -arbejdsrapporten, 1991) og heri findes følgende opdeling med tilhørende kort.

Figur 6.1: En forenklet, sammenvæjet model for det danske kystlandskab

1: Åben havkyst: 8,86%; 2: Indhav: 15,74%; 3: Fjordkyst: 37,50%; 4: Ørskovkyst: 4,25%; 5: Lavkyst: 13,00%; 6: Øhavets kyst: 19,05%; 7: Bjerge: 1,60% (De danske Kyster, 1991).

Mange af planlægningsværktøjerne vil formentlig være de samme som vi kender fra dagens planlægning og det bliver udfordringen at udvikle nye kompetencer som er i stand til at integrere mellem eksisterende værktøjer og de ovenfor nævnte principper.

Et af værktøjerne kunne være handlingsplaner. Herved forstås, at man udpege områder som undergår særlig kortlægning og særlig planlægning. Denne planlægning finder sted på baggrund af formulerede mål og indenfor en fastsat periode.

Områderne kan være både geografisk afgrænsede områder så som særlige naturtyper og de kan være særlige problemområder. Et eksempel på et geografisk område kunne være et fjordlandskab. En kortlægning og planlægning vil føre til en problemafklaring og der kunne derefter opsættes mål for en fremtidig forvaltning af et sådant område.

Et andet og ikke nødvendigvis geografisk afgrænset problem kunne være sommerhusproblematikken som i en integreret planlægningssammenhæng skulle være en del af en samlet handlingsplan for turisme og rekreation.

Den landskabsanalyse, som er gennemført i afhandlingen kan anbefales som måden til at få beskrevet det aktuelle kystlandskab og til at få beskrevet de enkelte landskabselementers udvikling.

Hvert kystzoneområde har sin egen karakter som vil fremgå af landskabsanalysen. Karakteren vil kunne være udtrykt som forholdet mellem de enkelte landskabselementer og som disse elementers udvikling gennem tid. Samtidig synliggøres en række landskabselementer som konflikter med hinanden.

Et eksempel fra Gilleleje-analysen på denne slags konflikter er udviklingen af sommerhusene.

Der er to problemer i denne udvikling. Det ene problem er konflikten med klit- og klithedeområderne, som er en naturtype der er gået drastisk tilbage ikke bare i Gillelejeområdet, men i hele landet. Denne tilbagegang skyldes at disse områder har været en af lokaliseringsfaktorerne for sommerhusene. På trods af denne tiltrækning er naturtypen gået tilbage og erstattet af en blandet nåle- og løvskovsopvækst.

Den anden konflikt er det stigende pres der er for at få lov til at anvende sommerhusene på en mere alsidig måde og eventuelt lade nogle af dem overgå til byzone hvorved der åbnes op for at sommerhusene overgår til helårshuse. Denne ændring kræver dog at husene kan opfylde de byggetekniske krav, der knytter sig til helårshuse. Dette er langt fra altid tilfældet. De fleste huse er nu 30 til 40 år gamle og er ikke egnede til helårsbeboelse hverken med hensyn til brand- eller energitekniske indretninger.

Løsningen på ønsket om at beskytte og bevare natur er i dag at man beskytter de resterende områder i kraft af Naturbeskyttelseslovens §3 om generel beskyttelse af bestemte naturtyper og i kraft af de mere restriktive og arealspecifikke fredninger. Disse midler er langt hen ad vejen tilstrækkelige til at bevare den eksisterende natur. En mere målrettet kystzoneplanlægning kunne gribe naturbeskyttelsen mere radikalt an og der kan Springforbi-analysen være til inspiration. Her er der over lang tid (mere end 60 år) opkøbt arealer som successivt er restaureret og et større sammenhængende naturområde er skabt. Med en plan og tålmodighed kan det altså lade sig gøre at ændre selv de dyreste egne af Danmark og føre dem frem til en ønsket tilstand. I Springforbi området er det ønskede mål et parklignende landskab og i Gilleleje området kunne målet for en sådan strategi være at genskabe større sammenhængende områder med klithede.

I andre områder kunne denne strategi anvendes til at opkøbe områder der er truet af erosion. Herved kunne man i stedet for at forny eksisterende kystsikring langsomt opkøbe truede ejendomme, rive bygningerne ned og sikre at der her blev offentlig adgang så længe det varede.

For sommerhusenes vedkommende kan man sige, at reguleringen generelt har været stigende gennem de sidste 50 år og denne udvikling er intensiveret med det stigende pres der har været og stadig er for at få lov til at bruge sommerhusområderne mere alsidigt. De sidste år er udviklingen præget af en ihærdig indsats fra Miljøministeriets side som går på at fastholde sommerhusene som fritidsboliger og sikre at der ikke sker så store skred at Danmark ikke længere med rimelighed kan fastholde "sommerhusprotokollen" og derved den nationale ret til at forhindre udlændinge i at opkøbe danske sommerhuse.

I en fremtidig kystzoneforvaltning skal principperne om horisontal og vertikal integration, land-vand integration og endelig om at integrere fagdiscipliner i et tværfagligt samarbejde anvendes.

Samtidig skal der tages udgangspunkt i lokale erfaringer og lokale interesseorganisationer skal inddrages.

Det betyder at der skal arbejdes med udgangspunkt i problemer i stedet for i sektorer og discipliner.

Gennemføres kystzonens planlægning for regionale kystzoneområder vil det formentlig vise sig at mange forskellige af kystzonens problemer tager sig meget forskelligt ud. Et eksempel er igen sommerhusproblematikken, hvor der kan være regionale forskelle i ønskerne til fremtidig anvendelse af sommerhusene. Brugen af sommerhusene er stærkt knyttet til adgangen til natur og til god badestrand. I sådanne områder er der stærke turistinteresser knyttet til muligheden for at udleje attraktive og moderne huse. Integreret med denne udvikling er muligheden for at udvikle andre tilbud til turister både indenfor service, handel og underholdning.

I andre områder er det ikke turismen men andre problemer der er centrale. Det kan være muligheden for fortsat at anvende sommerhusene som bolig i ferier eller det kan være særlige områder hvor pensionister i større tal vil foretrække at bosætte sig der er det centrale i sommerhusproblematikken.

Sommerhusbegrebet er altså under opløsning og det kræver lokal viden og erfaring at sikre en bæredygtig og integreret planlægning af disse områder i en nær fremtid.

Kompetencen til at foretage en integreret planlægning af kystzonen skal være fagligt meget bred og det planlæggende organ skal derfor være alsidigt og være i stand til at udnytte lokale kompetencer og erfaringer. Der er derfor behov for en tværfaglig kompetenceopbygning som kan være med til at udvikle de nye planlægningsværktøjer som en fremtidig integreret kystzoneplanlægning og forvaltning kræver.

En sådan kompetence kan være samlet i et regionalt kystzoneråd, som i en kystzonelov får kompetencen til at iværksætte den nødvendige planlægning og herunder altså den nødvendige kortlægning og analyse.

Gennem analysen vil der blive peget på en række problemer i de regionale områder og det bliver rådets opgave at planlægge for disse problemer og anvise en fremtidig forvaltning.

Vigtigt i dette arbejde bliver at udvikle tankegange og metoder der implementerer de principper til fremtidig kystzoneforvaltning, som EU-kommissionen er fremkommet med og som er udtrykt i de følgende overskrifter.

Principperne om at:

- anlægge en bred synsvinkel.
- bygge på forståelse af det pågældende områdes særlige forhold.
- samarbejde med naturkræfterne.
- sikre, at beslutninger der træffes nu, ikke udelukker fremtidige løsninger.
- inddrage de berørte parter i planlægningen for at opnå samstemmighed.

- sikre alle berørte administrative organers støtte og inddragelse.
- benytte en kombination af forskellige virkemidler.

En vigtig forudsætning for indførelse af integreret kystzoneforvaltning er opbygningen af kapacitet og erfaring på området. Et samarbejde med en række uddannelsesinstitutioner og forskningscentre ville være anbefalingsværdig. Denne afhandling måtte meget gerne gå hen og blive en del af en sådan proces.

Samlet litteraturliste

AIS, 2000: Areal Informations Systemet. Miljø- og Energiministeriet, 2000.

AND 259, 1963: Anordning vedrørende udøvelsen af dansk højhedsret over den kontinentale sokkel. Anordning nr 259 af 07/06/1963. Gældende lov nr 317 af 3. juni 1998.

Anderberg, 1996: Stefan Anderberg: Flödesanalys i den hållbare utvecklingens tjänst. Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska Institutioner. Avhandlingar nr 128, 1996.

Andersen, 1964: Carl A. Andersen: Staunings skelsættende virke inden for dansk Fredning. i: Børge Smidt (red): Th. Stauning - Mennesket og Politiker. Kbh. 1964, s. 225-231.

Andersen, 1966: Bendt Andersen: Byggeret. 2. udgave. Kbh. 1966.

Andersen, 2001: Bendt Andersen, pers. kom.: Brev omhandlende sommerhusbebyggelsens historiske regulering, dateret 27. marts 2001, samt telefonisk i denne forbindelse.

Andersen, Brandt og Jensen, 1990: Andersen, Erling ; Brandt, Jesper og Jensen, John E. (1990): Landskabsøkologisk kortlægning. Ugeskrift for Jordbrug, nr 29/30, 1990, side 463-467.

Anker, 1998: Helle Tegner Anker: Integreret kystzoneforvaltning. Eksisterende regulering af det danske kystområde. Delrapport 2. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1998: Helle Tegner Anker, Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning i Danmark. Debatoplæg til Workshop. Hirtshals 28. - 29. januar 1999. Udarbejdet for Miljø- og Energiministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.

Anker, Nellemann og Sverdrup-Jensen, 1999: Helle Tegner Anker, Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning i Danmark. Konklusioner og perspektiver. Udarbejdet for Miljø- og Energiministeriet, Landsplanafdelingen, april 1999.

AOF, 1939: Fritidsproblemer. En materialesamling til belysning af et moderne problem. Udgivet af Arbejdernes Oplysningsforbund, København, 1939.

Auken, 1998: Miljøminister Svend Auken: skriftlige fremlæggelse af „Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.)“. 20.oktober 1998. www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag-fremsaettelse//L48.htm

Auken, 2000: Svend Auken: Springforbi- en visionær plan. Jyllandsposten, 31. jan 2000, side 4.

Balkert, 1999: Isabella Balkert: Springforbi-plan i farezonen. Jyllandsposten, JPKøbenhavn, 8.5.99, side 4.

Basse, 1992: Ellen Margrethe Basse: Anvendelse af sommerhuse til fritidsformål i vinterhalvåret. Ugeskrift for retsvæsen, afd. B: Juridiske Afhandlinger, meddelelser m.m. Kbh. 1992, s. 217-223.

BEK 242, 1999: Bekendtgørelse om afgrænsning af Danmarks søterritorium. Bekendtgørelse nr 242 af 21/04/1999 (gældende).

BEK 424, 1983: Bekendtgørelse af vandløbsregulering m.v. herunder om restaurering af vandløb. Bekendtgørelse nr 424 af 07/09/1983.

BEK 782, 1998: Bekendtgørelse om afgrænsning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder. Bekendtgørelse nr 782 af 01/11/1998 (gældende).

BEK 800, 1995: Bekendtgørelse om retningslinier for fastlæggelsen af klit- og strandbeskyttelsesliniens forløb. Miljøministeriets bekendtgørelse nr 800, af 5. oktober 1995

Bendtsen, 1969: P.H. Bendtsen: Byplanlægning. Akademisk Forlag 1969.

Bertolt, 1939: Oluf Bertolt: Fritiden som socialt problem. 1939. her citeret efter Dahlkild, 1987.

Beyer et al, 1989: Flemming Beyer et al: Historiske huse i Gilleleje Fiskerleje. Gilleleje Museum, Nationalmuseet og Miljøministeriet, 1989.

Bill, 1994: Jan Bill: Maritime aspekter af middelalderens landbebyggelse, Hikuin 1994, s. 163ff.

- Bill, 1999:** Jan Bill: Port topography in medieval Denmark. I: Jan Bill (ed): Maritime Topography and the Medieval Town. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History, vol. 4. Kbh. 1999.
- Binderup, 1995:** Merete Binderup: Pilotprojekt om kystzonen. Rapport til Skov- og Naturstyrelsen. Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse. Rapport 1995/81. Kbh. 1995.
- Bjerregaard og Grolin, 1998:** Charlotte Bjerregaard og Hanne Askholm Grolin: Integrated Coastal Zone Management in Denmark. Geografisk Tidsskrift vol 98,s. 31-37, Kbh. 1998.
- Boesen, Petersen og Sperber, 1994:** Anna Boesen, Gert Petersen og Sune Sperber: Kystlandskab og Natursyn - en historisk analyse af Greve Strand området og Køge Bugt regionen. Naturvidenskabelig Basisuddannelse 4. aemester, gr.10. Roskilde Universitetscenter 1994. Vejleder: Henrik Suadicani.
- Bondesen, 1996:** (Ed:) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, june 14, 1996. Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996.
- Bondesen, 1998:** Erling Bondesen: Nature and Natural Science - Planning and Planning Science. I: Annual Report. Aug.98 - Dec.97. Dept. of Environment, Technology and Social Studies. Roskilde University. Denmark. Roskilde, 1998.
- Bondesen et al, 1991:** Erling Bondesen, Thomas T. Andersen, Jørgen Christiansen og Henrik Suadicani: Roskilde Fjord. Geologiske undersøgelser omkring Eskilsø og Frederikssund, 1991. Inst. f. Miljø, Teknologi og Samfund, RUC, oktober 1991.
- Bondesen et al, 1992:** Erling Bondesen, Thomas T. Andersen, Jørgen Christiansen og Henrik Suadicani: Roskilde Fjord. Geologiske undersøgelser ved Kølholm, Frederikssund og i Jægerspris Bredning, 1992. Inst. f. Miljø, Teknologi og Samfund, RUC, oktober 1992.
- Bondesen, 1982:** Bondesen, Erling: Havspejlssvingninger og strandlinier - en geologisk-arkæologisk oversigt med særlig henblik på Roskilde Fjord. Historisk Årbog for Roskilde Amt, 1982.
- Bondesen, 1998:** Bondesen, Erling: Strandlinien i Roskilde. Fra By og Amt. Historisk Årbog for Roskilde Amt. s. 122-130, Viborg, 1998.
- Bramsen, 1995:** Bo Bramsen (red. og billedtekster): Strandvejen Før og Nu. Bind 1: Svanemøllen til Vedbæk. Politikens forlag, København 1995.
- Brandt, 1996:** Brandt, Jesper: Trivial nature has become popular: don't leave it to the conservation authorities alone. I: H.G. Jongman (ed.): Ecological and landscape consequences of land use change in Europe. Proceedings of the first ECNC seminar on land use change and its ecological consequences, 16-18 February 1995 Tilburg, The Netherlands 1996.
- Brandt, 1998:** Brandt, Jesper: Key concepts and interdisciplinarity in Landscape Ecology: A summing-up and outlook. I: J.W. Dover and R.G. H. Bunce (Eds.): Key concepts in Landscape Ecology. Proceedings of the 1998 european congress of the international association for landscape ecology. England 1998
- Brandt, 1999:** Brandt, Jesper: Geography as "landscape ecology". Geografisk tidsskrift, Special Issue,1. Side 21-31.
- Brandt og Christensen, 1994:** Danske Klitter en oversigtlig kortlægning. Bind 1 og 2. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1994.
- Brandt og Rasmussen, 1981:** Brandt, Jesper og Rasmussen, Rasmus Ole: Humanøkologisk beskrivelsesmetode. Publikationer fra Institut for Geografi, Samfundsanalyse og Datalogi, Forskningsrapport nr. 4. Roskilde Universitetscenter 2. udgave, 1981.
- Brandt, 1991:** Brandt, Erik: Spærringer og forsvundne øer - Registrering og vurdering af mulighederne for naturgenopretning på søterritoriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1991.
- Brandt og Primdahl, 1991:** Brandt, Jesper og Primdahl, Jørgen: Landskabsøkologi. Ugeskrift for Jordbrug, nr 41/42, 1991, side 655-659.
- Bredsdorff, 1945:** Peter Bredsdorff: Om Planlægning af Sommerbebyggelser,. Arkitekten, ugehæfter, side 33-36. Kbh. 1945.
- Brix et al, 1990:** Bo Brix et al: Landet og Loven. København 1990.

- Brüel, 1917:** J. Brüel: Sandflugten i Nordsjælland, Kbh 1917.
- BST 25020, 1978:** Forsvarskommandobestemmelse O. 020-1 om danske, færøske og grønlandske territorialgrænser. BST nr 25020 af 28/02/1978 (gældende).
- Byggeforum, 1990:** Sommerhusbyggeri til udlejning. Byggeforum, nr 8/1990, s.4 + s.6.
- Carstensen, 1998:** Poul Carstensen: Sommerhuse mellem lov og virkelighed. Danske Kommuner nr 14, 1998, s. 36-37.
- Carter, 1988:** R.W. G. Carter: Coastal Environments. London 1988.
- Christensen, 1982:** Charlie Christensen: Havniveauændringer 5500-2500 f.kr. i Vedbækområdet, Nordsjælland. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1981, s. 91-107, Kbh. 1982.
- Christensen, 1993:** Charlie Christensen: Land og Hav. i: Hvass, S. og Storgaard, B. (red.): Da klinger i muld... 25 års arkæologi i Danmark. Aarhus 1993.
- Christensen, 1994:** Tommy P. Christensen: Kystbebyggelser i senmiddelalder og renæssance. Hikuin, 1994, s. 110ff.
- Christensen, 1997:** Charlie Christensen: Den store havstigning i Storebælt. i: Lisbeth Pedersen, Anders Fischer og Bent Aaby (red.): Storebælt i 10.000 år. Mennesket, Havet og Skoven. Kbh. 1997.
- Christensen, 1997:** Peter Thorning Christensen: Befæstningsanlæg. I: Vivian Etting og Per Grau Møller: De kulturhistoriske interesser i Landskabet. (i serien: Kulturhistorien i planlægningen). Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh. 1997
- Christensen, 1998:** Charlie Christensen: Miljøet omkring Spodsbjerg bopladsen. i: Hugo H. Sørensen (red.): Spodsbjerg - en yngre stenalders boplads på Langeland. 1998.
- Christensen, 2001:** Charlie Christensen: Kystbosættelse og havniveauændringer i stenalderen. Mesolitisk symposium i Vordingborg, 1998. In Press 2001..
- Christensen, Fischer og Mathiassen, 1997:** Charlie Christensen, Anders Fischer og Dorte Rørbeck Mathiassen: kapitel 1.6: Den store havstigning i Storebælt. I: Lisbeth Pedersen, Anders Fischer og Bent Aaby (red): Storebælt i 10.000år. København 1997, s. 45-54.
- Christiansen, 1967:** Christiansen, Sofus: Geografi som "human økologi".Geografisk Tidsskrift, bind 66,1, København 1967, side 24-35.
- Christiansen, 1975:** Christiansen, Sofus: Subsistence on Bellona Island (Mungiki): a study of the cultural ecology of a Polynesian outlier in the British Solomon Islands protectorate. Det kongelige danske geografiske Selskab, 1975. (Doktordisputats, Københavns universitet, 1972).
- Christiansen og Vaaben, 1983:** Ole Christiansen og Inger Vaaben: Landsplanlægning - beføjelser, retsvirkninger og praksis. Juristen, 1983, s. 134-152.
- Christoffersen, 1999:** Henrik Christoffersen: Helårsbeboelse i sommerhuse. Amternes og kommunernes Forskningsinstitut, Kbh. januar 1999. Fotokopi.
- Cicin-Sain og Knecht, 1998:** Biliana Cicin-Sain and Robert W. Knecht: Integrated Coastal and Ocean Management. Concepts and Practices. Island Press, Washington D.C. 1998.
- CIR 167, 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Cirkulære nr 167 af 28/08/1981.
- Cirk., 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Miljøministeriets cirkulære af 28. august 1981.
- Cirk., 1991:** Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne. Miljøministeriets cirkulære nr 215 af 19. december 1991.
- CORINE, 1991:** Europa kommissionen: CORINE biotopes - The design, compilation and use of an inventory of sites of major importance for nature conservation in the European Community. Louxembourg, 1991. Downloaded som PDF-fil fra: <http://reports.eea.eu.int/COR0/en>
- CORINE, 2000:** European Environment Agency: CORINE land cover technical guide - Addendum 2000. Technical report No 40. København 2000. Downloaded fra: www.eea.eu.int
- CZMA, 1996:** Coastal Zone Management Act of 1972 as amended through P.L. 104-150, The Coastal Protection Act of 1996. download: www.ocrm.nos.gov/czm/czm_act.html

- Dahl, 1997:** Bjørn Westerbeek Dahl: Det badende København. Skalk, 1997, nr 6, s.21-29.
- Dahlkild, 1987:** Nan Dahlkild: Kampen om den frie tid. Bogens Verden. 69. årgang 1987, s.357-361.
- Dahlkild, 1988:** Nan Dahlkild: Ferie for folket - omkring oprettelsen af Dansk Folkeferie. Arbejderhistorie, nr 31, okt 1988, ss 2-17
- Dahlkild, 1991:** Nan Dahlkild: Fra Sommervilla til Feriehytte. Om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser. Dansk Byplanlaboratorium. Byplanhistoriske Noter nr 23, Kbh 1991.
- Dansk Folkeferie, 1998:** 11 danske naturperler. Katalog 1998.
- DBV, 1952:** Fire foredrag om Sommerhusbyggeri. Fra årsmødet 1952 i Selskabet for Sundhedsplejen. København 1953. (Fortryk af Beretning om Dansk Byplanlaboratoriums Virksomhed 1952).
- De danske Kyster, 1991:** De danske Kyster 1991 - status og perspektiver. 2 bind:
Arbejdsrapport og Arbejdsrapport og bilag. Miljøministeriet, Planstyrelsen. København, juni 1991.
- DN, 2000:** Danmarks Naturfredningsforening. Visioner for Strandvejen og Øresundskysten. 2000
- Drechsel, 1890:** C.F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier i Nordsøen og Farvandene indenfor Skagen. København 1890. (Her i genoptryk som Dansk Fiskerimuseums skrifter 4, Grenaa, 1988).
- DS207:** Danmarks Statistik: BBR-service. Sommerhuse fordelt efter opførelsesår for hver kommune. 1. januar 1998. Specialkørsel „fil: somf207“, august 1998.
- DS379:** Danmarks Statistik: BBR-service. Sommerhuse med lovlig og ulovlig beboelse for hver kommune. 1. januar 1998. Specialkørsel „fil: somf379“, august 1998.
- Enemark, 1990:** Stig Enemark: Sommerlandets glæder. Byplan, nr 5, 1990, s. 148-149.
- Etting og Møller, 1997:** Vivian Etting og Per Grau Møller: De kulturhistoriske interesser i Landskabet. (i serien: Kulturhistorien i planlægningen). Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh. 1997.
- Eyben og Nielsen, 1965:** W.E. von Eyben og Thøger Nielsen: Fast ejendoms regulering og beskatning. 1. bind. 1965.
- FA, 1997:** -keef.: Sommerhuse ikke nævnt i undersøgelse. Frederiksborg Amtsavis, 30.8.1997.
- Ferie- og fritidscirkulæret, 1981:** Cirkulære om planlægning af ferie- og fritidsbebyggelse. Cirkulære nr. 167 af 28. august 1981.
- Fortolkningsmanual, 1998:** Trine Binding (red): Fortolkningsmanual til Danske naturtyper omfattet af EF-habitatdirektivets bilag I. (downloaded fra: www.sns.dk/natur/habitat/manual.htm) (- uofficiel oversættelse af "Interpretation Manual of European Union Habitats, HAB 96/2 FINAL - EN, Version EUR 15" <http://europa.eu.int/comm/dg11/nature/hab-en.htm>)
- Frandsen, 1987:** Søren Frandsen: Nordsjællands Fiskerlejer. Bygd, 18. årg. Nr.1, 1987.
- Frandsen, 1992:** Søren Frandsen: På vej til havs. Fra Frederiksborg Amt. Helsingør 1992, s. 31-35
- Frb. Amt, 1992:** Sommerhusundersøgelse. Regional sommerhusundersøgelse 1992. Frederiksborg Amt, teknisk forvaltning. Hillerød, nov. 1992.
- Fredningskendelse, 1963:** Fredningsnævnet for Frederiksborg amts nordlige del, 6. maj 1963 for matrikel 22u, Smidstrup by i Blistrup sogn.
- Fællesudvalget for Kystpleje og kystsikring af Nordkysten, 1984:** Nordkysten. Basisrapport. Fællesudvalget for Kystpleje og kystsikring af Nordkysten. Nov. 1984.
- Gadegaard, 1995a:** Birgitte Gadegaard: Dansk særregel i fare. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s.4.
- Gadegaard, 1995b:** Birgitte Gadegaard: Til kamp for lov og orden. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 7
- Gadegaard, 1995c:** Birgitte Gadegaard: Vinterliv i Sommerlandet. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 8-9.
- Gadegaard, 1995d:** Birgitte Gadegaard: Skibby offer for social eksport. Danske Kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 10.
- Gamrath, 1959:** P. Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Lyngby-bogen, IV, Lyngby 1959, s. 39-49
- Gamrath, 1988:** P. Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Lyngby-bogen 1988, s. 125-142.

- Gamrath, 1989:** Poul Gamrath: Fra Taarbæk Sogn. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen 1989, s. 107-119.
- Græsted- Gilleleje Kommune, 1991:** Græsted- Gilleleje Kommune, Teknisk Forvaltning: Analyse af Sommerhusområderne, juni 1991, (fotokopi)
- Græsted- Gilleleje Kommune, 1997:** Græsted-Gilleleje kommune: Forslag til kommuneplan 1997. 1997.
- Gulmann, Bernhard og Lehmann, 1989:** Claus Gulmann, John Bernhard og Tyge Lehmann: Folkeret. Gylling, 1989
- Gaardmand, 1993:** Arne Gaardmand: Dansk Byplanlægning 1938-1992, Arkitektens Forlag København 1993
- Hammerich, 1908:** Dansk Lovleksikon, V. BIND - anden sammenarbejdede og forøgede udgave af Emil Jürgensens "Nyt Lovlexikon". København 1908.
- Hansen, 1991:** Dorthe Vejen Hansen: Det udstykkede land. Arsenalet. Årgang 1996, nr 1. Frederiksværk 1996.
- Hansen, 1995:** Jens Morten Hansen: En ø's opståen, kystdannelse og vegetationsudvikling: Naturlige og menneskeskabte landskaber på Læsø. Geologisk Tidsskrift, 1995, hæfte 2. København 1995.
- Harkjær, 1989:** Ole Harkjær: Taarbæk - selvgroet og Planlagt. Forsøg på planlægning i en selvbevidst bydel. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 125-142.
- Henningsen, 1928:** Poul Henningsen: Det dødbringende Kys. Artikel fra 1928 gengivet i: Poul Henningsen: Vi er selv historie. Red Henrik Stangerup. Kbh. 1963.
- Henningsen, 1926:** Poul Henningsen: Naturfredning endnu engang. Kronik i Radiotidende, 6.9. 1926. Her gengivet i: Poul Henningsen. På hundredåret. Tekster 1918-1967. Gylling 1994.
- Holden Jensen, 1990:** H.H. Holden Jensen: Fredningsplanlægning gennem 3 årtier. I: Brix et al., 1990. I: Brix et al, 1990, s. 9-20.
- Holm, 1991:** Poul Holm: Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca 1550-1914. Kapitel IX. Badegæster og kystboer. Esbjerg, 1991.
- HOME, 1998:** Ejendomsannonce fra HOME, Holbæk, Politiken 21.5.98, samt samtale med medarbejder 22.5.98 samt salgsoptillinger for fire huse på: www.home.dk/cgi-win/bolig.exe.
- Hvidberg, 1991:** Eva Hvidberg (red.): Mit hjerte bor i Greve. Greve Museum, 1991.
- Hägerstrand, 1993:** Torsten Hägerstrand: Samhälle och natur. I: Region och miljö - ekologiska perspektiv på den rumsliga närings- och bosättningsstrukturen. NordREFO 1993:1, s. 14-59.
- Illum, 1952:** Knud Illum: Dansk Tingsret, I-II. København 1952
- Illum, 1976:** Knud Illum: Dansk Tingsret. 3. omarbejdede udgave ved Vagn Carstensen. København 1976.
- Ingwersen, 1935:** Jens Ingwersen: Sommerhusbebyggelse. Et Indlæg. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 114.
- Iversen, 1936:** Johs. Iversen: Biologische Pflanzentypen als Hilfsmittel in der Vegetationsforschung. Mitteilungen aus dem Skallingenlaboratorium. København 1936.
- Iversen, 1937:** Johs. Iversen: Undersøgelser over Littorinatrangressioner i Danmark. Meddl. Danmarks Geologiske Forening, bd. 9, 1937.
- Jacobsen, 1981:** Jacobsen, E.M.: Littorinatrangressioner i Trundholm Mose, NV-Sjælland, en foreløbig undersøgelse. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1981, 109-117.
- Jacobsen, 1982:** Jacobsen, E.M.: Littorinatrangressioner i Trundholm Mose, NV-Sjælland, supplerende undersøgelser. Dansk Geologisk Forening, Årsskrift for 1982, 59-65.
- Jacobsen, 1989:** Niels Kingo Jacobsen: Physical geographical features of Denmark. I: Peter Vestergaard og Kjeld Hansen (eds): Distribution of vascular plants in Denmark. Opera Botanica, nr 96, København 1989. p. 13-23.
- Jensen, 1922:** Otto Jensen: Chr. Faber og "Granskoven" ved Gilleleje. Fra Frederiksborg Amt Aarbog for 1921, Hillerød 1922
- Jensen, 1994:** Keld Jensen: Strukturudviklingen i Forsvaret - og dennes betydning for regionalgeografiske forhold. Forskningsrapport nr 100. Inst. F. Geografi og Internationale Udviklingsstudier. Roskilde 1994.

- Jægersborg Statsskovdistrikt, 1998:** Jægersborg Statsskovdistrikt. Kystbeskyttelse ved Springforbi. Dispositionsforslag, dec. 1998.
- Jørgensen, 1979:** Lisbet Balslev Jørgensen: Danmarks Arkitektur, Enfamiliehuset. Kbh. 1979 heri: Sommerhuset, side 173-188.
- Kallerup, 1998:** Ole Kallerup: Oprydning i sommerhus-udlejningen. Politiken. Erhvervsmagasinet. 3.6.1998, s. 3.
- Kiilsgaard Madsen, 1979:** Flemming Kiilsgaard Madsen: Naturfredningssagens historie i Danmark. Odense, 1979.
- KMS, 1994:** 4cm kort senest rettet 1994. Her fra Topografisk Kortværk Danmark 2001
- Knuth-Winterfeldt, 1981:** Henrik Knuth-Winterfeldt: Naturfredning i Danmark. Danmarks Naturfredningsforlag, Kbh. 1981.
- Knuth-Winterfeldt, 1990:** Henrik Knuth-Winterfeldt: En epoke i naturbeskyttelsens historie.
- Kommisionen 2000b:** Meddelelse fra Kommisionen til Rådet og Europa-Parlamentet om integreret kystzoneplanlægning: En Strategi for Europa. KOM (2000) 547 endelig, Bruxelles, den 27.09.2000.
- Kommisionen, 2000a:** Forslag til Europa-parlamentets og Rådets henstilling om gennemførelsen af integreret kystzoneplanlægning i Europa. KOM(2000) 545 endelig, Bruxelles, den 08.09.2000.
- Kommissionen, 2000b:** Meddelelse fra Kommissionen til Rådet og Europa-Parlamentet om integreret kystzoneplanlægning: En Strategi for Europa. KOM (2000) 547 endelig, Bruxelles, den 27.09.2000.
- Kommissionen, 1999:** Europa-kommissionen: Mod en europæisk strategi for integreret kystzoneforvaltning (IKZF). Et oplæg. Almindelige principper og politiske muligheder Luxembourg, 1999.
- Kommuneplan 1997:** Græsted-Gilleleje kommune: Forslag til kommuneplan 1997. Maj 1997.
- Kragh, 1991:** Poul Kragh: Natursyn. NOAHbladet nr 131, august 1991, side 3-7.
- Kystcirkulæret, 1991:** Cirkulære om planlægning og administration af kystområderne. Miljøministeriets cirkulære nr. 215 af 19. december 1991
- Kystloven, 1994:** Lov om ændring af lov om planlægning og lov om naturbeskyttelse. Lov nr 439 af 1. juni 1994
- Landsplanafd., 1995:** Regionplanrevisionen 1997. Den statslige udmelding til regionplanrevisionen 1997. Landsplanafd. Juni 1995.
- Landsplanafdelingen, 1997:** Brev til Fr.borg Amtsråd fra Miljøministeriet, Landsplanafdelingen dateret 21 marts 1997.
- Landsplannyt, 2001:** Landsplannyt nr 23, juni 1998. Temanummer om regionplanudmelding 2001.
- Langkilde, 1987:** Hans Erling Langkilde: Landsteder, Villaer, Bygherre og Arkitekt. Arkitektens Forlag, København 1987
- Larsen og Jeppesen, 1998:** Mikkellandsvig Larsen og Jon Willaing Jeppesen: Havis som kystmorfologisk agent. Et casestudie fra Roskilde Fjord. Specialrapport fra Geografisk Institut, maj 1998.
- Lassen, 1935:** Mogens Lassen: Et muret sommerhus. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 114.
- LBK 113, 1996:** Bekendtgørelse af Toldloven. Lovbekendtgørelse nr 113 af 27/02/1996 (gældende)
- LBK 114, 1997:** Bekendtgørelse af lov om jagt og vildtforvaltning. Lovbekendtgørelse nr 114 af 28/01/1997.
- LBK 182, 1979:** Kontinentalsokkelloven. Lovbekendtgørelse nr 182 af 1. maj 1979 om kontinentsoklen som ændret ved lov nr 357 af 6. juni 1991, lov nr 484 af 12. juni 1996, lov nr 187 af 12. marts 1997 og lov nr 317 af 3. juni 1998.
- LBK 192, 1999:** Bekendtgørelse af lov om støtte til jordbrugets strukturudvikling og til økologisk produktion inden for jordbrug og fiskeri m.v. LBK nr 192 af 26/03/1999
- LBK 243, 1994:** Kystbeskyttelsesloven. Lovbekendtgørelse nr 243 af 5. april 1994 om kystbeskyttelse som ændret ved lov nr 469 af 10. juni 1997.
- LBK 563, 1997:** Planloven. Lovbekendtgørelse nr 563 af 30. juni 1997 om planlægning.

LBK 569, 1997: Råstofloven. Lovbekendtgørelse nr 569 af 30. juni 1997 om råstoffer.

LBK 598, 1999: Bekendtgørelse af landbrugslov. LBK nr 598 af 15/07/1999.

LBK 632, 2001: Bekendtgørelse af lov om vandløb. lovbekendtgørelse nr 632 af 23/06/2001.

LBK 763, 2002: Bekendtgørelse af lov om planlægning. Lbk af 11.9.02.

LBK 835, 1997: Naturbeskyttelsesloven. Lovbekendtgørelse nr 835 af 1. november 1997 om naturbeskyttelse som ændret ved lov nr 478 af 1. juli 1998.

LBK 920, 1989: Bekendtgørelse af lov om sommerhuse og camping m.v. LBK nr 920 af 22/12/1989.

LBK, 803, 1998: Bekendtgørelse af lov om saltvandsfiskeri. Lovbekendtgørelse nr 803 af 11/11/1998.

Leksikon, 2001: Solidaritet: Leksikon for det 21. århundrede, CD-rom 2001.

Lokalplan 129, 1996: Lokalplan 129 for Springforbiområdet i De grønne hovedtræk. Lyngby-Taarbæk Kommune. feb 1996.

Lorenzen, 1995: Carsten Lorenzen: Principfast lovbryder. Danske kommuner nr 1, 5.1.1995, s. 11.

Lov 1, 1959: Toldloven. Lov nr 1 af 28.1.1959.

Lov 66, 1965: Lov om Ferskvandsfiskeri. Lov nr 66 af 23/03/1965.

Lov 118, 1999: Økologilov. Lov nr 118 af 03/03/1999.

Lov 122, 1925: Lov om Byplaner. Lov nr 122 af 18.4.1925

Lov 160, 1962: Lov om Byplaner. Lov nr 160 af 9. maj 1962.

Lov 181, 1938: Lov om Byplaner. Lov nr 181 af 29. April 1938.

Lov 195, 1965: Saltvandsfiskeriloven. Lov nr 195 af 26.5. 1965

Lov 207, 1964: Lov om Danmarks Riges fiskeriterritorium. Lov nr 207 af 12.6. 1964

Lov 210, 1949: Lov om Regulering af bymæssige Bebyggelser, Lov nr 210 af 23. april 1949.

Lov 246, 1960: Byggelov for Købstæderne og Landet. Lov nr 246 af 10.juni 1960. „Landsbyggeloven“.

Lov 267, 1972: Lov om sommerhuse og camping m.v. Lov nr 267 af 7. juni 1972

Lov 292, 1981: Havanlægsloven. Lov nr 292 af 10. juni 1981 om visse havanlæg.

Lov 315, 1969: Lov om by- og landzoner. Lov nr. 315 af 18. juni 1969.

Lov 371, 1999: Lov af 2. juni 1999 om ændring af lov om planlægning

Lov 411, 1996: Eksklusive økonomiske zoner. Lov nr 411 af 22. maj 1996 om eksklusive økonomiske zoner.

Lov 476, 1993: Lov om beskyttelse af havmiljøet. Lov nr 476 af 30/06/1993.

Lov 597, 1976: Lov om Danmarks Riges fiskeriterritorium. Lov nr 597 af 17/12/1976 (gældende).

Lov 1022, 1998: lov af 23. dec. 1998 om ændring af lov om planlægning

Lovbek 1972: Byggelov. Lovbekendtgørelse nr 361 af 17. jul 1972.

Lovforslag L48, 1998a: Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.) Fremsat den 20. Oktober 1998 af miljø- og energiminister (Svend Auken). (incl. Bemærkninger til lovforslaget) www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag_som_fremsat/L48.htm

Lovforslag L48, 1998b: Forslag til Lov om ændring af lov om planlægning. (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.). Vedtaget af Folketinget ved 3. Behandling den 15. December 1998. www.folketinget.dk/Samling/19981/lovforslag_som_vedtaget/L48.htm

LPA, 1999: Mulighed for overførsel af arealer i sommerhusområder i kystnærhedszonen til byzone. 9.juli 1999.Landsplanafdelingens hjemmeside: www.mem.dk/landsplan/Landsplanlægning/kystzoneplanlaegning.htm

- LPA, 2000:** Landsplanafdelingen: Mod en europæisk strategi for integreret kystzoneplanlægning. www.mem.dk/lpa/landsplan/Kyster&Turisme/Europa.htm (printdato: 05-01-00)
- Lplan, 1977:** Cirkulære om planlægning af sommerhusområder. Miljøministeriets cirkulære af 16. juni 1977. Landsplandirektiv.
- LPUS, 1966:** Strandkvalitet og Fritidsbebyggelse. Landsplanudvalgets sekretariat, september 1966.
- Lykke-Andersen, Madirazza og Sandersen, 1996:** Holger Lykke-Andersen, Ivan Madirazza og Peter B.E. Sandersen: Tektonik og landskabsdannelse i Midtjylland. Geologisk Tidsskrift, 1996, hæfte 3. København 1996.
- Lyshjelm, 1997:** Johs. Lyshjelm: Kobæk Strand Skælskør. Udgivet af Skælskør Egnshistoriske Arkivs Udgiverselskab, 1997
- Madsen, 1979:** Flemming Kiilgaard Madsen: Naturfredningssagens historie i Danmark. Odense, 1979.
- Mahler, 1999:** Ernst Mahler: Carl Ferdinand Suadicani (1753-1824) : livlæge for konger og fyrster, embedslæge også for de fattigste, pioner i behandlingen af de sindssyge : en biografisk studie. Vordingborg, 1999.
- MEM (1996):** Miljø og Energiministeriet, Departementet, Landsplanafdelingens 4 kontor: Kystpolitik og kystregulering i EU. Arbejdsnotat, februar 1996.
- MEM (1997):** Miljø- og Energiministeriet. Landsplanredegørelse fra Miljø- og Energiministerien. Danmark og europæisk planpolitik. København, marts 1997.
- Mentz, 1987:** I. H. Mentz: Melbylejren gennem hundrede år. 1887-1987. i: Fra det gamle Frederiksværk. Årbog 1987. Frederiksværk 1987.
- Mikkelsen (1949):** Strandengene i Danmark og deres flora. Naturens Verden, 1949, side 290-308.
- Mikkelsen (1949a):** Valdemar M. Mikkelsen: Præstø Fjord. Kbh. 1949. (- også som: Dansk Botanisk Arkiv, bind 13, nr 5, Kbh. 1949.)
- Mikkelsen, 1975:** Vald. M. Mikkelsen: Fredningens historie i Danmark. i: Nørrevang, Overgaard Nielsen og Axel Schou (red.): Danmarks Natur, bind 11: Mennesket og Naturen. 2. udg. Kbh 1975.
- Miljø- og Energiministeriet, (2000):** Miljø- og Energiministeriet: Danske naturtyper i det europæiske NATURA 2000 netværk. Miljø- og Energiministeriet og Skov- og Naturstyrelsen, 2000.
- MM, 1997-98:** Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Hav- og Råstofkontoret: Notat af 14. november 1997: Overvejelser om Planlovens §40 om anvendelsen af boliger i sommerhusområder. 13 s. samt Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Friluftskontoret: Notat af 16. juni 1998: Overvejelser om præcisering af den gældende ordning i planlovens §40 om anvendelse af boliger i sommerhusområder - samt om håndhævelse af bestemmelsen bl.a. i relation til CPR-tilmeldinger. 15 s.
- MML, 1994:** Miljøministeriet. Landsplanafdelingens 6. kontor: Indlandssommerhuseområder i Hovedstadsregionen. Arbejdsnotat. juni 1994
- MMP, 1991:** De danske Kyster 1991. Miljøministeriet, Planstyrelsen 1991.
- Moestrup, 1997:** Moestrup's Den Grønne Vejviser: Græsted-Gilleleje kommune, 1997. Ejendomsoplysninger ajourført 17. marts 1997.
- Molin, 1994:** Annelise Molin, borgmester i Nexø kommune: Afliv sommerhusdebattens hellige køer. Danske Kommuner nr 36, 17.11.1994, s. 30-31.
- Mortensøn, 1997:** Ole Mortensøn: Kystlandskabet. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 239-261.
- MPU bilag 29, 1998:** Miljø- og Planlægningsudvalget, Alm. del - bilag 29. www.folketinget.dk/Samling/19981/udvtilag/MPU/Almdel_bilag29.htm
- MPU, bilag 60, 1998:** Miljø- og planlægningsudvalget (L48 - bilag 60). Betænkning afgivet af Miljø- og Planlægningsudvalget den 9. December 1998. Betænkning over Forslag til lov om ændring af lov om planlægning (Håndhævelse af forbud mod ny helårsbeboelse i boliger i sommerhusområder, skærpelse af bødeniveau m.v.). www.folketinget.dk/Samling/19981/udvtilag/MPU/L48_bilag60.htm

- Munk og Pedersen, 1975:** Erik Munk og Vagn Lykke Pedersen: Planlægning og byernes udvikling. i: Arne Nørrevang, Torben J. Meyer og Mogens Rud (red.): Danmarks Natur, bind 9, 2.udg. Kbh 1975 pp. 169-190.
- Møller, 1948:** Svend Erik Møller: Feriehuset. København 1948.
- Møller, 1997:** Kulturhistorisk inddeling af landskabet (i serien: Kulturhistorien i planlægningen) Per Grau Møller (i samarbejde med Erland Porsmose ; red.: Annette Schou) Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Kbh.1997.
- n.n.1986:** Gilleleje Feriecenter. Arkitektur DK, 1-1986, side 35-37.
- Naveh and Lieberman (1994):** Zev Naveh og Arthur S. Lieberman: Landscape Ecology: Theory and application. New York, 2. udgave 1994
- Nellemann og Sverdrup-Jensen (1998):** Vibeke Nellemann og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning. Vurdering af praksis i kystzoneforvaltningen i Danmark. Delrapport 3. Arbejdsnotat. . Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.
- Nielsen og Nielsen, 1990:** Jørgen Nielsen og Niels Nielsen: Kystmorfologi. Kbh Universitet, Geografisk Centralinstitut, 1990.
- NKN, 1995:** Naturklagenævnet, formanden: Afgørelse i sagen om tilbageførsel af et sommerhusområde i Jægerspris kommune til landzone. 7. april 1995.
- Normal-bygningsreglement, 1951:** Normal-bygningsreglement for Landkommuner udarbejdet af Boligministeriet 1951. København 1951
- NOAA, 1998:** National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA). 1998 (on-line). "Population: Distribution, Density and Growth" by Thomas J. Culliton. NOAA's State of the Coast Report, Silver Spring, MD: NOAA. Downloaded fra URL: http://state_of_coast.noaa.gov/bulletins/html/pop_01/pop.html
- Olsen og Wulff, 1995:** Karina Olsen og Mogens Wulff: Sommergæster på Nordkysten. En beskrivelse af sommerlivets udvikling i Gilleleje gennem hundrede år set i et socialt og økonomisk perspektiv. Gilleleje Museum, Bd. 32, s. 3-28. 1995.
- Olwig, 1987:** Kenneth R. Olwig: Naturens historie. Miljøskrift nr 4, marts 1987, side 17ff.
- Olwig, 1990:** Kenneth Robert Olwig: Naturens synliggørelse og natursynets usynliggørelse. i: Bo Brix (red.): Landet og Loven. Miljøministeriet, Kbh. 1990, side 95ff.
- Olwig, 1993:** Kenneth Robert Olwig: Natur"syn". Tidsskriftet Antropologi, nr 27, 1993, side 7-16.
- Outzen, 1990:** Karsten Outzen: Fritidens huse i fremtiden. Byplan nr 5, 1990, s. 155.
- Pedersen, 1991:** Pedersen, Kaare : Naturen er stum - det er os der taler. NOAH bladet nr 131, august 1991, side 10-12
- Pedersen og Sverdrup-Jensen, 1998:** Pedersen, Jesper Duer og Sten Sverdrup-Jensen: Integreret kystzoneforvaltning. Internationale erfaringer med integreret kystzoneforvaltning. Delrapport 1. Arbejdsnotat. Miljøministeriet, Landsplanafdelingen, september 1998.
- Petersen, 1989:** K. Strand Petersen: Den postglaciale transgression og molluskfaunaen i Tude Å-området. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, p. 82-92.
- Pihl, 2000:** Pihl, S., Ejrnæs, R., Søgaard, B., Aude, E., Nielsen, K.E., Dahl, K. & Laursen, J.S.: Naturtyper og arter omfattet af EF-Habitatdirektivet. Indledende kortlægning og foreløbig vurdering af bevaringsstatus. Danmarks Miljøundersøgelser. Faglig rapport fra DMU, nr 322, 2000.
- Porsmose og Jensen, 1997:** Erland Porsmose og Hannelene Toft Jensen: De privilegeredes Fritidslandskab. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 291-294.
- Rambusch, 1978:** Sigurd Rambusch: Rødovre 1901-1976. Rødovre 1978.
- Rasmussen, 1996:** Rasmussen, Rasmus Ole: En humanøkologisk tilgang til den geografiske analyse. I: Rasmus Ole Rasmussen. Poul A. Hansen og Niels H. Jensen: Regioner og Strukturer i forandring. Arbejdsrapport 122. Publikationer fra Institut for Geografi og International Udviklingsstudier. Roskilde Universitetscenter 1996, side 27-68.

- Rasmussen, 1989:** Holger Rasmussen: Fiskeriet fra Taarbæk. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen 1989, s. 49-84.
- Rasmussen, 1997:** Anne-Marie Vægter Rasmussen: Sommerhuslovgivningen i Danmark. Juristen nr 4, 1997, s. 185-193.
- Rasmussen, 1999:** Ulla Fraes Rasmussen: Køge - the topography of a planned harbour city. I:I: Jan Bill (ed): Maritime Topography and the Medieval Town. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History, vol. 4. Kbh. 1999.
- Rasmussen, 2000:** Edith Rasmussen: Kurt Daell vil redde sit barndomshjem fra nedrivning. Jyllandsposten, JPKøbenhavn, 19.1.2000, side 3.
- RB6732:** RB-telegram, 26.8.1998, RB6732 4 P 0390 ORD z2: 251156: Sommerhuse / Auken. Ulovlige sommerhuse skal senest rømmes om to år.
- RD, 1998:** Byrådsmedlem under anklage. Roskilde Dagblad, 4.3.1998
- Region., 1970:** Regionplanudvalget for Nordjylland. Forretningsudvalget. Regionplan-status for Nordjylland 1970. marts 1970.
- Regionplanudvalget for Nordjylland , 1970:** Regionplan-status for Nordjylland 1970. Regionplanudvalget for Nordjylland. Forretningsudvalget marts 1970.
- Riedel, 1998:** Simon Riedel: Ønsker ikke at politianmelde egne borgere. UgePosten, tirsdag 30.juni 1998.
- Rud Nielsen, 1965:** Vagn Rud Nielsen: Oversigt over Dansk Planlægningslovgivning. Landplanudvalgets sekretariat. København 1965
- Schjerup Hansen, 1995:** Jens Schjerup Hansen: Kulturens syn på naturen. i:Kulturens syn på naturen. Nordiska Institutet för samhällsplanering. Afhandling 18. Stockholm 1995.
- Schlegel, 1935:** Frits Schlegel: Et Sommerhus af K.H.-Blokke. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, side 94-95. Kbh 1935.
- Schou, 1945:** Axel Schou: Det Marine Forland. København, 1945. (Også publ. som Folia Geographica Danica, tom IV).
- Sigurd, Sørensen og Velin, 1988:** Sys Sigurd, Birgit Sørensen og Henrik Velin (red): Gilleleje 1488-1988, Gilleleje 19
- Skov- og Naturstyrelsen, 1995:** Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen: EF-fuglebeskyttelsesområder og Ramsarområder. Kort og områdebeskrivelser. Kbh. 1995.
- Skovgaard, 1935:** H.G. Skovgaard: Et Sommerhus af Træ. Arkitekten, ugehæfter, 37. årgang, 1935, side 99.
- Skrubbelstrang, 1966:** Fridlev Skrubbelstrang: Det indvundne Danmark. Gyldendal. Silkeborg 1966.
- Slettebo, 1985:** Jørgen Slettebo (red.): Sommerglæder. Arv og Eje, Viborg, 1985.
- Sorensen, 1997:** Jens Sorensen: National and International Efforts at Integrated Coastal Management: Definitions, Achievements, and Lessons. Coastal Management, vol. 25, s. 3-41, 1997.
- Springforbiplan 1983:** Hovedstadsrådet: Springforbiplan 1983. Planlægningsrapport nr 37. København 1983.
- Springforbiplanen 1995:** Springforbiplanen 1995. En revurdering af Hovedstadsrådets planlægningsrapport nr. 37, 1983. Københavns Amt. Stencilat 21. dec 1994.
- Stenak, 2000:** Morten Stenak: Inddæmninger fra Havet - det pumpede kulturlandskab. Bol og By. LAndbohistorisk Tidsskrift. 2000:1, p. 59-98.
- Strandbeskyttelseskommisionen, 1999:** Strandbeskyttelseskommisionen, sekretariatet: Arbejdsgrundlag for fastlæggelse af Strandbeskyttelses- og klitfredningslinien. (Revideret udgave). 1. juli 1999
- Strandgaard, 1990:** Kirsten Strandgaard: Sommerbyen ved Kattegat. Alle tiders Odsherred. 1990. side 5-13.
- Strandgaard, 1997:** Kirsten Strandgaard: Fra vildtbane til luksussommerhuse. i: De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. København 1997, side 292-309.

- Struckmann, 1950:** Erick Struckmann: Stauning og Naturfredningen. i: Bogen om Stauning, skrevet af hans venner. Kbh. 1950, s. 247-251.
- Sørensen, 1996:** Søren A. Sørensen: Kongemosekulturen i Sydsandinavien. Jægerspris, 1996.
- Terslin, 1988:** H.C. Terslin: Bidrag til Gillelejs historie i det 16. århundrede. i: Sys Sigurd, Birgit Sørensen og Henrik Velin: Gilleleje 1488-1988. Gilleleje 1988.
- Topsøe-Jensen, 1989:** Hans Topsøe-Jensen: Husnavne og Husnumre på Strandvejen. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 121-124.
- Trap Danmark, 1953:** Trap Danmark, Bind 6, 5. udg. 1953.
- Tress og Tress, 2000:** Bärbel Tress og Gunther Tress: Eine Theorie der Landschaft. I: Carl Beierkuhnlein et al (red): Zukunft mitteleuropäischer Kulturlandschaften. Tagungsband mit Kurzfassungen der Beiträge zur 1. Jahrestagung der IALE-region Deutschland. Nürtingen, 20- 22. Juli 2000
- Tress og Tress, 2001:** Bärbel Tress og Gunther Tress: Begriff, Theorie und System der Landschaft. Eine Transdisziplinäre Ansatz zur Landschaftsforschung. Naturschutz und Landschaftsplanung, vol 33 (2/3), 2001
- Tyler, 1969:** Germund Tyler: Studies in the ecology of Baltic shore-meadows. II. Flora and Vegetation. Opera Botanica, nr. 25, 1969.
- Tyler, 1971:** Germund Tyler: Studies in the ecology of Baltic shore-meadows III. Hydrology and salinity of Baltic sea-shore meadows. Oikos, vol 22, 1-20.
- Tønsberg, 1989:** Jeppe Tønsberg: Taarbæk Havns Tilblivelse. Fra Taarbæk og Dyrehaven. Lyngby-bogen, 1989, s. 85-106
- U.N., 1995:** United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific: Planning Guidelines on Coastal Environmental Management. New York, 1995.
- UNCED, 1992:** United Nations Conference on Environment and Development (UNCED). AGENDA 21, CHAPTER 17. Protection of the Oceans, all Kinds of Seas, Including Enclosed and Semi-Enclosed Seas, and Coastal Areas and the Protection, Rational Use and Development of Their Living Resources. Switzerland, 1992.
- V.L, 1918.:** En udstykning og bebyggelse i Tibirke Bakker. Arkitekten. 20 årg nr 36, side 333ff. V.L. er ifølge Dahlkild (1987) Vilh. Lorenzen.
- Vasegaard, 1945:** Viggo Vasegaard: Dansk Bygningsret. København 1945
- VEJ 46, 2001:** Vejledning om matrikulære arbejder. VEJ nr 46 af 18/04/2001
- Vejl., 1993:** Vejledning om planlægning og administration af kystområder. Miljøministeriets vejledning nr 76 af 27. april 1993.
- Vejl., 1994:** Indenrigsministeriet, Justitsministeriet, Miljøministeriet og Socialministeriet: Vejledning om håndhævelse af forbudet mod helårsbeboelse i sommerhuse. 8. marts 1994. TFO-0302, J.nr. 1988-966-16.
- Vestergaard, 2000:** Peter Vestergaard: Strandenge - en beskyttet naturtype. G.E.C. Gads Forlg og Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 2000.
- Vestergaard og Hansen, 1989:** Peter Vestergaard og Kjeld Hansen (eds): Distribution of vascular plants in Denmark. Opera Botanica, nr 96, 1989. København 1989.
- Vestergaard, 1998:** Peter Vestergaard: Vegetation ecology of coastal meadows in Southeastern Denmark. Opera Botanica, nr 134.
- Warming, 1906:** Eug. Warming: Dansk Plantevækst. 1. Strandvegetationen. København 1906
- Warming, 1909:** Eug. Warming: Dansk Plantevækst. 2. Klitterne. København 1909
- Werlauff, 1993:** Erik Werlauff: Den danske sommerhuslovgivning i EF-retlig belysning. Tidsskrift for Rettsvitenskap, nr 5, 1993, Oslo, s 496-524.
- West, 1996a:** Niels West: The U.S. Coastal Zone Management Act. i: Bondesen (1996) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, june 14, 1996. Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996, s. 197-211.

West, 1996b: Niels West: Integrated Coastal Management and Social Science. i: Bondesen (1996) Erling Bondesen: The Danish Coastal Zone Management and Agenda 21". Seminar at Department of Environment, Technology and Social Studies, Roskilde University, Denmark, June 14, 1996. Landskabsøkologiske Skrifter nr 4. Roskilde, juli 1996, s. 215-229.

Wiinblad, 2001: Telefonsamtale med Malene Wiinblad, Landsplanafdelingen, 4. kontor, 21.9.2001.

Wolf, 1997: Wolf, Preben: Sommerliv blandt de første landliggere i Gilleleje. Gilleleje Museums Årbog, 1997, pp. 56-73

Waage Sørensen, 1998: pers. com.: Skovrider Klaus Waage Sørensen, Jægersborg Skovdistrikt, 1. sept. 1998.

Zoneplan, 1962: Landsplanudvalget: Zoneplan 1962 for Danmark. 2. udgave. Kbh. august 1962.

Zoneplankommentarer, 1964: Landsplanudvalgets sekretariat: Zoneplankommentarer. August 1964.

Aagesen, 1991: Jørgen Aagesen: Skanserne ved Hundested. Arsenalet. Årgang 1991, nr 4, side 9-11. Frederiksværk 1991.